Ivar Aasen

Norsk Grammatik

2det Oplag

af

Omarbeidet Udgave af

„Det Norske Folkesprogs Grammatik"

Alb. Cammermeyers Forlag

1899

Aktieselskabet Kristiania Bogtrykkeri

Fortale.

Det er vistnok mange, som nu ville spørge, om Folket her i Norge ogsaa virkelig har et Sprog for sig selv. Det har ofte staaet i Bøgerne, at Nordmændene have samme Maal som de danske; og det har ogsaa seet ud til, at det virkelig var saa. Vore Bøger og Skrifter vise samme Sprogform som de danske; et Stykke af en dansk Avis kan uden Forandring blive aftrykt i norske Aviser og Stykker af de norske Blade kunne ligeledes indføres i de danske uden nogen Oversættelse. Vore Personsnavne og Familienavne have for det meste samme Form som de danske; ja endog Stedsnavnene, som ellers pleie at have visse særegne Former for hvert Land, findes her meget ofte skrevne i en dansk Form. Naar en Udlænding kommer til en af vore Byer, vil han høre omtrent samme Ord og Former som i Danmark; og om han endog kommer et Stykke ind i Landet, vil han maaske der høre det samme, da ogsaa Landsfolk gjerne ville tale forstaaeligt for den fremmede og søge at vise, at de ikke have nogen afstikkende Særegenhed.

Af dette maatte man da slutte, at hvis dette Land har havt et selvstændigt Sprog, da maa dette enten være dødt og glemt, eller ogsaa maa det have været længe skjult og tilbageholdt, saa at det ikke fik Leilighed til at vise sig for fremmede Folk. Nu vide vi jo alligevel, at dette Land har havt et Sprog, som baade har nydt en omhyggelig skriftlig Dyrkning og tillige har et betydeligt Værd i sig selv, saa at man endog har været tilbøielig til at ansee det som den ypperligste af de tre gamle Sprogformer i Norden. Og ved nærmere Eftersyn vil man vel ogsaa finde, at den norske Almue kjender eller bruger et Tungemaal, som har omtrent den samme Lighed med Gammel Norsk som det nuværende svenske Talesprog med Gammel Svensk og det nuværende Danske med Gammel Dansk. Den Paastand, at det norske Sprog skulde allerede være

gaaet af Brug for tre hundrede Aar siden, kan altsaa ikke være saa ganske rigtig. Det Tungemaal, som Landets Almue bruger, kan ikke være noget, som engang har været dødt og siden igjen opvaagnet; det maa naturligviis have staaet oppe den hele Tid, uagtet det i Mangel af en egen skriftlig Mønsterform vistnok maa have været udsat for Svækkelse og Forvanskning i enkelte Punkter. Det norske Maal har saaledes i lange Tider kun været brugt i Tale, men ikke i Skrift; og det norske Folk har altsaa staaet i en besynderlig Stilling ved Siden af det svenske og det danske Folk, som hvert paa sin Side har kunnet glæde sig ved at see Landets nedarvede Tungemaal saaledes dyrket og hædret, at det altid blev anseet som ligesaa værdigt for Kirken og Skolen som for den hverdagslige Samtale.

Rigtignok er der ogsaa andre Folkeslag, som ikke have havt saa god Lykke som det svenske og det danske Folk. I mange Lande have Folkevandringer og Erobringer oprevet alle de gamle Grundlag, saa at man tildeels endog har kommet til at dyrke et Sprog, som tilhørte et aldeles fremmedt og ubeslægtet Folk. I andre Lande har en enkelt Folkestamme tilvendt sig en saadan Overvægt, at det blev vanskeligt for en anden Stamme at hævde sit eget Maal, om endog dette havde bedre Ret. Og det har nok ogsaa hændt, at man har overtalt en Folkestamme til at opgive Dyrkningen af dens eget Sprog, for at den kunde nyde den Ære at regnes med til et større Folkeslag; ialfald synes dette at være Tilfældet med Nordtydskerne, som besynderligt nok have villet foretrække den høitydske Sprogform for deres eget gamle Maal, medens derimod deres nærmeste Frænder, Hollænderne, have anseet det som en større Ære at dyrke sit eget Fædrenesprog. Der er saaledes paa flere Steder indtraadt en Forrykkelse i Sprogenes naturlige Omraade, saa at nogle af dem have kommet til at strække sig ud over en Landvidde, hvor de ikke hørte hjemme, medens derimod andre have staaet ubemærkede og ringeagtede, hvad enten de nu have været tilbagetrængte ved Tyrannie, eller de kun ere forsømte formedelst Vankundighed og Ligegyldighed fra Folkets egen Side.

Det er en uheldig Omstændighed, at en Sag, som har saa overordentlig stor Betydning for et Folkeslag, skal netop være en Sag, som Folket selv kan gjøre saa lidet ved. Almuen kan vistnok bevare det nedarvede Tungemaal i de enkelte Landskaber; men den kan ikke altid raade for, at det rette Landssprog bliver bevaret og brugt i Kirken og Skolen og Thinghuset. Almuen er adspredt i smaa Afdelinger, som ikke vide stort om, hvad der gjælder uden-

for Hjemstedet, og som altsaa ikke lettelig kunne faae nogen fuldkommen Oversigt af, hvad det hele Samfund behøver og har Ret til at kræve. I saadanne Sager er Folket saaledes nødt til at stole paa sine Talsmænd og Ledere, hvad enten de ere paalidelige eller ikke. Det er Landets Høvdinger, Embedsmænd, Lærere og Forfattere, som have Leilighed til at raade for denne Sag, og saaledes vil det da beroe paa, hvorvidt de have Kundskab nok til at hjælpe Sagen frem, og hvorvidt de ere villige tillige til at forene sig med Landets Almue og betragte dennes Fordeel som sin egen. De have Leilighed til at ophjælpe Landets Tungemaal, men de have ogsaa Leilighed til at forsuske det eller endog at skyde det til Side og sætte et andet Maal i Stedet. Omstændighederne kunne maaskee føie sig saaledes, at det synes dem bekvemmest at slutte sig til Høvdingestanden i et andet Land og bruge samme Maal som denne. Og hvis dette kommer i Brug og vedvarer nogen Tid, saa at det faar en Hævd eller Vane for sig, da kan det med Tiden ogsaa blive en almindelig Tro, at den paatvungne Skik er netop den rette, og at der ikke kan være noget videre ved den Ting at gjøre.

Naar vi nu ogsaa lægge Mærke til, hvor gjerne Folk ville regnes med til et stort og anseet Samfund, og hvor lidet de synes om at henhøre til de smaa og ubemærkede Folkeslag, da kunne vi just ikke undre os meget over, at flere gode og gamle Landssprog ere blevne forsmaaede, fordi de have det Uheld at være lidet bekjendte i den store Verden. De smaa Folkestammers Tungemaal havde for liden Tillokkelse for Folk, som endelig vilde være noget stort; og derfor ønskede man helst, at de skulde være inddragne under et tilgrændsende Sprog-Rige, som derved kunde faa større Magt og gjøre mere Opsigt. Man ønskede at faae de smaa af Veien, for at de store kunde faae større Rum. Og man har vistnok ogsaa ventet, at naar disse Sprogformer kun bleve overladte til Almuen og ellers uomskjøttede, da skulde de snart forfalde og døe bort af sig selv, saa at man ikke længere skulde plages med dem. Men alligevel er dette dog ikke skeet. Trods al Foragt og Forsømmelse have Folkesprogene dog vedblevet at leve. De have maaskee tabt noget i Rigdom og i Reenhed; men de have dog holdt sig oppe, saa at de endnu ere til og staae færdige til at optages til skriftlig Dyrkning, hvilket ogsaa virkelig er forsøgt i flere af de Lande, hvor denne Tilstand har fundet Sted. Men hvorledes har nu Almuen havt det i disse lange Tider? Man skulde have ventet, at et Lands Almue ikke skulde behøve at lære mere end Landets eget

Sprog, og at Landets Høvdinger ogsaa skulde lære det samme, om de end selv havde lært et andet Maal. Men i Stedet derfor blev det nu netop Almuen, som maatte lære to Sprog. I Stedet for at Byrden af Sprogenes Ulighed skulde falde paa en enkelt Stand, som netop havde den bedste Leilighed til at tænke paa slige Ting, er denne Byrde kommen til at falde paa selve Folket, paa den tusinde Gange større Almue, som allermest kunde trænge til en Lettelse og ialfald en Befrielse fra unødig Møie. I Stedet for at den almindelige Børnelærdom og al anden nødvendig Kundskab skulde meddeles i en Form, som stemmede noget nær overeens med Folkets Tale, blev Lærdommen her meddeelt i en fremmed Form, saa at den ofte blev misforstaaet og sædvanlig kun halvveis eller meget dunkelt forstaaet, ligesom den ogsaa blev vanskelig at komme ihu og endmere vanskelig at meddele til Børn og Paarørende i den daglige Samtale. Og den nærmeste Følge heraf maatte da blive den, at Almuen ikke lærte mere, end den var nødt til, og forøvrigt overlod alt dette Kundskabsvæsen til de enkelte gode Hoveder, som vare nemme nok til at lære alt, hvad man kunde ønske.

Det vil altsaa være tydeligt nok, at det er Skade for et Folk, at det skal være nødt til at modtage Lærdom i et Sprog, som tilhører et andet Folk og ikke det selv. Skaden er naturligviis noget mindre, naar det indførte Sprog er nær beslægtet med Folkets eget Maal; men alligevel vil Tabet være stort nok. Et veldyrket Bogmaal vil altid have visse Vanskeligheder for en eller anden Deel af Almuen, da det ikke kan rette sig efter enhver afvigende Brug i Landskaberne; og saaledes vil da selv en hjemlig og nedarvet Sprogform indeholde adskilligt, som ikke alle forstaae, og som man først maa lære og vænne sig til. Men alt dette bliver naturligviis kun lidet og ubetydeligt imod al den Dunkelhed, som følger med en Sprogform, som er indført fra et andet Land, især hvis denne ogsaa har optaget en Mængde Ord og Former af ubeslægtede Sprog. Og endda er denne Ulempe hverken den eneste eller den værste. Man skal her ikke see alene paa det nye, som et Folk maa lære, men ogsaa paa det gamle, som det ikke faar benytte. Man maa nemlig forestille sig en utallig Mængde af hjemlige Udtryk, som Folket har forstaaet fra Barndommen af, men som det ikke finder igjen i Bøgerne og ikke faar Leilighed til at bruge udenfor den hverdagslige Samtale. Man maa ogsaa forestille sig, at der altid har været forsøgt paa en Udvikling og Berigelse af Folkets Tungemaal; der har engang været Forfattere og Talere, som forstode at gjøre

Brug af Sprogets bedste Kræfter; der har altid været skjønsomme Folk, som søgte at danne sig Udtryk for saadanne Begreber, som staae noget udenfor den daglige Samtale. Der har i Aarhundreder været arbeidet paa at uddanne og pryde Sproget; og det er ilde, at en saadan Stræben skal omsider være aldeles forspildt. Med sin begyndte naturlige Fremvæxt vilde Sproget efterhaanden have samlet sig en rig Skat af vakre Udtryk og værdfulde Prydelser, og denne Skat vilde være tilgjængelig for alle og ikke blot for en liden Hob I et Sprog, som er udviklet paa fremmed Grund, ville derimod saadanne Prydelser kun have Værd for en meget liden Deel af Folket. Det vil allerede have Vanskelighed for at virke paa Folkets Forstand, og endmere for at virke paa Hjertet og Følelsen; thi dette vil kun lykkes i de Tilfælde, hvor det indførte Sprog træffer til at have de samme Udtryk som Folkets Sprog; og jo færre disse Tilfælde ere, desmindre vil Virkningen ogsaa blive.

Og endelig maa man vel sige, at Undertrykkelsen af et nedarvet Tungemaal maa ogsaa virke skadeligt i andre Maader. Det er allerede Skade for Videnskaben, at enkelte Sprog ere ubekjendte eller lidet tilgjængelige, medens derimod andre ere, saa at sige, alt for vel bekjendte, da det nemlig træffer til, at nogle af de fortrinligste eller fuldkomneste Maal ere netop de mest forsømte, og at nogle af de mest forvanskede derimod ere ophøiede til Ære og Værdighed. Men det er ogsaa Skade for den almindelige Kundskab, at der skal være enkelte Folkeslag, som man vanskelig kan faae nogen rigtig Oplysning om, fordi de ville ligesom narre Verden ved at paasætte sig et Mærke, som tilhører et andet Folk, og derimod med al Flid fordølge netop det Ættemærke, som bedre end noget andet vilde vise, hvorledes disse Folk ere stillede imellem de beslægtede Folk. Og rimeligviis maa dette ogsaa være til Skade for deres Anseelse iblandt Folkeslagene, da man vel neppe vil være tilbøielig til at tilkjende dem nogen Ros for Selvstændighed eller Fædrelandssind eller Agtelse for sine Forfædres Minde.

Efter den Forklaring, som vi oftest have hørt, skulde rigtignok alt dette være noget, som ikke kom os ved, eller som ikke passede til vore Tilstande. Man har nemlig sagt os, at vort gamle Sprog var ei alene norsk, men ogsaa fælles nordisk, og at det nuværende danske skulde netop være det samme Maal, som kun havde faaet nogle nødvendige Tillempninger for at passe til Tidens Krav og til den stigende Dannelse. Men mod disse Paastande er der meget at indvende. Om Sprogets gamle Tilstand er liden Oplysning at finde,

førend vi komme til den Tid, da man havde begyndt at skrive Bøger; og fra denne Tid finde vi tre beslægtede og samtidige Sprogformer, Norsk, Svensk og Dansk, men ikke nogen egentlig fælles nordisk. Vistnok er det muligt, at den gamle norske Form kan staae nærmest ved det fælles nordiske Stammesprog; men hvis dette er Tilfældet, saa kunne vi sige, at ogsaa det nuværende norske Maal staar nærmere ved Stammesproget end baade det svenske og det danske, og at det altsaa er den mest nordiske Form i de tre Riger. Vist er det ialfald, at den nuværende danske Sprogform staar i en betydelig Afstand fra den gamle norske, og at den nuværende svenske Form staar meget nærmere. Og saaledes staar da det svenske Sprog ogsaa meget nær ved det nuværende norske, saa at mange norske Ordformer og Bøiningsformer endog blive ganske ligedan som de svenske, hvad enten vi ville det eller ikke. Men heraf følger just ikke, at det Norske skulde kun være en Mellemting af Svensk og Dansk (som nogle have fortalt); thi dette vilde egentlig kun gjælde for en vis Dialekt, som i de seneste Tider netop med Flid er tillempet efter Dansken. Heller ikke er Stillingen saadan,' at det norske Maal kunde inddrages eller optages i det svenske; thi derved vilde en stor Deel af de gamle Ord og Former gaae tabt. Og naar den norske Form ikke kan gaae op i det svenske, saa kan den, efter det før anførte, endnu mindre gaae op i den danske; thi derved maatte man da forskyde en meget større Deel af de gamle Former og en meget større Deel af Ordforraadet. At undertrykke den norske Sprogform og sætte den danske i Stedet var altsaa den voldsomste Omstyrtelse af Sprogenes naturlige Stilling; det var den uheldigste Udvei, som man her kunde falde paa at vælge. Og naar vi nu alligevel see, at netop dette har været tilsigtet, saa maa vi dog sige, at dette var et besynderligt Misgreb, som maatte blive til uberegneligt Tab for det norske Folk, og maaskee ogsaa til Tab for Nabofolkene.

Det har ogsaa været sagt, at Opgivelsen af det norske Sprog var en nødvendig Følge af Foreningen med Danmark, og at Skylden derfor maa tillægges det danske Herredømme i Norge. Men derimod kan dog ogsaa være adskilligt at indvende. At dyrke sit Lands Tungemaal er noget, som Folkets Formænd selv maa sørge for; dertil kan man ikke faae nogen Hjælp udenfra, og ialfald kan man ikke vente nogen Opmuntring dertil af Nabofolkene; thi de ønske naturligviis helst, at man skal gjøre Fællesskab med dem og bruge *deres eget* Maal. Nordmændene synes ikke at have gjort sig megen Umage

for at beholde deres gamle Maal. En Forvanskning i det skriftlige Sprog var allerede begyndt ved Kalmar-Unionens Tider, da det endnu ikke kunde være saa særdeles nødvendigt for de Norske at skrive Dansk. Ved Reformationens Tider var rigtignok Norge knyttet fastere til Danmark; men i denne Opvaagnelsens Tid var det netop, at Svenskerne gjenopreiste sit Lands Sprog, som ogsaa var kommet i Forfald, og selv Islændingerne, som nu ogsaa vare komne under Danmark, begyndte allerede at trykke Bøger i deres eget Maal. I Norge synes noget saadant ikke at have været paatænkt. Man vil maaskee sige, at der nu ikke var Leilighed til at udgive Bøger i det norske Maal, fordi Regjeringen vilde have sat sig derimod; men dette kunne vi ikke vide noget om, saalænge vi ikke høre, at Nordmændene have begjært eller forsøgt noget saadant. Vi maa snarere slutte, at det har været Forsømmelse og Ligegyldighed fra deres egen Side, som nærmest har været til Hinder. De syntes formodentlig, at det Danske dog altid havde nogen Lighed med det Norske, saa at Folket nok med Tiden kunde lære at forstaae det, og at man altsaa ikke behøvede at gjøre noget videre ved Tingen.

Foreningen med Danmark blev da omsider opløst i Aaret 1814, og fra denne Tid kunde der altsaa være bedre Udsigt til en Forandring i denne Sag som i adskillige andre. Vistnok var det ikke at vente, at man paa denne Tid skulde være kommen til nogen rigtig Opfatning af Forholdet imellem Norsk og Dansk eller af Sammenhængen med det gamle Sprog. Endnu mindre var det at vente, at man nu kunde have noget klart Begreb om en rigtig Mønsterform for norsk Talebrug, eller at man kunde skrive Bøger i en norsk Sprogform; thi dertil var man paa ingen Maade forberedt. Men da den nye Forfatning gav Folket en større Indvirkning paa Landets Styrelse og tillige vakte en større Omhu for alle Mærker paa Frihed og Selvstændighed, saa kunde der i det mindste være Haab om, at Almuens nedarvede Talebrug maatte nu blive betragtet med mere Opmærksomhed og anseet for at have nogen Betydning iblandt de norske Ættemærker, saa at man ialfald kunde taale at høre denne Brug og være mere tilbøielig til at styrke end at svække den. Og da man efterhaanden fik flere Oplysninger om det gamle norske og tillige blev nærmere bekjendt med det svenske Maal, kunde der ogsaa være Haab om, at Almuens Maal maatte blive seet i et andet Lys end forhen, saa at man engang kunde vide at sætte høiere Priis paa de ægte Dialekter

end paa de mest forvanskede. Men alligevel saae det dog ud til, at det faldt vanskeligt at komme til nogen Forandring i den tilvante Synsmaade.

I den nylig vaagnede Omhu for alle Mærker paa Selvstændighed, var det blevet et Slags Skik, at alt, som brugtes i Landet, skulde hedde norsk, og saaledes blev da ogsaa det benyttede Bogmaal kaldet det „norske" Sprog, uagtet det dog var dansk, som det havde været. At Nordmænd gjerne vilde kalde sin Tale norsk, var naturligviis at undskylde, endskjønt det ikke blev saa ganske rigtigt, saa længe som man kun henholdt sig til det danske Bogmaal som den øverste Mønsterform, saa at man i alle Tvivlsmaal kom tilbage til den Regel, at „man skal tale, som man skriver." Men for det skriftlige Sprog vilde denne Benævnelse vanskelig kunne forsvares. Den norske Almue vilde have noget at sige om Tingen, hvis den kjendte sin gamle Ret tilfulde. Det danske Folk havde god Grund til at være misfornøiet dermed, og de andre Folk maatte ogsaa finde det ubekvemt at høre et nyt Navn paa et Maal, som ikke var noget nyt for dem. Thi dersom ethvert Sprog skulde faae Navn efter hvert Land og Rige, hvor der findes Folk, som bruge det, da vilde der nok blive en forvildende Mangfoldighed af nye Navne paa gamle Ting; det tydske maatte da hedde preussisk, hannoversk, mecklenburgsk o. s. v.; det franske maatte ogsaa hedde belgisk; det engelske maatte ogsaa hedde skotsk og irsk og amerikansk, og saa videre. Men hvad vi her fornemmelig have for Øie, er den Virkning, som denne Brug maatte have paa Landets eget Folk. Naar nemlig det danske Bogmaal blev anseet som norsk og opstillet som Mønster for norsk Tale, da maatte jo Folket slutte, at dets egen afvigende Talebrug ikke kunde være norsk og altsaa var noget som helst burde være afskaffet. Og saaledes kunde da denne Benævnelse lettelig blive et virksomt Middel til netop at fortrænge det egentlige norske Tungemaal og føre det i Foragt hos selve Almuen.

Og der var ogsaa andre Omstændigheder, som kunde virke med til det samme. En større Kundskab udbredte sig iblandt Almuen, og der blev læst og skrevet mere end forhen; hvad man havde læst, vilde man gjerne fortælle, og derved kom man ofte til at bruge de samme Ord, som stode i Bogen. En Mængde Almuesmænd kom efterhaanden ind i adskillige Ombud og Bestillinger, som førte dem nærmere sammen med Folk af en anden Stand. De bleve drevne til at danne sin Tale efter den store Mode, ei alene af Trang til at blive forstaaede og af Lyst til at tækkes og behage, men ogsaa af Frygt for,

at de ellers maatte ansees som udannede Folk. De opvoxende Byer drog en Mængde af unge Almuesfolk til sig, og disse bleve da ogsaa nødte til at danne sin Tale efter Moden. Overalt blev der gjort store Krav paa „Dannelse", og til Dannelsen regnede man især den Kunst „at tale ordentlig", som det hedte, det vil sige efter den opstillede Mønsterform, altsaa danst med disse norske Egenheder, især i Udtalen. De Dialekter, som lignede Dansken mest, vare anseede som de bedste; de øvrige ansaae man for at være saa raa og plumpe, at de aldrig kunde bruges af dannede Folk. Men af alt dette blev det da en nødvendig Følge, at der altid blev en større Mængde Almuesfolk, som nu kom til at tale et Slags Dansk og derimod glemme en god Deel af det norske. Og paa saadan Maade kunde man snart komme til at gjøre den besynderlige Opdagelse, at Dansken aldrig før havde fundet saa stor Udbredelse i Norge, som netop efter at Norge var skilt fra Danmark, og at det rette norske Maal var aldrig før kommet i saa stor Fortrængsel, som netop nu da man altid talede om „det norske Sprog".

Men dette vilde ikke ret passe sammen med hvad vi ellers have hørt om Betydningen af en „Nationalitet" og om Medfølelse for alle de Folkeslag, som stride mod Tyranniet og forsvare sin Ret til at hævde sin egen Arvesktk. Det vilde ikke passe for et Land, hvor man gjerne vil bryste sig af sine Forfædres Minde, og hvor man engang har dyrket et Sprog, som har vundet megen Opmærksomhed hos Videnskabsmændene baade i Nabolandene og flere Lande. Det vilde ikke passe til en Tid, da Sprogkundskaben har naaet en større Høide end nogensinde før, da flere Folkeslag i Øst og Vest arbeide paa at dyrke et Maal, som før har været forsømt, og da Guds Ord bliver talt og skrevet i mangfoldige Sprog, som forhen vare ubekjendte udenfor deres eget Hjem.

Man vil spørge, om der nu kan være noget at gjøre ved denne Ting. Der vilde være meget gjort, hvis Folk vilde betragte denne Sag med samme Eftertanke som adskillige andre Sager. At skrive Dansk er egentlig ikke nogen Skam for os, da det ikke er vi, som have begyndt med det; men saa burde vi da ogsaa tilstaae, at det var dansk og ikke norsk. Naar vi kun vilde sammenligne vore ægte Dialekter med Gammel Norsk og med de nyere beslægtede Maal, saa kunne vi dog see, at det rette norske Maal ikke er det samme som Dansk, ikke heller den Dialekt, som ligner Dansken mest, og ikke heller en vilkaarlig Blanding af danske og norske Former. At optage adskillige norske

Ord i Dansken kan vistnok være til Nytte i Skrifter for Almuen, da det dog altid er en Lettelse for Almuesfolk at faae see noget mere af det Maal som de kjendes ved og selv kunne bruge; men derved er dog at mærke, at dette ikke er nogen Opreisning for det norske Maal, og at Bogmaalet ikke derved faar nogen Ret til at kaldes norsk, saa længe som Form og Grundlag i det hele er dansk. Og paa Grund af Uligheden imellem danske og norske Ordformer vil denne Optagelse heller ikke kunne drives synderligt vidt. Den danske Sprogform er nu engang bleven befæstet med temmelig trange og knappe Grændser,. saa at enhver Overskridelse let vil blive bemærket og gjøre et uheldigt Indtryk. De optagne Ord ville saaledes ofte synes stødende og give Sproget Udseende af en Forvanskning; og deraf kommer det vel ogsaa, at det nu, efter mange Forsøg paa en saadan Optagelse, dog kun er meget faa norske Ord, som have fæstet sig og blevet staaende i den sædvanlige Skrift.

For at komme til en rigtig Opfatning maa man her see bort fra den tilvante Skrivebrug og derimod see nærmere paa Folkets Talebrug. Og dersom man da finder en nyere Talebrug ved Siden af den gamle, da gjælder det at bedømme, om det er den nye eller den gamle, som har den bedste Ret. Dette kan ikke blive rigtigt afgjort efter Smag og Behag; thi om ogsaa en Deel af Folket vil synes, at den gamle Talebrug er stødende, vil derimod en anden og større Deel finde den nye Brug at være stødende. Heller ikke kan det blive rigtigt afgjort efter Bekvemhed og Fordeel; thi hvad der falder bekvemt for den ene Deel, vil netop falde ubekvemt for den anden. Man behøver altsaa en fastere Grund at staa paa, og denne finder man, naar man vil sammenligne Folkets Talebrug med Gammel Norsk. Først derved finder man den rette naturlige Sammenhæng med Svensk og Dansk, og derved finder man ogsaa Oplysning om, hvad det er for Dialekter, som ere de bedste. Men herved kommer man netop ind paa en selvstændig Sprogform, som ikke er bleven Folket paatvungen udenfra, men som netop tilhører Folket fra gamle Tider. Dette Sprog kunde gjerne være skriftlig dyrket og have et stort Forraad af Bøger; men det kan ogsaa indtil videre betragtes som et Almuesprog uden Bøger; og i hvert Fald er det alligevel dette, som er det rette norske Maal. Vi see ingen Grund til at ansee det som lavere end Svensk og Dansk; vi finde ingen Ret til at kalde det uædelt eller uværdigt for noget høiere Formaal. Vi indsee ikke, at det kunde være nogen Ære for Almuen at foragte dette Maal og ønske at ombytte det med noget andet. Heller ikke kan

det være nogen lastværdig Eensidighed, om vi ønske at sætte dette Maal paa en fastere Fod; en saadan Eensidighed skulde dog ikke være værre for os end for andre selvstændige Folk, saasom det svenske, danske, tydske, engelske og saa videre. De ere allesammen eensidige i dette Stykke; og ingen kan laste dem derfor. Det er paa denne Maade, at Folkenes Ættemærker og historiske Minder blive vedligeholdte; og dette er da ogsaa til Folkenes eget Gavn, som her tilsidst er det vigtigste Hensyn.

Det bliver saaledes det bedste Raad at søge det norske Maal, der hvor det findes, at lade det staae ukrænket, hvor det staar, og hellere forsøge at drage det frem end at trænge det tilbage. En skriftlig Dyrkning af dette Maal vil være et ønskeligt Middel til at vænne Folk til Læsningen, at fæste Begrebet om en Mønsterform og fremhæve Sprogets bedste Egenskaber. Men der er noget andet, som ogsaa er ønskeligt, og dette er, at Almuen ikke skal forledes til at foragte sit nedarvede Maal. Hvad vi først maa ønske, er at man skal taale at høre Norsk, og at Almuen ikke skal tvinges eller tvinge sig selv til at tale noget andet. Det vil være bedre at oplyse Folk om Landssprogets rette Værd end at bestyrke dem i visse indprentede Indbildninger, for Exempel, at Dansk er meget ædlere og fornemmere end Svensk og høit ophøiet over det norske „Bondemaal", at Dansk er det eneste, som passer for „dannede Folk", og det eneste, som er værdigt til Brug i Kirken og Skolen, at alvorlige Forretninger skulde blive latterlige i det norske Maal, og at Guds Ord skulde derved blive vanhelliget, osv. Det vil være rettere at oplyse Folk om Landssprogets virkelige Tilstand end at indbilde dem, at der kun findes nogle forvanskede Bygdemaal med visse svage og hensygnede Levninger af et forældet Maal, som ikke længere passer til Tiden. Det vil være klogere at opmuntre Folk til at bevare sit Maal end at afskrække dem derfra med den grundløse Paastand, at det altsammen er noget unyttigt Kram, som om kort Tid vil være aldeles udryddet og forsvundet for den stigende Dannelse. Dersom man troer, at det vil falde Almuen saa let at opgive sit eget og sætte et andet i Stedet, da kan man ogsaa troe, at det vil være muligt for Almuen at gaae i en modsat Retning, at forskyde det fremmede og vende tilbage til det gamle. Det kommer alt an paa en Veiledning og en Tilvænnelse; og det pleier ogsaa at ansees som noget eenfoldigt at forestille sig, at der aldrig kan blive nogen anden Skik end den, som bruges nu i Dag og her i Huset. Om Fremtiden vide vi alle lige lidet; men saa meget kunne vi dog vide, at

de Folk, som nu ere oppe, maa engang lægge sig til Hvile, og at der altid vil opvoxe en ny Ungdom, som ogsaa skal lære et Sprog, hvad enten det saa bliver det ene eller det andet. Og hvad vi for vor Deel have at gjøre, er at undersøge Sagens rette Sammenhæng og give Folket en sandfærdig Oplysning derom, for at den opvoxende Slægt maa have Adgang til at begynde sin Betragtning med en bedre Kundskab end den, som vi selv maatte begynde med.

Om disse Ting vilde der være meget mere at sige, og egentlig vilde jeg ogsaa ønske at finde Leilighed til en mere udførlig Fremstilling af disse Punkter, som her kun ere antydede i største Korthed. Men da dette vilde blive noget for langt for en Fortale, maa jeg her lade det beroe med at tillægge nogle Ord om Bogens Plan og Indretning.

Egentlig er denne Bog en ny Udgave af „Det norske Folkesprogs Grammatik" (Christiania 1848); men det hele Skrift er, som man let vil mærke, saa fuldstændig omarbeidet, at det nu kan betragtes som en ny Bog. Den første Udgave fik rigtignok en god Modtagelse og blev venligere bedømt, end jeg havde ventet; men alligevel synes den dog ikke at have virket synderligt til nogen rettere Opfatning af Sprogets Stilling; og dette lader sig lettest forklare saaledes, at Bogen var et noget forhastet Arbeide, som ikke gav tilstrækkelig Oplysning om sit Formaal. Den var nærmest at ansee som en Masse af Stof, som var nylig samlet og ikke tilstrækkelig opklaret og bearbeidet. Jeg var dengang saa nylig kommet ind i Sagen, at jeg ikke endda kunde være kommen til nogen fuldkommen Oversigt eller til den selvstændige Opfatning, som her behøvedes, hvor det især maatte gjælde om at frigjøre sig fra den stærke Paavirkning af visse herskende Meninger og ikke lade sig forvilde af de forskjellige Røster, som man traf til at høre. Ved den videnskabelige Bedømmelse, som Bogen fik, blev jeg allerede opmærksom paa disse Feil i Planen, og ved nærmere Betragtning fandt jeg da ogsaa efterhaanden, at der ikke kunde blive nogen rigtig Skik paa dette Arbeide, førend det blev aldeles omgjort fra Begyndelse til Ende. Og da jeg senere har været opmuntret til at holde ved med de begyndte Arbeider og tillige har nydt offentlig Understøttelse til videre Undersøgelse af Landets Sprog, maatte jeg ogsaa finde mig

forpligtet til at give saa gode Oplysninger om denne Ting, som det nu maatte blive mig muligt. Men med det samme troede jeg mig ogsaa forpligtet til at fremsætte disse Oplysninger paa den Maade, som kunde være til den bedste Fremhjælp, for Sproget og for det Folk, som har arvet og bevaret dette Sprog, saa at altsaa denne Fremstilling ikke skulde tillempes efter nogen forud herskende Mening, naar denne befandtes at være feilagtig.

En betydelig Mangel ved den forrige Udgave var det, at Sprogets Eenhed og selvstændige Stilling ikke var tilstrækkelig fremhævet. Der var flere Punkter, hvorom jeg var i Uvished; og det blev ogsaa krævet fra forskjellige Sider, at man kun skulde „holde sig til det givne", altsaa kun meddele hvad man havde forefundet og intet videre. Dette var da rigtignok ogsaa det forsigtigste, forsaavidt man kun skulde skaffe en Samling af Stof til videnskabelig Benyttelse; men derved fik man ofte kun en Opregnelse af Dialektformer uden nogen forbindende Mønsterform, og dette kunde ikke være nogen synderlig Opreisning for Sproget. Man maatte derfor gaae et Skridt videre. Det blev nødvendigt at paavise, at de norske Dialekter ikke staae i samme Stilling som de svenske og danske, at de ikke staae som Afvigelser eller Varianter omkring et Bogmaal, som allerede indeholder deres fælles Grundlag; men at de derimod i sig selv indeholde det Grundlag, som svarer til Bogmaalet i de andre Lande. Dette Grundlag maatte først opstilles i den fuldkomneste Form og med gjennemgaaende Eenhed og indre Sammenhæng, ligesom i ethvert andet selvstændigt Sprog. Først derved kunde Sproget komme til sin fulde Ret, og derved maatte det ogsaa blive lettere at bedømme med Hensyn til dets egentlige Værd og Betydning.

Med Undtagelse af et Par smaa Affnit, som kun handle om Dialektformer, er Indholdet altsaa fordeelt saaledes, at kun Sprogets almindelige Stof og de vigtigste dertil hørende Regler ere afhandlede i Bogens egentlige Text, medens derimod Dialekternes afvigende Former ere omtalte i de tilføiede Anmærkninger. Disse Anmærkninger skulde ogsaa indeholde nærmere Oplysninger om visse Punkter i Texten og tildeels en større Samling af Exempler, hvorved dog er at mærke, at Exemplerne ofte ere indførte uden nogen Forklaring af Ordets Betydning, da det her syntes mere nødvendigt at paavise Ordenes Forekomst end at forklare dem i alle Punkter, hvilket her vilde blive altfor langt og gjøre Bogen meget større. I disse Anmærkninger vilde jeg ogsaa gjøre Rede for Behandlingen af visse Punkter og paavise Grundene

for, at en eller anden Form var opstillet som Mønsterform, da jeg gjerne vilde, at man overalt skulde have Adgang til at bedømme disse Grunde, og at man skulde see, at intet var opstillet ganske vilkaarlig eller ligesom paa Slump. Og om der endog her (ligesom i andre Sprog) var visse Punkter, som bleve tvivlsomme og derfor kunde behandles noget vilkaarligt, da skulde ogsaa dette paa sit Sted blive anmærket, da her ikke var noget, som behøvede at skjules for et nærmere Eftersyn. Og et nærmere Eftersyn vil netop være ønskeligt for en Sag, som hverken støtter sig til nogen Herremagt eller til nogen Folkemening, men som kun kan vinde Medhold ved sin egen Sandhed og Klarhed.

Den forrige Udgave havde fem Afdelinger: Lydforhold, Overgangsformer, Orddannelse, Bøining og Ordføining, med et Tillæg om Dialekternes indbyrdes Forhold. Denne Ordning er her bleven forandret. Det har forekommet mig, at en Grammatik, næst efter Lydlæren, burde have en Fremstilling af de særegne Ordformer, som ikke høre til Bøiningen; og derfor har jeg her opstillet en saadan Afdeling under Navn af „Ordformer", hvortil ogsaa de ovennævnte Overgangsformer ere henførte. Derimod er den egentlige Orddannelse opstillet som fjerde Afdeling, for at det store Affnit om Bøiningen ikke skulde komme for langt ud i Bogen, og for at der kunde blive bedre Adgang til at betragte de Ord, som dannes af Verberne, efter at Verbernes Bøining først var afhandlet. Tillægget om Dialekterne er beholdt og noget omarbeidet, ligesom alt det øvrige; men ved Siden deraf er her nu indført et andet Tillæg, nemlig om Landssproget, indeholdende en nærmere Belysning af nogle Hovedpunkter, som her maatte komme i særdeles Betragtning. Forøvrigt ere mange nye Stykker tilkomne og mange Omflytninger i Indholdet foretagne, saa at det ofte vil være vanskeligt at sammenligne den nye Udgave med den gamle. Ved denne Omarbeidelse er den nye Udgave bleven større end den forrige, og egentlig større, end jeg ønskede; men alligevel er alt saa kortfattet og sammentrængt, at jeg ogsaa maa frygte for, at en opmærksom Læser vil synes at finde for liden Oplysning paa et eller andet Sted. Maaskee er der ogsaa en eller anden Forglemmelse eller Mislighed i Fremstillingen, som kunde være rettet ved en længere Udsættelse; men Bogens Udgivelse har allerede været længe udsat, og jeg maatte nu ansee det nødvendigt at faae denne Bog fra Haanden for desbedre at kunne arbeide paa en ny Udgave af en norsk Ordbog, hvilket ogsaa vil kræve nogen Tid, da der baade behøves

en Forbedring i Opstillingen, og der tillige er meget nyt Stof at behandle, som nemlig er samlet eller først optegnet, efterat den forrige Udgave var udkommen.

Og saaledes bliver da denne Bog fremlagt for Almeenheden med det Ønske, at den maa give nogen Veiledning til en rigtig Opfatning af Landets Sprog og virke noget imod de Forestillinger, som have været til Hinder for dette Sprogs Udvikling og tildeels endog truet med at trænge det tilbage og overgive det til Forglemmelse.

Indholdsliste

Forklaring af nogle Forkortninger.

Adj. — Adjektiv.
Akk. — Akkusativ. (S. 129.)
Alex. — Alexanders Saga. Christiania 1848.
Ang. — Angelsachsisk.
Barl. — Barlaams ok Josaphats Saga. Chr. 1851.
Bst. F. — den bestemte Form.
D. — Dansk.
Didr. — Didriks Saga. — (Saga Thidriks Konungs af Bern). Chr. 1853.
Dipl. — Diplomatarium norvegicum. (Flere Dele.)
Eng. — Engelsk.
Fagrsk. — Fagrskinna. Chr. 1847.
Fl. — Fleertal.
Gbr. — Gudbrandsdalen.
Ght. — Gammel Høitydsk.
G. N. — Gammel Norsk.
Hall. — Hallingdal.
Hard. — Hardanger.
Helg. — Helgeland.
Homil. — Gammel norsk Homiliebog. Første Hefte, Chr. 1862.
Indh. — Indherred. (S. 334.)
Jf. — Jævnfør (til Sammenligning.)
Jæd. — Jæderen.
Kongsp. — Kongespeilet. (Konungs Skuggsjaa). Chr. 1848.
Kr. — Kristianssands (Stift).
Landst. — Norske Folkeviser, udgivne af Landstad. Chr. 1853.
Mask. — (eller: m.). — Maskulinum.
N. — Norsk.
Ramd. — Ramdalen.
Ndm. — Nordmør.
Nfj. — Nordfjord.
Nhl. — Nordhordland.
N. L. — Norges gamle Love. 1ste Bind, Chr. 1846. — 2 Bind 1848. — 3 Bind 1849.
Num. — Nummedal.
Ork. — Orkedalen.
Rbg. — Raabygdelaget.
Ryf. — Ryfylke.
Sdm. — Søndmør.
Sfj. — Søndfjord.
Shl. — Søndhordland.
Strengl. — Strengleikar eda Ljodabok. Chr. 1850.
Sv. — Svensk.
Sæt. — Sætersdalen.
T. — Tydsk.
Tel. — Telemarken.
Tr. — Trondhjems (Stift).
Ubst. F. — den ubestemte Form.
v. — verbum (S. 55.)
Vald. — Valders.
Østerd. — Østerdalen.

Indledning.

1. Det Tungemaal, som tilhører den norske Almue, har meget tilfælles med det svenske og dernæst ogsaa med det danske, men adskiller sig fra dem begge ved et Forraad af særegne Ord og Former, og har i det Hele saa meget eiendommeligt i Formen, at det ikke kan falde sammen med noget af disse Nabosprog, men maa nødvendig tænkes opstillet ved Siden af dem som en selvstændig Sprogform. I selve Grundlaget falder det nærmere sammen med den islandske Sprogform, som egentlig ogsaa er udgaaen fra Norge; men alligevel har dog den norske Form udviklet sig anderledes end den islandske, saa at ogsaa disse nu ere noget ulige.

2. Efter den nedarvede Talebrug er det norske Tungemaal ogsaa noget forskjelligt i Landskaberne, ligedan som Omgangssproget hos Almuen i Nabolandene. Det deler sig saaledes i flere Landskabsmaal (Dialekter), som tildeels ere meget afvigende i adskillige Smaating, medens de derimod ere meget lige i de egentlige Hovedregler. Ved en nærmere Sammenligning vil man kunne slutte, at de alle have en fælles Grund og kunne ansees som Forgreninger af en enkelt ældre Sprogform. Og herom have vi da ogsaa fuldkommen Vished. Det Sprog, som disse Bygdemaal ere udsprungne af, er os endnu tilgjængeligt i en temmelig gammel og uforvansket Form, nemlig i en Række af Skrifter fra Middelalderen, fornemmelig fra det trettende og fjortende Aarhundrede. Dette Sprog, som vi kalde Gammel Norsk, er altsaa særdeles vigtigt for os som Veiledning til en

rigtig Bedømmelse af Folkets nuværende Sprog, og til en rigtig Opfatning af adskillige Former, som i Tidens Løb ere blevne noget forandrede.

3. Forholdet imellem det gamle og det nyere Sprog er ganske det samme her som i adskillige andre Lande, idet den nyere Sprogform adskiller sig fra den gamle ved en lettere og simplere Ordning af Formerne. De nødvendigste Bøiningsformer ere saaledes vedligeholdte, men tildeels noget forkortede ved en Udeladelse eller Inddragning i Endelsen. De mindre nødvendige Former ere derimod tildeels bortfaldne eller inddragne under en af de nærmeste Former. I Ordforraadet er imidlertid Forskjellen mindre betydelig, især naar man vil fraregne adskillige fremmede Ord, som ere tilkomne i den senere Tid. Paa enkelte Steder synes rigtignok mange gamle Ord at være ubekjendte, men paa andre Steder forefindes de endnu, saa at det ikke er nogen stor Mængde, som er gaaen af Brug overalt. Og desforuden har det nyere Sprog et betydeligt Antal af Ord, som ikke ere forefundne i de gamle Skrifter, men som dog efter alle Mærker synes at være ægte gamle og hjemlige Ord. Men herved er at mærke, at de gamle Skrifter vist ikke indeholde det hele fuldstændige Ordforraad, da nemlig de gamle Forfattere kun have skrevet om enkelte almindelige Emner, især historiske, og saaledes ikke have havt Anledning til at bruge alle de Ord, som de kjendte.

4. Forholdet imellem de nuværende Bygdemaal bliver saaledes lettere at forklare, især naar man veed, at ogsaa andre Lande have en Række af forskjellige Landskabsmaal, uagtet de dog have havt et nedarvet og stadig dyrket Bogsprog. Naar det gamle Sprog havde flere eenstydige Ord eller saakaldte Synonymer, kunde det let skee, at eet af disse Ord blev forherskende paa det ene Sted, og et andet paa andre Steder; herved blev der altsaa nogen Forskjel i Ordforraadet i Bygderne. Naar det gamle Sprog havde mange Bøiningsformer, som tildeels vare noget lange og tungføre, kunde det let hænde her som i andre Lande, at der opkom en almindelig Stræben efter større Korthed og Lethed;

og naar først en saadan Afvigelse fra den gamle Form var begyndt, var det meget naturligt, at nogle Bygdemaal gik videre end enkelte andre, eller toge en særegen Retning i Opfatningen af Lyd og Former. Bygdemaalene maa altsaa ansees som forskjellige Tillempninger af et gammelt Sprog, som vistnok i Grunden har været eensartet over hele Landet, men som dog maaskee i lange Tider kan have havt visse Afvigelser i visse Dele af Landet, uagtet de ikke vise sig i de gamle Skrifter.

5. Ved Siden af dette gamle og hjemlige Sprogstof findes dog ogsaa meget, som er af fremmed Oprindelse. At det norske Sprog i saa lang Tid har savnet al skriftlig Dyrkning, og at Folket i de senere Tider har været oplært i at læse og skrive Dansk, er en Omstændighed, som naturligviis maatte have nogen Indflydelse paa selve Talesproget. I selve Formerne er dog denne Indflydelse ikke bleven saa ganske betydelig, især hos Almuen i de indre Landsbygder, hvor man tvertimod vil finde, at Formerne deels have holdt sig paa det gamle Grundlag og deels have taget en egen Vending, saa at de ikke ligne de danske, men derimod ofte falde sammen med Formerne i de svenske Landskabsmaal. I Ordforraadet har derimod den danske Indflydelse været større, idet der er indkommet en Mængde af unorske Ord, som dog ikke ere egentlig danske, men netop saadanne som Dansken har optaget af andre Sprog og især af Tydsken. Rigtignok er det kun en mindre Deel af disse Ord, som har vundet nogen almindelig Indgang hos Almuen; men alligevel har Tallet været stort nok til at skade Sproget, da nemlig denne Tilvænnelse til fremmede Ord har virket til at sløve den fædrelandske Sprogsands og i visse Tilfælde til at fortrænge de tilsvarende norske Ord, som forefandtes i Landet.

6. Men uagtet al Paavirkning udenfra vil man dog finde, at de samlede norske Bygdemaal indeholde et selvstændigt Sprog, som kun behøver at blive skjønsomt behandlet og rigtigt skrevet for at kunne vise sig som jævnbyrdigt ved Siden af de nyere beslægtede Sprog. Der er ikke mange Punkter, hvor det kan siges at være mere forvansket end Nabosprogene; derimod er der

mange Tilfælde, hvor det netop fremviser en mere usvækket og ægte nordisk Form; og desuden vil det nok ogsaa findes at have et ligesaa stort Forraad af hjemligt Stof og at være ligesaa vel skikket til videre Uddannelse. I Ordforraadet og Ordenes Grundformer har dette Landssprog den største Lighed med det gamle Norske. I Bøiningsformerne er en saadan Lighed ogsaa tydelig nok; men da disse Former ere færre i Tal og tildeels noget forkortede, saa nærmer Sproget sig i denne Henseende meget til det Svenske og dernæst ogsaa til det Danske. I Ordenes Sammenstilling er der ogsaa nogle Punkter, hvori dette Sprog afviger fra det gamle og nærmer sig til de nyere Nabosprog.

Disse Sætninger ville nu blive nærmere forklarede i denne Bog, som netop har til Formaal at fremstille de Grundregler, som forefindes i det norske Sprog i dets nuværende Tilstand, og ved samme Leilighed at meddele de fornødne Oplysninger om Sprogets Forhold til de nærmeste Sprog.

Nærværende Fremstilling vil blive ordnet paa følgende Maade. Som første Afdeling opstilles Lydlæren eller en Forklaring over Sprogets Lydforraad og Udtale, som her maa behandles noget udførligt. Dernæst følger en Afdeling om Ordformer (eller lexikalske Former), det vil sige, de Grundformer og Endelser, hvorved Ordene adskilles fra hverandre. Derefter kommer Afdelingen om Bøiningsformer (grammatiske Former), som vil optage en betydelig Deel af Bogen. Dernæst følger Ordbannelsen og endelig Sætningslæren, hvoraf dog den sidste Afdeling vil blive temmelig kortfattet. Som Tillæg indføres en kort Fremstilling af Landskabsmaalenes Egenheder og af Landssprogets Kjendemærker i det Hele.

Første Afdeling.

Lydlære.

I. Bogstaver eller enkelt Lyd.

De enkelte Lyd, som udgjøre Ordenes mindste Dele, kunne i dette Sprog betegnes med de sædvanlige tilvante Bogstaver, omendskjønt der vistnok ved nogle Selvlyd (Vokaler) gives en Adskillelse, hvortil en nærmere Betegnelse ofte kunde være ønskelig. Efter alt, hvad man kan slutte af Skrivemaaden i det gamle Sprog, synes Lydforraadet at være ganske det samme nu som i ældre Tider, med Undtagelse af et Par Medlyd (Konsonanter), hvori der er indtraadt en Forandring, som senere skal omtales. Konsonanterne ere nu for Tiden ganske de samme som i Svensk og Dansk, hvorfor de her kunne behandles i Korthed. Ved Vokalerne findes derimod en videre Forgrening og Adskillelse, som her udkræver en udførlig Forklaring.

Anmærkning. Dette gjælder imidlertid ikke for hvert enkelt Bygdemaal, men kun for det Lydforhold, der kan opstilles som Normal eller Mønsterform. Paa nogle Steder kunne to forskjellige Lyd, især Vokaler, falde sammen til een, og paa nogle Steder, især i den nordlige og østlige Deel af Landet, findes flere særegne Lyd, som ikke kunne betegnes nøiagtig med de almindelige Bogstaver. Men saadanne Egenheder maa vistnok betragtes som afvigende Udtaleformer, hvis nærmere Betegning i Skriften man ikke videre kan indlade sig paa. Den Udtale, som er almindeligst i den sydvestlige Dele af Landet og især i Bergens Stift og de nærmeste Fjeldbygder østenfor, synes her at have de fleste Fortrin og at komme temmelig nær til den Mønsterform, som man kan slutte sig til af Skrivemaaden i det gamle Sprog. Og da Lydenes Overgange lade sig bedst forklare, naar denne Udtale opstilles som Mønster, er det netop denne, som vi i den følgende Fremstilling ville holde os til.

a) Vokaler.

8. Det norske Sprog har ni enkelte Selvlyd, nemlig: A, Aa, Æ, E, I, O, U, Y, Ø, og tre Tvelyd eller Diftonger: Au, Ei, Øy; men nogle af de enkelte Selvlyd dele sig atter i to forskjellige Lyd, hvorom nedenfor. Efter en vis Regel i Sproget, som senere ofte vil komme i Betragtning, kunne Vokalerne deles

i to Arter, nemlig de haarde (A, Aa, O, U, Au) og de linde eller bløde (Æ, E, I, Ø, Y, Ei og Øy); men denne Forskjel viser sig først ved Lydenes Sammensætning og Overgange, og kan saaledes paa dette Sted forbigaaes. Derimod kan man tænke sig en Inddeling efter selve Udtalen, og denne maa her tages først i Betragtning. Man veed, at Vokalerne udtales alene ved et Lydstød, som bestemmes eller afmaales ved Mundens Stilling, saaledes at det Punkt, hvorpaa Lyden egentlig dannes, kan være mere eller mindre fremskudt, det vil sige, længere bagud eller forud i Munden, medens det paa samme Tid ogsaa kan være mere eller mindre indtrykt ved Mundens Sammenslutning fra Siderne. Paa denne forskjellige Fremskydning og Indtrykning beroer altsaa Vokalernes forskjellige Form. Efter Fremskydningen kunne de enkelte Vokaler deles i tre Rækker; de dybeste eller mindst fremskudte ere: Æ, E, I; mere fremskudte ere: (A), Ø, Y; mest fremskudte ere: Aa, O, U. Efter Indtrykningen dele de sig ogsaa i tre Rækker; de bredeste eller mindst indtrykte ere: Æ, A, Aa; mere indtrykte ere: E, Ø, O; og de snævreste eller mest indtrykte ere: I, Y, U. Ved at lægge Mærke til denne Inddeling, vil man formodentlig lettere kunne skjønne den følgende Forklaring over Lydforholdet i enkelte Punkter, som ikke synes at være almindelig bekjendte.

9. Der er nemlig sex Vokaler, som egentlig dele sig i to forskjellige Lyd, saaledes at nogle Ord have den ene, og nogle den anden. Disse Vokaler ere netop de, som ovenfor ere anførte paa de to sidste Grader af Indtrykning, altsaa: E, Ø, O, I, Y, U. Strengt taget, kunde hver af disse optages som to særskilte Lyd, og Vokalernes Tal vilde saaledes blive 18 i Stedet for 12. Den ene Lyd kan kaldes den lukte, den anden derimod den aabne. Den lukte Lyd er den mest bekjendte og bestemte, da den altid bruges som Navn paa Vokalen, naar denne nævnes som Bogstav eller som Deel af en Stavelse. Den aabne Lyd nærmer sig til en bredere Vokal (f. Ex. E til Æ), men adskiller sig baade fra denne og fra den lukte Lyd ved en anden Stilling, som for det meste kan siges at være lidt mere fremskudt. (Man

sammenligne til Ex. det Ord „for" med „faar" og „foer"). Den lukte Lyd kan have et Slags svag Bilyd eller Efterklang. (Saaledes I næsten som y, og U næsten som uv); den aabne er derimod altid afsluttet og aldeles fri for enhver saadan Efterklang. Den lukte Lyd passer bedst for en lang Stavelse, og den aabne for en kort; men imidlertid kunne de begge være lange i nogle Ord og korte i andre.

Anm. Det ansees som afgjort, at en saadan Adskillelse af lukt og aaben Lyd har ogsaa fundet Sted i vort gamle Maal saavelsom i andre beslægtede Sprog. De nyere Sprogforskere ansee netop den aabne Lyd som den ældste og oprindeligste, saaledes at den lukte har dannet sig ved en Forlængelse eller diftongisk Udvidelse af den aabne. I nyere Grammatiker bliver den aabne Lyd kaldet den korte, og den lukte derimod den lange; men disse Benævnelser behøve vi her til et andet Brug, nemlig til at betegne den virkelige Længde eller Qvantitet i den nu brugelige Tale, hvor den aabne Lyd er deels lang og deels kort, og den lukte ogsaa er ofte kort.

I nogle gamle Haandskrifter findes af og til en liden Streg eller Tøddel over den lukte Vokal, og denne Betegningsmaade er siden bleven gjennemført i det Islandske og i enkelte Udgaver af gamle Skrifter; saaledes sættes den lukte Vokal med Tegn, f. Ex. vík, sól, hús, dýr; men den aabne uden Tegn, f. Ex. vinr (Ven), lodinn (laadden), sumir (somme), dyr (Dør). I tydske Sprogværker bruges ogsaa et lignende Mærke (^) for den lukte (eller saakaldte lange) Vokal. Skjønt nu en saadan Adskillelse er mindre nødvendig i et levende Sprog, vilde den dog i visse Tilfælde være ønskelig; men i saa Fald vilde det være mest nødvendigt at betegne den aabne Lyd, da netop denne falder mange Læsere vanskeligst. I mine Optegnelser til en norsk Ordbog har jeg derfor brugt at sætte Tegn (̀) over den aabne Lyd i alle lange Stavelser; men at gjennemføre dette ved Trykningen vilde dog have for megen Vanskelighed, og desuden maa ethvert Lydtegn udenfor den egentlige Bogstav ansees som en Uleilighed, blandt andet fordi man derved hindrer Adgangen til andre Betegnelser, f. Ex. Betoningstegn, som ogsaa i visse Tilfælde kunde være meget ønskelige. For imidlertid at undgaae den idelige Gjentagelse af Udtrykket „lukt" og „aaben", har jeg her forsøgt at sætte en Betegning ved Siden af Ordet, nemlig dobbelt Vokal for den lukte Lyd, og enkelt Vokal med Apostrof (') for den aabne Lyd, f. Ex. liva (ii), ɔ: spare; og liva (i'), ɔ: leve.

Enkelte Vokaler.

10. Vokalen A har en almindelig og vel bekjendt Udtale, som kun i nogle Dele af Landet har enkelte Afvigelser. Med Hensyn til Længden i Udtalen har den samme Forhold som de

andre Vokaler, idet den er lang, naar en enkelt Konsonant følger efter; f. Ex. Hat, (ɔ: Had), Fat, Stad, Gras, las (læste), bar, Tal, same, hava, Sak, Tak, Dag; og derimod altid kort forved en dobbelt Konsonant og for det meste ogsaa forved sammensatte Konsonanter; f. Ex. Hatt, Lass, Fall, kann, Kapp, Takk; Hast, Arv, Hald, halv, Band, Kamb, o. s. v. Som Endevokal er den mindre betonet, men har alligevel den samme Lyd; f. Ex. Visa, hava.

Anm. Blandt de ovenfor nævnte Afvigelser mærkes især en Tilnærmelse til Lyden af Æ. I Østerdalen og Smaalenene høres tildeels en Mellemting af A og Æ, blandt andet forved gg (Tagg, Plagg); paa flere Steder søndenfjelds mærkes en lignende Udtale forved R (f. Ex. Mark, Arm) og endnu mere forved L (Halm, Hals, galen, udtalt omtrent som Hælm, Hæls, gælen). Længere nord findes ogsaa en Afvigelse forved dobbelt L og N, f. Ex. i Ordene: alle, fallen, Mann, kann, o. s. v., hvor A lyder næsten som ai (nordenfjelds) eller æi (i Gudbrandsdalen), altsaa „alle" som „aille" eller „æille", hvilket ellers har en Forbindelse med den særegne nordenfjeldske Udtale af dobbelt L og N, som senere skal omtales.

11. Vokalen Aa har i den største Deel af Landet den samme Udtale som det danske „aa" og det svenske å; den er altsaa en enkelt og afsluttet Lyd, som har noget tilfælles med O, men er meget bredere end dette og tydelig adskilt derfra (§ 8). Den er for det meste lang, f. Ex. i Ordene: faa, naa, sjaa; Maate, Raad, Aas, Vaar, Maal, Maane; dog ogsaa ofte kort, som i: Draatt, Slaatt, gaadd (ɔ: bemærket), Saald, faast, slaast.

Anm. En mærkelig Afvigelse finder Sted ved denne Vokal i Sogn, Voss og Hardanger, hvor den nemlig faar et Slags Tvelydsform og lyder omtrent som „ao" eller „aå", f. Ex. Aor (Aar), Maol (Maal); man har ogsaa skrevet den med „au", men den er alligevel tydelig adskilt fra Tvelyden Au. En lignende Udtale findes som bekjendt ogsaa paa Island, hvor nemlig „á" lyder som au; den synes altsaa at være meget gammel i denne Deel af Landet.

Uden for Norden findes denne Vokal ikke betegnet i Skrift. Alligevel synes den at forekomme i Talen, især i Tydskland; men Tydskerne skrive den med „a", og af Sprogforskerne bliver vort „aa" kun anseet som „et langt a". I vore gamle Skrifter betegnes denne Lyd paa flere Maader, deels kun ved „a", deels ved „aa" eller et sammendraget „ao" og senere i Normalskrift ved „á". Som en enkelt Lyd burde den ogsaa skrives med en enkelt Bogstav, hvilket især vilde være til Fordeel i de Tilfælde, hvor Aa og A støde sam-

men (f. Ex. blaa-a, sjaa-ande, raa-aste); og her vilde netop en sammendragen Bogstav, i Lighed med Æ, være det bekvemmeste. Da det imidlertid er vanskeligt at finde nogen ret passende Figur hertil, kan man dog indtil videre hjælpe sig med „aa", som Folket nu engang er blevet vant til.

12. Vokalen Æ udtales som det lange æ (ä) i Dansk og Svensk, altsaa som en enkelt og afsluttet Lyd, som har noget tilfælles med E, men er meget bredere end dette. Den er for det meste lang, f. Ex. i: Fræ (Frø), Klæde, blæser, læra, Hæl, næm, gjæv, lækja, vægja, (ↄ: føie); sjeldnere kort, som i: Ætt, Slætte, rædd, færre, næst.

Anm. En liden Afvigelse forekommer søndenfjelds, som det synes mest i Byerne, nemlig at Æ forved R lyder mere aabent eller har en liden Tilnærmelse til A. I Læsningen høres derimod ofte en Forvexling med det lukte E (ee), f. Ex. fæl (feel), som ikke synes at have nogen Støtte i Talen. Nogen Tilnærmelse til „æi" eller „ai", som i det Islandske, forekommer derimod ikke, uden i et Par Ord, som rettest maa henføres til Overgangsformerne. — Det maa ellers bemærkes, at ved Siden af det ægte Æ, som kun har et lidet Omraade i Sproget, forekommer her ogsaa en Mangfoldighed af uægte Æ-Lyd, for det meste fremkomne ved en bred Udtale af det aabne E, tildeels ogsaa ved Overgang fra A (§ 10) og fra flere Vokaler.

13. Det aabne E (e') er deels kort, f. Ex. i Ordene mett, fletta, kvessa, fella, kjenna, sleppa, Bekk, Egg, leggja; Hest velja, velta, Eld, Elv, hefta; og deels langt, som: Net, set (sætter), kveda, Nes, lesa, tver, bera, Sele, vel (vælger), kjem (kommer), veva, Lepe (Læbe), reka, Veg, trega. I begge Tilfælde er Lyden ganske den samme, og der er ingen anden Forskjel paa Vokalen, f. Ex. i Vegg og Veg, end at den i sidste Tilfælde udtales længere. Den nærmer sig noget til Lyden af Æ, men er mere fremskudt (§ 8) og tydelig adskilt derfra; imidlertid er der dog mange Tilfælde, hvori den gaar over til Æ eller forvexles dermed.

Anm. I enkelte Lydstillinger bliver dette E overalt udtalt som Æ, da nemlig de efterfølgende Konsonanter ligesom med Nødvendighed kræve en saadan Udtale; dette er Tilfældet forved —nd, ng, nk og nogle flere, som senere skulle omtales, da de ogsaa have Indflydelse paa andre Vokaler. Saaledes udtales „Eng" og „Ende" altid som Æng og Ænde; i Ordet „brenna"

høres rigtignok E', men i Formerne brend og brent høres kun Æ; og saaledes i alle lignende Tilfælde. Ogsaa i nogle andre Lydstillinger, og især forved K, N, M og V, er denne Vokal tilbøielig til at antage Lyden af Æ. Forved et enkelt N og M synes Udtalen med Æ at være ganske almindelig; f. Ex. ven (ɔ: vænner), Spene (Patte), tem (tæmmer), udtalt som: væn, Spæne, tæm, (Undtag: kjem, ɔ: kommer). Forved R høres deels E' (som i: tver, bera, vera) og deels Æ (som i: er, her, fer). Forved V er det samme Tilfældet, da nogle Ord udtales med E' (som Neve, veva, hever) og nogle med Æ (som Vev, Sev, Stev). Den samme Forskjel kan ogsaa finde Sted forved sammensatte Konsonanter; saaledes udtales ialfald i Bergens Stift: berga, herkja, kverva, med aabent E, men derimod: erga, merkja, erva, med Æ. Denne Forskjel imellem Ord, som have ganske den samme Lydstilling, er noget besynderlig og synes at have en eller anden Grund, som nu er vanskelig at opdage. Det er oplyst, at det aabne E er egentlig to Slags (som endnu skal kunne adskilles i den tydske Udtale), nemlig et, som er dannet ved Svækning af I (hvilket Grimm betegner ved ë), og et, som er dannet ved Omlyd af A. Man skulde saaledes vente, at netop det sidste, nemlig Omlyden af A, vilde være mest tilbøieligt at gaa over til Æ, og i enkelte Tilfælde er det virkelig saaledes, men i andre Tilfælde er Forholdet anderledes, saa at det er uvist, hvor Grunden til den omtalte Forskjel skal søges. En nærmere Forklaring herover vilde imidlertid blive noget vidtløftig og maa derfor her forbigaaes.

Efter det her anførte bliver der altsaa mange Tilfælde, hvor man maa skrive „e", uagtet Udtalen synes at kræve „æ". Grunden hertil er i nogle Tilfælde tydelig nok, blandt andet naar der er to beslægtede Former, hvoraf kun den ene er langtonet med Lyd af Æ, medens den anden er korttonet med E, f. Ex. ver og verja, sver og sverja; Her og herja, Grev og grevja, Stev og stevjast, Hes og Hesjar, Skjel og Skjeljar. I andre Tilfælde ligger Grunden dybere, saa at der behøves en større Kundskab om Ordenes Oprindelse og Slægtskab for at finde den. I saadanne Tilfælde kan man stundom finde Veiledning i det Islandske, hvor nemlig e' lyder som æ, men æ som ai, saa at disse to Lyd ikke kunne forvexles.

14. Det lukte E (ee, é) er oftest langt, f. Ex. Fe, Tre, Kne, let (ɔ: Lod), bles (blæste), ser, Hela (ɔ: Riim), klen, tena; sjeldnere kort, som: lett, rett, fretta, sedd, fekk, gjekk. Udtalen er den samme som ved det lange E i Svensk og Dansk.

Det E, som bruges i Ordenes Endestavelser (f. Ex. Time, Timen), er egentlig en Lyd for sig selv, som adskiller sig fra begge de her omtalte og nærmer sig noget til det aabne I. Paa Grund af dens ubetonede Stilling, er den imidlertid mat og svævende med adskillige Forandringer i Bygdemaalene.

Anm. Det lukte E har et usædvanligt lidet Omraade i Norsk, da det kun er et Tal af omtrent 40 Ord eller Rødder, hvori det med fuld Ret kan have Sted. I nogle Bygdemaal findes det derimod i stor Mængde, nemlig som Overgangslyd i Stedet for „ei", og tildeels i Stedet for det aabne I. — Om Endevokalen E maa her anmærkes, at den i nogle gode Bygdemaal har megen Lighed med det aabne I, hvilket er lettest at mærke i de Ord, hvor Forstavelsen netop har denne Lyd (f. Ex. Skifte, Knippe, Bite, Rise, misser, liver, visen, driven), da nemlig begge Vokaler her ere omtrent lige. Paa andre Steder har den visse Afvigelser, saa at den nærmer sig deels til det lukte I, og deels til Æ og Ø. I Endestavelser med „er" og „en" (f. Eks. Syster, Kvister, Kvisten) er Afvigelsen endnu mere tydelig, da man paa nogle Steder udtaler eller læser Endelsen som „ær" og „æn", og paa andre Steder som „iir" og „iin". I begge Tilfælde er det en falsk Udtale, som ikke bør finde Sted i Læsningen, da E skal have samme Lyd i Endelsen „er" og „en", som naar Ordet ender med „e" alene, altsaa ligedan i Møte og møter, riste og rister, Time og Timen o. s. v.

15. Det aabne I (i') er deels kort, f. Ex. mitt, sitt, Midja, viss, missa, vilja, kippa; Kvist, Fisk, Silke, skifta; og deels langt, som: Lit (Farve), Vit, Kid, visen, Bil (Tid), Skin, Brim (Bølgebrydning), liva (leve), Grip, Skip, skipa (ordne), Vika (Uge), Strik (Streg), Stig (Skridt), sviga (bøies). Lyden nærmer sig noget til det lukte E (§ 14), men er mere fremskudt og afsluttet.

Anm. I nogle Fylker findes visse Afvigelser, især i de lange Stavelser. I de østlige Egne gaar Lyden ofte over til E, og i Trondhjems Stift endog til Æ, f. Eks. Læt (Lit), Bæk (Bik). I nogle Fjeldbygder (Sætersdalen og Telemarken) findes en Afvigelse i modsat Retning, idet denne Lyd falder næsten sammen med det lukte I, f. Eks. Vit næsten som Viit. — I de Ord, hvor D følger efter I', gaar det paa de fleste Steder over til E, medens D falder bort, f. Eks. Le for Lid, Ve for Vid, Sme for Smid.

16. Det lukte I (ii, i) er oftest langt, f. Ex. Kvi (Fold), fri, bita, Tid, visa, skir (reen), Fil, Lin, Rim, Liv, gripa, lika; — sjeldnere kort, som: fritt, Vidd, Sidd; imidlertid findes det i mange korttonede Ord, som efter Lydstillingen egentlig skulde have aabent I, f. Ex. ill, spilla, inn, finna, Minne, Prikk, tigga, liggja. Udtalen er den samme som ved det lange I i Nabosprogene.

Anm. Som en Afvigelse mærkes, at dette I paa nogle Steder, (Sogn, Voss, Sætersd.) udtales meget bredt med et Slags Forslag, eller næsten som „é-i", f. Eks. Le-iv (Liv), be-ita (bita). Om en lignende Udtale ved U skal siden tales.

17. Det aabne O (o') er deels kort, som i Ordene: Dott, Odd, oss, Orre, holl, Fonn, Topp, Flokk, hogga; Frost, borga, orka, Holt, Folk, ofta; og deels langt, som: Skot (Skud), Bod, loden, Bos, Mose, bora, Kol, Fole, koma, Lov, sova, Drope (Draabe), Lok (Laag), Tog (Taug), Boge (Bue). Lyden nærmer sig noget til „aa", men er mere fremskudt og mindre aaben, saa at det kun er nogle faa Lydstillinger, hvori begge Vokaler falde sammen.

Anm. Forved —nd, ng, mb lyder dette O almindelig som „aa", f. Eks. Vond (ɔ: Jordrotte), Rond (Linie), Stong (Stang), Ongul (Fiskerkrog), Vomb (Bug); sædvanligst ogsaa forved enkelt N og M, som: Son, Kona, nomen (ɔ: lam). Jf. E, § 13. — Forved dobbelt N og L lyder det nordenfjelds næsten som „oi" (som: Tonn, Koll), hvilket egentlig grunder sig paa en særegen Udtale af Konsonanten. Paa mange Steder findes en meget omfattende Overgang til Ø (aabent), f. Eks. Bø, løen (i Nordland for Bod, loden); kømen, brøten, gødt, Følk (i Hall., Valders og fl.). — Det maa her bemærkes, at vort aabne O er efter Oprindelsen egentlig to Slags (ligesom det før omtalte E, § 13); det ene er det egentlige O, som er beslægtet med U (f. Eks. Skot, Hol, Folk); det andet er et Slags Omlyd af A (f. Eks. Nos, Tonn, Osp), som i Normalskrift i det gamle Sprog betegnes ved „ö", altsaa: nös, tönn, ösp. Begge disse falde her sammen og faae de samme Overgange.

18. Det lukte O (oo, ó) er som oftest langt, f. Ex. i To (ɔ: Stof), Ro, Klo, Fot, Rot, god, Ros, Snor, Sol, Von, Dom, Hov, Hop, Bok, drog; sjelden kort, som: Trott (ɔ: Flid), Sott, Otte, skodd (ɔ: skoet). Udtalen er den samme som ved det lange O i Svensk og Dansk.

Anm. Naar O forekommer i Ordenes Endestavelser, har det sædvanlig den lukte Lyd, skjønt noget mattere, fordi det er mindre betonet. Efter en gammel Skrivemaade skulde denne Endevokal lyde som et aabent U, men dette forekommer nu sjelden; derimod gaar den paa nogle Steder over til lukt U og paa flere Steder til aa (f. Eks. av nyaa, for: nyo). Om Endevokalerne vil ellers blive talt paa et andet Sted.

19. Det aabne U (u') er deels kort, f. Ex. stutt, rudd, (ɔ: ryddet), turr (tør), Ull, full, tunn, Grunn, um(m), upp, Klubba, Skugge; Dusk, turka, Ulv, Ufs, Tuft; og deels langt, som: Lut (Lod), Flus (Skal), Fura (Træ), gul, Mun (Forandring),

Brum (Knopper), Sumar (Sommer), Hug, duga. Lyden nærmer sig noget til det lukte O, men er mere fremskudt og tydelig adskilt derfra.

Anm. Blandt Afvigelser mærkes, at denne Lyd paa nogle Steder er tilbøielig til at gaae over til O forved N og M, f. Ex. mona (for muna), some (for sume). Især er det Tilfældet forved —nd og ng (f. Ex. Hund, under, tung), hvor endog flere af de ret gode Bygdemaal have Udtalen med o (tong, onder). I Bygderne ved Oslofjorden vil Lyden i disse Tilfælde heller gaae over til lukt U.

20. Det lukte U (uu, ú) er som oftest langt, f. Ex. Bu, Tru, Bru, ut, Bud, Hus, Bur, Mule, Tun, Duva, Huva, supa, Duk, Muge, truga; sjelden kort, som: butt, budde, trutt, snudde. Lyden har nogen Lighed med det lange U i Svensk og Dansk, men synes dog ikke at være ganske den samme, da det svenske U forekommer os at nærme sig en liden Smule til Y, og det danske derimod at nærme sig meget til O.

Anm. Paa nogle Steder (som Voss, Sætersdalen o. fl.) findes den Afvigelse, at dette U udtales noget bredere og med et Slags Forslag, næsten som „e-u", f. Ex. Heus (Hus). En lignende Afvigelse er forhen omtalt ved I (§ 16), og hertil kan endnu føies, at denne Udtale gjerne forekommer paa de Steder, hvor det aabne I og U udtales mere lukt, end som almindeligst er Tilfældet, f Ex. Lit (Farve) næsten som Liit; og det synes ogsaa ellers at være et Slags Regel, at naar den aabne Vokal nærmer sig meget til den lukte Lyd, da vil netop den lukte Lyd fraskille sig ved en bredere eller mere diftongisk Form. Det mærkeligste ved denne Udtale er ellers, at en lignende Forekomst ogsaa viser sig i forskjellige andre Sprog og Dialekter. Paa Færøerne har det lange I en Udtale, som man har betegnet med „uj", paa Island synes det lange U at nærme sig meget til „o-u". I en ypperlig svensk Dialekt, nemlig den gotlandske, udtales disse Vokaler saaledes, at I kan betegnes med „æi", og U med „au". I Høi-Tydsk er, som bekjendt, det lange I ombyttet med „ei", og det lange U med „au", f. Ex. frei, Zeit, Eis; og Braut, Haut, Haus (i Stedet for det gamle høitydske; frî, zît. îs; brût, hût, hûs). I Engelsk bliver det lange I (f. Ex. side, time, like) udtalt som „ei", og det gamle U skrives tildeels „ou", f. Ex. out, sour, house (Angelsachsisk: ût, sûr, hûs). Alt dette synes netop at være den samme Overgang, og naar nu den afvigende Lyd i enkelte Sprog er bleven den herskende, da er dette kun et Exempel paa, at ogsaa en Dialektform ved et eller andet Tilfælde kan komme i Moden og siden blive anseet som Landssprogets rette Form.

21. Det aabne Y (y') er deels kort, f. Ex. stytta (ɔ: forkorte), fyrr (før), yppa; drysja, spyrja, dylja, dynja, symja; Lyst, myrk, styrkja, syrgja, fylgja, ymse, lyfta; og deels langt, som: flyt (flytter), drys (af drysja), Mysa, Byr, Dyr (Dør), fyre (for), Yl (Varme), Fyl (Føl), Skyn, Glym, Klyv, yver, myket, Lykel. Lyden nærmer sig noget til Ø, men er mere fremskudt og tydelig frasskilt i de Bygdemaal, hvor Vokalerne ere nøiagtigst adskilte.

Anm. Paa flere Steder, især i det Nordenfjeldske, gaar denne Lyd ofte over til Ø, fornemmelig i de lange Stavelser, og denne Tilbøielighed bestyrkes ogsaa ved Exemplet af den danske Skrivemaade, som saa ofte har Ø for Y, f. Ex. mørk, sørge, Bør, o. s. v.

22. Det lukte Y (ý) er som oftest langt, f. Ex. By, Sky, ny, byta, lyda, lysa, Dyr, styra, Syl, Syn, styva, ryk, flyg (flyver); sjeldnere kort, undtagen i Bøiningsformer, som: nytt, bytt, bytte, flydde; imidlertid findes det dog overalt i korttonede Ord, som efter Lydstillingen egentlig skulde have aaben Vokal, f. Ex. Hylla, fylla, tynna (fortynde); rykkja, byggja, hyggja. Udtalen er den samme som ved det lange Y i Svensk og Dansk (= Tydsk ü).

Anm. Ogsaa ved denne Lyd forekommer paa nogle Steder en bredere Udtale, næsten som „e-y" eller „ø-y". (Jf. det lukte J og U). At Y paa nogle faa Steder gaar over til J (ligesom i Islandsk), vil blive omtalt under Overgangsformerne.

23. Lyden Ø deler sig ogsaa i to Slags, men Forholdet er dog ikke ganske det samme som ved de foranførte, da det aabne Ø ikke nærmer sig til nogen bredere Vokal, og det lukte egentlig kun er en mindre aaben Lyd, som ellers er ganske afsluttet og fri for enhver Bilyd (§ 9).

Det aabne eller mere fremskudte Ø (ö) finder Sted i saadanne Ord som følgende: døkk (dunkel), kløkk (svag), søkka (synke), gløgg (skarpsynet), snøgg (rask), høgg (hugger), Øks, Bjørn, Bjørk, Mjølk, Mjøll; og mere langtonet: Kjøt, Jøtul, (Jætte), Mjød, Fjødr, Fjøra (Strandbred), Kjøl, Fjøl, Mjøl, Smør. Ellers er det kun en liden Række af Ord, hvori denne Lyd er herskende med fuld Ret; derimod findes den i nogle Bygdemaal i stor Mængde som Overgangslyd i Stedet for O', og tildeels ogsaa for andre Vokaler.

Anm. Som Tegn for den forhen omtalte Omlyd af A (§ 17) skulde denne Lyd egentlig have et større Omraade; men denne Omlyd betegnes nu for det meste ved O (o'). I nogle Bygder (især Valders) gjælder rigtignok Ø for denne Omlyd, f. Ex. Vøl (Stok), Ønd (And); men da man her ogsaa har Ø i Stedet for det oprindelige O', bliver dette helst at ansee som en Overgangsform. — Afvigelser i Udtalen forekomme, blandt andet i Solør, hvor dette Ø lyder meget aabent, næsten som „a-ø".

24. Det lukte eller mindre fremskudte Ø (ø, œ) er som oftest langt, f Ex. søt, møta, føda, øsa (ɔ: ophidse), føra, kjøla, Bøn, grøn, døma, tøma, høva (passe), Løk (Bæk), søkja, sløg, pløgja; sjelden kort, undtagen i Bøiningsformer, som: søtt, møtte, fødd, større. Lyden er den samme som ved det lange Ø i Svensk og Dansk.

Anm. I nogle Bygdemaal findes dette Ø i større Mængde som Overgangslyd, især i Stedet for det aabne Y (§ 21), paa nogle Steder ogsaa for øy, sjeldnere for au. I Afledningen betragtes dette sidste Ø som en Omlyd af O, medens derimod det første eller aabne Ø har et vist Slægtskab med A. I de gamle Haandskrifter betegnes de to forskjellige Lyd paa forskjellige Maader; i Normalskrift betegnes det første ved „ö" og det andet ved „œ".

Tvelyd (Diftonger).

25. Tvelyden Au er at betragte som et sammensmeltet a-u, hvoraf hverken A eller U høres særskilt, men begge tilsammen danne een Vokal, som ligner det tydske au, men er lidt mere fremskudt, som kan mærkes deraf, at den tydske Udtale forekommer os at nærme sig til „aa-u". Lyden er sædvanlig lang, f. Ex. braut, (brød), baud, fraus, Aur, gaula, (brøle), Raun (Træ), Draum, Lauv, Kaup, Hauk, Haug, Auga; dog ogsaa kort i enkelte Former, som: blaudt (blødt), audt (øde).

Anm. I Valders og paa enkelte andre Steder udtales au med en nogenlunde tydelig A-Lyd, men i den almindelige Udtale er Lyden af A saa dunkel, at Diftongen gjerne kunde betegnes med „ou" eller „eu". I norske Ord og Navne har man ogsaa ofte skrevet den med „ou" i den senere Tid, men den gamle Skrivemaade er „au".

26. Tvelyden Ei kan ligeledes betragtes som et sammensmeltet „e-i" eller „æ-i", hvori ingen af Delene høres særskilt,

men begge tilsammen danne een Vokal, som ligner det tydske „ei", men er lidt mere indtrykt (da den tydske Udtale synes os at nærme sig til „ai"). Lyden er sædvanlig lang, f. Ex. veit, (veed), beit, Heid, reisa, meir, heil, Bein, Heim, Kleiv, Reip, Eik, leika, feig, eiga; dog ogsaa kort i visse Former, som: heitt, breidt, Breidd, leidde.

Anm. Paa nogle Steder (især paa Voss og i Valders) er Udtalen lidt afvigende og gaar over til „ai". Dette kunde vistnok synes at være en mere oprindelig Form, men maa alligevel her betragtes som en Overgang fra „ei", blandt andet af den Grund, at Konsonanterne G og K, i Stillingen forved dette „ai", beholde Lyden „gj" og „kj" (f. Ex. Gjait, kjaik), hvilket netop passer til E og ikke til A, efter en vis Regel, som senere vil blive omtalt.

27. Den tredie Tvelyd Øy udtales ligeledes som en sammensat Vokal, hvori ingen af Delene høres tydelig særskilt. I Afledninger svarer den nærmest til det tydske „äu", som den ogsaa ligner i Udtalen. Lyden er sædvanlig lang, f. Ex. Øy, Høy, døya; støyta, nøyda, løysa, Øyra, Søyla (Søle), løyna, gløyma, døyva, støypa, Øyk, bøygja; dog ogsaa kort i visse Former, som: støytt, øydt, øydde.

Anm. En liden Afvigelse forekommer tildeels i Valders, idet Lyden nærmer sig til „oy" eller „aai". Paa et Par andre Steder lyder øy som „ei", men dette er en Overgang, som staar i Forbindelse med Overgangen fra Y til I (§ 22). I de gamle Skrifter betegnes Lyden deels med „øy" og deels med „ey", i Islandsk altid med „ey", som udtales „ei".

Ved Siden af de ægte Diftonger forekommer ogsaa en Overgang til Diftong, især ved Omdannelse af Lyden G, f. Ex. „Tau" for Tog, „feia" for fegja, „feien" for fegjen (fegen), „Røie" for Røgje (Røge). I enkelte Tilfælde findes ogsaa: ai, oi, ui; men disse maa ansees enten som Overgang fra en anden Lyd (f. Ex. vait for veit, Laie for Lagje) eller som en fremmed Lyd, indkommen med et fremmed Ord (f. Ex. Koia, skoia). Man kan saaledes ikke antage flere Tvelyd end au, ei og øy, som retgjældende i Sproget. En anden Tvelyd, nemlig „iu" eller „eu", synes rigtignok engang at have fundet Sted i Sproget; men denne har allerede i en ældre Tid gaaet over til „ju" og „jo", som senere skal omtales.

At skrive „ej" og „øj", som nogle have forsøgt, er feilagtigt, da vi her have ægte og oprindelige Diftonger, som ikke indeholde nogen Konsonant.

Det er desuden forvildende, da det lægger for stor Vægt paa den første Deel af Tvelyden, medens det dog efter en nærmere Undersøgelse er netop Tvelydens sidste Deel, som er den vigtigste.

Oversigt.

28. Tvelydene au, ei og øy, ere, som før bemærket, oftest lange, og det samme er Tilfældet med aa, æ, ø (œ) og med lukt e, i, o, u, y, da nemlig disse Vokaler oftest findes i den Lydstilling, at kun en enkelt Konsonant følger efter, og altsaa sjeldnere forved en dobbelt eller sammensat Medlyd. Man kunde saaledes fortrinsviis kalde disse Vokaler lange; men herved er dog at mærke, at, saavel ved disse som de øvrige Vokaler, er selve Lyden ganske den samme i en kort Stavelse som i en lang, saa at f. Ex. Formerne „bur" og „budde" have begge det samme lukte U, kun med den Forskjel, at det i den sidste Form er mere korttonet.

Anm. I selve Lyden ere disse Vokaler fordetmeste ligedan som de tilsvarende i de nærmeste Nabolandes Sprog, og saaledes er deres Udtale ogsaa den mest bekjendte og mindst omtvistede. I Vokalernes Omfang eller Omraade i Sproget findes derimod en betydelig Forskjel, og her er det især de tre Diftonger (au, ei, øy), som udgjøre den mærkeligste Egenhed for dette Sprog. Men dette er da ogsaa en Egenhed, som netop er et stort Fortrin. Det viser sig nemlig ved nærmere Eftersyn, at Tvelydene fra de ældste Tider have havt Sted i flere af de allerfuldkomneste Sprog og udgjort en væsentlig Grunddeel i deres indre Bygning. Men i nogle Sprog synes de allerede tidlig at være bortfaldne, og i enkelte andre er deres oprindelige Omraade blevet meget forrykket. I Høitydsken findes de tildeels bevarede, men deres gamle Forhold er blevet forvansket derved, at et Par andre Vokaler (I og U) ere overgaaede til „ei" og „au" (s. § 20, Anm.), hvorved altsaa disse to Tvelyd have faaet et unaturligt stort Omraade. I Svensk og Dansk findes allerede fra gammel Tid „e" i Stedet for „ei", og ligeledes „ø" for „au" og „øy"; herved har altsaa E og Ø faaet et umaadelig stort Omraade, medens derimod „ei" og „øi" kun forekomme som uægte Diftonger, fremkomne ved en Svækkelse af visse Konsonanter, f. Ex. Høide eller höjd for Høgd. Det norske Maal har altsaa den Fordeel, at Tvelydene fremdeles findes i samme naturlige og passende Omraade som i gamle Dage, og at de tillige have beholdt en bestemt og sikker Udtale, saa at de ikke kunne forvexles med nogen anden Lyd. Herved vinder man, blandt andet, en større Afvexling og Velklang i Vokalerne, og tillige et større Raaderum for Afledning og Orddannelse, da nemlig mange saadanne Ord, som have forskjellig

Oprindelse, ogsaa faae en forskjellig Form, saa at de ikke kunne forvexles. Som Exempler herpaa kan anføres: let (af laata) og leit (af lita); røta (rodfæste), røyta (lade raadne) og rauta (brøle); øsa (ophidse) og ausa (øse); Ør (Svimmelhed), Øyr (Banke) og Aur (Gruus); røra (røre) og røyra (ombinde); søma (sømme) og sauma (sye); tøma (tømme) og tøyma (tøile); Løk (Bæk) og Lauk (Løg); røkja (gjøre sig Flid for) og røykja (røge).

29. De øvrige Vokaler, nemlig a og det aabne e, i, o, u, y og ø (ö), ere deels lange og deels korte, idet de bruges i forskjellige Lydstillinger, deels forved enkelte Konsonanter, hvor Vokalen maa være lang, og deels forved sammensatte Konsonanter, hvor den sædvanlig er kort; og da disse sidste Stillinger ere de fleste, kan man altsaa sige, at disse Vokaler ere oftest korte. Herved maa atter mærkes, at selve Lyden er i begge Tilfælde den samme; men har f. Ex. det samme aabne E i lesa (læse) som lessa (lægge i Læs), samme O i hopa (vige tilbage) som hoppa (hoppe), samme aabne Y i fyre (for) som i fyrre (forrige). Disse Vokaler have ellers det tilfælles, at de ere meget udsatte for Forandringer i enkelte Bygdemaal, og i visse Lydstillinger have de heri et ret mærkeligt Fællesskab, som senere skal vises i Overgangsformerne.

Anm. Om de aabne Vokaler (især e', i', o', u', y') maa endnu nogle Ord tilføies, da saa mange Læsere ere tilbøielige til at ansee disse Lyd som uberettigede, fordi de ikke nævnes blandt Vokalerne i Stavebogen eller Alfabetet. Efter hvad der forhen er anført, adskille disse Lyd sig ei alene fra de lukte Vokaler, f. Ex. Li'm (Lem) fra Lim (Liim), No't (en Nød) fra Not (et Vod), Dy'r (en Dør) fra Dyr (et Dyr), men ogsaa fra den nærmeste aabne eller brede Vokal, f. Ex. lesa (læse) fra læsa (tillaase), stela (stjæle) fra stæla (staalsætte), Kol (Kul) fra Kaal (Kaal), Mose (Mos) fra Maase (Maage), Yl (Varme) fra Øl (Øl). Men det maa ogsaa mærkes, at Udtalen paa mange Steder ikke er saa nøiagtig i at adskille disse Lyd fra de tilgrændsende. Den bedste Udtale for disse Vokaler er vistnok den, som hersker i Bergens Stift og i de sydlige Fjeldbygder (fra Raabygdelaget til Valders); men ogsaa i dette Strøg findes visse Afvigelser paa enkelte Steder; i Nordfjord kommer J' lidt for nær til E; i Søndhordland kommer O' lidt for nær til Aa; i Hardanger nærmer E' sig vel meget til Æ; i Sætersdalen og den øverste Deel af Telemarken kommer J' for nær til det lukte J, medens U' kommer tildeels for nær til lukt U og i visse Lydstillinger for nær til O; i Hallingdal staar E' for nær ved Æ, og Y for nær ved Ø; i Valders gaar O' tildeels over til Ø. J de østlige Strøg og i det Nordenfjeldske er det sædvanligt at disse Lyd blive noget for brede, idet at E' vil gaae over til Æ, ligesom,

I' til E, og Y' til Ø. Paa enkelte Steder kan det dog træffe til, at een eller flere af disse Lyd udtales bedre end de øvrige; saaledes har man i Østerdalen en god Udtale af O', men ikke af E' og I', og i Nordland findes ofte en god Udtale af I', medens derimod Y gaar ganske over til Ø. Exempler herpaa kunne søges i de foregaaende Stykker om de enkelte Vokaler.

Der er al Grund til at antage, at disse aabne Vokaler ogsaa have havt Sted i Svensk og Dansk, saavel i lange Stavelser som i de korte, hvor de endnu ofte forefindes. Imidlertid ser det ud til, at man har fundet det ubekvemt at beholde dem i de lange Stavelser. I nogle Tilfælde har man beholdt Lyden men opgivet Længden, idet man har fordoblet den følgende Konsonant; saaledes i Svensk: droppe, flotta, mossa, brott, koppar, tumme, mycken: ligesaa i Dansk: vissen, frossen, komme o. fl. I andre Tilfælde har man beholdt Længden men opgivet den egentlige Lyd, idet man har sat den nærmeste Vokal i Stedet (nemlig æ for e, e for i, aa for o, o for u, ø for y); saaledes i Svensk: väg, läsa, sken, veta, tåg, skåda, om, skola, före, öfver; — i Dansk: Næs, væve, Kneb, Streg, taale, baaren, Lod, om, Bør, før. I enkelte Fald findes baade Fordobling og ombyttet Vokal, f. Ex. Sv. vett, skepp, vecka; og Dansk: Venner, Lemmer, Sommer. — Med saadanne Exempler for Øie have ogsaa norske Forfattere skrevet norske Ord paa lignende Maade. Allerede i Jensens Glosebog (fra 1646) findes: Voss (for Vos), Qvittel (Kvitel), Spytte (Spyta), Kolle (Kola, ɔ: Lampe), skinne (skina, ɔ: disse), og med anden Vokal: Veel (Vil), Vaar (Vor), Skaat (Skot), Skjør (Skyr). Hos H. Strøm findes ligeledes: Telle (for Tele), Vitte (for Vite), skippe (for skipa), mokke (for moka), Molle (Mole, ɔ: Stykke), og med anden Vokal: Øll (Yl), Øvestodde (Yverstoda), Leet (Lit), Meed (Mid). Nyere Forfattere fra andre Kanter af Landet have sædvanlig foretrukket den bredere Vokal, f. Ex. Tæle (for Tele), Braate (for Brote); og mange ville vistnok paastaae, at dette er den rette Maade, siden den paa mange Steder virkelig har et Slags Medhold i Udtalen. Men dette kan kun forsvares, saalænge som man skriver for fremmede Læsere i en Dialekt, som man ikke tillægger nogen synderlig Betydning. Naar derimod Sproget skal behandles som et heelt Lands Sprog, maa adskillige høiere Hensyn tages med, og Vokalforholdet maa saaledes her føres tilbage til den Form, som efter den stadigste gamle Skrivemaade befindes at være den rette, og som endnu har fuldkomment Medhold i mange gode Dialekter. Kun herved kunne Ordene faae den Form, hvorved deres Oprindelse og Slægtskab kan nærmest betegnes, og hvoraf deres Forandring, ved Omlyd og andre Overgange, kan bedst forklares. Og da disse Vokaler, efter hvad de kyndigste Sprogforskere have oplyst, netop henhøre til de oprindeligste og ældste i Sproget, er dette ogsaa en Grund mere til at bevare dem i en uforvansket Form

30. Efter den her fremstillede Fordeling af Lydene har det norske Sprog altsaa et temmelig rigt Forraad af Vokaler; og efter alt, hvad man kan slutte af den gamle Skrivemaade, er dette Forraad ganske det samme, som fandtes i det gamle Sprog. Ved Sammenstilling af disse Vokaler vil man ogsaa finde, at de have en mærkelig indbyrdes Orden og staae i visse regelrette Afstande fra hinanden, idet de udgjøre visse adskilte, men nøiagtigt ligeløbende eller parallele Rækker. Til Oplysning om dette Forhold opstilles de her jævnsides i tre Rækker efter de forhen omtalte Grader af Fremskydning (§ 8):

	1.	2.	3.
Bredeste Vokal	=	a	=
— —	œ	=	aa
Middelvokal, aaben . .	- e'	- ø'	- o'
— lukt . . .	e	ø	o
Snævreste Vokal, aaben	- i'	- y'	- u'
— — lukt . .	i	y	u
Tvelyd	ei	øy	au (ou).

Anm. Efter den Betegningsmaade, som bruges i Normalskrift for det gamle Sprog, adskilles Lydene saaledes:

æ		a		á	
	e		ö		o
é		œ		ó	
	i		y		u
í		ý		ú	
ei		ey		au	

Ved denne Ordning er ellers at mærke, at Lyden A ikke passer nøiagtigt til den mellemste Række, da den ligesom staar udenfor de øvrige Vokaler. Forøvrigt er altsammen regelret; efter en bred eller meget aaben Lyd følger en, som er noget snævrere, og en, som er meget snævrere, og ved Siden af hver af disse to findes en mere fremskudt aaben Vokal; tilsidst følger en Diftong, der meget nær kan betegnes som en Sammensmeltning af alle de foregaaende. Lydene i den tredie Række, tilsammen med A, udgjøre de saakaldte haarde Vokaler.

Tre Vokaler, nemlig A og det aabne I og U, blive af Sprogforskerne anseede som Grundvokaler eller som de mest oprindelige Selvlyd; og i nogle gamle Sprog have ogsaa disse Vokaler en betydelig Overvægt fremfor de øvrige. Fra disse Grundlyd ansees da de øvrige at være udgaaede, deels ved Svækning (som E' af I', og O' af U'), deels ved Forlængelse eller Udvidelse (som Aa af A, lukt I af aabent I, lukt U af aabent U o. s. v.), deels ved Omlyd (som E' af A, Æ af Aa, Ø af O, Y af U, Øy af Au.)

Om den gamle Udtale har været ganske den samme som den nuværende, er rigtignok vanskeligt at sige med nogen Vished; men naar vi see, at Forholdet imellem Lydene i vor Tale svarer nogenlunde godt til Forholdet i den gamle Skrift, saa falder det os dog naturligst at antage, at den Udtale, som her i det foregaaende er fremstillet, ikke kan være ret meget forvansket. Imidlertid er det en mærkværdig Omstændighed, at Islændingerne udtale de fleste Vokaler anderledes end vi. Allerede det, at de udtale e (e') som æ, o som aa, og i som e, er efter det foranførte et Slags Afvigelse; ligeledes at det lukte U (ú) lyder næsten som vort O, og at Aa (á) lyder omtrent som vort „au". Men endnu mere paafaldende er det, at æ lyder som „ai", og at ø (œ) falder sammen med æ og udtales som „ai"; ligeledes at é lyder som „jæ", aabent u som „ø", ý som „i", og aabent y som i', ligesaa „ey" (øy) som „ei" og derimod au som „øy". Her er saaledes en betydelig Afvigelse fra den regelrette Afstand imellem Lydrækkerne, som ovenfor er omtalt; og denne Udtale afviger altsaa ei alene fra den norske, men ogsaa fra den almindelige Udtale hos de beslægtede Folk paa Fastlandet. Den synes saaledes nærmest at maatte betragtes som en Egenhed for et enkelt Landskabsmaal, i Lighed med visse andre Egenheder, som ellers forekomme i meget affondrede og afsides liggende Egne. Vistnok kunde man tænke sig, at f. Ex. Lyden Aa kan engang have staaet noget længere fra O, og ligeledes Æ noget længere fra E, end som nu er Tilfældet hos os; men det synes dog mindre rimeligt, at de skulde have gaaet over til virkelige Diftonger. I nogle af vore Bygder har rigtignok Aa et Slags diftongisk Udtale (§ 11), men er alligevel adskilt fra „au"; og nogen tilsvarende diftongisk Udtale af Omlyden Æ forekommer ikke i disse Bygder. Hvad Æ angaar, synes ogsaa den gamle Skrivemaade at give vor Udtale Medhold, da nemlig de gamle norske Haandskrifter (f. Ex. af Lovene) meget ofte forvexle Æ med E (f. Ex. bætr for betr, hældr f. heldr, væra f. vera; og derimod: nest for næst, letr for lætr), hvilket synes at vise, at E og Æ maa have staaet hinanden meget nærmere end „e" og „ai", som ikke kunde saaledes forvexles. Endvidere synes den gamle Skrivemaade ogsaa at vise, at Ø (œ) har været tydeligt adskilt fra Æ, og ligeledes Y fra I, og Øy (ey) fra Ei. I et og andet Bygdemaal have vi rigtignok enkelte Overgange, som ligne den islandske Udtale, saasom det føromtalte „ao" for aa; saaledes ogsaa: „y" eller ø for u' (i nogle faa Ord paa forskjellige Steder), „je" for e

(i nogle Ord i Indherred), „i“ for y, og „ei“ for øy (i Hallingdal og Solør). Men dette bliver dog kun Undtagelser fra de Regler, som her maa kaldes almindelige; det er altsaa et Slags Egenheder for visse Dele af Landet, skjønt det altid maa indrømmes, at de i sig selv ere mærkelige nok og rimeligviis ogsaa ere meget gamle.

b) Konsonanter.

31. Det norske Sprog har følgende femten Konsonanter: B, D, F, G, H, J, K, L, M, N, P, R, S, T, V. Ogsaa ved disse Lyd kan man skjelne imellem tre forskjellige Grader af Fremskydning, og Forskjellen er her endnu tydeligere end ved Vokalerne. De mindst fremskudte ere: K, G, J, H, som kaldes Ganebogstaver; mere fremskudte ere de saakaldte Tungebogstaver (eller Tandbogstaver): T, D, S, R, L, N; og de mest fremskudte ere Læbebogstaverne: P, B, F, V, M. Efter andre Grunde blive Konsonanterne ellers inddeelte i: Aandelyd (Spiranter): H, S, J, V; Flydende (Liqvide): R, L, N, M, og Stumme (mute), som atter deles i haarde: K, T. P; linde eller bløde: G. D, B, og beaandede (aspirerede): F. (Dog kan man ogsaa sætte F som Aandelyd ved Siden af V). Begge disse Ordninger kunne overskues ved følgende Opstilling:

	Stumme.			Aandelyd.		Flydende.		
Ganebogstav	k	g	-	h	j			
Tungebogstav	t	d	-	s	-	r	l	n
Læbebogstav	p	b	f	-	v	-	-	m

Anm. Under de saakaldte stumme Medlyd kan man, foruden de tre haarde (k, t, p) og tre linde (g, d, b), ogsaa tænke sig tre beaandede (aspirerede), som Grimm betegner ved: ch, th, ph. Af disse have vi nu kun den sidste i Formen F; men det gamle Sprog havde ogsaa den mellemste (th) i Formen Þ, hvorom mere siden. For den første Lyd (ch) findes intet tilsvarende, da nemlig vort „kj“ ikke er nogen selvstændig Konsonant, men kun en Tillempning af „k“ for visse Lydstillinger.

Medlydene c, q, x og z staae udenfor Sprogets nødvendige Lydforraad og behøves egentlig ikke i norske Ord. De to sidste have imidlertid været meget brugte i det gamle Sprog som Dobbelttegn, nemlig „x“ for ks eller gs (f. Ex. ax, öx), og „z“ for ts eller ds (f. Ex. bezt, fœzla, for betst og fødsla). Men da de Ord, hvori de skulde bruges, ikke ere ret mange, og denne Brug

altsaa ikke kunde være til nogen stor Hjælp, saa kan man vistnok undvære saadanne Tegn i disse Tilfælde saavelsom i mange andre, hvor et Dobbelttegn vilde være til langt større Hjælp, f. Ex. for kt, st, rk, ng og lignende. Det er egentlig kun i fremmede Ord og Navne, at disse Bogstaver høre hjemme; f. Ex. Centrum, Qvæstor, Exempel, Alexander, Cicero, Zeno o. s. v.

Hvor Exempler skulle anføres af forskjellige Lydstillinger i en sammenhængende Række, falder det bekvemmest at begynde med Tungebogstaverne og gaae frem omtrent i følgende Orden: T, D, S, R, L, N, M, B, F, P, B; — K, G, J, H. Det er nemlig de første, som kunne indtræde i de fleste Stillinger for og efter enhver Vokal, og som ere mindst udsatte for Paavirkning af Vokalen.

32. Ved T kan mærkes, at denne Lyd egentlig omfatter to forskjellige gamle Konsonanter, nemlig T og Th (þ), hvoraf den sidste Lyd er bortfalden ved Overgang. Ved Udtalen er imidlertid intet særegent at bemærke; en ubetydelig Afvigelse forekommer rigtignok paa enkelte Steder (saasom ved Stavanger), idet T udtales skarpere eller med stærkere Aandestød; men dette gjælder da uden Forskjel, hvad enten T svarer til det gamle T eller til Th. At T ofte bortfalder i visse Endelser, at Tj gaar over til kj, og Tl ofte til sl, vil senere blive omtalt.

Anm. I det gamle Sprog ere T og þ (th) nøiagtig adskilte i Begyndelsen af Ordene; f. Ex. taka (tage), og þakka (takke); tunga (Tunge), þungr (tung). Det samme har været Tilfældet i flere gamle Sprog og er det endnu i Islandsk og Engelsk, medens derimod Tydsken har D for Th. Det gamle þ svarer saaledes til th i Engelsk og d i Tydsk; f. Ex. þykkr, Eng. thick, T. dick; þistill, E. thistle, T. Distel; hvorimod det gamle T svarer til Eng. t og Tydsk z, f. Ex. telja, E. tell, T. zählen; tollr, E. toll, T. Zoll. At det gamle Th saaledes er faldet sammen med T, er i Grunden et Tab for Sproget; men det samme Tab findes ogsaa i Svensk og Dansk, hvor netop den samme Overgang har fundet Sted. I enkelte Ord har man forsøgt at betegne Oprindelsen ved at skrive „th", saaledes: Thing, Thorsdag; men dette er kun til liden Hjælp og har ikke synderlig mere Grund i disse Ord end i alle de øvrige, som egentlig skulde have „th".

33. Ved D er at mærke, at det i visse Stillinger tildeels forekommer med en afvigende Lyd, og deels ogsaa bortfalder i Talen. Dette er især Tilfældet, naar D skal følge efter en Vokal eller staae imellem to Vokaler, f. Ex. i Tid, Stad, Skade. Det er kun et lidet Strøg i Landet, hvor D i denne Stilling bruges

temmelig regelret, nemlig i Nordfjord og den søndre Halvdeel af Søndmør. I denne Egn har det tildeels ogsaa en særegen Udtale, som fremkommer ved et svagere Tungeslag og en stærkere Beaanding (Aspiration), hvorved det faar Lighed med det islandske ð og med det beaandede d (dh), som tildeels forekommer i Danmark. Paa andre Steder i Landet bliver D i denne Stilling sædvanlig udeladt, f. Ex. Ti', Sta', Ska'e. I enkelte andre Stillinger er det ogsaa tilbøieligt til at bortfalde; efter R (f. Ex. Ord, Bord, Gard) bortfalder det næsten overalt, og efter L og N (f. Ex. Eld, kald, Sand) bliver det paa mange Steder utydeligt. I det Hele er det netop ved denne Konsonant, at den almindelige Udtale har de fleste Mangler.

Anm. Efter den gamle Skrivemaade maa D, i Stillingen efter Vokalen og i visse Endelser, have adskilt sig fra det almindelige D, da det nemlig betegnes ved en egen Figur, det saakaldte stungne D (ð), ligedan som i Islandsk. Imidlertid har denne Adskillelse ikke nogen synderlig Betydning, da det stungne D ikke fremtræder som nogen selvstændig Bogstav, men kun som en Afvigelse i visse Lydstillinger. Ved Ligning med andre gamle Sprog, finder man derimod, at der virkelig har været en selvstændig Lyd, som kunde betegnes med ð (eller dh) og var adskilt fra det almindelige D. I Angelsachsisk findes disse to Lyd tydelig adskilte, f. Ex. ridan (ride) vriðan (vride), som begge i Gammel Norsk hedde: riða. I Engelsk er ogsaa de to Former adskilte ved forskjellige Bogstaver, nemlig d og th (ride, writhe), og ligesaa i Tydsken, som har t for d, og d for ð (dh); f. Ex. N. breid, Eng. broad, T. breit, men: leid, E. loath, T. leid; — — bjoda, E. bid, T. bieten, men: sjoda, E. seeth, T. sieden; — Ord, E. word, T. Wort; men: nord E. north, T. nord. Her er saaledes to forskjellige Lyd faldne sammen til een, men denne Overgang er saa gammel, at nogen Forskjel ikke kommer tilsyne i de gamle Skrifter.

For Landets Maal eller Normalsproget maa Regelen nu blive den, at D bør skrives overalt, hvor det med rette hører hjemme, og at det ogsaa maa udtales i Læsningen. Paa Grund af Vanen til at udelade det i Dagligtalen ville vistnok mange tænke, at dette nu kunde ansees som det rette, og man har ogsaa Exempler paa, at norske Ord ere optagne i Skrift med udeladt D, saasom: Li, Hei, Sau og flere. Men dette vilde alligevel være for megen Skade for Sproget. Naar D hører til Roden af et Ord, er det en ligesaa umistelig Deel som enhver anden Medlyd; D i „Stad" er ligesaa nødvendig som G i „Dag", T i „Mat" o. s. v. Dernæst er det ligesaa nødvendigt i de særegne norske Ord som i de Ord, som ogsaa ere danske; der er lige saa megen Grund til at skrive „Lid" som Tid, „Glod" som Flod, „Saad"

som Raad. D har lige saa god Grund i det norske „Heid" som i det danske „Hede" og det tydske „Heide"; det er ligesaa nødvendigt i „Daude" som i „Død" og det tydske Tod; at udelade det i Skrivningen vilde kun tjene til at give Sproget et Udseende af Ufuldkommenhed og sætte det paa et lavere Trin, omtrent som et Bygdemaal, imod de andre Sprog, uagtet enkelte af disse, og ialfald det svenske, har den samme Udeladelse i Dagligtalen, uden at dette kommer tilsyne i Skriften. Endelig kan det ogsaa mærkes, at der er flere Tilfælde, hvor to forskjellige Ord ved denne Udeladelse vilde blive ganske lige; saaledes: Flod (Oversvømmelse) og Flo (et Lag), Trod (Grundlag) og Tro (en Kasse), Sud (Fuge) og Su (en So), frid (smuk) og fri (fri), Haad (Spot) og Haa (Græs).

34. Ved R forekomme enkelte Afvigelser, som dog ikke have nogen synderlig Betydning. Den almindeligste Udtale af R er den, som foregaar ved et Stød med Tungespidsen imod Tandkjødet eller den forreste Deel af Ganen. Dette stemmer overeens med Udtalen i Sverige og paa Island og bliver at ansee som den egentlige norske Udtale. En anden og sjeldnere Udtale er den, som fremkommer ved et Tryk med den bagere Deel af Tungen, hvorved R faar nogen Lighed med Ganebogstaverne. Denne Udtale, som her maa kaldes fremmed, forekommer af og til i den sydligste Deel af Landet, især i Byerne i Kristiansands Stift samt i Bergen og, besynderlig nok, ogsaa i et lidet Strøg i Hardanger.

Anm. Enkelte andre Afvigelser gjælde kun for visse Lydstillinger, saasom: rt, rd, rn. Ved rt og rd forekommer ofte en særegen Udtale i Agershuus og Trondhjems Stifter, idet rt (f. Ex. i kort, Erter) bliver utydeligt, næsten som dt, og rd gaar over til en Mellemting af R og L, eller egentlig til det saakaldte tykke L, hvorfor det ogsaa i Viser og Optegnelser fra disse Egne ofte findes skrevet med L, f. Ex. Ol (Ord), Bol (Bord), Gal (Gard), Bøl (Byrd), vøle (vyrda). -- Ved rn forekommer en langt mere almindelig Overgang til nn, og paa nogle Steder til dn, f. Ex. Honn og Hodn for Horn.

35. Ogsaa ved L forekommer en Afvigelse i Udtalen i en Deel af Landet, fornemmelig i Agershuus og Trondhjems Stifter. Foruden det almindelige simple L findes ogsaa i visse Lydstillinger en afvigende Lyd, som dannes ved en egen Bevægelse af Tungen, idet denne trækkes mere tilbage og bøies mere opad. Denne Lyd, som man kalder „det tykke L", mærkes tydeligst, naar L staar alene efter Vokalen, f. Ex. Dal, Staal, fæl; men ellers bruges den

ogsaa i mange andre Stillinger, f. Ex. Blad, gløymt, Folk, halv, Hals o. s. v. Forved T (f. Ex. i fælt) bliver den ofte utydelig, ligesom det ovenfor omtalte R, og i enkelte Tilfælde kunne R og L være vanskelige at adskille. For Sproget i det Hele kan denne Lyd imidlertid ikke tillægges nogen Betydning.

Anm. Det tykke L bruges ogsaa i Sverige og er saaledes en fælles Egenhed for dette Land og den østlige Deel af Norge. I det Søndenfjeldske rækker det til Langfjeldene i Vest og til den østligste Deel af Telemarken i Syd; i det Nordenfjeldske strækker det sig til Havet og rækker lige fra Romsdalen til Helgeland. I Bergens og Kristiansands Stifter er det derimod aldeles fremmedt, saa at det falder Indbyggerne meget vanskeligt at udtale eller efterligne denne Lyd. Da man heller ikke finder nogen sproglig Grund for Brugen af denne Lyd, maa den vistnok kun ansees som en Dialekt-Egenhed for en Deel af den nordiske Halvø.

36. Ganebogstaverne K og G faae i visse Tilfælde en Forbindelse med „j" og danne saaledes en særegen Lyd, som rigtignok maa skrives med to Bogstaver (kj, gj), men alligevel er enkelt og udelelig. Denne Lyd kan have Sted saavel i Forstavelsen som forved Endelsen; f. Ex. Kjole, kjosa, Kjøl; Gjord, gjota; skjota, Skjold; — vikja, lækja, søkja, vægja, pløgja; styrkja, blenkja, stjengja; ligeledes i Fordobling, som: Lekkja, rykkja, leggja, byggja. I alle saadanne Tilfælde er „j" sammensmeltet med K eller G, saa at begge tilsammen udgjøre kun een Lyd. Kj bliver meget blødere end K og lyder omtrent som det tydske „ch"; Gj bliver blødere end G og lyder næsten som „j". I fordoblet Form (f. Ex. Lykkja, liggja), blive de naturligviis stærkere, men beholde alligevel den særegne Lyd. Kj og Gj maa altsaa ikke læses med adskilt Lyd (saaledes som tj, sj, rj, og lignende); thi en saadan Lyd forekommer ikke her, undtagen i sammensatte Ord, som: Krok-jarn, Kalk-jord, Plog-jarn o. s. v.

Anm. Egentlig er denne Udtale ikke nogen Særegenhed for dette Land, da den ogsaa forefindes i Sverige; imidlertid paastaaes der, at det svenske „kj" lyder som „tj", og hvis dette er almindeligt, maa den svenske Udtale være skarpere end den norske; forøvrigt maa det mærkes, at Kj og Gj have langt mindre Omraade i Svensken, hvor nemlig „j" er bortfaldet i Efterstavelserne, f. Ex. „søka" for søkja. Her i Landet er den ovenfor nævnte Ud-

tale almindelig og har kun enkelte Afvigelser i disse Lydstillinger. Saaledes bliver Gj i Forstavelsen ofte udtalt ganske som „j" (f. Ex. Gjord som Jord), hvilket egentlig ikke er ganske rigtigt; adskillige gode Bygdemaal have virkelig et Gj som er adskilt fra j og kan opstilles som et Slags Mellemting imellem G og j; men Brugen af denne fuldkomnere Lyd synes dog intetsteds at være saa nøiagtig, at man med Tryghed kunde følge den i Skrivemaaden. Ogsaa i Efterstavelsen lyder Gj ofte som j, naar ingen anden Konsonant følger med; efter J, Y og Øy bliver det ofte uhørligt, f. Ex. vigja, drygja, bøygja (som via, drya, bøya); efter E og Ø bliver det ofte opløst i en Tvelyd, f. Ex. segja, tegja, nøgja, som paa mange Steder lyder som: seia, teia, nøia. I enkelte Egne, som Raabygdelaget og Telemarken, er imidlertid G-Lyden tydelig i saadanne Tilfælde, (f. Ex. Vegjen, dregjen); i Hallingdal og Valders lyder den stundom meget stærkt og næsten som fordoblet (f Ex. i Strigje, drygje).

Den sammensatte Lyd Skj faar forskjellig Udtale; i Bergens Stift høres K-Lyden lige tydeligt i „skj" som i „kj", saa at f. Ex. Ordet „skjær" lyder som „kjær" med et S forved; men i det Søndenfjeldske og i Trondhjems Stift bliver denne K-Lyd saa svag og utydelig, at man neppe kan adskille skj fra sj; og paa nogle Steder har dette „sj" en afvigende Lyd (et Slags „sch"), som nærmer sig meget til den svenske Udtale, men dog ikke gaar ganske over til en saadan Hysselyd som i det Svenske. Dette maa her ansees som en Afvigelse fra den rette oprindelige Udtale, og der er ikke nogen Grund til saaledes at bortkaste en Deel af Ordets Rod; K er ligesaa nødvendigt i „skjelver" som i skalv, i „skjota" (og skyter) som i skaut; og desuden har den fuldkomnere Udtale ikke nogen Vanskelighed mere ved „skj" end ved andre sædvanlige Lydstillinger.

37. Ved Lyden Kj og Gj er ellers en Regel at mærke, som har en mere gjennemgribende Betydning, og som her maa nærmere omtales. Der er nemlig nogle Vokaler, som have den Virkning paa et foregaaende K eller G, at dette altid faar den ovenfor nævnte Lyd Kj og Gj; disse Vokaler ere de forhen (§ 8) omtalte linde eller bløde Vokaler: Æ, E, J, Ei, Ø, Y, Øy. Forved disse Selvlyd have vi altsaa ikke haardt K eller G, men kun Kj og Gj, hvad enten man nu vil skrive disse Lyd med „j" eller ikke; f. Ex. kjær (ell. kær), kjenna (ell. kenna), Kid (Kjid), keiva (kjeiva), kjøla (køla), Kyr (Kjyr), køyra (kjøyra); Skip (Skjip), Sky (Skjy), skøyta (skjøyta), gjæta (eller gæta), Geit (Gjeit), gild (gjild), gylla (gjylla), gøyma (gjøyma). Imidlertid er det kun i Forstavelsen eller forved den betonede Vokal, at denne Regel er

almindelig gjennemført. I en Endestavelse med „e" er derimod Udtalen noget forskjellig; imidlertid have dog de bedste Bygdemaal ogsaa her for en stor Deel „kj" og „gj"; f. Ex. Rike (udt. Rikje), Merke (Mærkje), Lykel (Lykjil), Læge (el. Lægje), Tygel (Tygjil). Med Hensyn til Skrivemaaden kunde dette „j" kaldes et uvæsentligt j i Modsætning til det (i forrige § omtalte) væsentlige j forved a og o, som nemlig ikke udelades i Skrivningen.

Anm. Denne Udtale, som er et af de mærkeligste Punkter i vor Lydlære, er almindelig i Landet og maa antages at tilhøre Sproget fra gammel Tid, ligesom den ogsaa fremdeles har Sted i Islandsk og Svensk og i danske Dialekter. Den har ogsaa en mærkelig Tilnærmelse til Udtalen af C og G i de romanske Sprog, hvor Lyden c (forved E, I og Y) rigtignok nu nærmer sig til S, men i ældre Tider antages at have været et blødt K (kj). I Forstavelserne maa den, som ovenfor sagt, ansees som aldeles gjennemført; thi de Undtagelser, som forekomme, ere enten Overgangsformer, f. Ex. „kem" for kveim, eller Udraabsord og Lokkenavne, som ofte staae udenfor Sprogets Regler, og ikke kunne betragtes som egentlige Ord; saaledes: „Kis" (til en Kat), „Kille" (til et Kid), „Gis" (til en Griis), som nemlig udtales med haardt K og G, ikke med Kj eller Gj. I fremmede Ord og Navne kan ogsaa enkelte Undtagelser forekomme; imidlertid vil man dog gjerne holde sig til Regelen, f. Ex. Kyst (kj), Gevær (gj), Gideon, Aegypten. I Overgangsformer, hvor en haard Vokal er ombyttet med en blød, eller omvendt, beholder Konsonanten alligevel sin Lyd, som om ingen Overgang havde fundet Sted; saaledes f. Ex. kjaik (for kjeik), Gjait (for Gjeit), gjara (f. gjera), og derimod: kæld (kald), gælen (galen) med haardt K og G. Noget Lignende finder ogsaa Sted i Efterstavelsen; saaledes har man altid haardt K og G i saadanne Former som: Luke (for Luka), Tunge (for Tunga), toke (f. toko), droge (f. drogo); derimod har man i mange Bygdemaal: Bokja (for Bokje el. Boki, d. e. Bogen); Vaagja (for Vaagje el. Vaagi), i Skogja (f. Skogje) o. s. v. I saadanne Former som Bøker, Merker, Stenger, ryker, flyger o. s. v. er K og G altid haardt; men herved er at mærke, at det paafølgende E ikke er nogen væsentlig Vokal, men kun en indskudt Lyd eller Halvlyd, hvorom senere. I Efterstavelser med et ægte eller væsentligt E, f. Ex. Bakke, Hage, teken, dregen, fengen, er derimod Udtalen Kj og Gj herskende i mange Bygdemaal (altsaa Bakkje, Hagje :c.), medens derimod andre have haardt K og G, som her maa ansees som en nyere Form.

Om Skrivemaaden kan her være nogen Tvivl. I det gamle Norske findes sædvanlig kun K og G (uden j) forved de linde Vokaler; det samme bruges fremdeles i det Islandske og som bekjendt ogsaa i Svensk. Og dette er ogsaa egentlig det rette. Det falder os underligt at skrive Kjid, gjift,

Skjifte, Skjy o. s. v.; men det er i Grunden ligesaa underligt at skrive kjemba (af Kamb), Gjæser (af Gaas), skjøyta (af skaut). Nu er det Tilfældet, at Dansken har K og G alene forved J og Y, men derimod Kj og Gj forved de andre linde Vokaler; denne Skrivemaade er man her i Landet bleven vant til, og mange have endog vant sig den Uvane at læse K og G uden j, naar dette j ikke staar skrevet, f. Ex. Kilde, give, Skyld o. s. v. Her gjælder det altsaa at indprente sig den ovennævnte Regel, at K og G i de betonede Stavelser lyder som „kj" og „gj" forved æ, e, i, y, ø (ligedan som naar »c« i latinske Ord læses som „s" forved e, i, y). Men alligevel vilde det dog maaskee falde for strengt at gjennemføre den gamle Regel, saalænge som Folk ere saa uøvede i at læse dette Sprog. Det kunde saaledes for det første gaae an at skrive efter den nu tilvante Regel, dog burde dette kun betragtes som en midlertidig Efterlempning og ikke som nogen fast Regel for Fremtiden.

38. Ved de øvrige Konsonanter er ikke noget særegent at mærke; derimod er der nogle Sammenstillinger af Konsonanter, som her maa kortelig omtales. At Lyden N i Forbindelsen ng og nk faar en lidt afvigende Udtale (f. Ex. i ung, Ting, minka), er rimeligviis ikke nogen Særegenhed for dette Sprog; imidlertid kan det anmærkes, at „ng" paa enkelte Steder faar en særegen Udtale, hvorved Lyden af G bliver saa godt som umærkelig, og at „ngj" (f. Ex. i Ungje) paa nogle Steder (saasom i Namdalen) lyder omtrent ligedan som det dobbelte N med den særegne nordenfjeldske Udtale, hvorom strax nedenfor.

Ved „gn" er Udtalen lidt forskjellig; paa de fleste Steder lyder det reent og tydeligt, f. Ex. Regn (som Reggn, eller Rægg'n), Lygn (Lyggn, Løgg'n), Gagn o. s. v.; men i det Søndenfjeldske findes et Par Afgivelser. I Valders lyder det som „gdn" (Gagd'n, Regd'n, Eigd'n) og i de østlige Egne næsten som „ngn" (Regn), hvilket sidste er en Tilnærmelse til den svenske Udtale.

39. Det dobbelte L og det dobbelte N have begge en afvigende Udtale i en Deel af Landet. Egentlig er det kun i det Søndenfjeldske, at den rene og simple Udtale findes gjennemført, f. Ex. i Fall, Gull, Voll, alle: Mann, Tonn, Minne. I de nordlige Egne, eller overalt nordenfor Sogn og Gudbrandsdalen, bliver derimod ll og nn udtalte med en særegen Tungestilling, omtrent som Stillingen for Lyden „j", hvorved de altsaa blive til et Slags

Ganebogstaver. I det Vestenfjeldske udtales de rigtignok med Tungespidsen, men her have de ofte en anden Afvigelse, idet de nærme sig til „dl" og „dn", f. Ex. adle (for alle), redna (for renna).

Anm. Den nordenfjeldske Udtale af ll og nn kan vanskelig betegnes ved andre Bogstaver; man har f. Ex. forsøgt at skrive „alle" enten som „aille" eller „alje", men ingen af Delene er betegnende, da „j" hverken høres forved eller efter L, men ganske sammensmeltet med dette. Det samme er Tilfældet med „nn"; det har nogen Lighed med Lyden af „ng" (§ 38) og kunde næsten skrives med „ngj", men er meget lettere og simplere end dette. Ellers kan her anmærkes, at dette „nn" bruges i mange Former, hvor N ikke egentlig er dobbelt, men kun har faaet et Slags Fordobling ved en Forbindelse med en gammel Bøiningsform; saaledes i de Ord: ein (einn), hin (hinn), min, din, sin; og i de mangfoldige Endelser paa „en" (som paa disse Steder lyder som „inn" eller „ingj"), f. Ex. liten, komen, Enden, Timen, Hesten o. s. v.

40. Et Par sammensatte Lyd, nemlig sl og tl, maa her til Slutning omtales, fordi deres Udtale er noget forskjellig. Disse Lyd falde gjerne sammen til een og ville sjelden findes nøiagtig adskilte. Søndenfjelds høres kun „sl", saaledes ogsaa: esle for etla, lisle for litle, Fesling for Fetling. Vestenfjelds høres sædvanlig kun „tl", saaledes ogsaa: Hatl for Hasl, Kvitl for Kvisl, Reitla for Reidsla. Nordenfjelds falde de begge sammen i en særegen Lyd, som ligner ltl, ltj eller lsch, men som ellers ikke kan betegnes ved sædvanlige Bogstaver. Imidlertid maa denne Lyd, saavelsom den sidstomtalte ved ll og nn, betragtes som en Landskabs-Udtale, som ikke kan have nogen særdeles Betydning for Landets Sprog i det Hele.

Anm. De forskjellige Tilfælde, hvori en Lyd forvandles eller gaar over til en anden, ville ellers blive nærmere omtalte paa et andet Sted, under Navn af Overgangsformer.

II. Lydstillinger eller sammensat Lyd.

41. De Stillinger, hvori den enkelte Lyd forefindes i Ord og Stavelser, ere naturligviis meget forskjellige; og dette giver da Anledning til, at Lyden kan blive mere eller mindre paavirket af de nærmeste Lyd, saa at den ikke altid bliver lige stærk eller

lige reen. Saaledes kan en Vokal komme i forskjellige Stillinger, hvorved den selv faar en forskjellig Form i Talen; den kan nemlig faae en Forandring i Længden eller Lydstyrken (Qvantiteten) og stundom ogsaa i selve Lydlaget (Qvaliteten). Ligeledes blive Konsonanterne ofte paavirkede af Stillingen, saa at de enten lempe sig noget efter de nærmeste Lyd eller ogsaa faae en svækket Form og tildeels ville bortfalde. Disse Tillempninger i Talen fortjene en nærmere Betragtning, især da de i enkelte Tilfælde lettelig kunne blive til Hinder for en rigtig Opfatning og Skrivemaade.

Anm. Ved at omtale de forskjellige Lydstillinger betjener man sig af visse Benævnelser paa hver Deel af Ordene. Den Vokal, som indeholdes i Ordets Hovedstavelse (det vil sige, i den første og mest betonede Stavelse, hvis ikke Ordet er sammensat), bliver saaledes kaldet Rodvokalen, i Modsætning til den følgende, som kan hedde Eftervokal eller Endevokal. De Konsonanter, som staae forved Rodvokalen, kaldes Forlyd; de som følge efter denne Vokal, kunne kaldes Efterlyd; saaledes er f. Ex. i det Ord „Varme" V Forlyd, a Rodvokal, og rm Efterlyd. Nyere Sprogmænd gjøre ellers Forskjel paa Forlyd, Indlyd og Udlyd (Tydsk Anlaut, Inlaut, Auslaut), saavel for Vokaler som Konsonanter, og efter denne Brug er det altsaa Slutningsbogstaven, som kaldes Udlyd. Men for en Afhandling som denne synes det nødvendigst at have et Par Navne, hvorved Medlydene for og efter Rodvokalen kunne adskilles.

a. Vokalstillinger.

42. Det er allerede forhen bemærket (§ 28, 29), at enhver Vokal kan være lang i visse Former og kort i adskillige andre, ligesom ogsaa at nogle Vokaler have en vis naturlig Længde, eller ere oftest lange, nemlig Tvelydene au, ei, øy, tillige med aa, æ, ø (œ) og de lukte Vokaler e, i, ø, u, y; men at ogsaa disse i nogle Former faae en kortere Lyd, f. Ex. Breidd, nøydd, vaatt, Ætt, rædd, sedd (af sjaa), nytt (af ny) o. s. v. Denne Forskjel grunder sig da paa Forskjellen i den paafølgende Efterlyd. Den sikreste eller mest bestemte Længde har Vokalen i de Ord, som ikke have Efterlyd og altsaa ende med Rodvokalen, f. Ex. Kne, Tre, Fræ, Klo, Taa, Bu, Sky, Høy. Imidlertid har den omtrent den samme Længde, naar kun en enkelt Konsonant paafølger, f. Ex. Fat, hata, Glas, Dal, Vane, same, Stav, Tap, Sak, Dag, draga.

Den sikreste eller mest afgjorte Korthed har Vokalen derimod, naar den paafølgende Konsonant har den særegne skjærpede eller forstærkede Lyd, som vi betegne ved Fordobling (Geminering), f. Ex. Hatt, ladd, Lass, Narr, Fall, Mann, framme, Tapp, drakk, vagga. Imidlertid bliver Vokalen omtrent lige saa kort ved adskillige sammensatte Konsonanter, hvorom nedenfor.

Anm. Om en lang Vokal skal betegnes ved Fordobling, har ofte været omtvistet, og nu for Tiden synes det at være en almindelig Stræben at undgaae al saadan Fordobling. Imidlertid har denne Sag ikke saa stor Betydning i dette Sprog, hvor det Tilfælde, at to lige Vokaler støde sammen (f. Ex. Kne'et, Tre'et, Klo'om), kun sjelden forekommer. Det kunde derfor ikke skade synderlig, om man for større Tydelighed vilde fordoble Vokalen i enkelte Ord, som: foor, teent, viist; imidlertid burde man dog være sparsom med denne Brug. At derimod Konsonanten maa skrives dobbelt, hvor den lyder dobbelt, synes at være en klar Sag, og saaledes skrives den ogsaa i flere Sprog, medens derimod den danske Skrivemaade (ligesom den engelske) kun har Fordobling, naar en anden Stavelse paafølger, f. Ex. Top, Toppen. Det naturligste og retteste er, at Ordets Rod skal have samme Udseende i Censtavelsesformen som i de andre Former (altsaa „Topp" saavelsom „Toppen"), og herved faar man da ogsaa en let og simpel Regel for Læsningen, nemlig den, at naar den sluttende Konsonant er dobbelt, er Vokalen kort, men naar Konsonanten er enkelt, er Vokalen lang. Imidlertid troer jeg dog, at man maa gjøre en Undtagelse ved nogle faa Ord, som ikke faae nogen Forlængelse eller ny Stavelse, nemlig: han (egentl. hann) og den (eg. dann), ein(n) og eit (eg. eitt), um, fram og som, — da nemlig disse Ord maa bruges saa ofte, at Fordoblingen her vilde blive meget besværlig.

43. Naar Efterlyden er sammensat af to eller flere forskjellige Konsonanter, bliver Vokalens Længde noget forskjellig. Hvis hele Efterlyden hører til Ordets Rod og ikke indeholder nogen Endelse eller tilføiet Bogstav, er Vokalen i Almindelighed kort; f. Ex. i fast, kasta, Kvist, Fisk, svart, Berg, Folk, Land, Kamb. Hvis derimod den sidste Konsonant er tilføiet til Roden eller tilhører en Endelse, beholder Vokalen tildeels den samme Længde, som den havde i Roden, men den korte Lyd vil gjerne have Overvægten. Naar Vokalen er kort i Roden, vedbliver den altid at være kort i den forlængede Form, f. Ex. alt (af all), grant (af grann), kjende (kjenna), bygde (byggja), lettna (lett), turka

(turr). Naar derimod Vokalen er lang i Roden, vedbliver den ikke altid, men dog ofte og for det meste at være lang; f. Ex. snar-t, smal-t, laag-t, bøyg-de, søk-te, skir-na, sur-na, spak-na, dyr-kast. Blandt de mange Undtagelser (hvor Vokalen bliver kort) kan til Exempel nævnes: slikt (af slik), sagt (segja), Høgd (høg), dømd (døma), havt (hava), livde (liva), Hovde (Hovud). I Former, hvor to adskilte Konsonanter ere sammenrykkede (f. Ex. gamle af gamal), bliver Rodvokalen ogsaa sædvanlig kort; saaledes i: brotne, skotne, frosne, borne, stolne, tekne, slegne, visne; Fetlar, Lyklar, Speglar.

Anm. Af to Former med lige Stilling kan stundom den ene have lang Vokal og den anden kort; saaledes: rikt (lang) og likt (kort), tagt (l.) og sagt (k.), alne (l.) og galne (k.). Hermed kan sammenlignes: snart (af snar) og snart (snertede), svalt (af sval) og svalt (sultede), hvor det første beholder sin Længde fra Roden, det andet derimod er kort. Ellers kan det ogsaa mærkes, at adskillige Former er vaklende, saa at Længden ikke er altid eller allesteds den samme.

Det ansees ikke nødvendigt at skrive den dobbelte Konsonant, naar en ny Konsonant er tilføiet, og det vilde ogsaa blive besværligt at gjennemføre dette i alle Tilfælde, f. Ex. allt, fannt, knappt, byggd, tryggt o. s. v. I enkelte Tilfælde vilde det alligevel være nyttigt at se en Forskjel paa to Ord, som ellers blive lige i Skrift, saasom: fullt (af full) og fult (af ful), tynnt (af tynna, fortynde) og tynt (af tyna) søkkt (af søkkja) og søkt (af søkja).

44. Naar en Konsonant, som tilhører en Endelse, lægges til et Ord, som ender med Rodvokalen, faar denne Konsonant sædvanlig en fordoblet Lyd, saa at Vokalen bliver kort. F. Ex. raa-tt, blaa-tt, fri-tt, ny-tt, bu-tt, bu-dde, ro-tt, ro-dde; Kne-ssbot, fæ-rre (af faa), smæ-rre (af smaa), smæ-kka (ɔ: formindskes), Taakka (ɔ: tøet Jord, jf. taaen), ly-kkast (varmes, af ly). Saaledes ogsaa, naar et tilføiet Ord behandles som en Endelse, saasom i: tre-ttan, tre-tti, sjau-tti, ni-tti.

Anm. En lignende Fordobling finder Sted ved N i Endelserne „na“ og „nad“, f. Ex. graana el. graanne, Saanad el. Saannad (ɔ: Udsæd); dog er dette ikke ganske almindeligt, og heller ikke faar N den fuldkomne dobbelte Lyd (efter § 39). I dette Tilfælde kan Fordoblingen i Skrift undgaaes; i de andre Tilfælde synes den derimod at være nødvendig.

45. Efter de her omtalte Regler bliver det ofte Tilfældet, at en forskjellig Længde finder Sted i Formerne af et og samme Ord, saaledes at Vokalen er lang i den ene Form og kort i den anden; f. Ex. graa og graatt, flat og flatt, møter og møtte, seler og selde, skiler og skilja. Imidlertid er det her alene Længden (eller Qvantiteten), som forandres, medens derimod Vokalens særegne Lyd (Lydlaget, Qvaliteten) sædvanlig bliver uforandret; saaledes finder man f. Ex. det samme aabne E i „seter" som i „sette," og det samme lukte E i „sedd" (af sjaa) som i „ser" (seer). Jfr. § 28 og 29. En mærkelig Undtagelse er Formen „godt" (med aabent O) af „god" (med lukt O), men dette synes da ogsaa at være den eneste Undtagelse af dette Slags. Derimod findes her nogle Exempler paa, at Vokalen i den langtonede Form kan faa en bredere og aabnere Lyd end i den korttonede; dette er Tilfældet med Ordene: berja (tærske), verja (værge) og sverja (sværge), da nemlig Vokalen i den langtonede Form (ber, ver, sver) gaar ganske over til æ; ligeledes blive Ordene Hes (Stillads), Skjel (Muslingl) og Vev (Væv) udtalte ganske som Hæs, Skjæl, Væv, uagtet de i en anden Form (Fleertal) hedde: Hesjar, Skjeljar, Vevjar. Det er nemlig den korttonede Form med „j", som her har bevaret den oprindelige Vokal.

Anm. Et lignende Forhold som ved disse Undtagelser kan stundom findes imellem to nærbeslægtede Ord, som egentlig skulde have samme Lyd. Saaledes udtales: Grev, Hev, Tev, Stev, Her og Hel sædvanlig med reent æ (Græv o. s. v.), uagtet man ogsaa har Ordene grevja (ɔ: sætte Grev eller Hage paa), hevja, tevja, stevjast, herja, Heljeorar, med aabent E. Overgang fra lukt til aaben Lyd findes i: blogga (for blodga) af Blod, dyrka (y') af Dyr, Surka (u') af sur. Overgang til en nærstaaende kort Lyd forekommer i: Hætt (ɔ: Fare), smækka (aftage), Maatt (Magt), Taakka (tøet Jord), Haalka (Glathed), som ofte udtales: Hett, smekka, Mott, Tokke, Holke. (Jfr. benke for beinka, senke for seinka, renske for reinska). Noget forskjellige herfra ere Ordene; losna (af laus), blotna (af blaut), hitna (af heit), blikna (af bleik), Helg (af heilag), da dette kan regnes til de gamle og regelrette Overgange.

46. Der gives ellers ogsaa adskillige Tilfælde, hvor Vokalen bliver noget paavirket af de paafølgende Konsonanter, saa at selve Lyden gjør en liden Afvigelse fra den Form, som efter Orddannelsens Regler og efter gammel Skrivemaade maa an-

tages at være den rette. Det er nemlig Tilfældet, at nogle Konsonanter forbinde sig lettere med den ene Vokal end med den anden. Forved en enkelt Konsonant kan rigtignok enhver Vokal have Sted; men alligevel ere enkelte aabne Vokaler udsatte for Lydskifte (især forved N og M), medens derimod de lukte og af Naturen lange Vokaler (efter § 28) ere de, som holde sig renest i denne Stilling. Forved en dobbelt Konsonant er det derimod de aabne og egentlig korte (efter § 29), som holde sig bedst; dog er herved at mærke, at dobbelt T og D har et meget stort Omraade og kan forbindes med alle Selvlyd, medens derimod det dobbelte L, N, K og G har et lidet Omraade med visse Afvigelser, hvorom nedenfor. Ved de sammensatte Konsonanter er Forholdet omtrent som ved de dobbelte; dog bliver Vokalen sædvanlig mest paavirket af den nærmeste Medlyd.

47. Det er fornemmelig ved nogle af de flydende Konsonanter (R, N, M), at visse Vokaler, især E og O, faae en lidt afvigende Lyd. Forved R vil saaledes det aabne E (e') ofte gaa over til æ, f. Ex. her, er, fer (ɔ: farer); jf. ber, ver, sver, (§ 45); imidlertid beholdes Lyden af E i enkelte andre Ord, som tver, bera og flere (§ 13, Anm.). Forved rr og rm lyder det sædvanlig som æ, f. Ex. verre, herma; ligesaa ved rt og rd, som: snerta, Sverd; dog er herved at mærke, at rd sædvanlig lyder som „r" (eller tykt L, § 34), saa at Ordene Ferd, Gjerd, herda udtales Fær, Gjær, hære o. s. v. Ved rk, rg, rv findes Overgangen til Æ kun tildeels (§ 13); ved rj findes den ikke.

I Stillingen ved rt og rd kommer ogsaa O i et særegent Forhold; i Stedet for det aabne O, som efter al Lighed med andre Former netop skulde findes i denne Stilling, finder man sædvanlig kun det lukte O (oo), i Skort, kort, svorta; Ord, Bord, nord, Svord, Jord, Fjord.

Anm. Ved „rn" findes det besynderlige Forhold, at naar den rette Konsonant beholdes, bliver Vokalen (E og O) afvigende; men naar „rn" gaar over til „nn," beholdes Vokalens rette Lyd. Saaledes blive Ordene: Kvern, Kjerne, gjerna, Horn, Korn, i Dagligtalen til Kvenn, Kjenne, gjenne (el. gjedna), Honn, Konn (el. Kodn); men i Læsningen siger man oftest: Kværn,

Kjærne, gjærne, Hoorn, Koorn. (De sidste skulde egentlig læses Horrn, Korrn). Dog findes ogsaa Undtagelser, som: borne, skorne og fl. med den rette Lyd. Undtagelser findes ogsaa ved flere af de ovennævnte Tilfælde, saaledes: tverra, ferma, (med e', ikke æ), snorten (af snerta), Hord (en Hordelænding) og tildeels Mord (ɔ: en Maar) med aabent O. Ordet verda (blive) har paa mange Steder Formerne „verta", „vert'e" med aab. e, og „vorte", med aab. o.

48. Forved N vil det aabne E og O (e', o') ofte gaae over til Æ og Aa. Ved enkelt N lyder E' sædvanlig som Æ, f. Ex. Fen (Sump), Spene (Patte), ven, el. vener, (vænner). Ved nt, nd, ns, nk, ng, og endog ved nj lyder E' altid som æ; f. Ex. Prent, Ende, Brensla, Skjenk, Eng, venja. Ved dobbelt N beholder det derimod sin egentlige Lyd af aabent E, f. Ex. renna, Spenne, Menner.

Et lignende Forhold finder Sted ved O'. Forved enkelt N lyder det aabne O næsten overalt som Aa, f. Ex. Son, Kona, Mon, (ɔ: Man), Gron (Gran), Lon (Bygning); udt. Saan, Kaana, Maan, Graan, Laan. Forved nd, nk og ng lyder det ogsaa som aa, f. Ex. Rond (Linie), Vond (Jordrotte), Honk (Klynge), Stong (Stang), Tong (Tang), trong (trang), Gonga (Gang). Ved dobbelt N beholder det derimod sin egentlige Lyd, f. Ex. i Onn (Arbeide), Fonn (Sneelag), Tonn (Tand).

Anm. I Stillingen ved nt, nd, nk og ng, faae de aabne Vokaler U, I og Y tildeels ogsaa en afvigende Udtale. Paa nogle Steder (som ved Oslofjorden) bliver U næsten lukt, f. Ex. tung, næsten som tuung; paa andre Steder og i en stor Deel af Landet lyder det derimod omtrent som O; dette er Grunden til at man stundom har skrevet: „fond" og „fondt" (for fund ɔ: fønder), rond, ong, Ongje o. s. v. Ogsaa I og Y bliver paa enkelte Steder næsten lukt; paa andre Steder faae de en bredere Udtale, f. Ex. Vind, næsten som Ve-ind, Ring som Re-ing, Lyng som Lø-yng.

Af Undtagelser fra ovenanførte Regel kan mærkes, at „Son" og „Kona" paa enkelte Steder i Bergens Stift virkelig udtales med reent aabent O; paa nogle Steder faae de lukt O (Soon, Koone). Her maa det ogsaa mærkes, at der er nogle faa Ord, som have lukt O ved -nd og -ng, nemlig: vond (ɔ: ond), Bonde, Kong (for Konung). Disse Ord maa altsaa ikke læses med „aa"; de ligne mere de ovennævnte Ord med O for U, saa at de næsten kunde skrives: vund, Bunde, Kung, hvilket der dog ikke er tilstrækkelig Grund til.

49. Forved M findes lignende Overgange som ved N. Det aabne E lyder saaledes som Æ baade forved enkelt M, og ved mj, mm, mp, mb (mr og ml); f. Ex. temer og temja, semer og semja (forlige), skjemma, Hempa, Demba, kjemba, demla, fremre, (Undtag: kjem, ɔ: kommer). Ligeledes vil det aabne O lyde som aa baade forved enkelt M og ved mp og mb, f. Ex. Trom (Kant), nomen (lam), Homp (Stroppe), Vomb (Vom), Klomber (Klemme). Undtag: koma, komen, med aabent O.

At ogsaa V undertiden virker paa det aabne E, saa at dette bliver til Æ, er forhen omtalt (§ 13, Anm.); dog er dette af mindre Betydning.

Anm. Ved U, I og Y forved mb og mp (f. Ex. Dump, Bumba, Timbr) findes samme Afvigelser som forved nd og ng (i forrige §).

Den foregaaende Fremstilling vil maaskee synes noget besynderlig, da man nemlig nu er vant til en anden Skrivemaade, som holder sig mere til den her omhandlede Udtale og saaledes ofte sætter Æ og Aa for det oprindelige E og O. Men ved en nærmere Betragtning af Ordenes indbyrdes Lighed og Slægtskab vil man dog finde, at der ialfald ere stærke Grunde for en Tilbageførelse til den gamle Skrivemaade. Man finder f. Ex., at „Aand" maa her hedde enten And eller Ond (fordum ogsaa skrevet: önd); man finder, at Formen „Tong" og „Tenger" har ganske den samme Grund som Tonn og Tenner. Og hertil kommer ogsaa, at E og O ere smukkere og bekvemmere i Skrift end det brede Æ og Aa, som ikke burde bruges oftere, end hvor det har fuldkommen sproglig Grund. En videre Begrundelse maa her forbigaaes, da den maatte støtte sig til saadanne Regler, som først kunne komme under Omtale i en senere Deel af Bogen.

50. Ved det dobbelte L, N, K og G, forekommer den Egenhed, at man ikke sætter aabent I eller Y, men kun lukt I (ii) og Y (yy) forved disse Lyd. F. Ex. ill, illa, vill, fylla; inn, finna, tynnast, Prikk, Lykkja, tigga, liggja, byggja. Det samme Forhold findes sædvanlig ogsaa ved: lt, ld, kt, gd, og stundom ved andre Forbindelser med K og G, f. Ex. ilt, mild, skyld, gylt, Ikt, Brigde, sikla, sigla, blikna. Imidlertid findes der dog adskillige Undtagelser, især med Y, som tildeels beholder den aabne Lyd, saasom i: trygg, stygg, Lykt, Bygd, Dygd og flere. Men naar et „j" følger efter K eller G, bliver Y altid lukt, om

endog en anden Form af Ordet har den aabne Lyd; f. Ex. rykkja (yy), rykte (y').

Anm. Ogsaa forved et enkelt G (gj) faar I og Y undertiden den lukte Lyd i Stedet for den aabne, da nemlig G-Lyden her falder sammen med „j" (efter § 36); saaledes i Ordene: Stige, sigen (ɔ: sunken), Tygel (Tøile) Trygel (lidet Trug), som egentlig skulde udtales Stigje, sigjen, Tygjel, Trygjel (med aab. I og Y), men som hellere lyde som: Stie, sien, Tyel, Tryel (med lukt Vokal). Noget lignende skeer ved „dj", naar D bortfalder; saaledes høres: Smie for Smidja (i'), Vie for Vidja (i'), rye for rydja (y').

I det Nordenfjeldske, hvor det dobbelte L og N har en særegen Lyd (som er omtalt i § 39), synes det naturligt og næsten nødvendigt, at I og Y maa blive lukt i denne Stilling, da nemlig den lukte Lyd her falder meget lettere end den aabne: men det mærkeligste er, at den lukte Lyd i denne Stilling synes at være ganske almindelig i Landet og saaledes ogsaa hersker paa de Steder, hvor det dobbelte L og N udtales reent. — Ellers kan det mærkes, at ogsaa flere Vokaler i det Nordenfjeldske faae en egen Lyd i denne Stilling; saaledes „a" ofte som „ai", og o' som oi (Kaill for Kall, Foinn for Fonn). Noget lignende finder ogsaa Sted forved lt og ld; i Søndmør lyder saaledes A næsten som ai, E' som ei, og derimod O' som ou (au) i dette Tilfælde, f. Ex. i svalt, kald, Belte, Eld, Smolt Mold (Næsten: svailt, kaild, Beilte, Eild, Smault, Mauld). Kun naar den sidste Konsonant er tillagt som en Endelse, bliver Vokalen reen, f. Ex. smal-t, sel-t, tolde, skyld (ɔ: skyllet; forskjelligt fra „skyld" ɔ: beslægtet, som har lukt Y). Undtag: vilde (med lukt I) af vilja.

Den islandske Egenhed, at U og O bliver lukt forved lk, lg, lf og lm, og at A bliver til aa (å) i samme Stilling, er afvigende fra den almindelige norske Udtale, som nemlig har aabent U og O og ligeledes reent A i denne Stilling, f. Ex. Ulv, olm, Golv, Folk, halv, Halm. I en enkelt Deel af Landet, nemlig i Raabygdelaget, findes alligevel enkelte Overgange, som nærme sig til den islandske Form, hvorom senere.

b. Konsonantstillinger.

51. Det Tilfælde, at en Konsonant bliver paavirket af en nærstaaende Vokal, forekommer egentlig kun ved K og G, som nemlig i Stillingen forved de linde Vokaler (E, Æ, I, Y, Ø) altid faae Lyden Kj og Gj (efter § 37), saa at endog to Former af samme Ord kunne adskille sig saaledes, at den ene har reent „k" eller „g", og den anden har Lyden „kj" eller „gj"; f. Ex. Gaas, Gjæser; gav, giva; skar, skjera. Herved er at mærke, at der ogsaa er en stor Mængde Ord med „kj" eller „gj" forved

Endevokalen, og for denne Stilling har Sproget den Regel, at „kj" og „gj" ikke sættes imellem to haarde Vokaler. De Ord, som have denne Lyd forved Endevokalen „a", ere altsaa kun saadanne, som have lind Vokal i Roden; f. Ex. tekkja, leggja, segja, vikja, lækja, søkja, styrkja, drygja. I de Ord, som have Endevokalen „e" (i'), kan derimod Rodvokalen være lind eller haard uden Forskjel, f. Ex. Rikje, Makje, Hagje. Men naar et Ord, som har haard Vokal i Roden, faar en Endelse med A eller O, da indtræder atter det rene K eller G, f. Ex. Makar, Hagar, i Hagom. (Jf. Formerne: vaka og vakjer, duga og dugjer).

Anm. Da Ø er medregnet til de linde Vokaler, som kræve Kj og Gj, kunde man spørge, om dette ogsaa gjælder det aabne Ø (efter § 23), og om dette ikke er en Afvigelse fra det gamle Sprog. Hertil maa bemærkes, at de Ord, som i det gamle Sprog findes skrevne med „ö", have her sædvanlig aabent O (o') og følge Regelen for de haarde Vokaler, saa at de altid tage et rent K eller G til sig, saasom: Kos, Kongul, Skor, Skoft (af Skaft), Gogn, Gota, gomol (af gamal). Kun nogle faa Ord have Ø med Kj (nemlig Kjøt, Kjøl, Kjørr), men disse skrives ogsaa i det gamle Sprog med „j". Jf. Skjold (G. N. skjöldr), Gjord (G. N. gjörð).

Den opstillede Regel for Efterstavelserne er i flere Bygdemaal bleven ganske forrykket ved en Forandring i Endevokalen fra A til E, eller E til A, f. Ex. „Vokja" for Vokje (Voki). Jf. § 37. Dette kommer rigtignok ikke i Betragtning i Landssproget (Normalsproget), hvor netop det regelrette Vokalforhold maa gjennemføres; men alligevel kan her dog blive enkelte Tvivlsmaal om Skrivemaaden. Hvorvidt „j" er nødvendigt eller ikke, beroer meget paa den anførte Regel for Forholdet til Rodvokalen. I de Ord, som have haard Rodvokal (f. Ex. Vakkje, Hagje), er „j" en uvæsentlig Lyd og bliver virkelig ogsaa udeladt i flere Bygdemaal, endog i nogle af de meget gode (som Sognsk og Valdersk); i dette Tilfælde kan det vist udelades i Skrivningen. I de Ord, som have lind Rodvokal, staar det derimod temmelig fast og vedbliver endog i Endelser med A og O, hvor det ikke kan udelades, f. Ex. Vekkjer, Vekkja-drag, Vekkjom. Man kan saaledes sige, at „j" er ligesaa nødvendigt i „tenkjer" som i tenkja; i „Styrkje" som i styrkja; i „Merkje" og „merkjeleg" som i merkja. Imidlertid kan det dog synes besværligt at skrive „j" i alle disse Tilfælde, og Sagen skulde heller ikke have nogen Vigtighed, naar man kun var sikker paa, at den rette Udtale i Læsningen vilde blive iagttagen.

52. Det „j", som saaledes forbindes med en Konsonant i Efterlyden, er ellers en Lyd, som ikke egentlig hører til Ordets Rod, og som kun bliver staaende saa længe, som en virkelig Vokal paafølger; f. Ex. søkja og søkjer, trengja og trengjer; setja, selja, skilja, venja, krevja. Det bortfalder altsaa, naar den følgende Vokal bortfalder, saa at der kun bliver een Stavelse; f. Ex. søk, treng, set, skil, ven, krev. Ligesaa bortfalder det, naar en anden Konsonant lægges til Ordets Rod, f. Ex. søkt, Søkning; trengd, Trengsla; sette, Setning; seld, selde; skilde, skilst, venst, krevst. Saaledes ogsaa ved K og G, naar en følgende Konsonant rykkes ind til Roden, saa at den mellemstaaende Vokal bortfalder; f. Ex. tekne (af tekjen), dregne (dregjen; Lyklar (Lykjel), Speglar (Spegjel).

Anm. Efter Roden af Ordet følger i visse Former en Lyd, som ligner et E, men som egentlig ikke er nogen virkelig Vokal, og som heller ikke blev skreven i det gamle Sprog; f. Ex. Bøk(e)r, Stenger, Merker, seter, teler (G. N. bækr, stengr, merkr, setr, telr). I saadanne Former kan intet „j" finde Sted.

53. Af de Konsonanter, som ellers lægges til Ordenes Rod, for at betegne en Bøining eller Afledning, er der især to, som bruges meget, nemlig T og D. Imellem disse to finder det Forhold Sted i visse Former, at den haardere Lyd T tillægges, naar den foregaaende Lyd er haard, og derimod den lindere Lyd D, naar den foregaaende er en af de lindere Konsonanter. Saaledes sættes T efter T, S, K og P; men derimod D efter D, G og V; f. Ex. set-t, set-te, løyste, søkte, slepte, Tjukt, Dypt; — klæd-de, mød-d, leigde, døyvde; Vid-d, Høgd, Livd. Efter de flydende Konsonanter R, L, N og M kommer sædvanlig ogsaa D. f. Ex. førde, tolde, kjende, dømde; Gjerd, Deild, Grend, Rømd. Imidlertid er endeel Former noget vaklende, og i nogle Bygdemaal mærkes en Tilbøielighed til at sætte T i Stedet for D, f. Ex. lærte for lærde.

Anm. At „j" bortfalder forved saadanne Endelser, er strax forhen omtalt. Ligeledes bortfalder enhver Egenhed i Udtalen af de dobbelte Konsonanter, saa at Lyden atter bliver reen. Om f. Ex. „full" udtales fuill,

fuddel, eller fudd, bliver L alligevel reent i „fult“ (fullt). Om „kjenna“ lyder som kjennje eller kjedna, kommer dog det rene N tilbage i „kjent“ og „kjende“.

54. **Lydene T og S, som forekomme i en stor Mængde Endelser, ere stundom vanskelige at forbinde med den nærmest foregaaende Medlyd og have da en svækkende eller tillempende Virkning paa denne. Forved det tillagte T ville saaledes de linde eller svage Konsonanter D, G og V, faae en liden Tillempning i Udtalen og nærme sig til en haardere Lyd; f. Ex.** blidt **(udtalt ganske som blitt),** lagt **(næsten lakkt),** havt **(næsten hafft). Hvis en anden Medlyd staar foruð, ville de gjerne falde bort, f. Ex.** syrgt, tolvte **(sædvanlig udtalt: syrt, tolte), hvorom mere nedenfor. — Forved Lyden S ville derimod T og D blive utydelige og ligesom falde sammen med S; f. Ex. til** Mots, **til** Baats, ytst, slitst, lætst **(sædvanlig udtalt; Moss, Baass, yst, slist, læst); til** Raads, **til** Mids, sidst, bydst, nidsk **(udtalt: Raass, Miss, sist, byst, nisk). Ogsaa R vil stundom blive utydeligt forved S, saasom i:** størst, fyrst, verst **(ofte udtalt: støst, fyst, vest); dog er dette sidste mindre nødvendigt, saa at det egentlig kan betragtes som en Landskabs-Udtale.**

Anm. Her er altsaa adskillige Tilfælde, hvor Skrivemaaden ikke altid kan følge Udtalen. I det gamle Sprog skrives „tt“ for dt (f. Ex. gott for godt), men denne Maade er alligevel ikke heldig, da nemlig Roden derved bliver ukjendelig, og stundom to forskjellige Former blive lige, saasom: fridt (af frid, ɔ: smuk) og fritt (af fri), mødt (af møda) og møtt (af møta), grødt (af grøda) og grøtt (af grøta), blaudt (af blaud, ɔ: frygtsom) og blautt (af blaut), nøydt (af nøyda) og nøytt (af nøyta). For Tydeligheds Skyld bliver det saaledes bedst at beholde D saavelsom G og V forved T; især da denne Afvigelse i Udtalen er saa ubetydelig, at en nærmere Betegnelse ikke synes nødvendig. Alligevel kan man nok gjøre en Undtagelse ved nogle afledede Ord med F for V, som: Drift, Skrift, Kluft. Derimod kan der blive mere Tvivl om andre Former og især om det ovenfor nævnte „tst“ (som lætst og letst), hvor Udtalen nødvendig maa have en lettere Form. De Gamle brugte rigtignok „zt“ (bezt, yzt, læzt); men dette kommer ud paa det samme som „st“. Ialfald maa det være tilladt at skrive de mest bekjendte Former med „st“, f. Ex. „best“ (for betst), og „viste“ el. visste (for vitste); det sidste hedder ellers i det gamle Sprog «vissi». (Endog i Gothisk vissa).

55. En lignende Tillempning forekommer ogsaa ofte ved adskillige andre Endelser og Tilsætninger, naar de begynde med en Konsonant, som ikke lettelig forbinder sig med den sidste Lyd i Roden. I dette Tilfælde er det sædvanlig Rodens Konsonant, som lemper sig efter den tilføiede Lyd eller ligesom ligedannes (assimileres) med denne. Saaledes har Udtalen altid: blikka for blidka (gjøre blid), vikka f. vidka (udvide), trakka f. tradka (træde), Blokka f. Blodka (af Blad), blogga f. blodga (saare), stagga f. stadga (standse); vikkast f. vitkast (faae Forstand). Og lignende Tilfælde forekomme ogsaa ved L og N, hvor dog en Tillempning er mindre nødvendig; f. Ex. Kyllag for Kyrlag (ɔ: 6 Stykker Smaafæ), Follog f. Forlog (Underhold), Killing f. Kidling, tonna f. torna (tørres), vinna f. vidna o. s. v.

Anm. Enkelte saadanne Overgange have været brugte i Skrift ifra gammel Tid, saasom: millom for midlom, Frilla f. Fridla. Derimod holder den gamle Skrivemaade strengt paa Formerne ved K og G. som: blidka, tradka, Fedgar. Imidlertid falder dette ofte ubekvemt, saa at man vistnok maatte kunne lempe sig noget efter Udtalen, ialfald ved saadanne Ord som: Makk (for Madk), Trakk (for Tradk), Blokka (af Blad), fakka (formodentlig for fatka).

I sammensatte Ord, hvor en lind Konsonant kommer efter en haard, finde lignende Tillempninger Sted i Udtalen; saaledes: Skipbaat (ofte udtalt Skibbaat), Skipbrot, Stumpbraud; Utdyr (ofte som Uddyr), Brjostduk (som Brjos'duk); paa nogle Steder ogsaa: Matgjerd som Maggjer, Utgard som Uggar, Bakbord som Babbord. Her mærkes Stedsnavnene: Flatdal, udt. Fladdal; Heitdal (fordum Heitradal) som Heddal; Kleppabu, efter trondhjemsk Maade: Klepp'bu, udt. Klebbu (feilagtig skrevet Klæbo); Uppbyrge, udt. Ubbyrgje (skrevet Aaberge). Jf. Ubbdal for Uppdal. I enkelte Ord, som Rikdom, Sjukdom, udtales dog begge Konsonanter tydelig, dog hører man stundom en mat Vokallyd imellem dem, f. Ex. „Rik(e)dom".

56. Ved Sammensætning med en Endelse eller et tilføiet Ord kunne ogsaa flere Konsonanter støde sammen i en saadan Stilling, at Udtalen bliver noget vanskelig. I dette Tilfælde kommer der ofte en Udeladelse, og da er det sædvanlig den sidste Medlyd i Ordets Rod, som bliver udeladt. Saadant Bortfald i Udtalen er meget almindeligt ved N, f. Ex, Vat(n)sfugl (udt. Vassfugl), Barnsøl (udt. Barsøl), Om(n)fot; nem(n)t, nemnde,

Nem(n)sla, jamnt (altid „jamt"), jam(n)god, o. s. v. Sjeldnere ved M, men mere almindeligt ved V: Tylvt (Tylt), turvte, halvt, hal(v)gjord, Alvskot, Syl(v)knapp; ligesaa ved G: syrgde (sædv. syrrde), fylgde, Byrgsla, og ved K: myrkt (udt. myrrt), sterkt, merkte.

Anm. Formen „Vats" (Vass) for Vatns er saa gjennemgaaende i al Sammensætning og desuden saa nødvendig for Udtalen, at den vistnok maa optages som gjældende. Formen „jam" for jamn er ogsaa temmelig gjennemgaaende, endog hvor en Vokal paafølger (f. Ex. Jamaldre, jam-efft), saa at den vel maa ansees som gjældende for Skrivemaaden. De øvrige Former maa vel betragtes kun som Former for Dagligtalen.

57. At en Konsonant indskydes for Vellydens Skyld, kan rigtignok her ansees som en Sjeldenhed; imidlertid forekommer dog ogsaa denne Tillempning i det mindste i eet Tilfælde, nemlig naar et R kommer efter L eller N, da nemlig et D indskydes imellem disse Lyd. Saaledes: sildra (for sil-ra, jf. sila og silla), gneldra (af gnella), aldramest (eg. allra-mest); andre (af annar), indre (af inn), mindre (af Roden „min", jf. min-ka), lindra (af linn), dundra (af Dun, ɔ: Bulder). Jævnfør Navnene: Hallrid (udtalt Haldri), Gunnrod (udt. Gundro). Det S, som ofte findes forved Endelsen „leg", kunde ogsaa stundom synes indskudt for Vellyds Skyld, nemlig naar et L gaar foruds, f. Ex. fælsleg, illsleg, kaldsleg; men da dette bruges i mange andre Tilfælde, maa det vistnok have en anden Grund.

Anm. I nogle Bygdemaal (saasom i Søndmør og flere) indskydes altid et B efter M, naar L eller R kommer efter; f. Ex. gamble (for gamle), dembla, hambra (af Hamar), svimbra (svimle), Sumbra (af Sumar).

58. I saadanne Ord, som oprindelig have to eller tre Stavelser, kan stundom en Sammendragning finde Sted, idet Medlyden imellem første og anden Vokal bortfalder, saa at den anden Vokal drages ind under den første. Dette forekommer i nogle Ord, som have samme Medlyd for og efter den anden Vokal, saasom: Konung, sammendraget til „Kong"; Pening til Peng; Klining til Kling. Jf. dyrre for dyrare, tolleg for toleleg. Ligesaa i en Deel af de Ord, som have en lind eller svag Kon-

sonant, nemlig D, G eller V, imellem Vokalerne; saaledes: Jadar, sammendraget til „Jar," Fader til Far, Moder til Mor, Odensdag til Onsdag; Laugardag til Laurdag, mogeleg til moleg; Kuvung til Kung, Hovud (nordenfjelds) til Haud. Lignende Bortfald findes ogsaa imellem anden og tredie Vokal, f. Ex. hardla for hardlega, fulla for fullelega.

Anm. I en stor Deel af Bygdemaalene forekommer det første Slags Sammendragning altid i de Ord, som have et N forved Endelsen „en," f. Ex. Spo'n (for Sponen), Stei'n (for Steinen), Svei'n (Sveinen); ogsaa: Ma'n (Mannen), a'n (annan), Gra'n (Grannen); nordenfjelds endog: Vi'nn (for Vinden), Bra'nn (f. Branden). — Som Exempler paa det andet Slags Overgang tjene ogsaa endeel Stedsnavne, som Onstad for Odensstad, Alby f. Adalby, Melhus f. Medalhus, Larvik f. Lagarvik, Tobru f. Tovubru, Særvoll f. Sævarvoll, Sjørvoll f. Sjovarvoll (ɔ: Sø-vold).

59. I adskillige Former, som have to Stavelser og ende med en Konsonant, nemlig T, D, R, N eller M, er denne sidste Konsonant tilbøielig til at bortfalde i Dagligtalen. F. Ex. annat (sædvanl. „anna"), lagat, kallat, myket (mykje), litet, Landet, Huset; lagad, kallad, hugad; kallar, kastar, dømer; saman, heiman, undan; stundom, Husom, Skogom. T og D bortfalde saa godt som overalt i denne Stilling; R og M bortfalde i mange Bygdemaal; N bortfalder i en vis Bøiningsform overalt, medens det derimod i enkelte andre Tilfælde bliver staaende.

Anm. De fleste af disse Udeladelser maa betragtes som Former for Dagligtalen, da det nemlig bliver nødvendigt, at Skrivemaaden her maa følge den gamle Regel og saaledes beholde den fuldkomnere Form. Derimod er der en vis Bøiningsform, som der kan være nogen Tvivl om, nemlig en Form for visse Navneord, f. Ex. Soli (ɔ: Solen), Klokka (ɔ: Klokken); denne Form skulde nemlig slutte med N, men dette N er ingensteds at finde i Talen, og der er sterke Grunde for at optage Formen saaledes, som den nu forefindes. Men dette Spørgsmaal henhører egentlig under Bøiningsformerne.

60. Endelig kan her tilføies, at nogle Konsonanter i visse Stillinger ere tilbøielige til en Ombytning med en anden Lyd, og at stundom to forskjellige Former findes saaledes ombyttede, at den ene er herskende i den ene Deel af Landet, og den anden i en anden

Deel. Saaledes forekommer: „sl" for tl, og omvendt: „tl" for sl; ligesaa: „pt" for ft, og „ft" for pt; „mn" for vn, og „vn" (bn) for mn. F. Ex. Hatl for Hasl, Reitla for Reidsla; og paa andre Steder: esla for etla, o. s. v. (§ 40); Dupt for Duft, opta f. ofta; og andensteds: knaft f. knapt, klift f. klipt; ligesaa: somna for sovna, limna f. livna; og paa andre Steder: Favn for Famn, Navn (Nabn) f. Namn. Blandt enkelte Ombytninger, som ere meget udbredte i Landet, kan her nævnes: „kj" for tj, og „nn" for rn; f. Ex. Kjønn for Tjørn, Honn for Horn (§ 47).

Anm. Disse Ombytninger henhøre til de saakaldte Overgangsformer, som senere ville blive omtalte. De ere kun nævnte paa dette Sted for at udfylde den nødvendige Oversigt af Lydforholdet i Almindelighed.

III. Betoning.

61. Endskjønt Ordene ofte findes saaledes forlængede, at de udgjøre flere Stavelser, er dog deres Rod eller egentlige Kjerne oftest ikke større, end at den vel kunde findes samlet ved en eneste Vokal og saaledes udgjøre een Stavelse. Virkelig forefindes ogsaa en meget stor Mængde af Ord og Former med kun een Stavelse, medens derimod en anden Deel, som ogsaa er meget stor, har to Stavelser, saaledes at der foruden Rodvokalen ogsaa forefindes en anden Vokal enten i Slutningen eller imellem de sidste Konsonanter i Kjernen af Ordet. I dette Fald er da den første Stavelse den vægtigste eller mest fremhævede i Talen. I visse Former kunne Ordene ellers forlænges ved Endelser, saa at de faae tre eller fire Stavelser; men alligevel bliver det altid den første Stavelse, som har den største Vægt eller den egentlige Betoning, saa at de øvrige Stavelser blive temmelig lette og toneløse i Ligning med den første.

62. Den Stavelse, som følger næst efter den første, har meget liden Vægt, hvorfor ogsaa Vokalen i denne Stavelse bliver noget mat og dunkel. Derfor er ogsaa denne Vokal udsat for adskillige Forandringer i Talen, saavel naar den slutter Ordet, som naar den efterfølges af en Konsonant; især er dette Tilfældet

med Lyden E (§ 14), som i denne Stilling bliver meget dunkel og vaklende. Naar Ordet slutter med en Konsonant, især R, L, N, og en ny Stavelse lægges til, skeer der endog ofte en Sammendragning, hvorved den anden Vokal falder aldeles bort, idet den nye Stavelse fortrænger den gamle; f. Ex. Hamar, Hamrar (for Hamarar); Bendel, Bendlar; Tistel, Tistlar; faren, farne; komen, komne. I visse andre Trestavelsesformer bliver den anden Vokal rigtignok staaende, men faar som oftest en svagere Betoning end den tredie Vokal.

Anm. I enkelte Former med tre Stavelser vil den anden Vokal, uagtet dens svage Betoning, dog staae fastere end den paafølgende. Saaledes især forved Endelsen „en." I Stedet for „Bendelen" vil man heller sige „Bendel'n" end „Bend'len;" i Stedet for „Hamaren" vil man gjerne sige „Hamar'n," men aldrig Ham'ren." — I de Ord, som ende med den tredie Vokal, bliver denne ogsaa udeladt i adskillige Bygdemaal, f. Ex. farand (farande), lettar (lettare), Hestann' (for Hestarne) o. s. v.

63. Den almindelige Regel for Betoningen i Ord, som have flere Stavelser og ikke ere sammensatte, bliver saaledes den, at den første Stavelse faar den største Vægt eller den fuldkomneste Betoning; den anden Stavelse bliver meget svagt betonet; den tredie ligesaa, men dog lidt stærkere end den anden, og hvis der endnu er en fjerde Stavelse, bliver denne svagt betonet ligesom den anden. F. Ex. fara, farande; Eigar, Eigarar, Eigararne; Aaring, Aaringar, Aaringarne.

Alt dette gjælder naturligviis kun for de Ord, som have en enkelt Rod. Naar Ordene derimod ere sammensatte og altsaa indeholde mere end een Rod, bliver Forholdet anderledes, idet de enkelte Dele af Ordet ofte blive betonede som selvstændige Ord, og hvis den sidste Deel har flere Stavelser end den første, kan Hovedtonen ogsaa gaae over paa den sidste Deel. I de øvrige Tilfælde hviler Betoningen sædvanlig paa den første Deel af Ordet.

Anm. I Sammensætninger af to eenstavede Ord er det sædvanlig den første Deel, som faar den største Betoning, f. Ex. Tilsyn, Vaardag, Uaar. Naar derimod den sidste Deel har to Stavelser, bliver Forholdet anderledes, f. Ex. i fullføra, rettleida, Fjellsida, Havbaara, Uvane, Vanvare. Her kan man sige, at Tonen falder paa den anden Deel; imidlertid bliver dog den første

Deel endnu ikke toneløs, hvilket blandt andet kan mærkes deraf, at disse Former ikke klinge godt i jambiske Vers (ɔ: Vers med een kort og een lang Takt), men derimod passe bedre til daktyliske (ɔ: med een lang og to korte). Naar derimod den sidste Deel har mere end to Stavelser, gaar Tonen virkelig over paa denne sidste Deel; f. Ex. Aalmenningen, uendeleg, sjofarande, tilhøyrande, vankunnande.

Sammensætninger af to eenstavede Former med Tonen paa den sidste Deel forekomme rigtignok, men have ikke rigtig Grund i Sproget. Nogle af disse Ord ere nyere og mindre ægte, som: formaa, forsmaa, forslaa; og nogle ere fuldkommen fremmede, som: forbi, Gevær, betalt. Af norske Sammensætninger kan hertil henføres saadanne som: upp-aa, ut-i, att-aat; men i disse er Betoningen vaklende, og i Grunden ligegyldig. Saadanne Sammenstillinger, som: i-dag, i-hop, i-hel, um senn, til lags, til lands o. s. v., ere egentlig adskilte Ord og ikke sammensatte.

64. De egentlige Eenstavelsesord have naturligviis sin Betoning for sig selv, hvorved der ikke kan være noget at anmærke; men imidlertid er det ikke altid saa ganske afgjort, om et Ord har een Stavelse eller to. Der er nemlig en heel Mængde af Ord, som i Slutningen have en Sammenstilling af Konsonanter, som kan falde lidt ubekvem for Udtalen, og som derfor gjerne bliver deelt eller adskilt ved en indskudt Vokal-Lyd, som egentlig ikke tilhører Ordet; f. Ex i det Ord „Finger", som egentlig skulde hedde „Fingr" og paa nogle Steder virkelig udtales saaledes, men som almindeligst har den mageligere Udtale med en indskudt Lyd, som ligner et E. Denne Indskydelse finder Sted forved R, L og N, især efter en sammensat Konsonant; f. Ex. Alder (for Aldr), Older (f. Oldr), Hulder, Under, Timber, Anger, Hunger, Bakster, Hogster, Blomster; Rangel (for Rangl) Oksel (Oksl), Høyrsel, Kjensel, Trengsel, Erken (f. Erkn), Burken, Fælsen. Ofte ogsaa efter en enkelt Konsonant, f. Ex. Sæter (f. Sætr), Næver, Aaker, Døger, fager; Skavel (for Skavl), Segel (Segl), Botten (f. Botn), Vaapen; Løysen (Løysn). Denne indskudte Lyd eller saakaldte Halvlyd er naturligviis meget mat og toneløs, og den falder sædvanlig bort, saasnart som en ny Stavelse tillægges; f. Ex. Aldren, Hungren, Timbret. Den danner saaledes et Slags Halvstavelse eller uægte Stavelse med en meget ubetydelig Betoning, da nemlig Rodvokalen beholder sin fulde Vægt og altsaa betones saaledes, som om Ordet kun havde een Stavelse.

Anm. Endeel Ord, som egentlig ikke ere norske, men af fremmed Oprindelse, have rigtignok det samme Forhold i Betoningen, men adskille sig derved, at den anden Vokal er lidt mere tydelig og ikke saa let bortfalder i forlængede Former. Hertil høre: Mønster, Plaaster, Kloster, Fadder, Kammer(s), Nummer, Pulver, Sukker, Høker, Neger, Tiger; Setel, Tittel, Bibel, Regel, Fabel, Sabel, Handel, Vinkel. Her bliver den sidste Vokal sædvanlig staaende, naar en ny Stavelse lægges til, f. Ex. Nummeret, Sukkeret, o. s. v.

Udtalen er lidt forskjellig, især i de oprindelig norske Ord. Paa nogle Steder høres Halvlyden saa godt som ikke; saaledes paa Søndmør: Aakr, Aldr, Timbr. (Dog findes ogsaa Undtagelser, som: diger, mager; Døger, Foster). Paa de fleste Steder lyder den indskudte Vokal som et mat eller dunkelt E; i Hardanger som aabent U, eller O (Aakur), i Valders næsten som Ø (Aakør). Det synes at være rigtigst at skrive denne Lyd med E, hvis den virkelig skal skrives; men det er netop dette, som der kan blive Tvivl om. I det gamle Sprog skrives den ikke; saaledes f. Ex. aldr, fostr, myrkr, dægr, veðr o. s. v. Derimod have Islænderne betegnet den med „u" (udtalt ø) forved R, f. Ex. aldur, heldur, lengur. Andre beslægtede Sprog have fra gammel Tid havt en Vokal i denne Stilling (f. Ex. Tydsk: Finger; gam. T. fingar), saa at Lyden ikke her kan siges at være indskudt. I de fremmede Ord, som ovenfor ere nævnte findes ogsaa Vokalen at staae saa fast, at der ikke kan være Tale om at udelade den. I de oprindelig norske Ord skulde det derimod være ønskeligt at kunne følge den gamle Skrivemaade og udelade Halvlyden overalt; men det vil dog blive vanskeligt at gjennemføre denne Regel i alle Tilfælde. Forved L og N kan det skee uden synderlig Ulempe, og her bør det ogsaa forsøges, saa meget mere som man her er mest udsat for allehaande Forvanskninger i Talen (f. Ex. Fuggel, Haggel, Vatten, Votten, Soken); det bliver saaledes rettest at skrive: Avl, Suvl, Suml, Kvakl, Segl, Høyrsl, Rensl Tyngsl; — Vatn, Botn, Løysn, Bisn, Vaapn, Teikn, o. s. v. Forved R bliver derimod Sagen mere tvivlsom. Ogsaa her kunde det være ønskeligt at udelukke den indskudte Lyd, da man derved kunde betegne den særegne Betoningsmaade og tillige adskille disse Former fra andre, som have Endelsen „er" med en anden Lydvirkning, især efter K og G, hvorom nedenfor. Men alligevel er der store Ulemper ved denne Regel, saa at den neppe kan gjennemføres. I nogle Bøiningsformer (f. Ex. Strenger, Merker) lyder Vokalen saa tydeligt, at den neppe kan udelades; i nogle andre Former bliver den sammentrængte Lydstilling misklingende og besværlig for Udtalen (f. Ex. Myrkr, Hindr, Bakstr), og allermest, naar Ordet sammensættes med et andet, f. Ex. attr-teken, attr-driven. (Jf. G. N. aldrtregi, austrvegr, eitrdropi, akrkarl, endrborinn, fingrgull). Det vil saaledes synes tilraadeligst at skrive E forved R, idetmindste i de Former, hvor Udtalen gjør det mest nødvendigt og hvor Stillingen er mest hinderlig for Velklangen.

65. En lignende Lydfølge findes ogsaa i endeel Bøiningsformer, hvor Endelsen „r" er lagt til Roden af Ordet, idet en Halvlyd eller dunkel Vokal, nemlig „e", er stillet imellem Roden og Endelsen; f. Ex. Menner (Menn'r), Bønder, Hender, Føter, Røter, Bøker, Næter, Tæger, Stenger, Merker. Ogsaa her kunde E ansees som indskudt; men imidlertid har det dog en vis Forbindelse med den saakaldte Omlyd, hvorom senere vil blive talt. Betoningsmaaden eller Tonelaget er omtrent ligedan som ved de næst forhen omtalte Ord, idet Rodvokalen beholder den samme Vægt som i et Enstavelsesord, men den følgende Vokal fremtræder alligevel saa tydeligt, at den endog i flere Bygdemaal bliver staaende, efterat det paafølgende „r" er bortfaldet.

En lignende Betoning indtræder, naar Endelsen „en" og „et" lægges til et Eenstavelsesord, hvorom nedenfor.

Anm. I disse Former med R faar Vokalen (Halvlyden) tildeels en anden Form end i Ordene i forrige Stykke; den lyder rigtignok almindeligst som E og i Hardanger som U (eller O), men i flere søndenfjeldske Bygder gaar den ganske over til A, f. Ex. Hendar, Føtar, Bøkar.

Det maa ellers her bemærkes, at der er flere meget omfattende Former, som egentlig have havt Endelsen „er" med denne samme Betoning, men som nu ikke er almindelig brugte. Hertil hører f. Ex. 1) seter, bryter, kjemer, kreber, stiger (og alle lignende); 2) flater, sletter, letter, tunger, faster, o. s. v.; 3) Dager, Fisker, Baater o. s. v. I det gamle Sprog skrives de alle med R alene (setr, flatr, dagr o. s. v.). Men i en stor Deel af Bygdemaalene bortfalder det sluttende R; ja de to sidste Klasser have neppe nogensteds i Landet beholdt denne Lyd; det hedder altsaa: Dag'e, Fisk'e, flat'e slett'e o. s. v.; og saaledes staar da E tilbage med sin særegne Betoning, uagtet den egentlige Endelse er bortfalden.

For alle disse Former gjælder det, at Lyden „j" ikke finder Sted forved denne Endelse (s. § 52, Anm.), og at denne Vokallyd ikke har nogen Virkning paa K og G (s. 37 og 51); det hedder saaledes: ryker (ikke rykjer), Stenger (ikke Stengjer) o. s. v.

66. Der er saaledes to forskjellige Betoningsmaader eller Tonelag i Ordenes Hovedstavelser. Det første Tonelag (No. 1), som er omtalt ovenfor, er stærkere eller dybere, og lyder som om Ordet var afsluttet og ikke skulde have mere end een Stavelse; det giver altsaa Rodstavelsen et stærkere Tryk eller Stød, hvorfor

ogsaa Nogle kalde det „Stødtonen". Det andet Tonelag (No. 2) er derimod svagere eller lettere, idet Hovedstavelsen lyder som en begyndt og ikke afsluttet Tonefølge, saa at man tydelig kan høre, at der skal komme en Stavelse til. Exempler paa det stærkere Tonelag (No. 1) ere: Hender (af Hand), Bøter (af Bot), Gløder (af Glod); Staden, Sokken, Vegen; Fallet, Faret, Skotet. Exempler paa det svagere Tonelag (No. 2) ere derimod: hender (af henda), bøter (af bøta), gløder (af gløda); staden (ɔ: staaet), sokken (sunken), vegen (veiet); fallet (faldet), faret (af fara), skotet (skudt). Det første Tonelag er saaledes Censtavelsesordets Betoning, som er overført paa en Fleerstavelsesform; det andet er derimod Tostavelsesordenes sædvanlige Betoningsmaade.

Anm. Benævnelsen stærkt og svagt Tonelag er egentlig ikke ganske betegnende, men har dog en vis Grund deri, at disse Tonelag staae i megen Forbindelse med de saakaldte stærke og svage Bøiningsformer. I Modsætning til hinanden er det ene Tonelag lidt stærkere end det andet; men i Modsætning til de paafølgende lette eller ubetonede Stavelser kunne begge Tonelag siges at være stærke. Det kan her ogsaa bemærkes, at Betoningens Styrke ikke har noget at bestille med Stavelsens Længde eller Vokalens Lydstyrke (Qvantitet), da nemlig denne beholder sin Egenskab overalt i de betonede Stavelser, uden noget Hensyn til de forskjellige Tonelag.

67. Det svagere Tonelag er det, som har det største Omraade eller forekommer i de fleste Tilfælde; saaledes findes det overalt i de ægte Tostavelsesord med Endelsen A og E, og med de fleste af de øvrige Endelser. F. Ex. tala, kalla, Sida, Ende, Time; — gamal, Hamar, kallad, kallast, kallande, lettare, lettaste. I Former med Endelsen „en" og „et" findes derimod begge Tonelag fordeelte saaledes, at det stærke finder Sted, naar Endelsen er lagt til et Censtavelsesord, f. Ex. Dalen, Dagen, Staden, Landet, Huset o. s. v.; medens det svage Tonelag gjælder for de øvrige Tilfælde, f. Ex. Enden, Timen, Stykket; faren, komen; faret, komet. I Former med Endelsen „er" findes ogsaa begge Tonelag, dog ikke ganske efter samme Regel, da nemlig det svage Tonelag ogsaa finder Sted, hvor Endelsen „er" er lagt til et Censtavelsesord, f. Ex. Kvister, Tider, Bygder; medens den stærke

Betoning gjælder for andre Former, som før ere omtalte (i § 65), f. Ex. Menner, Hender, o. s. v. Disse Former kunne ogsaa forlænges med en ny Stavelse og endda beholde de det samme Tonelag uforandret; f. Ex. Mennerne, Bønderne, Henderna (med stærkt Tonelag), og derimod: Kvisterne, Tiderna, Bygderna (med svagt). En nærmere Forklaring herover henhører til Bøiningsformerne.

Forsaavidt de Ord, som have den indskudte Halvlyd (efter § 64), skulle betragtes som Tostavelsesord, have de naturligviis altid det stærke Tonelag.

Anm. Denne Adskillelse af to Betoningsmaader synes at være en Egenhed for de nordiske Maal, medens derimod andre Sprog kun have det stærke Tonelag. I fremmede Ord og Navne bruge vi ogsaa sædvanlig det stærke Tonelag; saaledes i Navne, som ende med A og O, f. Ex. Kreta, Malta, Ætna, Clara, Laura; Ebro, Tajo, Hugo o. s. v. Derimod ere vi tilbøielige til at bruge det svage Tonelag i Navne, som ende med E, saasom: Hebe, Daphne, Lethe; Rhone, Seine; Dante. Besynderligt nok forefindes ogsaa stundom et Navn i to Former med forskjellig Betoning; saaledes: Anna, Marta, Sara, med det stærke, og derimod: Anne, Marte, Sare, med det svage Tonelag. Herved er rigtignok at mærke, at dette E er kun en Overgangsform i Stedet for A; men det maa ogsaa bemærkes, at naar man i saa lang Tid har læst Bøger i et Sprog, som kun har Endelser med E og ikke med A, undtagen netop i fremmede Ord, saa maatte dette let fremkalde en Tilbøielighed til at behandle de Ord, som ende med A, som fremmede, uagtet det stundom kan være gamle indenlandske Ord, som tildeels endnu bruges. Det er saaledes ikke saa ganske underligt, at gamle norske Navne, som: Freya, Thora, Gyda, Vala, Saga, blive stundom læste med det stærke Tonelag, hvilket naturligviis er urigtigt. En lignende Misforstaaelse finder ofte Sted i de Navne, som i det gamle Sprog ende paa „ir" (er), saasom: Ymer, Mimer, Skirner, Oger, Gyller (som netop skulde have det svage Tonelag); men dette er dog mere at undskylde, da denne Form nu er noget sjelden i Sproget.

68. Det svagere Tonelag bruges ogsaa i den største Deel af de sammensatte Ord, hvilket lettest mærkes i de Tilfælde, hvor Ordets første Deel udgjør kun een Stavelse; f. Ex. Sandmo, Steinbru, Vaardag, Kveldsstund, Sjomann, o. s. v. Imidlertid gives der dog adskillige Undtagelser, og deriblandt en stor Række af Ord, nemlig saadanne som: av-lagd, avsett, framsett, heimførd, utførd, uppkomen, o. s. v. (Altsaa Sammensætninger af en Par-

tikel og et Particip.). Alle disse have det stærkere Tonelag, hvilket kan forklares saaledes, at den første Deel er opfattet som et særskilt og eneſtaaende Ord med en overveiende Vægt i Talen. De andre Undtagelser (som nemlig have det stærke Tonelag) ere meget spredte og vanskelige at bringe under nogen Regel; som Exempler kan nævnes: Aarsdag, Fridag, Byfolk, Ungkarl, Kjendmann, Middag, Sundag, Maandag o. s. v. Imidlertid findes ogsaa adskillige Ord, som vakle imellem stærk og svag Betoning.

Anm. Blandt Undtagelserne kan endnu nævnes: 1) nogle Ord med Sammensætningsformen „s", som: Kongsgard, Landsmann, Maalsmann, Livstid, Mannslut: 2) nogle Ord, hvis første Deel ender med Rodvokalen, som: Haafisk, Kufot, Skoreim, Skydott, Bymann; 3) Ordene med den nyere Endelse „heit", som: Friheit, Godheit, Sannheit. I sidste Tilfælde gjælder nok Undtagelsen overalt; men i de to første (No. 1 og 2) gjælder den kun for en Deel, da nemlig en stor Mængde Ord følge Hovedregelen og altsaa have svagt Tonelag, f. Ex. Dagsljos, Mannsverk; Fehus, Trefot, Bustad, Høyhus o. s. v.

69. Foruden de her omtalte Betoninger paa Stavelserne er der ogsaa noget, som kan kaldes Ordenes Betoning, hvorved nemlig et vist Ord i en Sætning bliver udmærket fra de øvrige ved en stærkere Tone. Regelen herfor er naturligviis den, at Tonen falder paa de Ord, som enten i sig selv ere de vigtigste i Sætningen, eller som af tilfældige Grunde behøve en særdeles Fremhævelse, saasom naar et vist Begreb skal sammenlignes med et andet eller stilles i Modsætning dertil. Men da denne Regel er ligesom selvgiven og overalt den samme, kan en nærmere Forklaring her forbigaaes.

Anm. Det er ellers en Uleilighed, at denne Betoning er vanskelig at betegne i Skrift, saa at adskillige gode Talemaader ikke kunne gjøre den Virkning i Skriften som i Talen; saaledes f. Ex. det Udtryk „tykja aat vera" (ɔ: finde sig utilfreds), som ikke kan forstaaes, uden at der lægges en stærk Tone paa Ordet „aat". Der er ogsaa mange Tilfælde, hvor to sammenstillede Ord faae en forskjellig Betydning, eftersom Tonen lægges paa det første eller sidste; f. Ex. v e r a til (tjene til), vera t i l (findes, existere); f a r a med (befatte sig med), fara m e d (behandle); t a k a paa (røre, føle paa), taka p a a (tage fat, angribe).

70. Endelig er der endnu et andet Slags Betoning, som man kan kalde Talens Betoning, nemlig Tonefaldet eller den saakaldte „Accent", som falder paa Talen i det Hele. Dette Tonefald har forskjellige Egenheder for de enkelte Dele af Landet, og disse Egenheder grunde sig da paa forskjellig Vane i en eller anden Retning, saasom i en mere eller mindre afvexlende eller spillende Tone, en mere eller mindre langsom Tale, og et stærkere eller svagere Tryk paa de vægtigste Ord i Sætningerne. Hertil kommer da ogsaa disse Egenheder i selve Udtalen, og alt dette i Forening giver Talen et eiendommeligt Præg, saa at opmærksomme Jagttagere allerede deraf kunne kjende et Steds Indbyggere uden Hensyn til selve Sprogformen. Tonefaldet indeholder saaledes disse Ættemærker for enkelte Bygder saavelsom for større Landsdele (Østlandet, Bergens Stift, Nordland), og vistnok ogsaa for Landet i det Hele i Modsætning til andre Lande. Men saa tydelige disse Mærker kunne være for Øret, saa ere de dog meget vanskelige at beskrive paa nogen forstaaelig Maade, og da en saadan Beskrivelse heller ikke vilde give noget stort Udbytte for Sprogkundskaben, maa vi her for Kortheds Skyld lade den fare.

Anm. Det tilvante Tonefald er, som bekjendt, meget vanskeligt at forandre, saa at det sædvanlig ogsaa vil hænge ved, efterat man har vænnet sig til at tale i en anden Sprogform. Derfor er det nok ogsaa, at Folk, som ere mindre sprogkyndige, ansee netop dette som et meget vigtigt Kjendemærke, saa at man ofte hører, at selve Tonefaldet kaldes en „Dialekt", og at den, som har vænnet sig til en vis Mønstertone, siges at tale „dialektfrit", uden Hensyn til selve Sprogformen. Det er imidlertid at bemærke, at Tonefaldet dog staar i megen Forbindelse med den tilvante Sprogform; og vist er det ialfald, at Foredraget eller den udarbeidede Tale ikke vil falde ret naturligt og flydende uden i en Sprogform, som enten er tilvant eller meget lig den tilvante. Naar Folk forsøge at tale ziirligt i en Form, som er dem meget fremmed, maa deres Foredrag naturligviis blive meget slæbende og famlende, uagtet deres egen tilvante Tale kan være meget flydende og tækkelig. I Forening med en hjemlig Sprogform og en naturlig Stiil vilde vistnok den hjemlige Sprogtone her hos os kunne faa en meget ædel Form i det offentlige Foredrag; og isaafald vilde det Tonefald, som er det almindeligste i Midten af Landet og især i Fjeldbygderne, kunne afgive en ganske tækkelig Mønsterform for Sprogtonen.

Anden Afdeling.

Ordformer.

Indledning. Om Ordklasserne.

71. Efter den foregaaende Oversigt af Lydene eller Ordenes Dele med Hensyn til Udtalen, kunne vi nu gaae over til en Betragtning af Ordene selv og de Former, hvorved de adskilles fra hverandre, altsaa de forhen nævnte Ordformer (eller lexikalske Former), hvori Ordet kun betragtes som Udtryk for et Begreb, uden noget Hensyn til Sætningsforhold eller Bøining, hvorom her først vil blive handlet i en følgende Afdeling. Men da vi her komme til at nævne forskjellige Klasser af Ord, maa vi først have en kort Opstilling af Ordenes Inddeling.

Ordene kunne deles i fem Hovedklasser, som almindeligst betegnes med de Navne, som de engang have faaet i den latinske Grammatik, nemlig Substantiv, Adjektiv, Verbum, Pronomen og Partikel. De tre første Klasser have en overveiende Betydenhed, idet de omfatte den største Mængde af Ordene og saa at sige udføre Sprogets egentlige Hovedværk ved at betegne selve Tingene (Substantivet) med deres Egenskaber (Adjektivet) og deres Gjerning (Verbum). Ligeledes er det disse tre Klasser, som have den mest regelrette Bøining og tillige den største Betydning i Orddannelsen, hvorom senere vil blive talt.

72. Substantiver eller Navneord ere de Ord, som betegne en Ting i den mest omfattende Betydning, saaledes ogsaa Dyr og Mennesker og alt, hvad der tænkes som en Person. De ere enten virkelige Tingsnavne (Konkreter), f. Ex. Land, Hus, Baat o. s. v., eller ogsaa Begrebsnavne (Abstrakter), som nemlig betegne en Tilstand eller Gjerning som en Ting for sig selv, f. Ex. Liv, Kvild, Varme, Gang, Kast, Vending. De første deles atter i Egennavne (Proprier), f. Ex. Gunnar, Dovre, Farsund, og Fællesnavne (Appellativer), som: Mann, Stad, Fjell o. s. v. Uden Hensyn til disse Skilninger have Navneordene ellers en almindelig Ind-

deling i tre Kjøn, nemlig Hankjøn (Maskulinum), Hunkjøn (Femininum) og Intetkjøn (Neutrum), hvilket især er af stor Betydning for Bøiningslæren, da nemlig hvert Kjøn har særegne Bøiningsformer.

Navneordenes sædvanligste Form udgjør en Stavelse eller to; i sidste Tilfælde ender Ordet deels med en Vokal, nemlig A eller E, deels med en sluttende Konsonant, især R, L, N eller D.

Anm. I Danſken, ligesom i Tydsk, er det vedtaget at skrive Navneordene med store Forbogstaver, og da vort Folk saaledes er vant til denne Skrivemaade, kunne vi ogsaa bruge den her, da den nemlig har visse Fordele, idet den bringer Afvexling i den ellers altfor ensformige Skrift og giver Øiet enkelte Hvilepunkter i Linierne, ligesom den ogsaa hjælper til større Tydelighed i de Tilfælde, hvor et Navneord og et andet Ord ere lige, hvilket meget ofte indtræffer i dette som i de andre nordiske Sprog; f. Ex. Bein, (Been) og bein (ret); jf. Dyr, Mod, Strid, Veik; Braut, Leid, Song; Tru, Læra, Fylgja, Føda o. s. v. Imidlertid har man ogsaa vedtaget at sætte stor Bogstav i andre Ord, som staae substantivisk eller forestille Begrebet af et Navneord; men i dette Tilfælde bliver det vanskeligt at sætte nogen Grændse for Regelen, hvorfor ogsaa nogle Forfattere skrive en forfærdelig Mængde Ord med store Bogstaver. Det synes derfor raadeligst at beholde Regelen for Navneord alene og ikke for andre Ord.

73. Adjektiver eller Egenskabsord ere de Ord, som betegne, hvorledes en Ting er, og blandt andet hvor den er skikket, seer ud eller befinder sig; f. Ex. stor, breid, svart, blaa, ny, rein, sterk o. s. v. Dog er der ogsaa nogle, som kun betegne, hvorledes Tingen er stillet, ordnet eller nærmere bestemt, f. Ex. annan, same, fyrste, fremste, indre, ytre o. s. v. Hertil nærme sig ogsaa nogle Ord, som ellers henføres til en særegen Klasse, nemlig Talordene, f. Ex. ein, tvo, tri o. s. v., og Artikelen: ein, ei, eit.

Adjektivernes sædvanligste Form er enten eenstavet eller ogsaa tostavet med en sluttende Konsonant, nemlig L, N, D; f. Ex. vesall, open, lagad.

74. Verber eller Gjerningsord ere de Ord, som betegne, hvad Tingen gjør, eller hvad der hænder og foregaar. Naar denne Gjerning eller Foregang gaar udover en Ting, saa at denne derved bliver paavirket, kaldes Verbet virksomt eller overgaaende

(transitivt), i Ordbøgerne ogsaa *verbum activum* (forkortet *v. a.*), f. Ex. bera, føra, leggja, taka, giva, senda. I andre Tilfælde kaldes det uvirksomt eller „ikke overgaaende" (intransitivt) og i Ordbøgerne: *verbum neutrum* (forkortet *v. n.*), f. Ex. fara, ganga, koma, vaka, frjosa, regna. Imidlertid er der mange Verber, som ere deels virksomme og deels uvirksomme, efter den forskjellige Stilling og Betydning, hvori de bruges.

Verbernes sædvanligste Form er tostavet og slutter med den anden Vokal. Imidlertid have de mange forskjellige Bøiningsformer; den Form, som oftest opstilles i Ordbøgerne som Grundform, kaldes Infinitiv (eller den ubestemte Maade), f. Ex. føra, giva; — en anden Form er Indikativ (el. den fremsættende Maade), som deler sig i to Tidsformer, nemlig Samtidsformen (Præsens), f. Ex. fører, giver; og Fortidsformen (Præteritum, el. Imperfektum), f. Ex. førde, gav. I en Form, som kaldes Middelformen (el. Participium), gaar Verbet over til et Adjektiv, f. Ex. førd, gjeven.

75. De to andre Ordklasser ere af mindre Betydenhed, men indeholde dog endeel Ord, som bruges overordentlig meget. Pronomener eller Stedord (Fællesord) kaldes nogle Ord, som henvise til en Ting eller Person uden at nævne denne med noget egentlig Navn; saasom: eg, du, han, det; min, din, vaar, denne. De ere kun faa i Tallet, men deres Brug er meget stor. — Partikler eller Fyldningsord kaldes en stor Række af Ord, som kun bruges til en Udfyldning og nærmere Bestemmelse i Sætningerne, og som ikke have Bøiningsformer. De dele sig i tre Arter: 1) Adverbier (Følgeord, Omstændighedsord), f. Ex. her, fram, ut, uppe, fyrr, sidan, vel, illa; 2) Præpositioner (Forord, Forholdsord), f. Ex. i, aa (ↄ: paa), fraa, til, ved, med; 3) Konjunktioner (Bindeord), som: og, men, elder, um, naar. De to sidste Arter omfatte kun et lidet Tal af Ord; den første Art (Adverbierne) omfatter derimod en stor Mængde, hvoraf dog de fleste ere dannede af andre Ord ved en tilføiet Endelse.

Anm. Der er ogsaa nogle Partikler, som ikke vel kunne henføres til nogen af disse Arter; saaledes Negtelserne: ei, ikkje (el. inkje); Svarsordene:

ja, jau, nei, og ligeledes endeel Udraabsord, som enten bruges som Tiltaleord, f. Ex. hut, hyss! — eller som Tegn paa Tykke eller Fornemmelse (de saakaldte Interjektioner), f. Ex. aa, hei, fy, o. s. v. Disse Ord have tildeels en usædvanlig Form, saa at de ikke rigtig passe til Sprogets Regler (jfr. Gis, Kiss, Kille § 37). De kunne saaledes betragtes som et Slags ufuldkomne Ord, som paa en Maade staae udenfor Sprogets sædvanlige Former.

1. Grundformer.

76. I de Ord, som ikke ere sammensatte, bestaaer Grundformen, som forhen antydet, sædvanligst af een Stavelse eller to, og i sidste Tilfælde ender den enten med en Vokal (f. Ex. Ende, fara) eller med en enkelt Konsonant (f. Ex. Hamar, Bendel, bunden), sjeldnere med sammensat Konsonant (som Aaring, Kjerald). Ellers forekomme ogsaa trestavede Ord, og disse ende sædvanlig med en Vokal (f. Ex. Lunnende, eigande). Men om Ordet saaledes har mere end een Stavelse, er dog den første Stavelse den vigtigste (jf. § 61); og sædvanligst er den Deel af Ordet, som staar forud for den anden Vokal, at ansee som Ordets Rod eller egentlige Kjerne. I denne Kjerne er da den nødvendige Vokal (Rodvokalen) sædvanlig sammenstillet med een eller flere Konsonanter, og meget ofte med een Konsonant paa hver Side, hvilket netop er det letteste og bekvemmeste Forhold. I mangfoldige Tilfælde findes dog ogsaa en sammensat Medlyd paa en eller begge Sider; i andre Tilfælde mangler Medlyden paa den ene Side, og i nogle faa Ord mangler den endog paa begge Sider, saa at Vokalen alene udgjør det hele Ord; saaledes: i, aa (paa), Aa (Elv), Øy (en Øe).

Anm. Ved Grundform forstaae vi her den Form, som Ordet sædvanlig har, naar det nævnes eller opstilles som et Ord for sig selv uden Bøiningsformer, f. Ex. Dag, i Modsætning til Dagen, el. Dagar.

77. I Stillingen forved Rodvokalen, eller som Forlyd, kan enhver enkelt Konsonant have Sted, og nogle af Konsonanterne kunne ogsaa være sammensatte med en anden Medlyd. Naar de forskjellige Sammensætninger af Lyden „j" fraregnes, ere Forlydene i dette Sprog følgende:

t, tr, tv.	v. (vr, i nogle Dialekter).
d, dr, dv.	f, fr, fl.
s, st, sl, sn, sm, sv, sp, sk	p, pr, pl.
str, spr, skr, skv.	b, br, bl.
r.	k, kr, kl, kn, kv.
l.	g, gr, gl, gn. (gv, i Dial.).
n.	h.
m.	j.

Men hertil kommer en Mængde af Sammenstillinger med „j", da nemlig denne Lyd findes sammensat ei alene med de fleste enkelte Medlyd, men ogsaa med de fleste af de sammensatte; f. Ex. Tjon, trjota, djup, drjug, Sjo, stjorna, sljo, Snjo, smjuga, Spjot, skjota, strjuka o. s. v. Dog er herved at mærke, at „vj" mangler ganske, at „hj" lyder som j, at kj og gj udtales som enkelt Lyd (§ 36), og at nogle andre Forbindelser (som slj, skrj, prj, og flere) ere meget sjeldne.

Anm. Sjeldne Forlyd i enkelte Landskabsord ere: spl, skl og fn, nemlig i: Splint (Landstryger), Sklette (for Sletta, ɔ: Slud), sklie (for skrida?), fnøse (ellers frøsa). Istedetfor det gamle hr, hl, hn bruges her kun: r, l, n; istedetfor hv findes almindeligst kv og paa nogle Steder gv og v, hvorom senere. Forlyden vr og vl, som findes i andre gamle Sprog, er allerede i Gammel Norsk overgaaet til r og l; imidlertid have dog nogle Bygdemaal vr (f. Ex. vrang, vreid), medens derimod de fleste have „r" alene.

Mærkelige ere de mange Sammenstillinger med „j". Allerede af deres Mængde og det deraf følgende Misforhold imod de andre Lydstillinger, maa man slutte, at dette „j" ikke har været nogen oprindelig Konsonant, og dette stadfæster sig da ogsaa ved Ligning med de beslægtede Sprog. Det er nemlig kun de nordiske Sprog, som have en saadan Brug af denne Lyd, medens derimod de andre have en Vokal, især I eller E, i denne Stilling. Blandt de tilsvarende Former i de ældre beslægtede Maal (Gothisk, Angelsachsisk, Gammel-høitydsk) er der især en Lyd, som skrives „iu" (ogsaa eu, og eo), og som ansees for en Diftong (jfr. § 27), f. Ex. Goth. diups, Ang. deop, Ght. tiuf (N. djup); Goth. siuks, Ang. seoc, Ght. siuh (N. sjuk); Ang. fleogan, Ght. fliugan (N. fljuga). Denne Lyd er i de nyere Sprog afvegen til to forskjellige Sider; i Tydsken er Betoningen lagt paa Lydens første Deel alene, saa at den nu er bleven til et langt „i" (tief, siech, fliegen); dog findes ogsaa Undtagelser med virkelig Diftong i Formen „eu" (som: fleugt, Seuche, Teufe).

I de nordiske Sprog er Tonen derimod lagt alene paa den sidste Deel, hvorfor altsaa den første Deel (nemlig i) maatte gaa over til „j". Naar nu to eller endog tre andre Medlyd gaae forud for dette „j", maa Formen naturligviis blive tung at udtale (f. Ex. drjupa, Spjot, Grjot, frjosa, fljota, strjuka, Skrjona); imidlertid bliver den dog paa flere Steder virkelig udtalt med en mærkelig Lethed. I de tyngre Former hører man dog stundom et ubetonet „i" istedetfor „j" (f. Ex. Bri-ost, Gri-ot, fli-ota), og dette er ogsaa den bekvemmeste Maade for Folk, som ikke ere øvede i denne Udtale. Paa mange Steder bliver derimod denne Lyd i saadanne Former omgaaet, enten ved Omlyd til y (Stryk, dryg, bryte), eller ved anden Overgang, hvorved „j" bortfalder (f. Ex. Grot, el. Grøt, Brøst, brøte, strøke).

78. I Stillingen efter Rodvokalen, eller som Efterlyd, bruges ikke alle Konsonanter; saaledes ikke H i noget Tilfælde, ikke „j" alene i sædvanlige Tilfælde, og ikke B eller F i eenlig Stilling eller i ægte Former. I fordoblet Form bruges alle Medlyd, undtagen H, J og V; dog maa Former med dobbelt F ansees som fremmede. I Forbindelse med „j" bruges alle Medlyd, undtagen F, V og H; saaledes bruges ogsaa „vj" (som ikke har Sted i Forlyden); ellers kan det bemærkes, at „kj" og „gj" ere ogsaa her at betragte som en enkelt Lyd. De andre sammensatte Former ere mange, som her ikke behøve at opregnes; især kunne R, L og N forbindes med flere forskjellige Medlyd, saavel enkelte som sammensatte (f. Ex. rst, rsl, rsk, rkn), saa at Efterlyden i enkelte sjeldnere Tilfælde kan omfatte fire eller endog fem Konsonanter, f. Ex. yngst, Hengsla, vinstre, el. vingstre.

Anm. Former med eenligt „j" ere faa og tvivlsomme, saaledes: Blæja (vel egentlig Blœa), læja (enten lœa eller lœgja); man maa nemlig fraregne de Former, hvor Udtalen har „j" for „gj", saasom: vægja, pløgja, Hage (udt. Hagje, el. Haje). Former med eenligt V findes kun i nogle Bygdemaal, som have V for P (f. Ex. tava, rova, griva), og ellers kun i fremmede Ord, som Fabel, Feber, Sabel, Jubel, Bibel (§ 64). Former med dobbelt V ere derimod norske og fuldgyldige (f. Ex. Rabb, Krabbe, Kobbe, Klubba); hvorimod Former med br, bl og bn maa ansees som Dialektformer (f. Ex. bibra for bivra). Af Former med F kunne alene „ft" og „fs" ansees som regelrette norske, hvorimod endeel andre maa ansees som fremmede; saaledes eenligt og dobbelt F, fordetmeste i tydske Ord, som: fløysa, Skifer; Hoff, Straff, skaffa, treffa, Skuffa; ligeledes: fr og fl, f. Ex. ofra, Tofla, Rifla. Det gamle Sprog har rigtignok F istedetfor vort V (som: af, Alf, Olaf); men dette er kun en

Skrivemaade. At ellers endeel Former (som ts, ds og flere) lide visse Tillempninger i Udtalen, er forhen omtalt (§ 54), og at nogle andre lide visse Overgange i Bygdemaalene, vil senere omtales.

79. **Der findes ogsaa en Række af Ord, som ikke have nogen Efterlyd og altsaa ende med Rodvokalen; f. Ex.** Fe, Tre, fri, Ro, Bu, Tru, By, Taa, faa, Fræ, Bø, Høy; **og med Endevokal:** spea, fria, Snoa, Knue, Dya, Raae, glæast, høya. **Ved denne Form er at mærke, at Vokalen altid er lang (§ 42), og at det ikke er alle Vokaler, som bruges i denne Stilling. Det er kun, naar Vokalen er et lukt e, i, o, u, y, eller ogsaa et aa, æ, ø eller øy (som i de anførte Exempler), at denne Form kan ansees som regelret i Sproget. Naar derimod et Ord har en anden, og især en aaben Vokal i denne Stilling, er det sædvanlig kun en Overgangsform eller Dialektform.**

Anm. Denne Ordform findes i enkelte Tilfælde at være opkommen ved er Forkortning eller Inddragning af en Konsonant. De ældre Sprog have undertiden et H til Efterlyd (hvilket hos os mangler), og dette findes netop i nogle hertil svarende Ord; saaledes: Aa (ɔ: Elv), Ght. aha, Goth. ahva (jf. Lat. aqva); — Fe, Ang. feoh, Ght. fihu (jf. Lat. pecu); — tio (el. tie), Goth. taihun, Ght. zehan (jf. Lat. decem). I enkelte Tilfælde synes et G eller V at være bortfaldet; saaledes: maa, Goth. og Ght. mag; — tru, Ght. trûwan, Ang. trûvian. I et Par Ord er endog et N inddraget; saaledes: „i", Goth. Ght. og Ang. in; „aa" (ɔ: paa), Ght. an, ana, Ang. on. I nogle Tilfælde findes der ogsaa visse beslægtede eller afledede Former, hvor en virkelig Konsonant (især V og G) endnu finder Sted; ved Siden af Fræ og Snjo findes saaledes: fræva, snjova; en Form af sjaa hedder: saag og saago; ved Siden af: maa, slaa, flaa, tvaa (ɔ: vaske) findes: mega (jf. Umage, mogeleg), slegen (jf. slog, Slag, Trumbeslagar), flegen (jf. Maraflagar), tvegen (Tvag, tvaga); og med Hensyn til Oprindelse og Slægtskab maa disse Ord opfattes som: mag, slaga, flaga, tvaga.

Former, som ende med en aaben Vokal (e', i', o', u', y', ø'), ere kun Dialektformer, hvori en Konsonant er bortfalden; f. Ex. Ste' for Sted (ɔ: Ambolt), he' (for hever, ɔ: har), te (f. til), Bo' (f. Bod), su' (f. sud), fy' (f. fyre), Mjo' (f. Mjod); eller med forandret Vokal, som: Sjø (f. Sjo), Snø (f. Snjo). Former, som ende med a, ere forkortede, f. Ex. ha (hava), ta (taka), eller fremmede, som „bra" (Fransk brave). Ordet „ja" hører til de usædvanlige Former (efter § 75) og saaledes ogsaa de Former, som ende med au og ei (jau, tvau, sjau, nei, ei, dei), og som oftest synes at være fremkomne ved en Sammendragning af to forskjellige Vokaler, altsaa af to Stavelser.

80. Om Bogstavernes Fordeling i Roden af Ordene kan her bemærkes, at Vokalerne ere noget ujævnt fordeelte, da nogle af dem, især A, E' og O' findes i en stor Mængde Ord, medens derimod nogle, især det aabne Ø (§ 23) og det lukte E (§ 14), findes kun i en liden Mængde. De eenlige Konsonanter ere temmelig jævnt fordeelte baade i Forlyd og Efterlyd, med Undtagelse af B, F, H og J, hvoraf de tre første have liden eller ingen Anvendelse i Efterlyden (§ 78), og den sidste har en usædvanlig stor Anvendelse i Forlyden (§ 77). Dog er herved at mærke, at ogsaa Lyden P har meget liden Anvendelse i Forlyden i ægte norske Ord, da nemlig de fleste Ord, som begynde med P, synes at være af nyere Opkomst i Sproget. I Sammensætninger med andre Konsonanter have R, L og N et meget stort Omraade, især i Efterlyden. Som Begyndelsesbogstav har derimod S et usædvanlig stort Omraade, paa Grund af dens Bekvemhed til at sammensættes med en følgende Medlyd. (S. § 77). I Slutningen af Ordene, og især i Bøiningsformer, har Lyden R det største Omraade; men dette henhører egentlig ikke til Rodformerne.

Anm. Det er en mærkelig Egenhed for dette som for nogle af de nærmest beslægtede Sprog, at Lyden B findes kun som Forlyd og ikke som Efterlyd (undtagen som Overgangsform), og at derimod Lyden P synes oprindelig kun at have fundet Sted som Efterlyd og ikke som Forlyd. Nu om Stunder have vi rigtignok mange Ord, som begynde med P, men kun faa af disse ere rigtigt gamle i Sproget (som Pening, Pung, Plog, prud, Pretta), og selv disse synes engang at være indkomne udenfra; forøvrigt ere saadanne Ord optagne enten af Latinen (som 'Par, Part, Penn, Pina, Port, Pund, Prod, prisa) eller i senere Tid fra forskjellige andre Sprog. At lignende Former ogsaa kunne opkomme ved Overgange i Sproget indentil, kan sees af saadanne Exempler som „paa" for upp-aa, „pi" for upp-i, „Prim" f. Brim, „plystre" f. blistra, „Pyskje" f. Byske.

At Lydene S og R have saa stor Overvægt, den ene i Begyndelsen og den anden i Enden af Ordene, er egentlig til Skade for Velklangen og for det jævne Forhold imellem Lydene indbyrdes; men denne Skade kommer ikke paa dette Sprog alene, men ogsaa paa de nærmest beslægtede Sprog, som heri have omtrent det samme Forhold.

Det er ellers at mærke, at disse simple Lydstillinger synes at være fremmede for dette Sprog, idet de enten er meget sjeldne eller kun findes i Overgangsformer. Saaledes Stillingerne: omm, ymm; um (uu), ir (i'), yg (y'),

uv (u'), og flere med lukt „e" og aabent „ø" (em, ep, ek, øm, øp, øk), som dog findes i visse Dialektformer. Mærkeligst er det at Lydstillingen „um" (uum) synes her at være ganske udelukket. I Stedet for lukt „u" bruges saaledes enten lukt „o": Rom, Gom, Ploma, eller aabent „u": Skum, Tume. Jf. Tydsk: Raum, Gaumen, Pflaume, Schaum, Daumen (med au for u). Det første Ord hedder vel paa nogle Steder „Rumm" (hvoraf: rymma, el. ryma), men almindeligst „Room", hvoraf Verbet „røma".

Endevokaler.

81. **De Vokaler, som bruges i anden Stavelse eller den sædvanligste Endestavelse, og som vi for Kortheds Skyld kalde Endevokaler, ere egentlig kun tre, nemlig A, E og O. (Egentlig de tre Grundvokaler A, I', U', s. § 30, Anm.). Dog have de to første en langt større Anvendelse end den sidste.**

A **er Endevokal i følgende Grundformer:** 1) **i Substantiver, som ere Hunkjønsord (Femininer), f. Ex.** Høna, Duva, Fluga, Baara, Sida, Visa, Klokka; **sjelden i Intetkjønsord, som:** Auga, Øyra, Hjarta; — 2) **i Infinitiv eller Grundformen af Verberne, f. Ex.** fara, koma, vera, sitja, halda, senda, kasta, skjota; — 3) **i nogle Adverbier (§ 75), som:** lika, gjerna, illa, fulla, storlega. **Ligeledes er A den rette Endevokal i nogle Bøiningsformer, og blandt andet i Sammensætningsformer, som: Daga-tal, Folka-slag, maka-laust o. s. v.**

Anm. Her have Bygdemaalene store Afvigelser, saa at det kun er en mindre Deel af Landet, hvor det rette Forhold findes bevaret og fuldkommen gjennemført. Dette finder Sted i det Vestenfjeldske fra Sogn til Lister, altsaa i Sogn, Søndre Bergenhuus og Stavanger Amter, samt den største Deel af Mandals Amt. Paa andre Steder er A overgaaet til E, enten ganske (som i Søndfjord, Nordfjord og Søndmør) eller for en stor Deel (som i det Søndenfjeldske), og i nogle Egne falder Endevokalen bort (Trondh. Stift). I det Søndenfjeldske og i Trondhjems Stift findes ellers den Egenhed, at nogle af Substantiverne ende paa U eller O (f. Ex. Furu, Evju, Hoso), og nogle af Verberne ende paa A (som: fara, koma, lesa), medens derimod de øvrige ende paa E, forsaavidt Vokalen ikke bortfalder, hvilket altsammen gaar efter en vis Regel, som senere skal omtales.

At imidlertid A er den rette Vokal i alle disse Former, viser sig ei alene af det gamle Sprog, som her har udelukkende A, ligesom Islandsk og Svensk, men det viser sig ogsaa af visse Forekomster i Sproget selv. Paa mange Steder, hvor man har E for A i Enden af Ordet, har

man alligevel A, naar en Medlyd paafølger, f. Ex. finnast, møtast, finnande Finnar, Visar o. s. v., (jf. Hamar, Lakan, gamall), og endog i de Former, hvor en Medlyd er bortfalden, f. Ex. Klokka (for Klokkan), kasta (for kastat og kastade). Endvidere har man paa samme Steder altid reent K og G i saadanne Former som: Luke (Luka), Klokke, Vogge, Bringe, like (lika), drikke, raake, vaage (ɔ: vove), hvilket netop viser, at dette E ikke kan være ægte; thi hvis dette var Tilfældet, vilde det hedde: Lukje, Voggje, likje, drikkje, kokje o. s. v. (§ 37); men slige Former ere ikke til, undtagen hos Forfattere, som ikke have forstaaet at adskille de Ord, som skulle have reent K og G, fra dem, som virkelig skulle have Kj og Gj. Det maa saaledes af flere Grunde ansees som en Nødvendighed at beholde og gjennemføre Formerne med A i al Normalskrift, saa meget mere som Optagelsen af E i Stedet for A medfører den store Uleilighed, at den matte Endelse med E bliver saa godt som eneherskende, hvilket baade er altfor eensformigt og tillige giver Anledning til megen Misklang, især naar et Ord, som begynder med en Vokal, følger efter (f. Ex. vende av, drive inn, leggje ut), da nemlig E bliver ligesom opslugt af den følgende Vokal, medens derimod A staar urokket.

82. E er Endevokal i en Mængde af Substantiver, som enten ere Hankjønsord, f. Ex. Bate, Skade, Maate, Vaade, Ende, Time, Make, Bakke, Hage, Skugge; — eller ogsaa Intetkjønsord, f. Ex. Sæte, Klæde, Byte, Belte, Snøre, Styre, Minne, Rike, Merke, Gjenge. (Her lyder K som Kj og G som Gj). E er ogsaa den rette Endevokal i nogle Adverbier, som: inne, ute, framme, uppe, lenge; og desuden i mange Bøiningsformer, hvorom senere. — Efter det gamle Sprog skulde der ogsaa være nogle Hunkjøns-Navneord med E (som: Æve, Glede, Kjæte), og nogle saadanne findes virkelig i et lidet Distrikt (i Nærheden af Bergen), adskilte fra Hunkjønsord med A; men almindeligst falde de sammen med de Ord, som have A, og blive desuden saa faa, at de neppe komme i Betragtning.

Anm. Det er forhen bemærket (§ 14), at denne Endevokal har en særegen mat Lyd, som adskiller sig baade fra det aabne og det lukte E, og derimod har mere Lighed med det aabne I. Paa nogle Steder gaar Lyden endog over til lukt I (ii), saaledes i øvre Telemarken (f. Ex. Nevi, Seli, Maati) og nogle andre Fjeldbygder, især efter Kj og Gj (f. Ex. Rikji, Bakkji); men dette er en Afvigelse, som undertiden ogsaa kan finde Sted ved det aabne I, naar det staar som Rodvokal (§ 15). I det gamle Sprog ansees I at være det oprindelige Lyd i disse Former; imidlertid er Skrivemaaden

meget vaklende i Haandskrifterne (f. Ex. i Lovene), som nemlig have snart I og snart E, endog paa samme Blad og i samme Linie; medens derimod en saadan Vaklen ikke finder Sted ved det aabne I i Roden, f. Ex. litr (Farve), vinr (Ven). I det Islandske skrives alle hertil hørende Endelser med I, og det samme bruges ogsaa, naar gamle Skrifter udgives med normal eller gjennemrettet Skrivemaade. Paa Grund heraf har der været Tvivl, om man ikke ogsaa her skulde bruge den samme Skrivemaade. En særegen Grund for denne Brug kunde søges i den saakaldte Omlyd, som 'er fremvirket ved Lyden I, f. Ex. i „Snøri" af Snor (hvorom senere); men herved er at mærke, at det kun er en liden Række af Ord (nemlig Intetkjønsordene), som altid have denne Omlyd, medens derimod en større Række (nemlig Hankjønsordene) ikke har Omlyd og maaske ikke oprindelig har havt Endelsen I, da nemlig de beslægtede gamle Sprog have en anden Vokal (f. Ex. Hane, Ang. hana, Goth. hana, Ght. hano); hvortil endnu kan føies, at mange Bøiningsformer ogsaa have E (I) uden Omlyd, medens andre have Omlyd uden virkeligt E (I), blandt andet de førnævnte Halvlydsformer, f. Ex. Bøker, Hender (§ 65). En stærkere Grund for „I" kunde derimod søges deri, at det vilde give en bedre Samklang i de Ord, som have aabent I i Roden (§ 14), at det vilde falde bekvemmere i de Ord, som udtales med „kj" og „gj" (f. Ex. „Bakki", „Hagi") og at det kunde adskille de Former, som have virkelig Endevokal, fra dem, som kun have Halvlyden (§ 65). Men alligevel synes det afgjort, at E bør foretrækkes for I, især af følgende Grunde: 1) den rette Udtale betegnes bedre ved E end I, da det sidste vilde lede til Udtalen af lukt I (ii), som her er falsk. 2) De Former, som skulde skrives med I, vilde blive overordenlig mange, (da man ogsaa maa medregne Endelserne: er, el, en, et, est), og dette vilde blive en altfor afstikkende Egenhed, da nemlig de mest bekjendte beslægtede Sprog (Svensk, Dansk, Tydsk) have et tilsvarende E, som vort Folk nu er saa vant til, at det vilde falde vanskeligt at faae nogen anden Maade gjennemført og efterfulgt. 3) Der er intet synderligt Tab ved at skrive E, da Lydens Virkning bliver omtrent den samme, og da Betegningen af den oprindeligste Lyd ikke er saa vigtig i Endestavelsen som i Roden.

83. **Endevokalen O har ikke megen Anvendelse i Grundformerne, da den kun har Sted i nogle Adverbier, som:** longo (ɔ: forlængst), mesto, storo, litlo o. fl., som nærmest kunne betragtes som et Slags Adjektivformer, ligesom: med godo, m[illegible]ter vondo, av nyo o. s. v. I Bøiningsformerne findes den derim[illegible]lene oftere; saaledes i en Form af Verberne, f. Ex. foro, dro[illegible] og baaro; og i Sammensætningsformen af nogle Navneord, f. [illegible] selv. Sogo-mann, Stovo-tak o. fl., hvor det dog almindeligst gaaet, har

til E. Mest bemærkelig er denne Lyd i Endelserne „or" og „om", f. Ex. Visor (af Visa). Klokkor, Ristor; i Husom, paa Vegom, i Skogom.

Anm. Ved dette O findes lignende Forholde som ved det føromtalte E. Den oprindeligste Form er ikke egentlig O, men aaben U (u'), og denne Form er gjennemført i den islandske Skrivemaade og i Normalskrift i det gamle Sprog. I de gamle Haandskrifter findes imidlertid den samme Omvexling imellem U og O som imellem I og E, medens derimod en saadan Vaklen ikke finder Sted ved det aabne U i Roden f. Ex. hlutr, munr. Den nuværende Udtale er ogsaa noget usikker, da det sluttende O deels gaar over til Aa, deels afsvækkes til E; i Endelsen „o" gaar det over deels til lukt U (Telemarken o. fl.), deels til Aa (Trondhj. Stift). I nogle Overgangsformer, f. Ex. Furu, Viku, Svolu (§ 81), er rigtignok U mest almindeligt; men i andre og især der, hvor M falder bort, f. Ex. stundo(m), millo(m), forekommer ikke U, men kun O og tildeels Aa. Af de forhaanden værende Former bliver saaledes O (§ 18) den mest passelige til at bruge i Skrift, især da Formen med U vilde forlede til Udtalen af lukt U (uu), som er mindre rigtig. Herved faar man da ogsaa en Samklang med Endelsen E, da nemlig E og O paa en Maade staae jævnsides eller høre sammen, ligesom I og U paa et andet Trin, saa at de Sprog, som ikke bruge I og U, sædvanlig have E og O i Stedet.

84. Foruden de Former, som saaledes slutte med Vokalen, er der ogsaa nogle, som have en sluttende Konsonant, især R, L og N, som deels kan medregnes til Ordets Rod, og deels kan betragtes som en tillagt Endelse. Saaledes ende nogle Navneord paa: ar, er, el, ul (ol), an, on; Hamar, Sumar, Broder, Meitel, Tistel, Jøtul, Aftan, Morgon. Ligeledes ende mange Adjektiver paa al (all) og en; f. Ex. gamall, tagall, vesall, open, liten, fallen. Og hertil kan føies en Mængde Bøiningsformer paa: ar, er, or; f. Ex. Dagar, Tider, Vikor; kastar, møter; o. s. v. Disse Former have egentlig de samme Vokaler, som de næst forhen omtalte; dog findes der enkelte smaa Afvigelser, især ved Endelsen „ol", som kun findes i nogle faa Adjektiver (kvikol, togol, traagongol), med aabent O og tildeels med Aa; hvorimod Navneordene have U med aaben Lyd (f. Ex. Jøkul, Skokul, Stukul, Ongul, Kongul), forsaavidt Vokalen ikke gaar over til E. Imidlertid ere disse Ord ikke mange.

Anm. At E i Endelserne „er“ og „en“ bør læses med samme Lyd, som naar det slutter Ordet, eller som om R og N var borte, f. Ex. møte(r), Maate(n), Vane(n), ikke „møtær, Maatæn, Vanæn“, — er allerede forhen bemærket (§ 14). Ved Endelsen „er“ kan ellers mærkes, at den i Bygdemaalene har to Slags Overgange efter de to forskjellige Tonelag; naar nemlig Ordet har det stærke Tonelag, saa at E bliver et Slags Halvlyd, kan dette gaae over til U eller Ø (§ 64) og i en vis Form til A (§ 65); ved svagt Tonelag kan det derimod gaa over til I (lukt), f. Ex. i Telemarken: Skaalir, Greinir. En lignende Forskjel efter Betoningen findes tildeels ogsaa ved Endelsen „en“ (§ 67), f. Ex. i Valders: Baat'n, eller Baat'øn (for Baaten), men derimod: Maatin, Timin, Endin o. s. v. Denne Overgang til lukt I findes ellers paa mange Steder forved N og ligeledes (især søndenfjelds) forved L, f. Ex. Gitil, Tistil, Stikil (Stikjil). Dette grunder sig vistnok derpaa, at dette N og L har været opfattet som en dobbelt Konsonant (nn, ll), og i denne Stilling vil Lyden I sædvanlig blive lukt, skjønt den egentlig skulde være aaben (efter § 50); i det Nordenfjeldske bliver N i denne Endelse ogsaa virkelig udtalt som dobbelt N (§ 39), hvorimod L bliver ikke fordoblet. I Skrivningen synes det imidlertid rettest at bruge E, og saaledes følge Hovedregelen.

II. Endelser.

85. De Ord, som ende med en Vokal, saaledes som de ovenfor omtalte, kunne tildeels være afledede eller dannede af andre Ord, da der nemlig ved Siden af det oprindeligste Ord (Stamordet) er opkommet et andet selvstændigt Ord med en beslægtet Betydning, men med en anden Form og Bøining; f. Ex. Varme (Substantiv) af varm (Adjektiv); fiska (Verbum) af Fisk (Subst.). En saadan Afledning viser sig imidlertid mere tydeligt, naar en Konsonant, eller en Sammensætning af Konsonanter, er lagt til Roden af Ordet, og det afledede Ord altsaa har faaet en fast Endelse eller et Tillæg (Suffix), som ikke kan bortfalde eller forandres under Ordets Bøining; f. Ex. Frægd (ɔ: Berømmelse) af fræg (berømt), Finning (Opdagelse) af finna (finde). De Endelser, hvormed denne Afledning betegnes, kunne tildeels være fælles for flere beslægtede Sprog, men alligevel have de dog visse Afvigelser og Egenheder, saa at en Opregning af disse Former altid vil blive anderledes i det ene Maal end i det andet. De maa saaledes regnes med til Sprogets Kjendemærker og undergives en nærmere Betragtning.

86. Nogle Endelser indeholde kun en enkelt Medlyd, oftest en af Tungebogstaverne (T, D, S; R, L, N); sjeldnere en af Ganebogstaverne (K, G). De hertil hørende Former skulle her i Korthed opregnes.

Med T forekommer følgende Former: 1) Substantiver paa t, f. Ex. Drift (af driva), Tjukt (af tjukk), Dypt (af djup). 2) Adjektiver paa t, som: mælt (af mæla), hendt (af Hand), tenkt (af tenkja) o. s. v. 3) Verber paa ta, som: vanta (van), røkta (røkja), lengta. — Hertil kommer endnu et Par Former med dobbelt T, nemlig Substantiver paa tt, som Slaatt (slaa), Tvaatt (af tvaa), Draatt (af draga); og en stor Række af Adjektiver paa utt, f. Ex. steinutt, bergutt, moldutt.

Med D mærkes følgende: 1) Subst. paa d, som: Feigd (af feig), Dygd (af dygg, jf. duga), Breidd (breid). 2) Adj. paa d, som: kvild, kjend, bygd, klædd o. s. v. 3) Adj. paa ad, som: hugad, sakad, fostrad o. s. v. (Dette D efter A bortfalder gjerne i Talen).

Med S findes kun faa Afledninger, nemlig nogle Verber som: hugsa, kulsa, munsa (af Munn), og nogle faa Subst. som: Hams (Ham), Helsa (el. Heilsa, af heil), Ofse (af ov). Nogle Adverbier have Endelsen —es, saasom: beinleides, utbyrdes, samstundes.

Anm. T og D ere meget lige stillede, og Forskjellen imellem dem skulde egentlig være, at T føies til efter haarde Konsonanter, og D efter de bløde og efter en Vokal (§ 53); dog findes herved mange Afvigelser. Efter Rodvokalen blive de fordoblede (efter § 44), f. Ex. se-dd, snu-dd, sko-dd; jævnfør det anførte Slaatt og Tvaatt, hvor dog det dobbelte T kunde staae i Stedet for „gt" (efter § 79).

Endelsen utt har forskjellig Form i Bygdemaalene; i Fjeldbygderne lyder den som „utt" (aab. u), eller utt'e (for utt'r), i Trondhjems Stift som „aatt", og tildeels „att", i Bergens Stift og videre som „ett" eller itt'e (aab. i); f. Ex. bergutte, bergaatt, bergette. I det gamle Sprog bruges —ótt'r (f. Ex. flekkóttr); men i andre beslægtede Sprog findes en tilsvarende Form med ht el. cht (Ang. iht, Ght. oht, aht, Nht. icht, f. Ex. bergicht), som vistnok er mere oprindelig og synes at have et Slægtskab med Endelsen „ig" eller „ug", hvorom nedenfor.

87. Af Endelser med en flydende Konsonant (R, L, N) blive følgende her at anføre:

Med R. 1) Subst. paa ar (eller are), f. Ex. Tenar(e), Fiskar, Bakar. 2) Verber paa ra, som: klivra, svimra, lindra (af linn, s. § 57).

Med L. 1) Subst. paa el (ill § 84), som Bendel (Band), Hevel (af hevja), Kvervel o. s. v. 2) Adj. paa al (sædvanlig: all), som: blaasall, frostall, vaagall. 3) Verber paa la, som: skutla, dropla, trivla.

Med N. 1) Subst. paa n, som: Eign, Lygn, Løysn. Ogsaa paa —na (ne), som: Fysna, Kipna, Hækna. 2) Adj. paa en, som: eigen, kjølen, fallen o. s. v. 3) Verber paa na, som: vakna, livna, ljosna o. s. v. Her mærkes ogsaa nogle Adverbier paa an, som: sidan, utan, heiman.

Anm. Endelsen ar lyder i nogle gode Bygdemaal (Tel., Hard. o. fl.) som „are", f. Ex. Bakare, Maalare o. s. v., hvilket ogsaa stemmer med det gamle Sprog; imidlertid ere saadanne Trestavelsesformer noget ubekvemme. — Endelsen all skulde egentlig skrives „al" (i Lighed med „el"); men da Ordene oftest beholde dette „ll" i Bøiningsformerne (f. Ex. tagalle, sturalle), kan Fordoblingen ikke godt undgaaes. At „n" sædvanlig lyder dobbelt, naar det lægges til Rodvokalen (f. Ex. graanna for graana), er før anmærket (§ 44).

88. Af Endelser med Ganebogstav mærkes følgende:

Med K. 1) Verber paa ka, f. Ex. turka (af turr), smalka, beinka. 2) Subst. paa ka og ke (kje), saasom: Tverka, Haalka; Ljoske, Brunke, Manke. (Kun faa). Fra Verber paa „ka" udgaae ogsaa Subst. paa „k", som: Turk (Tørke), Mink (Formindskelse), Dunk (Lyd af et Stød, jf. dunka og dynja).

Med G. 1) Verber paa ga (sjelden), som blogga (for blodga), lauvga (ɔ: sanka Løv), tag-ga (faae til at tie). 2) Adj. paa ig og ug: kunnig, tidig, dygdig; vitug, viljug.

Med „j" findes ogsaa nogle Subst., der see ud som Afledninger, saasom: Netja, Tilja, Fylja; men disse ere af en anden Art og komme ikke i synderlig Betragtning ved Orddannelsen.

Anm. Endelsen ig udtales sædvanlig med lukt I (ii); ug udtales med aabent U og gaar over til „og", „aug", „au" f. Ex. „vetau" for vitug). De

to Former kunne ansees som lige gjældende, ligesom „igr" og „ugr" i det gamle Sprog. I en Deel af Bergens Stift synes Formen „ig'e(r)" at være eneherskende; paa andre Steder er „ug'e" (au) den sædvanligste Form. Hvor begge Former bruges jævnsides, synes „ug" at følge oftest efter en Stavelse med „i", og derimod „ig" efter „a" og „u"; forøvrigt synes Adskillelsen ikke at være nøie bestemt.

89. Foruden de hidtil nævnte Former er der ogsaa nogle Endelser, som indeholde en sammensat Konsonant, nemlig: st, sk, sl, nd, ng.

Med „st" findes en Mængde Verber paa ast (nogle Steder: as), f. Ex. dagast, ottast, varast; imidlertid bruges denne Endelse kun som et Tillæg til Bøiningsformerne. Dernæst findes nogle Subst. paa esta, st, og str, saasom: Tenesta, Hyllesta; Kunst, Bakster (el. Bakstr, § 64), Vokster, Hogster, Blaaster.

Med „sk" findes nogle Adjektiver, som: dansk, finsk, rysk, (el. russisk). Ogsaa nogle Subst. paa ska og ske (skje), som: Finska, Fyrdska, Danske; Grønska, Ørska, Illska.

Med „sl" haves en Række Subst. paa sl og sla, som: Høyrsl, Kjensl, Blygsl; Brensla, Hengsla, Tyngsla. I nogle Ord lyder Endelsen som „sel" (Rædsel, Trengsel), men i Grunden er dette det samme som „sl".

Med „nd" findes Adjektiver paa ande, som: takande, havande, etande. Ogsaa nogle Subst. paa ende (inde), som: Tarvende (ɔ: nødvendigt Redskab), Leidende (Ubehagelighed), Likinde (el. Likjende, ɔ: Sandsynlighed).

Med „ng" findes en stor Mængde Substantiver paa —ing, som ere deels Hunkjønsord, f. Ex. Føring, Sending, Maaling; deels Hankjønsord, som: Aaring, Kjenning, Erving. Nogle Hankjønsord ende ogsaa paa ung, som: Aattung, Fjordung, Vettrung; sjeldnere paa —ang: Farang, Havang.

Anm. Ved Siden af Ordene med „sl" findes ogsaa en stor Mængde med Formen „else", f. Ex. Hendelse, Rettelse, o. s. v.; hvilket her maa ansees som en nyere og mere fremmed Form.

I nogle Egne forekomme ogsaa adskillige Hankjønsord med Formen „inge" (ingje), som ogsaa findes i det gamle Sprog; f. Ex. Ervinge, Arminge, Jamninge.

90. Endelig er der ogsaa nogle Afledningsformer, som adskille sig fra de foregaaende derved, at de baade have en Endelse efter den anden Vokal og tillige en Konsonant forved Vokalen. Hertil høre Formerne: nad, ning og ling, som findes ved endeel Navneord f. Ex. Skilnad, Lovnad, Hugnad; Skilning, Setning, Spurning; Kidling, Kjetling (Katteunge), Reivling (Svøbebarn).

Anm. Den første Medlyd i disse Endelser har været anseet som en indskudt Lyd; imidlertid er disse Former meget gamle. Endelsen nad lyder nu almindeligst „na", dog ogsaa „nad" og „nar" (G. N. nadr). En Form med „ad", uden N, forekommer nok ellers ikke i Hankjønsord, undtagen i: Maanad, Vanad (ɔ: Skade), Saknad (Savn), men disse have forhen et N i Roden. En Form med „od" forekommer kun i eet Ord: Armod.

91. I mange Tilfælde faae Ordene ogsaa en Forlængelse, som ligner en Endelse, men som dog egentlig er et Ord for sig selv. Saaledes findes en Række af Navneord med Tillæggene: dom, skap, leike; døme, semd, løysa; f. Ex. Ungdom, Truskap, Godleike; Herredøme, Annsemd, Meinløysa. Dernæst findes en Mængde Adjektiver med: leg, sam, laus; f. Ex. varleg, sømeleg, langsam, annsam, meinlaus. Og endelig haves ogsaa en Mængde Adverbier med Formerne: lega, samt, laust; f. Ex. nylega, snarlega, ovlega; tungsamt, endelaust o. s. v. Disse Ord ere egentlig at ansee som sammensatte, endskjønt den sidste Deel af Ordet tildeels ikke bruges anderledes end som Endelse ved andre Ord.

Anm. Formen leike hedder paa mange Steder „leik", og i det gamle Sprog findes begge Former (leiki og leikr); men den første har den Fordeel, at den ikke saa let forvexles med Ordet Leik (Leg). — Endelsen leg (aab. e) bliver i Talen almindeligst forkortet til „le" eller næsten „læ"; paa nogle Steder lyder den ogsaa som „li"; ellers bruges ogsaa den fulde Form: „leg.(r)", el. leg (Rbg. Sdm. o. fl.) og en forlænget Form: „legen", legjen, le'en (Nordfjord, Østerdalen). I vort gamle Maal findes legr og ligr; men i de beslægtede gamle Sprog findes denne Endelse i en Form, som ligner Ordet „lik", hvorfor man ogsaa almindelig antager, at den oprindelig betyder en Lighed. Imidlertid seer det ud til, at man her i Landet ikke har opfattet denne Form saaledes; derimod synes Formerne „leg" og „legen" at hentyde til, at man hellere har tænkt paa en anden Rod, saasom: Lag (ɔ: Art, Natur), laga (ɔ: danne) eller en anden Afledning af Roden i leggja

og liggja, hvilket saa meget lettere kunde skee, da man ogsaa havde en gammel Form „læg" (lægr) med Betydning af en Beliggenhed, f. Ex. nálægr (nærliggende), fjarlægr (fjerntliggende).

92. Til Slutning maa det her være anmærket, at naar Ordene sammensættes med et paafølgende Ord, faae de tildeels en egen Endelse eller et lidet Tillæg til den egentlige Rod. Dette er især Tilfældet med Substantiverne, som her faae flere forskjellige Former, nemlig: s, ar, a eller o (u), f. Ex. Dagsljos, Aars-vokster; Rettar-bot, Soknar-folk; Dala-folk, Vega-skil, Haga-blom; Sogo-mann. (Vokalerne A og O ere ellers her udsatte for den samme Svækkelse og Overgang til E, som forhen er omtalt ved Endevokalerne, § 81, 83). Imidlertid staae disse Former i en nær Forbindelse med en af Bøiningsformerne og ville saaledes blive omtalte senere.

Endnu kan det her tilføies, at visse Forandringer i Ordenes Begreb ikke udtrykkes ved nogen Endelse, men derimod ved en Partikel eller et lignende Ord, som tilføies ved Begyndelsen som en Forstavelse (Præfix). Saadanne Ord ere: u, van, ov, for, mis, and, sam (og flere); f. Ex. Uaar, vanfør, ovstor, forgjera, mistaka, Andstraum, Samtykke.

Anm. Om de her omtalte Afledningsformer vilde naturligviis være meget at sige; men det her anførte er kun en kort Oversigt af selve Formerne, medens derimod Formernes Brug og Betydning i Orddannelsen vil blive omtalt i en senere Afdeling. Som et kort Uddrag af det omhandlede kan her anføres, at de mest anvendte Endelser ere: 1) ved Substantiverne: t, d, ar, el, n, st(r), sl, ing, nad, ning (jf. dom, skap, leike, semd, løysa); 2) ved Adjektiverne: t, utt, d, ad, all, en, ug (ig), sk, ande (jf. leg, sam, laus); 3) ved Verberne: na, ka (jf. ast); 4) ved Adverbierne: es, an (jf. lega).

III. Forandringer i Roden.

(Omlyd og Aflyd).

93. Ved Siden af disse Afledningsformer, hvorved Ordene kun faae en Forlængelse eller udvortes Forandring, gives der ogsaa nogle Former, hvorved Ordene faae en Forandring indentil og især en Omskiftelse i Rodvokalen. Af de forskjellige Til-

fælde, som her komme i Betragtning, ville vi først omtale de Ord, som have et „j" forved Endevokalen. Det er forhen nævnt, at Lyden j har en særegen Forbindelse med K og G, og at Efterlyden „kj" og „gj" med et følgende A kun finder Sted i saadanne Ord, som have en lind Vokal i Roden, nemlig: e, æ, i, y, ø, ei. øy; f. Ex. segja, lækja, vikja, mykja, søkja, kveikja, røykja, (§ 51). Men det er endnu at mærke, at Lyden „j" ogsaa kan forbindes med de fleste andre Konsonanter i Efterlyden, nemlig med: t, d, s, r, l, n, m, v, p (§ 78); og i dette Tilfælde bliver det endnu færre Vokaler, som kunne være Rodvokal. Det er nemlig kun tre Vokaler som findes i Roden i denne Stilling, nemlig I, E, Y, (alle aabne), f. Ex. sitja, setja, flytja; skilja, selja, dylja o. s. v. I denne Sammenstilling finder man atter en vis Forbindelse med de tre Grundvokaler A, I, U (§ 30), og denne viser sig tydeligst i nogle Verber, som have I, E eller Y, naar et „j" kommer efter, men derimod have I, A eller U i visse andre Former; f. Ex. vilja, vil-de; telja, tal-de; spyrja, spur-de. Da nu A og U er mere oprindeligt end E og Y, vil man altsaa finde, at den egentlige Rod i disse Ord er: vil, tal, spur, hvorfra de øvrige Former udgaae ved Forlængelse og Vokalskifte; og herved ledes man altsaa til den Regel, at Grundlydene A og U ved et paafølgende „j" kunne forandres til E og Y, medens derimod I bliver uforandret.

Anm. Reglerne gjælde naturligviis kun for ægte og regelrette norske Former. Afvigende ere visse Dialektformer, som „ølja" for ylja (varme) „Farja" f. Farga (Maling) „Kolja" f. Kolga (en Fisk), og enkelte fremmede Ord, som Olja (Lat. oleum). Dette sidste Ord har ellers faaet visse Tillempninger; saaledes til „Ulje" (masc.), som dog ikke er norsk Form, uden det opfattes som Ulgje (Ulge); i Valders og Hall. derimod til „Ylja" (Ølju) som er fuldkommen norsk Form. (Jf. „Histyrja" for Historia. Valders). — At Forholdet med „kj" og „gj" er anderledes ved E end ved A, er allerede forklaret i § 51 (Jf. § 81, 82).

94. Men foruden disse Former (med j) er der ogsaa mangfoldige andre, hvori den linde Vokal i Roden kan antages at være fremkommen ved en Indvirkning fra Endelsen eller Ende-

vokalen. Især bliver dette Tilfældet med en stor Mængde af de Ord, som have E (J') til Endevokal. Iblandt Navneordene er det saaledes mærkeligt, at de Intetkjønsord (Neutra), som ende med E, have allesammen en lind Vokal i Roden; f. Ex. Sæte, Møte, Lyte, Klæde, Gjerde, Velde, Føre, Kjevle, Eple, Høve, Løyve. I Verbernes Bøiningsformer vil det sees, at Endelsen „er" (i'r) hører fornemmelig til de Ord, som have lind Rodvokal; f. Ex. fester, mæler, lyser, dømer, nøyter o. s. v., medens derimod Endelsen „ar" tilhører de Ord, som have haard Vokal, f. Ex. hatar, kastar, ropar, vaagar, brukar. Og en lignende Forskjel findes ogsaa ved Endelsen T og D; i Ord med lind Vokal fæstes denne Endelse lige til Roden, f. Ex. mælt, lyst, dømd; men i Ord med haard Vokal sættes et A forved T og D, f. Ex. maalat, lagad, hugad. Nogle Ord kunne endog have begge disse Former med samme Betydning; f. Ex. farmad og fermd, graahaarad og graahærd, nybolad og nybølt, husad og hyst, einaugad og einøygd. (Jf. laagare og lægre, tungare og tyngre). Og i saadanne Tilfælde vil den Form, som har lind Vokal, sædvanlig findes at være afledet eller dannet af en Form, som har haard Vokal; dog undtages herfra de Ord, som have J og Ei, da dette er oprindelig og ikke afledet Lyd.

Anm. Intetkjønsord paa —e, som ikke stemme med den her anførte Regel, maa betragtes som feilagtige. F. Ex. „Utkome" maa her hedde enten Utkoma eller Utkjøme; „Umraade" maa enten hedde Umraad(a) eller Umræde. „Auge" og „Hjarte" er kun Dialektformer for Auga og Hjarta. Det samme er Tilfældet med et Par østlandske Ord „Lagje" (forelagt Arbeide) og „Taagje" (Engstykke), som nok egentlig skulde være Hankjønsord. I Hankjønsordene lider Rodvokalen ingen Paavirkning af Endelsen (s. § 82, Anm.); det samme er Tilfældet med Adjektiverne.

Omlyd.

95. De her omtalte Forekomster henhøre til den Overgang, som man kalder Omlyd (Tydsk: Umlaut), og som bestaar deri, at en afledet eller yngre Form er bleven adskilt fra Stammeformen ved en Forandring i Rodvokalen, og for det meste ved Overgang fra en haard til en lind Vokal. Ved Omlyden dannes

deels afledede Ord, f. Ex. Velde af Vald, og deels Bøiningsformer, f. Ex. Røter af Rot. Den herved afledede Form er oftest et Tostavelsesord, som ender med en Vokal, men ogsaa ofte en Halvlydsform med „er" (r) og undertiden et reent Enstavelsesord; f. Ex. Klør af Klo, Tær af Taa, fær af faa, tøk af tok (taka), stød af stod (standa). — Ellers er Omlyden egentlig to Slags, som vi her ville kalde den linde og den haarde. Den første forandrer Vokalen fra haard til lind og findes især forved Endelser med E (som i de foranførte Exempler) og tildeels forved „j" (som i § 93); den anden er kun en Overgang fra en haard Vokal til en anden af de haarde og findes blandt andet forved Endelser med „o" (u) og „om". Den første eller linde Omlyd har imidlertid en langt større Brug og Betydning end den anden.

Anm. Efter Afledningsforholdet kunne Vokalerne deles i tre Rækker, nemlig: 1) Stammevokaler, som kunne faa Omlyd: a, aa, o, u, au, (og ju); 2) Stammevokaler, som ikke faae Omlyd: i, ei (og é); 3) Afledningsvokaler: e, æ, ø, y, øy (og tildels: o). Det er ellers at mærke, at der gives adskillige Tilfælde, hvor vi nu kun have Omlydsformen tilbage, medens Stammeformen er tabt eller kun findes i de ældre beslægtede Sprog.

96. Den saakaldte linde Omlyd omfatter følgende Overgange:

1) a til e (aabent), f. Ex. fast festa, Lass lessa, kvass kvessa, skarp skjerpa, skakk skjekkja, Skaft skjefta, Famn femna, lat Leta, Hatt Hetta, Mann Menne.
2) aa til æ: vaat væta, Laas læsa, Traad træda, Maal mæla, baag bægja, kaat Kjæta, Slaatt Slætte, Haar Hæra, Daam Dæme, Aaker Ækra.
3) o til ø: Bot bøta, Mot møta, Flod fløda, Glod gløda, Dom døma, Krok krøkja, Plog pløgja, mod Møda, Snor Snøre, Bol Bøle.
4) u til y (lukt): Sut syta, Knut knyta, Hud hyda, Hus hysa, fus fysa, Brun bryna, Stuv styva, ut Yta, sur Syra, Dun Dyna.
5) u' til y' (aab.): Butt Bytta, upp yppa, Busk Byske, Skugge Skyggja, ung yngja, tung tyngja, full fylla, Gull gylla, Grunn Grynna, tunn tynna. (S. § 50).

6) o' til y' (aab.): Dott dytta, Odd ydda, Brodd brydda, Ost ysta, Horn Hyrna, Sorg syrgja, Mold mylda, Topp typpa, holl hylla, Soll sylla.

7) au til øy: blaut bløyta, aud øyda, Naud nøyda, laus løysa, Staur støyra, Draum drøyma, Straum strøyma, dauv døyva, laupa løypa, Mauk møykja.

8) ju (jo) til y (lukt): djup dypast, mjuk mykja, sjuk sykjast, bljug blygjast; fljot flyta, ljot Lyte, Ljod lyda, Ljos lysa, Skjol skyla, Tjon tyna.

Anm. Den største Deel af de anførte Afledninger ere Verber, som altsaa have Endelsen „a" i Grundformen (§ 81), men som i Bøiningsformerne sædvanlig have „e" eller „er" (§ 94).

Efter den almindelige Udtale kunde det synes, som om der ogsaa var en Omlyd „a til æ", men dette Æ er egentlig det aabne E, som i disse forhen omtalte Lydstillinger faar en saadan Udtale, f. Ex. i herda (hære) af hard, erva af arv, verma af varm (efter § 49). En lignende Overgang er det lukte Y istedetfor aabent (efter § 50), f. Ex. i fylla af full, Trygel af Trog o. fl.

97. Foruden disse regelrette Former findes der ogsaa nogle andre, som vel maa henregnes til den linde Omlyd, men som dog nærmest kunne betragtes som afvigende Former, hvori enten den ene Vokal har lidt en Forandring, eller hvori en vis Stammeform eller Mellemform er tabt. Her mærkes først Omlyden: o' til e' (aab.), f. Ex. Bork berkja, Fonn fenna (jf. Tonn Tenner, Stong Stenger); denne Form slutter sig meget nær til Omlyden: a til e (i forrige §), da nemlig dette O maa selv betragtes som en Omlyd af A (hvorom i næste §). Som sjeldne og tvivlsomme Overgange mærkes dernæst: o' — øy: Lov løyva (en Grundform med „au" mangler); —a —ø: Dag Døger, Dal Døler; —a —y: Nagl Nygla. Hertil høre ogsaa et Par Overgange med to linde Vokaler: e—i: Segl sigla, Regn rigna; og e'—y': sterk styrkja, verd vyrda. Og hertil nærmer sig ogsaa Overgangen: jø til y, med flere Forandringer, saasom: Bjørk Byrkja, Mjølk mylkja; Fjord Fyrder, Gjord gyrda; jf. bjart byrta, Hjell Hylla; Bjørn Birna (Binna). Men disse sidste Overgange kunne neppe henføres til Omlyden, da der nemlig i andre Maal

findes Spor til en oprindelig Stammeform med Vokalen I (altsaa Birk, Firð, Birn, o. s. v.), hvoraf Formerne „jo" og „ja" (je) have dannet sig ved en Udvidelse eller saakaldet „Brydning".

Anm. Den linde Omlyd bliver af Sprogmændene kaldet „I-Omlyd", fordi man antager, at den er fremvirket af et „i" eller „j" i Endelsen, som nemlig har virket tilbage paa Rodvokalen og givet denne en lindere Form. I endeel Ord findes virkelig endnu et „j" i Endelsen og en Afledningsvokal i Roden (s. § 93); i andre Ord findes Endelser med E (som svarer til I), men forøvrigt ere de hertil svarende Endelser allerede fra gammel Tid bortfaldne. I de ældste beslægtede Sprog finde vi derimod ofte en mere oprindelig Form med Stammevokal i Roden og med „i" eller „j" i Endelsen; saaledes i Gothisk: nati (vort Net), fani (Fen), kuni (Kyn); sandjan (senda), fódjan (føda), ródjan (røda), dómjan (døma), fulljan (fylla), lausjan (løysa). Ligesaa i Gam. Høitydsk: harti (Herd), gróni (grøn), kannjan (kjenna), fórjan (føra), hrórjan (røra).

98. Den anden Omlyd, som her til Forskjel fra den foregaaende kan kaldes den haarde Omlyd, har kun en eneste Form, nemlig: a til o (aabent). Den findes i endeel afledede Navneord, f. Ex. Grov af grava, Drog af draga, Torv af tarv (turva), Vord (ɔ: Vogter) af varda, Kost (Vidarkost) af kasta; Fota af Fat, Voda af vada, Holva af halv, Toka af Tak, Voka af vaka, Soga af sag-de (segja). Jævnfør: Kos (Dynge), Onn (Arbeide), Logg (Lugg paa Kar), Mork (Skov), Bork (Bark), Log (Vand), Vol (Cylinder), — hvor Stammevokalen kan søges i de beslægtede Verber: kasa, anna, lagga, marka, barka, laga, vala. Dernæst findes den ogsaa i endeel Bøiningsformer, saasom: Born (af Barn), Votn, Skoft, Loss, Plogg, og blandt andet forved Endelsen „om" (um), f. Ex. Bokkom (af Bakke), Stodom (Stad), Dolom (Dal). I nogle Tilfælde indtræder en dobbelt Omlyd, idet der findes en Form med E og en anden med O, som begge maa ansees som udgaaede fra A; f. Ex. Mann Menner Monnom, Nagl Negler Noglom. Jf. Tonn Tenner Tann-gard, Logg Legger Lagga-band, Bork berkja og barka.

Anm. Denne Omlyd findes i ældre Tider skreven paa forskjellig Maade med o, ö og av; i det Islandske skrives den altid med „ö". Her i Landet

lyder den sædvanlig som O (aab.), og saaledes have vi da to Slags O (s. § 17), et som er beslægtet med U og kan faae Omlyd til Y (§ 96), og et andet, som er beslægtet med A og har et Slags Omlyd til E (§ 97). Det sidste har ellers de samme Egenskaber som det første; det virker som haard Vokal efter K og G (§ 51), det gaar over til lukt O forved —rt, rd (§ 47), f. Ex. Svorta (af svart), og til „Aa" i visse Stillinger ved N og M (§ 48), f. Ex. Lond (af Land), Lomb (af Lamb).

Den haarde Omlyd bliver af Sprogforskerne kaldet „U-Omlyd", fordi man anseer den som fremvirket af et U (O) eller V i Endelsen. I det Islandske findes den regelret forved alle Endelser med U, f. Ex. vöku (vaka), götur (gata). I det Norske synes den ikke at have været saa strengt gjennemført, da de gamle Skrifter ofte beholde Stammelyden A istedetfor Omlyden, f. Ex. allum mannum (öllum mönnum). I Svensk og Dansk findes sjelden noget Spor til denne Omlyd, og i andre Sprog er den aldeles ukjendt.

Aflyd.

99. Foruden den her omhandlede Omlyd have vi endnu en anden Vokalforandring, som her maa kortelig omtales, nemlig den saakaldte Aflyd (Tydsk Ablaut), som egentlig kun finder Sted i Bøiningsformerne i en Deel af Verberne, men som alligevel har megen Betydning for Orddannelsen, da den nemlig giver Anledning til en meget forskjellig Formdannelse i de Ord som afledes af saadanne Verber. Stammeforholdet ved denne Aflyd er ganske forskjelligt fra Forholdet ved Omlyden, da nemlig to eller flere Former her kunne have hver sin egen Stammevokal og saaledes maa betragtes som selvstændige og sideordnede, saa at man ikke kan sige, at den ene kommer af den anden. Til en kort Oversigt kunne de Verber, som have Aflyd, inddeles i tre Klasser efter de tre Grundvokaler (A, I, U):

1) Med A-lyd (egentlig med tre Grundvokaler, dog saa at en Form med A er stærkt fremtrædende), for det meste i følgende Omvexlinger:

i' — a — u', for Ex. finna, fann, funno, funnen.
e' — a — o', „ „ bresta, brast, brosto, brosten.
e' — a — aa — o', „ „ bera, bar, baaro, boren.

2) Med I-Lyd i følgende Omvexling:

i (ii) — ei — i' — i' f. Ex. driva, dreiv, drivo, driven.

3) Med U-Lyd i følgende Omvexling:
ju — au — u', — o', f. Ex. fljuga, flaug, flugo, flogen.
(jo) — — — = = skjota, skaut, skuto, skoten.

Hertil komme endnu to Rækker, som nærmest maa henføres til første Klasse (med A-Lyd) og som have følgende Vexling:
a — o (oo) — a, f. Ex. fara, for, foro, faren.
a — e (ee) — a, = = halda, heldt, heldo, halden.

Anm. Aflyden findes egentlig i alle de beslægtede Sprog, men de fleste af dem have kun lidet tilbage af dens ældste og fuldkomneste Former, da nemlig disse Former ere deels blevne formindskede og deels forvanskede ved Forandringer i Vokalerne. Den ansees som et Kjendemærke for den germanniske Sprogstamme og findes at være ældre og dybere begrundet end Omlyden; saaledes findes den allerede fuldkommen udviklet i det gothiske Sprog, som derimod ikke viser Spor til Omlyd. En udførligere Fremstilling af Aflyden maa her forbigaaes, da den nærmest henhører til Verbernes Bøiningsformer.

100. Iblandt de Ord, som have Aflyd, findes netop nogle af Sprogets vigtigste Stamord, hvoraf mange Afledninger have dannet sig, og i disse Afledninger er ogsaa Omlyden bleven benyttet ved Siden af Aflydsformerne. Endog Stamordenes egne Bøiningsformer dannes tildeels ved Omlyd; f. Ex. flyger af fljuga, fer af fara, helder af halda; jf. dregen af draga, gjengen af ganga. Ved denne Anvendelse af Aflyd og Omlyd tilsammen kan der ofte dannes en Slægt af Ord med flere forskjellige Vokaler; f. Ex. Skjere, Skar, Skaare, skjær (adj.), Skora (og Skurd) af Formerne i „skjera"; — Skjot, Skyt, Skaut, skøyta, Skut, Skot af „skjota", — Drag, Drog (o'), Drog (oo), Drøgje (Draatt og Drætte) af „draga." Imidlertid findes der ogsaa enkelte Afledninger, som ikke netop slutte sig til en bekjendt Aflydsform, men som alligevel synes at være fremkomne ved et Slags Aflyd, f. Ex. Hite (i') af heit, Stikje af steikja, losa (o') af laus, Blote (o') af blaut; og saadanne Ord kunne da tænkes at være dannede ved et Slags Efterligning af Aflyden, eller af et gammelt Stamord, som har havt den tilsvarende Aflyd.

Anm. Af det anførte vil det sees, at Forholdet ved Aflyden ikke er noget egentligt Stammeforhold, hvori den ene Form udledes af den anden;

man kan f. Ex. ikke ligefrem sige, at „boren" kommer af bar, eller „finna" af fann; endskjønt man rigtignok kan sige, at hvis en af disse Former endelig skal opstilles som Stammeform, da maa det være den, som har „a" (altsaa: bar, fann). Ved Omlyden er Forholdet derimod et virkeligt Aflednings-Forhold, især i de Tilfælde, hvor en haard og en lind Vokal ombyttes (efter § 96), da man her altid maa antage, at den Form, som har den linde Vokal, er afledet af den, som har den haarde (f. Ex. erva af Arv) og ikke omvendt. Dette kan undertiden synes noget tvivlsomt; men Aarsagen hertil er sædvanlig den, at Forholdet imellem Stamord og Afledningsord er blevet utydeligt eller noget forvansket. Deels har det afledede Ord faaet en videre Betydning end Stamordet, f. Ex. døma af Dom, høva af Hov (el. hova), tøva af Tov; deels har det derimod faaet en langt mere indskrænket Betydning, f. Ex. gjøda (egentlig: forædle, forbedre) af god, hylla (eg. gjøre huld) af holl, yta (egentlig: udsætte, udføre) af ut; — deels er ogsaa det afledede Ord blevet langt mere bekjendt og anvendt end Stamordet, f. Ex. pryda af prud (prægtig), gjæta af Gaat (Bevogtning), bægja af baag (hinderlig). Alle slige Forholde maa her tages med i Betragtning, da nemlig Orddannelsen retter sig efter de gamle og oprindelige Tilstande i Sproget og ikke efter de Forandringer og Tillempninger, som ere indtraadte i den seneste Tid.

Det er ogsaa at mærke, at Omlyden har en vis Grændse og langtfra ikke indtræder i alle de Tilfælde, hvor den kunde være mulig (f. Ex. mata, vatna, dagast). Dette er en god Ting, thi dersom Omlyden skulde indtræde overalt, hvor den var mulig, vilde de linde Vokaler faae en altfor stor Overvægt i Sproget. Det er ogsaa en Fordeel, at der ofte er Anledning til at betegne to beslægtede Begreber med to forskjellige Ord, et med Stammevokalen og et med Omlyd, f. Ex. namna (sætte Navn paa) og nemna (nævne), kroka (gaa i Krumninger) og krøkja (krumme), hova (afpasse) og høva (være passende), husa (sætte Huus paa, bebygge) og hysa (huse, give Huusrum), Sura (en suur Urt) og Syra (en suur Vædske). I det hele maa man sige, at det Anlæg til Vokalvexling, som fra gammel Tid har fundet Sted i den germaniske Sprogstamme, er i dette Sprog blevet udviklet og afpasset paa en meget fordelagtig Maade, og at den tydelige Adskillelse af disse Vokalslægter, som viser sig i Aflyden og Omlyden, endnu, til Trods for alle svækkende Paavirkninger, bær Vidne om en sund og uforduærvet Tilstand i Sprogets inderste Bygning.

IV. Tillempede Ordformer.

101. Efter denne Oversigt af de Lydvexlinger, som høre til Orddannelsen, kunne vi nu gaae over til en anden Lydvexling, som staaer i et ganske andet Forhold, da det her ikke gjælder om en afledet Form for et beslægtet Begreb, men kun om en forandret

Form for det selvsamme Ord i samme Betydning og samme Stilling, altsaa om Variationer eller Overgange uden nogen særskilt Betydning. Saadanne Overgange ere egentlig to Slags, nemlig enten historiske, som have forekommet paa samme Sted til forskjellige Tider, eller ogsaa landskablige, som findes til samme Tid paa forskjellige Steder. Imidlertid blive de landskablige Forandringer ogsaa opfattede som to Slags, nemlig enten som Overgange imellem flere selvstændige Landssprog, eller som Skillemærker imellem de forskjellige Landskabsmaal, som høre til eet og samme Sprog; men disse to Arter falde meget nær sammen, da nemlig to eller flere beslægtede Sprog ogsaa kunne ansees som et Slags Dialekter eller Landskabsmaal i Modstilling til et fælles gammelt eller ubekjendt Modersprog. I disse Tilfælde ville ogsaa de historiske og de landskablige Overgange falde sammen til eet, nemlig i Sammenligningen med de ældste beslægtede Tungemaal.

Anm. Vi finde det her bekvemmest at sætte disse Ordformer i to Afdelinger. Til den første Afdeling, som vi (i Mangel af noget bekvemmere Navn) kalde „Tillempede Ordformer", henføre vi først de historiske Overgange, som vise sig i en Sammenligning med vort gamle Maal, det vil sige, med den Sprogform, som findes i de ældste norske Skrifter; og dertil føie vi da en kort Oversigt af de vigtigste Ordformer, hvori dette Maal adskiller sig fra de ældre og nyere beslægtede Tungemaal. Til den anden Afdeling henføre vi derimod „Overgangsformerne" i vore nuværende Landskabsmaal.

Afvigelser fra det gamle Sprog.

102. Den gamle Regel for Omlyden A til O' eller Ø, (jf. § 98) findes nu ikke længere gjennemført, hvilket let kan forklares af den indtraadte Forandring i Bøiningsmaaden, da nemlig den gamle Bøining havde nogle Former med A og nogle med Ø (f. Ex. sök, sakir; vaka, vöku), og en saadan Dobbelthed kunde ikke lettelig holdes vedlige, naar en simplere Bøiningsmaade blev herskende. Det er især i Navneordene, at denne Forandring viser sig, og for det meste saaledes, at Omlyden O' er bleven ene herskende. De Hankjønsord, som efter det gamle Sprog skulde have Ø (O') i Grundformen, have ogsaa nu for det meste O

(aabent), f. Ex. Vott, Sporv, Storr, Bork, Voll, Vol, Mol, Log; men i nogle af dem er derimod A blevet eneherskende, saasom i: Galt, Katt, Last (G. N. göltr, köttr, löstr). De eenstavede Hunkjønsord, som i Grundformen altid skulde have Ø og ikke A, have ogsaa nu for det meste O', f. Ex. Nos, Osp, Nov, Klopp, Soks, Dogg, Tonn, Stong, Honk, Vomb; men nogle af dem have dog almindeligst faaet A, saaledes: Sak, Sag, Takk, Hamn, Spann, Grav. De tostavede Hunkjønsord skulde egentlig have A i Grundformen og Ø i de andre Former (f. Ex. gata, götu), men de fleste af dem have nu faaet O' i alle Former, f. Ex. Flota, Oska, Svola, Hoka, Voka, Soga, Tvoga, Vogga; medens derimod nogle faa have A i alle Former, som: Kaka, Kanna, Flaska. I nogle Tilfælde findes ogsaa et Ord med A og et andet med O', som egentlig begge skulde være lige; saaledes: Tram (Forhøining) og Trom (Kant), Mark (Jord) og Mork (Skov), Grav (til Lig) og Grov (til Gjemsel), Gata (Stræde) og Gota (Kjørevei), Tavla (Tavle) og Tovla (Brikke).

At den almindelige Form har O' og ikke Ø, er forhen bemærket (jf. § 17, 23, 51, 98); imidlertid er der nogle Undtagelser, som almindeligst have Ø (aabent), nemlig Løda (Lade), Øks, Ørn, (som endog har langt Ø), og dernæst alle de Ord, som have „j" forved Vokalen, f. Ex. Mjød, Kjøl, Bjørn, Fjøl, Bjørk, Tjørn, Kjørr, Fjøra, Tjøra, Bjølla. Men herfra adskilles de Ord, som have „rt" og „rd" efter Vokalen, da nemlig disse faae lukt O (efter § 47); saaledes: Hjort, Fjord, Gjord, Jord. Ordet Skjold (G. N. skjöldr) beholder derimod det aabne O.

Anm. Som man netop kunde vente i et Tilfælde som dette, er Formen i nogle Ord vaklende, saa at de paa nogle Steder have A, paa andre Steder O. Saaledes findes baade: Trost, Sporv, Osp, Oksl, Skomm, Fosta, Horpa, Snora, og tillige: Trast, Sparv, Asp, Aksl, Skam(m), Fasta, Harpo, Snaro. Jf. Gran og Gron (udt. Graan), Hand og Hond (udt. Haand). De fleste Former med A synes at have Sted i de østligste Bygder i Ag. og Trondhj. Stift, hvilket saaledes kunde være en Tilnærmelse til den svenske Form. Det er nemlig at mærke, at denne Omlyd til O (Ø) er saa godt som særegen for det Norske, og at de andre Sprog sædvanlig have A i disse Ord. Svensken har næsten altid A (f. Ex. sparf, dagg, vagga) og kun faa Undtagel-

ſer (ſåg, våmb, örn, björn, og flere med j); Danſken har ogſaa A (f. Ex. Bark, Hard, Tand) men dog adſkillige Undtagelſer med Ø, O, Aa, U (ſaaledes: Øxe, Møl, Ørn, Bjørn, Vom, Lod, Aand, Haand, Spurv, Dug, Bugge). Det er ſaaledes mærkeligt nok, at Formerne med O' have beholdt en ſaa ſtor Overvægt i det Norſke, da nemlig Ordene med A ere langt færre, ſaa at de forholde ſig til de øvrige omtrent ſom 1 til 4. Der kunde altſaa ſpørges, om man ikke i den ſkriftlige Form ſkulde gjenoprette Regelen og ſaaledes gjennemføre Formen med O. Men det er ogſaa et Spørgsmaal, om det er virkelig nødvendigt, at alle disſe Ord ſkulle være lige. Det ſynes retteſt, at man her tager Forholdet, ſom det er, og holder ſig til det almindeligſte; det vilde ellers blive til ſtor Uleilighed at ſkrive „Sok" for Sak, „Tokk" for Takk, „Grov" for Grav o. ſ. v. Og det kan ogſaa erindres, at det dog egentlig er A, ſom er Grundlyden, og at A ogſaa i disſe Tilfælde falder bekvemmeſt; ſaaledes maa f. Ex. And, Hand, Strand, viſtnok anſees ſom bekvemmere Form end Ond (= Aand), Hond, Strond, hvor der kunde blive Tvivl om baade Skrivemaaden og Læſemaaden.

103. En anden Afvigelſe fra den gamle Form er det, at det aabne I ikke bruges i Stillingen forved R (f. Ex. i G. N. birta, virða, girða, stirðr, hirðir), men ſædvanlig findes ombyttet med Y' (nogle Steder udtalt ſom Ø). Saaledes: byrta, (opklare), vyrda (agte), gyrda (af Gjord), styrd (ogſ. ſtør, ſtøl, ɔ: ſtiv), Hyrding (ogſ. Høring, Høling, ɔ: Hyrde), vyrk, (omhyggelig,) Vyrke (Materiale), Byrkja (Birkeſaft), Kyrkja (Kirke). Jævnfør Navnene: Fyrde, Hyrte, Byrgsen (el. Børſen), Byrkjestrand; fordum Firði (af Fjörðr) Hirta Birgsi, Birkiströnd. — Forved L findes denne Overgang ikke almindelig, undtagen i et Par Ord, nemlig: Sylv og Stylk (G. N. silfr, stilkr), men ellers ofte i enkelte Bygdemaal.

Anm. Denne Overgang omfatter ellers kun faa Ord og er ſaaledes af liden Betydenhed. Undtagelſer findes hiſt og her i Bygderne, ſaaledes: Birkje (ɔ: Birkekrat) og Virkje (i Tel.), Kirkje (Sdm. o. fl.), ſtir (t') eller ſteer' (i Nhl. for G. N. stirðr).

104. At Lyden I ved en paafølgende Vokal er overgaaen til Konſonant (j) er allerede forhen bemærket (§ 77). Ved Sammenligning med ældre beſlægtede Sprog er det ellers oplyſt, at Lydene: ja, jø, ju og jo, i Rodſtavelſen grunde ſig paa en gammel Overgang, da nemlig de to førſte anſees at være dannede ved en Udvidelſe eller Brydning af Vokalen I (jf. G. N. hialmr

og Goth. hilms.), og de to sidste derimod ved en Tillempning af en gammel Diftong „iu" (§ 77); men denne Overgang er saa gammel, at den her ikke kommer i synderlig Betragtning. Derimod er der indtraadt en Afvigelse fra det gamle Sprog, som her maa nærmere omtales. Lyden „ja" er nemlig for det meste gaaet over til „je" (ligesom i Svensk og Dansk), saaledes: djerv, skjerr, gjerna, Kjerne, Fjell, Hjell, Tjeld, sjeldan, gjelda, skjelva, Hjelm, hjelpa. (G. N. djarfr, skjarr, gjarna, kjarni, fjall o. s. v.). I nogle Ord, især saadanne som begynde med „i", er rigtignok A vedligeholdt; saaledes i Jadar (eller „Jar", ɔ: Kant), Jark, Jaksle, jamn, Hjarta; men ved Siden heraf findes gjerne en Form med E i enkelte Bygdemaal (Jær, jemn, Hjerta), saa at Overgangen fra A til E paa nogle Steder maaskee er ganske gjennemført. Derimod findes Formen „jø" at være bedre vedligeholdt, f. Ex. i Fjødr, Kjørr, Bjørk, Fjøl, Mjøll; skjønt man ogsaa her kan mærke en Tilbøielighed til Overgangen til E (je) paa enkelte Steder. Om Overgangen til O (i Jord, Fjord, Hjort) er forhen talt (§ 102).

Ved Lydene „ju" og „jo" findes vel ogsaa adskillige Overgange (især til jø og y), men alligevel maa dog disse Former ansees som fuldkommen vedligeholdte, da de i mange gode Dialekter findes ganske gjennemførte efter den gamle Regel, saaledes at U indtræder forved B, P, K og G, men O forved de andre Konsonanter; f. Ex. rjuva, djup, mjuk, ljuga, rjota, bjoda, Ljos, Tjor, Skjol, Tjon, Rjome.

Anm. I det gamle Sprog synes alle disse Lyd at være betragtede som Vokaler, da der ofte er skrevet „e" for „i" (f. Ex. beörn for bjørn, beoda for bjoda), og da Bogstavrimet i Versene altid opstiller ia, iö, iu og io som Riimbogstav imod en anden Vokal, f. Ex. „Or Ýmis holdi — var iörd um sköpud", hvor nemlig „Ýmis" og „iörd" ere Riimord, som begge skulle begynde med en Selvlyd. Dette stemmer ogsaa overeens med den angelsachsiske Form, f. Ex. eord (Jord) beorce (Bjørk) o. s. v.

Overgangen fra „ja" til „je" er en uheldig Afvigelse fra den gamle Form, da nemlig „je" er en uklar og mat Lyd (paa Grund af Ligheden imellem I og E), og desuden er ogsaa Omlydsforholdet (ja til jø) derved blevet forstyrret. Imidlertid er der nu ikke nogen Adgang til at faae den

gamle Form fuldkommen gjenoprettet, da den i flere Tilfælde er uvant og ubekjendt for Folket overalt i Landet. Efter Skrivemaaden i gamle Breve synes ogsaa denne Overgang at være temmelig gammel.

105. Af Overgange i Konsonanterne mærke vi først nogle Afvigelser ved Lyden H. I Sprogets ældste Form har der været endeel Ord, som begyndte med hr, hl, hn, hv, og ligeledes hj (som dog efter det foranførte egentlig har været „hi"). Men forved R, L og N findes nu ikke Spor til noget H, og det synes ogsaa at være tidlig bortfaldet, da det ofte mangler i de gamle norske Skrifter, medens det derimod er blevet vedligeholdt paa Island, f. Ex. i hringr, hræddr, hlið, hlaupa, hnakki, hnefi (hos os: Ring, rædd, Lid, laupa, Nakke, Neve). Forved „j" høres det rigtignok heller ikke, f. Ex. i Hjarta, hjaa (ɔ: hos), Hjell, Hjelm, hjelpa, Hjerne; men i Stedet derfor findes dog paa enkelte Steder et „K", som da kan betragtes som en haard Udtale af H, f. Ex. i „Kjell" for Hjell, „Kjelm" for Hjelm, „Kjul" for Hjul. Forved V er det derimod i den største Deel af Landet gaaet over til K; saaledes Kval (Hval), kvar (hvorhelst), kvass, kvat, Kveite, Kvelp, kvelva, kverva, kvila, kvina, kvit, Kvitel (ɔ: Tæppe). Ved Siden af denne almindeligste Form findes ellers „gv" (gvass, gvit, gvile) og blot „v" (vass, vit, vile), hvorom senere lidt mere.

Anm. Det er altid et Tab for Sproget, at en Lyd i Roden af Ordene er bortfalden. Saa unødvendig som Lyden H synes nu at være forved R, L og N, har den dog engang udgjort en væsentlig Deel af adskillige Ord og saaledes tildeels adskilt disse fra andre Ord, f. Ex. hrada (paaskynde) fra rada (sætte i Rad), hrjoda (splitte, rydde) fra rjoda (farve), hland (Urin) fra land (Jord), hlif (Beskyttelse) fra lif (Liv). Imidlertid kan der nu ikke være Tale om at gjenindføre denne Lyd i den skriftlige Form, da dette vilde have alt for meget imod sig. Derimod maa H forved „j" nødvendigviis beholdes; thi i denne Stilling er H langt vigtigere end „j", som kun er en Udvæxt af en Vokal og saaledes kan kaldes en indskudt Konsonant, som man helst kunde ønske at være fri for. I Stedet for det gamle „hv" synes det nu at være tjenligst at bruge „kv" i den skriftlige Form, uagtet Lyden derved falder sammen med en anden uvedkommende Medlyd. Det vilde falde altfor besværligt at opretholde Skrivemaaden „hv" imod den herskende Udtale, især i de Ord, som ikke er meget bekjendte i Skrift (f. Ex. Kvam, Kvann, Kvarv, Kvein, kvekka, kvima); og det værste er, at dette „hv" vilde altid blive læst som „v" alene, hvilket

netop vilde blive den største Forvanskning. Det kan ogsaa anmærkes, at der ikke haves noget mærkeligt Exempel paa forskjellige Ord med „hv“ og „kv“, som paa denne Maade kunde forvexles.

106. Det gamle „th“ (þ) er overalt faldet sammen med en anden Lyd, paa samme Maade som i Svensk og Dansk. (Jf § 32). I de fleste Tilfælde, nemlig i Substantiver, Adjektiver og Verber, er det overalt gaaet over til T, f. Ex. Tak (Tag), takka, tegja (tie), Tele, tett, Ting, Tjuv, tola (taale), tora (turde) Traad, trong, truga, tung, tunn, turr, tver, tykkja. (G. N. þak, þakka, þegja, o. s. v.) I Pronomener og Partikler (§ 75) er det derimod gaaet over til D; saaledes: du, din, dei, det, detta, der (el. dar), paa. (G. N. þú, þínn, þeir, þat, þetta, þar, þá).

Anm. Dette er er meget betydelig Afvigelse, da den nemlig omfatter Ord i Hundredetal, og det er tillige den uheldigste af alle Afvigelser fra den gamle Form. En selvstændig Lyd, som hørte med til Sprogets Indredning som en væsentlig og fuldstændiggjørende Deel, er herved gaaen ganske tabt og blandet sammen med andre Bogstaver, medens derimod en anden Lyd, nemlig T, har faaet et utilbørlig stort Omraade, saa at den gjælder dobbelt mere, end den egentlig skulde. Ved en saa omfattende Sammenblanding maatte det ogsaa ofte træffe til, at to forskjellige Ord bleve saa lige, at de let kunde forvexles; saaledes: Tak (et Greb) og Thak (Tag paa et Huus), Taa (paa en Fod) og Thaa (aftøet Jord), tid (hyppig) og thid (smeltet), tjona (fordærve) og thjona (gavne), Toll (Told) og Tholl (Træ, Pind), Torv (Tørv) og Thorv (Tarv). Imidlertid er intet herved at gjøre, da det vilde kun lidet nytte at skrive „th“ naar det ikke har nogen Understøttelse i Udtalen.

Om Forholdet til de andre Sprog er det nødvendigste anført ved § 32. Jf. Anm. til § 33.

107. De øvrige Afvigelser i Konsonanterne have mindre Betydenhed og kunne her behandles i Korthed.

R og N ere bortfaldne i visse Endelser, som blive nærmere at forklare under Bøiningsformerne. Blandt andet bortfalder R i saadanne Navneord som: Dag, Baat, Fisk (G. N. dagr, bátr, fiskr) o. s. v.; hvilket egentlig er en Fordeel, da Endelserne med R vilde ellers have et altfor stort Omraade. N er almindelig bortfaldet i en vis Bøiningsform for Hunkjønsordene, f. Ex. Soli (G. N. sólin) og i enkelte andre Former for Hunkjøn, saasom:

ei, hi, mi, di, si (G. N. ein, hin, mín, þín, sín), hvilket grunder sig paa en Stræben efter tydelig adskilte Former for hvert Kjøn, som senere vil blive omtalt.

D bliver fordoblet i disse Bøiningsformer, som slutte sig til Rodvokalen (efter § 44), f. Ex. naadde, trudde, flydde. G. N. náði, trúði, flýði). Hvor D er tilføiet efter en anden Konsonant, udtales det haardt og tydeligt, f. Ex. førde, livde, vigde. Jf. G. N. færði, lifði, vigði. Efter en Vokal er det derimod tilbøieligt til at bortfalde i Udtalen. (§ 33).

Det V, som findes i endeel gamle Ord i Efterlyden efter K og G, er bortfaldet, f. Ex. hogga, dogga, søkka, sløkkja, myrkja. (G. N. höggva, döggva, sökkva, slökkva, myrkva). Det gamle F, som svarer til vort V i Efterlyden, f. Ex. i Liv (G. N. líf), er formodentlig kun en Skrivemaade.

Anm. De anførte Afvigelser komme mest i Betragtning, naar man vil undersøge Ordenes Slægtskab og udfinde Oprindelsen til adskillige gamle Ord og Navne; thi i dette Tilfælde maa man vide at gjøre Forskjel paa T og Th, Kv og Hv, R og Hr; og saaledes bliver det da nødvendigt at gaae tilbage til Sprogets ældste Form. I andre Henseender have de ikke synderlig Vigtighed, da Sproget med disse nyere Former kan være ligesaa brugbart og bekvemt som andre samtidige Sprog, hvori netop lignende Forandringer have fundet Sted. Flere af disse Afvigelser vilde vel ogsaa have været undgaaede, dersom man havde vedblevet at læse og skrive i Landets eget Sprog. Det er paa den Maade, at man paa Island har beholdt flere af de gamle Former. Saaledes har Islandsken beholdt Omlyden af A gjennemført i Formen „Ø", Lydstillingen „ja" (ia) uforandret (§ 104), ligesaa: hr. hl, hn og hv (dog udtalt som kv), samt endelig þ (th), som er det største Fortrin. Alligevel er dog selve Islandsken ikke gaaen fri for adskillige Overgange, saasom: æ for ø, je for e, á for a (forved: lm, lk, lg, og flere) o for á (efter v), ð for t (i disse Endelser), hn for kn, ll for rl; ligesom ogsaa Udtalen har flere mærkværdige Egenheder (§ 30), saa at Islandsken vilde blive meget afstikkende og uforstaaelig, hvis den blev skreven lydret eller ortofonisk efter vor Opfatning.

Forhold til de beslægtede Sprog.

108. Til en dybere Undersøgelse af Ord og Former bliver det ellers ofte nødvendigt at søge Oplysning i et andet Tungemaal fra de ældre Tider, saavidt som nogen Adgang dertil er

forhaanden. Vort gamle Maal er selv (som forhen bemærket) et Led i en Kjæde af beslægtede Sprog, som have meget tilfælles og kunne ansees som adskilte Grene af et ubekjendt ældre Stammesprog. De særegne Ordformer, som et af disse Sprog har faaet, kunne saaledes betragtes som et Slags Tillempninger for det ene Folkeslag efter dettes særegne Opfatning og Smag; og det maa saaledes ofte træffe til, at en vis Form i det ene Maal kan oplyses og forklares af en tilsvarende Form i det andet. Hertil kommer da ogsaa, at vort gamle Maal selv kan kaldes et nyere Sprog i Forhold til enkelte andre, da man nemlig har meget ældre Skrifter og Optegnelser i disse Sprog. Og ved slige Sammenligninger kommer det meget an paa Alderen, saavel for de beslægtede Maal indbyrdes som for et enkelt Maal især, da nemlig en Sprogform i en senere Tid kan være meget forandret, enten ved Tillempning til en lettere Bøiningsmaade, eller ved tiltagende Overvægt af en Dialekt, eller ogsaa ved Indblanding og Paavirkning af andre Sprog.

Anm. Den Sprogfamilie, hvortil dette Maal henhører, kaldes sædvanlig den germaniske af Navnet Germaner, som Romerne fordum tillagde de tydske og nordiske Folkeslag. Den kan deles i tre Forgreninger: den høitydske, den nedertydske og den nordiske. Af den høitydske Green har man kun eet Sprog, som nu om Stunder fortrinsviis kaldes det tydske. Den nedertydske Forgrening har derimod været meget splittet; til denne Green henfører man det Gothiske, som i gamle Tider maa have havt et meget stort Omraade, men som alligevel siden er forsvundet paa Grund af Gothernes altfor store Adspredelse og Sammenblanding med andre Folkeslag. Andre Former af denne Green vare Sachsisk, Angelsachsisk, Nederlandsk og Frisisk, hvoraf nu kun to Former ere i fuldkommen skriftlig Hævd, nemlig Hollandsk (el. Nederlandsk) og Engelsk (af Angelsachsisk). Den nordiske Forgrening har tidlig deelt sig i to Afdelinger, nemlig den østlige, omfattende Svensk og Dansk, og den vestlige, indbefattende det Norske med det deraf udgaaende Islandske.

Den skriftlige Brug af de enkelte Sprog har deels begyndt noget seent, og deels været forsømt eller afbrudt, saa at der tildeels mangler Sprogminder for lange Tider. De ældste Skrifter, som hører til denne Sprogstamme, ere skrevne i det gothiske Sprog i det 4de Aarhundrede (Ulfilas † 388); derfor er dette Sprog af saa overordentlig Vigtighed for Sprogkundskaben. Først efter lang Tids Forløb og omtrent fra det 8de Aarhundrede findes Skrifter i Høitydsk og siden ogsaa i Sachsisk og Angelsachsisk. Og de første

Skrifter i Gammel Norsk ere fra en endnu senere Tid, formodentlig fra det 12te Aarhundrede; de fleste Skrifter høre ellers til det 13de og 14de. Omtrent fra samme Tid har man ogsaa Skrifter (især Lovbøger) i Gammel Svensk og Dansk, hvoraf det viser sig, at disse to Sprogformer vare meget lige indbyrdes og tillige havde nogen Lighed med den norske, især i Bøiningsformerne, medens de derimod fraskilte sig i visse betydelige Punkter, og blandt andet ved Mangel af Tvelyd eller Diftonger.

109. I de ældre beslægtede Sprog findes enkelte Former eller Lydstillinger, som ved Sammenligning med dette Sprog befindes at være mere oprindelige, saaledes at den tilsvarende norske Form kan betragtes som en Overgang eller tillempet Form. Af saadanne Overgange mærkes følgende:

O (Ø) for A (den forhen omtalte Omlyd, § 98, 102) saasom: Tonn, Nos, Osp, Stong, Vomb. Jf. Gammel Høitydsk: zand, nasa, aspa, stanga, wamba.

Ja (je) og jø for J (E), f. Ex. jamn, Hjarta, Hjelm, hjelpa. Goth. ibns (T. eben), hairto (T. Herz), hilms (T. Helm), hilpan (T. helfen). Ligesaa: Fjødr, Bjørk, Jord, jf. GHt. fedara, bircha, erda (S. § 104). Derimod „ju" og „jo" for „iu" (T. ie), hvorpaa Exempler ere anførte ved § 77.

T for þ (th, i Tydsk D) er en nyere Overgang, som forhen er omtalt (§ 32, 106). I Efterlyden er þ (Angelf. ð) fra gammel Tid faldet sammen med D (hvorom f. § 33); i nogle Ord er det sammensmeltet med et foregaaende L og N, saaledes: Gull, holl, vill, finna, linn, Munn. Goth. gulþ, hulþs, vilþeis (GHt. gold, hold, wildi), GHt. findan, lind, mund.

R for S (i Gothisk), f. Ex. vera, or, Kjer, Øyra, høyra. Goth. visan, us, kas, auso, hausjan.

N er bortfaldet i visse Endelser, f. Ex. fara (Goth. Ang. og GHt. faran). I nogle Ord ogsaa efter Rodvokalen, saasom: „i" for in, «aa» for an (Ang. on), «u» for un (f. Ex. u-rett, Ang. unriht), si for sin (f. Ex. si-grøn, Ang. singrene). Sjeldnere forved S: Gaas (G. T. gans), fus (G. T. funs). Forved K er det stundom sammensmeltet eller assimileret,

f. E. okker (ɔ: os), takka, drikka, søkka, skrøkka. Jf. Ang. unc, þancian, drincan, sincan, scrincan.

V er bortfaldet forved U og O i nogle Ord, som: Ord, Orm, Ulv, Ull, undra. Jf. Ang. vord, vorm, vulf, vulle, vundran.

H er bortfaldet efter Rodvokalen, eller rettere sagt, det har ikke fundet Indgang i denne Stilling. Jf. Sko, Fe, tio, med Goth. skôh(s), faihu, taihun (s. § 79). Det findes ellers at omvexle med G, som ogsaa i nogle Ord er bortfaldet, saasom: maa for mag, tvaa for tvaga (§ 79). Ved et paafølgende T bliver et saadant H (ch) eller G ligedannet eller assimileret, f. Ex. Dotter, Naatt (eller Natt), aatta, (Ght. tohtar, naht, ahto), lett, rett, (Ang. liht, riht); jf. bergutt (T. bergicht). Om H forved R, L og N er forhen talt; det er især i Gothisk og Angelsachsisk, at denne Lyd findes gjennemført.

Anm. Høitydsken har fra gammel Tid adskilt sig fra de andre Sprog ved en Lydflytning i Konsonanterne, idet den har Z for T (f. Ex. Zahl, Zunge), T for D (Tag, Tod), D for Th (Dach, Ding); ligesaa F for P (laufen, laufen) og B for F eller V (haben, leben). Dette skulde egentlig synes at være os uvedkommende, men det maa dog anmærkes til en Paamindelse, da man altid er saa tilbøielig til at bruge visse tydske Ord, som man selv har havt eller kunde have i en mere hjemlig Form; f. Ex. zitre (Norsk titra), zire (skulde her hedde tira), Klods, Spids, ridse (Norsk: Klot, Spit, rita), Snit (Snid), Skilt (Skjold), Telt (Tjeld); jf. forvalte og opvarte, som her skulde hedde forvalda og uppvarda (eller rettere aavarda). Det tydske „Beute" skulde her ikke hedde „Bytte" men Byde; T. hitzig ikke „hidsig" men hitug; T rechtmäßig (af Maß) ikke „retmæssig" men enten rettmaatig (rettmæt) eller noget lignende.

110. I de nærmeste samtidige Sprog, nemlig Svensk og Dansk, findes mange Former, som adskille sig fra de tilsvarende norske; men i disse Overgange kunne de norske Former ikke kaldes tillempede eller ufuldkomnere Former, da de sædvanlig have ligesaa god Grund og ofte endog maa blive at ansee som fuldkomnere Former, idet de stemme mere overens med de ældre og mere uforvanskede Sprog. For en stor Deel ere Afvigelserne de samme i Svensk og Dansk og kunne saaledes betragtes under eet.

I den norske Form svarer saaledes:
au til ø, f. Ex. laus, blaut, Auga. Sv. lös, blöt, öga.
øy til ø: høyra, løysa, støyta. Sv. höra, lösa, stöta.
ei til e: Leir, heil, rein. Sv. ler, hel, ren.
e til æ, i de Ord, som ende med Vokalen, saasom: Fe, Kne, Tre. Sv. fä, knä, trä. Lignende i Dansk.
u til o, i samme Tilfælde: Bu, Bru, tru. Sv. bo, bro, tro.
o' til u i forskjellige Tilfælde: Odd, hogga, broten. Sv. udd, hugga, bruten. Ligesaa: Mold, holl, Hol, Kol. D. Muld, huld, Hul, Kul.
a til o eller aa, forved ld og rd: Vald, halda, Gard, hard. Sv. våld, hålla, gård, hård. Ligesaa: Fald, kald, svart. D. Fold, kold, sort.
v mangler forved r: rang, reka, Rist. Sv. vrång, vräka, vrist. (Dog findes det i nogle Dialekter.)
g svarer stundom til j eller i: Høgd, nøgd, mogleg. (Sv. höjd, nöjd, möjlig); Auga, Veg, vega. (D. Øie, Vei, veie).
j findes ofte forved Endelsen, f. Ex. hevja, krevja, flytja. (Sv. häfva, kräfva, flytta); telja, skilja, venja (D. tælle, skille, vænne). Derimod mangler j stundom i Forlyden forved e (æ): Fet, stela, sette. (Sv. fjät, stjäla, sjette); eg, heim, i Hel. (D. jeg, hjem, ihjel).

I Forholdet til Dansken findes imidlertid flere betydelige Overgange, især i Efterlyden. Saaledes svarer:
t til d, f. Ex. ut, mot, liten. (D. ud, mod, liden).
p til b: tapa, gripa, ropa. (D. tabe, gribe, raabe).
k til g: rik, lik, taka. (D. rig, lig, tage).
g til v (ofte efter a og o): laga, Hage, Skog. (D. lave, Have, Skov). Jf. Hug, duga. (D. Hu, due).
ll til ld: full, kalla, illa. (D. fuld, kalde, ilde).
nn til nd: Mann, inn, kjenna. (D. Mand, ind, kjende.)

Hertil komme ogsaa nogle Overgange i Vokalerne, saasom at Endevokalen A i Dansk bliver til E, at ju (jo) ombyttes med y, og enkelte mindre omfattende Lydskifter, som her maa forbi-

gaaes. Om Afvigelser i de aabne Vokaler og om Fordobling af Konsonanter er forhen talt (§ 29, Anm.).

Anm. I et Par af disse Overgange kunde maaske den norske Form ansees som nyere eller ufuldkomnere; nemlig ved O for U, forsaavidt det sidste skulde svare til den oprindelige Grundvokal (f. Ex. Mold, Goth. mulda), og ved R for Vr, da dette V ogsaa findes i de ældre Sprog, især i Angelsachsisk (f. Ex. vriðan, vritan). I de øvrige Overgange maa derimod den norske Form ansees for at have ret god Grund, som kan sees ved Sammenligning med de andre beslægtede Maal. Til nærmere Oplysning kunne et Par Exempler paa nogle af de mest omfattende Overgange her anføres:

	Goth.	G. Høitydsk.	Angelsk.	Norsk.	Dansk.
au.	laubs.	laub.	leáf.	Lauv.	Løv (Sv. löf).
	augo.	auga.	eáge.	Auga.	Øie. (Sv. öga).
ei.	haims.	heim.	hám.	Heim.	Hjem. (Sv. hem).
	stains.	stein.	stán.	Stein.	Steen.
iu.	þiubs.	diub.	þeof.	Tjuv (Tjov).	Tyv.
	niutan.	niuzan.	neotan.	njota.	nyde.
d.	hardus.	hart.	heard.	hard.	haard.
	haldan.	haltan.	healdan.	halda.	holde (Sv. hålla).
t.	itan.	ezan.	etan.	eta.	æde. (Sv. äta).
	bitan. (ei).	bizan.	bitan.	bita.	bide.
p.	grípan.	grífan.	grípan.	gripa.	gribe.
	hlaupan.	hlaufan.	hleápan.	laupa.	løbe.
k.	ríks (reiks).	rích.	ric.	rik.	rig.
	vakan.	wachan.	vacian.	vaka.	vaage.
g.	vigs.	weg.	veg.	Veg.	Vei. (Sv. väg).
	liugan.	liugan.	leogan.	ljuga.	lyve. (Sv. ljuga).
j.	saljan.	saljan.	sellan.	selja.	sælge.
	varjan.	warjan.	verian.	verja.	værge.
ll.	fulls.	foll.	full.	full.	fuld.
nn.	vinnan.	winnan.	vinnan.	vinna.	vinde.

Herved er at mærke, at Angelsachsisk har disse Overgange i Vokalerne, saasom á for ei, eá for au. De høitydske Overgange ere før nævnte. — De her opstillede Exempler ere kun faa; men maaskee man allerede heraf kan see, at den norske Form dog ikke er saa ganske at foragte.

V. Overgangsformer.

111. Efter denne korte Sammenligning med Ordformerne i Gammel Norsk og i Frændesprogene komme vi endelig til de

Afvigelser, som finde Sted i Landskabsmaalene, altsaa til de Lydvexlinger, som forhen ere betegnede som samtidige Overgange i Sprogets indre Forgreninger (§ 101), og som med eet Ord kunne kaldes Overgangsformer eller Dialektformer. De nærme sig meget til de i den første Afdeling omhandlede Udtaleformer, saa at de kun adskille sig fra disse som større og mere vilkaarlige Forandringer, som kunne ansees at være fremkomne enten ved en særegen Opfatning af disse gamle Former eller ogsaa (i enkelte Tilfælde) ved Paavirkning af et andet Sprog. De fleste af disse Overgange forekomme kun i enkelte mindre Dele af Landet og have saaledes kun liden Magt; enkelte andre ere derimod udbredte over en stor Deel af Landet, uden at der dog er Grund nok til at ansee dem som gyldige i en almindelig Sprogform.

Anm. Da disse Former egentlig her maa betragtes som et Slags Afvigelse i Sproget, kunne vi altsaa ikke tillægge dem nogen stor Betydning, og da de oftest kun omfatte smaa Rækker af Ord og saaledes nærmest høre til Ordbogen, maa de her behandles i største Korthed. Vi tage dem her i den Orden, at vi først betragte Vokalerne og deraf først Endevokalerne, dernæst Konsonanterne og tilsidst nogle Lydstillinger, som omfatte baade Selvlyd og Medlyd.

a) Overgang i Vokalerne.

112. Det regelrette Forhold imellem Endevokalerne A og E er, som forhen anført, at A tilhører Verberne i Grundformen (Infinitiv) og Navneordene i Hunkjøn, medens derimod E tilhører Navneordene i Hankjøn og Intetkjøn. Men det er allerede bemærket (i § 81), at det kun er en Deel af Landet (nemlig den vestenfjeldske Side fra Mandal til Sogn), hvor dette Forhold findes rigtig gjennemført i Talen, og at der paa andre Steder findes disse Afvigelser, som her maa nærmere omtales. I et lidet Strøg af Landet (Sfj., Nfj., Sdm.) er dette A overalt gaaet over til E; f. Ex. kaste, kalle, fare (for kasta, kalla, fara); Klokke, Kiste, Fure (for Klokka, Kista, Fura). I det Søndenfjeldske findes en Tvedeling af Ordene, saaledes at de fleste Ord have faaet E (som kaste, kalle, Kiste), medens derimod nogle Ord enten beholde A eller faae en anden Overgang (som fara, Furu),

hvorom nedenfor. I det Trondhjemske findes den samme Deling af de eensartede Ord, men med den Forskjel, at E bliver udeladt, eller med andre Ord, at Endevokalen bortfalder; f. Ex. kast', kall', kjenn', finn', bit', før', driv', skift'; Kist', Klokk', Dyn', Gryt', Luk', Huv', Tuv'. Det samme finder da ogsaa Sted i de Intetkjønsord, som ende paa et oprindeligt E (I), f. Ex. Snør(e), Belt', Minn', Skift', — og tildeels ogsaa i Hankjønsord og andre Ord, som skulde ende paa E, saa at der paa nogle Steder (navnlig i Stjørdalen) ikke skal findes noget Ord, som ender med denne Vokal, undtagen i enkelte Bøiningsformer.

I sammensatte Ord, som ere forbundne med A (f. Ex. Handa-lag, Manna-mod, Folka-slag), faar denne Vokal de samme Overgange, f. Ex. Folkeslag el. Folkslag. Endnu mere finder dette Sted ved det gamle O (eller u) i denne Stilling, f. Ex. Kisto-lok, Klokko-streng, Tungo-rot; den gamle Vokal findes bevaret i Hardanger og maaskee lidt videre deromkring, hvorimod den paa andre Steder gaar over til E eller bortfalder.

Imidlertid er det at mærke, at Overgangen af A til E sædvanlig kun finder Sted, naar Vokalen virkelig slutter Ordet. Naar derimod en Konsonant paafølger, staar Vokalen noget fastere, f. Ex. i: kastar, gamall, Gaman, møtast, rivast, rivande. Og om endog Konsonanten er bortfalden, vil dog gjerne den gamle Vokal blive staaende; f. Ex. anna(t), kalla(t), kasta(t), kasta(de), Skoga(r), Hesta(r), uta(n), heima(n), Afta(n), Klokka(n), Kista(n). Ligesaa i Sammensætninger som: Katta(r)-skinn, Skoga(r)teig, Sokna(r)-folk.

Anm. I Ord med tre Stavelser er Endevokalen noget vaklende, idet den paa flere Steder bortfalder. Saaledes bliver f. Ex. Fivrelde (Sommerfugl), Høgjende (Pude), Tenesta (Tjeneste) ofte forkortet til: Fivreld, Høgjend, Tenest. Ligesaa forkortes Endelserne ande, are, og den nye Endelse „else" ogsaa søndenfjelds til: and, ar, els; f. Ex. buand, steikar; Hendels. Om Endelsen „leike" er forhen talt (§ 91), ligesaa om „ing" (§ 89) og „ar" ved Subst. (§ 87). En lignende Afkortning findes i nogle sammensatte Ord, som: Forsæte (til Forset'), Fyrklæd(e), Tongsim(e), Brudgum(e), Husbond(e). Jf. Navnene: Sverik(e), Frankrik(e), Haabøl(e), Krossbøl(e), Nordmør(e), Sunnmør(e), Enebakk' (for Ignabakke); Torber (for Torbera). — Ellers kan anmærkes, at

ogsaa nogle kortere Ord ere noget vaklende, saa at det seer ud, som om de havde to gamle Former, en med een Stavelse, og en med to; saaledes findes: Galte, Kobbe, Holme, Myra, ved Siden af Galt, Kobb, Holm, Myr; ligesaa Star, Or, Rein, Veit, Skodd, ved Siden af Stare (Fugl), Ore (Træ), Reina (Engbakke), Veita (Grøft), Skodda (Taage).

Alt dette er imidlertid som intet at regne imod den store Forkortning, som finder Sted i de trondhjemske og nordlandske Egne, hvor Sproget saaledes faar et ganske særeget Præg ved sine mangfoldige Censtavelsesformer. Noget lignende findes ogsaa i Sverige i de nordlige Egne, saa at dette Sprogmærke synes at indtage en Rude eller Strimmel tværs over Halvøen fra Havet til den botniske Bugt. Efter et stort Mellemrum findes det igjen i det jydske Almuesprog, samt i Hollandsk og, som bekjendt, ogsaa i Engelsk.

Tiljævning i Tostavelsesord.

113. I en Deel af Landet findes imidlertid, som ovenfor antydet, en Deling i de eensartede Ord, saaledes at nogle af dem have E, forsaavidt Vokalen ikke bortfalder, medens andre have A, som ikke bortfalder, men derimod stundom gaar over til en anden haard Vokal (Aa, O, U). Denne Afvigelse findes at grunde sig paa en Tiltrækning eller Vexelvirkning imellem Rodvokalen og Endevokalen, idet den ene lemper sig efter eller nærmer sig til den anden; det kan saaledes kaldes en Tiljævning eller Assimilering, som tildeels ogsaa bliver en fuldkommen Ligedannelse i begge Vokaler. Og denne Overgang indtræder da kun i en vis Lydstilling og fremviser saaledes en Regel, som er ret mærkelig, saavel ved dens stærke Indgriben i nogle Bygdemaal som ved dens store Omraade i Landet, da den med visse Forandringer gjælder for Trondhjems og Agershuus Stift og endda strækker sig langt ned i den østlige Deel af Kristianssands Stift.

Kortest kan denne Regel udtrykkes saaledes: Naar et Ord har en aaben Vokal i Roden, og en enkelt Konsonant paafølger, bliver Endevokalen ikke E, men enten A (Aa) eller O (U). Men Lydstillingen maa nærmere bestemmes saaledes, at Rodvokalen maa være en af de Selvlyd, som i § 29 ere betegnede som „oftest korte", fornemmelig A og det aabne O, U, E og I, og den følgende Konsonant maa være enten en, som oprindelig er enkelt,

eller ogsaa en som er forbunden med j (rj, lj, nj o. s. v.). I denne Lydstilling indtræde altsaa følgende Forholde. Verbet (Infinitiv) beholder den gamle Endevokal A, f. Ex. fara, tala, baka; bora, koma, sova, muna; lesa, bera, drepa, vita, liva, skipa; — setja, verja, spyrja, selja, venja, temja, krevja, segja. I Navneordene skeer den Forandring, at Hankjønsordene faae A i Stedet for det gamle E, f. Ex. Hara (en Hare), Hana, Maka, Haga, Mosa, Fola, Dropa, Bruna; Sela, Neva, Bita, Stiga. Hunkjønsordene faa derimod O eller U istedet for det gamle A (E), f. Ex. Broto, Holo, Hoso; Furu, Setu, Legu, Svipu, Viku; Verju, Selju, Evju. I Sammensætningen findes lignende Former; saaledes endog i Telemarken: Hana-kamb, Maga-maal, Sprota-belte, Neva-tak, Tela-skot; Furu-skog, Sogu-mann, Viku-blad. Men i dette Tilfælde er det en gammel Form, som kun er bleven staaende i denne Lydstilling, men i andre Stillinger gaar over til E.

Anm. De søndenfjeldske Maal have saaledes to Slags Infinitiver, nogle paa E og nogle paa A, to Slags Hankjønsord, nemlig paa E og A, og to Slags Hunkjønsord, paa E og U (O). I de Ord, som have Tilsævning, er Udtalen tildeels noget afvigende; saaledes lyde de anførte Ord: Neva, Bita, Stiga omtrent som: Nævva, Betta, Stegga el. Stæga.

Man kunde let falde paa den Tanke, at disse Hankjønsord paa A kunde være Levninger af en gammel Sprogform, da nemlig denne Endelse findes i ældre beslægtede Sprog. (Jf. Angelf. hana, maca, maga). Men i saa Fald maatte da samme Endelse ogsaa findes i andre Lydstillinger, f. Ex. Time, Maane, Krabbe (Ang. tíma, mona, crabba); og dette er ikke Tilfældet. Tingen forklares vistnok lettest saaledes, at det er en gammel Bøiningsform, som her er traadt i Stedet for Grundformen; og den gamle Bøining gav ogsaa en let Anledning hertil, da nemlig Ordene paa E (i) havde de fleste Bøiningsformer paa A, ligesom ogsaa Ordene paa A havde de fleste Former paa O (U).

114. Men paa nogle Steder forekomme endnu større Afvigelser i den her omhandlede Lydstilling. De Verber, som henhøre hertil, faae deels en betydelig Forandring i Rodvokalen og deels ogsaa i begge Vokaler. I de Ord, som oprindelig have en lind Vokal (E', I') i Roden, faar denne sædvanlig en bred Udtale (f. Ex. bæra for bera, læva for liva), saa at den endog kan gaa over til A; saaledes i Namdalen: bara f. bera, lava f.

liva. I de Ord, som have O' og U', vil Lyden derimod helst gaa over til „aa", og dette synes da at virke paa Endevokalen, saa at ogsaa denne bliver til „aa", f. Ex. saavaa for sova, kaammaa for koma, maannaa for muna. (Indherred, Ørkd., Gbr.). Men hvad som er mere besynderligt er, at ogsaa A gaar over til Aa i begge Stavelser, f. Ex. faaraa (fara), taalaa (tala), baakaa (baka); og dog er dette en meget udbredt Overgang. (Indh., Ørkd., Guldal, Østerd. — Nummedal og østre Tel.). Og endelig komme de Ord, som egentlig havde E' og I', paa nogle Steder ogsaa til at følge med i det samme Lydskifte, saa at deres Udseende tilsidst bliver temmelig ukjendeligt; f. Ex. baaraa (for bera), laasaa el. lossaa (lesa), laavaa (liva), vaataa el. vottaa (vita); dog er denne Overgang ikke fuldt saa udbredt. (Indh., Ørkd., Guldalen, Østrd.).

Anm. Flere Exempler ere: hata (haataa), mala (maalaa); bora (borraa, baaraa); vera (væra, vara, vaaraa), stela (stæla, stala, staalaa), drepa (dræpa, drappa, draappaa), hita (heta, hætta, hatta, haattaa), lina (lena, læna, lana, laanaa).

Paa et Par Steder findes Ord med Endelsen aa, men med en anden Vokal i Roden. Saaledes i Ørkedalen: øtaa (eta), gjøraa (gjera), skjøraa (skjera). I Tinn (i Tel.): veraa, segjaa, tølaa (tela), skjønaa (ski'na, ɔ: bisse). — Lignende Former synes ogsaa at finde Sted i svenske Dialekter.

115. En lignende Tiljævning finder Sted ved Navneordene. Hankjønsordene, som her have Endelsen A for E (§ 113), faae endog ganske de samme Forandringer som Verberne paa de samme Steder. Saaledes bliver f. Ex. Hane (Hana) til Haanaa, Mose (Mosa) til Maasaa (el. Mossaa), Spune (Spona) til Spaanaa. (Gbr. og fl.). Ligesaa: Neve, Bite (Beta), Stige (Stega) til Nava, Bata, Staga (Namdal) og Naavaa, Baataa, Staagaa. (Indherred og fl.).

Hunkjønsordene faae en lignende Overgang i andre Former. Naar Rodvokalen oprindelig er O' eller U', faae begge Stavelser enten lukt O eller lukt U, f. Ex. Loko og Luku for Loka (en Laage); dog findes undertiden begge Overgange paa eet Sted, saaledes i Ørkedalen: Hoso, Holo, Skoro, ved Siden

af: Flutu (f. Flota), Svulu (f. Svola), Huku (f. Hoka). Og om Rodvokalen egentlig er E' eller J', kan den endda paa nogle Steder gaa over til O og U; saaledes bliver f. Ex. Seta (ɔ: Sidden, Sæde), Lega (Liggen), Vika (Uge) til Soto, Logo, Voko (i Namdalen), og til Sutu, Lugu, Vuku (i Indh. og fl.).

I de Hankjønsord, som slutte med en Konsonant, retter Tiljævningen sig efter den anden Vokal i Ordet; saaledes: Haamaar (f. Hamar), Naavaar (Navar), Kaapaar (Kopar). Saamaar (Sumar); men derimod: Tudur (f. Tidur, Fugl); jf. Jutul (Jøtul), Jukul (Jøkul).

Anm. Flere Exempler ere: Hage (Hagje), Haga, Haagaa. Hake (Hakje), Haka, Haakaa. Brote, Brotta, Braataa. Boge (Bogje), Bogga, Baagaa. Brune, Brona, Braanaa. Sele, Sæla, Sala, Saalaa. Hite, Hæta, Hatta, Haattaa. Svide, Svæ'a, Svadda, Svaaddaa. — Hoka (paa Ansigtet), Hoku, Hoko, Huku. Bera (ɔ: Hunbjørn), Bæru, Boro, Buru. Reka (ɔ: Skovl), Ræku, Roko, Ruku. Ida (Hvirvelstrøm), E'a, E'o, Odo, Uddu. — Konsonanten imellem Vokalerne lyder ofte, som om den var fordoblet; men alligevel maa det erindres, at det er kun ved enkelt Konsonant, at denne Tiljævning finder Sted, og ikke ved dobbelt eller sammensat Medlyd; saaledes ikke i: kalla, Skalle, Granne, kasta, fanga o. s. v. Ligesaa maa bemærkes, at endskjønt Tiljævningen medfører lukt U og O, samt Aa, findes den dog ikke i de Ord, som oprindelig have denne Lyd; saaledes ikke i: Huva, Luka, Rosa, Bola, Maate, Laave, blaasa, laana o. s. v. Tiljævningen holder sig alene til den forhen (i § 113) anførte Lydstilling, hvorved endnu kan mærkes, at Exempler med Y og Ø (aabent) ikke her ere anførte, fordi de ere meget faa, hvoriblandt: Mysu, Spytu, Kjuru (for Tjøra). Naar et Ord har Bøiningsformer med forskjellig Lydstilling, kan Tiljævningen indtræde i den ene Form og ikke i den anden; saaledes: Dag, Daagaa (for Dagar); Veg, Vaagaa (for Vegar); derimod: Haamaar, Hamra(r); Naavaar, Navra(r); taakaa, tak; draagaa, drag; laasaa, les; baaraa, ber; laavaa, liv (lev).

I det Vestenfjeldske er denne Overgang aldeles fremmed, undtagen i et Par enkelt staaende Tilfælde: „mada" for medan, „nada" for nedan (paa nogle Steder i Sdm.); „aavaa" for ovan, „aataa" for utan (ved Bergen). Derimod findes en Tiljævning i Vokalerne i nogle faa sammensatte Ord, som: „børføtt" for berføtt (barfodet), „Borrosk" for Borddisk, „Kvissinn" for Kvitsunn. Jf. „Kjørøld" for Kjerold.

Overgang i enkelte Vokaler.

116. Til Oplysning om Overgangene i de enkelte Vokaler bliver det rigtignok nødvendigt at omtale hver enkelt Lyd for sig

selv; men her bliver det ogsaa nødvendigt at beflitte sig paa den allerstørste Korthed, da Emnet er saa mangfoldigt, at en udførlig Behandling deraf vilde optage alt for stort Rum i Forhold til andre og vigtigere Sager.

Lyden A, som vi her begynde med, gaar ofte over til Aa, saaledes 1) forved „ng" og „nk" (i Bergens Stift), f. Ex. laang'e, raang'e, maange, kraank'e, Taankje (for lang, rang o. s. v.). 2) i nogle Ord, hvor et L er bortfaldet (i Rbg. og Tel.), f. Ex. Aam (Alm), Haam (Halm), haav'e (halv), Kaav (Kalv), Haas (Hals). Jf. Baan for Barn, Gaan for Garn. 3) i Endestavelser forved R, L og N, som: innaar (for innar), utaar, Sumaar; vesaal, (for vesal), frostaal, vindaal; noraan, (for nordan), utaan, undaa(n). Om den videre Overgang ved Tiljævning er nys forhen talt.

Anm. Andre Overgange ere: A til O', i en Form af nogle Verber, som: kvorv, skolv, lok, rok (for kvarv, skalv, lak, rak). Ogsaa i nogle Subst., oftest som en videre Gjennemførelse af Omlyden A—O (§ 102), som Host (for Hast), Skomm (Skam), Toske (Taska). — A til E og Æ, som: Æfta (Aftan), herle (for hardla, ɔ: temmelig). Jf. jæmn, Jerv, Hjerta (§ 104). Søndenfjelds ofte som Udtaleform forved R, L, N, f. Ex. ærg (arg), Hæls, Ælv, kænn, ænna (§ 10). Om E for A i Endestavelserne er før talt (§ 112).

Nogle faa Ord, som i det gamle Sprog synes at have havt A, have nu almindeligst Aa, nemlig: Aaker, Aare (i Sirdal: Are, G. N. arinn), aat (i Tel. at), laak (i Nhl. lak).

117. Aa gaar over til O (lukt) i en Form af nogle Verber, dog kun i et lidet Distrikt (Hall. og Valders); saaledes oto (for aato), logo (laago), sogo (saago), voro, boro, soto, govo, dropo. Sjelden i andre Tilfælde, som: To for Taa, Ho for Haa (Græs).

Anm. En mærkelig Overgang imellem Aa og Ø finder Sted i det Ord „høg" (høi); det hedder i Rbg. og Tel. „haag'e", men har ellers overalt Ø, ligesom i Svensk hög og Dansk høi. I det gamle Sprog heder det „haa" (hár), og denne Form findes fremdeles i mange Stedsnavne, som: Haaøy, Haanes, Haavoll. Men i de ældre beslægtede Sprog har Ordet en Vokal, som ellers svarer til vort Au (Goth. hauhs, Ght. hóh, Ang. heáh), og saaledes synes ingen af de norske Former at være ganske oprindelig. Imidlertid har

Formen „hög" nu faaet en saadan Overvægt i Landet, at den vistnok maa opstilles som den normale Form i Sproget.

118. O gaar over til Aa i visse Endelser, f. Ex. mestaa (for mesto), Kistaar (Kistor), Husaa (for Husom) o. s. v. (Mest nordenfjelds). I Lydstillingen „jo" bliver det ofte til Ø (aabent), f. Ex. skjøte (for skjota), njøte, frjøse, Ljøs, Ljøre, Rjøme. (Hall., Vald., Nfj., Sdm. og fl.). Det aabne O gaar meget ofte over til Ø (aab.). f. Ex. Sø (for Sod), Rø (Rod, ɔ: Fiskeskind), Bøe (Bode, ɔ: Skjær), knøe (knoda), tøre, Tørv, Kørg, Køl, kømen. (Mest i Hall. og Valders og ellers paa Oplandene, ogsaa i Nordland).

Anm. At O' i visse Lydstillinger sædvanlig lyder som Aa, er forhen omtalt (§ 48); i Hallingdal og Valders er dog Overgangen til Ø overveiende, hvorved Vokalen i mange Ord faar en mærkelig Lighed med en vis gammel Form af Omlyden af A (§ 98); f. Ex. Grøn (Gran), Løn (for Lon, s. § 48); Ønd, Hønd, Strønd, Støng, Vømb. Denne Overgang kan stundom give en Veiledning til Ordets rette Grundform; saaledes ved et Ord, som i Midten af Landet hedder „Faan" (ɔ: Fnug, Støvdække) men i Nordland „Fan" og i Valders „Føn", hvoraf man kan slutte, at den egentlige Form er: Fon (o') og svarer til et gammelt fön (i Genitiv fanar).

I Lighed med „jø" for jo findes ogsaa jø for ju, f. Ex. fjøke (fjuka), rjøke, krjøpe (dog kun i Verberne). I nogle Tilfælde gaar Lyden over til y, f. Ex. Sy, Sny, Ryme (paa Helg. for Sjo, Snjo, Rjome), blyg, dryg, lyga (for bljug o. s. v.).

Af de andre Overgange fra O' mærkes: 1) O' til A i Navne, som: Targjer (Torgeir), Tallak, Talleiv o. fl. Jf. Mal, Man, Aksl, Trapp, Hadda (som staar i Forbindelse med Omlyden A—O, § 102). 2) O' til U': ufs (ofs), Klukke, dutten, sluppen, brusten o. s. v. Ellers ved Tiljævning efter § 115.

119. U er i det Søndenfjeldske overgaaet til O forved N; saaledes: Don (for Dun), Ton, bron, Lone. Jf. Krone, Bona (for Bunad). Det aabne U gaar i nogle Ord over til Y eller Ø, f. Ex. stytt (for stutt), Ryst, Brynn, tynn, Lykke, tørr, Stønd, Søndag. (Paa forskjellige Steder).

Anm. Modsætnings-Partikelen „u" heder „o" i hele den nordlige Deel af Landet til Sogn, Valders og søndre Gbr., f. Ex. olik, okjend, Ogagn, Oaar,

Ogras. Altsaa ligedan som i Svensk og Islandsk. I det gamle Sprog findes u og o afvexlende; dog maa u ansees som det ældste.

Overgangen af U' til Y' (Ø) kan lignes med adskillige danske Former, som: Lykke, tynd, Tønde, Kløft, sønden, sønder, Brønd, Tørke. Ordet Sud (G. N. suðr) er paa de fleste Steder overgaaet til „Syd" og „Sør"; kun i Rbg. og Tel. høres „Su'". Ogsaa den gamle Form „Sunn" [(i Sunnfjord og fl.) har paa de fleste Steder faaet „y"; dog er Formen „sunnan" noget mere almindelig.

120. Au gaar sædvanlig over til O (aab.) i Østerdalen og Guldalen, f. Ex. los (for laus), brot, fros, krop, Lov, Host. Ellers paa Østlandet kun forved M, som: Tom (Taum), Flom (Flaum), omli (for aumleg). I nogle af de østligste Bygder gaar det over til Ø, f. Ex. Mør (Maur), Ør (Aur), Strøm (Straum).

Anm. I nogle faa Ord er Ø for Au blevet meget udbredt i Landet, nemlig i Brød (for Braud), Rød (Raud), Død (Daude). Navnene „Rommerike" og „Romsdal" maa ansees som Overgangsformer for Raumarike, Raumsdal. Navnet „Glomma" (paa Elven fra Østerdalen) synes ogsaa at være forvansket, men om det oprindelig har hedt Glauma eller Glaama (som det tildeels kaldes), er uvist.

121. Æ har i nogle faa Ord en Overgang til E (lukt); saaledes: Fre (for Fræ, ɔ: Frø), ner (nær), ven (næsten almindeligt for væn, ɔ: smuk). Omvendt findes ogsaa Æ for E, som: Æling (for Eling), sær (f. ser, adv.), Fæna (Fenad). Pronomenerne: eg, meg, deg, seg, have sædvanlig lukt E (ikke aabent); men paa mange Steder gaar Lyden over til Æ.

Anm. I nogle faa Ord findes en mærkelig Omvexling af „æ" og „jo", som synes at have fundet Sted fra de allerældste Tider. Saaledes: Fræ (med Overgang: Fre) og Frjo (med Ov. Fro, Frjø, Frø), Sæ (i Navne som Sæbø, Sævik) og Sjo (med Overgang: Sjø), Snæ (i Navne, som Snæbjørn) og Snjo (Snjø, Snø). Disse Ord findes i Gothisk i Formen fraiv, saivs, snaivs; og den gamle Vokal synes siden at være opfattet paa to Maader, deels som æ eller e (Jf. T. See, Schnee), deels som „iu" (ju, jo). Hos os er den sidste Form bleven herskende i Sjo og Snjo; derimod synes den første at have Overvægten i Ordet „Fræ", som ogsaa er bekvemmere end Frjo. En lignende Dobbeltform finder Sted i Navnet paa en Fugl (Skaden), nemlig: Skjær (med Ov. Skjér) og Skjor (med Ov. Skjør, Skjur, Skyr), hvoraf den anden

Form synest bedst berettiget. Jf. sljo (ɔ: sløv), som ogsaa i G. N. hedder sljór og slær, ligesom sjór og sær, snjór og snær. Blandt lignende Overgange mærkes: tjona og tena, Fredag (ogsaa Frædag) og G. N. frjádagr, te og G. N. tjá, Ljaa og Lø (G. N. ljár og lé). Jf. Navnene: Nærøy, Næreim, Nærland (G. N. Njarðøy, Njarðheimr, Njarðarland).

122. Det aabne E har flere Overgange, hvoraf de betydeligste ere: 1) E til J', f. Ex. ditta (for detta), dinna (denne), Silju (Selja), Ivju (Evja), Ginte, sigja, tigja; og ved et Slags Tiljævning: Kitil (Kjetel), Firil (Ferel), Sligjil (for Slegel), sligjin (slegen), drigjin (dregen). — 2) E til Ø (aabent), som: Kjølda, gjøno, kjøm, Røv, Nøve, Løfsa, Ømne (for: Kjelda, gjenom, kjem, Rev, Neve, Leſſa, Emne). Naar E' er langt og lyder som Æ, gaar det over til langt Ø: hør (for her), høre (herda), Støv (Stev), Vøv (Vev).

Anm. Om Æ for E' i visse Lydstillinger er forhen talt (§ 47 og fl.). Andre Overgange ere: E til A: Fal, val, gjal' (for Ferd, verd, gjerda, i Indherred). Jf. Tiljævningen § 114. — E til O': Nosle, tvort, Olv, kvolve (for Netla, tvert, Elv, kvelva). — E til Y': trysſja, bylja, Hylma, Hylde, Hylle (for tresſja, belja, Helma, Helda, Hella).

123. I gaar over til E (lukt) i nogle Ord, som: Kve (for Kvi), tre (tri), Tvebeite (for Tvibeite); i øvre Tel. sædvanlig forved N, f. Ex. fen'e (fin), Leen (Lin), klene (klina). Det aabne J gaar ofte over til Y', f. Ex. Byl, Gyl, Tyle, skylje, Ylja (Sdm. for Vil, Gil, Tile, skilja, Iljar), Ryse (Tel. for Rise), mysse (missa), myllo (millom), klyppe (klippa), skypta (skifta). Y forved R regnes ikke hertil, da det maa betragtes som almindeligt (efter § 103).

Anm. Overgangen ved Tiljævning til a, aa, o, u, er forhen nævnt (§ 114). Det er ogsaa anmærket, at J' paa flere Steder nærmer sig meget til E og tildeels endog kan gaae over til Æ, f. Ex. Læt (for Lit), skjæpa (skipa) Væk (Vik) o. s. v. (Mest i Throndh. Stift). En lignende Overgang findes ogsaa i nogle danske Ord: Bæger, bæve, kvæge, Kvæg, Sæder. Jf. Svensk: Bägare, bäfva. (Oprindelig: Bikar, biva, kvika, Kvik, Sider). Ogsaa Overgangen J til Y (Ø) gjenkjendes i nogle danske Ord, nemlig: Lød (= Lit), Tømmer (Timber), Svøbe (Svipa).

124. Tvelyden Ei gaar i en Deel af Landet, nemlig Østerdalen og Guldalen, sædvanlig over til E (lukt), f. Ex. mer (for meir), hel, ren, vet, grep, rev. Naar en paafølgende Konsonant mangler, beholdes dog „ei“ paa flere Steder, men i Egnen ved Røros indtræder „e“ ogsaa i dette Tilfælde, f. Ex. E, He, le, gre, bre, for Eid, Heid, leid, greid, breid).

Anm. Sjeldnere Overgange ere: Ei til i, som Him, Gil, Ski' (for Heim, Geil, Skeid), og Ei til øy, som røysa (B. Stift, for reisa), løyve, svøype, svøygje (f. leiva, sveipa, sveigja).

125. Ved de øvrige Vokaler kan følgende mærkes. Ø (aab.) gaar over til E i nogle Ord, som: dekk'e, glegg'e, snegg'e (for døkk, gløgg, snøgg). — Y gaar paa nogle Steder (Hallingdal, Solør) sædvanlig over til I, f. Ex. Bi (for By) ni, nitt, dir, Kir, brit, Grite, fist (ɔ: fyrst), biggje (byggja); andre Steder kun i enkelte Ord, som: ivi (yver), firi (fyre), tikje (tykja). — Øy bliver paa nogle Steder (Hall., Solør) sædvanlig til „ei“, f. Ex. steite (for støyta), leise, gleime, Reik, deive o. s. v., — paa andre Steder (Østerd., Guldalen) sædvanlig til „ø“, f. Ex. støte, løse, høre, glømme, Røk, støpe.

Anm. Ved Overgangen Ø til E kan tilføies, at en mærkelig Dobbeltform med E og Ø finder Sted i nogle Verber, som: søkka og sekka, støkka og stekka, røkka og rekka, og flere, som senere ville nævnes under Bøiningsformerne. Dernæst maa anmærkes, at „jø“ gaar ofte over til „je“, f. Ex. Bjerg, Kjerr, Mjell, Tjenn (eller Kjedn), for Bjørg (ɔ: Hjælp), Kjørr (Krat), Mjøll (Riim el. Snee), Tjørn (Vandpyt). I Lighed hermed findes ogsaa: Fjera, Stjerna, Bjella, ved siden af Fjøra, Stjørna, Bjølla; men dette maa vel snarest opfattes saaledes, at den første Form er udgaaen fra den gamle Grundform med „a“ (G. N. fjara, stjarna, bjalla) og den sidste fra Bøiningsformen med ø (fjöru, stjörnu, bjöllu). Jf. § 104.

At det aabne Y paa nogle Steder ofte gaar over til Ø, er før omtalt (§ 21). I nogle faa Ord findes en Overgang til U, saaledes: murk (for myrk), burg (f. byrg, i Valders), stugg (f. stygg). Men i nogle Ord findes en mærkeligere Overgang, nemlig til „ju“; saaledes i Kristiansands Stift: gjura (for gyrda), skjur'e el. stjur (for styrd), Hjuring og Kjuring (for Hyrding, ɔ: Vogter), ligesom „kjura“ for hyrda (ɔ: passe, skjøtte). Jf. Navnet „Gjurd“, udtalt som: Gjur, Jur, Jul (G. N. Gyrðr). I Ordet „tjukk“ (G. N. þykkr) er denne Form saa almindelig, at den maa ansees som den herskende norske

Form. . Meget udbredt er ogsaa Formen „Skjurte“ og „Skjorte“ for Skyrta. Jf. Kjortel for Kyrtel. Nogle lignende Former findes i Dansk, nemlig: Tjørn, Hjørne, Eenhjørning, (for Tyrne, Hyrne, Einhyrning). Jf. Svensk: skjorta, kjortel, bjugg, sjunga, sjunka.

b) *Overgang i Konsonanterne.*

126. I Konsonanterne ere egentlig to Slags Overgange; den ene er, at en Medlyd enten falder bort eller bliver indskudt, den anden, at Lyden ombyttes med en anden Medlyd. Begge disse Overgange skulle her betragtes under eet, idet vi kortelig maa omtale hver Lyd for sig selv, hvorved vi da følge den samme Orden som forhen (§ 31) og saaledes begynde med T.

T bortfalder sædvanlig i Talen i visse Endelser efter den anden Vokal, f. Ex. Huse(t), lite(t). Jf. § 59. I en stor Deel af Landet mangler det ogsaa i en Endelse ved Verberne efter S, f. Ex. finnas (= finnast), møtas, skiljas o. s. v. Derimod bliver det stundom tillagt efter S i nogle Adverbier, som: annast (for annars), ellest (ellers), saaleist (soleides). Af Overgange til en anden Medlyd findes en, som er meget omfattende, nemlig T til D i Efterlyden (i Mandals Amt, Jæderen og videre), f. Ex. Mad (for Mat), veid, beid, bida, skaud, Rod, ud, støyda o. s. v.

Anm. I Navneordene af Intetkjønnet høres sjelden noget T efter den anden Vokal (kun i Smaalenene: Huset, Landet o. s. v.); derimod findes et dobbelt T ofte tillagt til Roden i de Ord, som ende med Rodvokalen, f. Ex. Trett'e for Tre-et. Saaledes i Sætersd., Tel. og Sogn: Knett (Kne), Butt (Bu), Mytt (My), Frætt (Fræ), Høytt (Høy); i Søndmør derimod: Tred (Tre), Straa-d, Frø-d, Tjø-d (for Tjo, ɔ: Tangen paa en Lee). Her er altsaa en Bøiningsform indlemmet i selve Ordet og opfattet deels som T (Tre-et), deels som D (Tre-ed). Jf. Svensk: träd.

Et Par Overgange, som før ere nævnte, ere: 1) Tj til Kj, f. Ex. kjukk, kjuge, Kjønn, Skjodn (for tjukk, tjugo, Tjørn, Stjorn). En tydelig Udtale af „tj“ findes kun paa faa Steder (Hard., Sdm). — 2) tl til sl, f. Ex. Nesle for Netla (see § 40). Paa nogle Steder (især Sætersd. og Tel.) findes dette gjennemført ogsaa i Bøiningsformer, som: Eislar (af Eitel), Seslar (af Setel), og i sammensatte Ord, som: Moslag (for Motlag), maslaus (matlaus), kvisleitt (kvitleit), skjoslynd (skjotlynd), resleie (rettleida).

127. D er udsat for mangehaande Overgange, hvoraf nogle allerede ere forhen omtalte; saaledes bortfalder det i Daglig-

talen baade efter den anden Vokal (§ 59) og paa mange Steder ogsaa efter den første (s. § 33), ligesom ogsaa i forskjellige Sammenstillinger med en anden Konsonant i Efterlyden. Af Ombytninger findes fornemmelig en, som er noget omfattende, nemlig D til T efter en anden Medlyd; saaledes (mest i det Nordenfjeldske, tildeels ogsaa paa flere Steder): hært (for hærd, af Haar), lært (lærd), styrt (styrd), tunghøyrt, kjent (kjend), sent (send), vaatlent, godlynt, dæmt (af Daam), fengt (for fengd).

Anm. Det kunde synes, som om D var bortfaldet overalt i den eenlige Stilling efter Rodvokalen, men dette er dog ikke Tilfældet. (S. § 33). I Nordfjord og Søndmør bruges det gjennemført, med meget faa Undtagelser, som: braa (braad), sto (stod); dog i Nordre Sdm. kun efter U og Au (som Bud, Hud, Saud). I Søndre Bergenhuus Amt høres det ofte i Sammensætninger, f. Ex. Saadkodn (ɔ: Sædekorn) og imellem to lige Vokaler, f. Ex. tidig, bidig; i Trondhjems Stift ofte imellem tiljævnede Vokaler (§ 115), f. Ex. vaadaa (vada), laadaa (lada), Svaadaa, Udu, Spudu, Tudur og Tødur (ɔ: Tiur). I Forlyden „dj" udtales D tydeligst i Hardanger og Søndmør, f. Ex. djerv, djup, Djuv. Forved en anden Konsonant i Efterlyden bliver det deels udeladt, deels beholdt, efter forskjellige Regler, som her for Kortheds Skyld maa forbigaaes, idet vi kun nævne nogle af de Ord, som efter det gamle Sprog have „dr", saasom: Vedr, (el. Veder, ɔ: Veir), Ledr, Fodr, Reidr, Aadr, Ædr, Brudr; i disse bortfalder deels R (Led, Fod, Reid o. s. v. i Sdm.), deels D (Ver, Ler, Reir o. s. v.), og deels begge tilsammen (Væ, Læ, Rei). Herved maa mærkes, at i de fleste af disse Ord er D langt mere nødvendigt end R, som man i nogle Tilfælde godt kan undvære (saaledes: Reid, Sud, Brud); derimod synes D ikke at være synderlig nødvendigt i de Ord, hvor det kun er tillagt ved Afledning, saasom: Gro(d)r, Ro(d)r, Snu(d)r.

Et indskudt D forekommer (i Hard., Shl. og Stavanger Amt) ofte forved L og N i Navneord af Hankjønnet; saaledes i Ordene: Aal, Hæl Træl, Stol, Kul, Syl; Raun, Kaun, Hun, Stein, Tein, Svein, Hein (altsaa udtalte som Aadl, Trædl, Hædl o. s. v.) Dette grunder sig paa den Egenhed i den gamle Bøining, at „lr" og „nr" efter en lang Vokal blev omdannet til ll og nn (G. N. áll, hæll etc.), formodentlig med en særegen Udtale. At ogsaa det dobbelte L og N gaar over til dl og dn, vil vises nedenfor.

Sjeldnere Ombytninger ere: D til R, som: Mjørm, Vørve, Mark, Ørle, Mørkedag, sirla, for: Mjødm (Hofte), Vodve (Muskel), Makk (G. N. maðkr, Maddik), Ødla (Fiirbeen), Midvikodag, sidlega. — D til L: Graal (for Graad, ɔ: Graadighed), Ile (for Ida, ɔ: Strøm), kilja (kidja); jf. Gullmor (for Gudmoder), Gullmund (Gudmund). — D til G: Saug, raug, blaug, Meig, Spugu, for: Saud, raud, blaud, Meid, Spoda. Jf. Viggja for Vidja.— Til Exemp-

lerne med T for D kan her føies: Bort (vistnok for Byrd, ɔ: Skyldighed, det som bør være), verta (f. verda, ɔ: blive), vyrtuleg (i Hard. for vyrdeleg). At ellers „rd" bliver til „r" og til et tykt „l", er forhen omtalt (§ 34), ligesaa at „ld" og „nd" paa mange Steder udtales som ll og nn (§ 33).

128. S findes ofte tilføiet til Endelsen „ande", f. Ex. farandes, verandes, livandes, etandes o. s. v. Det kunde maaskee ogsaa ansees som indskudt forved Endelsen „leg", hvor det ofte forekommer, f. Ex. mannsleg, reinsleg, godsleg, illsleg, fælsleg, o. s. v., men i dette Tilfælde er det dog mere fordeelagtigt og synes at være nødvendigt. Forøvrigt er S en Lyd, som staar temmelig fast, saa at den sjelden bortfalder og heller ikke gjerne ombyttes med en anden Lyd. Den eneste Ombytning af nogen Betydenhed er „sl" til „tl", hvorom før er talt (§ 40).

Anm. Da saa mangfoldige Ord begynde med S (§ 80), kunde man let slutte, at S i Forlyden maatte ofte være indskudt; men alligevel findes dog ikke mange sikre Exempler herpaa. (Jf. kvella og skvella, melta og smelta, Tut og Stut, Brake og Sprake, gryla og skryla). — Paa den gamle Overgang S til R (f. Ex. vera for vesa, hvoraf Heimvist og fl.) findes kun faa og tvivlsomme Exempler; jf. glira og glisa, Sirelrot og Siselrot, Wedmaare og Maase (ɔ: Maage, Fugl). Det sidste Ord synes altid at have været vaklende; egentlig skulde det maaskee hedde „Maav" (G. N. máfr, má'r, már'r; jf. T. Mewe, Eng. mew?); nu findes Maag og Maak kun i de sydligste Egne; men ellers overalt Maase, ligesom i det Svenske.

129. R bortfalder ofte i Enden af Ordene, dog mest i Bøiningsformer efter den anden Vokal, f. Ex. Hestar(r), Skaale(r), Huvo(r), kalla(r), døme(r) o. s. v. Ofte ogsaa i Eenstavelsesord, som Tæ(r), Klø(r), Ky(r); jf. o (for or), naa (naar), æ (for er), va (var). De betydeligste Ombytninger ere: 1) rl til „ll" og „dl", f. Ex. valla (for varla, ɔ: neppe), Kyllag, Kydlag (for Kyrlag, om en halv Tylt). — 2) rn til „nn" (øst og nord i Landet) og „dn" (vestentil), f. Ex. Kvenn og Kvedn (Kvern), Kjenne og Kjedne (Kjerne), Honn og Hodn (Horn).

Anm. R findes i nogle Ord tilføiet efter Rodvokalen saaledes (i Hard., Sæt. og fl.): Ljaar, Skor, Snjor, nyr, blaar (for Ljaa, Sko, o. s. v.), hvilket egentlig er en Form af den gamle Bøining. I enkelte andre Ord findes R

deels tillagt efter en Konsonant, som: Tustr, Klotr, Stuldr, deels bortfaldet, f. Ex. Fing, Klung, Vet (for Finger, Klunger, Vetter el. Vetr).

Ombytningen rn til nn (dn) er neppe nogensteds ganske gjennemført, og især findes mange Undtagelser i det Nordenfjeldske, saasom: Jarn, Ørn, Hjerne, Terning, Terna, Stjerna. Af sjeldnere Ombytninger mærkes: R til L, som: nokle (for nokre), Tola (Tora), Hauola (Hovud-orar), Undaaln (Undorn). — R til N: Knakk (Krakk), Døgn (Døger), Dynn (Dyr, el. Dyrn?), Manlauk (Marlauk).

130. L bortfalder paa nogle Steder forved „j" i Forlyden, f. Ex. Jaa (for Ljaa), Jo (for Ljod), Jos eller Jøs (Ljos). I de sydligste Fjeldbygder (Sæt. og øvre Tel.) bortfalder det imellem Vokalen og et paafølgende K, G, V, M, saaledes at ogsaa Vokalen tildeels forandres; f. Ex. Fokk (for Folk), Hokk (Holk), Taag (Talg), Hæg (Helg), Bæg (Belg), fygje (fylgja), Kaav (Kalv), haav'e (halv), tov (tolv), Haam (Halm), om'e (olm). — Det dobbelte L gaar over til „dl" (i de sydvestlige Egne) og til „dd" (i Sætersd. og øvre Tel.); saaledes f. Ex. i Sogn: Udl, Vodl, Fadl, adle, idla, kadla, Hedla; i Sætersd. Udd, Vodd, Fadd, adde, idde, kadde, Hedde (for: Ull, Voll, Fall, alle, illa, kalla, Hella).

Anm. Paa nogle Steder (Shl. Ryf.) høres ogsaa „dl" for ll i Endelsen „el" (ill), f. Ex. Meitedl, Hevedl, Lykjidl. Jf. gamadl (gamall). — Af sjeldne Overgange mærkes: L til R: grytte (glytta), frestalle (for flest-alle). — L til N: Nykjel (Lykel), Nykle (Lykla), Ninilla (for Lin-Erla).

131. N bortfalder meget ofte i Endelsen „an", f. Ex. sama(n), sida(n), unda(n), inna(n), sunna(n); Afta(n), Fanga(n), Gama(n). I Sætersd. og øvre Tel. bortfalder det sædvanlig forved S, naar en lang Vokal gaar forud, f. Ex. eis (eins), ei synd (einsynd), reiske (reinska), Reissure (Reinsura), Steistoge (Steinstova), Nosbil (Nonsbil), Læsmann (Lensmann). Det dobbelte N gaar ofte over til „dn" i de sydvestlige Egne, f. Ex. Kadna, Gradne, bredna, fidna, Todn (for Kanna, Granne, brenna o. s. v.).

Anm. Et indskudt N findes (i Hall. og Valders) i Hunkjøns-Navneord, som ende med Vokalen, saasom: Aan (Aa), Tron (Tro), Brun (Bru), Kven (Kvi), Øyn (Øy). Jf. Knjøn, Trjøn (for Knjo, Trjo, et Slags Flertal af Tre

og Kne). Et tillagt N forekommer ogsaa af og til i Adjektiver paa „ig“ og „leg“, f. Ex. kraftigne, faarlegne. (Jf. § 91). Ogsaa i nogle Adverbier, som: heran, deran, solein, nokolein og fl., hvor det kan forklares af en gammel Endelse „na“ eller „ne“. Ellers er N tilbøieligt til at bortfalde i Slutningen af adskillige Ord og Navne, f. Ex. Jo (for Jon), Olso (for Olavson), Guro, el. Guru (f. Gudrun), Al (for Aln), Bott (for Botn), Drott (Drotten). Jf. Ordet jamn (§ 56). — Sjeldne Overgange ere: N til R: margment (for mangment: ogs. i G. N.), pire (f. pina), Harp (for Hamp, oprindelig Hanp). N til M: innrømt (innrønt), Skurm (Skurn). Den gamle Overgang af nn til d (ð) kan paavises i enkelte Navne, som Gudlaug (Gunnlaug); jf. Sud (Sunn), adre (are, aire, for ann're).

132. M bortfalder paa flere Steder i Endelsen „om“, f. Ex. haano el. haanaa (for honom), stundo(m), millo(m), (Huso(m). En Ombytning finder Sted imellem M og V forved N, saaledes at man paa nogle Steder kun har „vn“ (el. bn) og paa andre Steder kun „mn“, saaledes: jamn, Hamn, Ramn, Hemn, Emne. Omn, Stomn, stemna); andre Steder: javn, Havn o. s. v. I nogle Ord maa „mn“ ansees som det oprindeligste (saaledes Namn, Famn, samna); i andre og flere Ord synes derimod „vn“ at være mere oprindeligt; men imidlertid er Formen med „mn“ den almindeligste i Landet.

Anm. I Tel., Hard. og maaskee flere Steder have disse Ord „vn“, i Sogn, Hall. og Valders lyder det som „bn“ (eller endog bdn), f. Ex. Nabn, næbna. I det gamle Sprog ansees „fn“ for det regelrette; men Skrivemaaden i Haandskrifterne er dog meget vaklende; saaledes findes, f. Ex. i Lovene: stefna og stemna, jafna og jamna, jamt jamvel o. s. v. I Dansk bruges kun „vn“, i Svensk derimod „mn“ (endog i: somna, domna, remna). I andre Sprog findes oftere Former, som svarer til vn, f. Ex. Eng. even, T. eben (= jamn). Imidlertid synes der ikke at være nogen stærk Nødvendighed for at holde paa „vn“, undtagen i de Ord, som have tydelig Afledning af en Rod med V, saasom: sovna og Svevn (sova), livna, rivna, dovna, klovna.

Blandt sjeldne Overgange mærkes: M til N, som: sanka (egentlig samka), Skunt (Skumt), Mjødn (Mjødm), Brosna (Brosma). En anden Overgang er, at det enkelte M paa flere Steder tildeels lyder som dobbelt, f. Ex. Hammar, Summar, Tumme, komma, gammall, i Stedet for Hamar, Sumar o. s. v.

133. V bortfalder af og til i Forlyden forved O og U, f. Ex. to (for tvo), Tugu (Tvoga), sorte (svorta), solten (svolten), Solo og Sulu (Svola), Kode (Kvoda), Kost (Kvost), ondt (vondt).

I Efterlyden bortfalder det paa nogle Steder sædvanlig efter U, saaledes (i Sdm., Nhl. og fl.): Stu (for Stuv), Hue (Huva), Tue (Tuva), Lau (Lauv), dau'e (dauv). Ombytninger forekomme, men ere ikke meget omfattende.

Anm. Paa enkelte Steder bortfalder V ogsaa efter O; saaledes i Sfj.: gro(v), Ho(v), Lo(v)e og fl. At V bortfalder imellem to Konsonanter, er forhen omtalt som en Udtaleform (§ 56). Af Overgange mærkes ellers: 1) V til M, f. Ex. aama (for ovan), Tomt (Tuft), Lemsa (Lefsa), somna (sovna), limna (livna), s. forrige §. 2) V til B (bb): bibra (bivra), Fibrelde (Fivrelde), ribna (rivna, § 132); Tubba (Tuva), ubbugt (ovugt). 3) V til G: ogo (for ovan), Stoga (Stova), Hugu (Hovud), Hagre (Havre), taugra (tauvra), Sugl (Suvl). — Forlyden (vr) forekommer kun søndenfjelds (som i Tel., Buskerud og fl.) saaledes: Vrak, vrang, vrei(d), vri(d)e, Vrist, Vrong; ellers har man kun R (rang, rengja, Rist o. s. v.) ligesom i det gamle Sprog (§ 110). Det er et Spørgsmaal, om ikke „vr" skulde foretrækkes i Ordene: vrida, vreid og Vreide, da det her vilde være til stor Fordeel, fordi der er andre Ord, som oprindelig begynde med „r" og som let kunde forvexles med disse.

134. F gaar over til P forved T og S; saaledes (i Søndre Bergenhuus Amt og flere Steder): Skapt (Skaft), Dupt, Tupt, Lopt, opta, skipta, gipta, Ups, Opse, Lepsa. I den nordlige og østlige Deel af Landet findes en modsat Overgang, nemlig: pt til ft, f. Ex. knaft (for knapt), sleft, klift, tafte (tapte), kjøfte (køypte).

Anm. Andre Overgange ere sjeldne; saaledes F til K: Kveks (for Kvefs), glekse (glefsa, el. egentlig glepsa), Krakse (Krafse), Lukt (Luft), Siktesoko (Syftunsvoka).

135. P gaar over til B i den eenlige Stilling efter Vokalen, dog kun i de sydligste Egne (Mandal og fl.); f. Ex. taba (f. tapa), griba, Skib, Hob, roba, lauba, Reib, støyba. (Herom mere ved K, nedenfor).

Anm. Om ft for pt ovenfor. Meget sjeldne Overgange ere: P til V: Gauvn (Gaupn) Sovl (Sopl); og P til K: Vaakenhus (for Vaapnhus), Juksaang (for Djupsogn).

136. B bortfalder ofte efter M, eller rettere: „mb" lyder paa mange Steder som „mm", f. Ex. Kamm (for Kamb), Lamm (for Lamb), klemma (klemba), Dumme (Dumba), Trumme (Trumba). Om et indskudt B er talt paa et foregaaende Sted (§ 57).

Anm. I enkelte Ord overgaar B til P i Forlyden, saasom: Punt (formodentlig rettere: Bunt), Pyskje (for Byske), Prim (Brim, et Slags Ost), plystra (blistra), pløma (bløma).

137. K bortfalder af og til i Forlyden forved N; saaledes i Sætersdalen: Napp (Knapp), Ne (Kne), Niv (Kniv); og paa flere Steder: Nut (Knut), Nue (Knue), Natt (Knatt). Den betydeligste Ombytning ved K er den, at det i eenlig Stilling efter Vokalen gaar over til G (i Mandal og fl.), f. Ex. Sag (for Sak), Tag, baga, Vig, Dug, Leig, raug, Røyg.

Anm. Dette er altsaa den samme Overgang fra haard til lind Konsonant, som forhen er omtalt ved T (§ 126) og P (§ 135). Den har sit Hjemsted i den sydligste Deel af Kristiansands Stift, saaledes at den paa Vestsiden strækker sig temmelig langt mod Nord, nemlig fra Mandal og Lister over Siredal og Jæderen omtrent til Midten af Ryfylke Fogderie, medens den derimod paa Østsiden kun hersker paa en smal Strækning langs med Søen til Omegnen af Arendal. Mærkelig nok findes den samme Overgang ogsaa i den sydligste Deel af Sverige, ligesom i Danmark. Man kunde letteligt troe, at den maatte være indkommen ved Efterligning af Dansken; men alligevel synes den dog at være noget gammel i dette Strøg, da Ordene ellers i Vokaler og Endelser have fuldkommen norske Former, f. Ex. Gjeid, leida, blaud'e, kraub, roba o. s. v.

Et indskudt K forekommer forved Endelsen „leg" (i Tel. og fl.), f. Ex. fælskleg, illskleg, audskleg o. s. v. En Overgang imellem Kv, Gv og V vil omtales nedenfor under H. Af sjeldnere Overgange mærkes: K til T, saasom: inte (for inkje), huste (for huska), Burtn (Burkn), Martna (Marknad). Jf. Navnene Bjertnes, Batnefjord (fordum Bjarknes, Barknafjord).

138. G bortfalder stundom forved N i Forlyden, f. Ex. naga (for gnaga), Neiste (Gneiste), nika (gnika, ɔ: gnide). I Eiterlyden bortfalder det paa nogle Steder sædvanlig efter U; saaledes (i Sdm., Nhl. og fl.): tjue (for tjugo, 20), true (truga), sue (suga), Hau (Haug), laue (lauga). Ogsaa paa mange Steder i Endelsen „leg" (§ 91). Et Bortfald, som bevirkes af et paafølgende „j", er forhen omtalt (ved § 36).

Anm. Et indskudt G findes i enkelte Ord efter Vokalen, saasom: Aag (for Aa), Ljaag (Ljaa), Mog (Mo), tvaug (tvau), Fruge (Fru). Efter R og L er G meget udsat for at bortfalde, ei alene forved en Konsonant (§ 56) men ogsaa i den friere Stilling, f. Ex. Morraan (for Morgon), fyr' (fyrgjer),

svel' (svelgjer). Jf. Navnene Asbjør(g), Asvor(g), Eidsber(g), Berrem (Bergheim). I de østlige Egne ombyttes det i denne Stilling ofte med „j", f. Ex. Berj, Sorj, Helj, — en Udtale, som ogsaa findes i Sverige. (I de forlængede Former, hvor et E paafølger, f. Ex. Berget, Belgen, er denne Udtale egentlig at ansee som rigtig). — Sjeldnere Overgange ere: G til V: Drauv (for Draug), brava (braga), Dovning (Dugning), Korv (Korg), Gyvr (Gygr). — G til K: nokk (for nog), vekk (for veg), Krugg (Grugg), knaga (gnaga), knika (gnika). Nogle Ord forekomme saaledes baade med Kn, Gn og N.

139. J bortfalder ofte forved O og U, naar to Konsonanter (eller tre) gaae forud (§ 77); saaledes: Gron og Grøn (for Grjon), Grot og Grøt (for Grjot), Brøst (Brjost), fløt (fljot), Snø (Snjo), Knøsk (Knjosk); blug (bljug), drug (drjug), struke (strjuka); hvorved kan mærkes, at Ø er kun en Overgangslyd af O (§ 118), og at Omlyden Y vilde egentlig være rettere. Af og til bortfalder „j" ogsaa forved Endevokalen A i Verberne, f. Ex. seta (for setja), fløta (flytja), spøra (spyrja).

Anm. Derimod findes ofte et indskudt „j", hvor det ikke hører hjemme. Saaledes i Trondhjems Stift (især Indherred) forved E (og Æ): ljett (lett), tjett (tett), Kjeta (for Teta, Tita, en Fugl), sjer (ser), njær (nær); og paa andre Steder: sjette (sette), Sjæl (for Sæl = Saal), Kjelg (Telg, ɔ: Bregne), Kjæla (Tele, frossen Jord). Syd i Landet findes ogsaa indskudt j forved Aa, O, U, i enkelte Ord som: fljaa (flaa), Pjaak (Paak), Spjole (Spole), Trjug (Truga), Bjugt (Bugt). Jf. tjurr el. kjurr (for turr).

Det uvæsentlige „j", som følger med K og G forved Endelser med E (I), er, som forhen bemærket, noget vaklende (§ 51). I Indre-Sogn og Valders gjøres Forskjel paa visse Klasser af Ord, saaledes at j beholdes i Navneord af Intetkjønnet, f. Ex. Rikje, Stykkje, Merkje, Fylgje, Gjengje; men derimod bortfalder i Hankjønsordene, f. Ex. Make, Bakke, Hage, Stige; og ligeledes i Adjektivformer som: teken, dregen, slegen, øgen, løgen. Paa andre Steder have alle disse Ord „kj" og „gj" uden Forskjel. Adjektiverne have almindeligst visse Former med „ke" og „ge" (uden j), men i Hardanger og Voss have de kj og gj (f. Ex. rikje, sterkje, ungje). Navneord paa „—ing" have almindeligst kun „j", naar Stammeordet har j (f. Ex. Søkjing, Rykkjing, Leggjing), men ellers ikke (f. Ex. Baking, Draging); men paa nogle Steder (som i Hallingdal) findes „j" ogsaa i det sidste Tilfælde, altsaa: Bakjing, Dragjing o. s. v. Enkelte andre Forskjelligheder høre til Bøiningsformerne.

140. H bortfalder ofte paa nogle Steder i Bergens Stift, f. Ex. Av (for Hav), Est (for Hest), alv'e (halv). Paa andre Steder kun i faa Ord, som: eite (for heita), Uldr (Huldr), yle (hyla).

Almindeligst bortfalder det i sammensatte Ord, hvis sidste Deel begynder med H; saaledes: Maralm (for Marhalm), Haaram (Haarham), Silaar (Silhaar); jf. Navnene: Trondeim (Trondheim), Søreim (for Sudrheim eller Sydreheim), Sæm (Sæheim), Myrol (Myrhol). I enkelte Ord findes derimod et indskudt H, som: helder (for elder, ɔ: eller), hellest (f. elles), haka (aka).

Anm. I en stor Deel af Søndmør og paa enkelte Steder i Søndfjord og Nordhordland bortfalder H meget ofte; imidlertid er der neppe noget Sted, hvor det ganske mangler; det er kun en Uorden, som er indkommen i Brugen af denne Lyd, saa at den deels mangler og deels indskydes paa urette Sted, f. Ex. Helv for Elv, Høyk for Øyk. Det er dette, som har forledet H. Strøm til at skrive „Haraas" for Araas (Ard-aas, ɔ: Plov-Axel), og „Hæsing" for Æsing (i Søndmørs Beskrivelse, 1, 339 og 403).

Det gamle „hj" (s. § 105) gaar paa nogle Steder (især ved Stavanger) over til „kj"; saaledes: Kjell (Hjell), Kjelm (Hjelm), Kjupa, (Hjupa), Kjærrand (Hjerrande, Mandsnavn). Paa andre Steder (især i Gbr.) gaar det over til „sj", som: sjaa (for hjaa, ɔ: hos), Sjell (Hjell), Sjerne (Hjerne), Sjerkinn (Hjerdkin, Stedsnavn). — I Stedet for det gamle „hv" har man søndenfjelds kun „h" i nogle faa Ord, som: haatt, hor, hoss (G. N. hvat, hvar, hversu); men den almindeligste Form for „hv" er „kv", som før er omtalt (§ 105). I et stort Strøg østligst i Landet (nemlig ved Oslofjorden) høres ellers kun V, f. Ex. vass, Veite, velve, vit, vile. (Ellers: kvass, Kveite o. s. v.). Men i et Par Udkanter af dette Strøg (paa Vestsiden i Nummedal og en Deel af Telemarken, og paa Østsiden i Aasnæs i Solør) høres derimod „gv", f. Ex Gvarv, gvass, gvelve, gverve, gvit, gvile. Dersom denne Form var mere almindelig, vilde den egentlig være bekvemmere end „kv", da den nemlig kun findes i de Ord, som fordum havde „hv" og ikke i andre Tilfælde.

c) Overgang i visse Lydstillinger.

141. Foruden de enkelte Overgange, som her ere opregnede, findes der ogsaa nogle, som omfatte baade Selvlyd og Medlyd eller mere end en enkelt Lyd, og som her til Slutning maa kortelig blive omtalte.

Hertil regne vi først den Forandring, at en Stavelse i Slutningen bortfalder, idet Endevokalen og den foregaaende Medlyd udelades. Dette forekommer helst ved saadanne Endestavelser, som have en af de svageste Konsonanter, D, V eller G; f. Ex. raa' (for raada), ska' (skada), Klæ' (Klæde); gje (for giva),

ha(va), he(ver); dra(ga), pla(ga); jf. tolle(ga), storle(ga). Stundom ogsaa i andre Tilfælde, som: la' (lata), ta' (taka), fø' el. fe (fyre), ve' (vera), sku' (skulde), sa' (sagde), la' (lagde), sta' (standa), ga' (ganga).

Anm. Denne Overgang forekommer oftest i saadanne Ord, som bruges usædvanlig meget, og som netop derfor ere meget udsatte for Forkortning. Det er saaledes det samme Tilfælde som ved adskillige Censtavelsesord, f. Ex. o (for or), naa' (naar), te' eller ti (til), vi (vil), ska (skal), so' (som), a (av), ga' (gav) e (eg), se (seg). — I Modsætning til denne Forkortelse i Slutningen faae adskillige andre Ord paa nogle Steder en Afkortning i Begyndelsen; saaledes: na (for denna), sa (for dessa), ta (detta), 'ne (henne), 'naa (haanaa, for honom); jf. paa (for upp=aa), pi (upp=i), ti (ut=i), ta (ut=av).

142. Et anden Slags Forkortning finder Sted i adskillige Tostavelsesord, som slutte med en Konsonant og have en enkelt Medlyd imellem Vokalerne, da nemlig denne mellemstaaende Lyd bortfalder, saa at begge Vokaler falde sammen; f. Ex. Far (for Fader), Bror (for Broder), Kal (Kadal, ɔ: Toug), Støl (Stødul), Dar (Dagar), plar (plagar), Kjel (Kjetel), naan (nokon). Jf. § 58. Noget lignende findes ogsaa i Ord, som ikke egentlig have to Stavelser, men kun en Halvlyd forved den sidste Konsonant (§ 64), saasom: Ver (Veder), Ler (Leder), For (Foder), Jur (Juver); jf. Ur (for Auger, en Fisk), ner (for neder, nidr).

Anm. Aabne Vokaler faae i dette Tilfælde oftest en forlænget eller forandret Lyd; saaledes: Veer og Vær (Veder), Leer og Lær (Leder), Peer og Pær (Navnet Peter), Teer (Tidur, Fugl), Veel (Videl); jf. daar for dokkar, ɔ: Eders). Det samme finder ogsaa Sted, om Ordet sluttes med en Vokal, naar Lydstillingen forøvrigt er den samme; saaledes: nere (med ee, for nedre), bere (ee) og bære (for betre), rela (for ridla, ɔ: forvride), føre (for fydre), Mora (oo) og Maare (for Modra, en Plante); jf. Haana (for Hodna, = Hadna, ɔ: Gjed).

143. Men i denne Lydstilling forekommer ogsaa stundom en større Forandring, idet der nemlig indtræder en ny Vokal i Stedet for den bortfaldne Medlyd, saa at altsaa denne kan siges at være „vokaliseret" eller omdannet til en Selvlyd, som forener sig med Rodvokalen, saa at de begge tilsammen udgjøre en Dif-

tong (ei, ai, øi eller øy, ou eller au). Denne Overgang finder Sted ved D forved R, L og N i enkelte Ord, som: aire (for adre, ɔ: andre), Veir (for Veder), Støil og Staul (for Stødel eller Stødul), auraa (for odro, af „andre" eller annat). Den forekommer oftest i Sætersdalen og paa Søndmør, men i enkelte Ord ogsaa paa andre Steder.

Anm. Flere Exempler ere: Fair (for Fader), Jair (Jadar, ɔ: Kant), Ail (Sdm. for Adal), Kail (Kadal, ɔ: Toug), Haine (Hadna, ɔ: Gjed), Leir (Sæt. for Leder), Eile (Toten, for Edla, ɔ: Øgle), Søil og Sail (for Sødul, Sadel), Møire (Modra), Høine (Hadna). Formen med au (ou, eu) er sjeldnere, som: Vaur (Nhl.) ogs. Veir (for Veder, el. Vedur, ɔ: en Væder), Maure (ligesom Møire, for Modra, Plantenavn), Haune (Hodna), Kjaur (f. Tjodr). Jf. Navnene Kairi (i Sdm. for Katrin), Guiri og Guiro (i Sæt. for Gudrid, Gudrun). I et Par andre Ord findes J for T, nemlig: beire (betre) og Kjeil (Kjetel). I andre Lydstillinger er denne Overgang sjelden, saasom: støive og stauva (for stødva, ɔ: standse), Vauve (Vodve, ɔ: Muskel). Jf. Navnene: Øie, Køien, Skøien, Tøien, Vøien (fordum: Ødin, Kødin, Skodvin, Tødvin, Vødin).

Denne Overgang findes ogsaa i Dansk i nogle faa Ord: Veir, beile, Tøir, Møie, — som saaledes kunne betragtes som Dialektformer.

144. En lignende Overgang finder Sted ved G, men oftest i en anden Lydstilling, især forved en Vokal og i Enden af Ordene. G kan saaledes gaae over baade til J og U, men Overgangen til J, som kun finder Sted efter en lind Vokal, kan for det meste ansees som foraarsaget af et paafølgende „j", som har fortrængt Lyden af G og forenet sig med Rodvokalen til en Diftong (ei, øi), f. Ex. i seia (for segja), teia (tegja), nøia (nøgja). Samme Virkning har ogsaa det uvæsentlige „j" forved E, f. Ex. Speiel (Spegel), feien (fegen), dreien (dregen), Nøie (Nøge), løien (løgen, ɔ: latterlig). Overgangen til U (ou, au) findes kun ved haarde Vokaler (især O), f. Ex. au (for og), Trau (Trog), mauleg (mogeleg).

Anm. Formen „ei" findes sædvanlig kun for „egj" og „ægj" (f. Ex. beie for bægja) og ligeledes „øi" for „øgj", saa at de ikke træde i Stedet for et reent G i Enden af Ordet. I de sydligste Egne findes dog nogle Undtagelser, som: mei, dei, sei (for meg, deg, seg), som vist maa være Efterligninger af den svenske eller danske Udtale. — Formen „au" findes derimod

netop i Enden af Ordet. I Østerdalen findes „au" for ag, f. Ex. Dau (for Dag), Slau (Slag), saue (saga) og fl. Paa flere Steder findes „au" for Endelsen „ug", f. Ex. vetau (vitug), minnau (minnug), tolau (tolug). Jf. Hau (for Hug), Flaue (Fluga). Forved en paafølgende Medlyd er denne Overgang sjelden, saasom i: Faul (Fugl), Gaul (Gogl), Gaun (Gogn). Paa et enkelt Sted (Sdm.) forekommer et Par Exempler med „ai" for ag, nemlig: fair'e (for fager), flaira (for flagra, ɔ: svaie).

Denne Overgangsform (J for G) findes meget ofte i Dansk, f. Ex. Vei, veie, Leie, Heire, Seier, seile, speile; høi, fløi, løi, Øie, nøie, høire, Tøile, — som altsammen er Dialektformer, som ikke burde have Sted i Skriftsproget. Udtalen har endnu flere Exempler, som: jei, mei, Rein, teine, Løin, Røile.

145. Som en Modsætning til denne Omdannelse (af G til U og J) findes imidlertid ogsaa en Overgang fra U og J til G, dog kun i en eneste Lydstilling, nemlig forved N. Saaledes forekommer i de nordlige og østlige Egne „ogn" for „aun" i Ordene: Bogne (for Bauna, ɔ: Bønne), Rogn (for Raun, ɔ: Rønnetræ), Kogn (for Kaun, ɔ: Byld). Jf. Navnene Skogn, Frogn, Frogner (for Skaun, Fraun, Fraunar). I Lighed hermed findes ogsaa „egn" for „ein", dog kun paa et enkelt Sted (Tønset i Østerd.), som: Begn (Bein), segn (sein).

Anm. Det anførte „Rogn" er ofte blevet brugt i Skrift og har derved vundet et Slags Fortrin, men alligevel maa dog „Raun" ansees for rettere. I de sydlige Egne (til Sogn og Valders) hedder det virkelig Raun (ogsaa Raudn, f. § 127), og dette svarer netop til det svenske og danske „Røn", og nærmest ogsaa til det gamle „reynir", som alligevel synes at være en afledet Form (med Omlyd efter § 96) og neppe har været den almindeligste Form her i Landet.

I Tønset forekommer ogsaa et indskudt G efter J og Y, f. Ex. Svign (Svin), Lign (Lin), Sygn (Syn); imidlertid er nok denne G-Lyd temmelig svag og tvivlsom.

146. I de Tilfælde, hvor en Medlyd indtrages eller ligesom gaar ind i Rodvokalen, faar denne Vokal tildeels en Forlængelse eller en Forandring, saa at den gaar over til en anden Lyd. Dette er allerede viist i de anførte Former med et bortfaldet T, D eller G, som: bére (for betre), Veir (Veder), Tau (Tog); og lignende Tilfælde forekomme ogsaa ved et bortfaldet V, R og L, saasom: Staue (for Stova), Auund (for Ovund);

Baan (Barn), Gaan (Garn); Hæg (for Helg), Aam (for Alm, efter § 130). Men hertil kan endnu føies, at en lignende Forandring ogsaa findes i nogle Former, hvor et V i Forlyden er inddraget; saaledes: kor (for kvar, ɔ: hvorhelst), kost (for kvadst, ɔ: sagde sig), kovt (= kvavt); jf. kom (for kvam), sov (for svav). Det Vokalskifte, som finder Sted ved et inddraget „j" (f. Ex. bryte for brjota), kunde ogsaa synes at henhøre hertil; men dette falder egentlig sammen med Omlyden.

Anm. Her mærkes ogsaa en Overgang fra „ve" eller „vi" til u og y saasom: Sult og Sylt (af svelta), sumla (= svimra), Syll (= Svill), Syftesoko (for Sviftunsvoka), tyst (= tvist), kyrkja (= kverkja). Formerne: kor (ɔ: hvorledes), korkje (ɔ: hverken) og korgje (ɔ: ingen af Delene), ere rigtignok Overgangsformer (med k for hv), men da de ere saa udbredte i Landet, og da nogen bedre Form vanskelig kan opstilles, kunne de for det første ansees som fuldgyldige Former.

147. I andre Tilfælde, hvor en Medlyd er bortfalden, er Vokalen bleven staaende uforandret, men derimod har den paafølgende Medlyd faaet en fordoblet Form, saa at altsaa den inddragne Konsonant kan siges at være tiljævnet eller „assimileret" med den følgende; f. Ex. Foss (= Fors), Kall (egentlig Karl), spenna (egentlig sperna); jf. Fokk (for Folk), vikka (for vidka), stagga (stadga, § 55). Hertil høre ogsaa nogle mere mærkelige Overgange, nemlig følgende: —nk og ng til kk, som: Bekk (for Benk), stikka (stinga); —nt og nd til tt, som: satt (for sant), bitta (binda), vitta (vinda); —kt til tt, som: harsott (for hardsokt), totte (for tokte, jf. tykkja).

Anm. Det er imidlertid kun faa af disse Former, som kunne kaldes Dialektformer, da de fleste ere temmelig almindelige og de sidstnævnte desuden grunde sig paa en gammel Overgang, som er omtalt i det foregaaende (§ 109). I enkelte Tilfælde er denne Overgang særegen for det Norske, saasom i: Lekkja, Brekka, Rukka (Dansk: Lænke, Brink, Rynke); bratt, Klett, Vott (Sv. brant, klint, vante); i andre Tilfælde er den fælles for de nordiske Sprog. — I et Par Ord have vi nu overalt i Landet „tt" for ft, nemlig: atter, att og etter (G. N. aftr, eftir). I nogle Ord synes en Ombytning af „mp" og „pp" at finde Sted, saasom kappast og kampast, Hupp og Hump, stappa og stampa; men denne Overgang er tvivlsom, og Formerne have oftest forskjellige Betydninger.

148. Adskillige Overgange fremkomme ved en Omsætning (Inversion), idet en af Konsonanterne bliver overflyttet til et andet Sted i Ordet. Denne Omflytning findes oftest ved de sammenstillede Konsonanter i Efterlyden; saaledes forekommer: „rv" for vr, f. Ex. Harve (Havre), Hyrve (Hyvre), Fyrveld (for Fivrelde); — „lv" for vl: Alv (for Avl), Kjelve (Kjevle); — „ng" for gn: gangleg (for gagnleg), Vangstjerna (Vagnstjerna); — „ks" for sk (meget almindeligt forved T): frikst (friskt), beikst (beiskt), fækst (ferskt). Sjeldnere forekommer en Omflytning af en Medlyd til en anden Side af Vokalen, f. Ex. Kors (for Kross), Kurl (Krull), Aabrygsla (Aabyrgsla), Frykle (Fyrklæde), Siraal (Silhaar). Jf. Klingre (Kringla), Krungl (Klungr), kratla (klatra).

Anm. Af Omsætninger, som findes ofte paa et enkelt Sted, mærkes: „rv" for vr (i Sfj.) som: Nærv, Lirv, torva (for Nævr, Livr, taubra); og „ln" for nl (i Hard. og Shl.): halna (for handla), Alnit (Andlit), Vaalnar (Vondlar), Vælnar (Vendlar). Blandt forskjellige andre Former mærkes: Frivil (Fivrelde), Foring (Foreign), stolpa (stopla), skjegl (skjelg), støbda (stødba) Vovde (G. N. vöðvi); jf. Navnet Rovde (fordum Raudðvin).

149. I sammensatte Ord, som blive meget brugte, forekommer stundom en Sammendragning eller Forkortning, hvorved Ordets oprindelige Form tildeels bliver noget ukjendelig. Oftest foregaar denne Sammendragning i Ordets første Deel, idet en svagere Medlyd bortfalder, saa at to Vokaler falde sammen (jf. § 58), f. Ex. Laurdag (for Laugardag), Onsdag (Odensdag), Laabrik (Laavebrik), Ærfugl (Ædarfugl), Lauslaatt (vistnok for Løduslaatt). Men undertiden findes Inddragningen ogsaa i Ordets sidste Deel, idet en Lyd eller Stavelse deri bortfalder; f. Ex. Borsk (for Borddisk), Faster (Farsyster), Moster (Morsyster), einsmall (ligt Isl. einsamall for einsaman), Ringla (Ring-Erla), Dogur (ogs. Dugur og Duur, for Dagverd). Jf. Navnene Sæm (for Sæheim), Læm (for Læheim). Hertil høre nogle Ord, som dannes af Stedsnavne, saasom: Haukling (for Hauk-liding), Rakstning (Rakkestading), Trykstning (Trykstading); og nogle Benævnelser paa Baade, som: Aattring (Aattæring, af Aar), Seksring, (Seksæring), Tendring (vistnok det gamle teinæringr).

Anm. Sammendragning kan ogsaa finde Sted imellem to adskilte Ord, som ofte følges ad; saaledes: ni (for: ned i), nybe' (nedyber), tess (til dess), maata (maa vita); jf. mæ'ne (med henne), mæ'om (med honom). Blandt andre stærke Forkortninger mærkes: lel (lika vel), Mekedag (Midvikedag; jf. Navnet Meek for Midvik), Olsok (for Olavsvoka), Jonsok (Jonsvoka), Bolsok (Botolfsvoka). — Den mærkeligste Forkortning findes ellers i Stedsnavne, især saadanne, som ere sammensatte med et Mandsnavn; saaledes: Hilstad (for Hildulfstad), Brandsrud (Brandulfsrud), Jørstad (for Jorulfstad, ogsaa for Jorekstad), Ullestad Ulvaldastad), Frilstad (Fridleifstad), Gulsvaag (Gudleifsvaag), Tolsbø (Thorlaksbø), Heisholt (Heidreksholt) Kalstad (Kaldrekstad), Vilshamar (Vilrekshamar), Gunstad (Gunnridarstad), o. s. v. (Efter Munchs Beskrivelse over Norge i Middelalderen). Ellers er det dog at mærke, at endeel Gaardsnavne ikke ere saa forvanskede i Almuens Udtale, som de se ud til efter den sædvanlige Skrivemaade; og forøvrigt kan det mærkes, at slige Forkortninger ogsaa ere sædvanlige i andre Lande.

150. Ord og Navne, som i ældre Tider ere optagne af fremmede Sprog, fornemmelig af Latinen, ere her som i andre Lande blevne tillempede efter den hjemlige Sprogform, idet man har søgt at undgaae de fremmede Former i Endelser, Lydstillinger og Betoning. Mange af disse Ord have saaledes ved en liden Tillempning faaet en ganske hjemlig Form; f. Ex. Engel (med gj), Klerk, Kloster, Kross, Kruna, Kyrkja, Munk, Mynt, Spegel (gj), Regla, Tavla, Lilja. Andre have faaet en lignende Form ved Forkortning og Inddragning af enkelte Stavelser; saaledes: Spital (Hospital), Pirkum (Hyperikum), Dekn (diaconus), Bisp (episcopus), Prest (presbyter), præka, ogs. preika (prædicare), Meistar (Magister), Perm (Pergament). Jf. Navnene: Jon (Johannes), Nils (Nikolaus), Lars (Laurentius), Frans (Franciscus), Bent (Benedictus), Lispet, (Elisabeth), Nille el. Pernille (Petronella). En lignende Tillempning kan tildeels endnu siges at være i Brug hos Almuen, og adskillige af dette Slags Ord have derved faaet en Form, som er afvigende fra den, som ellers er i Moden; f. Ex. Beit (Beet), Speisi (Specie), Beist (Beest), Krætur og Krøter (Kreatur), Korteer (Qvarteer), Kumpaas (Kompass), Faut og Fut (Foged, egentl. advocatus). Men den overvældende Indstrømning af fremmede Ord, som i den seneste Tid har fundet Sted, har alligevel lagt altfor store Hindringer i Veien for

denne Stræben efter Tillempning, ligesom den naturligviis ogsaa har gjort meget til at fordærve den sunde Sprogsands, hvoraf denne Stræben havde sin Oprindelse.

Anm. At holde Sproget aldeles reent for alle fremmede Ord vilde neppe nogensinde være muligt, og i Grunden kan dette heller ikke være saa ganske nødvendigt, naar kun de indførte Ord passe saavidt sammen med de hjemlige Former, at de ikke falde Folket besværlige eller forstyrre Begrebet om Sprogets Regler. Vi have flere fremmede Ord, end vi selv lægge Mærke til, endog i vor simpleste Hverdags-Tale (f. Ex. Brev, Vers, Note, Non, Mil, Par, Pund, skriva, signa); men de hindre os ikke, fordi de ere lige saa lette og bekvemme som vore oprindelige gamle Ord. Der er ikke noget stødende eller besværligt ved saadanne Ord, som kun have en Stavelse eller to, naar de forøvrigt have en hjemlig Betoning og sædvanlig Lydstilling; f. Ex. Form, Stil, Tone, Messa, Kassa, Pris, Part, Rest, Lista, Takt, Pakt, Frukt, Mina, Puls, Nerve, Lina, Lampe o. s. v. Og naar Lyden ellers er let og simpel, er der heller ikke noget synderligt stødende ved Ord med tre eller fire Stavelser, naar de have Tonen paa tredie Stavelse, og saaledes ligne vore sammensatte Ord; f. Ex. Apothek, Barometer, Katalog, Magasin, Pyramide, Eventyr, Testamente. Saaledes heller ikke ved trestavede Ord med Tonen paa anden Stavelse, da ogsaa disse ligne en Deel af vore sammensatte Ord (§ 63); f. Ex. Apostel, Exempel, Register, Examen, Artikel, Kapittel, Minister o. s. v. Disse Former ere altsaa ikke til nogen stor Uleilighed, forsaavidt som de ikke komme i Veien for lignende hjemlige Ord, saa at de enten kunde fortrænge disse eller ogsaa forstyrre Begrebet om Ordenes Slægtskab. Naar derimod Ordene have andre Former end de her betegnede, vilde de snart blive besværlige og stødende for vor naturlige Opfatning. Allerede de tostavede Ord ere til Uleilighed, hvis de endelig skulde have Tonen paa den anden Stavelse, (f. Ex. Figur, Natur, Papir, Maneer, Modell, Person, Roman, Planet, Minutt); thi her vilde vi enten have en Stavelse til (f. Ex. Planeta), eller ogsaa vilde vi have Tonen paa første Stavelse. Især er der noget stødende ved de Ord, som have en stærkt betonet Vokal i Slutningen, hvad enten de ere korte eller lange, f. Ex. Partie, Idee, Armee, Politie, Oekonomie, Geografie, Mineralogie; thi det klinger underligt for nordiske Øren at høre en stærk Betoning paa en saadan Stavelse, som ikke kan betyde noget for sig selv. Endvidere er der noget stødende ved Ord, som have to eller flere korte Stavelser jævnsides, saa at de betonede Punkter komme for langt ifra hinanden; f. Ex. Manufaktur, Majoritet, Seminarist, Præliminarist, Elektricitet, Aristokratie. Men allerværst blive saadanne lange Ord, naar de ogsaa have noget fremmedt i Lyden, saa at selve Udtalen bliver tvivlsom, f. Ex. Nationalitet, Souverainetet, Arrangement, og ligesaa: Addition, Deputation, Konstitution, Vaccination, Katekisation, o. s. v., som for en stor Deel ere aldeles ufor-

nødne, da man vel kunde lade sig nøie med det tilhørende Verbum og en afledet Form paa „ering", som: Addering, Subtrahering, Katekisering. Og forøvrigt er der noget besværligt og modbydeligt ved alle de Ord, som have en fremmed Lyd, hvad enten de saa ere lange eller korte, f. Ex. jaloux, Journal, Genie, Chaussee, Palais, Billet, Budget, Logis, Loge, Gage, Etage. Imidlertid er det ikke alene Lyden og Betoningen, som gjør alle saadanne Ord besværlige; de have ogsaa andre Uleiligheder, som ere lige saa store. Deres Rod er ubekjendt for Folket, saa at man ikke har nogen Adgang til at slutte sig til Betydningen, men derimod altid behøver en Forklaring. Dernæst har man ingen Regel for Bøiningen ved slige Ord; man staar f. Ex forlegen ved Navneordene, da man ikke veed, hvad Kjøn de skulle have, eller hvad Fleertal man skal give dem. Desuden virke de ogsaa skadeligt ved at forvirre Begrebet om Ordenes indbyrdes Slægtskab og om Sprogets Regler i Almindelighed, saa at de derved svække den nedarvede Sprogsands, som netop skulde styre og lede Sproget i dets naturlige Fremvæxt. Og endelig skade de derved, at de fortrænge adskillige hjemlige Udtryk, og hvad der maaskee er det værste, at de standse Fremvæxten i den indenlandske Orddannelse og saaledes hindre Sprogets egne Kræfter fra at komme til sin rette Virksomhed. Disse Grunde maatte være mere end nok til at bortvise alle saadanne stødende Former og at forsøge paa at ombytte dem med et eller flere Ord af hjemlig Rod, forsaavidt som Begrebet eller Meningen virkelig behøves. Herved vilde man dog i det mindste faae Ord, som man kunde udtale, og om end Betydningen tildeels blev lidt dunkel for de Folk, som ere vante til noget andet, vilde dog Landets Folk altid forstaae dem bedre end de fremmede Ord, hvis Betydning altid behøver en møisommelig Forklaring.

Tredie Afdeling.

Bøiningsformer.

151. De Forandringer i Formerne, som hidtil ere omtalte, ere deels at ansee som adskilte Former for to beslægtede Ord, og deels kun som ligestillede Former for et enkelt Ord uden nogen Forandring i Betydningen. Derimod have vi nu at betragte et andet Slags Formskifte, som netop medfører en vis Vending i det enkelte Ords Betydning, eller som nærmest betegner en Tillempning til visse særegne Forholde, saasom Kjøn, Tal, Omfang,

Tid eller Stilling. Denne Forandring kaldes **Bøining** (Flexion), og de hertil hørende Former ere de, som fortrinligviis kaldes grammatiske Former. De dannes for det meste ved tilføiede Endelser (f. Ex. Dagar, Dagarne; dømer, dømde), og tildeels ogsaa ved en Omvexling i Rodvokalen efter de Regler, som forhen ere omtalte under Navn af Omlyd og Aflyd (§ 95—100). Substantiverne, Adjektiverne og Pronomenerne have noget tilfælles i Bøiningen, hvorfor deres Formskifte ogsaa stundom benævnes med et eget Navn som Nominalbøining eller Deklination. Verberne have derimod en særegen Bøining, kaldet Verbalbøining eller Konjugation. Adverbierne have tildeels et Par Former tilfælles med Adjektiverne; forøvrigt have Partiklerne ingen Bøining.

Kjøn.

152. Af de forskjellige Delingsgrunde, som Bøiningsformerne rette sig efter, mærke vi først det saakaldte Kjøn (Genus), som for det første findes ved Substantiverne, saaledes at et Ord kun har eet Kjøn, og dernæst ved Adjektiverne, saaledes at Ordet lemper sig efter alle Kjøn og tildeels faar en egen Endelse for hvert af dem. Navneordenes Kjøn ere tre, nemlig Hankjøn *(masculinum)*, Hunkjøn *(femininum)* og Intetkjøn *(neutrum)*, som i Ordbøgerne sædvanlig betegnes ved den første Bogstav af det latinske Navn *(m. f. n.)*. Hankjønsordene kunne ombyttes med det Ord „han", Hunkjønsordene med „ho" (hun), og Intetkjønsordene med „det"; desuden adskilles Kjønnene ogsaa ved den Artikel, som Ordene kunne forbindes med, nemlig: „ein" for Hankjøn, „ei" for Hunkjøn og „eit" for Intetkjøn. Noget Fælleskjøn findes her ikke ved Navneordene; derimod er det Tilfældet ved en Deel af Adjektiverne og Pronomenerne, at de have samme Form i Hankjøn og Hunkjøn og for en liden Deel ogsaa i alle tre Kjøn.

Anm. Denne Skilning imellem tre Kjøn har fra gammel Tid havt Sted i alle beslægtede Tungemaal saavelsom i Latin, Græsk og flere gamle Sprog. I et Par af de nyere germaniske Sprog er imidlertid en betydelig Afvigelse indtraadt, nemlig i Engelsk, hvor de tre Kjøn ere faldne sammen, og i Dansk,

hvor Hankjøn og Hunkjøn falde sammen ved fælles Artikler og Endelser, saa at Begrebet af Han og Hun kun adskilles, naar der tales om Mennesker og Lander. I Dansken er dette ogsaa en Afvigelse fra Almuens Sprog, som uagtet de fælles Endelser dog beholder den gamle Forskjel imellem Hankjøn og Hunkjøn. At danne et Fælleskjøn af disse to naturlige Kjøn og ved Siden deraf ogsaa have et Intetkjøn maa vistnok ansees som en underlig Ting, og overalt maa enhver Sammenblanding af Ordenes Kjøn ansees som en uheldig Afvigelse fra Sprogenes gamle Plan, som nemlig sætter levende og livløse Ting i samme Rang, saaledes at den største Mængde fordeles imellem de to naturlige Kjøn, medens derimod en Rest eller Levning henføres til Intetkjønnet. Man vil lettelig see, at dette er en stor Fordeel ved den Livlighed og Afvexling, som derved udbredes over Talen. Allerede saadanne Sætninger som: „Baaden drev for Strømmen", eller: „Bølgen slog imod Studen", og lignende, synes at tabe noget, naar Begrebet om Kjøn tages bort; og endnu mere bliver dette Tilfældet i de figurlige Sætninger, som indeholde en tydelig Henthdning til Kjøn, f. Ex. „Søvnen er Dødens Broder", — „vor fælles Moder Jorden", — „Engen er Moder til Ageren", o. s. v. Det vilde derfor være ilde, om der i dette Sprog skulde findes Spor til nogen stærk Afvigelse fra den gamle Tredeling, eller nogen hyppig Overgang fra de naturlige Kjøn til Intetkjøn. Men heldigviis er dette ikke Tilfældet; den gamle Forskjel vedbliver fremdeles uforstyrret og understøttes ved en skarp Adskillelse af Bøiningsformerne for hvert Kjøn. Enkelte Afvigelser fra Ordenes gamle Kjøn ere vistnok at finde; men mærkeligt nok bestaae disse Afvigelser oftest i en Overgang fra Intetkjøn til Han- eller Hunkjøn, saa at de ikke kunne siges at være til nogen synderlig Skade.

153. Navne paa Mennesker rette sig sædvanlig efter det naturlige Kjøn. De Benævnelser, som tillægges Mandfolk, ere saaledes almindeligst Hankjønsord; f. Ex. Mann, Dreng, Svein, Son, Maag, Bonde, Smid, Maalar, Mylnar, Fiskar, Sogning, Finn, Ryss o. s. v. Benævnelser for Kvindfolk ere derimod Hunkjønsord: f. Ex. Kona, Gjenta, Brud, Syster, Dotter, Frenka, Terna, Deigja, Døla, Vossa, Sygna, Finska, Svenska. Benævnelser, som ere fælles for Mænd og Kvinder, ere sædvanlig Hankjønsord, saasom Erving, Umage, Make, Like, Kjenning, Skylding, Næste, Kjæraste, Gjest, Vin, Tenar, Gjætar, Tiggar.

Anm. Herved findes adskillige Undtagelser, dog ikke mange. Blandt Kvinders Navne findes Intetkjønsordene: Viv, Kvende, Kvinnfolk, og Hankjønsordet: Kvennmann (G. N. kvennmaðr, jf. Angelſ. vifman, Eng. woman), hvor Ordet „Mann" har den gamle Betydning af Menneske, ligesom i „Kar-

mann" (G. N. karlmaðr). Istedetfor disse Ord bruger man oftest Intetkjønsordene: Mannfolk, Kvinnfolk, som dog egentlig betyde noget mere, nemlig en Hob af Mænd eller Kvinder. Et Par Hunkjønsord: Kjempa, Verja (Lagverja, Landverja) bruges sædvanlig kun om Mænd. Ligegjældende for Mand og Kvinde ere Hunkjønsordet: Menneskja (egentlig Menneskeslægten) og Intetkjønsordene: Menne (Ungmenne, Godmenne, Vanmenne, Ovmenne, Stormenne); Folk, Barn, Foreldre, Systkin (de to sidste kun i Flertal); jf. Vitne, Talnøyte, Kvilenøyte. Ellers er der ogsaa endeel andre Ord, som egentlig ikke betyde Personer, men som ofte overføres paa Mennesker, uden Hensyn til Kjøn, og ere deels Hunkjønsord, f. Ex. (ei) Krøkja, Leida, Uvyrda, Vitløysa, Agaløysa; deels Intetkjønsord, som: (eit) Narr, Tjon, Skass, Unøyte, Uting, Ugrøde, Ovrike.

Aanders og Vætters Navne ere oftest Hankjønsord, saasom: Alv, Draug, Dverg, Gast, Jøtul, Marmæle, Nykk, Rise, Tuss, Utburd. Undtag: Gygr, Hulder, Fylgja, Mara, Vett, som ere Hunkjøn; — Troll, Vette, Skrymt, som ere Intetkjøn.

Sammensatte Ord blive her forbigaaede, da Kjønnet retter sig alene efter Ordets sidste Deel, f. Ex. i det ovenanførte „Mannfolk". Ord, som overgaae til et andet Kjøn (ved Afledning eller Motion), ville senere blive omtalte under Orddannelsen.

154. Ved Navne paa Dyr, Fugle, Fiske og andre levende Skabninger er at mærke, at der tildeels gives særskilte Navne for Han og Hun, og i dette Fald retter Ordets Kjøn sig efter det naturlige Kjøn; f. Ex. Hjort (Hankjøn), Hind (Hunkjøn). Men i de fleste Tilfælde har man kun eet Navn for en enkelt Slægt eller Art, og disse Navne, som altsaa omfatte baade Han og Hun, ere for det meste Hankjønsord; f. Ex. Ulv, Otr, Hare, Sel, Kval, Ramn, Stare, Sporv; Aal, Seid, Haa; Krabbe, Maur, Klegg, Makk, Snigel. Undtagelserne ere imidlertid temmelig mange; især ere mange af Fuglenes og Fiskenes Navne henførte til Hunkjønnet, og blandt Vandfuglenes Navne findes næsten lige saa mange Hunkjønsord som Hankjønsord.

Anm. Nogle af de mest bekjendte Dyr have ei alene faaet særskilte Navne for Hankjøn og Hunkjøn, men tildeels ogsaa for Arten (Slægten) og for Fosteret, hvilke sidste da ere enten Hankjøns- eller Intetkjønsord. Saaledes:

Art.	Hankjøn.	Hunkjøn.	Foster.
Ryl, m.	Hest. Fole.)	Merr. (Fylja.)	Fyl, n.
Saud, m.	Veder, Vetre.	Sovda Gymber.	Lamb, n.

(Geitse).	Bukk.	Geit. (Hadna).	Kid, n.
Naut, n. (Buse).	Ukse, Tjor.	Ku. (Kviga).	Kalv, m.
Svin, n.	Galt, Rone.	Su, Purka.	Gris, m.
Hund, m.	Rakke.	Tik, Bikkja.	Kvelp, m.
Katt, m.	Fross.	Kjetta, Køysa.	Kjetling, m.
Bjørn, m.	Bjørn (Bjørnkall).	Bera, Birna.	Hun, m.
(Graadyr).	Rein.	Simla.	Nekk, m.

I Brugen af disse Navne findes alligevel nogle besynderlige Afvigelser; saaledes bruges „Geiter“ og „Kyr“ almindeligst som Artsnavn, medens derimod „Saud“ paa de fleste Steder, og „Dyk“ paa nogle Steder, netop anvendes paa Hundyret, altsaa tvertimod Ordets Kjøn.

Undtagelser, som hører til Intetkjøn, ere foruden de anførte: Naut, Svin, (Fyl, Kid, Lamb), ogsaa: Dyr, Fe, Beist, Hors, Erkn, Ikorn, Lemende (de tre sidste tildeels Hankjøn); og af Insekters Navne: Fivrelde, Flyge, My, Aat, Veitr, Krek, Troll. Blandt Undtagelser, som høre til Hunkjøn, mærkes: Gaupa, Rotta, Mus, Skjaavengja, Nisa; (Fugle): Kraaka, Skjor, Duva, Rjupa, Lo, Trana, Erla, Svola; Alka, Dunna, And, Ed, Gagl, Gaas, Svana, Terna; (Fiske): Brugda, Skata, Styrja, Kveita, Flundra, Brosma, Longa, Hysa, Sild, Gjedda; (Krybdyr): Padda, Gro, Odla; Fluga, Humla, Sirissa, Aama, Lus, Loppa, Marflo, Konglo. — Det kan ellers anmærkes, at et Dyr kan have to Navne, hvoraf det ene er Hankjønsord og det andet Hunkjønsord; saaledes: Kvitting og Bleikja, Auride og Kjøda, Aaborr og Tryta, Grashopp og Engspretta. Ligesaa at enkelte Ord ere vaklende i Kjøn, f. Ex. Ørn, som almindeligst er Hunkjøn og tildeels Hankjøn eller Intetkjøn.

155. I Navnene paa de livløse Ting vil Fordelingen imellem de tre Kjøn blive mere vanskelig at forklare. Man kunde vente, at de Ord, som betegne virkelige Ting (Konkreter), maatte dele sig efter en Forskjel i Betydningen, hvorimod de Ord, som betegne Tilstande eller Begreber (Abstrakter), kunde hellere dele sig efter Ordenes Form; og for en Deel er dette ogsaa virkelig Tilfældet; men paa Grund af Begrebernes store Mængde og deres forskjellige indbyrdes Forbindelse ville de Regler, som grunde sig paa Betydningen, hverken blive meget omfattende eller tydeligt adskilte fra hverandre. I Almindelighed kan man vistnok sige, at Hankjønnet især tillægges saadanne Ting, som ere høie og fremragende, eenlige og usammenhængende, bevægelige og kortvarige, hvorimod Hunkjønnet især tillægges Ting, som ere udbredte og omfattende, forbindende og beskyttende, rolige og ved-

varende, medens Intetkjønnet fornemmelig omfatter de Ting, som udgjøre en Masse, en Fleerhed eller Samling af lige Dele. Men i de enkelte Punkter vilde disse Regler blive til liden Hjælp, da de idelig støde sammen imod hverandre indbyrdes og tillige mod visse andre Regler, som grunde sig paa Ordenes Form og Afledning, saa at de altid blive beheftede med adskillige Undtagelser.

Anm. I det Enkelte kunde dog følgende mærkes. Navne paa Marker eller Jordstykker ere oftest Hunkjønsord, f. Ex. (ei) Eng, Mark, Heid, Lid, Strand, Myr, Øyr, Glenna. (Undtag: ein Bø, Aaker, Hage, Vang, Voll). Navne paa Forhøininger ere oftest Hankjønsord, f. Ex. (ein) Aas, Haug, Kjøl, Koll, Rabb, Rinde, Tind, Klett, Skage. (Undtag: ei Egg, Hø, Nipa, Tuva; eit Berg, Fjell, Ris). Navne paa Dybder ere oftere Hunkjønsord, f. Ex. ei Dokk, Hola, Skor, Skorta, Veita, Gjota. — Træers Navne ere oftest Hankjønsord, f. Ex. ein Alm, Apall, Hasl, Hegg, Raun, Løn, Ore, Vider o. s. v.; men nogle (især for de største Træer) ere dog Hunkjønsord, nemlig: Fura, Gran, Bjørk, Lind, Eik, Bok, Osp, Selja. (Sammensatte med „Tre" ere Intetkjønsord). — Stykker af Træer henføres oftest til Hankjøn, f. Ex. ein Kjepp, Stok, Strange, Butt, Kubbe, Stav, Staur, Tein, Hun, Spon o. s. v.; men brede eller meget lange Stykker have Hunkjønsnavn, saasom: ei Fjøl, Spil, Stong, Troda, Vidja. — Haand-Redskaber af Træ eller Jern regnes oftest til Hankjøn, f. Ex. ein Krok, Hake, Kniv, Hamar, Ljaa, Sigd, Syl, Spade, Lykel. (Dog findes mange Undtagelser). — Baand og Fæsteværk regnes oftest til Hunkjøn, f. Ex. ei Festr, Gjord, Reim, Snor, Lekkja, Lina, Lykkja, Hempa, Honk, Hespa. — Navne paa Stof eller Materie ere oftest Intetkjønsord, saasom: Jarn, Staal, Gull, Sylv; Grjot, Glas, Kol, Tyre. (Undtag: ein Malm, Kopar, Stein, Kalk; ei Flint, Tinna, Esja). — Navne paa en Masse eller Mængde af adskilte Dele ere ogsaa Intetkjønsord, f. Ex. Haar, Skjegg, Lad, Gras, Lauv, Lyng, Tang, Rim, Sot. Dog findes mange Undtagelser, saasom: (ei) Ull, Fjødr, Haa, Kjørr og flere; og blandt Navnene paa store Masser findes en stor Deel Hunkjønsord, saasom: Dya, Dumba, Myrja, Mjøll, Hela. En Klynge eller tæt afsluttet Hob har oftest et Hankjønsnavn, f. Ex. ein Hop, Dunge, Muge, Lepp, Dott, Vase, Flokk, Skare. En lang Rad eller Række har derimod oftest et Hunkjønsnavn, som: ei Rad, Rand, Breida, Vinda, Reid, Skreid, Stroka. — Adskillige Naturvirkninger saasom Iis og Snee, Ild og Varme, Damp og Lyd, have forskjellige Navne, som oftest ere Hankjønsord; f. Ex. ein Tele, Klake, Skare; Loge, Gneiste, Hite; Eim, Ange, Daam; Dunk, Smell, Gny, Ljom. — Navnene paa Fornemmelser ere oftest Hankjønsord, saasom: Hunger, Torste, Lost, Kjøl, Kuls, Tunge, Harm, Anger. Derimod ere Navne paa Sygdomme oftest Hunkjønsord, f. Ex. Sott, Itt, Ros, Bola, Kolda, Krilla. — Navne paa en Afgift eller Afstaaelse ere

oftest Hunkjønsord, som: Løn, Leiga, Gaava, Forn, Folga, Tiend. Ligesaa Navne paa en mundtlig Meddelelse, Tale, Yttring, f. Ex. ei Bøn, Klaga, Røda, Gaata, Herma.

Egennavne have sædvanlig samme Kjøn som det Fællesnavn, hvortil de nærmest maa henføres. Saaledes ere Øers Navne oftest Hunkjøn (ligesom Øy), f. Ex. Senja, Leka, Skorpa, Selja, Herla. Fjordes Navne ere oftest Hankjøn (ligesom Fjord), som: Namsen, Vanhylven Gloppen, Gulen, Samlen. Aaers Navne sædvanlig Hunkjøn (ligesom Aa og Elv), f. Ex. Vorma, Otta, Begna, Etna, Dokka. — Bogstavers Navne ere Hankjønsord, f. Ex. „ein A". Ogsaa naar et Ord nævnes som et Navn, er det oftest Maskulin, f. Ex. ein Men, ein Du. Dog findes ogsaa Undtagelser, saasom: „eit kort Nei".

Ellers kan det anmærkes, at een og samme Ting kan have to Navne med ulige Kjøn, f. Ex. ein Bekk, ei Grov; ein Aare, ei Gruva; ein Sokk, ei Hosa. Ligeledes at Navne paa to lige eller modsatte Ting ofte synes at være sammenstillede som et Par, f. Ex. Himmel, m. og Jord, f., Maane, m. og Sol, f., Dag, m. og Natt, f., Fot m. og Hand f., Kvist m. og Grein, f. I slige Tilfælde forekommer det ofte, at Navnet paa den største Ting er Hunkjønsord, og dette kan da sammenstilles med, hvad ovenfor er sagt om Navne paa Træer og enkelte andre Ting, hvorefter det næsten seer ud til, at man har tænkt paa en Moder med sit opvoxende Afkom. Naar man træffer en meget stor Ting imellem adskillige mindre, pleier man i Spøg at sige: „Dette maa være Moder til dem alle"; og det er ikke umuligt, at en saadan Forestilling kan have havt nogen Indflydelse paa Ordenes Kjøn.

156. For en stor Deel beror dog Ordenes Kjøn ikke paa deres Betydning men paa deres Form og Afledning, hvilket ogsaa er Grunden til adskillige Undtagelser fra de føromtalte Regler. En vis Forbindelse imellem Kjøn og Form findes allerede i de forhen (i § 94) omtalte Intetkjønsord, som ende paa E og altid have Omlyd eller lind Vokal i Roden, f. Ex. Snøre, Sæte Byte, og ligeledes i de Tostavelsesord, hvis Rod sluttes med et „i" (f. Ex. Netja, Vidja, Verja, Tilja, Mylja, Brynja, Semja, Evja), og som næsten alle ere Hunkjønsord. (Undtag Vilje, m. og nogle Ord med „kj" og „gj", som egentlig ikke høre hertil. Jf. § 93). Forsaavidt Ordene ikke have nogen bestemt Endelse, synes Formerne forøvrigt ikke at afgive nogen omfattende Regel; og egentlig er det kun de Ord, som ere afledede og have en abstrakt eller ulegemlig Betydning, som her kunne komme i nogen særdeles Betragtning. De Tostavelsesord, som dannes af Adjektiver og

betyde en Egenskab, dele sig imellem Hankjøn og Hunkjøn, dog saaledes at de fleste ere Hunkjønsord, f. Ex. Kjæta (af kaat), Villa, Leida, Mæta, Vissa, Sæla, Stilla, Fylla. Eenstavelsesord, som dannes af Verber og betyde en Gjerning eller Tilstand, ere for det meste Intetkjønsord; f. Ex. eit Drag, Tak, Fall, Hald, Kast, Rop, Styr, Lag, Skin, Slit, Brot. Men herved er dog en Deel Undtagelser, da mange af disse Ord henføres til Hankjønnet, især de som betegne en hastig eller kortvarig Begivenhed, f. Ex. ein Dett, Sleng, Støyt, Smell, Brest, Rykk, Trykk, Sukk o. s. v. De Tostavelsesord, som paa lignende Maade afledes af Verberne, ere derimod for det meste Hunkjønsord, f. Ex. Verja, Stemna, Søma, Venda, Fasta, Svelta, Aata, Seta, Lega.

Anm. Hvorvidt selve Formen eller Lydstillingen alene kan ansees at bestemme Ordenes Kjøn, er vanskeligt at sige. Rigtignok finder man, at de fleste Ord, som ende med: rm, lm, rk, lk, nk, ng, ere Hankjønsord, f. Ex. Arm, Halm, Bork, Bolk, Benk, Streng; og at de fleste, som ende med: ft, vd, kt, gd, gn, ere Hunkjønsord, saasom: Kraft, Hævd, Vakt, Legd, Ogn; men dette grunder sig dog for en Deel paa Afledning, hvorom nedenfor. Mere mærkeligt er det, at de Ord, hvis Rod slutter med en dobbelt Konsonant (især tt, ss, ll, pp, bb, kk, gg), ere sædvanlig Hankjønsord, naar Ordet slutter med Konsonanten, men derimod Hunkjønsord, naar en Vokal følger med, f. Ex. ein Slaatt, ei Slaatta. Jf. Rull, Rulla; Snipp, Snippa; Lokk, Lokka. — I det Hele gjælder det, at Eenstavelsesord høre for det meste til Hankjøn og Intetkjøn, saa at de eenstavede Hunkjønsord kun udgjøre et lidet Tal imod de øvrige; medens Tostavelsesordene derimod dele sig imellem Hunkjøn og Hankjøn, saa at Intetkjønsordene kun udgjøre en liden Deel.

Ved de Tostavelsesord, som slutte med den anden Vokal, maa her henvises til det, som forhen er sagt om Endevokalerne (i § 81 og 82), at nemlig kun Hunkjønsordene (og nogle faa Intetkjønsord) ende paa A, og derimod de andre Ord paa E. I nogle Bygdemaal er A blevet til E, saa at alle tre Kjøn ere lige; dog mærker man en Forskjel i de Ord, som have K eller G forved Endevokalen, da denne Lyd er haard i Hunkjønsordene, men blød (som kj, gj) i de andre Kjøn; f. Ex. ei Tunge (for Tunga), ein Tungje (ↄ: en Tyngde). Jf. § 81. I nogle Bygdemaal gjør den saakaldte Tiljævning en anden stor Afvigelse, idet en Deel Hankjønsord komme til at ende paa A eller Aa (§ 113, 115), og derimod en Deel Hunkjønsord paa U eller O (§ 115).

157. De tydeligste Regler for Kjønnet findes imidlertid ved de Navneord, som have en Aflednings-Endelse med en eller

flere Konsonanter. Hankjønsord ere de, som ende med: ar, el (ul), ung, ing (tildeels), ling, nad, str, og de som ere sammensatte med: dom, leike og skap (abstrakt); f. Ex. Hamar, Tistel, Vondul, Aattung, Aaring, Vevling, Skapnad, Bakster; Ungdom, Storleike, Truskap. — Hunkjønsord ere de, som ende med et tillagt: t, d, n, sl, sla, esta, ing (abstrakt) eller ning, og sammensatte med: semd og løysa; f. Ex. Dypt (af djup), Høgd, Eign, Høyrsl, Førsla, Tenesta, Vending, Setning; Langsemd, Modløysa. — Intetkjønsord ere de, som have de sjeldnere Endelser: elde og ende, eller ere sammensatte med: døme, lag, maal; f. Ex. Naaelde, Tarvende, Lunnende; Herredøme, Spurlag, Spursmaal.

Anm. Ved nogle af disse Former findes dog enkelte Undtagelser. Saaledes er der nogle afledede Ord med dobbelt „t" (Draatt, Flaatt, Laatt, Maatt, Slaatt) og nogle andre med t. d og n (Veft, Burd, Skurd, Stuld, Meld, Svevn), som ere Hankjønsord. Ligesaa findes nogle med t (som Frost, Tovt, Skumt) og nogle fremmede med „el" (som Kvartel, Tempel, Exempel), som ere Intetkjønsord. — Ved Formen „sl" findes nogen Vaklen, da nogle hertil hørende Ord ere Intetkjønsord, som: Rensl, Skræmsl, Fengsl; medens derimod nogle blive oftere henførte til Hankjøn, saasom: Rædsel, Fødsel, Trengsel o. fl., hvilket vistnok maa ansees som en Forvanskning. — At Formen „ing" deler sig mellem to Kjøn, har sin Grund i de forskjellige Betydninger; de Ord, som betyde en Gjerning, henføres til Hunkjøn, men de, som betyde en Ting eller Person, blive Hankjønsord. (Jf. § 89). Ogsaa Formen „skap" har flere Betydninger og enkelte Afvigelser i Kjøn, da nemlig nogle nyere Ord, som betegne en Samling eller Fleerhed, henføres til Intetkjøn (ligesom i Dansk), f. Ex. Mannskap, Selskap, Borgarskap; desuden have vi ogsaa et „Skap", som betyder Skikkelse (f. Ex. Fuglaskap), og dette er altid Intetkjøn.

Af nye eller fremmede Endelser mærkes: „heit", som er Hunkjøn (f. Ex. Friheit), samt „else" og „ri", som her lægges til Intetkjøn (f. Ex. Hendelse, Fiskeri). Ved Ord af fransk og latinsk Oprindelse er den Uleilighed at de enten vakle imellem to Kjøn eller falde over til Hankjøn; det sidste er Tilfældet med Ord paa: ion, ur og tet (f. Ex. Session, Figur, Bonitet), som egentlig skulde være Hunkjønsord ligesom i de andre Sprog. Dette grunder sig vistnok derpaa, at man har optaget disse Ord af Dansken med Artiklen „en", som her passer nærmest til Hankjønnet. En lignende Paavirkning findes ogsaa ved enkelte afledede Ord, saasom de ovenanførte: Rædsel, Trengsel og flere. Men i de mere oprindelige og hjemlige Ord er en saadan Efterligning meget sjelden; og der er endog en betydelig Række af Ord, som her have et andet Kjøn end i Dansken. Af Hankjønsord kan saaledes anføres:

Heim (Hjem), Stad (Sted), Sand, Fyr, Dyk, Mol (Møl), Lid (Led), Lim (Lem), Rebb, Skjold, Spegel, Kross, Bikar (Bæger), Bokstav, Kyss, Sukk, Støyt (156); Livnad, Saknad, Marknad; Reidskap, Vinskap og fl. Af Hunkjønsord mærkes: Sokn, Segn, Mold, Røyr, Erm, Sneis, Krus, Maaltid. Af Intetkjønsord (som i Dansk er Fælleskjøn): Regn, Frost, Kaal, Tang, Lyng, Myra, Milte, Gjenge, Troll, Narr, Rus, Vin. Ogsaa de nyere Ord med Formen „else" ere her Intetkjønsord, som ovenfor er omtalt.

I enkelte Bygdemaal forekomme rigtignok adskillige Afvigelser fra den almindeligste Brug af Kjøn; men imidlertid ere dog disse Afvigelser ikke synderlig mange. Paa nogle Steder findes saaledes: 1) Hankjøn for Hunkjøn ved Ordene: Gaatt, Hamn, Skjære; eller omvendt: Ask, Havre, Hein, Meis, Reit, Trom, Ufs, Ørn. 2) Hankjøn for Intetkjøn: Bard, Fjos, Laas, Leir; eller omvendt: Finger, Grand, Haust, Kveld, Os, Plass, Sumar, Vaar. 3) Hunkjøn for Intetkjøn: Auga, Øyra, Gil, Hjul, Skaap; eller omvendt: Klyv, Tjørn, Vok. De Ord, som ende med „løysa" (løyse), synes ogsaa paa nogle Steder at vakle imellem Hunkjøn og Intetkjøn. (I det gamle Sprog findes baade löysi, n. og löysa, f. men det sidste sjeldnere).

Endelig maa det anmærkes, at enkelte Ord ogsaa afvige fra det gamle Sprog i Kjønnet. Hankjøn istedetfor Intetkjøn have saaledes: Adel (aðal), Anger, Faare (fár), Gjelv (gjalfr), Strid, Kveld, Haust, Vaar, Sumar. (Jf. Nord, Aust, Vest). Hunkjøn for Intetkjøn have: Alda (aldin), Bragd, Gjeld, Gogn, Jol, Log, Luft (loft), Lyd, Løn (laun), Raad, Sky, Taar, Tidend, Ærend. (De fleste udgaaede fra Intetkjønnets Fleertal paa Grund af en Lighed i Formen, hvorom [senere). Andre Overgange ere sjeldnere, saasom Hankjøn for Hunkjøn i Kverk, Ufs, Elding; og omvendt (f. for m.) i: Kraft, Ondr, Vogn; samt Intetkjøn for Hankjøn i: Var, Dun, Mod, Sted (ɔ: Ambolt). Disse Afvigelser, som tildeels ikke engang ere almindelige i Landet, støtte sig for en stor Deel til disse Regler, som ere kortelig nævnte i det foregaaende; og da de fleste af dem ere Overgange fra Intetkjønnet til et af de naturlige Kjøn, er der heller ikke noget synderligt Tab ved dem.

Tal og Stillingsformer.

158. **Den her omhandlede Kjønsinddeling ved Navneordene faar ellers en større Betydning derved, at disse Ord have visse særegne Bøiningsformer for hvert Kjøn. For det Første mærkes her Talformerne, som ere to, nemlig Ental *(singularis)* og Fleertal *(pluralis)*, hvilket sidste for en stor Deel adskiller Kjønnene ved særegne Endelser. Dernæst mærkes et Par Stilleformer, idet man gjør Forskjel paa en ubunden eller ubestemt Form for Tingenes almindelige Betydning, og en bunden eller bestemt Form,**

hvorved Tingene faae en mere særskilt Betydning; her adskilles Kjønnene tydeligst i Sentallet, hvor den ubestemte Form kan betegnes ved en forudgaaende Artikel ein, ei, eit (§ 152), medens den bestemte Form betegnes ved en Endelse nemlig: „en" (in) for Hankjøn, „i" (e) eller „a" for Hunkjøn, og „et" for Intetkjøn. I det hele have Navneordene saaledes fire nødvendige Former, nemlig to for Sental (f. Ex. Dag, Dagen), og to for Fleertal (f. Ex. Dagar, Dagarne). Adjektiverne have derimod et andet Forhold, da nemlig det samme Ord anvendes i alle tre Kjøn, og da saavel Fleertal som den bestemte Form sædvanlig kun betegnes ved en Endevokal.

Anm. Den Endelse, som lægges til Navneordene i den bestemte Form, har egentlig ogsaa været en Artikel, nemlig: hinn, hin, hit, eller som den ogsaa findes skreven: enn, en, et. Denne Form havde den store Uleilighed, at Forskjellen imellem Hankjøn (hinn, enn) og Hunkjøn (hin, en) var saa liden, at de i den daglige Tale maatte ganske falde sammen; og denne Ulempe maa vistnok være den fornemste Aarsag til den Afvigelse, som det nyere Sprog har gaaet ind paa, at det nemlig overalt har opgivet det sluttende „N" i Hunkjønsformen og altsaa opstillet et nyt og skarpere Skillemærke imellem de to Kjøn. Denne Sammensætning af Navneordet og Artiklen er ellers en Særegenhed for de nordiske Sprog, da nemlig de andre Sprog betegne den bestemte Form alene ved en egen foregaaende Artikel. (Eng. the; Tydsk: der, die, das). I visse Maader kan denne Sammensætning have sine Fordele; men paa en anden Side er den ogsaa forbunden med store Uleiligheder, som i det Følgende vil vises.

159. Foruden disse nødvendigste Former har Sproget imidlertid ogsaa havt egne Former til at betegne Ordets forskjellige Stilling eller Forhold til de nærmest vedkommende Ord i Sætningen. Disse Former, som man sædvanlig kalder Kasus (ɔ: Fald, Tilfælde), ere følgende: 1) Nominativ eller Hovedformen, som finder Sted, naar en Ting nævnes som „Subjekt" eller som selvstændigt og virkende Led i en Sætning, altsaa som Sætningens egentlige Ophav, eller det, hvorom noget bliver sagt; — 2) Akkusativ eller Modfaldet, som finder Sted, naar Tingen er stillet som „Objekt" eller Mod-Led eller nærmest som et Formaal for Paavirkning; — 3) Dativ eller Sidefaldet, naar Tin-

gen er opstillet som et Sideled, som vel ikke bliver ligefrem paavirket, men dog ligesom berørt eller medtaget i den Virkning, som udgaar fra Hovedledet; — 4) Genetiv eller Eiefaldet, som betegner, at noget hører til Tingen eller er forbundet med den. Imidlertid findes disse Former ikke ganske adskilte i det nyere Sprog; Akkusativ er næsten altid ligt Nominativ, Dativ er tildeels blevet forvansket, og Genitiv er ikke meget brugeligt, undtagen i Sammensætning. Disse Former kunne saaledes ikke opstilles som tydelig adskilte eller almindelig gjennemførte; men alligevel have de dog et saa betydeligt Raaderum i Sproget, at de ikke ganske kunne sættes ud af Betragtning.

Anm. I den Sætning: „Mannen tok Staven" er det første Nominativ og det sidste Akkusativ, men dette viser sig ikke paa Ordenes Form, da de nemlig hedde ligedan, om Forholdet er omvendt, f. Ex. „Eg ser Mannen" (Akkus.), eller: „Her er Staven" (Nomin.). I den Sætning: „Mannen gav Hestom Høy" findes derimod en tydelig betegnet Kasus i Ordet „Hestom" (Dativ); thi i Nominativ og Akkusativ hedder det „Hestarne". Tydeligst adskilte findes disse Former i nogle Fællesord eller Pronomener; saaledes: Nom. han, Gen. hans, Dativ honom, Akk. han (el. honom); ligesaa: Nom. ho (hon), Gen. hennar, Dativ henne, Akk. hana (el. henne).

I Gammel Norsk maa de fire Kasus overalt adskilles, omtrent ligedan som i Tydsken; dog er herved at mærke, at Ordene for en stor Deel have to eller flere Kasus, som ere ganske lige. I Svensk og Dansk ere de gamle Former for Kasus for det meste bortfaldne; imidlertid har dog Svensken endnu en Mængde gamle Dativer og Akkusativformer i den simplere Stiil, især i Bibelen og adskillige Almueskrifter. Den Genitivform (med S), som nu findes gjennemført i Svensk og Dansk, er for en stor Deel at ansee som en ny og uægte Form, da den egentlig kun skulde have Sted i en Deel Hankjønsord og Intetkjønsord i Eentallet.

I. Substantivernes Bøining.

160. Navneordene (Substantiverne) dele sig i flere Rækker, som have visse særegne Former i Bøiningen, saa at de vel kunde opstilles som forskjellige Bøiningsmaader (Deklinationer); men alligevel findes der dog saa megen Lighed imellem de Ord, som høre til samme Kjøn, at det her bliver bekvemmest at dele Ordene i tre Rækker efter de tre Kjøn. Den mest omfattende

Forskjel forøvrigt er den, at Ordene i hvert Kjøn adskille sig i to Afdelinger, hvoraf den ene omfatter alle Genstavelsesord og alle de Ord, som slutte med en Konsonant (f. Ex. Dag, Morgon), medens den anden omfatter de Ord, som have mere end een Stavelse og ende paa E eller A (f. Ex. Time, Klokka). Disse to Rækker adskilles for det første ved en forskjellig Betoning i den bestemte Form (efter § 67); men tildeels adskille de sig ogsaa i selve Endelserne, og forsaavidt som dette er Tilfældet, kunne Ordene i den første Afdeling kaldes de „stærke" (eller stærkformede) medens derimod de andre kaldes de „svage" (eller svagformede). Denne Forskjel i Formerne er størst i Hunkjønsordene; i Hankjønsordene er Forskjellen mindre, og i Intetkjønnet er det kun nogle faa Ord, som kunne regnes til den svage Bøining.

Anm. Benævnelsen stærk og svag, som man nu, efter Grimms Exempel, altid bruger i det gamle Maals Grammatik, sigter egentlig ikke til selve Ordenes Form, men kun til en vis Forskjel i Bøiningen. Man maa saaledes ikke ansee alle de Ord, som ende paa en Vokal for at være „svage", da vi nemlig have mange Ord, som ende paa E, og som dog egentlig høre til den stærke Bøining.

Navneordenes Bøining er meget forskjellig i Bygdemaalene, saa at det her bliver nødvendigt at nævne en Række af afvigende Former. For en Deel kunne disse Afvigelser forklares som Forkortninger og simple Overgange i Dagligtalen; men for en stor Deel grunde de sig heller paa en forskjellig Tillempning af de gamle Regler; man har nemlig forsøgt at slaae to eller flere Former sammen til een, for saaledes at faa en lettere Bøinings-Plan, men herved er man da kommen ind paa forskjellige Veie, som f. Ex. at nogle have holdt sig mest til det gamle Nominativ, og andre derimod til Akkusativformen. Naar vi nu skulle føre disse forskjellige Planer tilbage til en Eenhed og saaledes kun optage een Form for hver Stilling, maa vi hertil udvælge den Form, som baade ligner den gamle mest og tillige kan bedst passe sammen med de øvrige Former. Imidlertid maa Bygdemaalenes forskjellige Tillempninger ogsaa her anføres til nærmere Oplysning om den Plan, som Sproget af sig selv har fulgt.

a) Hankjønsord.

161. Navneordene af Hankjønnet (Maskulinum) faae i den bestemte Form altid Endelsen „en" og i Fleertal for det

meste „ar". De Ord, som egentlig slutte med en Konsonant, have for den største Deel en Bøining, som kan fremstilles ved følgende Exempel:

	Ental.		Fleertal.	
	Ubestemt Form.	Bestemt Form.	Ubestemt Form.	Bestemt Form.
Nom. og Akk.	Dom.	Domen.	Domar.	Domarne.
(Dativ	—	Dome.	—	Domom).
Genitiv	Doms.	—	Doma.	—

I den bestemte Form i Entallet have disse Ord altid det stærke Tonelag, som her kunde betegnes: „Dom'en", „Dom'e" (forkortet for Dom'enom). Fleertallets Former have derimod det svagere Tonelag (§ 67).

Anm. Det er saaledes kun de fire nødvendigste Former (§ 158), som kunne opstilles som gjennemførte og almindelige, og enhver af disse omfatter to Kasus, nemlig Nominativ og Akkusativ. Tildeels omfatte de ogsaa Dativ; men i en stor Deel af Landet findes dog en egen Dativform gjennemført, dog kun i den bestemte Form og ikke i den ubestemte. Derimod bruges Genitiv kun i den ubestemte Form og mest i Sammensætning, f. Ex. Doms-dag og Doma-dag. Dog findes der ogsaa adskillige Undtagelser, som senere skulle omtales.

Andre Ord, som kunne passe til Exempel, ere: Baat, Aas, Mur, Sal, Stol, Stein, Saum, Heim, Stav, Hop; Odd, Foss, Hest, Arm, Eld, Kamb, Knapp, Topp, Fugl, o. s. v. At nogle Ord have Genitiv paa „ar" (f. Ex. Katt, Kattar-Slag), vil senere blive omtalt.

De Former som forefindes i Bygdemaalene, ere:

Ental.

Ubestemt F.

Dom (l. Doom).
Dom'e (Nbg., Tel., Sfj., Nfj.)
(Gen. Doms).

Bestemt F. (Nom. og Akk.):

Dom'en. (Dom'in, aabent i).
Dom'øn (Vald.)
Dom'inn (Nfj., Sdm. og fl.)

Dativ:

Dom'em, el. Dom'om (Østerdalen).
Dom'i (Tel., Sogn, Namd.).

Fleertal.

Ubst. F. Domar (Nbg. Tel. Hard.).
Doma (Berg. og Trondh. Stift).
Domer (Søndre Agersh.)
Dome (Gbr.).

Bst. Form:

Domadne (Sogn).
Domadn (Hall., Vald.).
Domanne (mest alm.).
Domann (Trondh. Stift og fl.).
Domenn, -æinn (Gbr.).
Doma' (Søndre Agersh.).

Dom'e (Hall., Vald., Gbr.).	Dativ: **Domom** (Trondh. Stift, Nordre Agersh.).
Dom'æ (Sæt., Voss, Nhl.).	**Domo** (Hall., Vald., Sæt., Voss).
Dom'a (Sfj., Nfj., Sdm., Trondh., Toten Hedemk.).	**Domaa** (Nhl., Sfj., Sdm., Ndm.).

Dette maa sammenlignes med Formerne i Gammel Norsk, som ere følgende:

Ental ubst.	bestemt.	Fleertal ubst.	bestemt.
Nom. dómr.	dómrinn.	dómar.	dómarnir.
Akk. dóm.	dóminn.	dóma.	dómana.
Dat. dómi (e).	dóminum.	dómum.	dómunum.
Gen. dóms.	dómsins.	dóma.	dómanna.

Heraf sees, at Hovedformen (Nom.) og Modfaldet (Akk.) ere i den senere Tid faldne sammen, da f. Ex. det anførte „Dom'e" (= dómr) bruges i begge Kasus ligesaavel som „Dom". Dativet i Ental er overalt blevet noget forvansket; thi Formen: Dom'e (i, æ) svarer egentlig til det gamle „dómenom" og ikke til „dóme" (dómi). Denne sidste Form, som er kjendelig ved sit svagere Tonelag, findes kun af og til i visse Talemaader, f. Ex. av Garde, i Stade, i Make og fl. (hvorom senere). Imidlertid have vi dog ogsaa den gamle Form med „nom" (no, naa), men kun i de Ord, som ende med Rodvokalen, f. Ex. Sjo (Sø), paa Sjo'nom (Sjo'no, Sjø'naa); og disse Ord have da oftest den samme Form i Fleertallets Dativ, f. Ex. i Sko'nom, med Ljaa'nom (ligt i Ental og Fleertal). Den østerdalske Form for Ental er ogsaa tildeels lig Fleertal, idet den kun frastiller sig ved det stærke Tonelag (Dom'om). Den almindeligste Form paa A (Dom'a) er en Tillempning efter den svage Bøining, hvorom strax nedenfor.

I de Ord, som slutte med K og G, skulde dette egentlig udtales som kj og gj i de Former, hvor et E (i, æ) paafølger (§ 51), og saaledes lyder det ogsaa i en stor Deel af Landet, f. Ex. Duk, Dukj'en, med Dukj'e; Skog, Skogj'en, i Skogj'e. Men heri findes dog store Afvigelser, da nemlig nogle Bygdemaal ogsaa beholde „j" i Dativet med A (som her er traadt i Stedet for E), f. Ex. mæ' Dukj'a, i Skogj'a (Nordre Bergenh., Sdm., Ndm. og flere); medens derimod andre udelade dette „j" ogsaa forved E og altsaa sige Duken, Skogen o. s. v. (Sogn, Vald., Ork.). I Hall. og Gbr. findes ogsaa den Egenhed, at „j" beholdes forved det blotte „e", men ikke forved „en", altsaa: Skog'en, men: i Skogj'e.

162. De Hankjønsord, som ende paa „e" og saaledes have mere end een Stavelse, adskille sig noget fra de foregaaende i Entallets Former, især i Dativ og Genitiv, forsaavidt som dette

bruges. Deres Bøining (som er den saakaldte svage Bøining) kan fremstilles ved følgende Exempel:

	Ubest. Form.	Best. Form.	Ubest. Form.	Best Form.
Nom. og Akk.	Ende.	Enden.	Endar	Endarne.
(Dativ	—	Enda.	—	Endom).
Genitiv	Enda.		(Enda).	

Anm. Andre Ord, som kunne tjene til Exempel, ere: Maate, Faare, Sole, Kjole, Straale, Time, Lode, Laave; Gneiste, Ande, Skalle, Bolle, Nagle, Granne, Namne, Stolpe, Stabbe, Kubbe.

De Former, som findes i Bygdemaalene, ere: — 1) I Ental, ubestemt Form: Ende. Genitiv Enda (utydeligt, da nemlig A gaar ofte st over til E, f. Ex. Ende-lykt). Bestemt Form: Ende el. Endin (med aabent i) ogs. Endinn (især nordenfjelds). Dativ: Enda (i de fleste af de Egne, hvor Dativ bruges), Endam (Meldalen i Trondh. Stift), Endom, el. Endaam (Namdalen, Østerd.), Endo (Helgeland). 2) I Fleertal findes samme Former som ved Censtavelsesordene (Dom, i forrige §), altsaa: Endar, a, er, e; — Endadne, adn, anne, ann, enn og a; i Dativ: Endom, Endo, Endaa.

De tilsvarende Former i Gammel Norsk ere følgende:

	Ental, ubst.	Bestemt F.	Fleertal, ubst.	Bestemt F.
Nom.	endi (e)	endinn.	endar.	endarnir.
Akk.	enda.	endann.	enda.	endana.
Dat.	enda.	endanum.	endum.	endunum.
Gen.	enda.	endans.	enda.	endanna.

Her er atter at mærke, at Hovedformen og Modfaldet ere faldne sammen, og at det nyere Dativ „Enda“ ikke egentlig svarer til det gamle „enda“, men til Formen „endanum“, hvoraf ogsaa Formerne Endam og Endaam, kunne forklares. — Nogle Ord, som i det gamle Sprog endte paa „ir“ og havde stærk Bøining (f. Ex. mælir, hirdir, þerrir), have nu for det meste faaet Formen „e“ med svag Bøining, f. Ex. Mæle, Dativ: (i) Mæla. Dog findes enkelte Spor af den stærke Form; saaledes har „Terre“ (ↄ: Tørring) i Genitiv: Terres, f. Ex. Terresdag, Høyterresdag.

De Ord, som have K eller G forved E (f. Ex. Bakke, Skugge), have endnu i en stor Deel af Landet den regelrette Udtale, nemlig med „j“ forved E, men ikke forved A; altsaa: Bakkje, Bakkjen, Dativ Bakka, Fleertal Bakkar; Skuggje, Skuggjen, Skugga, Skuggar. (Sæt., Voss, Hall., Gbr., Ork.). I nogle Egne findes derimod Afvigelser; paa nogle Steder bortfalder „j“ i alle Former, altsaa: Bakke, Bakken; Skugge, Skuggen (Indre-Sogn, Vald., Helg.); paa andre Steder findes den Forvanskning, at „j“ bliver vedhængende ogsaa forved A i Dativ, f. Ex. paa Bakkja, i Skuggja, i Hagja (Ski., Nfj., Sdm.,

Ndm.). Det kan ellers anmærkes, at ogsaa det gamle Sprog har en besynderlig Egenhed i de Ord, som ende paa „ingi“ (f. Ex. erfingi, höfðingi), da nemlig disse Ord overalt faae et tilføiet j (i) forved A, endog i Fleertallet (erfingjar, böfðingjar). Disse Ord have rigtignok endnu paa nogle Steder Formen „inge“ (ingje), men almindeligst „ing“ med stærk Bøining, og Fleertallet har, saavidt vides, overalt et reent G uden j, f. Ex. Ervingar, Hovdingar, Jamningar.

I det Søndenfjeldske og i Trondhjems Stift findes ellers en betydelig Afvigelse i de Ord, som have den føromtalte Tiljævning i Vokalerne og altsaa ende paa A (§ 113) eller Aa (§ 115), f. Ex. Haga, el. Haagaa (for Hage, Hagje), Fola el. Faalaa (for Fole, aabent o), da nemlig Endevokalen vedbliver uforandret i de forlængede Former (Haga'n, Folan, el. Faalaan) og tildeels endog, naar et A føies til, f. Ex. i Haagaa'a (Dativ), Haagaa'ann (Fleertal). Denne afvigende Endevokal har vistnok sin Grund i det gamle Akkusativ paa A, som saaledes kun er beholdt i de Ord, som have en enkelt Konsonant efter en aaben Vokal (s. § 113), og ikke i andre Tilfælde. I nogle Fjeldbygder (Tel., Hall.) ender Hovedformen regelret paa E (f. Ex. Hagje, Reve, Mose), men Genitivet i de sammensatte Ord har altid A (ligesom i G. N.), f. Ex. Haga-blom, Reva-slag, Mosa-mark; hvilket ikke finder Sted i andre Lydstillinger.

163. **Nogle af de eenstavede Hankjønsord adskille sig fra de øvrige derved, at Fleertals-Endelsen faar Vokalen E, ligesom i Hunkjønsordene; f. Ex.** Kvist, **i Fleertal:** Kvister (Kvistir, Kviste), **i den bestemte Form:** Kvisterne (Kvistidne, Kvistenne, Kvistinn). **Blandt disse Ord ere nogle, som ende med K eller G og have en lind Vokal i Roden, og disse Ord frafkille sig endnu mere derved, at de forbindes med Lyden „j“ i alle Former i Fleertallet; f. Ex.** Øyk, **i Fl.** Øykjer (**Øykje**), **bestemt Form:** Øykjerne (**Øykjinne, Øykjinn**), **Dativ:** Øykjom (—o, aa), **Genitiv:** Øykja (**eller sædvanligst med E for A, f. Ex. Øykje-flokk**). **Ogsaa i Entallet findes Spor til et Genitiv med „j“, i Forbindelse med den gamle Genitiv-Endelse „ar“, som f. Ex. ved Ordet „Rygg“ i Sammensætninger som „Ryggjar-tak“; men denne Form findes dog kun ved faa Ord og kan neppe opstilles som almeengjældende.**

Anm. Hertil høre henved 50 Ord, som kunne opstilles i følgende Orden (efter Udlyden): Lit (Farve), Lut (Lod), Rett (om en Ret Mad), Brest, Gjest, Lest, Kvist, Kost, Lid (el. Led), Sid (el. Sed), Stad, Saud, Gris, Byl,

Hyl, Styl, Vin, Mun, Løn (Træ), Ørn, Bjørn, Lim, Ved, Red; — (med K og G): Veik, Øyk, Løk, Bekk, Flekk, Lekk, Sekk, Drykk, Rykk, Serk, Verk, Stylk, Benk, Skjenk; Hegg, Klegg, Legg, Vegg, Rygg, Belg, Svelg, Dreng, Sleng, Streng, Veng, Styng. — Hertil høre ogsaa nogle Fleertalsord, som bruges til Benævnelse paa Folk fra et vist Hjemsted, saasom: Døler (af Dal), Fyrder (af Fjord), Sygner (fra Sogn), Nører (fra Norene i Sogn), Kvemmer (fra Kvam i Hard.), Egder, Teler, Trønder, Værer (Vaagværer og fl.), Bygger (Selbyggjer, Sparbyggjer).

Ved nogle Ord er Formen ellers vaklende, saaledes i „Bjørn" og „Red", som paa mange Steder have Fleertal med A (ar). Paa nogle Steder findes flere Ord med Fl. paa „er", som: Leiv, Deil, Famn, Veder, Veg, Teig, Prikk, Leik. Ogsaa i det gamle Sprog findes flere Ord med Fl. paa „ir", saasom: dalr, salr, hvalr, hamr, stafr; dog have nogle af dem været vaklende, f. Ex. hvalir og hvalar (N. g. Love 1, 252, 330).

Fleertalsform med „j" kan nu kun opstilles som regelret for de Ord, som slutte med K og G. Rigtignok findes en lignende Form ved nogle faa andre Ord; saaledes: Hyl, Hyljom; Ved, Vedjom; og Fl. med „j" og „a", som Hylja(r), Vedja (Sdm. og fl.), Bø, Bøja (Voss); jf. Red, Redja-Skinn (Smaal.); men dette bliver nærmest at betragte som Undtagelser for enkelte Egne. — At mange af de ovennævnte Ord have Genitiv paa „ar" vedkommer nærmest Sammensætningen.

164. **Nogle Ord adskille sig fra de ovennævnte derved, at de faae Omlyd (§ 95) i Fleertallet; dog ere disse Ord ikke mange. Nogle af dem faae i Fleertallet den fulde Endelse „er" (= ir) med svagt Tonelag ligesom de foranførte; saaledes:** Son, Søner (G. N. synir), Spon, Spøner; Taatt, Tætter; Vott, Vetter; Trom, Tremer (**ikke alm.**). **Nogle faae derimod „er" (= 'r) med stærkt Tonelag (§ 65), nemlig:** Mann, Menner; Nagl, Negler; Fot, Føter; Traad, Træder; Fader, Feder (**G. N.** feðr); Broder, Brøder; Bonde, Bønder. **Et Par Ord beholde Omlyden i Dativ** (Fedrom, Brødrom); **men de fleste gaae tilbage til Grundlyden, saasom:** Føter, Fotom (**jf.** Menner, Monnom), **ligedan som Hunkjønsordene, hvorom senere.**

Paa nogle Steder findes flere med Omlyd, saasom: Stol, Støler (Tel.), Volk, Velkjer (Sdm.), Vog, Vøg'er, Hov, Høv'er, Saa, Sær; men disse synes at have mindre Grund. Feilagtige ere: Votn, Vetne (Sdm.), Ljaa, Ljæ (Sfj.), Stad, Steder (efter Dansken). — Den ovennævnte Halvlydsform: 'er

for „'r", har mange Afvigelser i Bygdemaalene, f. Ex. Menn'ur, Menn'ar, Menn'a, Menn; hvorom mere senere.

Det gamle Sprog havde imidlertid flere Maskuliner med Omlyd, og deriblandt mange med en dobbelt Omlyd (a—ö—e). f. Ex. völlr, Gen. vallar, Fl. vellir. (Hertil høre de ovennævnte Vott og Trom). Men denne Bøining er nu gaaet af Brug, idet Vokalen O (eller Ø) i de fleste af disse Ord er bleven eneherskende (§ 102), og Fleertallet har lempet sig efter Hoved-Regelen; f. Ex. Voll, Vollar o. s. v.

165. **En anden Afvigelse i Fleertal findes ved endeel Ord, som ende paa „el" (og ul), idet Vokalen forved L falder bort og Konsonanterne saaledes sammendrages;** f. Ex. Tistel, Tistlar; Bendel, Bendlar; Lykel, Lyklar; Spegel (Spegjel), Speglar; Tygel (Ty'el), Tyglar; Ongul, Onglar. **En lignende Form findes ogsaa ved nogle faa Ord paa „ar", som** Hamar, Hamrar; Navar, Navrar.

Anm. Enkelte afvigende Former ere: Fetel, Fatlar; Kjetel, Katlar (ikke almindelige); Morgon, Mornar. Det sidste Ord har mange Afvigelser i Talen, saaledes: Mønnar (Tel.), Mednar (Hard.), Menna (Sdm. og fl.). Andre Former som: Eislar (af Eitel), Seslar (af Setel) og lignende, ere kun Udtaleformer. — Af de Ord, som ende paa „ar", er det kun faa, som lide Sammendragning i Fleertal; da de fleste, og deriblandt alle de, som dannes af Verber, beholde sine Vokaler, uden Forkortning; f. Ex. Tenarar, Fiskarar, Lærarar. Disse Former, som kunne synes at klinge noget haardt, blive ellers i Dagligtalen formildede derved, at det sidste R paa mange Steder bortfalder, og ialfald sjelden høres i den bestemte Form; f. Ex. Lærararne, som almindeligst udtales „Læraranne".

166. **De øvrige Afvigelser, som findes i Hovedformerne, ere at ansee som ubetydelige Forandringer, som nærmest vedkomme Dagligtalen. Et Par Ord, som ende med Vokalen, nemlig Sko og Ljaa, have sædvanlig et Fleertal, uden „r", men det synes dog rettest at skrive dem med „er" (Skoer, Skoerne). De øvrige af disse Ord have Fleertal paa „ar" som: Moar, Skjaa'ar, Byar. I den bestemte Form af disse Ord tilføies ofte kun et „n" (uden e), saasom: By'n, Mo'n, Bø'n; men det bliver dog altid tydeligst at tilføie Formen „en". Det samme gjælder ogsaa om visse andre Forkortninger, som Hamar'n, Fiskar'n, Him-**

mel'n o. s. v.; undtagen forsaavidt man i Vers eller Riim kunde benytte disse Former for Korthedš Skyld.

Anm. I de Ord, som ende med „n", bliver Endelsen „en" paa mange Steder noget utydelig, da nemlig begge disse Konsonanter ville ligesom flyde sammen; f. Ex. Stein'n, Mann'n. — At K og G bliver til „kj" og „gj" forved „en", er forhen anmærket.

I Hankjønsordene af den stærke Bøining havde det gamle Sprog et tilføiet „r" som Mærke paa Nominativ (f. Ex. dagr, hestr, fiskr); dog kunde dette „r" blive tiljævnet eller sammensmeltet med et foregaaende S, L eller N, saa at det enten bortfaldt eller dannede en dobbelt Konsonant; saaledes findes dobbelt L i Endelsen „il" (f. Ex. lykill) og ligeledes „ll" og „nn" for lr og nr efter en lang Vokal, f. Ex. áll (Aal), steinn (Stein), og dette „ll" og „nn" har da rimeligviis havt en egen Udtale (dl, dn) ligesom paa Island. Af denne Form findes mange Levninger i Bygdemaalene. I de Ord, som ende med Rodvokalen, findes tildeels et tilføiet „r" eller „re"; saaledes: Sko'r, Snjo'r, Saa'r (Num. Hall.), el. Sko're, Snjo're (Sætersd., Tel.); Sko'ren, Ljaa'ren (Hard. og fl.); i Sætersdalen endog et nyere Dativ med „r", altsaa: i Sko'ræ, i Snjo'ræ. I andre Ord findes et tilføiet mat E (Halvlyd) uden „r", f. Ex. Dag'e, Hest'e, Fisk'e (Sæt., Tel., Sfj., Nfj.); jf. Navnene: Knut'e, Sjur'e, Eirik'e (Sdm.). Dette kan ogsaa findes i Ord, som ikke have „r" i G. N., f. Ex. Fugl'e, Ramn'e, Sess'e; saaledes ogsaa ved Endelsen „el": Eitil'e, Kistil'e, Fivil'e (Sæt., Tel.); jf. Aapaal'e (for Apall), Einir'e (Einer). Ordene paa „el" faae ellers paa andre Steder „dl" (§ 130), f. Ex. Hevedl, Tistedl, Lykjidl (Shl., Ryf.). Ord med L og N, efter en lang Vokal, faae „dl" og „dn" (§ 127); saaledes: Aadl (Aal), Stodl, Hædl, Trædl; Heidn (Hein), Steidn, Raudn, Hudn (Hard., Shl., Ryf.). Paa Steder, hvor den nordenfjeldske Udtale af „ll" og „nn" (§ 39) er herskende, findes ogsaa et Par Exempler paa denne Overgang, nemlig: Heinn og Sveinn; jf. Navnene Paall, Marteinn, Kolbeinn, Tosteinn (Sdm.). Disse Former have dog nu ingen Betydning for Bøiningen, da nemlig den Kasus, som de skulle betegne, ikke længere adskiller sig fra de andre Former.

167. I Dativ og Genitiv findes ogsaa adskillige gamle Former, som vilde have en større Betydning, hvis de fandtes saavidt gjennemførte, at de kunde opstilles som almeengjældende. Det føromtalte, Dativ med N (f. Ex. Sjonom) er saaledes mærkeligt ved sin Lighed med den gamle Form; men det findes kun i nogle faa Ord og er desuden ikke almindeligt. En anden gammel Form er Dativ med Omlyden O' (af A) i Fleertal, f. Ex. Monnom af Mann, Bokkom af Bakke; men ogsaa dette findes

kun i nogle Ord i en Deel af Landet. — Det forhen nævnte Genitiv paa „ar" har derimod en større Betydning, da det i en Deel Ord maa opstilles som almeengjældende, især i Sammensætning, f. Ex. Sonar-son, Rettar-bot, Skogar-teig, og i visse Talemaader, f. Ex. ein Fredar Mann (ɔ: en Fredens Mand). Denne Form gjælder imidlertid ogsaa for Hunkjønsordene og vil altsaa blive senere omtalt ligesom et Par andre Genitivformer, som ogsaa findes i Intetkjøn.

Anm. Dativer med „N" forekomme mest paa nogle Steder, hvor Endelsen „om" er forkortet til „o" eller „aa"; saaledes paa Voss: paa Sjo'no, paa Bø'no, mæ' Ljaa'no; — paa Søndmør: Sjonaa (og Sjø'naa), Sko'naa, Saa'naa, Ljaa'naa; — i Valders: Sko'no, Ljaa'no. Paa sidstnævnte Sted synes denne Form nærmest at tilhøre Fleertallet; paa Søndmør bruges den derimod helst i Ental; saaledes gjøres Forskjel paa „Bø'naa" (Ental) og „Bøaa" (Fleertal).

Ogsaa det Dativ, som har Omlyden af A, synes at være indskrænket til de Egne, hvor Endelsen „om" er forkortet. Saaledes i Valders: i Dølo' (af Dal), i Gøro (for Gordom, af Gard); paa Voss: i Dolo (aab. o), i Goro, aat Kolvo (Kalv); paa Søndmør: i Dolaa, i Goraa, aat Kolvaa, aat Monnaa (Mann), paa Noglaa (Nagl), paa Bokkaa (Bakke), mæ Kaambaa (for Kombom, af Kamb), i Haambraa (for Homrom, af Hamar).

Flere Exempler paa Genitiv med „ar" ere: Kostar-helde, Matarmaal, Vidar-lass, Botnar-løysa, Draattar-reim, Kattar-rova, Sjoar-is (Voss), Venkjar-gaava (Valders). Ellers findes denne Form i en liden Række af Hankjønsord, som dog ikke kunne omfattes under nogen bestemt Regel. De vigtigste af dem ere følgende: Mat, Gut, Reit, Katt, Rett, Kost, Vest, Fred, Vid, Meid, Burd, Skurd, Veder, Mun, Son, Vin, Botn, Skog, Veg, Log (o'), Løk (kj). Dreng (gj), Rygg (gj). I mange Ord bliver ellers Formen utydelig derved, at „ar" paa de fleste Steder lyder som „a" og saaledes falder sammen med Fleertals-Genitivet.

b) Hunkjønsord.

168. De Navneord, som høre til Hunkjønnet (Femininum), adskille sig i flere Former fra Hankjønsordene og dele sig desuden i to forskjellige Bøiningsmaader, som kunne kaldes den stærke og den svage. De Ord, som slutte med en Medlyd og saaledes høre til den stærke Bøining, have et Formskifte, som kan forestilles ved følgende Exempel:

	Ental.		Fleertal.	
	Ubest. Form.	Best. Form.	Ubest. Form.	Best. Form.
N. og A.	Skaal.	Skaali (n).	Skaaler.	Skaalerna.
Dativ		Skaalenne.	—	Skaalom.
Gen.	Skaalar.	—	Skaala.	

Anm. Andre Ord, som kunne tjene til Exempel, ere: Tid, Bud, Leid, Snor, Naal, Fil, Grein, Bøn, Von; Ætt, Lyft, Urt, Tuft, Kluft, Ferd, Stund, Grend, Bygd, Sokn, Segn.

De Former, som forefindes i Landet, ere følgende:

Ental.	Fleertal.
Ubest. F. Skaal.	Ubst. F. Skaaler (Hard., Ryf. og fl.).
Genitiv.	Skaalir (Rbg., Tel.).
Skaala(r), tydeligst i enkelte Sammensætninger.	Skaali (Hall. og fl.).
	Skaale (B. og Trondh. Stift).
Bestemt F. (Nom. og Akk.):	Bestemt F. (Nom. og Akk.):
Skaal'i (Sogn, Tel.).	Skaalidna (Sogn).
Skaal'e (Tel., Hall., Vald., Gbr.).	Skaalidn (Hall., Vald.).
Skaal'æ (Sæt., Hard., Voss, Nhl.).	Skaalenna (Hard., Voss, Nhl.).
Skaal'a (mest udbredt).	Skaalenne, eller Skaalinne (mest udbredt).
Skaal'aa (Lister, Jæd., Ryf.).	
Skaal'o (Shl.).	Skaalinn (Gbr. og Trondh. Stift).
Dativ:	Dativ:
Skaal'enne, og Skaal'inne (Sæt., Voss, Nhl., Sfj., Sdm.).	Skaalom (Oplandene og Trondh.).
	Skaalo (Sæt., Voss, Hall., Vald.).
Skaal'en (Hall., Vald., Gbr. og Trondh. Stift).	Skaalaa (Nhl., Sfj., Sdm., Ndm.).

Efter Bøiningen i det gamle Sprog ere Formerne følgende:

Ental ubst.		Bestemt F.	Fleertal ubst.	Bestemt F.
Nom.	skál.	skálin, (en).	skálir (er).	skálirnar.
Akk.	skál.	skálina.	skálir.	skálirnar.
Dat.	skál.	skálinni.	skálum.	skálunum (onom).
Gen.	skálar.	skálarinnar.	skála.	skálanna.

Heraf sees, at nogle Former ere godt vedligeholdte; især er Dativet meget fuldkomnere her end i Hankjønsordene. Derimod findes en betydelig Afvigelse i den bestemte Hovedform i Entallet, hvor det gamle Sprog havde Endelsen in (eller en), f. Ex. ættin, tiðin, sólin (eller ætten, tiðen, sólen), da nemlig det sluttende N er overalt bortfaldet, saa at Formen ender med Vokalen. Det samme er ogsaa Tilfældet i de svagformede Hunkjønsord (hvorom nedenfor), samt i Hunkjønsformen af Adjektiver paa „en" (f. Ex. liten, liti) og af enkelte andre Ord paa „n" (som: hi, mi, di, si, ei, ho); det viser saa-

ledes en tydelig og gjennemgaaende Plan til at adskille Hunkjønsordenes Former fra Hankjønsordenes. At gjenoptage det sluttende „N" (f. Ex. Skaalin, el. Skaalen), som ved første Øiekast maa synes at være det retteste, har saaledes meget imod sig, fordi det netop strider imod saadan almindelig Plan. Den nærmeste af de brugelige Former er egentlig den med „e" (Skaal'e); men denne Form er ubekvem, fordi der er saa mange andre Former, som ende paa „e", og fordi den særegne stærke Betoning, hvorved denne Form adskiller sig fra de andre, ikke kan betegnes tydeligt i Skrift. Formen med „i" er heller ikke meget bekvem, men har dog den Fordeel, at den adskiller sig fra andre Endelser, ligesom den ogsaa har nogen Lighed med Ordet „hi" (hin), som denne Endelse nærmest maa henføres til. (§ 158).

Formerne med i, e og æ, ere ellers kun at ansee som forskjellig Udtale af een og samme Endelse. Formerne med a, aa og o, ere derimod noget andet, nemlig en Tillempning efter den svage Bøining, hvorom nedenfor. Dog kunde maaske den almindeligste Form med „a" (Skaal'a) opfattes som en Mindelse af det gamle Akkusativ (Skaalena) med udeladt N. Dette bestyrkes derved, at de Ord, som ende med Rodvokalen (f. Ex. Bru, Klo, Øy), have i mange Dialekter et vedhængende N i den bestemte Form; f. Ex. Bru'na (Rbg., Sfj. ogsaa Hard.), Bru'naa (Stav. Amt, Sogn, Sdm.), Bruno (Shl.); ellers ogsaa: Bru'ne, Bru'næ (Sæt., Hard., Nhl.), og foruden N: Bru'i (Tel., Sogn), Bru'e (Gbr.), Bru'a (Trondh. Stift og flere). Mærkeligst er ellers Forholdet ved disse Ord i Hallingdal og Valders, hvor nemlig et N er lagt til Roden af Ordet og medfølger i alle Former, f. Ex. Øyn (for Øy), bst. F. Øy'ne; Dativ Øyn'; Fleertal: Øy'na (d. e. Øer), bst. F. Øynadn, Dativ Øyno. Her bliver „N" at betragte ligesom det tillagte „T" i nogle Intetkjønsord, f. Ex. Trett'e for Tre-et (§ 126).

De Ord, som ende med K og G, faae som sædvanlig Lyden kj og gj forved alle Endelser med „e" eller „i", f. Ex. Mark, Markji, paa Markjenne; Fl. Markjer; derimod Dativ: Markom, Gen. Marka (f. Ex. Marka-Vidd). Men paa nogle Steder findes dog besynderlige Afvigelser i den bestemte Form i Eentallet; saaledes: Markj'a (Nordre Berg. og Trondh. Stift), Markj'aa og Markj'o (Jæd., Ryf., Shl.); og derimod: Mark'i (Sogn), Mark'e (Valders), Mark'a (Orkd., Søndre Agersh.), I Hallingdal og Gbr. høres „kj" og „gj" forved et sluttende „e", men k og g forved „en", (f. Ex. Markj'e, paa Marken; Sagj'e, paa Sagen. (Jævnfør Dativet af Maskulinerne, § 161).

169. De Hunkjønsord, som have Endevokalen A, adskille sig meget fra de foregaaende og have en egen Bøining, som kan kaldes den svage. Deres Former kunne bekvemmest opstilles som i følgende Exempel:

	Eental.		Fleertal.	
	Ubest. Form.	Best. Form.	Ubest. Form.	Best. Form.
N. og A.	Visa	Visa (n).	Visor.	Visorna.
Dativ	—	Visonne.	—	Visom.
Gen.	Viso		(Viso).	

Anm. Andre Ord til Exempel ere: Gaata, Sida, Baara, Dyna, Gaava, Tuva, Kaapa, Luka, Muga; Hetta, Kista, Kjerra, Hella, Tavla, Skjeppa, Klubba, Brekka, Klokka, Bogga, Tunga.

De Former, som findes i Bygdemaalene, ere:

Eental.

Ubestemt Form. (N. A. D.).

Visa (fra Sogn til Lister, se § 81).
Vise (Søndenfjelds og videre).
Vis' (Trondh. Stift).
Genitiv: Viso, el. Visu, i Sammensætning, f. Ex. Viso-tone. (Hard.). Ellers: Vise.

Bestemt F. (Nom. og Akk.).

Visa (Søndenfjelds, Trondh. og fl.).
Viso (Vofs, Hard., Shl.).
Visaa (Jæd., Nhf., Nhl., Sogn, Sdm., Romsd., Ndm.).

Dativ.

Visunne, -onne (Sætersd.).
Visenne (Berg. Stift).
Visun (Hall., Vald., Gbr., Ork.).
Visaan (Ndm., Indherred).

Fleertal. Ubst.

Visor (Hard.), Visaar (Helg.).
Visur (Nbg., Tel.).
Visu (Sæt., Num., Hall.).
Viso (Vald., Gbr., Orkd.).
Visaa (Ndm., Indherred, Namd.).
Visa (Fosen, ogs. i Nordland).
Viser (Nhf., Søndre Agersh.).
Vise (Berg. Stift).

Bestemt F. (N. A.)

Visonna, -unna (Hard.).
Visudn (Hall., Vald.).
Visunne (Nbg., Tel.).
Visunn (Gbr., Ork.).
Visaan (Ndm., Indh., Namd.).
Visan (Fosen, Nordland).
Visenne, -edna (Sogn, Vofs, Nhl.).
Visenne (flere Steder).

Dativ.

Visom, o, aa (som de forrige Ex.).

Efter det gamle Sprog ere Formerne følgende:

Eental, ubst.		Bestemt.	Fleertal, ubst.	Bestemt.
Nom.	vísa.	vísan.	vísur (or).	vísurnar.
Akk.	vísu (o).	vísuna.	vísur (or).	vísurnar.
Dat.	vísu.	vísunni.	vísum.	vísunum.
Gen.	vísu.	vísunnar.	vísna.	vísnanna.

Her findes atter den samme Afvigelse som i den stærke Bøining, at nemlig det sluttende N i det bestemte Eental (G. N. vísan) overalt er bortfaldet. Alligevel have dog de fleste Bygdemaal en Forskjel imellem ubestemt

og bestemt Form; der, hvor den første har A, har den anden oftest O eller Aa, hvilket vistnok er den gamle Akkusativform, som saaledes er sat ind i en ny Stilling; hvor derimod det sluttende A er svækket til E, bliver A sædvanlig beholdt i den bestemte Form. (S. § 112). Men det er her at mærke, at A er ligesaa nødvendigt i den ubestemte Form som i den bestemte, og at Sprogets egne Lydregler netop kræve en haard Vokal i denne Form, hvilket lettest kan sees af de Ord, hvis Rod ender med K eller G, da nemlig disse Ord beholde denne Konsonant uforandret; have de haardt K eller G (f. Ex. Klokka, Tunga), da beholde de det i alle Former; have de derimod „kj" eller „gj" (f. Ex. Eikja, Snekkja, Bryggja), da beholde de dette i alle Former; og dette viser netop, at alle Former skulle have haard Endevokal og altsaa ikke noget E. Nu er der den Uleilighed ved den bestemte Form, at den gamle Endelse „an" er vanskelig at optage, forbi den strider imod den foromtalte almindelige Plan i det nyere Sprog; ogsaa Endelsen „o" (eller „aa") synes her at have meget imod sig, og endelig har Endelsen „a" den Uleilighed, at bestemt og ubestemt Form blive lige. Alligevel synes dog denne Form (med a) at være den bekvemmeste, og dens Lighed med en anden Form synes ikke at medføre nogen betydelig Vanskelighed.

Som før er bemærket (§ 82) havde det gamle Sprog ogsaa endeel Hunkjønsord paa i (e), f. Ex. æfi, gleđi, kæti; og disse havde da en anden Bøining, som lignede den stærke. Heraf findes nogle faa Levninger; saaledes i Nordhordland. Æve, bst. F. Ævæ; Feite, bst. F. Feitæ; men paa andre Steder have de svag Bøining; saaledes i Hard.: Æva, bst. Ævo; Glea (G. N. gleđi), bst. Gleo o. s. v.; og i det hele er Forholdet ved disse Ord blevet forbunklet, saa at det nu synes bedst at henføre dem alle til den svage Bøining.

I det Søndenfjeldske og i Trondhjems Stift findes ellers en betydelig Række af svagformede Hunkjønsord, som have faaet Tiljævning i Vokalerne og saaledes ende paa O eller U (§ 113). Disse have da en egen Bøining i denne Deel af Landet: f. Ex. Furu, bst. F. Furo (Tel. og fl.) eller Furua (Søndre Agersh.); i Fleertal: Furuer (Rommerige og fl.), Furui (Størdalen). I Genitiv (eller Sammensætningsformen) vedbliver Endevokalen usvækket, f. Ex. Furu-skog, Hoso-band; saaledes endog i Telemarken: Sogu-mann, Viku-tal, Svipu-skaft o. s. v.; medens derimod Ord af andre Lydstillinger faae „e", f. Ex. Kiste-laas, Klokke-streng. Altsaa et lignende Forhold som i Hankjønsordene med A (§ 162).

170. Blandt Hunkjønsordene af den stærke Bøining ere nogle, som afvige fra de øvrige deri, at de i Fleertallet faae Endelser med A (ar) ligesom Hankjønsordene; f. Ex. Elv, i Fleertal: Elvar, bst. F. Elvarne (egentlig: Elvarna). Nogle af disse Ord

fraſtille ſig endnu mere derved, at de ogſaa faae et tilføiet „j" i alle Former i Fleertal; f. Ex. Klyv (Kløv), Fl. Klyvjar, Klyvjarne; Dativ Klyvjom. Men disſe ſidſte Ord ere meget faa, og nogle af dem ere kun lidet bekjendte.

Anm. Til denne Række høre alle de Hunkjønsord, ſom ende paa „ing", f. Ex. Føring, Sending, Vending, Rekning, Kjerring. (Altſaa Fl. Føringar o. ſ. v.). De Eenſtavelſesord, ſom høre hertil, ere henved 50; ſaaledes: Hit, Heid, Herd, Byrd, Sild, Grind, Hind, Strind, Flis, Sneis, Røys, Øks, Aar, Myr, Øyr, Røyr, Merr, Sætr, Aadr, Livr, Nævr, Gymbr, Gygr; Geil, Svill, Sin, Lein, Kvern, Reim, Rim, Erm, Mjødm, Kleiv, Elv, Rip, Greip, Brik, Spik, Vik, Helg; Øy, Møy. Og med „j" i Fleertal: Fit (Fl. Fitjar), Vid, Fles, Hes, Skjel, Klyv, Egg, Eng. Hertil hører vel ogſaa: Il (ɔ: Fodſaale), ſom kun bruges i Fleertal (Iljar) og ofteſt opfattes ſom Hankjønsord.

I det Søndenfjeldſke bruges adſkillige af disſe Ord med Fleertal paa „er", f. Ex. Aar (paa en Baad), Fl. Aarir (Tel.), Aare (Vald.). Paa andre Steder findes derimod flere Ord med „ar", ſaaſom: Lid, Bygd, Fjøl, Tjørn (Kjødn), Seng (Fl. Sengja'). De Ord, ſom faae Omlyd, have i det Søndenfjeldſke ogſaa Fleertal med A (ſom Rot, Røt'ar); men disſe høre ikke hertil. Ordet Dyr (en Dør) har paa nogle Steder Fl. Dyra(r), og det ſeer endog ud til, at Fleertallet egentlig ſkulde hedde Durar. En lignende Afvigelſe finder Sted ved Ordet Merr, ſom i Bergens Stift har Fl. Marar (jf. G. N. marar i Gulathingsloven, Kap. 223); ellers ſædvanlig: Merrar.

Det beſtemte Fleertal ſkulde egentlig ogſaa her have Endelſen „na", altſaa: arna; men denne Form bruges ikke. Endog i Hardanger og tilgrændſende Egne hedder det: Øyanne, Elvanne o. ſ. v. Dette grunder ſig paa en vis Vellydsregel, hvorefter en Endelſe ikke ſkal have mere end eet „a". Mere herom under Adjektiverne.

171. Blandt de Ord, ſom have en haard Vokal i Roden, er der nogle, ſom faae Omlyd i Fleertallet, og tilligemed Omlyden faae de ogſaa for det meſte en lidt afvigende Endelſe, nemlig „r" med en foregaaende Halvlyd (§ 65) eller et uvæſentligt „e", ſom næſten kunde udelades. De fleſte af dem have den ſædvanlige linde Omlyd: aa til æ, o til ø, eller u til y; og disſe Ord faae da for det meſte kun Omlyd i Fleertallets Hovedform og ikke i Dativ; f. Ex. Rot, Fl. Røter (Røt'r), Dativ Rotom; — Bok, Bøker (Bøk'r), Dativ Bokom. De Ord, ſom ende med Rodvokalen, faae i Fleertallet kun „r" uden Halvlyd; f. Ex. Taa, Tær; Klo, Klør. — Nogle andre Ord have derimod Omlyden: o til e

(begge aabne); i disse Ord er allerede „o" at ansee som en Omlyd af A (s. § 98), og dette oprindelige A kommer derfor stundom frem i en af Formerne; f. Ex. Tonn, Fl. Tenner (Tenn'r), Dativ Tonnom, Gen. Tanna (f. Ex. Tanna-verk). Men ved Siden af disse Ord er der ogsaa nogle, som allerede i Fleertallets Hovedform ombytte O med A, og i dette Tilfælde indtræder den fuldkomne Endelse med „er" (= ir) og ikke Halvlyden; f. Ex. Ogn, Fl. Agner; Oksl, Fl. Aksler; Nos, Fl. Naser (ogsaa Nasar). Imidlertid ere disse Ord kun faa og tildeels vaklende.

Den ovennævnte Endelse med Halvlyd findes ellers ogsaa ved nogle faa Ord, som have lind Vokal og altsaa ikke Omlyd; saaledes Geit, Fl. Geiter (Gjeit'r); Ert, Fl. Erter; Syster, Fl. Syster (Syst'r).

Anm. Ord, som høre til denne Række, ere følgende: 1) Med Omlyd til æ, ø, y: Bot (Fl. Bøter), Not, Rot, Naatt (mest alm. Natt, Fl. Næter), Dotter (Fl. Døtter), Moder (Fl. Møder), Glod (Gløder), Gaas (Gjæser), Lus (Lyser), Mus (Myser), Grov (Grøver), Bok, Brok, Raak (Ræker), Skaak, Laag, Taag; Flaa (Flær), Kraa, Raa, Skraa, Slaa, Taa; Flo (Flør), Gro, Klo, Ro (ɔ: Plade), To (ɔ: Græsplet), Ku (Fl. Kyr). Paa enkelte Steder findes ogsaa andre Ord med denne Omlyd, saasom: Klot, Slaat, Aad, Flod, Raas, Naal, Brun, Grop, Braak, Aa (Ær), Vaa, Kro, Bru. — 2) Med Omlyd til e: And (el. Ond, Fl. Ender), Hand, Rand, Strand (§ 102), Gron (el. Gran, § 48), Fonn, Tonn, Vomb, Vok, Dokk, Mork, Honk, Logg, Rong, Spong, Stong, Tong; ligesaa: Not (ɔ: Nød, Skalfrugt), hvorom mere siden. Paa enkelte Steder ogsaa flere Ord, som: Ort (= Ert), Dos, Toll, Okſl, Skolm, Klomb, Klopp, Tropp, Osp, Drok, Blokk, Hork, Fong, Gong. (Mest i de sydligste Egne). — 3) Med A i Fleertal og uden Halvlyd: Kos (Kaser), Nos, Okſl, Gorn (Gonn, ɔ: Tarm), Ogn, Nov, Torv (ɔ: Trang). Paa enkelte Steder ogsaa flere, som: Flot (Flater), Rod (Rader), Jord (Jarder, i Nhl. Jare, Jære), For, Skor, Svol, Gogl, Gron (ɔ: Mule), Fonn, Kvonn, Skomm, Skolm, Klopp, Tropp. Men i disse sidste Ord er Bøiningen forskjellig i Bygdemaalene, saa at man ofte finder to eller tre Slags Fleertal, saasom: Fonner, Fanner og Fenner (Fenn'r); Tropper, Trapper og Trepper (Trepp'r). Efter det gamle Sprog skulde vel baade disse og mange flere Ord have O (ø) i Ental og A i Fleertal; men den gamle Regel for denne Omlyd kan nu ikke længere gjennemføres, da nogle Ord have almindeligst optaget „o" i begge Tal (som Jord, Jorder; Klopp, Klopper), medens andre derimod have ladet „a" faae Overvægten (jf. § 102), saasom: Sak, Sag, Hamn, og af de

ovenanførte: Rad, Sval, Kvann, Skam(m). Med denne Form gaae de altsaa ind under den regelrette Bøining.

Fleertal med Halvlyd ('r), uden Omlyd, findes kun i faa Ord og er sjelden almindeligt. Foruden de anførte: Geit, Ert, Syster, kan endnu tilføies: Kinn, Lend, Reit, Meit; og for enkelte Egne: Strind, Lind, Eik, Bjørk. (Det sidste har i Hall. Fl. Bjerk'a, altsaa Bjerk'r). Disse Former vedkomme kun Udtalen, forsaavidt Fleertal maa skrives med „er" ligesom i Ordene af den regelrette Bøining.

Denne Fleertalsendelse („er" med Halvlyd, eller 'r) har imidlertid en saa forskjellig Udtale i Bygdemaalene, at det her bliver nødvendigt at opstille et fuldstændigt Exempel:

Røt'er (Søndre Ag., Nordland).	Røterna, i bestemt F., hedder:
Røt'ur, -or (Hard).	Røt'enna (Søndre Berg.).
Røt'ar (Rbg., Tel.).	Røt'anne (Rbg., Tel.).
Røt'a (Sæt., Num., Hall., Vald.).	Røt'adn (Hall., Vald.).
Røt'e (Berg. Stift).	Røt'enne, -'ne, -'enn (mest alm.).
Røt (Gbr., Ork., Ndm. og fl.).	Røt'era (Inderøen).

Desuden findes endnu en Form med „re" i nogle faa Ord, f. Ex. Logg, Fl. Legg're, bst. Legg'rinne; Vomb, Vemb're, Vemb'rinne (Sdm.), hvilket nærmer sig noget til den nordre-trondhjemske Form: Røt'era og det dertil hørende Dativ: Røt'erom, el. Røt'rom. — Det kan her bemærkes, at denne Fleertalsform synes ogsaa at have været forskjellig i ældre Tider; i de gamle Skrifter findes sædvanlig kun „r" (f. Ex. rœtr), men tildeels „er" og „ur" (hvilket sidste især er den islandske Form), og endelig findes ogsaa „ar" i visse Haandskrifter fra det Søndenfjeldske, især i en Lovbog fra Tunsberg, hvoraf flere Stykker ere aftrykte i „Norges gamle Love"; dog have disse Skrifter ei alene „ar" i denne Form, f. Ex. bœtar, hendar, merkar (N. g. Love III, 50, 89), men ogsaa i mange andre Former, hvor Bygdemaalene kun have „er" eller „e" (Halvlyd). Da imidlertid Omlyden i denne Form kan ansees som fremvirket ved et gammelt „I" i Endelsen (see § 97), bliver egentlig hverken „ur" eller „ar" det rette; men saavidt nogen Vokal her skal skrives, maa det helst hedde „er", da nemlig E staar nærmest ved I. Men alligevel tjener dog dette E kun som en fyldende eller ligesom indskudt Vokal (§ 64), og det har saaledes ingen Virkning paa et foregaaende K eller G, som i denne Form ikke bliver til „kj" eller „gj", men altid beholder sin haarde Lyd, f. Ex. Merker, Stenger.

I de Ord, som ende med Rodvokalen, vedbliver denne Selvlyd at være langtonet i alle Former, og saaledes ogsaa forved „rn", f. Ex. Tærna (Taa), Kløtna (Klo); dog undtages: Kyrna (Ku), som sædvanlig har kort Lyd (Kydd'na, Kynn'e, Kynn). Lyden „r" høres dog sjelden tydeligt; deels bortfalder den ganske (altsaa: Tæ'ne, Klø'ne), deels gaar den over til en Lyd af

„d“ (Tæd'na' Kløðna), eller løber sammen med „n“ til et „nn“, som efter den nordenfjeldske Udtale lyder næsten som „ngj“ (§ 39), men alligevel er Vokalen lang. Mærkeligst er en Afvigelse i Hallingdal og Valders, hvor allerede et „n“ er tillagt i Hovedformen, f. Ex. Klø'na (for Klør), bst. F. Kløn'adn (for Klørna). Jf. § 168, Anm. Dog findes noget lignende ogsaa paa andre Steder sydligst i Landet; saaledes i Smaalenene: Klønna (f. Klør), Klønnan (for Klørna).

I Fleertallets Dativ have disse Ord tildeels beholdt det gamle „n“ foran ved Endelsen „om“ (o, aa), f. Ex. Klonom. (Paa Sdm. i Klo'naa, paa Taa'naa, aat Ku'naa o. s. v.). Jf. Maskulinerne, § 167. Med Hensyn til Omlyden eller Vokalen i denne Form findes ellers adskillig Ulighed. Nogle Ord have fra gammel Tid beholdt Omlyden i Dativ, saaledes: Mødrom (Moder), Døttrom (Dotter). Andre have derimod gjentaget Grundlyden, og dette gjælder endnu ved de fleste Ord, saaledes Rotom, Bokom (Ork.), Naattom (Nottaa, Sdm.). Men Forholdene er tildeels vaklende (f. Ex. i Sdm. Kraa, i Dativ: Kræ'naa, og Kraa'naa), og paa nogle Steder beholdes Omlyden, f. Ex. i Gbr. Røt'om, Klø'om, Tæ'om. De Ord, som have Omlyd til „e“, gjentage oftest sit „o“ i Dativ, f. Ex. Fonnom, Dokkom, Morkom (jf. Hondom af Hand, Strondom af Strand); imidlertid ere ogsaa disse Former paa mange Steder vaklende, og man siger f. Ex. hellere „med Teng'om“ end „med Tongom“.

172. Genitivet i Hunkjønsordene skulde egentlig have fire Former, hvoraf to for Ordene af den stærke Bøining, nemlig „ar“ i Ental og „a“ i Fleertal, og to for de svagformede Ord, nemlig o (u) i „Ental“ og „na“ i Fleertal; men den sidste af disse Former synes nu at være aldeles tabt. (Jf. § 169). De tre andre maa derimod ansees som gjældende, uagtet de ofte ere meget forvanskede i Bygdemaalene. De ere lettest at kjende i Sammensætningen; f. Ex. Solar-gang, Soknar-folk, Ullar-røyve; Alna-maal, Bøna-bok. De Ord, som have Fleertal paa „ar“ med „j“, have ogsaa „j“ i denne Form, f. Ex. Hesjar-stad, Engjar-gras, Skjelja-sand. De, som have Omlyd, beholde her Grundlyden, f. Ex. Boka-skaap, Ku-flokk (egentlig Kuaflokk); dog er dette kun sjelden Tilfældet med dem, som have Omlyden o—e (s. forrige §), saasom Logg: Lagga-band; hvorimod de, som have „a“ i Fleertal, sædvanlig have „a“ i Genitiv, f. Ex. Aksla-bein (Ofsl), Agna-bing (Ogn). — De Ord, som ende paa A, skulle efter det foranførte have Genitiv paa O (eller aabent U), f. Ex. Klokko-streng, Tungo-

maal o. s. v.; men denne Form klinger nu paa de fleste Steder fremmed, da nemlig dette „o" er enten ganske gaaet over til „e", eller ogsaa kun beholdt i de Ord, som have tiljævnede Vokaler (efter § 113).

Anm. Formerne „ar" og „a" blive paa mange Steder utydelige derved, at „ar" gaar over til „a", hvorimod det egentlige „a" gaar over til „e" (§ 112). Bedst er Forholdet i de sydvestlige Egne, hvor „a" sædvanlig er vedligeholdt, og hvor enkelte Former med tydeligt „ar" forekomme, f. Ex. paa Voss: Li(d)ar-aasen, Kvislar-aattungen, Soknar-elv'æ. Paa mange Steder bliver dog Entals- og Fleertalsbegrebet adskilt ved „a" og „e", f. Ex. paa Søndmør: „Øyafolk" (Folk fra en enkelt Øe) og „Øyefolk" (Folk fra flere Øer), Handa-legg (Underarm) og Hande-lag (Hændernes Bevægelse). Mest almindelig er dog den ovenfor omtalte Overgang af „o" til „e", da nemlig dette o (u) neppe høres tydeligt paa andre Steder end i Hardanger, hvor det synes at være gjennemført; f. Ex. Helloberg, Kyrkjoveg, Stovotak. Søndenfjelds og i Trondhjems Stift høres rigtignok ofte „o" og „u" (Hosoband, Furuskog), men dette gjælder da kun for de Ord, som have en vis, bestemt Lydstilling, som før er omtalt.

Som afvigende Former for enkelte Ord mærkes: Marar af Merr, f. Ex Mara(r)fyl (B. Stift); Durar af Dyr (Dør), f. Ex. Durarring (Tel. og fl.) Ordet Not (ɔ: en Nød) har Nata, f. Ex. Nataskog, Nataskal, Natakjerne; det bøies altsaa ligedan som „Tonn" og „Logg", uagtet det i de ældre Sprog har en Vokal, som svarer til U (O) og ikke til A. (Ang. hnut, hnyt; G. T. nuz).

Nyere Genitiver med „s" forekomme i enkelte Tilfælde; saaledes: Moder's (G. N. móðor), ei Natt'es Tid, ei Mark'es Pengar. Saaledes findes i de telemarkiske Viser: Maaltids Tid (Landstad, S. 119), um Kjempa's Liv (L. 269), Hæge's Ord, ɔ: Helga's Ord (L. 210). Men saadanne Former ere uægte og urigtige for Hunkjønsordenes Vedkommende.

c) Intetkjønsord.

173. De Navneord, som høre til Intetkjøn (Neutrum), adskille sig fra de andre Kjøn fornemmelig derved, at de ikke faae nogen Endelse i det ubestemte Fleertal. De allerfleste af dem have een og samme Bøining, som bekvemmest kan opstilles saaledes som i følgende Exempel:

	Ental. Ubestemt F.	Ental. Bestemt F.	Fleertal. Ubestemt F.	Fleertal. Bestemt F.
N. og A.	Aar.	Aaret.	Aar.	Aari (n).
Dativ	—	Aare.	—	Aarom.
Gen.	Aars.		Aara.	

De Ord, som ende paa „e", adskille sig fra Eenstavelsesordene i Betoningen, da de nemlig have det svage Tonelag i alle Former; men forøvrigt have de ganske den samme Bøining; f. Ex. Eple, Eplet; i Fleertal: Eple (Dansk: Æbler), Epli (D. Æblerne). I Eenstavelsesordene er Toneluget stærkt i begge de bestemte Hovedformer (Aar'et, Aar'i), men derimod svagt i de øvrige Former, saaledes ogsaa i Entallets Dativ (Aare).

Anm. Andre Ord, som kunne tjene til Exempel, ere: Ljos, Hus, Bur, Dyr, Haar, Bil, Maal, Tun, Bein, Brev, Skip, Reip; Loft, Ord, Bord, Sund, Fjell. Og af Tostavelsesord: Sæte, Byte, Møte, Klæde, Snøre, Styre, Kvile, Bryne, Høve; Skifte, Belte, Minne, Vitne, Emne.

De Former, som forekindes i Bygdemaalene, ere:

Ental.	Fleertal.
Ubestemt F. (N. A. D.):	Ubestemt F. (N. A. D.):
Aar.	Aar.
Genitiv: Aars.	Bestemt F. (Nom. og Akk.):
Bestemt F. (Nom. og Akk.).	Aar'i (Sogn, Tel.).
Aar'et (Smaalenene).	Aar'e (Hall., Vald., Gbr.).
Aar'e (almindeligst).	Aar'æ (Nhl., Voss, Hard., Sæt.).
Dativ:	Aar'a (mest almindeligt).
Aari (Sogn).	Aar'aa (Shl., Ryf., Jæd.).
Aare (Hall., Vald. og fl.).	Aar'o (Shl.).
Aaræ (Nhl., Voss, Sæt.).	Aar'ann (Nordland, Mandal).
Aara (Trondh. Stift, Østerd., Sdm., Nfj., Sfj.).	Dativ:
	Aarom, o, aa, som i de andre Kjøn.

De tilsvarende Former i Gammel Norsk ere:

	Ental, ubst.	Bestemt.	Fleertal, ubst.	Bestemt.
Nom.	ár.	árit.	ár.	árin (áren).
Akk.	ár.	árit.	ár.	árin.
Dat.	ári (áre).	árinu (-eno).	árum (-om).	árunum (onom).
Gen.	árs.	ársins.	ára.	áranna.

Det sluttende „t" i det bestemte Ental bortfalder næsten overalt i Talen, men kan ikke godt udelades i den skriftlige Form, da en Endelse med „e" som Halvlyd vilde her blive besværlig, og da man ogsaa maa tage Hensyn til Ligheden med Adjektiver og Stedord, som i Eenstavelsesformen altid beholde „t" (f. Ex. stort, alt, sitt o. s. v.). I det bestemte Fleertal er rigtignok ogsaa en Lyd bortfalden, nemlig „n" (Aari, egentlig Aarin; men i denne Form maa man lægge Mærke til den almindelige Stræben efter en Lighed med Entals-

formen i Hunkjønsordene af den stærke Bøining; der hvor man siger: Soli, Snori, Naali, siger man ogsaa: Aari, Husi, Skipi; endogsaa der, hvor man siger: Sola, Snora, Naala, bruger man sædvanligst: Aar'a, Hus'a, Skip'a. Som Exemplerne vise, ere de to Former ogsaa lige i Gammel Norsk. Efter det ovenfor anførte findes her alligevel en Afvigelse fra denne gamle Regel, nemlig en Form med „ann" eller „anne" for Intetkjøn; og det mærkeligste er, at denne Afvigelse findes kun i den nordligste og den sydligste Ende af Landet, og at den paa begge Steder er omtrent den samme. Men paa disse Steder synes der netop at være en Tilbøielighed til ogsaa at give Hunkjønsordene Endelsen „ann(e)" i Lighed med Hankjønsordene og altsaa at opstille en fælles Form for alle Kjøn.

I de Ord, som ende med Rodvokalen, findes ogsaa i dette Kjøn adskillige Afvigelser. I det bestemte Ental findes ofte et dobbelt T tilføiet til Roden, f. Ex. Trett'e for Treet, Frætt'e for Frœet (§ 126). I Dativ i Fleertallet findes stundom det gamle „n" beholdt, f. Ex. paa Kne'nom (aa Kne'naa, Sdm.), paa Straanom (Straano, Vald.); derimod yderst sjelden i Entallets Dativ, f. Ex. med Høyno (Høy'naa, Sdm.). Ordene Kne og Tre have i Hall. og Vald. Fleertallet: Knjøn, Trjøn (jf. Formen «trjó» i Landsloven, N. g. L. 2, 132); i bestemt Form Knjøn'e, Trjøn'e (i Rummedal Kneo, Treo). Kne har desuden ogsaa i bestemt Fleertal: Kne'na (Sdm.), og i Dativ: Knjø'no (Vald., Hall.), Knjo'naa (Sogn), Knoom (Gbr.), Njoo (Sætersd.). Jf. G. N. knjánom.

De Ord, som ende med K eller G, faae som sædvanlig Lyden kj og gj, naar et „e" paafølger, f. Ex. Lokj'e (Loket), Togj'e (Toget); i nogle Bygdemaal ogsaa, hvor „a" er kommet i Stedet for „e" eller „i" (Lokj'a, Togj'a). Dette „j" bortfalder i de Former, hvor et oprindeligt O eller A paafølger, f. Ex. Lokom, Tingom; Folka-ferd. Dog gjælder dette ikke for de tostavede Ord, f. Ex. Rike (Rikje), da nemlig disse beholde j i alle Former, altsaa: Rikjom, Merkjom, Stykkjom.

174. De Ord, som ende paa „e", have efter det foranførte egentlig samme Former som Eenstavelsesordene og maa saaledes henføres til den stærke Bøining. Derimod er der nogle faa Intetkjønsord, som ende paa „a", og som fra gammel Tid have havt et Formskifte, som med rette kan kaldes den svage Bøining. Deres Former kunne beqvemmest opstilles saaledes som i følgende Exempel:

	Ental.		Fleertal.	
	Ubestemt F.	Bestemt F.	Ubestemt F.	Bestemt F.
N. og A.	Auga.	Augat.	Augo.	Augo (n).
Dativ	—	Auga.	—	Augom.
Gen.	Auga (o?)		Augna.	

Imidlertid er denne Bøiningsmaade ikke almindelig i Landet, hvorimod det almindeligste er, at disse Ord i Fleertal faae samme Hovedform som de svagformede Hunkjønsord; f. Ex. Augor, Augorna.

Anm. De Ord, som høre hertil, ere kun følgende: Auga, Øyra, Nyra, Hjarta, Okla, Noda, Nysta, Eista. Paa enkelte Steder findes dog nogle flere, saaledes i Hallingdal og Valders: Hovda, Hyrna, Eika, Nykla, Nyvla, Fjetra (hvilke paa andre Steder helst ere Hunkjønsord). Enkelte andre Intetkjønsord, som: Fanga, Drikka, Sjoa ere egentlig forkortede (af Fangan, Drikkan, Sjoan) og høre saaledes ikke hertil; alligevel findes dog Exempel paa, at de kunne faae samme Bøining; saaledes i Valders: Fanga, i Fl. Fango.

I det gamle Sprog var Bøiningen som følgende:

Nom.	auga.	augat.	augu (augo).	augun (on).
Akk.	auga.	augat.	augu.	augun.
Dat.	auga.	auganu.	augum.	augunum.
Gen.	auga.	augans.	augna.	augnanna.

Den gamle Bøining i Fleertallet findes bedst beholdt i de sydlige Fjeldbygder, saaledes i Valders: Augo (dansk Øine), bst. F. Augo (d. Øinene), hvorved er at mærke, at den sidste Form staar i Stedet for „Augon" paa samme Maade som Visa for „Visan" i Hunkjønsordene. Paa andre Steder har denne Form rigtignok et „n"; saaledes Augonna, Augena, Augene (B. Stift), Augunn (Gbr.), Auaan, Auan (Trondh. Stift); men dette er netop samme Form som i de svagformede Hunkjønsord, altsaa en Tillempning efter et andet Kjøn. I de nordlige Egne kunne disse Ord endog ganske gaae over til Hunkjønsord, f. Ex. ei Aue, ei Øyre (Sdm. og fl.), ei Hjart' (Ørkd.); ellers findes de ogsaa som Neutra paa „e" med almindelig Bøining. — Det maa ellers bemærkes, at ogsaa enkelte Intetkjønsord paa „e" kunne faae Fleertal som Hunkjønsord; saaledes tildeels i Trondh. Stift: Klæa (Klæder) og Klæan (Klæderne), Stykkja, Stykkjan, eller Stykkjaa, Stykkjaan (ɔ: Stykkerne). I Nummedal: Klæu (Klæder), Merkju (Mærker).

Mærkelig er Genitivformen med N (Augna); denne Form, som i de ældre beslægtede Sprog ogsaa fandtes i de andre Kjøn og som netop var det tydeligste Mærke paa svag Bøining, findes i Gammel Norsk kun i Hunkjøn og Intetkjøn, og i det nyere Sprog kun i Intetkjøn. Ved Ordet Auga findes den oftest i Sammensætning som: Augna-brun, Augna-lok, Augnastein; ellers findes den kun ved et Par andre Ord: Øyra (Øyrna-haar) og Nyra (Nyrna-talg), og er desuden ikke almindelig. Forholdet er saaledes omtrent det samme som i Svensk og Dansk, hvor kun et Par Ord have Spor af denne Form; jf. Svensk ögnasten og ögonsten, øronsjukdom og flere.

175. De øvrige Ord i dette Kjøn have det Særmærke, at de ikke faae nogen Endelse i det ubestemte Fleertal, hvad enten Ordet ender med Konsonant eller Vokal. Saaledes findes heller ikke nogen lind Omlyd i Fleertallet i dette Kjøn. (Jf. Tydsk: Land, Länder). Derimod kan den haarde Omlyd (A til O) finde Sted i dette Kjøn, og efter en gammel Regel i dette Sprog skulde egentlig alle de Ord, som have A til Rodvokal, netop her faae Omlyden O (ø) i Fleertal; f. Ex. Barn, Born. Men denne Regel er nu kommen i Forfald, ligesom de andre Regler for den haarde Omlyd, saa at den neppe længere kan opstilles som almeengjældende. Imidlertid er den dog i en stor Deel af Landet overholdt i de Ord, som ende med dobbelt eller sammensat Konsonant; f. Ex. Vatn, Votn; Aks, Oks; Plagg, Plogg; Skaft, Skoft; Band, Bond (udtalt Baand); Lamb, Lomb.

Anm. I denne Omlyd findes atter en Lighed imellem Fleertal i Intetkjøn og Ental i Hunkjøn; thi eenstavede Hunkjønsord med A (som: Sak, Takk, Hamn) skulde efter den gamle Regel ikke have Sted. Men da saadanne Regler som disse ere besværlige og forvildende for alle dem, som ikke ere vante til dem, kunne de vanskelig overholdes, naar Fleerheden af Folket ikke længere følger dem.

Mest omfattende er denne Regel i de sydligere Egne (Søndre Berg., Sogn, Vald., Hall., Tel. og Sæt.), hvor den gjælder for Ord af de forskjelligste Lydstillinger, f. Ex. Fat (Fl. Fot), Blad, Glas, Par, Svar, Tal, Tak, Lag, Slag; Kast, Vant, Spann, Garn, Skarv. Paa andre Steder høres den kun i enkelte Ord og synes tildeels at være sjelden. Det Ord, som almindeligst har Omlyden, er: Barn, Fl. Born (maaskee styrket ved Exemplet af det danske: Barn, Børn); alligevel høres dog tildeels i de østligste Egne Fleertallet „Barn" (Barn'a) ligesom i Svensk.

Forsaavidt Regelen gjælder, er det ellers at mærke, at Omlyden (o') altid medfølger i Fleertallets Dativ, f. Ex. Bornom, Votnom, Okkom, Londom, Lombom o. s. v., men derimod ikke i Genitiv, da denne Form altid skal have A, f. Ex. Barna-verk, Landa-fred, Lamba-flokk. Former som det danske Børnesko, Børnelærdom o. s. v. ere altsaa fremmede.

176. Dativ og Genitiv har i dette Kjøn omtrent samme Form som i Hankjønsordene af den stærke Bøining. Entallets Dativ maa saaledes opstilles med „e" (i Stedet for det gamle: eno, inu), ihvorvel det adskiller sig fra Hankjønsordenes Dativ

ved det svage Tonelag, som det ogsaa beholder, om „e" gaar over til „a" (§ 173). Genitivet i Gentallet maa opstilles med „s" baade for Genstavelsesordene og for de Ord, som ende paa „e" (som i Vitnes-maal, Minnes-merke); hvilket ogsaa stemmer med det gamle Sprog. I Fleertal gjælder Dativ paa „om" og Genitiv paa „a" ligesom i de andre Kjøn. Efter det gamle Sprog skulde ellers nogle Ord have et tilføiet „j" forved O og A i disse Former; men dette gjælder nu næsten kun for de føromtalte Ord paa „ke" og „ge" (udtalt kje og gje); f. Ex. Stykke, Stykkjom; Gjenge, Gjengjom. I andre Ord forekommer det kun i nogle Bygdemaal.

Anm. Saadanne Former med „j" findes af og til i Bergens Stift; saaledes: Egg, paa Eggjaa (for Eggjom), Eggja-skal; Skjegg, Skjeggja-koks; Kid, Ki'jaa (for Kidjom), Nes, Nesjaa, Nesjakongar; Skjer, paa Skjerjaa; Gil, i Giljaa. I Nhl. ogsaa: Bær, Berja, som Berjalyng, Berjatuva. (Hvis denne Form var almindelig, maatte Ordet skrives „Ber"). I Gammel Norsk vare disse Ord flere, saasom: Net, Sel, Fen, Grev, Nev, Stev; som maaskee endnu paa et eller andet Sted have Former med „j"; ellers er det kun i Afledningen, at man nu kan mærke, at et „j" ligger ligesom skjult i disse Ord, f. Ex. i grevja (ɔ: forsyne med „Grev"), netja seg (ɔ: blive fast i et Net), stevjast (disputere i Stev).

Oversigt af Navneordene.

177. **Den bestemte Hovedform** har efter det forhen anførte en særskilt Endelse for hvert Kjøn og betegnes i Gentallet saaledes:

i stærk Bøining: Maskul. 'en; Femin. 'i (e); Neutr. 'et;
i svag Bøining: — en; — a; — at.

Den sidste Endelse (at) er imidlertid sjelden, da der er faa Intetkjønsord, som ende paa A; derimod er der mange, som ende paa E, men disse gaae ind under den stærke Bøining og falde sammen med Genstavelsesordene, saa at de to Former kun adskilles ved Betoningen (f. Ex. Hus-et, Eple-t). I Hankjønsordene faar den svage Bøining samme Endelse som den stærke og fraskiller sig kun i Betoningen (Dom-en, Time-n). I Hunkjønsordene adskilles derimod begge Bøininger baade i Endelsen og Betoningen (f. Ex.

Sol-i, Klokka); imidlertid er der dog mange Dialekter, som have optaget samme Endelse i den stærke Bøining (Sol-a) som i den svage, saa at Forskjellen kun høres i Betoningen.

I Fleertal betegnes den bestemte Form i Hankjønsord ved -ne, i Hunkjønsordene ved -na (paa mange Steder: ne), i Intetkjøn ved -i (i nogle Ord -o), hvorom mere nedenfor.

Anm. Disse Endelser grunde sig, som før er bemærket, paa en gammel Artikel „hin" eller „en", hvis gamle Bøining her maa anføres til nærmere Oplysning:

	Ental.			Fleertal.		
	Mask.	Femin.	Neutr.	Mask.	Femin.	Neutr.
Nom.	hinn.	hin (en)	hit (et).	hinir.	hinar.	hin.
Akk.	hinn.	hina.	hit.	hina.	hinar.	hin.
Dat.	hinum.	hinni.	hinu.	hinum.		
Gen.	hins.	hinnar.	hins.	hinna.		

Hermed stemme alle de bestemte Former i det gamle Sprog, f. Ex. dómr'inn, dóm'inn, dómi'num (el. domenom), dóms'ins; tiðin, tið'ina, tið'inni (el. tiðenne) o. s. v. Men det er ogsaa at mærke, at disse Former ikke brugtes saa ofte i det gamle Sprog som nu, da de ældste Skrifter ofte have den ubestemte Form, hvor vi vilde bruge den bestemte; f. Ex. þá tekr sól at skína jafnbjart um nætr sem um daga (Kongsp. 17); sá skal skipi stýra, er konungr nefnir til (Lovene); eftir þetta sættust bœndr við konung; o. s. v. Man antager ogsaa, at denne Slutnings-Artikel ikke har været brugt i de ældste Tider, og at den først i en senere Tid har faaet den almindelige Brug, som man nu er vant til. Imidlertid bortfalder den i Dagligtalen i visse Tilfælde, nemlig i Intetkjønsord paa „e", hvor det tillagte „t" ikke høres, f. Ex. Belte(t), og i Hunkjønsord paa „a", hvor det tillagte „n" overalt bortfalder, f. Ex. Klokka, for Klokkan.

At dette Artikel-Tillæg er en Egenhed for de nordiske Sprog, er allerede forhen bemærket (§ 158). Det er en Fordeel, at man saaledes ved en ubetydelig Forlængelse i Ordet kan give Begrebet en Forandring, som ellers maatte udtrykkes med to Ord; og den Endestavelse, som herved lægges til Genstavelsesordene, er ofte ogsaa til Fordeel for Velklangen. Men til Gjengjæld har denne Form ogsaa sine Uleiligheder. For det første træffer det ofte til, at to Ord, hvoraf det ene ender paa „e", blive lige i den bestemte Form; f. Ex. Nagl og Nagle (begge i bestemt Form Naglen), Stad og Stade, Log og Loge, Kil og Kile, Varm og Varme, Kalv og Kalve; ligesaa i Intetkjøn: Liv og Live (begge i bst. F.: Livet), Styr og Styre, Verd og Verde, Til og Tile. (Dog gjælder dette kun om Skrift, og ikke om Dagligtalen, hvor

Betoningen adskiller disse Ord). For det andet vil den tillagte Artikel synke ned til en betydningsløs Endelse, hvilket netop giver Anledning til en forvildende Forskjellighed i Dialekterne (f. Ex. Boki, Bokje, Bok'a, Bokj'a), som ikke vilde finde Sted, hvis Artikelen stod fraskilt som i de andre Sprog. Og hertil kommer den store Uleilighed, at den gamle Artikel gjør saa liden Forskjel imellem Hankjøn (enn, hinn) og Hunkjøn (en, hin), hvilket netop maatte lede til, at Formen enten blev den samme i begge Kjøn, eller at det ene Kjøn maatte fraskille sig ved en ny Form (f. Ex. Vinden, Soli), hvilket sidste netop her er indtruffet.

Denne Forandring i Hunkjønsordene har ogsaa draget en anden Forandring med sig. Det er tydeligt, at man har søgt at gjøre alle Hunkjønsord lige og saaledes faae den samme Enhed som i Hankjønsordene, hvor Endelsen altid er „en"; dette kunde opnaaes derved, at den svage Form paa „a" (f. Ex. Klokka) ogsaa blev overført paa de stærke Femininer (f. Ex. Sol'a), hvilket ogsaa paa en Maade passede til det gamle Akkusativ (sólina). Denne Form med „a" har siden grebet saaledes om sig, at den nu maa siges at være den almindeligste i Landet og den mest moderne, da den ei alene hersker hos et større Folketal paa Landet, men ogsaa er den sædvanligste i Byernes Sprog. (Jf. 168). Besynderlig nok see vi, at denne Form ogsaa er den almindeligste i Sverige, uagtet Bogsproget dog beholder den gamle Form med „en". Efter Rydqvist (Svenska Språkets Lagar, II, 258) er nemlig dette „a" i de stærke Femininer den almindeligste Egenhed ved Folkesproget (f. Ex. sola, rota, kloa o. s. v.), idet kun nogle af de mest gammelformede Dialekter have den ældre Form med „i" eller „e" (soli). Saaledes bortfalder Slutningslyden „n" ogsaa i de svenske Landskabsmaal baade i de stærke Hunkjønsord og i de svage paa „a", f. Ex. „gata", som ogsaa i den bestemte Form heder „gata" ligesom hos os. Denne Lighed imellem to Lande med forskjelligt Bogmaal er ikke lidet mærkelig, da den ligesom aabenbarer en stiltiende Overeenskomst om at følge en ganske selvstændig Plan i Tillempningen af de gamle hjemlige Former. Thi de gamle Endelser for Navneordenes bestemte Form vare netop de samme i Gammel Svensk som i Gammel Norsk.

178. Fleertal ender i Hankjøns- og Hunkjønsord med „r" og deler sig i fire Former, nemlig 1) ar, i de fleste Hankjønsord, 2) er (ir), i de fleste Hunkjønsord af den stærke Bøining, 3) r med Halvlyd ('er), mest i Hunkjønsord med Omlyd, og 4) or (ur) i Hunkjønsord af den svage Bøining (de som ende paa a). Intetkjønnets Fleertal ender med Roden, uden „r". Fleertal med den linde Omlyd findes mest i Hunkjøn, sjelden i Hankjøn; den

haarde Omlyd findes oftest i Intetkjøn, men er ellers kommen i Forfald, saa at den ikke kan opstilles som gjennemført.

Det bestemte Fleertal dannes ved Tillæg af „ne" i Hankjønsord og „na" i Hunkjønsord; f. Ex. Dagar-ne, Tider-na. I Intetkjøn kun ved „i" (for in), f. Ex. Husi; med Undtagelse af nogle faa Ord, som faae Endelsen „o" (§ 174).

Anm. I mange Bygdemaal bortfalder Fleertalsmærket „r", saa at Ordene kun ende med a, e eller o, f. Ex. Hesta, Skaale, Kisto. Saavidt bekjendt gjælder dette ligefuldt for Hankjøns- og Hunkjønsord, uden noget Hensyn til Ordets Stilling eller Kasus. Den Omvexling af „er" og „e", som finder Sted i Dansk, er her fremmed; der hvor man siger: Greine, Naale, Grave, siger man ogsaa: Bøne, Skaale, Stunde o. s. v. Og der, hvor man siger: Knappar, Kantar, Gjester, siger man ogsaa: Dagar, Steinar, Fuglar o. s. v.

De bestemte Former med „ne" og „na" lide megen Forkortning og Forvanskning i Bygdemaalene, som før er viist. Paa mange Steder blive begge Former lige, da nemlig „na" gaar over til „ne". Mange ville vel ogsaa synes, at den særskilte Form (na) for Hunkjønsordene ikke kunde være synderlig nødvendig, og vistnok er denne Form ikke af nogen stor Vigtighed; men imidlertid har den dog sin Grund, da den staar i Forbindelse med Hunkjøns-Endelsen „a" i Pronomen og Adjektiv (f. Ex. hina, mina o. s. v.), som senere bliver omtalt; desuden er denne Form ogsaa til Fordeel for Velklangen, især i Vers. I Hunkjønsord med Fleertal paa „ar" (§ 170) synes imidlertid Formen „na" at være overalt gaaen ud af Brug, saa at den neppe længere kan opstilles som gjældende.

I Stedsnavne med disse Endelser er man bleven vant til megen Uorden, da de ofte findes skrevne i en forkortet Form efter forskjellige Bygdemaal; f. Ex. Haugan (for Haugarne), Vollan (Vollarne), Vikan (Vikarne), Grindavn (Grindarne), Kringen (for Kringarne, Dativ Kringom). Men i saadanne Navne ere ogsaa flere Former blevne forvanskede ved en uheldig Skrivemaade, og den rette Form er ofte vanskelig at finde, fordi den gamle Skrivemaade er ubekjendt.

179. Stillingsformerne eller Kasus have her ikke nogen stor Betydenhed, da de to vigtigste af dem, nemlig Nominativ og Akkusativ, ere faldne sammen, saa at de ikke længere kunne adskilles ved særegne Endelser. Derimod er Dativet i den bestemte Form bevaret i en stor Deel af Landet med Brug og Betydning som særskilt Kasus, men tildeels med en forvansket Endelse. I

Sentallet har det særegne Endelser for hvert Kjøn, men disse Former ere i Hankjøns- og Intetkjønsordene blevne saa stærkt forkortede, at de vanskelig kunne benyttes i et normalt eller almeengyldigt Sprog; derimod har Fleertallet en bekvemmere Form, som er ligedan i alle tre Kjøn (nemlig Endelsen: om); og denne Form vilde i flere Tilfælde være tjenlig til en mere almindelig Brug.

Anm. Som forhen er viist, vare Nominativ og Akkusativ i det gamle Sprog ikke altid forskjellige, men ofte lige, især i Hunkjøn og Intetkjøn. Dette kunde lettelig føre til en Stræben efter lige Former i alle Tilfælde, og i den derved opkomne Sammenblanding maatte det let hænde, at den ene Form blev staaende i nogle Ord, og en anden i andre Ord. Saaledes have de stærke Hankjønsord i nogle Bygdemaal en Form, som tydeligt udgaar fra det gamle Nominativ med „r" (hvilket før er omtalt ved § 166). Derimod findes der nogle Overgangsformer, som hellere maa henføres til det gamle Akkusativ; hertil hører: Endelsen „a" i Maskuliner med Tiljævning (§ 162), Endelsen „o" (u) i Femininer med Tiljævning (§ 169). Endelsen „na" i nogle Hunkjønsord og maaskee ogsaa den mere almindelige Form med „a" i Hunkjønsordene, hvilket dog er tvivlsomt. (§ 168). Hertil hører vistnok ogsaa den Endelse „na", som af og til forekommer i Søndre Bergenhuus Amt i Fleertal af nogle Hankjønsord, f. Ex. Føt'na, Veggjena, Mennena og flere.

Dativ skulde egentlig adskilles i to Former: den ubestemte og den bestemte; imidlertid er kun den bestemte Form bleven anført i den foregaaende Fremstilling, fordi det er kun denne Form, som findes gjennemført i Bygdemaalene. Men det maa her tilføies, at der ogsaa findes Dativer i den ubestemte Form, svarende til de gamle Dativer paa „i" (e) i Hankjøns- og Intetkjønsord. Saaledes i disse Talemaader, hvor Ordet er forbundet med en Præposition, saasom: (Mask.) av Garde, aa Gange, aa Vege, aa Vange, i Fatle (Fetel), i Make, i Stade, av Sumre (Sumar); (Neutr.): mot Aare, aa Borde, i Huse, av Lage, i Live, aa Hovde (Hovud), aa Lofte, i Mote. Ligeledes i en Mængde Stedsnavne, som kun bruges i denne Form, saasom (Mask.): Alme, Aure, Aase, Dale, Fyrde (af Fjord), Hamre (Hamar), Hauge, Hjelle, Kvame, Lunde, Mele, Ose, Sande, Steine, Straume, Vaage, Velle (af Voll); — (Neutr.): Berge, Eide, Fjelle, Hove, Lande, Nese, Rise, Skeide, Sunde, Vatne. Ved saadanne Navne underforstaaes en Præposition, som styrer Dativ, især „i" eller „aa" (ↄ: paa); jf. G. N. sá kaupstaðr er heitir í Lundi (ↄ: Byen Lund). Dette Dativ adskiller sig fra det bestemte, da det ikke forandres i Bygdemaalene, medens derimod det bestemte Dativ kan forandre sig, især til „a", f. Ex. „i Husa" (ↄ: i Huset), forskjelligt fra „i Huse" (ↄ: i Huus). Der, hvor det bestemte Dativ ender paa „e", blive rigtignok begge lige; men i Maskulinum

adskilles de dog i Betoningen, f. Ex. aa Vegje (paa Vei, G. N. á vegi); derimod: aa Vegj'e (paa Veien, G. N. á veginom). Kun i Vers, hvor Betoningen fordunkles, er det vanskeligt at skjelne mellem bestemt og ubestemt Form, f. Ex. i de telemarkiske Viser: i Munne, av Heste, or Gesse. — Endelig findes ogsaa nogle tvivlsomme Dativer af et andet Slags; saaledes i nogle faa Hunkjønsord: i Lide, i Tide, fyre Sole; maaskee af det gamle sjeldnere Dativ paa „u" (o), f. Ex. fyrir sólu. Ligesaa i Fleertal, f. Ex. aa Hondom (af Hand), aa Fotom, i Festom, og flere, hvor Endelsen bliver ligedan i den bestemte Form. Hertil hører ogsaa nogle Stedsnavne, som: Lom (for Lo-om, af Loar), Flom (for Flo-om, af Floar).

Dativet i den bestemte Form er ikke ganske almindeligt, men dog meget udbredt i Landet, som før er viist. Mest herskende er det i Egnene omkring Dovrefjeld; derfra strækker det sig mod Nord igjennem Trondhjems Stift, og mod Syd til Voss, Hallingdal, Valders, Toten, Hedemarken og Solør; tildeels findes det ogsaa i sydligere Egne, især i Sætersdalen og Øvre Telemarken. Det har saaledes en meget anseelig Folkestyrke for sig. Men alligevel bliver det et Spørgsmaal, om denne Form skal optages i Bogmaalet eller det normale Sprog. For det første er denne Form ikke meget nødvendig; man kan endog paastaae, at en Akkusativform vilde være til langt større Nytte i Sproget, og Aarsagen til, at man har bevaret Dativ og ikke Akkusativ, maa kun være den, at Dativet her, ligesom i de beslægtede Sprog, havde en mere fyldig og kjendelig Form, saa at det ikke saa let kunde bortfalde. For det andet er Brugen af Dativ noget vanskelig at lære for dem, som ikke ere vante dertil fra Barndommen. Og endelig kommer hertil, at den nuværende Dativform er meget forvansket, da kun Hunkjønsordene have den fulde gamle Form, medens derimod Hankjøns- og Intetkjønsordene kun have en Vokal (e, a) tilbage af den gamle Form, saa at Endelsen her er saa godt som tabt. Af disse Grunde synes det tilraadeligst, at Bogmaalet overlader denne Form til Dagligtalen og ikke optager den til nogen fast eller stadig Brug. Imidlertid burde dog Fleertallets Dativ (paa „om") ikke ganske vrages; denne Form falder let, fordi den er ligedan i alle Kjøn; den er ogsaa bekvem og velklingende og kunde bruges med Fordeel i en høitidelig Stiil og især i Vers, hvor den gjør en god Tjeneste derved, at den er kortere end Hovedformen; f. Ex. paa Haugom (Haugarne), i Bygdom (Bygdarne), i Bokom (Bøkerna).

180. Genitivets Former ere efter det foranførte i den stærke Bøining: Mask. s, ar; Femin. ar; Neutr. s; Fl. a (e);
og i den svage: — a, (e); — o (e); — a

Det bruges, med faa Undtagelser, kun i den ubestemte Form; men dets Nødvendighed synes ikke at være synderlig følt i Dagligtalen, og Brugen er saaledes temmelig sparsom; desuden bliver

det ogsaa tildeels fordunklet derved, at Formerne „a" og „o" (u) ville almindeligst gaae over til „e". Da imidlertid en Form for Genitivets Begreb ofte synes nødvendig i en mere regelbunden Stiil, og da den ikke altid kan erstattes ved nogen bekvem Omskrivning, bliver det alligevel nødvendigt at bevare de Former, som virkelig ere forhaanden.

Anm. Exempler paa Genitiv i Sammensætning ere forhen anførte, saasom: Dagsljos, Aarstal, Sonarson, Handarlegg, Hagamur, Dagatal. Som Exempler i adskilte Ord kan hertil føies: ein Manns Alder, eit Aars Tid, eit Skjemdar Verk, ein Eignar Ting, eit Faara Veder, ein Offa Mann, ein Æro (Ære) Mann. (Jf. Talemaaderne: Ein fekk inkje høyra Manna Maal. D'er vidt Vega Mot. D'er braad Barna Hug). Desuden bruges Genitiv i Forbindelse med visse Partikler, især med „til" (som i det gamle Sprog altid styrer Genitiv), f. Ex. til Dags, til Kvelds, til Gards, Manns, Morgons; — til Aars, Bords, Maals, Bytes, Merkes, Minnes; — til Botnar, til Munar, til Stadar; til Tidar, til Bygdar, til Hamnar; til Manna, til Fota, til Handa; til Husa, til Maala. (Jf. utan Gards, innan Stokks, innan Bords; Manna millom, Garda millom, Husa millom). Ellers ogsaa i forskjellige Sammenstillinger, saasom: tidla Dags, tidla Aars, detta Vil Aars, Himmels høgt, Manna høgst, Livs livande.

Genitiv i den bestemte Form bruges kun i visse Talemaader ved nogle faa Ord, som: Dagsens, Heimsens, Mannsens; Aarsens, Landsens, Hussens; i Fleertal kun efter „til", saasom: til Fotanna, til Handanna, til Husanna. (Sædvanligst med „e": Husanne). I det bestemte Ental af Hunkjønsordene findes kun enkelte Spor af Genitiv, saasom: til Solanne (G. N. sólarinnar), til Nottane (náttarinnar)), til Tidanne. (Søndre Bergenhuus Amt). I de svagformede Hankjønsord findes kun faa og tvivlsomme Exempler, som: Herrens, Bondens; men allerede disse synes os lidt fremmede, uagtet de dog have Grund i det gamle Sprog. Endnu mere er dette Tilfældet med de uægte Genitiver med „s" i Hunkjønsord og i Fleertal, som stundom forekomme. Det maa nemlig mærkes, at de gamle Genitiver vare omtrent de samme i Dansk og Svensk som i Gammel Norsk, men da disse Former siden kom i Forfald, dannede man et nyt Genitiv med „s" for hvert Kjøn og Tal uden Forskjel. En Efterligning af disse nydannede Genitiver (f. Ex. Tidens, Tidernes) høres undertiden i en pyntet eller udstuderet Tale; men forøvrigt ere de i Almindelighed fremmede for Dagligtalen, som i disse Tilfælde udtrykker Genitiv ved en Omskrivning, enten med en Præposition (til, aat, av) eller et tilføiet Pronomen (sin, hans, hennar). Den nærmere Forklaring heraf hører til Sætningslæren.

181. Mængden af Navneordenes Bøiningsformer er her altsaa mindre end i det gamle Sprog, hvis Former er kortelig anførte i de foregaaende Anmærkninger. De fire Hovedformer ere rigtignok overalt gjennemførte; men derimod ere Stillingsformerne eller Kasus meget afknappede. Akkusativ maa ansees som opgivet, Dativ er tildeels forvansket, og Genitiv bruges kun i et lidet Omfang. Som Følge heraf er den gamle Forskjel imellem stærk og svag Bøining ogsaa bleven fordunklet, især i Hankjønsordene. En Forandring er altsaa indtraadt som Følge af en Stræben efter at udjævne de mindre vigtige Former og derved opnaae en lettere Bøiningsregel, ligedan som i de nærmeste Landes Sprog. Imidlertid har man dog holdt Maade med denne Udjævning og søgt at holde Formerne paa den gamle Grund, saa at ingen nydannet eller vilkaarlig indskudt Form (saasom „r" i Fleertal af Neutrum, eller „s" i Genitiv af Hunkjøn) har faaet nogen synderlig Indgang.

Anm. I Bygdemaalenes Afvigelse fra den gamle Form mærkes ofte en Overgang, som synes at grunde sig paa en Tillempning efter en anden Form i et andet Kjøn. Saaledes bliver Dativ af Maskulinum ligt Nominativ af Femininum (f. Ex. Hest'e, ligesom Skaal'e), og Dativ af Femin. paa nogle Steder ligt Nominativ af Maskul. (f. Ex. Skaal'en, ligesom: Hesten); Dativ i Fleertal bliver paa nogle Steder ligt Nominativ af svagt Femin. (f. Ex. Baataa, ligesom: Klokkaa, el. Visaa).

Den Udjævning i Formerne, som her er omtalt, kan for en Deel forklares derved, at Forskjellen imellem de gamle Former tildeels var saa liden, at de let kunde forvexles eller falde sammen. Men Aarsagen hertil bliver dog tydeligere, naar man veed, at en lignende Udjævning allerede tidlig havde fundet Sted i Svensk og Dansk, og at man her i den senere Tid fik saa god Anledning til at kjende Dansken, men derimod ingen Adgang til at kjende det gamle Norske. Under disse Omstændigheder er det mere mærkeligt, at Forandringen i Bøiningen ikke blev større, end den er, især naar man betænker, at Dansken netop havde drevet Udjævningen til det yderste, saa at endog alle Endevokaler vare faldne sammen til een.

Det kan her være oplysende at betragte Forholdet i Svensk, hvor der kan siges at være to Bøiningsmaader, en gammel og en ny. Den gamle Maade, som findes bevaret i Folkeskrifter og især i Bibelen, beholder endnu for en stor Deel de gamle Kasus, som oftest ere lige de gamle norske Former. Saaledes Akkusativer, f. Ex. han såg Guds anda (Nom. ande); utsläcker icke

andan; vi hafva sett hans stjerno; de sågo stjernona; han såg på jordena; af lagen känner man syndena, o. s. v. Ligesaa Dativer, f. Ex. på första dagenom i första månadenom; i Herranom; af andanom; ifrå syndene; af jordene; paa gatone; allo folkena i landena (rettere: folkeno, landeno). Ligesaa enkelte gamle Genitiver (uden s), saasom: Apostla gerningar; domare boken; första Konunga boken. I den moderne nyere Svensk falde disse Former bort, og Bøiningen fremviser kun fire Hovedformer, hvoraf hver har et tilsvarende Genitiv, som er dannet ved et tillagt „s" i alle Kjøn, saavel i Fleertal som i Ental.

182. Nogle Navneord kunne kaldes faaformede eller defektive, fordi de ikke bruges i alle de Former, som udgjøre den fuldkomne Bøining. Især er der en Mængde Ord, som sjelden eller aldrig bruges i Fleertal, fordi det Begreb, som de betegne, sædvanlig tænkes som eenligt eller udeelt. Derimod er der enkelte Ord, som kun bruges i Fleertal og ikke i Ental. Nogle Ord bruges kun i den ubestemte Form; hertil hører især Personsnavne og endeel Stedsnavne. Andre Ord, især Stedsnavne, bruges derimod kun i den bestemte Form. Endelig bruges nogle Ord kun i en enkelt Kasus, fornemmelig Dativ.

Til de faaformede Ord henhører ogsaa endeel fremmede Ord og Navne, som ofte faae en meget ufuldkommen Bøining, fordi deres Form og Endelse her falder ubekvem, forsaavidt de ikke have faaet nogen Tillempning efter de nordiske Sprog.

Anm. Som Exempler paa faaformede Ord kunne følgende anføres: 1) i Ental, a) ubestemt, og bestemt Form: Mod, Liv, Daude, Svevn, Hunger, Varme, Ros, Ovund o. s. v. b) ubestemt F.: Nord, Sud; Fang, Fals, Svik, Spott; Kvitsunn, Jonsvoka; — Harald, Gunhild; Sogn, Voss, Nordfjord, Sverike, Holland o. s. v. c) bestemt F.: Midten, Verdi; Vetterbrauti, Jolareidi, Mara, Krilla; Lofoten, Namsen, Austlandet. d) Dativ og Akkusativ i ubestemt Form: i Senn, i Gaar, i Fjor, i Le, aa Gruvo, i Skaa, i Svime, i Hel. Hertil de føromtalte Stedsnavne: Saude, Straume, Vatne o. s. v. — 2) i Fleertal, a) ubestemt og bestemt F.: Systkin, Foreldre, Forfeder, Tvillingar, Andstøyppingar, Maagnautar; Klæde, Skofot, Brillor og fl. b) bestemt F.: Sumarnæterna, Vetternæterna, Sjaustjernorna, og Stedsnavne som: Holtarne, Halsarne, Grindarne. c) Dativ: i Svevnorom, i Andlaatom, i Einingom, Tviningom, Smaaningom.

Ved Personsnavne er at mærke, at de i Dagligtalen sædvanlig forbindes med et Pronomen „han" eller „ho", og at Bøiningen betegnes ved dette Ord,

medens Navnet selv bliver uden Bøining; f. Ex. han Gunnar, honom Gunnar, hans Gunnar. Ordet Gud staar i ubestemt Form som et Mandsnavn og har ingen Endelse uden i Genitivet (Guds).

Fremmede Navne bleve i det gamle Sprog behandlede paa forskjellig Maade; tildeels bleve de sammensatte med et hjemligt Ord eller tillagte en norsk Endelse; f. Ex. Indialand, Sikiley, Mundiufsjall, Romaborg, Parisarborg; Romverjar, Grikkír, Persar. Tildeels bleve de ogsaa optagne i den latinske Form (f. Ex. Arabia, Nilus, Athenæ; Athenienses, Persæ); og i dette Fald beholdt de gjerne den latinske Bøining, f. Ex. Asia, i Akk. Asiam, Gen. Asiæ Denne Brug har ellers længe været herskende i de beslægtede Sprog og forefindes tildeels endnu i enkelte Navne, f. Ex. Paulus, Akk. Paulum, Dativ Paulo, Gen. Pauli. (I Navnet Christus er den latinske Bøining endnu saa godt som eneherskende). Regelen for saadanne Navnes Bøining kan saaledes blive noget uvis; imidlertid har man dog her den Fordeel, at der egentlig ikke behøves nogen Kasus, uden maaskee Genitiv, og dette kan da i Mandsnavne sædvanlig betegnes med „s", hvilket ogsaa er temmelig gammel Brug, f. Ex. i Kongespeilet: Adams, Josephs, Davids. I Kvindenavne er det mere vanskeligt, da et Genitiv med s i disse Ord strider imod den gamle Regel, og endnu forekommer os meget stødende, især efter en Vokal (f. Ex. Eva's, Maria's), saa at selv den latinske Form (Evæ, Mariæ) synes os mere taalelig. I det gamle Sprog havde de mest bekjendte af disse Navne allerede faaet en norsk Bøining; saaledes havde de anførte (Eva, Maria) i Genitiv: Evu, Mariu (Kongespeilet, S. 113, 133).

I adskillige Landsnavne er man i den senere Tid bleven vant til en Endelse „en", som ikke har nogen Grund i de nordiske Sprog. I egentlig tydske Navne (som Baden, Hessen, Franken, Sachsen, Bøhmen) kan den rigtignok forsvares, skjønt den allerede her er noget forvildende, da den nemlig leder til, at disse Navne her opfattes som Hankjønsord med Artikelen „en", hvilket naturligviis er urigtigt, da Tydsken ikke har nogen saadan Artikel, men derimod har dannet denne Endelse af en gammel Kasus, som er os uvedkommende. Mere Grund har man til at forkaste denne Endelse i Navne, som egentlig ende paa „a" (ia), f. Ex. Spanien, Italien, Asien, Arabien, Persien, Indien, Syrien og flere. Disse burde her opstilles som Hunkjønsord paa „a", og Genitivet, som da ikke skulde have „s", kunde, hvis det behøvedes, betegnes ved et tilføiet „Lands" eller noget lignende. — En anden fremmed og ubekvem Endelse er „ie" (iet), saasom: Tyrkiet, Valakiet, Tatariet, og fl., om her burde gjengives ved et tilføiet Ord, som „Tyrkland" o. s. v.

Andre fremmede Ord have den Uleilighed, at Kjønnet ofte er uvist (jf. § 154), og at Bøiningen altsaa bliver vaklende; især ville mange Ord vakle imellem Han- og Hunkjøn og derfor ogsaa imellem Formerne „ar" og „er" i Fleertal. Intetkjønsord (f. Ex. Faktum, Votum, Thema, Komma) skulle her egentlig ikke have nogen Fleertalsendelse. At lægge en nordisk

Form til en fremmed Endelse (f. Ex. Globus'en) synes uheldigt, og allerucheldigst seer det ud, naar en fremmed Fleertalsform (f. Ex. Franks, Dollars, Turnips, Potetes) optages som et Entalsord. (Former som „Potetesen" og „Poteteser" ere kun til at lee ad). Det bedste er naturligviis at undgaae saa mange som muligt af disse Ord, og forsaavidt man endelig skal have dem, da at give dem saa liden Bøining som muligt.

II. Adjektivernes Bøining.

183. Adjektiverne (Egenskabsordene) bøies efter Kjøn og Tal, samt efter bestemt og ubestemt Form, ligesom Navneordene; men de frastille sig derved, at det samme Ord kan bruges i alle Kjøn og have baade stærk og svag Bøining, saaledes at den første hører til den ubestemte Form, og den sidste til den bestemte. Ved Siden af Kjønsformerne have Adjektiverne ogsaa havt Kasus; men disse kunne her ansees som bortfaldne, da de kun forekomme i nogle Talemaader og ikke kunne opstilles som gjennemførte. Ellers have disse Ord, foruden de egentlige Bøiningsformer, ogsaa et Par Former for Sammenligning (Komparation), som her maa komme under Omtale.

Anm. Adjektiverne betegne deels en Egenskab og deels en Orden eller Stilling, og blive derfor deelte i to Klasser. De beskrivende Adjektiver (Egenskabsord) udgjøre den største Mængde og have den jævneste Bøining, hvorimod de bestemmende Adjektiver (Stillingsord) tildeels have disse Egenheder i Bøiningen. Disse sidste falde nær sammen med Pronomenerne, og der er ogsaa nogle Ord, som man kan regne baade til Adjektiv og Pronomen. Lidt afvigende fra disse Klasser ere Talordene og Artiklerne, som siden skulle omtales paa et andet Sted.

a) Egentlig Bøining.

184. Efter den almindeligste Regel have Adjektiverne i det ubestemte Ental i Intetkjøn et tillagt „t" og i Fleertal en Vokal-Endelse: e, a; i den bestemte Form ende de overalt med en Vokal. Formerne ere tydeligst i de korte eller eenstavede Ord, hvis Bøining kan opstilles som i følgende Exempel:

	Ental.			Fleertal.		
	Mask.	Fem.	Neutr.	Mask.	Fem.	Neutr.
Ubestemt F.	stor (er).	stor.	stort.	store.	stora.	store.
Bestemt F.	store.	stora.	stora (e).	store.	store.	store.

I de Ord, som ende med Rodvokalen, tillægges et dobbelt „t" i Neutrum, f. Ex. blaa, blaatt; ny, nytt; tru, trutt. I de Ord, som ende med „t", bliver dette simpelthen fordoblet (f. Ex. flat, flatt); men hvis „t" har en Konsonant forved sig, bliver det tillagte „t" naturligviis utydeligt og kan ansees som overflødigt, f. Ex. i bratt, lett, stutt, fast, svart.

Anm. I det gamle Sprog vare Formerne flere, da nemlig Kasus for en stor Deel vare tydelig adskilte, især i den ubestemte Form, hvilket her maa oplyses ved et Exempel:

	Ental.			Fleertal.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Ubst. F. Nom.	rikr.	rík.	ríkt.	ríkir.	ríkar.	rík.
Akk.	ríkan.	ríka.	ríkt.	ríka.	ríkar.	rík.
Dat.	ríkum.	ríkri.	ríku.	ríkum	(i alle Kjøn).	
Gen.	ríks.	ríkrar.	ríks.	ríkra	(ligesaa).	
Bst. F. Nom.	ríki.	ríka.	ríka.	ríku	—	
— A. D. G.	ríka.	ríku.	ríka.	ríku	—	

Hankjønsformen med „r" (rik'r) findes endnu paa en Maade gjennemført i en stor Deel af Landet, dog ikke som særskilt Kasus. Med tydeligt „r" forekommer den kun i de Ord, som ende med Rodvokalen, som blaa'r, graa'r, ny'r. (Saaledes i Nummedal og flere Steder i Agersh. Stift. I Sætersdalen: blaa're, graa're). I de andre Ord bliver „r" utydeligt, men den tilhørende Vokallyd (Halvlyden) bliver staaende og lyder almindeligst som et dunkelt „e" og paa nogle Steder næsten som „ø" eller o (aabent u), f. Ex. rik'e (i Bergens og Kristianssands Stifter), rik'ø (Valders), rik'o eller rik'u (Hardanger, Voss). Denne Lyd føies her til enhver Konsonant uden Forskjel (f. Ex. laus'e, vis'e, stor'e, dyr'e, heil'e, sæl'e, fein'e, grøn'e), altsaa lidt afvigende fra den gamle Form, hvor „r" faldt sammen med s, r, l, n, omtrent som i Navneordene (f. § 166), f. Ex. lauss, dýrr, heill, seinn. Ellers er det at mærke, at det er kun faa Steder, hvor denne Form gjælder for Hankjøn alene (saaledes i Hardanger: „han er rik'u", men „ho er rik"); hvorimod den samme Form almindeligst bruges baade for Hankjøn og Hunkjøn, f. Ex. han er rike, og: ho er rik'e. (Det samme synes ogsaa at være Tilfældet i Sverige, da en

Form med „er" for Hunkjøn ofte forekommer i Vers; f. Ex. en riker enka; en svensker flicka; en varmer stuga).

I Hunkjønsformen har det gamle Sprog den stadige Regel, at „a" faar Omlyd til „ö" (f. Ex. hardr, hördr); men denne Regel findes nu kun bevaret i nogle faa Bygdemaal, især i Hardanger og Sætersdalen; saaledes i Hard.: bratt'u, brott; fast'u, fost; kald'u, kold; varm'u, vorm; halv'u, holv; lang'u, long (laang) o. s. v. Kun i et Par Ord findes denne Omlyd mere almindelig i Landet, nemlig: all (oll) og gamall, f. Ex. han er gamall'e, ho er gomol. (Jf. ein annan, ei onnor). Dette Formskifte er saaledes at ansee som forældet, ligesom de fleste andre Regler for den haarde Omlyd i Bøiningsformerne.

I Intetkjønsformen bevirkes adskillige Tillempninger ved det tillagte „t". (Jf. § 54). Saaledes bliver „dt" efter en Vokal altid udtalt som „tt" (f. Ex. blidt, stødt, audt) og i andre Tilfælde kun som „t" (hardt, kaldt, vandt). I saadanne Ord maa „d" beholdes i Skrift; men i de Ord, hvor det kun er Bøiningstillæg og ikke hører til Roden, ansees det som ombyttet med „t" i Neutrum; f. Ex. feld, felt; dømd, dømt; bygd, bygt. (Jf. klædd, klædt; saadd, saatt). I adskillige andre Sammenstød bliver ofte den foregaaende Lyd fordunklet i Udtalen (saaledes „beikst" for beiskt; „falst" for falskt), medens derimod „t" selv bliver staaende fast, undtagen maaskee i nogle afledede Ord paa „sk", som: fransk, engelsk, arabisk, og flere, som man dog helst undgaar at bruge i Intetkjøn.

Fleertal afviger almindeligst fra den gamle Form i Neutrum, hvor det nu ender paa „e" (f. Ex. store Huus, rike Folk), altsaa ligedan som i Hankjøn. Som enkelt Undtagelse mærkes „oll" (af all), f. Ex. i Yttre-Sogn: „oll try Bonn'a", hvor ogsaa den gamle Omlyd er beholdt. I mange Dialekter ender ogsaa Femininet paa „e"; men ved Siden deraf vedbliver dog den gamle Form paa „a" (f. Ex. stora Bøker) almindeligst i Bergens Stift, Sætersdalen, Valders og flere Steder. I en Deel af Trondhjems Stift bortfalder Endevokalen ganske i alle Kjøn. I de Ord, som ende med Rodvokalen, bortfalder den mangesteds efter „aa" (f. Ex. smaa' Fuglar), men ikke gjerne efter u, i eller y.

I den bestemte Form mærkes ogsaa en Stræben til at udjævne Endevokalerne og lade alle Kjøn ende paa „e". De gamle Former med „a" i Hunkjøn og Intetkjøn (f. Ex. den stora Stova, det stora Huset) findes kun bevarede i de sydvestlige Egne, nemlig Lister, Stavanger og Søndre Bergenhuus Amt. Rigtignok ere disse Former ikke af nogen stor Vigtighed, og de fleste vilde vel ogsaa ønske at blive dem kvit, især i Intetkjøn, hvor man er mest tilbøielig til at bruge samme Form som i Hankjøn (nemlig e). Imidlertid har dog denne Form sine Grunde; saaledes er det netop Formen med „a", som stemmer bedst overens med Adverbierne, som nemlig for en stor Deel ere dannede efter Adjektivets Intetkjønsform og saaledes tildeels ende paa „a", f. Ex. lika, vida, mesta, varlega.

Ved de Adjektiver, som ende paa K eller G, er at mærke, at nogle gode Bygdemaal have beholdt den gamle Regel, at Lyden bliver „kj" og „gj" i alle de Former, hvor et oprindeligt „e" paafølger, men ikke ellers. Saaledes i Hardanger: rikje Menner, rikje Folk; dan rikje Mannen, da(t) rika Folkje(t); dan ungje Mannen, dan unga Kono (Kaano) o. s. v. Lignende Former bruges ogsaa paa Voss og i Sætersdalen og i sjeldnere Tilfælde ogsaa paa flere Steder.

185. **Den mærkeligste Afvigelse fra den ovenfor fremstillede Bøining finder Sted ved de Ord, som have Endelsen „en", f. Ex. open (ↄ: aaben), heppen, doven, visen; faren, komen, fallen. Disse Ord have nemlig den Egenhed, at Sentalsformen retter sig efter Substantivernes Endelse i den bestemte Form, saaledes at kun Maskulinum faar „en" (in, inn), men Femininum „i" (med mange Overgange) og Neutrum „et" (med bortfaldende „t" i Dagligtalen). I Fleertallet og den bestemte Form beholde de derimod altid „n" og udskyde den foregaaende Vokal. Deres Bøining kan saaledes fremstilles ved følgende Exempel:**

	Ental.			Fleertal.		
	m.	f.	n.	m.	f.	n.
Ubestemt F.	open.	opi.	opet.	opne.	opna.	opne.
Bestemt F.	opne.	opna.	opna.	opne.		

Anm. Af den gamle Bøining er det nok at hidsætte Nominativet i den ubestemte Form, nemlig i Ental: opinn, opin, opit; i Fleertal: opnir, opnar, opin. Her er altsaa den samme Lighed med Navneordene; Endelsen i Hankjøn og Intetkjøn er ganske den samme som i den bestemte Form af de Substantiver, som ende paa „e" (§ 162, 173), hvorimod Hunkjønnets Endelse er den samme som i de stærke Femininer (f. Ex. Skaal, § 168), ligesom den sædvanlig ogsaa har de samme Former i Bygdemaalene; f. Ex. ho er komi (Sogn, Tel., Vald.), kome el. komæ (Gbr., Tel., Hard., Voss, Nhl.), koma el. komma (Trondh. og Ag. Stift og flere Steder), komo (Shl.), komaa (Stav. Amt). Imidlertid forekommer dog ogsaa en Form med „n", f. Ex. ho er komen, el. komin (Hal., Num., Helg.).

I Intetkjøn bortfalder det sluttende „t" almindeligst, ligesom i Substantiv (altsaa „ope" for opet); imidlertid findes dog ogsaa i nogle Fjeldbygder (Hall., Vald.) en afvigende Form med „ent" eller „int", især i Adj., som dannes af et Substantiv, f. Ex. sandint (ↄ: sandigt), vassint (vandagtigt). Jf. Linint (Lintøi), Ullint (Uldtøi). — Fleertal i dette Kjøn ender, efter den

føromtalte Regel, paa „e“ (opne) og afviger altsaa fra den gamle Form (opin); dog er dette ikke ganske almindeligt, da man paa nogle Steder ogsaa finder en Form med „i“ (uden n), altsaa: opi (øpi, Valders).

I de Ord, som have K eller G forved Endelsen, lyder dette som „kj“ og „gj“ (j), naar Vokalen virkelig paafølger, men ikke ellers. Saaledes (efter Udtalen): tekjen, tekne; nakjen, nakne; fegjen (feien), fegne; løgjen (løien), løgne. Lignende Forekomster i andre Ord ere forhen omtalte (§ 52, 53).

Afvigende ere Ordene: mykjen og liten, som egentlig skulde hedde: mykel, litel (G. N. mikill, litill), og som derfor i den bestemte Form hedde: mykle og litle (hvoraf det første kun bruges i Navne, som Mykleby, Myklebolstad). I Fleertal bruges de ikke.

186. De andre fleerstavede Adjektiver have derimod samme Bøining som de korte eller eenstavede, med Undtagelse af nogle Ord, som ende med en Vokal og ikke have Bøining. De Ord, som ende paa: all, utt, ig (ug) og leg, blive saaledes at ansee som regelrette; f. Ex. kostall, kostalt, i Fl. kostalle; krokutt(er), krokutt, krokutte; tidig, tidigt, tidige; varleg, varlegt, varlege. Ligesaa de paa „ad“ (§ 86), f. Ex. lagad, lagat, lagade; uagtet disse Former blive utydelige i Dagligtalen (§ 59). De Ord, som ende paa „ande“ ere derimod ubøielige; f. Ex. ein sovande Mann, eit sovande Barn, sovande Folk. Det samme er Tilfældet med endeel Ord, som ende paa „re“ eller „are“ (f. Ex. likare), hvorom senere.

Anm. Enkelte Afvigelser i Bygdemaalene ere at ansee som Virkninger af den sluttende Halvlyd ('e for 'r), som nemlig i disse Ord ikke kan kjendes paa Betoningen (saaledes som i Eenstavelsesordene), men derimod lyder ganske som et virkeligt „e“, hvorved to forskjellige Former altsaa blive lige; f. Ex. Ental: vitug'e (G. N. vitugr) og Fleertal: vituge (G. N. vitugir). I et Par Endelser kan endog det sluttende „e“ blive vedhængende i alle Kjøn, saa at Ordet bliver ligesom ubøieligt. Saaledes i Endelsen „utt“ (utte'e, ett'e), som paa mange Steder (og endog i de sydøstlige Egne, hvor Halvlyden ellers bortfalder) altid beholder sit „e“, selv i Intetkjønnet, f. Ex. eit steinette Land. Ligesaa i Endelsen „leg“, som hedder deels: leg'e (leger) og deels: le' (forkortet), og i sidste Fald bliver uforandret; f. Ex. faarle' for faarleg og faarlegt. (Jf. § 91). Ellers pleier dog Formen „t“ i Neutrum at være et Mærke paa, at Ordet skal slutte med en Konsonant; saaledes synes Ordet „framande“ (ɔ: fremmed) her at kræve Formen „framand“, da nemlig Neutrum hedder „framandt“. Ligesaa viser Formen „einart“, at Ordet „einare“ (ɔ: enkelt, ublandet, reen) skal hedde einar eller rettere einard. (Jf. G. N. einarðr).

Som en Synderlighed maa anmærkes, at de Ord, som ende paa „ig" og „leg", paa nogle Steder faae et tillagt „n" i Fleertal og bestemt Form. Saaledes i Valders: kraftigne, megtigne, merkjelegne. Ligesaa ved Røros: daglegne, gudelegne o. s. v.; men i denne Egn findes ogsaa Formen: „legjen" (le'en) i Ental.

I de gamle Sprog havde de fleerstavede Ord ofte en Sammendragning i de forlængede Former (ligesom det før omtalte open, opne); f. Ex. víðförull, víðförli; heilagr, helgi; nauðugr, nauðgir. Dette bruges nu ved et Par Ord paa „all", nemlig altid i „gamall" (gamle, gamla), og stundom i „vesall" (vesle, vesla); men sjelden i andre Ord, saasom i ymis (ɔ: forskjellig), Fl. ymse, dog ogsaa: ymise. (Jf. litle og myklе). I nogle Ord, som ende paa „er", er Sammendragningen kun tilsyneladende, da nemlig „e" forved „r" kun er Halvlyd eller indskudt Lyd; f. Ex. fager, fagre; diger, digre; mager, magre.

De Ord, som skulle ende med „ad", blive overalt forkortede i Dagligtalen, saaledes at de slutte med „a" uden videre Bøining, f. Ex. kalla' for G. N. kallaðr, kallat, kallaðir o. s. v. Imidlertid havde det gamle Sprog ogsaa nogle Ord, som virkelig endte paa „a" (uden d) og som ikke fik nogen Bøining; f. Ex. fulltída, ørvita, einskipa. De egentlige Adjektiver, som nu kunde regnes hertil, ere kun faa, saasom: faalida, manglida, sjølvvita, einstaka, jamstroka. Derimod have vi adskillige Ord paa „a", som bruges som Adjektiv, men egentlig kunde ansees som en Form af et Substantiv, saasom: fagna, muna, gripa, offa, skila, rata, harka, einka, maata. De ere nærmest at betragte som Genitiver, ligedan som: Eignar, Naudar, Skammar; Stakars, Gagns, Frums. (Jf. medels, overs, sams, eins). Slige Ord have naturligviis ingen Bøining; saaledes heller ikke de Adverbier, som stundom bruges for Adjektiv, f. Ex. innbyrdes, innhyses, lagom (el. logom), utifraa, framifraa.

187. Nogle Adjektiver kunne kaldes faaformede (defektive), da de ikke bruges i alle de Former, som de egentlig kunde have. Saaledes er der mange, som kun høres i Intetkjøn, fordi de ikke bruges om Personer eller bestemte Ting, men kun om en Tilstand; f. Ex. her er inngjengt (ɔ: her er det muligt at gaae ind). Nogle faa Ord bruges kun i den ubestemte Form; saaledes: all, sum, slik, eigen (Jf. nokon, ingen). Derimod er der mange, som kun bruges i den bestemte Form og altsaa ende med en Vokal (e, a), saasom: eine, same, fyrre, fyrste, tridje, fjorde, femte o. s. v. Hertil høre især de Ord, som dannes af Partikler og have en Ligningsform (re, ste), f. Ex. indre, nedre, øvre, ytre, nørdre, sydre; inste, nedste, øvste o. s. v.

Anm. Flere Exempler paa upersonlige Adjektiver: Det er framgjengt, framkjømt, ukjømt, farsynt, vegsynt, avdagat, nærlidet, aarlidet, ulendt, ilendt, strøymt, lydt, andvert, ufredt, landvart, kveldvart. Mærkeligt nok beholde nogle Ord sin Intetkjønsform ogsaa naar de bruges om Personer; saaledes i Talemaaden: „um han var Liv laget" (lagje); ligesaa: „han var ant um det"; jf. „han vardt ilt ved". Dette grunder sig paa en Omstilling i Sætningen, da Personen netop skulde staae i Dativ; altsaa: um det var honom Liv laget (ɔ: om det var ham beskikket at leve); honom var ant um det (ɔ: det var ham magtpaaliggende).

Nogle af de Adjektiver, som betegne Mængde eller Omfang, have disse Egenheder i Brugen. Ordene liten og myken bruges kun i Ental; i Fleertal ombyttes liten med smaa. Ordene: smaa, faa, mang, sum, bruges i Ental kun kollektivt (om en Hob eller Mængde), f. Ex. Fisken var faa og smaa; eller: sum av Fisken (ɔ: en Deel af Fiskehoben); dog bruges „mang" kun i Sammensætning med „ein" (mangein, mangei) og bliver derved afvigende. I Intetkjøn (smaatt, faatt, mangt, sumt) ere disse Ord mere omfattende; og i Fleertal (smaae, faae, mange, sume) faae de endelig sit fulde Omfang; dog bruges „sume" ikke i den bestemte Form. Noget lignende er ogsaa Tilfældet med „fjølg" (ɔ: mangfoldig). Ordet „ein" vil blive omtalt under Talordene.

Endelsen „e" i de korte Adj. hører her kun til den bestemte Form, og saadanne Former som det danske: bange, ringe, ægte, ere her altsaa fremmede. Saavidt disse Ord bruges, falder Vokalen sædvanlig bort; altsaa: bang, ring, ægt. Jf. aud (øde), still (stille); i Neutrum: audt, stilt.

188. Stillingsformer eller Kasus findes her, som før er bemærket, ikke gjennemførte, men kun af og til i disse Talemaader. Saaledes findes enkelte Spor af det gamle Akkusativ paa „an" i Hankjøn; f. Ex. koma paa berran Botn (ɔ: komme til at mangle, have intet tilovers). Dativer findes oftest i Intetkjønsformen paa „o" (nogle Steder: aa), f. Ex. med godo (ɔ: med det gode, med Lempe, uden Tvang); og dette er i Grunden den nyttigste og vigtigste af disse Former. Noget sjeldnere er Dativ paa „om" i Fleertal, f. Ex. paa nyom Stundom (Trondh. Stift). — Genitiver ere sjeldne og bruges næsten kun i Forbindelse med „til"; men i dette Fald faae de oftest en adverbialsk Form og ende paa „es", f. Ex. til godes.

Anm. Nominativformen paa „r" ('er, 'e) kommer her ikke i synderlig Betragtning, da den bruges saavel for andre Kasus som for Nominativ, og saavel for Hunkjøn som Hankjøn (§ 184). Paa rette Sted vilde imidlertid denne Form ofte være til Nytte for Velklangen, især i Vers, da man derved

kunde rette noget paa den Uleilighed, at et eenstavet og stærkt betonet Ord saa ofte støder sammen med et andet, som er ligesaa stærkt betonet, hvorved der ogsaa tildeels fremkommer anden Mislyd; f. Ex. ein sterk(er) Straum, ein frisker Kropp, ein visser Daude, ein falsker Granne. Stundom kunde maaskee denne Form ogsaa være nyttig til at adskille Adjektiv fra Adverbium; f. Ex. han stod faster (ɔ: forlegen, hjælpeløs), forskjelligt fra „fast", adv. (ɔ: trygt, urokkeligt).

Flere Exempler paa Akkusativ i Maskul.: godan Dag! (egentlig: hav, eller nyd, en god Dag); eta seg leidan (Trondh. Stift); rida høgan Hest (en Børneleg), ro tveran Fjord. I Folkeviserne mærkes: han kom paa kvitan Sand; i grønan Lund; i myrkan Skog. Jf. Talemaaderne „langande Vegen", og „paa vidande Vegg", formodentlig for „langan" og „vidan".

Exempler paa Dativ: a) i Neutrum paa „o" (aa): fyre godo, med vondo, med retto, med letto, av nyo, i drjugo (drygaa), fyre ollo (af alt), med ollo godo (ɔ: med al Magelighed), av ollo ubytto (af den udeelte Masse). Jf. Ordspr. Stort høver storo. I Lighed hermed kunde man ogsaa bruge: i storo (en gros), i heilo, i litlo, i minsto, i mesto, i høgsto; og disse Former vilde være særdeles fordeelagtige. — b) i Maskulinum paa „om" (forkortet: aa) sjelden, som: „Tor med tungom Hamre" (Tel.), i fastom Svevne („i fastaa Sømnaa", Sdm.). Jf. Ordspr. D'er mangt ungom ulært („ungaa", B. Stift). — c) i Femin. paa „re", sjelden: fyre skamre Stundo (Hard.); som Vind i varmre (el. varmare) Sol (Hard.). I Folkeviserne med Formen „are": med kvitare Hand (Landstad, Side 355), med sterkare Magt (S. 265). En anden Form paa „o" eller „aa", svarende til den bestemte Form paa o (u) i G. N., forekommer i Bergens Stift; saaledes: paa sletto Markjenne; i opno (aapnaa) Stovonne. — d) Fleertal paa „om" (o, aa) findes oftere; saaledes: med hardom Hondom („mæ haraa Haandaa"); heilom Beinom; paa nyom Vilom. I Sdm. „sumaa Stodaa", „ollaa Stodaa", og flere.

Genitiv høres meget sjelden; saaledes; med gods Manns Hjelp. (Jf. i kvars Manns Hus; til ann(ar)s Manns Skade). Efter „til" bruges adskillige Former med „es": til bestes, til fulles, til halves, til rettes, til vondes. (Jf. til nokors, til inkjes). I de sydvestlige Egne findes et Par Former med „ar": til godar, til vondar. Dette er rimeligviis en Levning af det gamle Fleertals-Genitiv paa „ra" (góðra, vándra).

Det er at mærke, at saavidt disse Former haves i Talen, bruges de sædvanlig rigtigt og i sin rette Stilling; men dette er ikke altid Tilfældet med disse Former i Folkeviserne. I Viserne fra Telemarken findes Formerne „an" og „om" rigtignok ofte paa sit rette Sted; saaledes: han sterkan Svevnen fekk (Landstad, S. 68); han sadlar fljotan Folen (S. 69); han lyfter paa høgan Hatt (145); aa breidom Benkje (S. 180); i allom Aldre (161). Men ved Siden heraf findes de ogsaa ofte paa urette Sted; saaledes „an" i urette Kjøn: han søtan Sengi sakuar (S. 40); eta grønan Høy (55); i høgan Loft

(113); eller i urette Kasus: sjeldan vekser søtan Kvisten (103); du fagran Folen (19); med godan Vilje (99). Ogsaa Endelsen „om" er stundom feilagtig; f. Ex. av allom dinom Tru (25). I disse Tilfælde kan man maaskee antage, at „an" og „om" ikke egentlig har nogen Betydning, men kun er en vilkaarlig Udfyldning i Verset, ligedan som Endelsen „en" i de danske Viser, f. Ex. med røden Guld, over breden Bord, over salten Hav, o. fl.

b) Ligningsformer.

189. Ved Siden af de egentlige Bøiningsformer have Adjektiverne ogsaa et Par Former, som kun tjene til at forstærke Betydningen, naar Ordet kommer ind i en Sammenligning. Foruden den simple Grundform (Positiv) har man saaledes en Form for en høiere Grad (Komparativ) og en anden for den høieste Grad (Superlativ). Den høiere Grad betegnes egentlig kun ved et „r", og den høieste ved „st"; men i de fleste Tilfælde har man her ogsaa en Endevokal „e" og et „a" forved Konsonanten, altsaa: are (i Komparativ) og aste (i Superlativ); f. Ex. lett, lettare, lettaste; snar, snarare, snaraste; tru, truare, truaste; varleg, varlegare, varlegaste. Herved skeer ingen Forandring i selve Ordet, undtagen i de Ord, som have Sammendragning i de forlængede Former; f. Ex. open, opnare, opnaste. Imidlertid er der dog nogle Ord, som kun faae Endelsen „re" og „st" uden a (som: høg, høgre, høgst); og blandt disse er der nogle, som have Omlyd i Rodvokalen, f. Ex. ung, yngre, yngst. Dette er altsaa en afvigende Maade; men de Ord, som høre hertil, ere ikke mange.

Komparativerne have sædvanlig samme Form i enhver Stilling, altsaa ingen Bøining; og det samme gjælder nu for det meste ogsaa om Superlativerne. De Ord, som have den korteste Form (uden a), faae imidlertid den sædvanlige Bøining i Fleertal og den bestemte Form, f. Ex. yngst, yngste, yngsta.

Anm. I de Ord, som ere noget lange eller have en Endelse, som ikke let modtager Bøining, kan Ligningen ogsaa betegnes ved at sætte „meir" eller „mest" forved Ordet; f. Ex. meir kunnande, mest kunnande. I nogle Tilfælde kan Ligningen betegnes paa begge Maader, f. Ex. høveleg, høvelegare, høvelegaste, eller: meir høveleg, mest høveleg. Ved disse Ord paa „leg" er ellers at mærke, at Lyden „g" sjelden bortfalder i Ligningsformerne, uagtet

den ofte bortfalder i Positiv, f. Ex. skaple(g), skaplegare. Den sammendragne Form med „legre" og „legst", som tildeels findes i det gamle Sprog, synes ikke at være i megen Brug, og paa enkelte Steder synes Folk mere tilbøielige til at sige „skapl'are" end „skaplegre".

De Ord, som her faae Omlyd og kort Form, ere sædvanlig kun følgende: stor (større, størst), lang (lengre, st), ung (yngre, st), tung (tyngre, st), faa (færre, fæst), smaa (smærre, smæst). I enkelte Bygdemaal findes ellers flere, som: fager (fegre, fegst), djup (dypre), laag (lægre), haag (hægre), trong (trengre), grov (grøvre). Med kort Form uden Omlyd findes: høg (høgre), og paa nogle Steder: bein (beinre), fein (feinre), ven (venre); i Sætersdalen findes endog en Ligedannelse (Assimilation) i de sidste Former, nemlig: beinne, feinne, venne; men almindeligst ere de regelrette: bein, beinare, beinaste. Ellers er der nogle Ord, som ikke have alle tre Grader og altsaa ere faaformede i Ligningen; og i disse Ord findes oftest den korte Form med „re" og „st" (uden a). Saaledes: betre og best; verre, verst; eldre, eldst; mindre, minst; meir, mest; fleire, fleste (plur.), — i Betydningen svarende til: god, vond, gamall, liten, myken, mange, — som ikke have egne Ligningsformer. Ligesaa: vildre, sømre; yppare, yttare, haattare, med tilsvarende Superlativer. (Jf. høgre, vinstre, uden Superlativ). Endelig høre hertil nogle Ord, som dannes af Partikler og betegne en Sideordning efter Sted og Tid, nemlig Komparativ: indre, ytre, øvre, nedre, attare (og ettre), fremre, sidre (næsten ubrugel.), fyrre, nærre (og næmare), nørdre, sydre, øystre, vestre; — og Superlativ: inst, ytst, øvst, nedst, attaste (og ettest), fremst, sidst, fyrst, næst (og næmaste), nørdst, synst. Jf. hitare, burtare, burtaste. Som eneftaaende Superlativ mærkes: einaste. Iblandt de her opregnede Ord vil man finde alle dem, som have den korteste Form med „re" og „st" uden mellemkommende „a".

I det gamle Sprog havde Komparativ svag Bøining og kun i et Par Former; Superlativ havde derimod stærk Bøining, f. Ex. ríkastr, ríkust, ríkast; Fleertal: ríkastir, ríkastar, ríkust; bestemt Form: ríkasti o. s. v. Efter dette skulde Formen her ende paa „st" (med Halvlyd: st'e) og først i de forlængede Former faae Endelsen „e". Rigtignok findes ogsaa Endelsen „ast" i en Deel af Landet, men paa samme Steder findes ogsaa „ar" for are, f. Ex. likar (jf. farand, for farande), saa at dette ikke har stort at betyde; og i de Egne, hvor Endelserne holde sig bedst, hører man altid „aste" uden Forandring. Denne Afvigelse fra den gamle Form er ellers let at forklare. For det første var det vanskeligt her at beholde nogen Bøining; Formen er fleerstavet, og derfor maatte Halvlyden ('e for 'er) blive utydelig, f. Ex. i lettast'e (léttast'r), ligedan som i: steinutt'e, bakkutt'e o. s. v. (see § 186); desuden ender Formen med „st", og altsaa kan intet „t" tillægges i Neutrum. Dernæst kunde en Forvexling imellem bestemt og ubestemt Form ogsaa let finde Sted; f. Ex. „han er rikaste", som kunde enten være «ríkastr» eller ogsaa: «hinn ríkasti».

Og endelig var det naturligt, at man gjerne vilde have samme Form for Superlativ som for Komparativ, som altid har været svagformet og sluttet med en Vokal. — At Endelsen „aste" ikke forandres til „asta" (ligesom i G. N.), grunder sig ellers paa en Vellydsregel, som ogsaa har gjort sig gjældende i andre Tilfælde, saaledes i Fleertallet og endeel Navneord, f. Ex. Øyarne, for Øyarna (§ 170). Man har nemlig ikke villet have to Endestavelser med „a"; hvis altsaa den første Vokal i Endelsen var „a", skulde den sidste være „e". En Undtagelse findes rigtignok i Fleertal af Subst. paa „ar", f. Ex. Tenarar; men her kan det første „a" regnes til selve Ordet og ikke til Endelsen.

Ligning i Adverbierne.

190. Paa dette Sted maa vi ogsaa nævne Adverbierne, skjønt disse forøvrigt høre til de Ord, som ikke have nogen Bøining. Mange af disse Ord have nemlig en vis Lighed med Adjektiver, og saaledes have de da ogsaa et Par Ligningsformer, som ere omtrent ligedan som i Adjektiverne. Ogsaa her gjøres Forskjel paa en længere og en kortere Form; men den sidste er langt sjeldnere end den første. Den sædvanlige Form, som gjælder for de fleste Ord, er „are" i Komparativ, og „aste" i Superlativ; f. Ex. ofta, oftare, oftaste; vida, vidare, vidaste; seint, seinare, seinaste. (Jf. tidare, lettare, knappare, vissare, tryggare). Den sjeldnere Form er „r" ('er) og „st"; f. Ex. lenge, lenger, lengst. Imidlertid er det sjelden, at Komparativ virkelig slutter med „r", da man almindeligst er tilbøielig til at beholde Endevokalen (e), ligesom i Adjektivet; f. Ex. tungt, tyngre; høgt, høgre.

Anm. Ogsaa her er en Afvigelse fra det gamle Sprog, som her havde Endelserne „ar" og „ast", uden nogen tillagt Vokal; f. Ex. oftar, oftast; vídar, vídast. I Svensk og Dansk ender derimod Komparativ paa „e", men ikke Superlativ; f. Ex. Sv. oftare oftast; D. oftere, oftest. At begge Former her have faaet „e", grunder sig vistnok kun i en Efterligning af Adjektiverne og kan altsaa forklares af de ovenfor anførte Grunde. — Et Par Ord, nemlig: innar og utar, frastille sig dog derved, at de overalt slutte med Konsonanten.

Den kortere Form med „r" og „st", uden „a", indtræder her i samme Tilfælde som i Adjektiverne, nemlig i nogle faa Ord, som have Omlyd (størst, tyngst, længst), i nogle, som betegne en Stilling (inst, ytst, øvst, nedst, fremst, fyrst, sidst), og i nogle Ord, som egentlig mangle Positiv, nemlig: helder,

helst; meir, mest; minder, minst; beter, best; verr, verst. De sidste ere ellers vaklende i Komparativ, hvor de gjerne ville ende med „e" (mindre, betre, verre).

III. Bøining i Pronomener og Artikler.

191. Ved Siden af Substantiverne og Adjektiverne er der en liden Række af Ord, som i Brug og Betydning have nogen Lighed med disse to Ordklasser, men som dog i visse Maader adskille sig fra dem begge. De vigtigste af dem ere et Slags Fællesord, som kunne betegne Ting og Personer uden nogen egentlig Benævnelse, hvorfor de ogsaa kaldes Pronomener og siges at træde i Stedet for et Navn. Nogle af dem have Betydning som Substantiver, men fraskille sig ved en ganske særegen Bøining og tildeels ved et Formskifte, som ikke egentlig kan kaldes nogen Bøining, da nemlig Ordets Vendinger ikke altid betegnes ved Forandring i Endelsen, men ofte ved Ombytning med et andet Ord eller med en meget afvigende Form. Derimod er der nogle, som have mere Lighed med Adjektiverne og som egentlig ogsaa kunne ansees som en egen Art af Adjektiv. Og iblandt de forskjellige Ord, som slutte sig hertil, kan man ogsaa nævne Talordene og de saakaldte Artikler, som bruges til en nærmere Betegnelse af Navneordenes Stilling.

Egentlige Pronomener.

192. Af de substantiviske Fællesord mærkes først de saakaldte personlige Pronomener, hvorved man adskiller tre Personer, den talende, den tiltalte og den omtalte. De Ord, som betegne første og anden Person (eg, du), have meget tilfælles med hinanden, især deri at de ikke gjøre nogen Forskjel paa Kjøn, og at Stillingerne betegnes mere ved Former af forskjellig Art end ved nogen egentlig Bøining. I Fleertal findes de tildeels med forskjellig Form, hvilket nærmest grunder sig derpaa, at der egentlig har været to Slags Fleertal, nemlig først et Total (dualis) og dernæst et egentligt Fleertal, (for mere end to Personer). Men da denne Adskillelse ikke længere findes iagttaget i den sædvanlige

Brug, kunne de almindelige Former bekvemmest opstilles i følgende Orduing:

	Første Person.		Anden Person.	
	Ental.	Fleertal.	Ental.	Flertal.
Nomin.	eg.	me.	du.	de.
Akk. og Dat.	meg.	oss.	deg.	dykk.
Gen.	—	(okkar).	—	dykkar.

Ordene: min, vaar og din kunde her anføres som Genitiver; men de bruges almindeligst som selvstændige Ord med en egen Bøining, altsaa som „Possessiver", hvorom senere.

Anm. De Former, som forefindes, ere imidlertid flere, og dersom deres Brug var mere nøiagtig efter den gamle Plan, kunde man her ogsaa opstille tre Talformer og fire Kasus i følgende Orden:

	Ental.	Fl. A.	Fl. B.	Ental.	Fl. A.	Fl. B.
Nom.	eg.	mid.	me. (vi).	du.	did.	de. (i).
Akk.	meg.	okker.	oss.	deg.	dykker.	oder (or).
Dat.	mer.	okker.	oss.	der.	dykker.	oder.
Gen.	(min).	okkar.	(vaar).	(din).	dykkar.	odar.

Dette kommer saaledes nærmere tilbage til Formerne i Gammel Norsk, som vare følgende:

	Ental.	Total.	Fleertal.	Ental.	Total.	Fleertal.
Nom.	ek.	vit (mit).	vér (mér).	þú.	þit (ið).	þér.
Akk.	mik.	okkr.	oss.	þik.	ykkr.	yðr.
Dat.	mér.	okkr.	oss.	þér.	ykkr.	yðr.
Gen.	mín.	okkar.	vár.	þín.	ykkar.	yðar.

Disse Totalsformer findes ogsaa i flere gamle Sprog; saaledes Angelſ. vit (vi to), unc (os to), inc (G. N. ykkr); ligesaa Goth. ugkis, el. unkis (os to, okkr), igkvis, el. inkvis (Eder to). I de nyere Sprog er Totalsformen bortfalden. Hos os er den Afvigelse indtraadt, at Totalsformen er bleven saa godt som eneherskende i den anden Person, men ikke i den første, undtagen i Kristiansands Stift, hvor Formen „okke" (med Genitiv okkar) netop er den almindeligste, og altsaa Totalsformen for begge Personer er bleven herskende. Det samme skal ogsaa finde Sted paa Island, saaledes at man i Dagligtalen bruger Totalsformerne for de fleste Tilfælde. — En mærkelig Afvigelse er det, at Formen ykkr og ykkar nu overalt begynder med „d" (dykk, dykkar). I G. N. var det kun Nominativ, som havde „þ" (þit, þið), men selv dette ansees som en yngre Form i Stedet for „it", ligedan som Fleertalsformen þér for ér

(jf. gam. Høitydsk ir, Goth. jus). En anden Afvigelse er det, at Formen „me" for ve (vér) er bleven herskende i de bedste Landskabsmaal; men denne Brug viser sig allerede i de gamle Breve ved Aaret 1300, da mit (mið) og mér afvexler med vit og vér, og senere bliver endnu mere sædvanligt. Formerne „me" og „de" synes fremkomne ved en Tillempning efter Entallet, hvor man allerede havde et Par Former med „m" i første og „d" i anden Person; desuden kunde de ogsaa bestyrkes ved den tilsvarende Endelse i Verberne, f. Ex. erum vér (ɔ: ere vi) og eruð ér (ere I).

Om Formernes nuværende Brug i Landet kan følgende mærkes. Ordene eg, meg, deg, udtales med lukt e (ee), dog paa nogle Steder med æ (æg, mæg, dæg), forkortet: e, me, de (Ork., Ndm., Sdm., Gbr., Vald., Hall., Num.). Ellers overgaar „eg" til ei (Tønsæt), i (Snaasen), je (Søndre Agersh.). Dativerne „mer" og „der" forekomme i Nordhordland som forældede; i Sætersdalen hedder det „me" og „de" (forskjelligt fra Akkus. meg, deg). Genitiv „min" og „din" findes som forældet i enkelte Talemaader, saaledes: kom hit til min (Nhl.); velkomen hit til min (Landstad, Folkev. 153). For **Fleertal** bruges i Nominativ: mid, aabent i (Sdm.), mi (Sogn), mö (Vald.); — me (Berg. og Kristianssands Stift, Fjeldbygderne og fl.); vi (Shl., Nfj., Nordland og fl.); oss (Gbr., Romsd.). I anden Person: did, aabent i (Sdm., Nfj.), di (Sogn, Fosen og fl.), de (mest alm.), dø (Østerd.); dökk (Gbr.); i (i Nordland). Dativ og Akkus. i første Person: 1) okke (Jæd., Lister, Mandal), okko (Rbg.), aako (Hard.), okkon, kon (Tel.), kan (Num.); 2) oss (mest alm.), uss (Hall., Vald.). I anden Person: dykke (ved Mandal), dikke, dike, deke (Sogn, Nhl.), dikk, dekk (Hedem., Østerd.), dikko, deko (Rbg., Hard.), dikkon (Tel.) døkk (Gbr.), dokk (Nordland, Trondh. Stift), dokko (Ndm.), dokke (Stavanger, Shl., Nfj., Sdm. og fl.), dokker (Nordland); — 2) dere (Søndre Agersh.); 3) ør (Nordland), er, ær (Nordl., Hadeland), jer (flere Steder). — Genitiv i første Person: okka (Jæd., Mandal), aakan (Hard.), okkons, kons (Tel.), kans (Num.). I anden Person dykka (Mandal), dikka, deka (Sogn, Nhl., Hall., Vald.), dekan (Hard.), dikkons (Tel.), døkkor (Gbr.), dokka (Stav., Shl., Nfj., Sdm. og fl.), dokkers (Nordl.), daar (Ork., Østerd., Hadeland, Smaal.); — 2) deres (Søndre Ag.), ørs (Helg., Lof.), ers (Helg., Hadeland), jers (flere Steder). Dog kan herved mærkes, at nogle Former (aakan, dekan, døkkor, daar) vel ikke ere egentlige Genitiver, men hellere frasskilte Ord med adjektivisk Form, altsaa Possessiver.

I første Person findes neppe nogen tydelig Adskillelse af Totals- og Fleertalsformen; men i anden Person kan en saadan Forskjel paavises. Saaledes bruges i Nordland: de, dokker og dokkers, som almindeligt Fleertal, men derimod: i, ør og ørs (nogle Steder: i, ær og ærs) som uegentligt Fleertal i Stedet for: du, deg, din, altsaa som høflig Tiltale til en eenlig Person. Ogsaa i det Søndenfjeldske findes enkelte Spor af en saadan Brug; saaledes bruges Formerne „ær" og „ærs" ogsaa paa Hadeland, og især bliver Ordet

„dere" fortrinlig anvendt som Høfligheds Udtryk eller uegentligt Fleertal. Dette „dere" er ellers noget vanskeligt at forklare; det kunde synes at være en udvidet Form af det gamle þér, men det er maaskee snarere at ansee som en Forkortning af dikkr (dykkr el. døkker), ligedan som „daar" for døkkar. Af de forskjellige Former for Objektet i anden Person synes Formen „dykk", uagtet den er sjeldnere, nu at være den, som bør sættes øverst, baade fordi den mest ligner den gamle Form (ykkr), og fordi de øvrige Vokal-Overgange (paa een Side til „i" og „e", og paa en anden til „ø" og „o") kunne lettest forklares af en Form med „y".

193. Den tredie Person betegnes ved et Ord for hvert Kjøn i Ental (han, ho, det) og ved et fælles Ord for alle Kjøn i Fleertal (dei). Ogsaa disse Ord have noget forskjellig Form og findes tildeels med fire Kasus (især i det ene Kjøn); men da to Former sædvanligst blive lige, kan Bøiningen bekvemmest opstilles saaledes:

	Maskul.	Femin.	Neutr.	Fleertal.
Nom.	han.	ho.	det (dat).	dei.
Akk. og Dat.	honom.	henne.	det.	deim.
Gen.	hans.	hennar.	dess.	deira.

Ved Siden af disse Ord er der ogsaa et saaformet Ord (Akkusativ uden Nominativ), nemlig „seg", som har tilbagevisende (eller reflexiv) Betydning og gjælder for hvert Kjøn og Tal uden Forskjel. Almindeligst gjælder det ogsaa for Dativ, uagtet der ogsaa findes en særegen Dativform: ser, som dog er noget sjelden.

Anm. I en mere fuldstændig Bøining med fire Kasus kunde disse Ord ogsaa opstilles saaledes:

Nomin.	han.	ho.	det.	dei.
Akk.	han.	hena, hana.	det.	dei. (deim).
Dat.	honom.	henne.	di.	deim.
Gen.	hans.	hennar.	dess.	deira.

Denne Ordning, som dog ikke altid stemmer med den virkelige Brug (hvorom nedenfor), passer nogenlunde godt til den gamle Bøining, undtagen i Fleertal, hvor det gamle Sprog havde en Form for hvert Kjøn (þeir, þær, þau). De to første Ord lide ellers megen Forkortning i Talen, naar de staae i en ubetonet Stilling, saa at der ikke lægges nogen Vægt paa dem, f. Ex.

„vilde'n" for: vilde han. Ellers ere Formerne i Talen følgende: 1) Maskul. Nom. hann, 'an, 'en. Dativ (og Akkus.): hannom (Gbr.), honom (Tel., Hall.), haanom (Ork.), hono, haano, haanaa (Vald., Voss, Sdm.); forkortet 'naa (Sdm.), hom, om (Gbr., Ork., Indr.), ho, 'o (Sæt., Hall.). Gen. hans, hass, 'ass; honoms (Tel.). — 2) Femin. Nom. ho (mest alm.), hu (Jæd., Shl., Fosen og fl.); med Vægt: hon, haan (Nfj., Salten), hona (Vald., Hall.); forkortet: 'o, 'a. (G. N. hon). Dativ (og Akk.) henne, hinne, 'ne; henn, en. Særskilt Akkusativ: hena, hæna, hæ, 'æ (Sæt., Tel.), hona (Hall., Vald.), ho, 'o; ogsaa „'a" (Trondh. og fl.). G. N. hana, men Dativ: henni. Genitiv: hennar, henna, 'na; hinna (Sdm.), hanna (Namd.), hennars (Tel.), hennas. — 3) Neutr. Nom. og Akk.: da (Hard. til Nfj.; Helg., Salten), dæ (mest alm.), de (Søndre Ag.); ubetonet: ett, et (Smaal.). G. N. þat (þet), hvorom mere senere. Dativ: di (Sfj., Sdm., Trondh., Gbr., Vald., Hall. og fl.). — 4) Fleertal, Nom. dei (mest alm.), di, de; ogsaa: dem, døm, dom. Dativ og Akk.: dei (Bergen og Kristiansands Stift med fl.), dem (Trondh., Østerd. og fl.), døm (Gbr., Hedem.), dom (Ringerige og fl.). Gen. deira (B. Stift og fl.), deiras (Sogn, Tel.), deirans (Hard.), deires. (G. N. þeirra).

Formernes indbyrdes Ordning i Bygdemaalene er ellers noget vanskelig at udrede, hvilket ogsaa her vilde blive altfor vidtløftigt. I Hankjønsordet bliver Dativ (honom, 'om, o') paa nogle Steder sædvanlig adskilt fra Akkus. (han. an, en); især i Gbr., Vald. og Hall. Ligeledes bliver Dativet „di" paa nogle Steder (Sdm. og fl.) regelret adskilt fra „dæ", som er Akkus. og Nom. Men forøvrigt synes Formerne at være meget sammenblandede, og især staar Akkusativet meget usikkert, da det deels falder ind under Dativformen og deels falder sammen med Nominativ. Alligevel kunde der endda være Adgang til at opstille den gamle Bøining med fire Kasus; men det er dog at mærke, at denne Bøining ikke er synderlig bekvem, og især er det en Uleilighed, at Akkusativ bliver ligt Nominativ i Hankjøn og Fleertal; f. Ex. „daa fann han han" (bedre: honom); „no faa dei dei" (bedre: deim). Det vil derfor være bekvemmere at opgive Akkusativformen og følge den simplere Plan, som ovenfor er opstillet. Dette er rigtignok en Afvigelse fra det gamle Sprog, men det er dog omtrent den samme Plan som i Formerne for første og anden Person, ligesom det ogsaa passer til den nuværende Brug i Svensk og Dansk, hvor man, rimeligviis af samme Grunde, har gjort en lignende Forandring ved disse Ord.

194. Som spørgende Pronomen (Interrogativ) bruges et Ord, som er fælles for Han- og Hunkjøn, nemlig: kven (kvenn), med et Dativ: kveim, som dog sandsynligviis hører til et andet Ord. For Intetkjønnet bruges: kvat (kva), med et Dativ: kvi; men det sidste bruges mest som Adverbium med Betydningen

„hvorfor". Ellers findes der ogsaa Spor til et sammensat: kvat-ein (kva'ein), *m.*, kvatei, *f.*, kvat-eit, *n.* (sammendraget til: kvein, kvei, kveitt).

Noget tilbageførende eller relativt Pronomen haves egentlig ikke; dets Betydning udtrykkes sædvanlig ved det Ord „som" (sum); men dette er ubøieligt og maa ansees som en tilbageførende Partikel.

Anm. Formen for det spørgende Pronomen synes allerede fra gammel Tid at have været noget usikker i dette Sprog. Rimeligviis havde man engang et substantivisk Pronomen hvar (hva), hvortil Dativet hveim henhører (Jf. Goth. hvas); i Svensk og Dansk havde man Formen hva, senere overgaaen til: hvo og ho, med Dativ hvem, og Gen. hvis. Men i Stedet herfor have de norske Skrifter sædvanlig et Par adjektiviske Fællesord, nemlig: hverr og hvárr, som ellers betyde: hver, enhver. Denne dobbelte Brug af Ordet „hver" er ikke bleven staaende i det nyere Sprog, hvor disse Ord almindeligst adskilles saaledes, at „kven" (el. kvan) er Interrogativ (hvo, hvilken), medens „kvar" (kor, kver) kun betyder hver (enhver), og hører til de pronominale Adjektiver, hvorom senere.

Formerne i Landet ere ellers følgende. For Mask. og Femin.: 1) kven, kvenn, og tildeels: kvann (B. og Trondh. Stift); dette „kvan" kunde let ansees som Akkusativ af det forældede „hvar" (s. ov.), men maa hellere opfattes som „hvarn" (acc.), ligesom kvenn for hvern, af „hverr" (hvar); jf. det anførte kvein, kva'ein (brugl. i Hardanger). 2) kveim (Hard., Sdm. og fl.), kvem (flere St.), keim (Gbr., Vald.), kem (Hall.), gjældende for alle Kasus. 3) kver, kvær (Yttresogn), kvæ (Sæt.), svarende til G. N. hverr. — For Neutrum: kvat (Nhl., sjelden), kot (Byke i Sætersdalen), kva (mere alm.), ka (Shl. og fl.), kaa (Gbr., Hall., Sogn), ko (Vald.), ke, kæ (ved Trondh. for „kvet", ligesom „det" for dat); haatt, hot (Tel. og fl.), haa (Søndre Ag.). I de sydostlige Egne bruges dog ellers et ganske andet Ord som Interrogativ, nemlig: hokken (hokk'n, hekken, vekken, el. hvekken), svarende til Sv. og D. „hvilken" (i svenske Dial. hocken, hulken), som ellers ikke er brugeligt her i Landet. Dette „hokken" er imidlertid et Ord, som man vanskelig kan gjøre noget med, da det er saa afvigende fra de sædvanlige Former, at Lydstillingen ikke lettelig kan gjenoprettes.

Adjektiviske Pronomener.

195. De øvrige Pronomener have mere Lighed med Adjektiverne og blive ligesom disse satte i Forbindelse med et Navneord, hvorefter de rette sig i Kjøn og Tal. Blandt disse Ord mærkes først Eiendomsordene (Possessiverne): min, din og sin,

som ere ganske lige i Bøiningen, idet de bortkaste „n" i Hunkjøn og faae dobbelt „t" (samt aaben Vokal) i Intetkjøn; saaledes:

Maskul. min; Fem. mi; Neutr. mitt; Fl. mine (Fem. mina). (Dativ: minom — minne — mino — minom).

De andre Possessiver ere: vaar, som bøies regelret (vaar, vaart, Fl. vaare), og dernæst: okkar, dykkar, ødar (ør), som dog ere mangelfulde og ikke almindelige i den adjektiviske Form, da de oftest kun bruges som Genitiver.

Anm. Dativerne af min, din, sin og vaar, ere paa enkelte Steder meget brugelige, men have gjerne en eller anden liden Afvigelse; saaledes i Valders: „mino" for minom; i Sdm. „minaa", og i Gbr. „mine" i alle tre Kjøn; Orkd. „min" ligesaa. Da Adjektivernes Dativ ellers sædvanlig er bortfaldet, kunde denne Form ogsaa her ansees for unødvendig; men imidlertid gjør den dog stundom en god Virkning, især hvor der lægges særdeles Vægt paa Ordet; f. Ex.: „Han er sæl, som med sino er nøgd."

Disse Ord udgaae fra de gamle Genitiver af de personlige Pronomener og skulde egentlig bruges baade som Genitiv og Possessiv; men almindeligst er kun den ene af disse Former bleven herskende. Ordene min, din, sin og vaar, ere kun blevne herskende som Possessiv, altsaa som selvstændigt Ord med adjektivisk Bøining; derimod ere okkar, dykkar og ødar (ør, ørs) blevne staaende som Genitiv, altsaa kun som en Kasus og uden Bøining. Dog findes „okkar" ogsaa som Possessiv, ialtfald i Sætersdalen, hvor det i Hunkjøn hedder „okko" (for okkor), f. Ex. „Dæ va okko Tru" (dette var vor Tro). Ligesaa „dykkar", især i Gbr. i Formen: døkkor, døkkort, Fl. døkkre, og i Østerdalen og Smaalenene, sammendraget til: daar, daart, Fl. daare, som altsaa passer fuldkommen til: vaar, vaart, vaare, og vilde være et meget bekvemt Ord, hvis det ikke var saa afvigende fra den oprindelige Form.

Ved de Ord, som slutte med „r", findes paa mange Steder en Overgang af „r" til „n", altsaa: vonn (for vaar), okkan dikkan (dikkon), hvilket egentlig er en Mindelse af det gamle Akkusativ i Maskul. (várn, okkarn, ykkarn). Det samme er Tilfældet ved Ordene: nokon, annan, einkvan (hvorom siden) og rimeligviis ogsaa ved det føromtalte „kven" (kvenn, kvann).

196. Paavisende eller demonstrative Pronomener ere:

M. den (dan).	F. den.	N. det (dat).	Fl. dei.
denne (a).	denne (a).	detta (e).	desse (a).
hin.	hi.	hitt (aab. i).	hine, F. hina.

Dativer forekomme, men ere meget afvigende fra den gamle

Form, undtagen ved Ordet „hin", som ogsaa i denne Form har samme Bøining som Possessiverne (min o. s. v.), altsaa: hinom, hinne, hino; Fl. hinom.

Anm. Formerne „det" og „dei" ere ogsaa personlige Pronomener, som før anført, og have saaledes et større Omfang end „den", som her kun bruges demonstrativisk og som bestemmende Artikel, hvorom nedenfor. Ordene den og denne ere ellers afvigende fra det gamle Sprog, hvor Formerne þann og þenna kun vare Akkusativer i Maskulinum og intet videre. Formen „den" (denn, dann) er saaledes traadt i Stedet for det gamle Nominativ: sá, m. (Akk. þann) og sú, f. (Akk. þá), og ligeledes „denne" i Stedet for G. N. þessi (Akk. þenna).

Ordet „den" synes ikke at have noget Dativ, undtagen i Valders, hvor man har Formen „dei" baade i Hankjøn (G. N. þeim) og Hunkjøn (G. N. þeirri), tildeels ogsaa i Stedet for „di" i Intetkjøn. Ordet „denne" (og detta) har paa mange Steder et eget Dativ, nemlig „dessa" (desse), som sædvanlig er ligt i alle tre Kjøn, (G. N. þessum, m., þessari, f., þessu, n.). Dativet af „hin" er meget brugeligt og har de samme Overgange som Dativ af „min" (s. forr. §); i Hunkjøn er det tildeels noget vaklende, saaledes paa Sdm. „i hinne Vikenne" (ↄ: i forrige Uge), og „i hinaa Vikenne" (nyere Form). Samtlige disse Former adskilles maaskee tydeligst i Valders, hvorfor vi her ville tage nogle Exempler af Vang's „Reglo o Rispo" (Chr. 1850): taa dei Manne (ↄ: af den Mand), Side 10; aat dei Gar'e (34); i dei sama Hauge (73); aat dei Døren (45); paa dei Siun (76); jf. i dei Have (ↄ: i dette Hav), S. 23; i dei Værilse (45); — her i desse Stoge (ↄ: i denne Stov), S. 70; taa desse Manne (76); mæ desse Kjempun (72); i dessa (ↄ: i dette), S. 30; — imot hino' (mod den anden), Side 72; mæ hinnø Hønden (70); hjaa hinnø Syste dinnø (ↄ: hos din anden Søster), S. 5. 44.

En besynderlig Egenhed ved Ordet „denne" er det ellers, at det paa mange Steder har to Former, hvoraf den ene bruges om en nærmere Ting og den anden (som altid ender paa „a") om en fjernere. Saaledes adskilles: denne (ↄ: denne her) og denna (denne der); i Sdm. dinne og dinna, paa Helgeland: denne og danna, i Sogn: denna og danna. Ligesaa: dette og detta (datta), desse og dessa (dassa). Paa enkelte Steder blive disse Former forkortede til: 'ne og 'na, te og ta, se og sa (Ndm., Guldalen). Rimeligviis maa dette „a" betragtes som et tilføiet Ord og maaskee som en Form af Partikelen „na" (þar-na) som ellers her hedder „ne". Imidlertid blive disse Ord ogsaa sammensatte med dette „ne", f. Ex. denna-ne, detta-ne, dessa-ne, hvilket atter forkortes til: dennan, dessan, dettin, dettan (i Tinn hedder det: 'tenn og 'tann). I Trondhjems Stift findes ellers en Sammensætning med „her" og „hæn" (maaskee her-ne), f. Ex. dæ-her (ↄ: dette), dæ-hæn Aar'e (dette Aar). I Ind-

herred ogsaa blot „hæn", f. Ex. paa hæn Sia (paa denne Side), hvilket dog maaskee kunde være et ganske andet Ord.

197. Til denne Ordrække høre endnu nogle pronominale Adjektiver, som man ogsaa kalder ubestemte Pronomener, og hvis Former i det nyere Sprog tildeels ere uregelrette eller afvigende fra Adjektivernes Bøining. De ere følgende:

M. kvar (kver).	F. kvar (kor).	N. kvart'	Fl. (mangler).
nokon.	nokor	nokot	nokre.
annan.	onnor.	annat.	andre.
ingen.	ingi.	inkje.	(ingi).
korgje.	korgje.	korkje.	
baade.	baada.	baade (bæde).	

Af sammensatte Ord mærkes: einkvar, eikor, eitkvart; — annankvar, onnorkvar, annatkvart; af enkelte Ord mærkes: sjølv, Fl. sjølve. (Ellers uböieligt, undtagen i den telemarkiske Form: sjav, sjov, sjavt, Fl. sjave). Ordet same bruges kun i den bestemte Form og er regelret Adjektiv, ligesom de føromtalte: sum, faa og mang (§ 187).

Anm. Delingsordet kvar (hver) har i G. N. to Former, nemlig hverr eller (sjeldnere) hvarr (hver af flere) og hvárr (hver af to); begge disse bruges ogsaa som Spørgeord (§ 194). Af begge Former findes endnu tydelige Spor; men de kunne vanskelig adskilles. Formen „kvar" er mest brugelig vest og nord i Landet (jf. Sv. hvar), og forøvrigt findes: kver (Nhl., Sfj. og fl.), kvaar og kvor, aabent o (Tel.), kor (Hall., Vald., Gbr.); gvar (Tinn), haar (Søndre Ag.), hør (Num.). Paa enkelte Steder hedder Maskul. kvar og Femin. kor (altsaa Omlyd); men i disse Tilfælde synes „kor" og kvaar" at være Totalsform (altsaa G. N. hvárr), og hertil hører ogsaa en Form „korn" (Hard., Voss), som enten er det gamle Akkus. (hvárn) eller et sammensat „kor-ein". At to Former her ere sammenblandede, sees ogsaa af Dativ, som bruges mest i Neutrum og hedder: koro (G. N. hvöru? el. hváru), koraa (Sdm.); kverjo (Sogn), kvorjo (Tel.), korjo (Hall. Vald.); hvoraf kun „kverjo" er en lydrigtig Form af „kver", medens „kvorjo" er forvansket, da Former med „o" og „j" strider imod Lydstillingsreglerne. (Jf. Sv. hvarjom; Tel. kvorjom i Viserne). — Det sjeldnere „korgje" har Totals-Betydning (ingen af begge) og er sammensat af kor (for kvaar) og Partikelen „gje" (gi), som efter haard Konsonant bliver „kje" (ki); deraf Formen „korkje" (for kvaart-ki). Ordet „einkvar", som her betyder: nogen, en eller anden (ikke enhver), hedder

paa mange Steder „einkvan“ og nærmer sig derved til Spørgeordet kven (el. kvan), men da Neutrum altid har „rt“ (eitkvart, inkort, ethaart), maa Formen einkvar (Gbr. og fl.) ansees som rettere.

I Stedet for den gamle Form „nokor“ og „annar“ er Akkusativformen nokon og annan bleven herskende, ligesom i Svensk (någon, annan) og Dansk (nogen, anden). Dog vedbliver endnu „r“ paa mange Steder i Hunkjøn (nokor, onnor) og almindeligst i Fleertal: nokre (ellers: noko, nogre, nokle) og andre (ellers: are og aire, for adre); ligesaa i Dativ; nokro og odro (auro, auraa). „Ingen“ skulde egentlig hedde engje (ein-gi) og i Intetkjøn ekkje (for eit-ki) i Lighed med det ovenfor nævnte korgje, kortje; men Ordet er allerede i det gamle Sprog blevet noget forvanslet og har nu de forskjelligste Bøininger, saaledes i Fleertal: ingre (Sdm. ligt nokre), ingle (Tel. ligt nokle) og ingne (Hard.); ellers er Fleertal almindeligst ligt Femin. i Ental (ingi, ingjæ, inga). Den hardangerske Form (Femin. ingjei, Fl. ingne) tyder paa Sammensætning med „ein“. I Neutrum forekommer ogsaa et Dativ „ingro“ (ingraa, Sdm.), som hellere skulde hedde „ingo“.

Talord.

198. De egentlige Talord (Numeralia) have noget tilfælles med de sidstomtalte Ord og kunne derfor indføres her; men de fleste af dem ere ubøielige, saa at det kun er tre eller fire Ord, som her komme i særdeles Betragtning. Ordet ein har en almindelig Bøining, omtrent som Possessiverne, nemlig: M. ein (einn); F. ei; N. eitt (eit); hvortil ogsaa kan regnes et Fleertal: eine, hvorom senere. De tre følgende Tal have en egen Bøining, nemlig i sin fuldstændigste Form:

Maskul.	tvei.	Femin.	tvæ.	Neutr.	tvau.
—	tri.	—	trjaa.	—	trju (try).
—	fjore.	—	fjora.	—	fjøgor (fjogo).

Men efter en mere almindelig Brug kunne de bekvemmere opstilles saaledes: M. tvo, F. tvo, N. tvau; — M. tri, F. tri, N. try; — M. fjore, F. fjora, N. fjore.

Af Grundtallene dannes Ordenstal, sædvanlig med Endelsen „de“ (te) eller „ande“, som: fjorde, femte, aattande. Men alle disse ere svagformede Adjektiver og bruges alene i den bestemte Form.

Anm. Af enkelte Bygdemaal kan anføres: tvei, tvæ, tvau (Sætersdalen); tveir, tvær, tvau (Nhl. forældet); tvo, tvær, tvau (Vald.); — tri, trjaa, trju (Sæt.); tre, treaa, try (Voss); tre, tryaa, try (Vald.); fjore, fjora, fjogo, aab. o (kun i Sæt.). Jf. G. N. tveir, tvær, tvau; þrír, þrjár, þrjú; fjórir, fjórar, fjögur. Akkus. tvá af tveir, þrjá af þrír. Til dette sidste hører Formen trjaa (tryaa) i Maskul. som ofte bruges i Valders, f. Ex. „Ein Mann hadde tryaa Søne." Ellers falder Hunkjønsformen bort, endog i flere gode Bygdemaal; paa mange Steder bortfalder ogsaa Intetkjøn, saa at alle Tal blive ubøielige, undtagen „ein". — Ordet fjore hedder nu almindeligst „fire"; men dette er en Efterligning af den tydske Form, da Tydsken altid har „ie" for vort „jo" (§ 77), og „fjore" er netop den rette norske Form, som ogsaa kan sees af adskillige andre Ord, saasom: fjorde, Fjordung, fjortan, Fjorføtla og fl.

Grundtallenes Form kan opstilles saaledes: ein, tvo, tri, fjore, fem, seks, sjau, aatta, nio, tio, elleve, tolv, trettan, fjortan, femtan, sekstan, sjauttan, attan, nittan, tjugo (ein og tjugo, tvo og tjugo o. s. v.); tretti, fyrti, femti, seksti, sjautti, aatteti, nitti; hundrad, tusund. De to sidste ere egentlig Substantiver: eit Hundrad, eit Tusund. (J G. N. þusund, f.). Tallene 13 til 19 have tildeels en Form med „aan", eller aa (trettaa, fjurtaa o. s. v.), og 17 til 19 have ogsaa en Form med „j", nemlig: sjautjan (saukjan, saukjaa), atjan (akjan, aakja), nitjan (nikja). Titallene have i det Søndenfjeldske faaet samme forvildende og besværlige Form som i Dansk, nemlig: trædive, fyretjuge, halvtreds, treds, halvfjerds, firs, halvfems.

Som Ordenstal bruges: fyrste, andre, tridje, fjorde, femte, sette (ee), sjaunde, aattande, niande, tiande (tionde?), ellevte, tolvte, trettande, fjortande, femtande, sekstande, sjauttande, attande, nittande, tjugande (ein og tjugande); trettiande, fyrtiande o. s. v. Af hundrad og tusund er intet bekjendt Ordenstal; til Nød kan „hundrade" og „tusunde" bruges.

Artikler.

199. Et Par af de føromtalte Ord blive ogsaa brugte til Mærkeord eller Artikler, som forbindes med et Navneord eller Adjektiv til en nærmere Betegnelse af dette Ords Stilling. Ordet „ein" bliver saaledes brugt som Artikel ved Navneord, som ere stillede i den ubestemte Form, f. Ex. ein Mann, ei Bygd, eit Land; og i dette Tilfælde kan det stundom ogsaa have Fleertal (i Betydningen: nogle), f. Ex. Kvat for eine Menner. De førnævnte Demonstrativer: den, det, dei, blive derimod brugte som paavisende eller bestemmende Artikel, f. Ex. den gamle Mannen. J ældre Tider har ogsaa Ordet „hin" været brugt som bestemt

Artikel; men denne Brug er nu forældet, undtagen i Navne af den gamle Historie, f. Ex. Magnus hin gode. Derimod er et gammelt „hin" eller „en" blevet tillagt i Navneordene som en bestemmende Endelse, som før er omhandlet (§ 177).

Anm. Ordet ein bruges i meget forskjellige Stillinger; saaledes 1) i ubst. Ental som Talord, som Artikel og som substantivisk Fællesord i Betydn. „man", „nogen" (i sidste Tilfælde uden Bøining); 2) i bestemt Form, adjektivisk: „den eine" (jf. aal=eine); 3) i ubestemt Fleertal, a) adjektivisk: tvo eine, tvau eine; b) som Artikel: „Dei foro som eine Gapar" o. s. v. Forved et Talord hedder det „ei" (formodentlig G. N. ein, n. pl.), f. Ex. ei fem seks (ɔ: omtrent som 5 eller 6), ei tjugo Stykke (omtrent 20 Stykker). Som Artikel har Ordet kun liden Betoning, og derfor faar det tildeels visse Forkortninger i Talen, saasom „en", „et", og i Femin. „i" (Shl. og fl.), i Neutr. „i" og „e" (Trondh.). Kasus findes sjelden og kun naar Ordet er stærkt betonet; saaledes Dativ „i eino" (i eet væk, uafbrudt); Gen. „eins", mest i Betydningen: eensartet, hvilket i G. N. betegnes ved Fleertal, f. Ex. einir pundarar, einar vættir (og) ein mæli-keröld (N. g. Love, 2, 266, jf. 166).

Ogsaa „den" har forskjellig Brug, nemlig 1) som Demonstrativ, a) adjektivisk, f. Ex. den Mannen; b) substantivisk forved „som", f. Ex. den, som tegjer, samtykker; 2) som Artikel med Adjektiv, f. Ex. den store Skogen. I sidste Fald bliver Ordet kun lidet betonet, og Bøiningen efter Kasus falder sædvanlig bort. I Valders bruges rigtignok Dativ af den og det, f. Ex. i dei store Skoge (dei, for deim, § 196); taa di beste; mæ di sama, o. s. v.; men ellers bruges „den" og „det" uforandret. I Fleertallet „dei" findes, saavidt vides, ingen Bøining, naar det staar som Artikel.

Brugen af disse Ord afviger meget fra det gamle Sprog. Som Demonstrativ svarer „den" til G. N. sá (Akk. þann) og sú (Akk. þá); ligesaa „det" til G. N. þat. (I enkelte Breve fra det Søndenfjeldske findes temmelig tidlig þenn for þann, og þet for þat. Som Artikel svarer derimod „den" til G. N. hinn (enn) og ligeledes „det" til G. N. hit. Herved have disse Ord faaet et langt større Raaderum end i det gamle Sprog. Imidlertid bruges dog Formerne „dan" og „da" for begge Tilfælde i den største Deel af Bergens Stift og en Deel af Nordland (Helg., Salten), og der kunde saaledes være god Grund til at skrive „dan" og „dat", hvilket ogsaa har været brugt i enkelte Skrifter, blandt andet i „Norske Ordsprog" (Chr. 1856). Men alligevel synes det dog ikke at være nogen stærk Nødvendighed, at disse Ord skulde skrives med „a". Da det ikke gjælder om nogen Regel eller nogen Klasse af Ord, men kun om et Par Former, som ere usædvanlig meget brugte, kan der ogsaa være god Grund til at følge den Form, som den største Folkemængde bruger. Og da disse Ord nu for en stor Deel ikke svare til det gamle þann

og þat, men til et ganske andet Ord, synes Skrivemaaden „den" og „det" ogsaa af denne Grund at blive mere tilraadelig.

Oversigt.

200. De hidtil omtalte tre Ordklasser, som ogsaa med et fælles Navn kunde betegnes som Nomener eller Nævninger, have saaledes holdt sig nogenlunde paa det gamle Grundlag i Brugen af de vigtigste og nødvendigste Bøiningsformer; men derimod er Mængden eller Forraadet af Bøiningsformerne blevet mindre end i det gamle Sprog. Især gjælder dette om Kasus eller Stillingsformerne, som tildeels ere blevne utydelige i Navneordene og endnu mere i Adjektiverne. Ligeledes ere og Kjønsformerne blevne noget utydelige i Fleertal af Adjektiv og Pronomen, medens de derimod i Entallet er bedre vedligeholdte. I disse Punkter har altsaa dette Sprog gaaet i samme Retning som det Svenske og Danske, og er saaledes blevet afvigende fra det Islandske, hvori de gamle Bøiningsformer for det meste ere vedligeholdte.

Anm. Som forhen er viist, findes Dativ nogenlunde gjennemført i Navneordene, men i Adjektiverne har det derimod liden Brug. Genitivet, som allerede findes sparsomt i Navneordene, er i de adjektiviske Former saa godt som opgivet og bruges kun i visse Forbindelser, saasom: til nokors, til inkjes, annars imillom, sjølvs min, i kvars Manns Hus (s. § 188). Denne Form med „s" gjælder da ogsaa kun for Hankjøn og Intetkjøn, medens derimod Formen for Hunkjøn, Fleertal og den bestemte Form nu er bleven usikker eller ubekjendt. I Ligning med Dansk og Svensk vil dette synes at være en Mangel, men det er dog at mærke, at slige Genitiver som: dennes, dettes, hines, den enes, de andres o. s. v. ere nyere tilkomne Former, som ikke have Grund i den gamle Bøining. En nærmere Omtale af Udtryk for Genitiv henhører ellers til Sætningslæren.

Til de Exempler, som forhen (§ 188) ere anførte af Folkeviserne fra Telemarken, kan endnu lægges følgende Dativformer: ‚at Manne dei", for deim, (Landst. Side 80), av dinom Garde (113, 225), i dinom Baase (377), med sinom Stave (392), at einom Veggje (120), av kvorjom Fingre (76), i kvorjom Tinde (75). Mærkeligt er det ellers, at Akkusativ er saa ganske forsvundet i de adjektiviske Former, især i Fem. hvor det skulde ende paa a (e) og altsaa godt kunde beholdes. I ældre Svensk, navnlig i Bibelen, er denne Form godt vedligeholdt, f. Ex. tag mig ena ko, och ena get . . . och ena unga dufvo (1 Mos. 15). Ligeledes med Endelsen „an" i Hankjøn af Adj.

f. Ex. hvar en blinder leder en blindan (Matth. 15); när sågo vi dig hungrigan eller törstigan eller husvillan eller nakotan eller sjukan (Matth. 25). I nyere Svensk ere disse Former bortfaldne, saa at de ikke opstilles i Sproglæren (jf. § 181); og Tilfældet maa altsaa der have været det samme som her, at nemlig den gamle Brug efterhaanden kom i Forglemmelse, saa at man tilsidst fandt det bekvemmest at opgive disse Former. Derved har Sproget rigtignok vundet den Fordeel, at det er blevet simplere og lettere at lære; men derimod har det ogsaa tabt adskilligt, baade i Velklang og tildeels ogsaa i Tydelighed.

IV. Verbernes Bøining.

201. De Ord, som vi kalde Gjerningsord eller Verber (§ 74), have en særegen Bøining (Konjugation), hvorved Udtrykket for en Gjerning eller Hændelse faar visse bestemte Vendinger, som man har betegnet med Navn af Kjøn (Genus), Maade (Modus) og Tid (Tempus); desuden have de ogsaa noget tilfælles med andre Ordklasser, nemlig en Adskillelse af Ental og Fleertal. Forsaavidt disse Stillinger udtrykkes i et enkelt Ord, blive de for det meste betegnede ved en Forandring i Endelsen og tildeels ved et Lydskifte i Roden, nemlig Aflyd (§ 99) og Omlyd. Men i nogle Tilfælde bliver Stillingen ikke betegnet tilfulde med et enkelt Ord, hvorimod man betjener sig af et understøttende Verbum (Hjælpeverbum) til at udfylde Begrebet, altsaa af en Sammenstilling af to Ord. En nærmere Forklaring af Verbets Brug hører saaledes for en Deel til Sætningslæren.

Anm. Efter Betydningen kunne Verberne inddeles i indvirkende (transitive) og uindvirkende (intransitive); men denne Inddeling har ikke nogen almindelig Indflydelse paa Bøiningen. For en Deel blive rigtignok de to Betydninger adskilte i to Ord, nemlig 1) et uindvirkende Stamord med egen Bøining, f. Ex. renna (ɔ: rinde) med Formerne renn og rann; og 2) et indvirkende afledet Ord med en anden Bøining, saasom: renna (ɔ: rende, lade rinde) med Formerne: renner og rende. Men i mangfoldige andre Tilfælde blive begge Betydninger betegnede ved det samme Ord og de samme Former, f. Ex. i driva, som betyder baade at drive selv og faae en Ting til at drive, men som i begge Tilfælde har Formerne driv og dreiv. Denne Adskillelse kommer derfor ikke saa meget i Betragtning i Bøiningen som ved Orddannelsen.

202. Verbets Hovedstilling eller saakaldte Kjøn (Genus) kan, forsaavidt Ordet betegner en Paavirkning, egentlig tænkes som to Slags, nemlig som en aktiv (selvvirkende) og en passiv (paavirket eller lidende) Stilling. Imidlertid er det kun den første, som her kan komme i særdeles Betragtning, da den passive Stilling sædvanlig kun betegnes ved det saakaldte Participium eller Egenskabsformen, hvori Ordet gaar ganske over til et Adjektiv og saaledes adskiller sig fra de øvrige Former. En saadan Egenskabsform (f. E. bunden, dømd) faar nemlig en adjektivisk Bøining og altsaa Intetkjøn paa „t" (f. Ex. bundet, dømt). Men ved denne Intetkjønsform er dog at mærke, at den bruges paa to forskjellige Maader. I Forbindelse med Hjælpeverberne „vera" og „verda" betegner den Passiv (f. Ex. det er bundet); men i Forbindelse med „hava" gaar den over i den aktive Betydning (f. Ex. eg hever bundet) og opfattes saaledes som en selvstændig Form. Denne sidste Form, som man tildeels har kaldet Supinum, har ogsaa et større Omraade, da den nemlig kan have Sted i næsten alle Verber, hvilket ikke er Tilfældet med selve Participium, som nærmest tilhører de Ord, som betyde en Paavirkning.

I enkelte Tilfælde kan den passive Stilling betegnes ved Endelsen „st", f. Ex. høyrast, tolast; men denne Form har egentlig andre Betydninger og især en reflexiv eller tilbagevirkende, som senere vil blive omtalt.

Anm. Ogsaa de andre germaniske Sprog have egentlig kun eet Genus, nemlig det aktive. Det Passiv paa „s", som nu finder Sted i Svensk og Dansk, grunder sig kun paa en udvidet Brug af en gammel Reflexivform og kan ikke godt gjennemføres, hvor den ældre Brug er gjældende. F. Ex. „de slaaes" kan neppe betyde: „de blive slagne", da den gamle Betydning er: „de slaae hinanden" (egentlig sig selv, altsaa reflexivt).

Participium kunde her, efter Tydskernes Exempel, ogsaa kaldes Middelord, eller Middelform. Det ovenfor nævnte Supinum (som egentlig ikke svarer til det latinske Supinum, uden kun forsaavidt at det ligner Participium og seer ud som et Neutrum af dette), kunde maaskee ogsaa bekvemmest kaldes Middelformen.

203. Fremstillingsmaaden (Modus) er fire Slags, nemlig: 1) den fortællende Maade (Indikativ), 2) den sluttende eller for-

bindende Maade (Konjunktiv), 3) den bedende eller befalende Maade (Imperativ) og 4) den ubundne eller ubestemte Maade (Infinitiv), hvori kun en Gjerning bliver nævnt uden at sættes i Forbindelse med nogen Person eller Ting. Den første Maade er den vigtigste og omfatter flere Former end nogen af de øvrige; den anden Maade har derimod liden Anvendelse, idet dens Former for en Deel falde ind under den første.

Anm. Infinitiv ansees som Verbets Nævneform eller Grundform, hvorfor det sædvanlig er denne Form, som bruges, naar et Verbum anføres i en Ordbog eller Exempelsamling. Dets regelrette norske Form er Endelsen „a“ (§ 81); men paa nogle Steder bliver „a“ til „e“ og i en Deel af Landet bruges begge disse Endelser, saaledes at „a“ kun beholdes i de Ord, som antage Tiljævning i Vokalerne, hvilket forhen er forklaret under § 112 til 114.

204. Tidsformen (Tempus) kunde egentlig tænkes som tre Slags, nemlig Fortiden (Præteritum), Samtiden (Præsens) og Fremtiden (Futurum); men den tredie falder her sammen med den anden, og saaledes bliver det kun to Former, Præsens og Præteritum, som her komme i Betragtning. Disse to Former adskilles altid i Indikativ og tillige i Konjunktiv, forsaavidt som dette bruges; i de to andre Maader gjælder kun een Form (Præsens). Forsaavidt en nærmere Angivelse af Tidsfølgen behøves, betegnes dette ved et Hjælpeverbum, som forbindes med en af Hovedverbets Former; saaledes „vilja“ el. „skulo“ med Infinitiv, og „hava“ med Supinum, som før er nævnt.

Anm. Efter den latinske Grammatik (hvoraf Formernes Benævnelse sædvanlig blive tagne) skulde Præteritum dele sig i tre Former: Imperfektum, Perfektum og Plusqvamperfektum; men de to sidste maa i de nordiske Sprog betegnes ved Hjælpeverber. Vor Fortidsform svarer saaledes nærmest til det nævnte Imperfektum, og derfor bliver dette Navn (Imperf.) ofte sat i Stedet for Præteritum, da det er bekvemmere for Udtalen eller lettere at betone for nordiske Læsere.

205. Endelig have Verberne ogsaa to Talformer, Ental og Fleertal; dog er det kun i Indikativ og Imperativ, at disse Former kunne tydelig adskilles. Efter den gamle Bøining skulde

der ogsaa være tre Personalformer i hvert Tal; men disse sidste Former, som egentlig ikke ere meget nødvendige, ere nu gaaede af Brug, saa at der kun findes Levninger af dem i nogle faa og sjeldne Tilfælde, som senere skulle nævnes.

Som et foreløbigt Exempel paa de her omtalte Former i deres indbyrdes Sammenhæng opstilles her et af de Ord, som bruges til Hjælpeverbum, nemlig „hava":

	Indikativ.	Konjunkt.	Imperativ	Infinitiv.	Participium
Præsens	hever.	have.	hav!	hava.	havd, havt.
Fleertal	hava.	have.	have!		Fl. havde.
Imperfektum	hadde.	(hedde).			Sup. havt.
Fleertal	hadde.	(hedde).			

Anm. Paa Grund af megen Brug er dette Ord udsat for mange Forkortninger, saasom: ha' (hava), he (hever), hae for „hadde", som egentlig skulde hedde: havde (G. N. hafði). — Konjunktivet „have" bruges mest som en Ønskeform, f. Ex. „Gud have Saali" (ↄ: Sjælen). Det andet Konj. „hedde" (G. N. hefði) bruges i Hardanger og flere Steder i Formen „hædde"; f. Ex. „hædde eg vilja" (ↄ: dersom jeg havde villet). Jf. Tydsk hätte.

206. Den Maade, hvorpaa Formerne dannes i de enkelte Ord, ere ellers noget forskjellig, men imidlertid er der dog visse Mærker, hvorefter alle Verber kunne inddeles i to Bøiningsmaader eller Konjugationer, og det tydeligste af disse Mærker findes i Indikativets Fortidsform eller Imperfektum. I en Deel af Verberne bliver denne Form kort, saa at ingen Endelse finder Sted (f. Ex. i vinna, vann), og i dette Tilfælde siges Verbet at være „stærkt" eller have stærk Bøining. I andre Ord bliver derimod denne Form forlænget ved en Endelse med „d" eller „t" (f. Ex. i føra, førde), og i dette Fald siges Ordet at høre til den svage Bøining. I den sidste Afdeling bliver Ordets Rod for det meste uforandret; i den første indtræder derimod en Forandring i Rodvokalen, nemlig den føromtalte Aflyd, f. Ex. eg vinn, eg vann, eg hever vunnet. Imidlertid er der ogsaa nogle Ord, som forandres baade ved Aflyd og Endelse (f. Ex. telja, talde, talt), og disse Ord danne saaledes en Overgang imellem den stærke og den svage Bøining.

Anm. De Verber, som have den stærke Bøining, ere i dette Sprog omtrent 200; og i flere beslægtede Sprog er Tallet mindre. Dette er rigtignok kun en liden Deel af Verbernes store Mængde; men i denne Deel findes netop de vigtigste eller nødvendigste og mest brugelige Verber. De Ord, som høre hertil, ere i Almindelighed Stamord, medens derimod de afledede Verber faae den svage Bøining. Man antager derfor, at den stærke Bøining er den ældste eller oprindeligste, og at den i de ældste Tider har omfattet flere Ord. Og da netop Formerne i disse Ord have den mærkeligste Forandring og den tydeligste Adskillelse, bliver det ogsaa bekvemmest at betragte denne Bøining som den første.

For Korthteds Skyld pleier man kun at anføre de tre eller fire Former, hvoraf Bøiningen lettest kan kjendes, nemlig Infinitiv, Indikativ i Præsens og Imperfektum, og tilsidst Participium. I Stedet for det sidste kan man her hellere anføre Supinum (Neutrum af Particip, efter § 202), da dette med sin aktive Betydning passer bedst til de øvrige aktive Former, ligesom det ogsaa har det største Omraade, da det kan finde Sted overalt og saaledes ogsaa i mange Ord, som ikke have noget fuldkomment Particip, f. Ex. kunna, vilja, orka, tegja, liva, skjelva, regna, staaka, glitra o. s. v.

A. Den stærke Bøining.

207. De ydre Mærker paa Verberne af den stærke Bøining ere følgende. Indikativ Præsens er at ansee som Grundstavelsesform, thi forsaavidt en Endelse med „er" (e) finder Sted, da er dette „e" kun en Halvlyd (§ 65); imidlertid ender Fleertal paa „a" og er ligt Infinitiv. Imperfektum er reen Grundstavelsesform uden Spor til nogen Endelse; Fleertal ender paa „o". Participium ender paa „en", og Supinum paa „et" (i Udtalen sædvanlig kun „e"). De indre Mærker ere, at Rodvokalen forandres ved Aflyd (efter § 99) og tildeels ogsaa ved Omlyd (§ 100), saa at et Ord sædvanligst har tre og tildeels fire eller fem Vokaler i sine Former; f. Ex. skjota, skyt, skaut, skuto, skotet.

Efter dette Lydskifte, og især efter Vokalen i Imperfektum, kunne de stærke Verber deles i sex Klasser eller Rækker i følgende Orden:

	Inf.	Præs.	Impf.	Fl.	Sup.
1)	e' (i)	e' (i)	a	o' (u)	o' (u)
2)	e'	e'	a	aa	e' (o)

3)	i	i	ei	i'	i'
4)	jo (ju)	y	au	u'	o'
5)	a	e' (œ)	o	o	a (e)
6)	aa	æ	e	e	aa (e).

I de tre første Rækker har Infinitiv lind Vokal, og Præsens har samme Lyd; i de tre sidste har Inf. haard Vokal, og Præsens har den tilsvarende Omlyd. Undtagelser findes, men de ere ikke mange.

Anm. Efter det Forhold til de tre Grundvokaler, som før er omtalt (§ 99), hører den første, anden, femte og sjette Række til A, den tredie til I, og den fjerde til U. Men de Rækker, som have A, holde sig ikke strengt til nogen Vokalrække og vise tildeels en Tilbøielighed til at optage alle tre Grundvokaler. I disse Former maa man gjøre nøie Forskjel paa lukt og aaben Lyd; den aabne Vokal er her betegnet med et Mærke ('), f. Ex. e' betyder aabent e (udtalt næsten som œ) o. s. v. (Jf. § 13 og følg.). I tredie Række har saaledes de to første Former lukt i (ii), men de to sidste aabent i (i'), udtalt næsten som „e", altsaa en ganske anden Lyd.

a) Infinitiv oftest med lind Vokal, ligesom Præsens.

208. Den første Række omfatter de Ord, som have „a" i Imperf. og hvis sluttende Konsonant er dobbelt eller sammensat, saa at altsaa Vokalen bliver korttonet. Efter Vokalskiftet deler den sig i to Afdelinger, en liden med: i—a—u, og en større med: e—a—o. Den første Afdeling, hvori de tre føromtalte Grundvokaler findes sammenstillede, har altsaa i Infinitiv og Præsens „i", i Imperf. „a", men i Fleertal „u" og i Supinum ligeledes „u"; f. Ex.

Inf. finna.	Præs. finn.	Impf. fann.	Sup. funnet.
Fl. —	finna	funno.	

Anm. Da de hertil hørende Ord ere kun faa, og de tildeels have visse Egenheder, maa de helst opstilles fuldstændigt:

finna.	Pr. finn.	Impf. fann.	Fl. funno.	Sup. funnet.
spinna.	spinn.	spann.	spunno.	spunnet.
vinna.	vinn.	vann.	vunno.	vunnet.
binda.	bind.	batt.	bundo.	bundet.
vinda.	vind.	vatt.	vundo.	vundet.
klinga.	kling.	klang.	klungo.	klunget (gi).

springa.	spring.	sprang.	sprungo.	sprunget.
stinga.	sting.	stakk.	stungo.	stunget.
drikka.	drikk.	drakk.	drukko.	drukket (kj).

Andre Ord, som tildeels faae samme Bøining, men som vi ikke ganske tør medregne, ere: tvinna, tvinga og tigga. Det sidste bøies paa mange Steder: tigg, tagg, tigget (tiggje), som er baade uregelret og afvigende fra den gamle Form, hvorefter det nu skulde hedde: tigg, taag, teget (i Lighed med „liggja", som hører til den anden Række). Ved Siden af binda, vinda, springa, stinga, findes paa mange Steder: bitta, vitta, sprikka (el. sprekka) og stikka, med samme Konsonant i alle Former, f. Ex. Præs. bitt, Sup. butte. Egentlig optræder „sprekka" som et selvstændigt Ord med egen Betydning. Naar „springa" betyder at løbe, har det altid: sprang og sprunget (ikke sprakk, sprukket); men naar det betyder at briste, kan det faae Formerne sprakk og sprukket, eller ganske gaae over til „sprekka". — „stinga" har altid „stakk" (ikke stang), men vexelviis: stunget og stukket.

Ordene „brenna" og „renna" hedde i det Nordenfjeldske: brinne, rinne, og gaae saaledes ind under denne Afdeling, som derved kommer til at omfatte alle de Ord i denne Række, som have „n" efter Vokalen. Hertil hører egentlig ogsaa Ordet „drikka", da dets oprindelige Form har været „drinka", som man kan see af de gamle beslægtede Sprog.

Imperativ har samme Afvigelse som Imperfektum i Ordene: binda, vinda og stinga, nemlig: bitt, Fl. binde; vitt, Fl. vinde; stikk, Fl. stinge. — Imperf. i Konjunktiv skulde egentlig have Omlyden y (f. Ex. fynne, spynne); denne Form findes virkelig ogsaa, men er sjelden og usikker; i Stedet for „y" bruges hellere „u" (funne).

209. De fleste Ord af denne Række have imidlertid Lydskiftet: e—a—o, og bøies som følgende Exempel:

Inf. bresta.	Præs. brest.	Impf. brast.	Sup. brostet.
Fl.	— bresta	— brosto.	

Dog træder „u" i Stedet for „o", naar et „n" eller „m" følger efter Vokalen, nemlig i Ordene brenna, renna og demba, altsaa Supinum brunnet, runnet, dumbet. I Fleertal af Imperf. er Vokalen tildeels vaklende imellem „o" og „u" f. Ex. sloppo og sluppo. Konjunktiv af Imperf. skal egentlig have „y" (f. Ex. bryste, slyppe); men denne Form høres nu kun sjelden.

Anm. Til denne Afdeling hører næsten 50 Verber, nemlig: detta, gletta (ɔ: glide), knetta, skvetta, sletta (ɔ: slænge), smetta, spretta, bresta, snerta, smelta, svelta, velta, verda (ɔ: blive), gjelda, klessa (ɔ: klæbe ved), tverra (ɔ: formindskes), fella, gjella (ɔ: skraale), gnella, kvella (ɔ: hvine), skjella

(ɔ: skralde), skrella, smella, svella, vella (ɔ: strømme), sperna (ɔ: sparke; udtales „spenna" og kan maaskee skrives saa), brenna, renna, demba (el. demma, ɔ: støve, ryge), kverva (svinde), kvelva, skjelva, snerpa, verpa, helpa (= hjelpa), gleppa, kreppa (sammenkrympes), kveppa, skreppa (ɔ: rasle), sleppa, blekka, (viste), klekka (forslaae), kvekka (skræmmes), rekka, strekka, snerka, svelga. (Ordene ere her ordnede efter den sluttende Konsonant og i den i § 31 opstillede Følge).

Andre Ord, som tildeels faae lignende Bøining, men som nærmest synes at være udgaaede af et andet Ord, ere: gnetta, gnesta og knesta (omtrent = knetta), kletta (= klekka), resta (= bresta, ɔ: mangle), sprekka (s. forrige §). Derimod maa det bemærkes, at enkelte af de ovenanførte Ord ere sjeldne, som: gjella og skjella (i Nordland), demba (Østerd.), skreppa (Gbr.), blekka (Mandal), og at nogle bruges almindeligst med svag Bøining, saa at den stærke kun forekommer paa enkelte Steder, saasom ved snerta (Gbr.), smelta (Østerd. fl.), kvella (Namd.), tverra (Tel.), vella (Hard.). I Stedet for „helpa", som ved Mandal har Formerne: help, holp, holpet (G. N. help, halp, holpit), bruges almindeligst „hjelpa" med svag Bøining. Af „svelga" (el. svelgja) er sædvanlig en Form svag, og de stærke findes sjelden samlede.

At en Rod, som slutter med „d", faar i Imperf. „t", er i Grunden rigtigt efter Regelen for Verber med to Konsonanter (jf. halda, heldt; binda, batt; vinda, vatt); saaledes ogsaa: gjelda, galdt (Fl. goldo), og verda, vardt (Fl. vordo). Men i det sidste Ord ere mange Forvanskninger opkomne; paa mange Steder har de altid „t" for „d", altsaa: verta, vert, vart, vorte; men ved Siden af Præs. „vert" (ɔ: bliver) findes dog ogsaa: ver'e (B. Stift), var'e (Sætersd.), val, med „tykt L" for „rd" (i Indherred). De herskende Former ere altsaa Overgangsformer (§ 122, 127), og Ordets Bøining kan bedst opstilles saaledes: Inf. verda; Præs. verd, Fl. verda; Imperf. vardt, Fl. vordo; Sup. vordet; Imperativ verd (verdt?), Fl. verde; Konj. verde, og i Imperf. vorde eller (med en ældre Form): vyrde. (I Sætersd. vyrte. G. N. yrði).

I nogle Ord har man paa mange Steder „o" for „a" i Imperf.; saaledes: kverva, kvorv; verpa, vorp; skjelva, skolv; klekka, klokk; rekka, rokk. Jf. helpa, holp. Ordet „fella" (ɔ: falde) hedder paa nogle Steder „falla", med Imperf. fill eller fell (som i G. N.), og gaar saaledes over til sjette Række. Inf. „gjelda" hedder paa enkelte Steder „galda" (Voss); forøvrigt har Infinitiv altid samme Vokal som Præsens (i Indik.), hvilket tildeels er afvigende fra det gamle Sprog; saaledes: gjelda, gjella, skjella, skjelva (G. N. gjalda, gjalla, skjalla, skjalfa).

210. Af de øvrige stærkformede Verber, som have sammensat Konsonant i Slutningen, er der nogle faa, som henhøre til en anden Række (som: halda, hanga, ganga); men derimod

er der nogle, som nærmest maa henlægges hertil, skjønt de ere meget afvigende. Blandt de Ord, som slutte med „k" og „g", er der nemlig nogle, som have i Imperf. „o" og i Præsens „ø" eller „y", sjeldnere „e"; f. Ex. søkka (ɔ: synke), med Formerne: søkk, sokk, sokket. Nogle af dem ere rigtignok vaklende, idet de findes deels med regelrette Former (e—a—o) og deels med afvigende (ø—o—o), men det sidste synes at være det almindeligste og har ogsaa Medhold i det gamle Sprog.

Anm. De hertil hørende Ord ere: kløkka (ɔ: røres i Sindet), skrøkka (ɔ: indsvinde), sløkka (ɔ: slukkes), støkka (briste) og søkka (alle med samme Aflyd); trenga (treng, trong, trunget); slenga (sleng, slong, slunget); syngja (syng, song, sunget); nyggja (nygg, nogg, nogget); tyggja (tygg, togg, togget); hogga (høgg, hogg, hogget).

De fem første have paa mange Steder et „j" i Infinitiv (kløkkja, skrøkkja o. s. v); men dette hører nærmest til et afledet svagt Verbum og stemmer heller ikke med den gamle Form (G. N. klökkva, stökkva, sökkva). Paa nogle Steder (Sdm., Tel. og fl.) faae disse Ord den regelrette Aflyd „e—a—o" (sekk, sakk, sokkje), og da findes der intet „j" i Stammeverbet, hvorimod det afledede transitive Verbum altid faar „j", f. Ex. sekkje (ɔ: nedsænke). — Ogsaa det foranførte „rekka" (ɔ: naae) og „strekka" (strække sig) bøies tildeels paa denne Maade (altsaa røkkja, røkk, rokk); men disse Ord, som synes at staae i Forbindelse med „rekkja" (ɔ: udstrække), bør vel hellere have den regelrette Aflyd.

Ordet „trenga" (ɔ: have Trang) er meget vaklende; Inf. hedder ogsaa: trønga og trøngja; Impf. trong, udt. traang (Tel. og fl.), ellers traangde og trengde. Ved Siden af „slenga" (ɔ: dingle, slænge) findes ogsaa „slyngja" (jf. G. N. slyngja); men det afledede slengja (ɔ: kaste) har altid „e". Ordet „hogga" har egentlig hørt til en anden Række (G. N. höggva, Impf. hjó), og er meget vaklende i Imperf., saaledes: hogg, haugg, hoggje og hogde.

Et Par andre Ord findes tildeels med lignende Bøining, nemlig „bekka", som rettest henføres til femte Række, og „bykſa" (ɔ: hoppe), som paa nogle Steder (Nfj. og fl.) har Formerne: byks, boks, bokset; men ellers har svag Bøining, som synes at være rettere.

211. Den anden Række omfatter de Ord, som i Fortidsformen have „a", og hvis sluttende Konsonant er enkelt, saa at altsaa Vokalen bliver langtonet. I disse Ord har sædvanlig Præsens „e" (aabent), og Imperf. „a" (som i forrige Række), men i Fleertal „aa"; f. Ex. bera, ber, bar, baaro. Supinum har deels e', deels o'. — Konjunktiv af Imperf. skal egentlig have

„æ" (bære), men findes oftest afvigende. Enkelte Ord have et sluttende „j", som bortfalder i alle de Former, som ikke dannes efter Infinitiv; f. Ex. i sitja: Præs. sit, Fl. sitja; Konj. sitje (sjelden); Imperativ: sit, Fl. sitje!

Anm. Da de hertil hørende Ord ere lidt ulige i Bøiningen, maa deres vigtigste Former her anføres. De ere følgende:

a)	gita (el. gjeta).	Pr. git;	Impf. gat,	Fl. gaato;	Sup. gjetet.
	sitja.	sit.	sat.	saato.	setet.
	bidja (el. beda).	bid (bed).	bad.	baado.	bedet.
	kveda.	kved.	kvad.	kvaado.	kvedet.
	lesa.	les.	las.	laaso.	leset.
	giva (el. gjeva).	giv.	gav.	gaavo.	gjevet.
	drepa.	drep.	drap.	draapo.	drepet.
	treka (ɔ: krybe).	trek.	trak.	(traako?)	treket.
	leka (ɔ: dryppe).	lek.	lak.		leket.
	reka (ɔ: drive).	rek.	rak.	(raako?)	reket.
b)	bera.	ber.	bar.	baaro.	boret.
	skjera.	skjer.	skar.	skaaro.	skoret.
	vera.	er.	var.	vaaro.	voret.
	stela.	stel.	stal.	staalo.	stolet.
	svemja.	svem.	svam.	svomo. (oo).	svomet.
	koma.	kjem.	kom.	komo. (oo).	komet.
	sova.	søv (sev).	sov.	sovo. (oo).	sovet.
c)	eta.	et.	aat.	aato.	etet.
	liggja.	ligg.	laag.	laago.	leget.
	sjaa (ɔ: see).	sér.	saag.	saago.	seet (sétt).

Hertil hører ogsaa et Par andre Ord: meta (agte) og nema (fatte); men deres rette Imperf. (mat, nam) er sjelden at høre. Det første skal forekomme i Smaalenene (andre Steder: „meet" og matte); det sidste (nam) findes maaskee i Telemarken (ellers: namde, næmde). Participium: meten og nomen er derimod mere bekjendt.

Af enkelte Afvigelser mærkes: I „lesa" tildeels Impf. lees el. lis (Sogn, Ork. og fl.). I treka er Impf. Fl. uvist; i Valders „treko" (med ee). I leka og reka høres tildeels i Imperf. lok, rok, med o' (Sdm. og fl.), ogsaa look, rook (Tel.). I svemja findes den stærke Bøining kun paa faa Steder (Solør, Valders); ellers hedder det: symja, sumde. Ordene koma og sova hedde allerede i G. N. koma, sofa (for kvema, svefa); Præs. kjøm og kjem, søv og sev men det sidste sjelden (SHl., Ryf.); Imperf. egentlig kvam og svav, men nu almindelig kom, og sov (begge med aab. o); dog findes ogsaa „svav" paa enkelte Steder (Hall., Gbr.). Fleertal egentlig: kvaamo, svaavo.

Fleertal af Imperf. har flere smaa Afvigelser; saaledes: saate, laase, gaave, baare, vaare (Sæt., Tel.); soto, govo, boro, voro, oto (for aato), logo, sogo (i Hall. med lukt o); sote, gove, bore o. s. v. med o' (ved Bergen); sute, guve, bure etc. med u' (i Sdm. sjelden). — Imperf. af Konjunktiv forekommer i forskjellig Form og for det meste afvigende fra den gamle Regel; saaledes i Tel. vøre, børe, gjøve (for være, bære, gjæve), og i Bergens Stift: vore, bore, gove (ligt Supin.). Herom mere senere.

Paa nogle Steder mærkes en Stræben efter at gjøre flere Ord lige i Supinum, nemlig ved at sætte „o'" for e', eller omvendt. Saaledes høres i Bergens Stift ofte: gote (for gjetet), sote, lose, rokje, gove og fl.; ved Trondhjem derimod: beri (for boret), steli (stolet), skeri (skoret). Ordet „vera" har almindeligst i Supinum: „vore" (voret), afvigende fra G. N. verit. Ved Trondhjem bruges rigtignok „veri", men da man her, som sagt, ogsaa har „beri" og endog „skeri" (med haardt K, altsaa aabenbart en Forvanskning), kan dette ikke have stort at betyde. Ved Siden af dette „voret" findes ogsaa et meget brugeligt Adjektiv „voren", som adskilles fra vorden eller „vorten" (ɔ: bleven) og betyder: værende, skikket, beskaffen, — saa at det altsaa fremstiller sig som et Participium af „vera". — Blandt de øvrige Former af „vera" mærkes det afvigende Præsens „er" (udtalt ær, æ); Fleertallet heraf skal efter det gamle Sprog hedde „ero", men denne Form er nu vanskelig at finde, da det deels hedder „era" (Vald., Hall., Num.) og deels forkortes til „er" (eller æ) i Lighed med Eentallet.

212. Den tredie Række indeholder de Ord, som have Lyden „ei" i Fortidsformen. De slutte alle med enkelt Konsonant og have altsaa lang Vokal. Lydskiftet omfatter kun tre Vokaler, og Bøiningen er den samme i alle Ord, saa at ingen Afdelinger finde Sted. Præsens og Infinitiv have lukt i (ii); Supinum og Fleertal af Imperf. have aabent i (i').

F. Ex. bita, i Præs. bit (ii); Impf. beit; Sup. bitet (i').
Fleertal — bita (ii) — bito (i').

Anm. Hertil hører over 40 Ord, nemlig: bita, drita, lita, nita (ɔ: stikke), skita, slita, smita; bida (ɔ: være, findes), glida, gnida, lida, rida og vrida, strida, snida, svida; fisa, risa, flina (ɔ: fnise), gina, (ɔ: gabe), grina, kvina, rina (ɔ: skrige), skina, glima (ɔ: lyse skarpt), driva, kliva, kviva (ɔ: surre), riva, skriva, sviva, triva; gripa, knipa, kika, skrika, snika, svika, vika; miga, niga, siga (segne) og stiga.

Nogle af disse Ord ere dog sjeldne, som: flina (Sogn), gina (Sdm.), glima (Vald.), kviva (Solør), niga (Tel.?); og nogle have oftere svag Bøining, som gnida, kika, snikja. Derimod findes nogle flere stærkformede, som vi neppe tør regne med, nemlig: kvida (mest alm. svagt), bliva, hiva, klipa,

pipa og lika (alm. svagt, men paa Oplandet tildeels med Impf. leik). Ordet „bliva" er her et fremmedt Ord (jf. Holl. blijven, T. bleiben, fordum: beliben, beslægtet med „lib" ɔ: Liv); men er dog blevet meget brugeligt, især i Betydningen: blive paa Stedet, omkomme, drukne. Som Hjælpeverbum i Betydningen blive (verda) hedder det altid „bli" (Impf. blei) og træder ofte i Stedet for verda, især i Præsens. Men ved Siden heraf findes ogsaa en Form „bi" (i Nordland, Trondh. Stift og Østerd.), hvorom det er vanskeligt at sige, om den er kommen af det fremmede „blive" eller af det norske „bida" (ɔ: være forhaanden). Om dette „bi" (Impf. bei) kan bruges i Skrift, er altsaa tvivlsomt, men for Dagligtalen er det den bekvemmeste Form, som man kan ønske sig.

Da Forlyden „vr" er fremmed i den største Deel af Landet, ligesom i Gammel Norsk, bliver Ordene „rida" og „vrida" for det meste lige, altsaa: ride (ria, ri). Maaskee er det ogsaa Tilfældet med „rina", at det kan omfatte to Ord: rina (ɔ: hefte, hænge ved), og vrina (ɔ: skrige), da det i sidste Betydning ogsaa hedder: vrine (Smaalenene) og brina, el. prina (i Sogn). G. N. hrína.

Fleertallet af Impf. er ikke meget brugeligt i denne Række; det samme er Tilfældet med Konjunktiv af Impf., som her har den samme Vokal (nemlig aab. i), f. Ex. bite (bete).

b) Inf. oftest med haard Vokal; Præsens med Omlyd.

213. **Den fjerde Række indeholder de Ord, som have Lyden „au" i Fortidsformen. Disse Ord have forskjellig Vokal i Infinitiv, nemlig „jo" eller „ju" (det sidste kun forved v, p, k og g), sjeldnere „u" eller „y"; men i de øvrige Former ere de meget lige, idet Præsens altid har „y" (undtagen i Fleertal, som er ligt Infinitiv), Imperf. „au" og i Fleertal „u" (aabent), Supinum o (aabent).**

F. Ex. njota, Præs. nyt; Imperf. naut; Sup. notet (o').
Fleertal — njota — nuto (u.).

Anm. Hertil høre henved 40 Verber, nemlig: brjota, fljota, gjota, kuta (el. kyta, ɔ: løbe), ljota (ɔ: maatte), njota, rjota (ɔ: styrte o. s. v.), skjota, tjota (ɔ: larme), trjota (ɔ: faae Ende); bjoda, njoda (ɔ: nitte), rjoda (ɔ: farve) og ryda (ɔ: drysse, G. N. hrjóða), sjoda, frjosa, gjosa (ɔ: strømme), kjosa (ɔ: vælge), njosa; gyva (ɔ: ryge), kljuva (ɔ: kløve), nuva (ɔ: afstumpe), rjuva (adsplitte), skyva (el. skuva, ɔ: støde tilside), drjupa (dryppe), glupa (el. gljupa, ɔ: sluge), grjupa (ɔ: knuse), krjupa, stupa (ɔ: falde), supa (ɔ: søbe); fjuka, rjuka, strjuka), fljuga, ljuga, smjuga (ɔ: smutte) og suga.

Enkelte af disse findes dog sjelden med stærk Bøining, især njoda, (Voss) og nuva (Tel.). Derimod findes tildeels nogle flere stærkformede, som ikke

her ere medregnede, nemlig: snyta (ɔ: snyde), tyta (ɔ: uddælde), kry (ɔ: vrimle), sy, (ɔ: løbe afsted), hvoraf de sidste synes at være overgaaede fra en anden Bøining, ligedan som „spy" i Nordland med Imperf. spau (G. N. spjó) og „trø" i Ork. med Imperf. trau (rettere: treda, trod). Ogsaa „laupa" har paa nogle Steder Imperf. laup (G. N. hljóp). Jf. hogga, haugg (G. N. hjó).

Infinitivets Vokal faar mange Forandringer i Landet, idet baade „jo" og „ju" tildeels gaar over til „jø", f. Ex. brjøte (f. § 118), og paa mange Steder til Omlyden „y", f. Ex. bryte). Efter sammensat Konsonant bortfalder ofte „j" (f. Ex. fluge, for fljuga), og i nogle Ord mangler „j" altid, nemlig: stupa, supa, suga. I nogle Ord kan Inf. vanskelig bestemmes, da de kun bruges i en Deel af Landet, nemlig: gyva og skyva (Søndenfjelds), kuta og ryda, el. „ry" (ved Trondhjem).

214. **Den femte Række omfatter de Ord, som have „o" (lukt) i Fortidsformen. Disse Ord ere noget forskjellige; Inf. har oftest „a" (ellers: aa, æ, e, øy), Præsens har Omlyden „e" eller æ (et Par Ord: øy), Imperf. har „o" (oo) baade i Ental og Fleertal: Supinum har deels „a" og deels „e'" (nemlig forved k og g) og i enkelte Ord: o', aa, au. Et Par Ord slutte med sammensat Konsonant og have disse Afvigelser; et Par andre have et sluttende „j" i Infinitiv, men ere ellers regelrette.**

Anm. Da de hertil hørende Ord ere noget ulige, maa deres vigtigste Former her anføres. De ere følgende.

	Præs.	Impf.		Sup.
a) vada	ved (væd).	vod,	Fl. vodo.	vadet.
treda (el. troda).	tred.	trod.	trodo.	tradet.
asa (ɔ: gjøre).	es (æser).	os.	oso.	aset. (Vald.).
fara.	fer.	for.	foro.	faret.
sverja.	sver.	svor.	svoro.	svoret (o').
ala (ɔ: fostre).	el (æler).	ol.	olo.	alet.
gala.	gjel.	gol.	golo.	galet.
mala.	mel.	mol.	molo.	malet.
grava.	grev (græver).	grov.	grovo.	gravet.
skava.	skjev.	skov.	skovo.	skavet.
veva.	vev.	vov.	vovo.	vovet (o').
hevja (ɔ: løfte).	hev.	hov.	hovo.	(havet).
b) aka (ɔ: flytte).	ek (æker).	ok.	oko.	eket (ekje).
skaka (ɔ: ryste).	skjek.	skok.	skoko.	skjeket.
taka.	tek (tæker)	tok.	toko.	teket.
draga.	dreg.	drog.	drogo.	dreget (gj).

gnaga.	gneg.	gnog.	gnogo.	gneget.
vega (ɔ: veie).	veg.	vog.	vogo.	veget.
flaa.	flær.	flo.	floo.	fleget.
klaa (ɔ: kløe).	klær.	klo.		kleget.
slaa.	slær.	slo.	(slogo).	sleget.
tvaa (ɔ: vaske).	tvær.	tvo.		tveget
læa (el. lægja).	lær.	log.	logo.	læet (lætt).
c) døya (el. døy).	døyr.	do.	doo.	daaet.
gøya (gjøy).	gøyr.	go.		(gaaet).
laupa.	løyp.	ljop.	lupo?	laupet.
standa (el. staa).	stend.	stod.	stodo.	stadet.
veksa (voxe).	veks.	voks.	vokso.	vakset.

En mærkelig Egenhed ved denne Række er, at Vokalen i Præsens almindelig lyder som reent „æ" (æl, gjæl, mæl o. s. v.), uagtet den, som Omlyd af „a" skulde hedde e (aab.), som her er anført. Kun i de Ord, som have e' i Inf., beholder e' sin rette Lyd (ved, hev, veg). — I Stedet for „a" i Supinum har man i flere Egne (Sfj., Nfj., Sdm. og Trondh.) Lyden „e" eller egentlig et aabent „i"; saaledes: vede, stede, (stee), fere, ele, gjele, mele, greve, skjeve. (I Sdm. vide, stide, fire, o. s. v. med i'). Participium har da deels den samme Lyd og deels „a", f. Ex. milen (i') eller malen.

Ordet „sverja" skulde egentlig have i Sup. svaret (som i G. N.), men denne Form findes meget sjelden. I „læa" er Formen tvivlsom, da det ogsaa forekommer med tydeligt „g" baade i Præsens og Imperativ: „læg" (Gbr., Sdm. og fl.). Jf. § 79. I „laupa" er Formen „ljop" vanskelig at finde; thi paa de Steder, hvor Lyden „jo" bruges rigtigst, er dette Ord svagt (altsaa: laupte); derimod findes „ljøp" (Nfj., Sdm. og fl.) og „laup" (Solør og fl.) „veksa" faar tildeels i Imperf. vaks; ellers „voks", som paa Grund af Lydstillingen faar aabent o (o'). Ordene hevja, gnaga, flaa, døya og gøya have paa mange Steder svag Bøining; det sidste er saa godt som almindelig svagt, da Formen „go" (Sdm.) er meget sjelden. Ellers findes der nogle flere Ord, som tildeels faae „o" i Impf., men ikke godt kunne regnes med, nemlig: krevja (i Sogn krov), haka (i Smaal. i samme Betydn. som aka), samt: leka, og reka, som før ere nævnte.

215. **Den sjette og sidste Række bestaar af nogle faa Ord, som i Fortidsformen have et lukt e (ee), f. Ex. blaasa, blés. I disse Ord har Inf. aa eller a; Præsens æ eller e; Imperf. e baade i Ental og Fleertal; Supinum har samme Lyd som Inf., undtagen i et Par Ord, som slutte med „g", hvori Vokalen e' indtræder.**

De hertil hørende Ord ere kun følgende:

	Præs.	Impf.		Sup.
laata (ↄ: give Lyd).	læt.	let.	Fl. leto.	laatet.
og lata (ↄ: lade).	læt.	let.	leto.	latet.
graata (ↄ: græde).	græt.	gret.	greto.	graatet.
blaasa.	blæs.	bles.	bleso.	blaaset.
halda (ↄ: holde).	held.	heldt.	heldo.	haldet.
hanga (ↄ: hænge).	heng.	hekk.	hingo.	henget.
ganga (el. gaa).	gjeng.	gjekk.	gingo.	gjenget.
faa.	fær.	fekk.	fingo.	fenget.

Denne Række har altsaa et ganske særeget Lydskifte, som afviger fra den sædvanlige Aflyd, og som bliver forklaret saaledes, at disse Ord have egentlig ikke havt Aflyd, men kun „Reduplikation", det vil sige den Egenhed, at den første Konsonant gjentages eller deles i to ved en mellemkommende Vokal, som f. Ex. i det latinske fefelli af fallo, cecidi af cado o. s. v. Dette Lydskifte findes tydeligt i det Gothiske i enkelte Ord som haldan med Impf. haihald, men i de andre Sprog er denne Form sammendragen i een Stavelse, f. Ex. Tydsk hielt, hos os: heldt (eller hildt). I Gammel Norsk fandtes ogsaa nogle Ord med Fortidsvokalen o (jo), som kunne forklares paa lignende Maade; hertil hører det førnævnte laupa, ljop, jf. G. N. höggva, hjó; búa, bjó; ausa, jós, auka, jók (Goth. aiauk), hvilke sidste nu have faaet en anden Bøining.

Paa enkelte Steder findes ogsaa flere Ord med „e" i Imperfektum, nemlig: heita, het (Tel.); leika, lek (Østerd.); falla, fell eller fill (Sogn og fl.); lesa, lees (Shl. og fl.); esa (ↄ: gjære), ees (Solør); meta, meet (Rommerige); ligesaa leka og reka. Denne Bøining har imidlertid ingen Betydning for Orddannelsen, da de afledede Ord udgaae kun fra Infinitivets Form.

Da det lukte „e" falder lidt vanskeligt forved en sammensat Konsonant, vil det i de sidste Ord gjerne gaae over til „i", altsaa: hildt (hildo), hikk, gikk, fikk. I Supinum indtræder samme Afvigelse som i forrige Række, at nogle Dialekter (Ssj. til Trondh.) sætte „e" for „a" eller „aa", altsaa: lete, el. lite (for latet), grete, blese, hilde; ogsaa: hingje, gingje, fingje.

216. Til enhver af de her omtalte Rækker høre ogsaa enkelte „reflexive" eller tilbagevirkende Ord med Endelsen „st", som rigtignok altid slutte sig til et af de korte eller simple Verber, men dog tildeels have en særegen Betydning, saa at de næsten kunde opstilles som selvstændige Ord, f. Ex. kvedast (ↄ: sige el. angive sig) litast (ↄ: synes), trivast (trives), laatast eller laast (ↄ: anstille sig), faast (ↄ: befatte sig). De adskille sig fra Hoved-

verbet ved Endelsen „st", som føies enten til Roden eller til Endevokalen (kun ikke til nogen Halvlyd); i Supinum bliver det foregaaende „t" fortrængt af det tilføiede „st". Exempler ere:

	Præs.		Impf.		Sup.
finnast.	finst, Fl.	finnast.	fanst, Fl.	funnost.	funnest.
trivast.	trivst,	trivast.	treivst,	trivost.	trivest.
dragast.	dregst,	dragast.	drogst,	drogost.	dregest.

Anm. Nogle af disse Ord blive gjerne faaformede eller mangelfulde i Brugen; saaledes bruges „faast" sædvanlig kun i een Form (sjelden fæst, fekst); af „laatast" bruges oftest kun lætst (udt. læst), af „kvedast, kun kvadst, overgaar til „kodst" (Shl.). — Naar Roden slutter med „t" eller „d", bliver den utydelig ved det tillagte „st"; saaledes udtales „litst" som liist, og „leitst" som leist; „bydst" som byst, og „baudst" som baust. De Gamle skreve i dette Tilfælde „zt" (lizt, lézt, kvazt).

217. Det indbyrdes Forhold imellem Formerne vil for det meste kunne skjønnes af de foranførte Exempler. Infinitiv, Imperfektum og Supinum ere selvstændige Former og oftest ulige i Vokalen. Præsens Fleertal er ligt Infinitiv, men Pr. Ental forholder sig hertil som en afledet Form; naar nemlig Infinitiv har haard Vokal, faar Præsens den tilsvarende Omlyd, saa at dette i alle Tilfælde har lind Vokal. Imperativet retter sig efter Infinitiv og bliver kort i Ental, men ender paa „e" i Fleertal, f. Ex. skjot, Fl. skjote; tak, Fl. take. Ligesaa Konjunktiv Præsens, som kun ender paa „e", f. Ex. skjote, take. Konjunktivet i Imperf. skulde derimod efter den gamle Regel rette sig efter Indikativets Fleertal og have Omlyd, hvor Vokalen var haard, f. Ex. være af Fl. vaaro, bryte af bruto, føre af foro. Men denne Regel er her tildeels bleven tilsidesat, saa at denne Form ofte forekommer med en forvansket Omlyd eller endog med haard Vokal. Imidlertid er den saa lidet brugelig, at den ikke kan faae nogen stor Betydning.

Anm. Den Regel, at Præsens i Ental altid har lind Vokal og altsaa tildeels Omlyd af Infinitiv, er en Egenhed, som fra gammel Tid har adskilt det norske Sprog fra Svensk og Dansk. (Jf. Sv. kommer, sofver, skjuter, far, slår, med Norsk: kjem, søv, skyt, fer, slær). Denne Brug er fremdeles almin-

delig i Landet, undtagen i Egnene ved Oslofjorden, hvor den danske (eller svenske) Form er herskende, f. Ex. kommer, sover, maler, graver, drager, slaar, blaaser o. s. v. I Ordene af fjerde Række hersker rigtignok „y“ (f. Ex. flyter, fryser), men her bruges sædvanlig ogsaa „y“ i Infinitiv.

I de Ord, som slutte med Rodvokalen, tillægges altid et „r“ i Præsens, f. Ex. ser, lær, slær, fær, døyr. I andre Ord bruges dette „r“ kun i nogle Egne (altid med en mellemkommende Halvlyd, f. Ex. bryt'er), hvorimod det almindeligst bortfalder, dog tildeels saaledes, at den dertil hørende Halvlyd ('e) bliver tilbage. Da imidlertid denne Form ogsaa findes ved en Deel af de svage Verber, vil den senere blive nærmere omtalt.

Fleertal af Imperf. er ikke ganske almindeligt, og Endevokalen (o) findes ofte svækket til „e“ (Sæt., Tel., Bergens Stift), Fuldkomnest findes det i Hallingdal og Valders, hvor kun faa Afvigelser finde Sted, saasom det førstnævnte „oto“ for aato, „voro“ for vaaro, o. s. v. En lignende Overgang findes i Telemarken ved det hertil svarende Konjunktiv, som nemlig har „ö“ for „æ“ (§ 211), f. Ex. vøre (var), søgje (saag), og altsaa ligner Konjunktiv i den femte Række, hvor netop „ø“ er den rette Lyd, f. Ex. grøve (grov), drøgje (drog).

At nogle Ord have et sluttende „j“, som i visse Former bortfalder, er før bemærket. Det sluttende „k“ og „g“ bliver derimod til kj og gj, naar et egentligt „e“ (ikke Halvlyd) paafølger; saaledes i Supinum, hvor de fleste gode Dialekter have denne Udtale, f. Ex. sokkje (sokket), dregje, dreie (dreget); ligesaa i Fl. af Imperativ, dog sjeldnere, f. Ex. drikkje gangje! (Tel. og fl).

En mere mærkelig Medlyds-Forandring findes i nogle Ord, som slutte med „d“ og „g“. Der synes at have været en gammel Regel, at naar Roden ender med to Konsonanter, og den sidste er „d“ eller „g“, da skal dette hærdes til „t“ og „k“ i de Tilfælde, hvor Roden blottes for enhver Endelse. Dette findes rigtignok ikke gjennemført, men viser sig dog i flere Ord. Saaledes i Imperfektum: vardt, galdt, heldt (Fl. vordo, goldo, hildo), batt og vatt (Fl. bundo, vundo); stakk (stungo), hikk, gikk, fikk (Fl. hingo, gingo, fingo). Ligesaa i Imperativ: haldt, Fl. halde; bitt, binde; vitt, vinde; statt, stande; gakk, gange. Jf. stikk, stinge.

Enkelte Ord, som vakle imellem to Aflyds-Rækker, ere før nævnte, nemlig: fella (og falla), lesa, leta, reka, laupa, vekſa. I saadanne Ord findes Participiet deels dobbelt (f. Ex. laupen og lopen), og deels afvigende; saaledes vil „fella“ og „vekſa“ helst have Partic. fallen og vaksen, om end Ordet ellers bøies efter første Række (e'—a—o'). Og saaledes hører man ofte en anden Vokal i Supinum end i Particip, saasom: folle' (fallen), vokse (vaksen), fere (faren), greve (graven), stede (staden), blese (blaasen), hilde (halden).

218. Blandt de øvrige Verber er der ellers mange, som have Lighed med de stærke i visse Former, men som dog ikke

kunne henregnes hertil, forsaavidt som Fortidsformen har en Endelse og altsaa hører til den svage Bøining. For en Deel kan dette Forhold have god Grund, da nemlig nogle Ord have fra gammel Tid havt en blandet Bøining (hvorom i det følgende); men i adskillige andre Ord findes derimod Tegn til, at de fordum have havt en gjennemgaaende stærk Bøining. I enkelte Tilfælde finder man saaledes ved Siden af Verbet et beslægtet Adjektiv, som ender paa „en“ og som netop seer ud til at være Participium af Verbet; f. Ex. loken (ɔ: udmattet, opgiven) og bogen (ɔ: bøiet) ved Siden af luka (ɔ: slutte) og bjuga (ɔ: bugne). Og af adskillige beslægtede Ord, hvis Vokaler have Lighed med Verbernes Aflyd, ledes man ogsaa ofte til at slutte, at der engang har været flere stærkformede Verber, skjønt de ikke altid findes i det gamle Sprog. De hertil hørende Ord have altsaa formindsket sig, og endog i de forhen opregnede er der nogle, hvori den stærke Bøining nu er saa sjelden, at de hellere for den sædvanlige Brug maa opstilles som svage, saasom: smelta, svelgja, gnaga, døya, gøya. Men i mange Tilfælde er dog en saadan Overgang at ansee som et Tab, især for Opfatningen af Ordenes Slægtskab, da nemlig saa mange af disse Ord have to eller flere Former, hvoraf enhver for sig kan ansees som et Stamord, hvoraf andre beslægtede Ord kunne afledes, hvilket siden vil blive nærmere omtalt under Orddannelsen.

Anm. Blandt de Verber, som nu forefindes med stærk Bøining, er der nogle, som nu synes at mangle i de gamle Skrifter, men som dog vistnok maa ansees som ægte norske Ord; saaledes: gletta, skvetta, sletta, smetta, snerpa, demba, gleppa, kvekka (egentlig hvekka), rekka, sløkka, treka, glida, glima, gyva, skyva, glupa, grjupa, stupa, asa. Men til Gjengjæld har det gamle Sprog ogsaa nogle stærke Verber, som nu synes at mangle eller have tabt den stærke Bøining. Saaledes i Rækken 1: hrinda, bella, sverfa, bjarga (jf. (hrökkva); 2: feta, fela (jf. bregda, fregna); 3: ríta, rísta; 4: ljósta, lúta, lúka; 5: hlaða, kala, kefja, skepja (jf. auka, ausa, bua); 6: ráða, falda, blanda. Ligesaa findes der enkelte Spor af flere, som have Betydning for Orddannelsen, nemlig: blikja, bjúga og tjúga. Enkelte af disse (især de i 6te Række) ere rigtignok ikke af nogen Vigtighed; men derimod er der adskillige andre, som have megen Betydning for Orddannelsen (saasom: luka, bjuga, lada, kala), da vi nemlig have Afledninger, som grunde sig paa de gamle Aflydsformer.

Imidlertid er det dog muligt, at disse Former endnu kunne bruges paa et eller andet Sted i Landet.

Til Oversigt tilføies her en Sammenstilling af de nu brugelige stærke Verber med Tillæg af de ovennævnte af Gammel Norsk, hvilke her betegnes med et Kors (†). Ordningen er skeet efter den førnævnte Plan, saaledes at Rækken begynder med de Ord, som slutte med T, og ender med dem, som slutte med S eller med Rodvokalen. Hvor flere Ord ere lige sluttende eller indbyrdes rimende, sættes for Korthedens Skyld kun det første fuldt ud; af de øvrige sættes kun Forlyden.

Med eenlig Konsonant.	Med to Konsonanter.
T. 2: eta, feta †, m., gita, sitja. 3: bita, dr. l. n. r. †, sk. sl. sm. 4: brjota, slj. gj. lj. nj. rj. skj. tj. trj. kuta, l. †. 6: laata, gr.	1: detta, gl. kn. skv. sl. sm. spr. bresta snerta, smelta, sv. v. 3: rista † 4: ljosta †.
D. 2: bidja, kveda. 3: bida, gl. gn. l. r. skr. sn. sv. vr. 4: bjoda, nj. rj. sj., ryda. 5: lada †, v., treda, standa. 6: raada †.	1: verda, gjelda, binda, r. †, v bregda †. 6: halda, f. †, blanda †
S. 2: lesa. 3: risa, f. 4: frjosa, gj. kj. nj. 5: asa, ausa †. 6: blaasa.	1: klessa. 5: veksa.
R. 2: bera, skj. v. 5: fara, sverja.	1: tverra.
L. 2: fela †, stela. (Ingen i 3 og 4). 5: ala, g. k. †, m.	1: bella †, f. gj. gn. kv. skj. skr. sm. sv. v.
N. 3: slina, g. gr. kv. r. sk.	1: brenna, r. sp., finna, sp. v.
M. 2: nema, svemja, koma. 3: glima.	(Md), 1: demba.
V. 2: giva, sova. 3: driva, kl. kv. r. skr, sv. tr. 4: gyva, sk, kljuva, n. rj. 5: grava, sk, veva, hevja, k. †	1: kverva, sv. † kvelva, skj.
P. 2: drepa. 3: gripa, kn. 4: drjupa, gl. gr. krj. st. s. 5: laupa, skepja †.	1: gleppa, skr. kv. skr. sl., snerpa, v., helpa.
K. 2: kreka, l. r. 3: kika, skr. sn. sv. v. 4: sjuka, l. †, rj. strj. 5: aka, sk. t. auka †.	1: blekka, kl. kv. r. spr. str., drikka, kløkka, skr. sl. st. s. snerka.
G. 2: liggja, t. †. 3: niga, m. s. st. 4: sljuga, lj, smj. s. 5: draga, gn. vega.	1: berga †, svelgja, klinga, spr. st., slenga, tr. syngja, nyggja, t. hogga. 6: hanga, g, faa.
Vokal). 2: sjaa. 5: slaa, kl. sl. tv. læa, døya, g, bua †.	

Efter denne Opregning blive de, som fremdeles ere brugelige, omtrent 200, foruden enkelte tvivlsomme Ord, som forhen ere nævnte, men ikke her medregnede. Imidlertid gjælder Tallet kun efter de Optegnelser, som for

Øieblikket ere forhaanden, og rimeligviis findes vel endnu nogle flere, som ikke endda ere indkomne i Samlingen.

B. Den svage Bøining.

219. Hovedmærket paa Verberne af den svage Bøining er, at Fortidsformen bliver forlænget ved en Endelse med „d" eller „t", saaledes at denne Konsonant enten sættes lige til Roden af Ordet (f. Ex. lag-de) eller adskilles fra samme ved et mellemkommende „a" (f. Ex. kast-a-de). Den tillagte Konsonant skulde egentlig overalt være „d", men da denne Lyd vilde falde besværlig efter en haard eller skarp Konsonant, har Sproget fra gammel Tid antaget den Regel, at „d" bliver til „t" efter s, t, p, k (f. Ex. lyste, møtte, løypte, vakte), hvorimod „d" bliver staaende efter d, g, v, m (f. Ex. leidde, dugde, livde, rømde) og tildeels ogsaa efter r, l, n (f. Ex. førde, vilde, røynde), skjønt der i de sidste Tilfælde findes mange Undtagelser og allermest efter Lyden „l" (f. Ex. mælte, spillte, fyllte). Efter Rodvokalen bliver „d" staaende i en forstærket eller fordoblet Form (f. Ex. naa-dde, tru-dde); men efter Mellemvokalen a (f. Ex. i kastade) vil det gjerne bortfalde i Dagligtalen (§ 59). Lignende Regler gjælde ogsaa for Participium, som i denne Bøining altid retter sig efter Imperfektum og ender paa: d, t, og ad (G. N. dr, tr, aðr). Som Neutrum heraf ender Supinum paa „t" og „at".

Indikativets Præsens har i denne Bøining tre forskjellige Former, nemlig 1) med „r" (eller sluttende med Roden som i den stærke Bøining), 2) med „er" (ir), 3) med „ar". Efter denne Forskjel kunne Ordene i denne Bøining deles i tre Klasser, hvis Former stille sig saaledes: 1) (r), de (te), t; — 2) er, de (te), t; — 3) ar, ade, at. Den første Klasse er meget liden, men har mange Afvigelser; den sidste er derimod overmaade stor, men har en meget simpel og eensartet Bøining.

Anm. Fleertal af Præsens er ligt Infinitiv som i første Bøining. Derimod kan Fleertal af Imperf. vanskelig adskilles fra Ental; efter den gamle Regel skulde det rigtignok ende paa „o", ligesom i forrige Bøining, men dette „o" høres neppe nogensteds i Landet og kan vel for større Letheds

Skyld opgives. Imperativets Ental er kort i de to første Klasser, men ender i den tredie med en Vokal, nemlig „a".

1. Præsens kort (el. eenstavet).

220. Den første Klasse bestaar for en stor Deel af et Slags Ord, som man kunde kalde Mellembøiningsverber, fordi de baade have samme Præsens-Form som de stærke Verber og tillige et Vokalskifte, som ligner Aflyden, saa at det egentlig kun er Endelserne med „d" og „t", som adskille dem fra den stærke Bøining. Disse Ord have det tilfælles, at Infinitiv har et sluttende „j", at Inf. og Præsens har lind Vokal, nemlig „e" eller „y", medens derimod Imperf. og Supinum have en tilsvarende haard Vokal, nemlig „a" eller „u". Formskiftet sees af følgende Exempel:

Inf.	Ind. Pr.	Imprf.	Sup.	Konj.	Imperat.
telja.	tel.	talde.	talt.	telje.	tel.
	Fl. telja.	- talde.	Part. tald.		Fl. telje.
dylja.	dyl.	dulde.	dult.	dylje.	dyl.
	Fl. dylja.	- dulde.	Part. duld.		Fl. dylje.

Hertil slutte sig dog ogsaa nogle Ord, som ikke have Aflyd, men forøvrigt ere lige de anførte, f. Ex. setja, set, sette, sett.

Anm. Til Hovedrækken med Lydskiftet „e—a" og „y—u" høre omtrent 50 Ord, som her maa nævnes: kvetja (ↄ: hvæsse), flytja, bledja (udvælge), ledja (lade), tedja (gjødsle), mydja, rydja, stydja, esja (gjære), hysja (strøe), drysja, flysja (afskalle), knysja, rysja, trysja, tysja, berja (tærske), verja, yrja (myldre), byrja (bør), myrja, smyrja, spyrja; dvelja, telja, velja; ylja (varme), dylja, hylja, mylja (knuse), tenja (strække), venja; dynja, rynja (styrte), skrynja, stynja; lemja (banke), semja, temja; ymja (mumle), glymja, grymja, symja; krevja, kvevja (?), vevja (ↄ: svøbe), dyvja (bæve), lepja (labe), grypja (= grjupa), leggja (med F. legg, lagde, lagt). I G. N. vare flere Ord, som hørte hertil, saasom: letja, kveðja, erja, kvelja, fremja, gremja, kryfja.

De Ord, som ikke have Vokalskifte, ere: skilja (skil, skilde, skilt), setja, gledja, stedja, selja, kylja, skylja. Afvigende er: vilja (vil, vilde, viljat). Ogsaa enkelte af de ovenanførte bruges paa nogle Steder uden Aflyd, saasom: flytja, trysja, mylja, grypja, og flere.

Nogle faa Ord (som vekkja, segja, tegja) ligne de ovenanførte i Aflyden, men have en anden Præsensform og henhøre til anden Klasse. Derimod er

der et Par Ord af anden Klasse, som paa enkelte Steder overgaae til denne Bøining ved en Forvanskning, nemlig: syrgja (syr', surde), og vyrda (vyr', vurde). Ligesaa er der enkelte stærke Verber, som tildeels faae denne Bøining, nemlig: meta (met, matte), nema (især: fornema, fornamde), treka (trakte), og svelgja (svalde).

Forskjellige herfra ere et Par Ord, som afvige fra alle Klasser, nemlig „valda" (ɔ: foraarsage), med Formerne: veld, volde, valdet (el. voldt), og „ausa" (øse) med F. øys, auste, aust. Det sidste var stærkt i G. N. (eys, jós, ausit); det første skulde egentlig ogsaa være stærkt og bøies ligedan som „halda", altsaa: veld, véldt (jf. Goth. vaivald), men har allerede i G. N. faaet omtrent samme Bøining, som det nu har. Paa mange Steder findes lignende Afvigelser ved Ordene: trenga, hogga, laupa, som dog egentlig have stærk Bøining.

221. En anden Række, som maa henføres hertil, bestaar af Verber, som ende med Rodvokalen. Disse Ord have her en særegen Bøining, da nemlig Præsens altid ender med tydeligt „r", Imperf. med „dde", og Supinum med „tt"; f. Ex.:

Inf. tru. Pr. trur. Impf. trudde. Sup. trutt. Part. trudd.
— spaa. — spaar. — spaadde. — spaatt. — spaadd.

Vokalskifte finder her ikke Sted, undtagen i et Par Ord paa enkelte Steder. Infinitivets Form er lidt vaklende, naar Roden ender med y og u, da nemlig et „a" kan tillægges (f. Ex. bua, flya); men almindeligst mangler „a" overalt.

Anm. Hertil høre de fleste af de Verber, som slutte med Vokalen, saasom: te, fli, gro, ro, gaa (ɔ: mærke), maa (ɔ: gnide), naa, saa, traa (ɔ: tragte), bu, gny, sy. — Ord, som ikke høre hertil, ere derimod: 1) de førnævnte stærke Verber: faa, flaa, klaa, slaa, tvaa, sjaa, læa; 2) nogle, som have tydelig Endevokal og høre til tredie Klasse, f. Ex. spea, fria, snoa, skya, tøya.

Omlyd i Præsens findes i Ordene: gro (grør), ro (rør), og snu (snyr), men kun i nogle Distrikter nordenfjelds. Disse Ord havde i det gamle Sprog i Præsens grœr, rœr, snýr, og i Imperf. en besynderlig afvigende Form: gréri, réri, snéri, hvoraf vi nu ikke finde noget Spor. Ellers har det gamle Sprog ogsaa havt enkelte Ord med et særeget Vokalskifte, som: lýa (lúði), æja (áði), heya (háði); men disse synes nu at være bortfaldne.

I nogle Egne søndenfjelds og ved Trondhjem forekommer Supinum med „dd" for tt, f. Ex. ha' naadd, ha' trudd. Ogsaa i det nyere Islandske findes en lignende Form med „ð"; men i de gamle Skrifter findes sædvanlig „t",

f. Ex. hevir let, el. lett (= lét, ɔ: laant, forlenet), Dipl. I, 38; II, 31; III, 110; N. g. Love II, 400; — hafet teet, Dipl. II, 78; N. g. L. III, 32, 99; hevir flyt, N. g. L. II, 419; hafde spat (= spát), Barl. S. 13; fa natt (= fá nát), Barl. S. 39. At „t" kan gaae over til „d" i disse Ord, er ellers en besynderlig Afvigelse saavel fra Supinum i de øvrige Verber som fra den hertil svarende Intetkjønsform i Adjektiverne, f. Ex. fritt, nytt, traatt, o. s. v.

222. Til denne Klasse henhøre endelig nogle faa Ord, som man kalder de „anomale" eller uregelrette Verber, fordi de afvige fra alle de øvrige, især deri, at Præsens har en særegen Form, som ligner et Imperfektum af et stærkt Verbum. Disse Ord ere følgende:

		Pr.		Impf.	Sup.
	kunna.	kann.	Fl. kunna.	kunde.	kunnat.
	skulo.	skal.	skulo.	skulde.	skulat.
	turva.	tarv.	turva.	turvte.	turvt (turft).
	vita.	veit.	vita.	visste.	visst (vitat).
	(mega).	maa.	(maa).	maatte.	maatt.
If.	eiga.	eig.	eiga.	aatte.	aatt.

Anm. Det sidste er afvigende, da Præsens kan have Endelse med Halvlyd (eig'er, eig'e), hvilket ikke er Tilfældet med de andre; i G. N. hedte Præs. á (aa, ɔ: eier). Nogen Lighed med disse Ord har det foranførte „vilja", da Præs. (vil) er frit for Endelse eller Halvlyd, og Sup. hedder: viljat (paa nogle Steder: vilt og vilda, ligesom skult og skulda). Inf. „skulo" (G. N. skulu) hedder mest alm. skule (forkortet: sku) og er egentlig et Fortids-Infinitiv, ligesom „muno" (G. N. munu). Imperfektum „kunde" hedder ogsaa kunne, og paa mange Steder „kunna". I det gamle Sprog bøiedes et Par andre Ord ligedan, nemlig: unna (Pr. ann), og: muna (Pr. man, ɔ: mindes); det sidste er her gaaet af Brug. Nogen Lighed hermed har „muno" (Dansk monne), som kun bruges i Præsens og Imperf. (mun, munde).

223. I de reflexivformede Verber af denne Klasse bliver Præsens dannet paa samme Maade som i den stærke Bøining, saaledes at Endelsen „st" træder i Stedet for „r" (hvor dette findes) og lægges til Roden uden nogen mellemkommende Vokal. I Imperf. lægges „st" til Endelsen „de" (te) og i Supinum til „t"; men i denne Form bliver „t" utydeligt, da det ligesom gaar op i det følgende „st" og altsaa maa betragtes som udeladt. Exempler ere:

Inf.	Præs.	Impf.	Sup.
venjast.	venst (Fl. venjast).	vandest.	vanst.
spyrjast.	spyrst.	spurdest.	spurst.
maast.	maast.	maaddest.	maast.

Anm. I Trondhjems Stift og Nordland findes en Afvigelse i Supinum, nemlig „t" og „st" adskildt ved et indskudt „e", f. Ex. ha vantest, spurtest, maattest (el. maattes). Herved faar denne Form en Stavelse for meget og bliver sædvanlig lig Imperf. (som i disse Egne gjerne har „t" for „d"). De Gamle skreve sædvanlig dette Supinum med „zt", som skulde betegne „tst", f. Ex. hafa skilzt.

2. Præsens med „er".

224. Den anden Klasse har et lettere Formskifte, da alle Former her have to Stavelser, undtagen Imperativ (i Ental) og Supinum (Particip). Præsens ender i Ental med „er" (egentlig „ir" med aabent i). Imperfektum har „de og „te" efter den før omtalte Plan, nemlig „te" altid efter s, t, p, k, og tildeels efter r, l og n. Supinum har „t" (som ikke kan bortfalde), men Participium har „d" og „t" i samme Tilfælde som Imperfektum. Imperativet ender med Ordets Rod, som i de foregaaende Rækker. Exempler ere:

Inf.	Ind. Pr.	Imperf.	Sup.	Konj.	Imperat.
døma.	dømer.	dømde.	dømt.	døme.	døm.
	Fl. døma.	dømde.	P. dømd.		Fl. døme.
lysa.	lyser.	lyste.	lyst.	lyse.	lys.
	Fl. lysa.	lyste.	(P. lyst).		Fl. lyse.

Anm. Flere Ord til Exempler ere: 1) med „d" i Imperf. reida, leida, føda, klæda, læra, styra, føra, røyna, kjenna, røma, gløyma, liva, leiva, døyva. 2) med „t": byta, syta, møta, reisa, løysa, missa, mæla, kjøla, spilla, minna, støypa, sveipa, klippa.

I mange Fylker høres ikke det sluttende „r" i Præsens, og denne Form ender altsaa paa „e" (døme, lyse), ligedan som Fleertallet af en Deel Navneord (§ 178). Her maa det iagttages, at Vokalen „e" bør udtales ligedan, naar „r" paafølger, som naar det ikke følger; altsaa, at man ikke læser „er" som „ær", hvilket især er stødende, naar „kj" eller „gj" gaar forud, f. Ex. i tenkjer, fylgjer.

Paa mange Steder mærkes en Tilbøielighed til at sætte „t" for „d" i Imperf. (f. Ex. styrte for styrde), og allervidest drives dette i Trondhjems Stift, hvor sædvanlig ogsaa Endevokalen bortfalder, f. Ex. dømt (for dømde), hengt (for hengde).

225. Ved de Former, hvor „d" eller „t" bliver tillagt, kan følgende mærkes. Naar Roden slutter med et eenligt „d" eller „t", bliver dette fordoblet ved den tillagte Lyd, f. Ex. møter, møtte; leider, leidde, leidt (udtalt som leitt). Men naar en anden Konsonant gaar forud for „d" eller „t", kan den tillagte Konsonant ikke høres og bliver derfor udeladt i Skrift; f. Ex. hender, hende (egentl. hend-de, jf. dansk hændte); fester, feste (for fest-te, jf. dansk fæstede). Saaledes ogsaa i Participium, f. Ex. vend, send, vyrd, fest, velt, skift, lyft. (Jf. Adjektiverne, § 184). Naar Roden slutter med fordoblet Konsonant, bliver Fordoblingen utydelig forved „d" og „t", f. Ex. kjenner, kjende; minner, minte; misser, misste; spiller, spillte. (Jf. § 53). I de Verber, som gaae ud paa „kj" og „gj" (hvoraf de allerfleste høre til denne Klasse), bortfalder naturligvis „j", naar „d" eller „t" skal lægges til, f. Ex. søkjer, søkte, søkt; lækjer, lække, lækt; hengjer, hengde, hengt. I disse Ord bortfalder ogsaa „j" i Imperativ, f. Ex. søk, læk, heng. (Fleertal: søkje, lækje, hengje). Jf. § 52.

Anm. Flere Exempler med „d" og „t" ere: fretta, retta (ɔ: række), spretta; rista, lysta, byrta, hefta, gifta; brydda, herda, gjerda, mylda, benda, senda, venda. Flere med „kj" og gj": slikja, snikja, fløkja, kveikja; blekkja, rykkja, skjenkja; bægja, pløgja, tøygja, hyggja, ringja, tyngja o. s. v.

Til denne Klasse høre ogsaa nogle faa Ord med haard Vokal og sluttende „k" eller „g", nemlig: vaka, huka, kruka, aga (ɔ: rave), raga, duga. Disse Ord have haardt k og g i Inf., men kj og gj i Præsens, f. Ex. vakjer, dugjer (dugje, duje, dye). Imidlertid ere de vaklende og have tildeels Inf. med j (vakje, dugje). Disse Ord kunne vistnok skrives uden „j" i Præsens, men ved de øvrige Ord synes dette ikke at være ganske tilraadeligt, da Lyden egentlig er den samme forved „e" som forved „a" (f. Ex. i Præsens søkjer, og Inf. søkja), og i sidste Tilfælde maa „j" altid skrives, saafremt det skal udtales.

I de Ord, som have „r" eller „l" forved k og g, bliver den sidste Lyd utydelig i Imperf. og Supinum, f. Ex. merkja, merkte; syrgja, syrgde; fylgja,

fylgde, fylgt (sædvanlig udtalt: fylde, fylt). Jf. § 56. I de Ord, som have et eenligt „g" med „j", bliver derimod „g" tydeligere i disse Former; thi naar en Vokal paafølger, vil „g" opløses i „j", men naar Vokalen falder bort, bliver det staaende usvækket; f. E. i vigja, drygja, bøygja; Præsens vigjer, drygjer, bøygjer (udtalt omtrent vier, dryer, bøyer); men i Impf. tydeligt: vigde, drygde, bøygde. Ligesaa i Imperativ: vig, dryg, bøyg.

Enkelte Overgange i Bygdemaalene ville lettelig forstaaes, saasom: beie (= bægjer), bægde; nøie (= nøgjer), nøgde; hjelper, hjelte (= hjelpte), stemner, stemde (stemnde); slepper, slefte (slepte); klipper, klifte (klipte).

226. Den mærkeligste Afvigelse i denne Klasse er imidlertid den, at nogle faa Ord have Aflyd eller Vokalskifte i Roden, ligedan som de før omtalte Mellemboinings-Verber (§ 220), fra hvilke de kun adskille sig i Præsens, som har tydelig Endestavelse med „er" og altsaa hører til denne Afdeling. De vigtigste af dem ere følgende:

	Præs.	Impf.	Sup.
rekkja (ɔ: udvikle).	rekkjer,	rakte.	rakt.
tekkja (tække).	tekkjer.	takte.	takt.
vekkja (vække).	vekkjer.	vakte.	vakt.
tegja (ɔ: tie).	tegjer.	tagde.	tagt.
segja (ɔ: sige).	segjer.	sagde.	sagt.
hava (§ 205).	hever.	hadde.	havt.
gjera (gjøre).	gjerer.	gjorde.	gjort.

Anm. Ordene med „kk" ere egentlig flere, da ogsaa: flekkja, strekkja, knekkja, findes med Aflyd; men disse Ord ere vanskelige at bestemme, da nogle Maalgrene, især de søndenfjeldske, ikke vedkjende sig Aflyden, men have Imperf. flekte, rekte, strekte, tekte, vekte. Et andet tvivlsomt Ord er „tykja" (ɔ: tykkes), som i de sydligste Egne har: tykjer, tokte (el. totte), tokt eller tott (G. N. þykkir, þótta, þótt), men ellers er regelret (med tykte, tykt), som nu synes at være det bekvemmeste. Hertil høre ogsaa Ordene: høyra og køyra, som i de vestlige og nordlige Egne overalt have Imperf. og Sup. med „au": haurde, haurt; kjaurde, kjaurt. Formen „haurde, haurt" kan maaskee have god Grund, skjønt den ikke findes i G. N., men Formen „kjaurde" maa vist være urigtig; thi hvis „au" var den rette Vokal, skulde „k" være haardt, altsaa „kaurd". En lignende Regelløshed findes rigtignok ogsaa i „gjorde" af „gjera", men dette Ord har fra gammel Tid været noget svævende imellem „e" og „ø" (o), og tilsidst er da Formen gjorde (og gjort) bleven den almindelige og eneste Form, saa at der nu ikke er Adgang til nogen anden. Ordet

„leggja", som ellers hører til Mellembøiningen (§ 220), synes paa nogle Steder tilbøieligt til at antage svag Form i Præs. (leggjer) og saaledes gaae over til denne Række. Ved Ordene: leggja, segja og hava, er ellers at mærke, at Imperf. (lagde, sagde, havde) sædvanlig lyder forkortet: la, sa, ha (i Sdm. lade, sade, hade, ligesom i Svensk); dog faar det sidste Ord oftere Formen „hadde", som ovenfor anført. Ordet „tegja" adskiller sig fra „segja", da det altid har Formerne tagde og tagt langtonede; desuden har det ogsaa et særeget Imperativ: tegje, eller tig (tei, ti). G. N. þegi.

227. De reflexivformede Verber, som høre til denne Afdeling, have i Præsens „e" forved Endelsen „st", men bøies forøvrigt ligedan som Ordene i forrige Klasse (§ 223). Exempler ere:

leidast (ɔ: kjedes).	Pr. leidest.	Impf. leiddest.	Sup. leidst.
synast.	synest.	syntest.	synst.
blygjast (ɔ: blues).	blygjest.	blygdest.	blygst.

Anm. Flere Exempler ere: møtast, nøydast, eldast, kvilast, minnast, dimmast, skjemmast, likjast, lengjast, yngjast. — Om Afvigelser i Supinum (f. Ex. ha' synteſt, ha' blygteſt) gjælder det samme som for de lignende Ord i forrige Klasse.

3. Præsens med „ar".

228. Den tredie og sidste Klasse er den største af alle, men har ogsaa den letteste Bøining, da Roden altid her bliver uforandret, og Endelserne egentlig ere de samme i alle Ord. De Endelser, som have en Konsonant (d, t), adskilles fra Roden ved en Vokal, nemlig „a"; og samtlige Former have to eller tre Stavelser, saa at ingen Form er Censtavelsesform. Præsens ender med „ar" (i Fl. a), Impf. paa „ade" (i Dagligtalen forkortet: a'), Participium paa „ad" og Supinum paa „at". Imperativ ender paa „a" (Fl. paa „e") og har altsaa en særegen Form for denne Klasse. Det sjeldnere Konjunktiv ender derimod paa „e". Et Exempel er:

Inf.	Ind. Pr.	Imprf.	Sup.	Konj.	Imperat.
kasta.	kastar.	kasta.	kastat.	kaste.	kasta.
	Fl. kasta.	- kastade.	P. kastad.		Fl. kaste.

Anm. Andre Ord til Exempler ere: hata, fata, letta, hasta, kosta, skoda, skulda, blanda, vasa, hugsa, snara, bora, mura, maala, sola, kalla, kanna, rima, eima, stava, skipa, hoppa, lokka, takka, tinga.

I de Egne, hvor Inf. ender paa „e", f. Ex. kaste (§ 81), gaar Bøiningen noget anderledes, da nemlig dette „e" beholdes i et Par andre Former: Præsens Fleertal (kaste) og Imperativ Ental (kaste!). I Præsens Ental bortfalder i mange Egne det sluttende „r" (ligesom i Fl. af Subst.), f. Ex. han kasta'. Paa nogle Steder bliver ogsaa Vokalen „a" til „e" i denne Form; saaledes „han kaster" (for kastar) og ved Trondhjem (med udeladt r): han kaste, han kalle, han rope o. s. v. Endog i Imperf., hvor „a" ellers staar temmelig fast, findes paa enkelt Sted en Overgang til „e", saaledes i Østerdalen (Tønsæt): ei vakne (ↄ: eg vaknade), ei somne (eg sovnade). Det Imperf. paa „et", som tildeels høres i Byerne (f. Ex. je kastet), er formodentlig indkommet udenfra. Den fuldkomne Form med „ade" høres neppe nogensteds tydelig, men er alligevel aldeles nødvendig til skriftlig Brug, da det netop er Konsonanten, som er Fortidsformens tydeligste Mærke.

229. I denne Klasse er egentlig ingen Undtagelse eller Underafdeling at mærke; men derimod kunne nogle Ord have en dobbelt Bøining, som her maa nævnes. Ved Siden af den regelrette Form i Imperfektum forekommer tildeels en sammendragen Form, hvori Mellemvokalen „a" er udeladt, og hvor „d" ombyttes med „t", hvis den foregaaende Lyd er haard, f. Ex. lovde (for lovade), bidde (bidade), roste (rosade), likte (likade). Herved faar altsaa Imperf. (og Supinum) samme Skik som i forrige Klasse; men sædvanlig finder dette kun Sted i nogle Ord, som have en eenlig Konsonant i Slutningen, f. Ex. leita, svara, spela, stræva, ropa, baka, smaka, klaga, vaaga. For Dagligtalen kan denne sammendragne Form være til Fordeel, da Imperf. derved dog faar en tydelig Endelse; men for den skriftlige Brug synes det rettest at beholde samme Endelse i disse Ord som i de øvrige.

Anm. Denne Afvigelse forekommer især vestenfjelds og nordenfjelds, og paa nogle Steder (især ved Bergen) drives den tildeels til Yderlighed, f. Ex. rotte (for rotade), munte (munade), hopte (hoppade), bante (bannade), lokte (lokkade). Søndenfjelds synes den derimod at være sjelden, og den sædvanlige Forkortning af „ade" til „a" findes her mere gjennemført, f. Ex. han leita' (ↄ: leitade), han lova', svara', tala', ropa' o. s. v.

230. De reflexivformede Verber i denne Klasse have flere lige Former og blive tildeels i Dagligtalen saa godt som ubøielige. Deres regelrette Bøining er som i følgende Exempel:

Inf.	Pr.	Impf.	Sup.	Konj. Pr.
ottast.	ottast.	ottadest.	ottast.	ottest.
	Fl. ottast.	ottadest.		

Forsaavidt Imperativ behøves, har det i Ental „ast" og i Fleertal „est"; f. Ex. ottast inkje (ɔ: frygt ikke), ottest inkje (ɔ: frygter ikke).

Anm. Flere Exempler ere: aarast, dagast, lagast, kappast, undrast, mannast, friskast, lukkast. — I Dagligtalen bortfalder sædvanlig „de" i Imperf., hvorved ogsaa denne Form kommer til at ende paa „ast". Imidlertid forekommer dog ogsaa Sammendragning (efter forrige §) i endeel Ord, f. Ex. lagdest (for lagadest), skaptest (skapadest).

231. Den tredie Klasse er overmaade stor, saa at de Verber, som høre hertil, kunne siges at være flere end alle de øvrige tilsammen. Forsaavidt Ordene kunne samles under nogen omfattende Regel, kan man hertil henføre følgende: 1) Verber, som dannes af Substantiv og Adjektiv med uforandret Vokal, hvad enten denne er haard eller lind; f. Ex. sola, husa, mura, lima, fila, fiska, høya, træla; — fria, letta, svala, kvika, nya, søta, vida o. s. v. (Undtagelser findes, men ikke mange). 2) Verber, som have haard Vokal og dobbelt Konsonant, f. Ex. takka, kalla, kanna, klappa, hoppa, lokka, spotta, rulla, dukka, rugga; og forøvrigt en Mængde af de Ord, som have haard Vokal, enten Medlyden er enkelt eller sammensat. 3) Afledede Verber med en tillagt Konsonant (t, s, r, l, n, k), f. Ex. vanta, hugsa, svimra, trivla, gulna, surna, rivna, turka, seinka, grønka. Og forøvrigt en Mængde Ord, som have en saadan Efterlyd, som ikke lettelig kunde forbindes med Endelsen „de" (t), f. Ex. angra, etla, sakna. Endelig blive ogsaa de fleste fremmede Verber henførte hertil, saavidt de ikke have nogen Lighed med norske Ord; saaledes alle de, som ende paa „era", f. Ex. studera, probera, polera.

Anm. De sidstnævnte Ord faae ofte et Par Afvigelser i Bøininger, nemlig Imperf. med Sammendragning (efter § 229), f. Ex. studérte, polérte;

og Imperativ uden Endevokal, f. Ex. studér, probér. Imidlertid bliver det dog rettest at have samme Bøining i disse Ord som i de øvrige, altsaa Impf. studerade, Sup. studerat, Imperativ studera o. s. v.

Blandt de Verber, som have en eenlig Konsonant i Slutningen, er det især de, som have haard Vokal, som henføres til denne Klasse; imidlertid er der dog adskillige Ord med „i“ og „e“, som ogsaa høre hertil, saasom: lita (ɔ: farve), lina, glima, skipa, blika, lika (ii), slipa; spela, teva, skreva, breka, trega. Paa den anden Side er der ogsaa nogle Ord, som have haard Vokal og dog ikke høre hertil, men til anden Klasse (med Formerne: er, de); saaledes med „a“: spara, vara, sama, hava (see § 226), lava, gapa, tapa; med o (o'): tora, tola; med o (oo): glosa, kopa; med u (u'): una (ɔ: være tilfreds); med u (uu): luta, skuta, sluta, dusa, kura, lura, stura, drupa; med andre Vokaler: raada, laana, kaupa. (Jf. vaka, raga, huka, duga § 225). Flere af disse Ord ere dog vaklende i Supinum, og det samme har nok ogsaa været Tilfældet i det gamle Sprog, hvor Supinum ofte havde Formen „at“, og tildeels oftere end nu; saaledes G. N. sparat, þorat, þolat, unat, vakat, dugat; nu sædvanlig: spart, tort, tolt, unt, vakt, dugt. Ellers havde enkelte af disse Ord en anden Bøining i det gamle Sprog; saaledes: luta og raada, som havde stærk Bøining, og „kaupa“, som havde i Præs. kauper, og i Imperf. køypte.

232. Til den anden Klasse (med Formerne: -er, de, efter § 224) henhøre fornemmelig følgende Rækker: 1) De Verber, som ere dannede ved Omlyd af Substantiv og Adjektiv, f. Ex. lessa (af Lass), læsa (Laas), mæla, bøta, hysa, drøyma, nøyda, lysa; kvessa (af kvass), festa, væta, tøma, fylla, hylla, løysa, øyda. 2) De paavirkende (el. transitive) Gjerningsord, som dannes af stærke Verber og have lind Vokal, f. Ex. sleppa (ɔ: løslade, gjøre fri); af sleppa, *v. n.* (ɔ: blive fri); ligesaa: smetta, velta, svelta, fella, kvelva, svæva (af sova, svav), beita, leida, reisa, fløyta, støypa, drøypa. 3) De fleste Verber med sluttende „kj“ og „gj“ (§ 225), f. Ex. slikja, steikja, lækja, rykkja, styrkja; vigja, sveigja, vægja, skyggja, ringja. Undtag: eggja, kneggja, bryggja, som høre til tredie Klasse (altsaa: eggjar, eggjade o. s. v.).

Anm. Fordelingen imellem disse to Klasser beror altsaa for en stor Deel paa Omlyden, og der er endog mange Tilfælde, hvor man har to afledede Verber, hvoraf det ene er dannet uden Omlyd og bøies efter tredie Klasse, f. Ex. landa, varma, kolla, molda; men det andet har faaet Omlyd og bøies efter anden Klasse, f. Ex. lenda (= landa), verma, kylla, mylda.

Af de Ord, som ere dannede ved Omlyd, er der ogsaa mange, som have en sammensat Konsonant i Slutningen, saa at Endelsen „de“ og „te“ falder lidt besværlig, men alligevel bøies de dog efter Regelen for anden Klasse; saaledes: evla (evlde, evlt), negla (neglde), egna, nemna, stemna, ferma, erva, kjevla, skjerpa, fergja, syrgja. Jf. sigla (af Segl), styrkja (af sterk). Ganske det samme er Tilfældet i det gamle Sprog. — (Om „j“ og „e“ med Omlyd se § 94, 97.)

De Ord, som have et „j“ i Slutningen, ere saaledes fordelte, at de, som have „kj“ og „gj“, høre næsten alle til den anden Klasse, men de, som have en anden Medlyd med „j“ (tj, dj, sj o. s. v.), høre derimod til andre Klasser, nemlig deels til Mellembøiningen (§ 220), f. Ex. verja (ver, varde), og dels til tredie Klasse, f. Ex. herja (herjar, herjade). De vigtigste af disse sidste ere: vitja, brytja, hesja, herja, byrja (ↄ: begynde), belja, emja, remja, tevja, klyvja, lyvja, syvja.

Enkelte Ord ere noget vaklende og bøies deels efter anden, deels efter tredie Klasse; saaledes nogle med „t“: trætta, gjesta, erta, elta, venta; og enkelte andre, som: skapa, tapa, visa, tvila, tena, meina, prøva.

Oversigt af Verberne.

233. Af foregaaende Fremstilling sees, at den fortællende Maade eller Indikativ er overalt den nødvendigste, saa at denne overalt maa finde Sted, om endog enkelte af de andre Former mangle. I denne Maade (Modus) kommer Præsens først i Betragtning, og dette er da efter det foranførte tre Slags, nemlig 1) kort eller eenstavet i den stærke Bøining (A) og Mellembøiningen (B, 1), 2) tostavet med „er“ (B, 2), og 3) tostavet med „ar“ (B, 3). Egentlig skulde disse tre Former kunne opstilles med „r, er, ar“: men i den første Form er dette „r“ almindeligst bortfaldet (undtagen i de Ord, som ende med Vokalen, § 221) og synes heller ikke at være særdeles nødvendigt, hvorfor det ogsaa i de foregaaende Exempler er udeladt. Imidlertid gjælde disse Former kun for Eental (Singularis), da nemlig Fleertal er mere ligt i alle Verber og ender sædvanlig med en Vokal (a) ligesom Infinitiv. I de Ord, som slutte med Rodvokalen, falder Endevokalen tildeels bort (især efter o og aa); i endeel andre Ord adskiller Fleertallet sig fra Eental ved et sluttende „j“ forved Endevokalen (§ 220).

Anm. I det gamle Sprog findes rigtignok de samme Former, men med den Forskjel, at der er tre Personalformer i hvert Tal, altsaa en Form for første Person (jeg), en for den anden (du) og en for den tredie (han). Saaledes f. Ex.:

	1, ek.	2, þú.	3, hann.	Fl. 1, vér.	2, þér.	3, þeir.
A.	tek.	tekr.	tekr.	tökum.	takit.	taka.
B, 2.	dœmi.	dœmir.	dœmir.	dœmum.	dœmit.	dœma.
- 3.	kalla.	kallar.	kallar.	köllum.	kallit.	kalla.

Disse Personalformer blive nu, saavidt vides, aldrig adskilte; det hedder ligesaavel „eg kallar" som „han kallar", og paa nogle Steder ligesaavel „han kalla" og „du kalla" som „eg kalla". Ogsaa i Fleertal bruges kun een Form, nemlig en, som ender med Vokal og er lig Infinitiv, f. Ex. me kalla, de kalla, dei kalla; paa nogle Steder falder endog Fleertalsformen ganske bort, hvorom nedenfor. I Ental bruges Endelsen „r" i en Deel af Landet; derimod bortfalder den i andre Landskaber (Berg. og Trondh. Stift, Gbr., Vald., Hall.), saa at man ogsaa kunde have Grund til at skrive Præsens uden „r", f. Ex. kalla, døme. I de tostavede Former med „er" og „ar" (B, 2, 3) synes det imidlertid at være nødvendigt at beholde „r" i den skriftlige Brug, især for at Præsens derved kan adskilles fra visse andre Former (Infinitiv, Konjunktiv). I Ordene af den stærke Bøining (A) og Mellembøiningen (B, 1) kan det derimod blive mere tvivlsomt, om Præsens skal skrives med „r" eller ikke. Den nuværende Brug i Talen giver Adgang saavel til det ene som det andet. I de Egne, hvor Sproget nærmer sig mest til Dansk og Svensk, høres sædvanlig „r" med Halvlyd (§ 65), f. Ex. finner (udtalt finn'r). I mange af de fortrinligste Bygdemaal (Berg. og Kristiansands Stift, og videre) høres derimod intet „r", men kun Halvlyden ('e, 'ø, o), f. Ex. finn'e, nyt'e, tæk'e, tel'e, skil'e o. s. v., og dette gjælder endog i nogle Egne, hvor de andre Verber have „r", f. Ex. dømer, kallar (Hard., Tel., Rbg.). I Trondh. Stift og Nordland samt i nogle Fjeldbygder bortfalder Endelsen ganske. (Jf. Adj. § 184, 188). Efter det gamle Sprog er der, som ovenfor viist, ogsaa Adgang til en Form uden „r", men naar nu de svagformede Verber skulle have „er" og „ar", kunde det synes saa, at ogsaa de stærkformede skulle have „r". Dette vilde ogsaa have sine Fordele; Præsens vilde derved faae samme Slutning i alle Verber; enkelte korte Former vilde derved blive tydeligere (f. Ex. eter, eler, eker, veler, vener); man vilde undgaae endeel Eenstavelsesformer, som stundom foraarsage Misklang, og Folk vilde synes, at Formen med „r" var mere værdig og høitidelig, skjønt det sidste rigtignok kun grunder sig paa en Tilvænnelse til den danske Form. Men ved Siden heraf vilde denne Brug ogsaa have sine Uleiligheder. Ordenes Forskjel i Betoningen kan ikke godt betegnes paa Papiret, og saaledes vilde det stærke Tonelag, som tilhører disse Verber og ikke de øvrige, blive ubetegnet for Læseren, med mindre man

kunde optage den ældste Skrivemaade uden Vokal (f. Ex. etr, tekr, gjengr); men dette vilde her som i flere lignende Former (§ 64) blive altfor haardt og stødende. Med Formen „er" vilde stundom ogsaa et Stamord faae samme Udseende som et afledet Verbum, f. Ex. feller (udt. fell'r, ɔ: falder) og feller (ɔ: fælder), brenner (ɔ: brænder) og brenner (ɔ: lader brænde), løyper (ɔ: løber), og løyper (lader løbe) o. s. v., uagtet Betoningen i begge Ord er forskjellig. Her er det altsaa den korte Form (fell, brenn, løyp), som falder bekvemmest, og denne Form stemmer ogsaa bedst med den tilsvarende Reflexivform (f. Ex. fiust, elst, grevst, venst, spyrst), som ikke har mindste Spor af nogen Vokal forved Endelsen. Desuden er den korte Form ogsaa til stor Fordeel i Vers og ordsproglige Talemaader; og om den endog i disse andre Tilfælde kunde synes at støde imod Velklangen, maa det dog betænkes, at de mange Endelser med „r" er heller ikke synderlig velklingende; og af disse Endelser have vi i de nordiske Sprog en saadan frygtelig Mængde, at vi gjerne kunde ønske at undgaae dem i enkelte Tilfælde. Jeg har derfor troet, at de her omhandlede Ord kunne skrives uden „r", og saaledes ere ogsaa Exemplerne opstillede i den foregaaende Afhandling. Dog vilde det maaske ikke være tilraadeligt at drive paa nogen streng Gjennemførelse, da Formen med „er" vel ogsaa kunde tillades i enkelte Tilfælde, hvor nogen Utydelighed eller Misklang derved kunde forebygges.

234. Indikativets Fortidsform (Imperfektum) er egentlig kun to Slags, nemlig enten kort med Aflyd eller forlænget ved Endelsen „de", men den sidste Form deler sig i flere, nemlig de (dde, te og ade), som forhen er udførlig forklaret. I Fleertal faae de stærke Verber ogsaa en Endelse; men disse Ord have ellers et tydeligt Mærke i Aflyden eller den egne Vokalform, hvorved Fleertal oftest adskilles fra Ental. I de svage Verber gives derimod ikke rigtig Adgang til at opstille nogen Fleertalsform for Imperfektum, saa at begge Tal maa her ansees som lige.

Anm. Det gamle Sprog havde ogsaa her sine tre Personalformer og desuden Omlyd til „ø" i Fleertal af de Ord, som have „a" til Rodvokal, f. Ex.:

1. tok.	2. tókt.	3. tók	Fl.	1. tókum.	2. tókut.	3. tóku.
dœmda.	dœmdir.	dœmdi.		dœmdum.	dœmdut.	dœmdu.
kallaða.	kallaðir.	kallaði.		kölluðum.	kölluðut.	kölluðu.

De stærke Verber havde saaledes en Form med „t" for anden Person i Ental, og af denne Form findes endnu enkelte sjeldne Spor; saaledes paa Voss: du tokt, du fort, du saagt. Noget lignende findes ogsaa i Præsens af

de anomale Verber (§ 122): du kant, du skalt, du veist, hvilket ogsaa har Medhold i det gamle Sprog.

I Fleertal skulde de svage Verber egentlig have Endevokalen „o" ligesom de stærke (f. Ex. dei dømdo); men denne Form høres neppe nogensteds, og Forholdet er saaledes her blevet det samme som i Svensk, at Fleertal af Imperf. kun har en egen Form i de stærke Verber, men derimod bliver ligt Ental i de svage. Den stærke Fleertalsform er rigtignok heller ikke almindelig brugt, men findes dog i flere Dele af Landet og har desuden et saa stort Værd formedelst Aflyden, at den naturligviis fortjener at bevares.

Ogsaa for Præsens gjælder det samme, at Fleertalsformen ikke bruges overalt. I den nordlige og østlige Deel af Landet bruges sædvanlig kun Entalsformen; det mere moderne Sprog i Byerne følger samme Plan, og endog enkelte meget gode Bygdemaal bruge Ental i Stedet for Fleertal; saaledes i Sogn og Tel. „dei fer" (for fara), „dei dræg'e" (for draga) o. s. v. Da nu Fleertal ikke paatrænger sig som nogen ganske nødvendig Form, kan man vel ogsaa synes, at det for større Letheds og Bekvemheds Skyld kunde opgives. Men imidlertid er dog denne Form ikke saa ganske unødvendig, hvilket man allerede kan slutte af andre beslægtede Sprog, som trods al sin Udjævning af de gamle Former dog have beholdt dette Fleertal. Endog det ellers saa formknappe Engelske gjør dog Forskjel paa Ental og Fleertal, ialfald i anden og tredie Person (f. Ex. he comes, they come), og da netop den tredie Person er den, som bruges mest, har altsaa dette en desto større Betydning. Hvor Verbet staar tæt ved Siden af sit Subjekt, kan rigtignok Talformen ofte synes ligegyldig; men hvor det er adskilt fra Subjektet ved mellemkommende Ord, og hvor flere Subjekter med forskjelligt Tal staae i Nærheden, vil man snart mærke, at en egen Fleertalsform dog ofte er til stor Fordeel for Tydeligheden. Dernæst er det ogsaa at mærke, at det Fleertal, som vi her have for os, er en ægte gammel og uforvansket Form, som ingensteds er uvis eller vaklende; og ligeledes at det ofte fremstiller Ordet i en mere fuldkommen og tydelig Form end Ental, f. Ex. dei sjaa (ser), ala (el), taka (tek), verja (ver), spyrja (spyr), at det i mange Tilfælde synes at være vakrere, f. Ex. dei søkja (søkjer), tenkja, drygja o. s. v., og at det stundom, især i Vers, vilde være en stor Uleilighed, om man ikke skulde have Adgang til denne Form. Og endelig er det ogsaa en Fordeel, at man derved for en stor Deel kan undgaae de kjedsommelige Endelser med „r", som vi ellers have en altfor stor Mængde af. Der synes altsaa at være overveiende Grund til at holde paa Fleertalsformen i den skriftlige Brug, og om man alligevel i et Riim eller en ordsproglig Talemaade vilde sætte Ental i Stedet, burde dog dette kun betragtes som en Undtagelse.

235. Konjunktivet er her en mindre benyttet Form og har kun i Præsens nogen almindelig Anvendelse. I denne Tidsform

retter det sig altid efter Infinitiv, saaledes at det beholder dettes Rodvokal og det sluttende „i", forsaavidt som dette findes, men dets rette Endelse er „e" (skjønt man stundom ogsaa hører „a" ligesom i Infinitiv). I Præsens har det sædvanlig en ønskende Betydning, f. Ex. han give, verje, fylgje, vere med oss, late oss o. s. v.; sjeldnere en tilladende eller indrømmende Mening, f. Ex. det vere, som det kann; — dei segje meg, kvat dei vilja (man sige, hvad man vil. I Imperfektnm er derimod den tilladende eller sluttende Betydning den sædvanligste, f. Ex. Finge eg detta, so hedde eg nog. Men i denne Tidsform har Konjunktivet kun lidet Værd, da det kun er en meget liden Deel af Verberne, hvori det har nogen egen Form, og da denne Form tildeels er saa vaklende og afvigende fra de gamle Regler, at man vanskelig kan faae den opstillet efter nogen almeengyldig Plan.

Anm. Konjunktiv i Præsens maa altsaa ansees som en almindelig og nødvendig Form, skjønt den neppe her kan faae en saa omfattende Brug som i adskillige andre Sprog. Derimod er Konj. i Imperfektum en Form, som er vanskelig at bestemme I den svage Bøining viser den sig kun i nogle faa Ord, hvori den dannes ved Omlyd; saaledes i Tel. „kynne" (f. Ex. Dæ kynne hende, ɔ: det kunde vel skee), „skylde" (sædvanlig skilde, sille; paa Vofs forkortet: skje', f. Ex. Han sa', han skje koma), „møtte" (for mætte, ɔ: maatte), „høe" (for hevde el. hedde, ɔ: havde. I de stærke Verber findes den rigtignok oftere, men uden nogen rigtig Regel. Efter det gamle Sprog skulde Imperf. Konj. dannes efter Fleertal af Imperf. Indikativ; f. Ex.

af Ind. Fl.	bundu,	gáfu,	toku,	brutu,	bitu,	létu,
blev Konj.	byndi,	gæfi,	tœki,	bryti,	biti,	léti;

altsaa altid med Omlyd, hvis Vokalen var haard, men med samme Lyd, hvis den var lind. Dette stemmer ogsaa med den gamle tyske Bøining, og allerede i Gothisk (som mangler Omlyd) havde Konj. en Form med „i" (f. Ex. brunnjau, ɔ: brændte), som netop er den Lydstilling, hvoraf Omlyd pleier at udgaae. Men de nu forekommende og noget sjeldne Former afvige ofte fra denne Regel. I de sydlige Fjeldbygder (Tel., Sæt.) findes vel Exempler med Omlyd, saasom: føre (foor), tøkje (tok), kjøme (kom), men ofte med afvigende Lyd: ø for æ, som: vøre, børe, gjøve, søgje, løgje. (Jf. det Hallingdalske Imperf. voro, boro, govo, o. s. v.). I Bergens Stift (især Nhl.) bruges ofte en Form, som vistnok maa ansees som Konjunktiv, men som dog har en saadan Lighed med Supinum, at den stundom vanskelig kan adskilles derfra; f. Ex. „um eg vore so rik", som maaskee kunde opfattes som: „um eg (havde) voret."

Denne Form mangler altsaa Omlyd, og ved Siden af: gripe, lete, fingje, gingje, findes saaledes: funne, bunde, bore, sote, kome, gove, brote, skote (alt med aab. o). Disse Former kunne ikke altid forklares som Supinum, og i dette Fald synes de at være udgaaede fra Fleertal af Indikativ uden Omlyd, dog saa, at o' (aab.) tildeels er traadt i Stedet for aa, f. Ex. vore, for vaare. Dette stemmer rigtignok overeens med den svenske Form (f. Ex. bunde, gåve, bure, vore, brute), men dermed afviger det netop fra den førnævnte Omlydsregel, som just har været anseet som et af de Kjendemærker, hvormed Norsken fra gammel Tid har adskilt sig fra Svensk og Dansk. (Jf. Rydqvist, Svenska Spr. Lagar, 1, 361). Disse Former ere altsaa ikke tilfredsstillende, og de søndenfjeldske Former have ogsaa sine Ulemper. Men heldigviis er dette ikke nogen særdeles nødvendig Form, og da den ogsaa kun gjælder for nogle Ord og desuden er sjelden, vil den vel ikke komme i synderlig Betragtning for det skriftlige Sprog.

Nogle Exempler paa Brugen kunne endnu tilføies. Fra Tel. og Sæt.: Kynne dæ laga seg so, at du kjøme her atte'. Dæ vyrte bære (ɔ: det vilde have blevet bedre. Rettere: vyrde). Han føre bære mæ dæ (han vilde have faret bedre). Dæ vøre godt. (Rettere: være). Eg vøre dæ vist, naar eg fyngje dæ paa Ryggjen. (Rettere: bære, finge). Høe me eit Segl, so gyngje Baaten bære. — Fra Søndre Berg.: Fingje me no Regn, so vore da' vel. Du vore snild, vilde du gjera da'. Sote eg no lenger, so vorte eg for seine. Gove eg meir, so vore da for mykje. Boe eg mindre fyre da, so fingje eg da inkje. (Ellers: Baud eg mindre, so fekk eg det inkje).

236. **Imperativet har omtrent samme Lydstilling som Konjunktiv Præsens, forsaavidt at det altid retter sig efter Infinitiv og beholder samme Rodvokal som dette. I den sidste Klasse af den svage Bøining (B, 3) ender det i Ental med en Vokal (a), men i de øvrige Verber bliver det kort og ender med Roden; saaledes bortkaster det ogsaa det sluttende „j", hvor dette forekommer; f. Ex.** sel, set, legg **(af selja, setja, leggja). I Fleertal ender det derimod i alle Klasser paa „e", og her kommer ogsaa det sluttende „j" tilbage, f. Ex.** selje, setje, leggje. **I de Ord, som slutte med Rodvokalen (især med aa og o), bliver Fleertal ikke tydelig adskilt fra Ental, f. Ex.** sjaa, slaa, ro.

Anm. Fleertal af Imperativ er en nødvendig Form, som, saavidt vides, findes beholdt overalt, om endog de andre Fleertalsformer ere bortfaldne. I det gamle Sprog ender denne Form med „t" (eller ð), f. Ex. farit, komit; men denne Lyd synes nu overalt at mangle og kan vel ikke ansees som synderlig nødvendig. De Ord, som slutte med „k" eller „g", skulde egentlig

i Fleertal udtales med kj og gj, og udtales virkelig saaledes i de sydlige Fjeldbygder, f. Ex. gangje, takje, drikkje.

Den Konsonantforandring, som findes i Imperativ af enkelte stærke Verber, f. Ex. haldt, af halda (§ 217), høres ofte ogsaa i et Par svage Verber, nemlig: sendt (senda), vendt (venda). — Noget Imperativ for første Person i Fleertal bruges ikke, da det sædvanlig udtrykkes ved Ordene „lat oss", f. Ex. lat oss gjera. (G. N. gerom vèr).

237. Infinitiv er en selvstændig Form, som ikke støtter sig til nogen af de andre, men derimod tjener til Mønster for disse andre Former, især Konjunktiv og Imperativ. Som forhen er viist, ender det altid paa en Vokal (a); i nogle Ord (med e; i eller y til Rodvokal) faar det et sluttende „j" forved Endelsen; i nogle Ord, som ikke have nogen sluttende Konsonant (§ 221), falder Endevokalen bort. — Participium er egentlig kun et afledet Adjektiv, men gjør dog Tjeneste som en Bøiningsform. I den stærke Bøining har det oftest en egen Vokal (Aflyd) og ender paa „en"; i de svage Verber retter det sig efter Imperfektum og ender paa „d" eller „t" og „ad". Supinum slutter sig til Participiet som en Intetkjønsform og ender saaledes altid paa „t" (et, t, at).

Anm. Efter den nuværende Bøining bliver Fleertal af Indikativets Præsens altid ligt Infinitiv (f. Ex. dei taka, dei vilja); men i det gamle Sprog var det kun Formen for tredie Person af dette Fleertal, som var lig Infinitiv (jf. § 233), og i de ældre beslægtede Sprog havde Fleertal en anden Form i alle Personer. I disse ældre Sprog sluttede Infinitiv med en Konsonant „n" (an), som endnu er beholdt i Tydsken (f. Ex. werden, G. T. werdan), men hvortil intet Spor findes i Gammel Norsk. Om Infinitivets Afvigelser i Landskabsmaalene er forhen talt (§ 203, jf. § 112).

Det her anførte Participium betragtes som en Fortidsform og har for det meste en passiv Betydning med Begrebet „paavirket" eller „vedgjort". Derimod er der et andet Particip, som er Samtidsform (Part. Præsens) med Begrebet „virkende" eller „gjørende", og som altid dannes af Infinitiv med Endelsen „ande", f. Ex. verande, komande, vitande; men denne Form gjør sædvanlig kun Tjeneste som Adjektiv og staar ligesom udenfor Bøiningen, hvorfor den her ikke har været medregnet.

238. Disse sidstnævnte Former blive meget brugte i et Slags sammensat Bøining, idet de nemlig forbindes med et Hjælpeverbum, saaledes at begge Ord i Forening betegne et

enkelt Begreb, som i visse andre Sprog udtrykkes ved en enkelt Bøiningsform. Saaledes kan Participium i Forbindelse med „verda" og „vera" betegne en Lideform (Passiv), medens Supinum forbundet med „hava" betegner en afsluttet Fortid (Perfektum og Plusqvamperfektum). Ligesaa kan Infinitiv i Forbindelse med „skal" betegne en Fremtid (Futurum) foruden adskillige andre Sammenstillinger, som dog nærmest henhøre til Sætningslæren.

Anm. Som Exempel tilføies her et Verbum af Mellembøiningen med baade enkelte og sammensatte Former.

	Aktiv.		Passiv.	
Indik. Præs.	vel (veler).	Fl. velja.	verd vald.	Fl. verda valde.
Imperf.	valde.	valde.	vardt vald.	vordo valde.
Perf.	hever valt.	hava valt.	er vald.	ero valde.
Plusqv.	hadde valt.	hadde valt.	var vald.	vaaro valde.
Futur.	skal velja.	skulo velja.	skal verda vald.	skulo verda valde.
Konj. Præs.	velje.	velje.	verde vald.	verde valde.
Imperf.	(valde).		(vyrde vald.	vyrde valde).
Imperativ.	vel.	velje.		
Infinitiv.	velja.		verda vald.	
Supinum.	valt.		Particip: vald,	Fl. valde.

239. Den føromtalte Reflexivform paa „st" (ast) er egentlig ikke nogen virkelig Bøiningsform, men kun et Tillæg til Bøiningsformerne. Den findes i en stor Deel Verber, som dannes af andre Ord (Subst. og Adj.) og betegne en Tilstand eller Forandring, altsaa at være eller blive noget, f. Ex. dagast, vaarast, jamnast, tyngjast, friskast. Dernæst findes den ogsaa ofte som et Tillæg til et Verbum og betegner da deels en Tilbagevirkning, f. Ex. skiljast (skille sig), segjast (sige sig, angive sig), skjemmast (skamme sig); deels en Samvirken eller indbyrdes Paavirkning, f. Ex. fylgjast, finnast, takast; og deels kun en Forstærkning af Betydningen, f. Ex. haldast (holde ud, vedvare), rekast (drive om), laupast (løbe bort, rømme). Endelig findes denne Form ogsaa i en paavirket eller passivisk Betydning, dog sædvanlig kun naar Verbet staar i upersonlig Stilling (især i Infinitiv) eller med et

ubestemt Subjekt (f. Ex. det spyrst, det høyrest, kjennest, tolest), og kun sjelden, hvor der tales om en Person, saasom «han venst» (vænnes), «han nøydest» (nødes), hvilket dog maaskee kunde forklares som tilbagevirkende (reflexivt), altsaa: han ven seg, han nøyder seg.

Anm. I en stor Deel af Landet (især søndenfjelds og i Trondh. Stift) høres ikke „st", men kun „s" (ligesom i Svensk og Dansk), f. Ex. minnas, minnes. Den sædvanligste Form i Gammel Norsk er „st", ligesom i det Islandske; men i nogle af de ældste Skrifter findes dog en anden og mere mærkelig Form, nemlig „sk", f. Ex. i Gulathings-Loven: skiliasc, finnasc, mœtasc o. s. v. Denne Form ansees for at være den oprindelige og at være fremkommen ved en Sammensætning med det Ord „sik" (sig). I nogle Tilfælde viser ogsaa Sammenhængen tydelig, at „sk" (eller st) betyder „sig" og staar i Stedet for dette, f. Ex. kallasc (kalde sig), gefsc (giver sig), legsc (lægger sig), m. fl. (N. gamle Love I, 61. 36. 70). Jf. «let sik vera» (ɔ: angav sig at være), ombyttet med «léz(t) vera» (N. g. Love I, 269. 160; II, 57. 216). Og hermed stemmer det ogsaa, at adskillige Verber fremdeles bruges afvexlende med „seg" og „st", f. Ex. varast og vara seg, undrast og undra seg, livast (ɔ: spare sig) og liva seg. En Tilbøielighed til at bruge denne Form til Passiv mærkes i enkelte Tilfælde temmelig tidlig; saaledes f. Ex. i et Kongebrev fra 1297, hvor det hedder, at Kirkens Gods skal «gœymast ok inntakast ok niðrleggjast» paa rette Sted og ikke «brot flytjast . . . eða sendast i annan stað (N. Dipl. III, 45). Imidlertid forekommer dog denne Brug i de gamle Skrifter noget sparsomt og kan vel tildeels forklares som et Forsøg paa at efterligne det latinske Passiv; f. Ex. her dœmasc opt góðir af illum, Lat. hic sæpe a malis boni judicantur (Homil 40). I Virkeligheden har denne Passivform, trods Exemplet fra Dansken, ikke fundet nogen synderlig Indgang hos Almuen, og desuden har den ogsaa visse Hindringer imod sig, da den ofte kommer i Strid med en ældre Brug. F. Ex. „han legst ned" kan her ikke godt betyde, at En bliver nedlagt, da det nemlig forhen betyder, at En maa lægge sig eller blive liggende, især formedelst Sygdom.

240. Faaformede Verber eller saadanne, som ikke bruges i alle de sædvanlige Bøiningsformer, findes naturligvis saa vel her som i de beslægtede Sprog. For det første kan Konjunktivet ofte siges at mangle, deels fordi det er kun lidet brugeligt, og deels fordi det i Formen falder sammen med Indikativ. Dernæst er der endeel upersonlige Verber, som kun bruges i Forbindelse med et ubestemt Subjekt (det), f. Ex. henda, søma, muna, nauva,

kvelda, ela, hagla, regna, yra, gleppa o. fl.; disse Ord have ikke noget Imperativ og sædvanlig ikke heller noget passivt Participium. Enkelte Ord bruges kun med Reflexivformen „st", saasom: blygjast, tekkjast, lukkast. Og endelig er der nogle faa Ord, som kun bruges i et Par Former, saasom: maa, mun, plagar; men saavel ved disse som ved adskillige andre Ord er det dog at mærke, at der nok er Mulighed til at bruge flere Former, hvis det behøves. Det er f. Ex. ingen Nødvendighed, at „blygjast" skal ansees som et ufuldkomment Ord, da der ikke er noget i Veien for at bruge et fuldstændigt „blygja" i Betydningen at gjøre undseelig eller skamfuld.

Anm. Bøining med ombyttet eller dobbelt Rod forekommer ikke i Verberne, undtagen i „vera" med Præs. „er", hvor Ombytningen dog er ubetydelig, efterat det gamle Konjunktiv „se" (jf. Tydsk sei) er bortfaldet. Derimod er der nogle Ord, som have en Forandring i de sidste Konsonanter, saasom: standa, hanga, ganga, binda, vinda og flere, som før ere nævnte. — Ellers er der, som før bemærket, enkelte Ord, som vakle imellem stærk og svag Bøining, saasom laupa (ljop og laupte), stupa (staup og stupte), gnaga (gnog og gnagade); og i et Par stærke Verber, nemlig „sjaa" og „læa" (lægja), bliver Participium nu almindelig dannet efter den svage Bøining, altsaa: sédd (G. N. séen), lædd, f. Ex. utlædd (G. N. hleginn); ligesaa Supinum: sétt (rettere seet) og lætt (G. N. hlegit). I et Par andre Ord, nemlig faa og ganga (gaa), bruges ogsaa paa mange Steder en blandet Bøining faar, fekk, faat; gaar, gjekk, gaatt); men dette har dog mindre at betyde, da den rette Bøining endnu er i fuld Brug i adskillige andre Egne.

Naturligviis er Bøiningen her i mange Tilfælde forskjellig fra den danske. Saaledes i hjelpa (enten hjelpte eller halp, ikke hjalp), lyda (lydde), strida (stridde), svinga (svingade), tvinna (tvinnade), jaga (jagade); setja (sette), selja (selde), fylgja (fylgde); jf. verja (varde), rydja (rudde) o. s. v. Ord som: bringa, treffa, trekkja, maa her forbigaaes, da de ere fremmede og forkastelige. Blandt andet maa man her komme ihu, at Passiv paa „st" (s) for det meste er fremmedt, at Reflexivet i det stærkformede Præsens kun har „st" og ikke „est", f. Ex. trivst, finst, trengst, bydst, — og at Imperfektum ofte har „d", hvor Dansken har „t", f. Ex. kjende, sende, talde, spurde, kallade. Endelig mærkes ogsaa Adskillelsen af Endelserne „er" og „ar", som saa tidt ville blive forvexlede af Folk, som ikke kjende Sproget tilfulde. Men dette gjælder da paa en Maade ogsaa for det Svenske, som nemlig i dette Punkt har omtrent de samme Former som det Norske.

Fjerde Afdeling.

Orddannelse.

241. Ved Siden af de Forandringer, som høre til Ordenes Bøining, er der (som forhen bemærket) ogsaa et Omskifte, hvorved Ordet faar en anden Betydning tilligemed en anden Form eller anden Bøining og altsaa gaar over til et andet Ord, som f. Ex. naar Adjektivet slett (ɔ: jævn) forandres til et Verbum sletta (ɔ: gjøre jævn) eller til et Substantiv Sletta (ɔ: en jævn Flade). Det er altsaa kun den egentlige Rod, som her vedbliver at være den samme, idet den benyttes til flere forskjellige Ord, hvoraf det ene kan ansees som Stamord, og de andre som afledede Ord, hvilke tildeels blive kjendelige ved en egen Endelse eller et tilføiet Slutningsord. Denne Overgang er kaldet Orddannelse og kan betragtes paa to Maader, idet man enten opstiller Ordene efter de Former, som de have faaet ved Afledningen, eller ogsaa efter de Betydninger, hvortil disse Afledningsformer sædvanlig henføres. Den første Maade giver Veiledning til en nærmere Indsigt i Sprogets Grundregler og indre Bygning, medens den anden Maade ogsaa har sin Nytte som Veiledning til en rigtig Udvikling og Berigelse af Sprogets eget Ordforraad. Det synes derfor tjenligst at fremstille Orddannelsen fra begge disse Sider, forsaavidt som dette kan skee uden Vidtløftighed eller Gjentagelse af det foregaaende. Vi betragte saaledes først Orddannelsen efter Formen, idet vi afdele den i tre Grene, nemlig først Overførelse (eller kort Afledning), dernæst Afledning ved Endelser, og endelig Sammensætning.

I. Overførelse.

242. Hvad vi her kalde Overførelse, er en Afledning, som foregaar uden Endelser, det vil sige saaledes, at ingen Konsonant bliver tillagt, og altsaa ingen virkelig Forlængelse finder Sted. Det er saaledes kun Stamordets Rod, som her bliver overført i en anden Klasse eller brugt som et andet Ord. I nogle Tilfælde bliver det afledede Ord tilsyneladende kortere end Stamme-

ordet, f. Ex. Drag, *n.* af draga, *v.*; — i andre Tilfælde kan det enten beholde den samme Længde, f. Ex. Verja, *f.* af verja, *v.*, eller ogsaa faae en tilsyneladende Forlængelse ved en sluttende Vokal, f. Ex. blada, *v.* af Blad, *n.* I dette sidste Fald har det afledede Ord ofte faaet Omlyd, f. Ex. Gjerde, *n.* af Gard, *m.* eller løysa, *v.* af laus, *adj.* Den mærkeligste Forandring af Rodvokalen findes imidlertid i de Ord, som dannes af de stærke Verber, da nemlig nogle Ord kunne udgaae fra Grundformen, og nogle fra Aflydsformerne, f. Ex. Bit, *m.* af bita; men Beit, *f.* og beita, *v. a.* af Formen beit. (Jf. § 100).

Anm. Ved denne Afledning betegnes sædvanlig en Overgang fra et mere naturligt og simpelt Begreb til et mere abstrakt og efterdannet eller ogsaa fra et mere omfattende Begreb til et, som er mere særskilt og begrændset. I Almindelighed er man tilbøielig til at ansee det Ord for Stamord, som efter Betydningen er det naturligste og nødvendigste og derfor ogsaa det mest brugelige; imidlertid er der forskjellige Forholde, som her komme i Betragtning, og i disse Tilfælde kunne to beslægtede Ord see ud, som om det ene var afledet af det andet, medens de dog egentlig ere begge afledede af et andet Ord, som nu er sjeldent eller forældet. En tydelig Regel tilbyder sig i de Ord, som staae i Forbindelse med et af de stærke Verber; thi da disse Verber i det hele maa ansees som Stamord, maa altsaa de beslægtede Ord være Afledninger, f. Ex. Vrest, m. af vresta; Veb, m. af veva. En anden Regel har man i Omlyden, hvor denne finder Sted, da nemlig det Ord, som har en af de føromtalte Afledningsvokaler (§ 95), maa ansees som afledet af det, som har den tilsvarende Stammevokal, f. E. døma af Dom, bøta af Bot, knyta af Knut. Forøvrigt maa Forholdet nærmest bestemmes efter Betydningen, som ovenfor er nævnt; og i enkelte Tilfælde kan det blive vanskeligt at sige, om det ene eller det andet er Stamordet (f. Ex. af Smak og smaka, Saum og sauma), men i slige Fald vil en nærmere Afgjørelse sjelden blive nødvendig.

Hvor der er flere afledede Ord, maa man stundom tænke sig Afledningen som dobbelt eller deelt i flere Led. F. Ex. Træl, n. (ɔ: strengt Arbeide), maa ikke udledes ligefrem af Træl (ɔ: Slave), men af det mellemliggende Verbum „træla“ (arbeide som en Træl), og Ordningen er altsaa: 1) Træl, m., 2) træla, v., 3) Træl, n. Saaledes ogsaa: full, adj. (fuld), deraf fylla v. (fylde), og deraf Fyll, f. (Fyldningsstof). Ligesaa: Fetel, m. (Vaand), deraf fetla, v. (forbinde), og deraf Fetl, n. (Forbinding).

243. Af Substantiver dannes to Slags Ord ved Overførelse, nemlig Substantiver og Verber. De afledede Substantiver

ere sædvanlig svagformede (tostavede med sluttende Vokal) og have ofte Omlyd, f. Ex. Leira (Leergrund) af Leir, Torva (et Stykke Grønsvær) af Torv, Ækra (hvilende Ager) af Aaker. De afledede Verber, som udgjøre en stor Mængde, høre samtlige til den svage Bøining, idet de, som have faaet Omlyd, sædvanlig føie sig til den anden Klasse (§ 244), og de øvrige til den tredie; f. Ex. fiska af Fisk, vatna af Vatn, kjemba af Kamb, pløgja af Plog.

Anm. De hertil hørende Subst. ere oftest Femininer, som: Skinna, Teina, Timbra, Helma (af Halm), Kjetta (Kat), Søyda (Saud); — stundom Neutrer, som: Drætte (af Draatt), Erve (Arv), Kjevle (Kavl), Menne (Mann), Snøre (Snor), Stemne (af Stamn); men sjelden Maskuliner, som: Namne, Nagle, Hovde (af Hovud). Af Femin. findes enkelte med „o'" for „a" (altsaa med haard Omlyd); saaledes: Fota (Fat), Toka (Tak), Toppa (Tapp). Derimod beholde nogle Verber Grundlyden „a", medens det tilhørende Subst. har „o'" —; saaledes: Bork, barka; Kos, kasa; Vol, vala; Logg, lagga; Stong, stanga.

Overførte Adjektiver af Subst. ere vanskelige at paavise. Det gamle Sprog har enkelte saadanne i Sammensætning, f. Ex. hreinlífr, fastorðr, velmáll; men saadanne Ord faae nu sædvanlig en Endelse, f. Ex. mangordig, faamaalig. Ved nogle Adj., som ere meget lige med et beslægtet Subst., er Afledningen noget dunkel; saaledes ved: grunn, ljos, rom, harm, saar. I enkelte af disse Tilfælde er vistnok baade Adj. og Subst. afledet af et ældre Stamord, saaledes Djup (et Dyb) og djup, adj. af et forældet Verbum „djupa" (at synke?).

244. Af Adjektiverne dannes ogsaa Substantiver og Verber ved Overførelse, og for disse gjælder omtrent det samme som for de Ord, som dannes af Navneordene. Hertil høre Substantiver som: Tunge (ↄ: Tyngde) af tung, Vande (Vanskelighed) af vand, Raadløysa af raadlaus; — og Verber som: letta af lett, festa af fast, tøma af tom. Desuden er der ogsaa nogle Adverbier, som høre hertil, da de kun adskille sig fra Adjektivet ved en tillagt Vokal; saasom: lenge af lang, vida af vid, storo af stor.

Anm. De hertil hørende Subst. ere for det meste Femin., som: Bratta, Grynna; Stilla, Væta, Sykja (af sjuk), og ellers Mask., som: Like, Unge, Jamne, Traae, Graae. Til Fem. høre nogle faa Ord med Omlyden o', som: Holva af halv, Longa af lang.

I nogle Tilfælde bliver Adjektivet overført i Navneords Form til at be-

tegne en enkelt Ting efter dens Egenskab eller Udseende og bruges saaledes som et Slags Egennavn, f. Ex. Storen (den store), Søten (den søde). Disse Ord have den Egenhed, at de kun bruges i den bestemte Form, og at de adskille Kjønnene ved en besynderlig Forskjel i Bøiningen. For Hankjøn have de nemlig den stærke Bøining og betones som Eenstavelsesord (efter § 161), f. Ex. Svarten, Graaen, Rauden, Brunen, Blakken; for Hunkjøn have de derimod fuldkommen svag Form (§ 169), f. Ex. Svarta, Bruna, Blakka.

245. Af Verber dannes en Mængde Substantiver ved Overførelse, deels i Eenstavelsesform, som: Hald af halda, Hogg af hogga, Kast af kasta; deels i Tostavelsesform, som: Leika (Legetøi) af leika, Kvile (Hvilested) af kvila. Sjeldnere findes derimod Adjektiver af denne Afledning, saasom: lut (ɔ: ludende) af luta, spar (ɔ: sparsom) af spara, snak (snagende) af snaka. Ligeledes Verber, som her ere dannede ved Omlyd, saasom: hengja, *v. a.* af hanga, *v. n.*, løypa (ɔ: sætte i Løb) af laupa (løbe). Ellers findes flere saadanne Ord, som dannes efter Aflydsformerne i de stærke Verber; men disse Ord fortjene en Betragtning for sig selv, hvorom nedenfor.

Anm. De hertil hørende eenstavede Subst. ere oftest Intetkjønsord (§ 156), som: Bruk, Styr, Spel, Tap, Tak, Set, Renn; — tildeels Maskul. som: Brest, Smell, Støyt, Sleng, Leik, Sup; men sjelden Femin., som: Fyll, Hjelp, Takk. De tostavede Ord ere derimod oftest Fem.; saaledes: Bløyta, Kjøla, Løypa, Renna, Velta, Vinna. Heriblandt nogle med Omlyden o' for a, som: Voda (af vada), Voka (vaka), Droga (draga).

Efter k og g faae enkelte Verber et sluttende „j", som tildeels bortfalder i Bøiningen; saaledes: vekkja af vaka, vikja af vika, trengja af trenga. Et saadant j, som egentlig ikke kan betragtes som nogen Endelse (jf. § 93), findes imidlertid ogsaa i nogle Ord, som slutte sig nærmest til et Substantiv eller Adjektiv; saaledes: herja (til Her), hesja (Hes), gledja (glad); ogsaa i Subst. som: Netja (til Net), Tilja (Til), Fylja (Fyl eller Fole). Men i saadanne Ord er Afledningen noget dunkel og støtter sig til visse gamle Former, som nu ikke lettelig kunne paavises.

Overførelse af Aflydsformer.

246. I de Ord, som dannes ved Overførelse af de stærke Verber, bliver Afledningen mere forskjellig, da den ei alene udgaar fra Roden i Stamordets Hovedform eller Samtidsform (Infinitiv

og Præs. Ind.), men ogsaa fra Roden i Fortidsformerne (Imperfektum og Participium). Blandt de hertil hørende Ord kunne vi først lægge Mærke til de afledede Verber, som sædvanlig have en paavirkende eller tildrivende Betydning, f. Ex. setja (ↄ: sætte, faae noget til at sidde) af „sitja" med Formen „sat". Ved disse Ord er det netop Regel, at de afledes af Fortidsformen og faae Omlyd efter denne, forsaavidt Vokalen er skikket til Omlyd. De dele sig altsaa i visse Rækker eller Klasser, ligedan som Stamordene (efter § 207), saaledes at den første Række har Rodvokalen „e", den anden faar „æ" (tildeels e), den tredie „ei", den fjerde „øy" og den femte „ø", som i følgende Exempler:

1. sleppa (ↄ: lade slippe, give løs), af sleppa, slapp.
2. svæva (faae til at sove), af sova, svav, Fl. svaavo.
3. reisa (reise, sætte op), af risa, reis (ↄ: stod op).
4. fløyta (faae til at flyde), af fljota, flaut.
5. løgja (faae til at lee), af lægja (læa), log.

I de stærke Verber af den sjette Række (§ 215) udgaar Afledningen kun fra Hovedformen og ikke fra Fortidsformen, saa at denne Form ikke har nogen Betydning for Orddannelsen.

Anm. Da denne Afledning fremviser en mærkelig Grundregel i Sproget, maa de tydeligste Exempler her i Korthed anføres. I første Række have vi saaledes: skvetta, smetta, spretta, snerta, svelta, velta, skjella, smella, brenna, renna, kverva, sleppa, — alle med svag Bøining, ved Siden af det stærke Verbum, f. Ex. svelter, svelte (ↄ: udsultede, lod sulte), af svelt, svalt (ↄ: sultede selv, led Sult). I disse Ord er altsaa Infinitivet ganske ligedan i det afledede Ord som i Stamordet, medens derimod Bøiningsformerne ere anderledes. Imidlertid er dog Infinitivet i det svage Verbum ogsaa en afledet Form, hvilket allerede kan sluttes deraf, at det altid har Vokalen „e", endog i de Tilfælde, hvor Stamordet har „i", som netop maa være den oprindelige Vokal i det stærke Verbum; saaledes i „sprengja" (sprænge) af springa, sprang; og „venda" af vinda, vatt, som egentlig hedte „vand". (Jf. Svensk: spritta, slippa, brinna, rinna, forskjelligt fra det afledede: sprätta, släppa, bränna, ränna). Men allertydeligst sees dette af de ældste beslægtede Sprog, f. Ex. af Gothisk brannjan (ↄ: lade brænde), af brinnan, brann. Det svage Verbum findes altsaa at være Afledning af Fortidsformen af det stærke Verbum, saavel i denne Række som i de andre.

I anden Række er Afledningen vaklende. Ved Siden af det ovennævnte

„svæva" findes et Verbum „væra" (ɔ: faae til at være eller forblive) af vera (var, vaaro); samt et svagtformet „mæta" og „næma", som dog har næsten samme Betydning som Stamordet meta og nema (hvorom s. § 211). Ordet „sæta" (ɔ: passe paa) staar noget langt fra Stamordet „sitja" og hører nærmere til et afledet Subst. Saat; derimod er „setja" det sædvanlige Paavirkningsord, som før er nævnt. Ligesaa „leggja" (lægge) af liggja med Imperf. laag (oprindelig: lag).

Af tredie Række mærkes: beita (faae til at bide, af bita, beit), leida (af lida, i Betydn. gaae), reida (føre med Hest, lade ride), skreida, reisa, dreiva, sveiva. Et Par Ord beholde Vokalen „i", nemlig: svida (faae til at svide), vikja (faae til at vige).

Til fjerde Række høre mange Ord, som alle ere regelrette med Omlyden „øy" for „au"; saaledes: brøyta (om en vis Brydning, af brjota, braut), fløyta, nøyta, trøyta (bringe til Ende, af trjota, traut), søyda (faae til at syde), frøysa (faae til at fryse), drøypa, krøypa, støypa (af stupa, staup), søykja (af sjuka, sauk), røykja, fløygja, smøygja, søygja (ɔ: lade sue). Nogle bruges i en Betydning, som staar temmelig nær ved Stamordets, saasom: skøyta (tilskyde), gøysa (strømme), gøyva (bruse op), kløyva (kløve), gløypa (sluge), grøypa, (knuse, ligesom grupa).

Af femte Række haves kun faa Ord; hertil: trøda (drive ved Trædning, af treda, trod), øsa (ophidse, af asa, os), føra (af fara, for), løgja (s. ovenfor). Mindre tydeligt er Slægtskabet imellem „øla" (opflamme) og ala, „gjøla" (smigre) og gala, „høva" (afpasse) og hevja med Formen hov. Tydeligere Afledninger ere derimod: kjøla af kala, kol (ɔ: frøs), kjøva af kvava (eller kevja), kov (ɔ: kvalte, tilstoppede); men her ere Stamordene uheldigviis forældede.

247. De Substantiver, som udgaae fra de stærke Verber, dannes ogsaa for en stor Deel af Fortidsformen, f. Ex. Sprang, *n.* af springa, sprang; Sneid, *f.* af snida, sneid; Klauv, *f.* af kljuva, klauv; og tildeels af Fleertallets Form, saasom: Draap, *n.* af drepa, drap, draapo. Men ved Siden heraf er der ogsaa mange Ord, som beholde samme Vokal som Participium og saaledes slutte sig nærmest til denne Form, f. Ex. Bit, *n.* og Bite, *m.* (med aabent i), af bita, beit, biten; Brot, *n.* og Brote, *m.* (med aabent o), af brjota, braut, broten. De fleste Afledninger udgaae fra Verberne af tredie og fjerde Række.

Anm. Til Mindelse hidsættes Aflydens Gang i Stamordene:

	Inf.	Impf.	Part.		Inf.	Impf.	Part.
1,	e (i),	a, Fl. o',	o' (u).	4,	jo,	au, Fl. u',	o'
2,	e	a aa	e' (o).	5,	a (e)	o o	a (e).
3,	i	ei i'	i.			(S. § 207).	

Blandt de afledede Subst. af første Række ere nogle faa med „a", som: Kvarv, Varp, Vand, Sprang; og nogle med u' eller o, som: Svult (ogsaa Svolte), Dumba, Sprunga, Smotta. Afvigende i Medlyden ere: Brune, Rune, Spune (med aab. u) af brenna, renna, spinna. Af anden Række findes nogle med „aa", nemlig: Aat, Aata, Gaata, Saat, Maat, Maate, Vaar, Skaare, Gaava, Naam, Draap; og med Omlyden „æ": Sæte, Kvæde, Skjæra, Svæva, Læge. — Af tredie Række ere nogle med „ei", især: Beit, Leid, Reid, Skreid, Sneid, Kleiv, Greip, f. (jf. Beite, Leite, Reide), men mange flere med „i" (aabent), som: Bit (et Bid), Rit, Slit, Snid, Ris, Skin, Driv, Riv, Grip, Svik, Sig, Stig (Neutra); Bite, Svide, Rise, Gripe, Stige (Maskul.); Slita, Skrida, Driva, Riva (Femin.). — Af fjerde Række ere nogle med „au", nemlig: Braut, Baud, Gauv, Klauv, Rauv, Graup, f. (jf. Skaut, Staup, Saup, n.; Skaute, Traute, m.); og nogle faa med „u" (aab.): Brut, Lut, Skut, Fluga; men mange flere med „o" (aab), som: Brot, Flot, Not, Skot, Tot, Trot, Bod, Nod, Sod, Gos, Nos, Gov, Klov, Rov, Drop, Grop, Krop, Fok, Rok Flog, Smog, Sog (Neutra); Brote, Flote, Sode, Frose, Klove, Drope, Sope (Maskul.); Brota, Rota, Skota, Gosa, Gova, Stroka, Smoga (Femin). — Til femte Række høre kun faa Subst. med o (lukt), nemlig: Grov, Drog, Stod, Fora, Skova; og med Omlyden ø: Føre, Tøke, Drøge, Løge, n.

248. Endelig er der ogsaa nogle Adjektiver, som udgaae fra Fortidsformen i de stærke Verber uden at tage nogen Endelse til sig; dog er deres Slægtskab tildeels noget dunkelt. Tydeligst afledede ere de, som dannes af Stamord i anden og femte Række med Omlyden æ og ø, f. Ex. skjær (ↄ: som kan skjæres), af skjera, skaaro; — tøk (ↄ: som kan tages), af taka, tok. De Ord, som høre til de andre Rækker, have en stor Lighed med Stamordets Fortidsform, f. Ex. veik (ↄ: svag), formodentlig af vika, veik; men disse Ord ere kun faa, og Betydningen tildeels afvigende.

Anm. Til Verber af anden Række henhøre: æt (aal-æt, ↄ: altædende), sæt (krakk-sæt: altid siddende), bær (bærende), skjær, vær (jf. gladvær), gjæv (givende), svæv (sovende), kvæm (kommende). Hertil ogsaa: mæt (ↄ: værdig), næm (nem), fræg (berømt, egentl. omspurgt, af frega, G. N. fregna, frágum; og efter G. N. skulde vi ogsaa have: kvæd, dræp, ræk, læg, sæ (af sjaa). — Af femte Række haves: øs (ogsaa: os, ↄ: opbrusende), før (farende), svør (som kan sværge), møl (malende), tøk (s. ov.), drøg (dragende), sløg (slaaende), stød (staaende); og efter G. N. kunde vi ogsaa have: vød, øl, grøv, vøg. — Under de andre Rækker kunne følgende mærkes: snarp, krapp, vand (jf. snerpa, kreppa, vinda); gleid, leid, seig (jf. glida, lida, siga); raud, nauv (jf. rjoda, nuva); men ved disse Ord er Slægtskabet noget dunkelt. Forandrede ved en tilføiet

Medlyd ere: beitt (bidende) og leitt (udseende); jf. skøytt (skydende), fløygd (flyvende); dog kunne de sidste maaskee henføres til et afledet Verbum (skøyta, fløygja).

249. Blandt de Ord, som dannes af de saakaldte Mellem-bøinings-Verber (som forhen ere omtalte i § 220), er der ogsaa nogle, som udgaae fra Fortidsformen og beholde den dertil hørende Vokal; f. Ex. Sam (ↄ: Enighed) af semja, samde, altsaa af Roden „sam" med fradragen Endelse; ligesaa: Tame (ↄ: Øvelse), af temja, tamde; Dul (ↄ: Fordølgelse), af dylja, dulde. (Jf. § 93). De hertil hørende Ord ere fornemmelig Substantiver. Nogle faa Adjektiver kunne ogsaa regnes hertil, som: kvat (til kvetja), van (venja), tam (temja); dog synes det uvist, om disse Ord skulle ansees som afledede af Verbet.

Anm. Hertil hørende Ord ere: Tad (tedja), Tal (telja), Val, Tan, Sam, Tam, Hav (ↄ: en Hank), Krav, Vav, Lag (til leggja); Rud (Gaardsnavn, af rydja), Flus (flysja), Spur (i Spurdage, Spursmaal, spurviis; jf. spyrja), Dul, Dun (ↄ: Drøn), Run, Sum (ↄ: Svømning), n.; — Dvale (til dvelja), Tane (tenja), Vane, Tame, Have, m., og nogle faa Hunkjønsord med Omlyden o (aab.) for a: Kvota (Slibning), Toda (Gjødning), Loga (ↄ: Lægning); jf. Soga, for Saga, af segja, sagde.

Ellers er det her at mærke, at der ogsaa er nogle Ord med Vokalen o (aab.), som slutte sig til et Verbum med Lydskiftet „y—u", nemlig: Vos (til bysja), Tros (trysja), Spor (til spyrja), Hol (til hylja), Mod (mydja). Her kan det være tvivlsomt, om „o" er overgaaet fra „u", eller om Subst. er Stam-ord og selv har en anden Oprindelse.

Nogle beslægtede Verber, med uforandret Stammevokal, ere maaskee nærmest at udlede af Substantivet; saaledes: tana (tenja), vana, dula, duna, runa.

250. Blandt de overførte eller korte Afledningsord ere altsaa de, som udgaae fra Verberne, de fleste og mærkeligste, og især findes der en fortrinlig Adgang til Afledning af de Verber, som have Aflyd og stærk Bøining. Disse Stamord udgjøre rigtignok kun en liden Hob, men da mange af dem have en meget omfattende Betydning, kunne de tildeels faae et stort Følge af Afledningsord, som blive desmere tydelig adskilte, fordi de slutte sig til forskjellige Former af Stamordet. Saaledes udgaar f. Ex.

fra Ordet brjota (braut, bruto, broten): Brjot (ɔ: En som bryder), Braut, *f.* (Vei, Sted hvor Grunden er brudt eller jævnet), brøyta (ombryde, afbryde), Brut, *m.* (Brækstang), Brot, *n.* (et Brud), Brota, *f.* (Gjennembrydning), Brote, *m.* (Masse af Brudstykker). Ligeledes fra Verbet fara: Far, *n.* (Færd, Vei, Spor), Fare, *m.* En som farer, f. Ex. Nordfare), For, *f.* (Færd; G. N. *för*); og fra Fortidsformen: Fora (Færd, Spor), før, *adj.* (farende, færdig, farbar), føra, *v. a.* (føre, sætte i Fart), Føre, *n.* (Leilighed til at fare). Og hertil kommer da ogsaa den videre Afledning ved Endelser (f. Ex. farande, Farar, Faring, Ferd, Ferel), hvorom i det følgende.

Anm. En Ordslægt for hver Aflydsrække kan her tillægges:
1, springa: Spring n., Sprang n., sprengja v. a., Sprunga f.
2, bera: Bar n. (?), Baar f., bær adj. (Jf. Burd m., Byrd f.).
3, bita: Bit (ii), Beit f., beita v. a., Bit (i') n., Bite (i') m.
4, kljuva: Klauv f., kløyva v. a., Klov n., Klove m.
5, draga: Drag n., Drog (o') f., Drog (oo) f., drøg adj., Drøge n.

I enkelte Tilfælde forekommer en lignende Slægt af Ord, uden at noget tilsvarende stærkt Verbum forefindes, og i slige Tilfælde slutter man, at der har været et saadant Stamord, som nu enten er tabt eller har faaet svag Bøining. Saaledes findes et svagt Verbum „bjuga“ (ɔ: bugne) og ved Siden deraf findes: Baug m., bøygja v. a., Bug m.), Bog n. og Boge m., alle med beslægtet Betydning, og desuden et Adj. „bogen“ (o'), som har alle Mærker af et Participium; heraf synes det klart, at „bjuga“ har havt stærk Bøining (baug, bugo, boget), ligesom det tydske: biegen, bog, gebogen. Ligeledes henvise Ordene: taug adj., tøygja v. a., Tog n. og Toge m. til et Verbum „tjuga“ med Formerne taug og toget, ligesom Tydsk: ziehen, zog, gezogen. Af lignende Sammenstillinger kan man slutte sig til flere saadanne Verber, saasom: melta (jf. Malt, Molta, molten), skjerpa (jf. skarp, Skorpa, skorpen), sviga (jf. Sveig, sveigja, Svig, Sviga), djuva el. duva (jf. Djuv, dauv, døyva, Dov, doven), aga (Age, Oge, øgja) og flere.

I enkelte andre Stamord ere de oprindelige Aflydsformer blevne noget fordunklede eller maaskee forældede i det nyere Maal, medens de derimod ere tydelige i det gamle (jf. § 218); og i disse Ord er det netop den gamle Form, som bør haves for Øie ved Afledningen. Ved de Ord, som komme af Verbet „sova“, maa man saaledes minde sig om den gamle Fortidsform: svav, svaavo (hvoraf: svæv adj., svæva v. a. og Svæva f.); ved Ordet „koma“ maa man tænke paa det gamle: kvam, kvaamo (hvoraf kvæm adj., Samkvæme n.). Ligeledes ved „meta“ paa Imperf. mat, maato (hvoraf Maat, Maate, mæt,

[illegible]

[illegible] Regel [illegible]

[illegible] Afledning ved Endelser.

§ [illegible] En anden Afledningsmaade er den, at en Endelse med en eller flere Medlyd lægges til Stamordets Rod, og at Ordet altsaa faar en virkelig Forlængelse, f. Ex. i Hogd, af hog; [illegible], af Stein. Disse Afledningsendelser, som forhen ere i Korthed nævnte (§ [illegible] og følg.), findes fornemmelig ved Substantiver og Adjektiver, men sjeldnere ved Verberne, som ikke just ere modtagelige for nogen betydelig Forlængelse. De forbindes med Roden paa samme Maade som Bøiningsformerne, saaledes at de udelade en foregaaende Endevokal og et sluttende „j", hvor dette forekommer, f. Ex. Forsla af føra, Byg-d af byggja. Foran enkelte Endelser, især „t" og „d", findes tildeels Omlyd, f. Ex. Hygd (af hug), Spekt (spak), Tyngd (tung), Grend (Granne), Ferd (fara); forøvrigt bliver selve Roden i de fleste Tilfælde uforandret.

Anm. Enkelte Ord, som dannes af stærke Verber med tillagt „t" eller „d", tage en Vokal af en Aflydsform, saasom: Frost (af frjosa), Gust (gjosa), [illegible], Burd (bera), Skurd (skjera), Stuld (stela). Ligesaa bliver [illegible] i nogle Ord paa „ning", som dannes af Mellembøiningsformen, nemlig Flutning (flytja), Rudning (rydja), Studning (stydja), Spurning (spyrja), [illegible] (symja). Jf. G. N. kvaðning (kveðja), tamning (temja). [illegible] finder Sted i Ordene: Aatnad, Fodnad, Plognad (af eta, føda, plogja), dog kun i faa Dialekter. Af gamle Omlydsformer mærkes Togn og Sogn (af tegja, tag-de, og segja, sag-de), som nu ere noget sjeldne.

Omlyd foran Endelsen „ar" (er) hører ikke hjemme i dette Sprog; det er kun en tydsk Form, som tildeels er optagen i Dansk, f. Ex. Jæger, Forgjænger, Forræder, Vægter, Kræmmer.

252. Af Verber afledes Substantiver med følgende Endelser: ar, el, t, d, n, ing, ning, nad, sl, str; f. Ex. Spinnar, Spinnel, Vegt, Gjerd, Eign, Lesing, Lesning, Lesnad, Høyrsl, Førsla, Vakster. Ligeledes Adjektiver paa: ad, d, t, en, all, ande, ig (ug); f. Ex. lagad, kvild, trøytt, trøyten, kostall, kostande, lydig. Dernæst ogsaa adskillige andre Verber med et tillagt „n", som: sovna (af sova); sjeldnere med l, r, s, t, saasom: ringla, vimra, dragsa, kremta (jf. ringja, vima, draga, kremja). Hertil hører ogsaa en Mængde Verber med Endelsen st (ast, f. Ex. takast); men denne Form har en egen Stilling, da den adskilles fra Roden ved de mellemkommende Bøiningsformer.

Anm. Til Adj. paa: en, t, d og ad, høre alle de saakaldte Participier, som efter det foranførte kunne ansees som et Slags Bøiningsform af Verbet. Adj. paa „ande" er ogsaa næsten at ansee som en Bøiningsform. I Intetkjønsformen bruges disse Ord ogsaa som Adverbier.

Enkelte Former som: dom, skap, semd, sam og leg, ere ikke egentlige Endelser, men et Slags Sammensætningsord, hvorom senere.

253. Af Substantiver dannes enkelte andre Substantiver med Endelsen: ing, ung og ling; f. Ex. Aaring, Teinung, Kidling. Ligesaa en Deel Adjektiver paa: en, t, d, ad, all, ut, ig (ug), sk; saasom: auren, føtt (af Fot), øygd (af Auga), hjartad, frostall, bolkutt, minnug, himmelsk. Verber, som dannes af Subst., have sjelden nogen Endelse, undtagen Slutningsformen „st", f. Ex. dagast.

Anm. Af Subst. dannes ogsaa enkelte Adverbier paa „om" (egentlig en Dativform) og „es", f. Ex, stundom, samstundes, beinleides. Ligeledes et Slags Adv. paa „ende", f. Ex steinende hardt (d. e. steinhardt), isende kaldt (= iskaldt) — Blandt sjeldne Afledninger af Subst. mærkes Subst. paa „d", som: Løvd (af Love), Umegd (af Umage).

254. Af Adjektiver dannes Substantiver med Endelserne: ing (inge), ende, d, t, ke (ka); f. Ex. Jamning, m., Leidende, n., Lengd, Tjukt, Haalke, Grønska. Af samme Ord dannes en Deel Verber med „n" og „k" (sk); f. Ex. vaatna, turka (af turr), reinska (af rein); og desuden en Mængde med Slutningsformen „st",

f. Ex. lengjast (af lang). Endelig dannes en Mængde Adverbier med „t" efter Adjektivets Intetkjønsform, f. Ex. langt, stort, litet.

Anm. Endeel Verber med „n" er kun overførte fra Adj. paa „en" saasom: visna (visen), bogna (bogen). Ligesaa endeel Subst som: Kipna (kipen), Hækna (hæken). Af bestemmende Adj., især Ordenstal, dannes nogle Subst. paa „ung", som: Tridjung, Fjordung, Aattung. — Ved Sammensætning med „leg" dannes afledede Adj. som: varleg, likleg; og heraf dannes Adverbier paa „lega", som: varlega (varla). Forhen omtalt i § 91.

255. Af de Adverbier, som betegne Sted eller Stilling, har der tildeels dannet sig Adjektiver med Ligningsformerne „re" og „st" (efter § 189), saasom: indre (af inn), ytre (ut), nærre (nær); inst, fremst, nedst. Ved Siden heraf findes et andet Slags Adjektiver med Formen „leg" og et mellemkommende „ar", som vel ogsaa er en Ligningsform; f. Ex. innarleg, utarleg, nedarleg. Af samme Slags Stamord dannes ogsaa andre Adverbier med Endelsen „an", hvorved man sædvanlig betegner en Retning fra Stedet, f. Ex. innan (indenfra), framman (ɔ: fra Forsiden).

Anm. Foruden denne Form med „an" have nogle af disse Stedsord ogsaa en Mellemform, som betegner Stillingen eller Opholdet paa Stedet; og i dette Fald dele de sig altsaa i tre Former med særskilt Betydning, nemlig 1) til Stedet, 2) paa Stedet, 3) fra Stedet. I nogle Tilfælde bliver dog Mellemformen ligedan som den første Form. Disse Ord ere følgende:

1.	2.	3.	1.	2.	3.
inn.	inne.	innan.	nord.	(nord).	nordan.
ut.	ute.	utan.	sud.	(sud).	sunnan.
upp.	uppe.	ovan.	aust.		austan.
ned(r).	nedre.	nedan.	vest.		vestan.
under.	(under).	undan.			
att(er).	—	attan.	hit.	her.	hedan.
fram.	framme.	framman.	dit.	der.	dedan.
heim.	heima.	heiman.	kvart.	kvar.	kvadan.
burt.	burte.	burtan.			

Ordet „ovan" (o') hører ikke til „upp", men hellere til en anden Rod (ov), ligesom Adj. ovarleg, øvre, øvst. Formerne „burte" og „burtan" ere tilkomne i en senere Tid og have dannet sig af det gamle „braut" (á braut), brot, brott. Disse Former med „an" blive ellers utydelige i Dagligtalen, da nemlig „n" sædvanlig bortfalder (f. Ex. inna', utta', aava') og kun høres i sammensatte

Ord, som: innantil, utanfraa. Noget lignende er ogsaa Tilfældet med Formen „arleg", hvor „r" sædvanlig bortfalder (inna'leg utta'leg, o. s. v.). Den hertil hørende Adverbialform „lega" bliver ogsaa forkortet til „le" eller „la" (inna'le, inna'la); men denne Forkortning findes allerede i de gamle Skrifter, f. Ex. innarla, ofarla, neðarla, norðarla.

En Endelse „ne" (fordum na), som ofte lægges til adskillige Adverbier, f. Ex. her=ne (hæra=ne, hæran, hærn), so=ne (so'n), — synes egentlig at være et Slags paavisende Partikel, men har ellers ikke nogen tydelig Betydning.

256. Efter det forhen anførte er det Substantiverne, som have de fleste Endelser; men nogle af disse ere imidlertid kun lidet benyttede. Mest brugte ere Formerne: ar, ing, (ning), nad, sla; sjeldnere ere: t, d, n, st(r), ke, el, ende, ung, ling. Derimod ere Adjektivernes Endelser mere jævnt benyttede, idet kun et Par Former (all, sk) ere noget sjeldne, medens derimod de øvrige (ad, d, t, en, ande, ig, utt) ere i megen Brug. Af Verbernes Afledningsformer er det kun „k" og „n", som ere i nogen betydelig Brug, foruden Formerne „st" (ast), som egentlig kan ansees som et tilføiet Ord.

Anm. Nogle Substantiv=Endelser ere her forbigaaede, forbi de kun bruges i faa Ord. Saadanne ere: — de: Fjølde, Klaade, m. — te: Skjelfte, Gufte, m. — esta: Tenesta, Hyllesta, f. — eskja: Menneskja, f. — r: Tøyr, Grodr (Gror), m. — erne: Liverne, n. — ald: Kjerald, Havald, n. — elde: Naaelde, Krekelde, n. — la: Kidla, Fjorføtla, f. — an: Fangan, Drikkan, n. — end: Vitend, Visend, f. — ang: Farang, Havang, m.

Derimod er der to eller tre Endelser, som nu ere meget i Brug, men hvis Adkomst her er tvivlsom, da de ikke hører til Sprogets gamle og ægte Former. Den ene er Formen „heit", f. Ex. i Friheit, Ærlegheit. Dette „heit" er egentlig et Ord, som her skulde hedde „heid" (jf. Angels. hád, Eng. hood, Holl. heid), men som dog er optaget i den høitydske Form, da man rimeligviis har troet, at det var i Slægt med „heita" (hedde, kaldes). — En anden Form er „else", f. Ex. Hendelse, Rettelse; denne Form findes rigtignok i et Par Ord i det gamle Sprog, men synes forøvrigt at være fremmed og er desuden en ubekvem Form. — En tredie Endelse er „ri", f. Ex. i Fiskeri Brenneri; dette er egentlig en romansk Form (ia, ie), som man har forbundet med germaniske Ord, især med saadanne, som slutte med „r", og da den saaledes baade er grundløs og tillige meget stødende i nordiske Ord, er den endnu mere forkastelig end nogen af de andre.

III. Sammensætning.

257. En tredie Afdeling af Orddannelsen er Sammensætningen, hvorved et Ord forbindes med et andet, saaledes at de begge tilsammen kunne bruges som et eenligt Ord. Denne Maade har tildeels nogen Lighed med Afledningen, da nemlig Slutningsordet i nogle Tilfælde har en saa omfattende eller svævende Betydning, at det kun bliver opfattet som en Endelse; f. Ex. i Ordet Ungdom, hvor „dom" kun betegner en Egenskab eller Tilstand. Men i de fleste Tilfælde beholder dog Slutningsordet sin særegne Betydning, saaledes at det kun bliver nærmere bestemt og afgrænset ved det Ord, som sættes forved det; f. Ex. i Granskog, ɔ: Skov, som bestaar af Grantræer. Og fra Formens Side er det sluttende Ord altid at ansee som Hovedordet, da nemlig dette altid beholder sit Klassemærke og sin Bøining ligefuldt i den sammensatte Stilling, som naar det staar alene. Hvis dette Ord f. Ex. er et Substantiv, da bliver det sammensatte Ord ogsaa Subst. med samme Kjøn og samme Bøiningsformer, som om det sidste Ord stod i eenlig Stilling.

Anm. Hvorvidt to Ord ere sammensatte eller ikke, kan sædvanlig skjønnes af Betoningen; dog kan det i enkelte Tilfælde blive noget tvivlsomt. Hvor to Subst. forbindes ved en Genitivform, men begge betones lige stærkt, maa de ansees som adskilte, f. Ex. Livs Von, Manns Ferd, Manna Minne, ein Wero Mann (ɔ: en Hædersmand). En Præposition og et Subst., som begge danne en Udfyldning i Sætningen, ansees ogsaa rettest som adskilte, f. Ex. i Dag, i Hop, i Hel, aa Stad, um Bord, til Meins. En betonet Præposition, som sættes forved et Verbum, men egentlig sigter til et udeladt Ord, maa ogsaa ansees som frasskilt; f. Ex. D'er vandt at ved gjera (= gjera ved det); det er mangt um tenkja (= at tenkja um det). En Partikel, som forbinder sig med Verbets Egenskabsform (Particip), ansees derimod som sammensat med denne; f. Ex. utfaren, innlagd framsett o. s. v. Dog er denne Sammensætning temmelig løs, hvorom senere.

258. De Slutningsord, som have den største Lighed med Afledningsformerne, ere fornemmelig Substantiver og Adjektiver, hvoraf nogle i Sammensætningen faae en dunkel Betydning, saa at de sædvanlig kun betragtes som en Endelse, og andre derimod kun bruges i Sammensætning og ikke som eenlige Ord. De vig-

tigste af de hertil hørende Substantiver ere: dom, skap, leike, semd (af Adj. sam), og løysa (af Adj. laus); f. Ex. i Manndom, Truskap, Storleike, Leidsemd, Endeløysa. De mest brugelige af de hertil hørende Adjektivformer ere: leg, sam, laus; f. Ex. vanleg, langsam, endelaus. Af disse sidste dannes ogsaa Adverbier paa: lega, samt, laust; f. Ex. vanlega, langsamt, endelaust. Forøvrigt bruges mange andre Former paa samme Maade, men ikke i saa mange Tilfælde.

Anm. Andre Subst. som høre hertil, men som tildeels forekomme meget sjelden, ere følgende:

a) Tilstand, Egenskab.	a) Sag, Ting, Person.
aatta: Vidaatta, Vederaatta.	auke: Ordsauke, Syndauke.
dage: Bardage, Spurdage.	emne: Maalemne, Mannsemne.
døme: Herredøme, Meisterdøme.	fang: Trefang, Husfang.
hag: Aarhag, Buhag (?).	maal: Søksmaal, Dulsmaal.
haatt: Vederhaatt, Illhaatt.	stad: Bønstad, Lovstad.
lag: Augnalag, Landslag.	bue: Haugbue, Dalabue.
lynde: Huglynde, Godlynde.	fare: Nordfare, Framfare.
veg: Aarveg, Jordveg.	fete: Busete, Haasete.
vist: Husvist, Heimvist.	menne: Ungmenne, Godmenne.
være: Vedvære, Samvære.	nøyte: Matnøyte, Talnøyte.

Af Adjektiver, som høre hertil, mærkes følgende: bær (landbær, sudbær), dæmd (ljosdæmd og fl.), feld, fengd (og fengen), kjend (fjellkjend, graskjend), kynd (smaakynd, godkynd), laaten, leit (langleitt, raudleitt), lynd, næm, røn (landrøn, utrøn), sett (hardsett, trongsett), voren (klenvoren, storvoren).

259. De Ord, som udgjøre den første Deel i Sammensætningen (Ophavsordene), ere af langt mere forskjellig Art, da næsten alle Slags Ord kunne sættes i denne Stilling. Adverbier og andre Partikler, som ellers ikke komme i Betragtning ved Orddannelsen, blive endog særdeles meget brugte som Ophavsord, især til at betegne en Omstændighed, Stilling eller Retning ved den Ting, som nævnes ved Slutningsordet; f. Ex. Framsida, ɔ: den Side, som vender fremad. Ligesaa bruges Verber i samme Stilling, især til at betegne, hvad en Ting bruges til, f. Ex. Kvilestad, ɔ: Sted til at hvile paa. Adjektiverne bruges deels i sin egentlige Betydning af Egenskab, og deels om en Om-

stændighed, som ellers udtrykkes ved Adverbium, f. Ex. nykomen (ɔ: nylig kommen), snargjord (snart gjort). Og endelig bruges Substantiverne i samme Stilling til at betegne det, som en Ting tilhører eller er bestemt for, og forøvrigt i meget forskjellige Betydninger, som her for Kortheds Skyld maa forbigaaes.

Pronomener og Konjunktioner bruges ikke gjerne i Sammensætning.

Anm. Nogle Partikler og andre Ord, som enten bruges alene i Sammensætning, eller som i denne Stilling have en egen Betydning, maa her anføres:

and (ɔ: imod), f. Ex. i Andstraum, Andvind, andføttes.
att (om en Tilslutning): attaat, attved, attpaa, attyver.
aud (ɔ: lettelig): audkjend, audsedd. Jf. audmjuk, audvar.
aa (ɔ: paa, over, til): Aaklæde, Aalag, aabøta, aamuna.
aar (ɔ: tidlig): aarvak, aarleg. (Sjelden).
for (i værre Betydning): Forland, Forveder, forvilja. Ellers med Betydning „for meget"; forvaksen, fordriven, fortenkt.
i (ved Adj.): igrøn (ɔ: grønagtig), iblaa, isvart.
mis (Subst. Miss, ɔ: Feil): Mistak, Misminne, mishugsa.
or (ud, af): orsaka, orminnast, orventes.
ov (overmaade): Ovverk, Ovfrost; ovrik, ovstor.
sam (tilsammen): Samlag, Sameiga, samraada.
si (ɔ: altid, el. overalt): sifull, sivaat, siregna, sibreidd.
tor, med o' (ɔ: vanskelig): tornæm, Torføre.
u (som Negtelse eller Modsætning): Uro, ulik, urædd; (ogsaa med værre Betydning): Udyr, Ugras, Uaar.
van (om en Mangel): Vanhelsa, vanfør, vantakka.
vaa (med værre Betydn.): Vaabøn, vaalynd, vaahøv.
ør (forstærkende): ørliten, ørgamall, ørung.

Endvidere kunne følgende mærkes: — aal (af all): Aalmuge, aalgrøn, aalvaat. — ein (mere langtonet end Talordet): Einbøle, einøygd. — tvi (tvo): Tvidrætte, tvilagd. — faa (faatt, ɔ: lidet): faamælt, faakunnig. — fjøl, og mang: fjølment, mangment. — tid: tidgjengd, tidmælt. — fjeld: fjeldfengd, fjeldsynt. — frum: Frumvyrter, frumvaksen. — sid: Sidgro: Sidkast. — mid (i'): Midvika, Midsumar. — hope: hope: Hopemark, Hopeteig. — kapp.: Kapplaup., kappro. — Jfr. Mein, Naud, Skam, forbundet med Verber, som: meinhalda, meinstira; naudkalla, naudtruga; skamriva, skamslaa.

Endelig forekomme nu ogsaa adskillige Ord med en begyndende Partikel, som er fremmed for det gamle Sprog og som i en senere Tid er indkommen fra det Tydske. Saadanne Partikler ere: be, an, er; f. Ex. i behalda, be-

tenkja, bevara: ansøkja, ansjaa; erfaren, ernæra. Hertil hører ogsaa Ordet „for", saavidt som det er dannet efter det tydske „ver" og ikke har nogen klar Betydning; f. Ex. i forsøkja, forretta, forgylla. Ligesaa „und", som Tillempning af det tydske „ent", som i: undgjelda, undsjaa, undskylda. Et Par andre Ord, nemlig „gjen" (egentl. gjegn) og „veder", ere egentlig ikke fremmede for det gamle Sprog; men de ere nu sjeldne (som i Gjengjæld, Gjenslag; Vederlag, vederfarast), og deres Betydning er fordunklet, saa at de her kunne sættes ud af Betragtning.

260. Det første Ord i Sammensætningen er sædvanlig udelukket fra al Bøining og fra al Forbindelse med andre Ord i Sætningen udenfor det Ord, som det er sammensat med, da nemlig Slutningsordet alene opstiller sig som Sætningsled og beholder sin egen Bøining usvækket. For en stor Deel er det saaledes kun Roden af det første Ord, som bruges i Sammensætningen; imidlertid er dette dog ikke altid Tilfældet. Verberne beholde i denne Stilling sædvanligst en Endevokal (e), som senere vil vises. Adjektivet faar stundom ogsaa en Endevokal, som nærmest svarer til Ordets Endelse i den bestemte Form (§ 184). Substantivet faar meget ofte en Endelse, som netop falder sammen med Ordets Eieform eller Genitiv og altsaa er en Bøiningsform. Dette indtræffer helst ved visse Klasser af Substantiver, især saadanne, som betegne eenlige og let bemærkelige Ting; men undertiden kan dog det samme Ord bruges deels med og deels uden Genitivform, f. Ex. Lands-veg, og Land-vind. Det første kaldes den uegentlige eller løse Sammensætning, det andet kaldes den egentlige eller faste Sammensætning.

Anm. I nogle faa Sammensætninger af pronominale Adjektiver beholde begge Ord sine Bøiningsformer; saaledes: einkvar, i Neutrum eitkvart; annankvar, annatkvart; mangein, mangteit; halvannan, halvtannat (§ 197). I et Par Tilfælde er en Dativform sammensat med en Partikel, nemlig: di-fyre (ɔ: derfor) og kvi-fyre (hvorfor). Jf. dilik, dinæst, dihelder; og med Genitiv: dessutan, dessimillom; dog er disse Sammensætninger meget løse og saa at sige kun tilsyneladende. Om Sammensætning med „der" og „her" (f. Ex. dermed, hermed) vil senere blive talt. I Almindelighed maa det bemærkes, at her ikke findes saa mange Slags Sammensætning som i Nabosprogene; saaledes holdes Partikler og Verber sædvanlig adskilte, f. Ex. draga fraa (fradrage), leggja av (aflægge), taka mot (modtage), standa fyre

(forestaae), setja saman (sammensætte); undtagen i Participium, hvor Partikelen sættes først, f. Ex. fraa-dregen, avlagd, motteken.

Sammensætningsformer.

261. Den betydeligste Forskjel i Formerne finder Sted ved Substantivet i Sammensætning med et følgende Substantiv, da nemlig det første Ord ofte opstilles med Genitivform i den løsere Sammensætning (§ 180). Denne Form viser sig tydeligst i de stærkformede eller eenstavede Ord, som saaledes antage følgende Endelser:

Neutr. „s", f. Ex. Aarstal, Livstid, Landsfolk.
Mask. 1) s: Dagsleid, Mannshøgd, Kongsgard.
— 2) ar: Sonarson, Matarmaal, Skogarteig.
Fem. ar: Handarbak, Solargang, Soknarfolk.

Hertil kommer ogsaa en Fleertalsform, som indtræder, naar Tingen ikke tænkes som ganske eenlig, men mere som en Fleerhed eller Mængde; og denne Form ender egentlig paa „a" i alle Kjøn, f. Ex. Landafred, Dagatal, Handaskifte. Imidlertid er Endelsen vaklende i de Tilfælde, hvor den kun bestaar af en Vokal; saaledes ogsaa i Tostavelsesord paa „e" og „a". Intetkjønsord paa „e" beholde med rette sit „e", f. Ex. Eple-tre, Belte-stad, og faae stundom ogsaa et tilføiet „s", f. Ex. Vitnesmaal, Merkesgard (§ 176). Hankjønsord paa „e" skulde derimod i denne Stilling have „a", f. Ex. Nakke, Nakkabein (§ 162), og Hunkjønsordene paa „a" skulde her egentlig have „o" (eller u), f. Ex. Klokka, Klokkoslag (§ 169); men disse Regler ere nu noget vanskelige at overholde, da nemlig baade „a" og „o" almindeligst vil gaae over til „e".

Anm. Den sædvanlige Overgang af „a" og „o" til „e" er forhen omtalt (§ 112, 180). Formerne med „a" findes bedst bevarede i den søndre Deel af Bergens Stift; Formen med o (u') høres tydeligst i Hardanger (§ 172). I det Søndenfjeldske har man ellers mange Sammensætninger med „a" og „u" (o), men kun i saadanne Ord, som have Tiljævningslyd (§ 113) eller langtonet aaben Vokal i Roden, f. Ex. Haga-blom, Revaslag, Folafot; Furuskog, Rekuskaft, Svipuslag; medens man derimod i andre Lydstillinger kun har „e", f. Ex. Laavebru, Timetal; Visebok, Helleberg o. s. v. Det er saa-

ledes „e“, som nu er den almindeligste Sammensætningsform for Tostavelsesordene, ligesom i adskillige andre Tilfælde, hvorom nedenfor.

Ogsaa Formen „ar“ bliver ofte utydelig derved, at „r“ bortfalder (§ 139), f. Ex. Retta'bot, Mata'maal, o. s. v. I det Søndenfjeldske bruges ofte endog „e“ for „ar“, f. Ex. Solegla (Solarglad), Gutebaan (Gutarbarn); medens man derimod paa andre Steder adskiller Formerne ved at sætte „a“ for ar, og „e“ for a (se § 172). — I enkelte Ord er „s“ kommet i Stedet for „ar“, f. Ex. Naals-odd (bedre Naal-odd); især findes dette ofte i de Hunkjønsord, som ende paa „ing“, hvor det maaske kunde optages som almeengyldigt; f. Ex. Føringsmann, Finningsløn. Imidlertid findes dog ogsaa Formen ar (a) paa enkelte Steder, saaledes i Bergens Stift: Bøtinga(r)traad, Fødingarrid, og lignende.

Nogle faa Hankjønsord, som i G. N. endte paa „ir“ (§ 162), beholde med Rette sit „e“; saaledes: Eine-kvist, Tyrne-skog, Terredag og Terresdag (som ogsaa er rigtigt). Et Par Intetkjønsord paa „a“ have beholdt det gamle Fleertals Genitiv med „n“ (§ 174), saaledes: Augnalok, Øyrnahaar.

Ellers er at mærke, at naar Slutningsordet begynder med en Vokal, bliver den foregaaende Endevokal utydelig i Talen; f. Ex. Løveunge vil blive udtalt som „Løvunge“. Jf. Havre-aaker, Duve-egg, Snøre-ende o. s. v. Den tillagte Vokal ved Censtavelsesordene kan i dette Fald ofte udelades, f. Ex. Fisk-aat, Fugl-unge.

262. For en stor Deel sættes dog Substantiverne i den faste Sammensætning saaledes, at kun Roden, uden nogen Endelse, forbindes med det følgende Ord. Blandt andet finder dette Sted ved de fleste Stofnavne og Samlingsord (Kollektiver), f. Ex. Malm-omn, Steingard, Sandjord, Doggfall, Regndag. Dernæst synes det at falde naturligst, naar det sluttende Ord er dannet af et Verbum og betyder en Paavirkning, f. Ex. Skogbruk, Landmæling, Handfylling, Mannval, Manndraap. Ellers findes denne Form ved en stor Mængde af Intetkjønsordene og forøvrigt i mange Tilfælde, som vanskelig kunne samles under nogen Regel. Forsaavidt som Vellyden tillader det, er denne Form ogsaa at foretrække i adskillige Tilfælde, hvor den gamle Bøiningsform er bleven utydelig; saaledes: Skaalbrot (bedre end Skaalebrot), Strengspel (for Strengjespel), Skjeggrot (for Skjeggjerot) og deslige.

Anm. Ogsaa enkelte af de Ord, som ende med Vokal, kunde sammensættes paa denne Maade, saaledes at Endevokalen bortfalder. Denne Forkortning findes ofteſt ved Hankjønsord; saaledes: Grann-folk (Granne), Hag-

gard, Laav-brik, Orr-høna, Strang-vid, Svangsida (jf. Maandag, Endskap, Frendskap); — sjeldnere ved Ord af de andre Kjøn, som: Bjøll-ku (Bjølla), Kvig-kalv, Aug-leite. Jævnfør G. N. eikliđ (til eikja), haglendi, magfylli, frændbót, fiandboð. — Som bekjendt bruges denne Form meget ofte i Svensk, f. Ex. bondson, timglas, nackben; skolbok, visbok, klockslag o. s. v., ved Siden af adskillige gamle Former med „a" og „o" (u), som: ändamål, vandamål; qvinnokön, sidostycke, veckolön, salubod, ladugård; — og enkelte fordunklede Former med „e", som banesår, andedrag, tankebild. (Jf. rättegång, markegång, ättefader).

Sammensætninger, som ere altfor besværlige for Udtalen, som f. Ex. Fragtgods, Luftdrag, Kunststykke, burde man søge at undgaae. Hos Almuen blive saadanne Ord enten ganske vragede eller noget afstumpede i Udtalen, f. Ex. Loffstova for Loftstova, o. s. v.

Ved enkelte Ord, som rettest sammensættes paa denne Maade, findes visse Afvigelser i Bygdemaalene. Saaledes har man i Telemarken mange Intetkjønsord med „s", som: Brauds-leiv, Blodsdrope, Høyslaſs, Regns-el. I enkelte lignende Ord tillægges et „a", som er vanskeligt at forklare; saaledes søndenfjelds „Kolasekk" (ↄ: Kulsæk), og i Bergens Stift: Togastubbe (Tougstump), Modaløysa (Modløshed); rettere: Kolsekk, Togstubbe, Modløysa.

En anden Sag er det, at eet Ord kan have to eller tre Former med forskjellig Betydning, nemlig en med Genitiv i Ental og en med Genitiv i Fleertal eller uden Genitivs Begreb. Exempler herpaa ere: Mannsverk, Mannaskifte, Manntal; Handarlegg, Handalag, Handsag; Jordardreng, Jordagods, Jordbruk; Barnsfostra, Barnalag, Barndom; Landsmann, Landamerke, Landverja.

263. I disse forskjellige Sammensætninger bliver Ordets Rod for det meste uforandret; imidlertid findes der dog nogle Undtagelser, som have sin Grund i den gamle Bøining. For det første er der nogle Ord, som have Omlyden: a til o. (§ 171) og som netop beholde „a" i denne Form; saaledes: Tanngard, Laggaband, Navahogg, ved Siden af: Tonn, Logg, Nov. Dernæst er der nogle, som i Sammensætningen faae et sluttende „j" (§ 172); saaledes: Nesja-tange (helst i Fleertal), Hesjarstad, Skjeljasand, ved Siden af: Nes, Hes, Skjel. Og endelig kunne nogle af de Ord, som ende paa „el", faae en Sammendragning i Endelsen, f. Ex. Lyklahonk (Lykel), Onglamakar (Ongul eller Ongel).

Anm. Et Par afvigende Former ere forhen nævnte, nemlig: Marar af Merr, og Durar af Dyr (§ 172); ligeledes: Vats for Vatns (§ 56). Enkelte

andre Overgange blive kun at ansee som Dialektformer, f. Ex. Fadefolk, Bakstedag, Jarband, Halstraa, Syllring; som rettelig hedde: Faderfolk (ɔ: Fædreneslægt), Baksterdag, Jarnband, Halmstraa, Sylvring.

Da den gamle Regel for Omlyden „a—o'" er bleven meget fordunklet, gives der nu ikke ret mange Ord, som ombytte o' med a i denne Form. Jf. § 171). I det gamle Sprog havde Sammensætningsformen altid „a", enten Genitiv-Endelsen fulgte med eller ikke; f. Ex. sök, sakargift, saktal; önn, annfriðr; jörð, jarðríki; fjöðr, fjaðrklæði; mörðr, marðskinn; björn, bjarnveiði, o. s. v. De Ord, som nu almindelig beholde dette Vokalskifte, ere derimod kun faa, da nemlig Lyden „a" tildeels ogsaa indtræder i Stedet for „o", f. Ex. Aksl (Oksl), Akslabein. Derimod findes flere Exempler i enkelte Bygder, saasom: Onn, Annvika (Høyannvuku, i Snaasen); Hond, Handamagt, Sogn og fl.); Rond, Randaas (Shl.); Gorn, Garnaskav (Ganneskav, Sdm.); Jord, Jardarferd (Jarafær, Sogn); jf. Valla(r)gar(d)en, det samme som „Velle", Dativ af Voll (Sdm.) I de Ord, hvor Lyden o' (eller ø) er bleven herskende (efter § 102), vil derimod denne Lyd ogsaa vedblive i denne Form; f. Ex. Vombkyll, Spongslede, Tongsime; Vott-ull, Bjørnfeld, Kjøldrag o. s. v., saa at en Gjenoprettelse af den gamle Regel ikke let kan paatænkes.

Den Halvlyd, som (efter § 64) ofte indskydes, hvor et sluttende r, l og n kommer efter en anden Medlyd, bliver ogsaa staaende i denne Form, f. Ex. Aakerkaal, Sæterveg, Timberlass; dog findes paa nogle Steder en Afvigelse, saaledes at et „e" tillægges efter den sidste Medlyd; saaledes i Søndmør: Aakrekaal, Sætreveg, Timbrelass. I Gammel Norsk staar denne Sammensætning uden nogen Vokal, f. Ex. sætrbúð, timbrlass, akrkarl, bakstrkona, fingrgull, seglbót, nafnbót. Imidlertid er det rimeligt, at Udtalen har havt en Hjælpevokal forved den sidste Konsonant.

Hankjønsord paa „ke" og „ge" kunne udtales med kj og gj, naar de staae alene (§ 162), men i Sammensætning faae de altid haardt k og g, om endog det følgende „a" er gaaet over til „e", f. Ex. Bakkje, Bakkelag; Fangje, Fangehus; Makje, Makeløysa; Agje, Ageløysa. De Hankjønsord, som ende paa k eller g, og som i Fleertal faae kj og gj (efter § 163), beholde derimod dette „j" i Sammensætningen, f. Ex. Rygg, Ryggjarbyrd; men i disse Ord vil Endevokalen almindeligst blive „e", f. Ex. Sekkje-ty, Øykjeflokk, Veggjesmid. Rigtignok findes Formen med „a" tildeels (især i Søndre Bergenhuus Amt), men i enkelte Ord, f. Ex. Heggjebær, synes intet andet end „e" at forekomme. Dette er egentlig en uheldig Form, da det netop maatte synes mest nødvendigt at beholde de haarde Vokaler (a, o) efter „j", ligesom ogsaa efter „k" og „g": f. Ex. Øykjaslag, Veggjaband; jf. Kyrkjoveg, Tungomaal, Folkaslag. Men alligevel har dog Lyden „e" faaet en saadan Overvægt, at en anden Form nu almindeligst vil synes stødende, saa at det her er vanskeligt at komme tilbage til den gamle Form.

Et saadant „e" findes ellers nu i adskillige Tilfælde, hvor man kunde

være tilbøielig til at ansee det som en Hjælpelyd eller Sammensætningsvokal, især for et gammelt o (u), f. Ex. Saalebot, Slaattemann, Eikeskog, Bjørkeskog, Mjølkemat, Onnetid, Ospeskog. (Jf. Fjordefolk, Hjortehorn). En Sammensætningsvokal, adskilt fra Genitiv, findes rigtignok i gamle beslægtede Sprog, men i Gammel Norsk synes den ikke at have Sted, hvis man ikke hertil kunde henføre det „u" (o), som findes i saadanne Ord som skuldunautr, sessunautr. ráðuneyti, og lignende. Nu er det vistnok saa, at hvis man endelig skulde have en saadan Hjælpelyd, da burde det helst være en haard Vokal (a eller o); men imidlertid kan man ogsaa sige, at dette „e", som man nu er vant til, har en vis Fordeel deri, at det netop ved sin Svaghed er ganske passeligt til et Skillemærke imellem to sammensatte Ord. Og ialfald er det neppe længere muligt at faae dette „e" overalt bortskaffet og ombyttet med ældre Former.

264. Naar Substantivet sammensættes med Ord af en anden Klasse, kommer det oftere i den faste Sammensætning uden Endelse. I Forbindelse med et paafølgende Adjektiv sættes Gjenstandelsesordene oftest uden noget Tillæg, f. Ex. mannsterk, handfast, aarviss; og Former med „s" og „ar" ere saaledes noget sjeldne, som: aarsgamall, vatsfull, botnarlaus. Tostavelsesord, som ende med Vokal, faae derimod sædvanlig den samme Form, som naar de forbindes med Substantiv, f. Ex. makalaus, legokjær (el. legekjær), vītnefast (el. vitnesfast).

Med et paafølgende Verbum forbindes Substantivet alleroftest uden nogen Endelse, f. Ex. handfara, rothogga, landlysa. Dog beholde Tostavelsesordene sin sædvanlige Sammensætningsform, saasom: makaskifta, helleleggja.

Anm. I de mange Sammensætninger med „laus" er Formen „s" meget sjelden, saasom i: vatslaus (vandløs); derimod findes ofte „ar", som: matarlaus, vidarlaus, rettarlaus. Ellers bruges ogsaa andre Former ligesom ved Subst., f. Ex. tannlaus, øykjelaus, drengjelaus. (Bedre: øyklaus, drenglaus). — I Forbindelse med Formen „leg" bruges flere Endelser, nemlig „s": mannsleg, barnsleg, kvardagsleg; — „ar" og „a": munarleg, naudarleg, agaleg, offaleg; og „e": manneleg, folkeleg, narreleg, maateleg. Det sidste staar vistnok ofte i Stedet for et gammelt o (u); jf. G. N. váðulegr, eigulegr, mátulegr, nauðulegr, hörmulegr. I endeel Ord, hvor det synes optaget efter Danſken, burde det helst udelades, f. Ex. and(e)leg, gudleg, fredleg, daudleg, sedleg, kjøtleg, skamleg.

Af sjeldne Sammensætninger med „s" og „ar" ved Verber mærkes: baatsro, vatsbera, botnarsetja.

265. Adjektiver sammensættes almindeligst uden nogen Endelse med et efterfølgende Ord; saaledes med Substantiv, f. Ex. Storbaat, Ungskog, Langhøy o. s. v.; ligesaa med Adjektiv, saasom: kvitblakk, ljosgraa, myrkraud; — og med Verbum, saasom: rettleida, fullføra, halvblanda. Af Undtagelser mærkes, at der ofte indskydes et „s" forved Adjektivformen „leg", f. Ex. audsleg, godsleg, illsleg, reinsleg, tydsleg. I Sammensætning med Substantiv gives derimod adskillige Tilfælde, hvor Adjektivet ender med en Vokal, især „e", f. Ex. Litlefinger, Fasteland; men dette synes da at være en løsere Sammensætning, hvor Adjektivet tænkes opstillet i den bestemte Form.

Anm. Adskillige Forbindelser af Adj. og Subst., som kun bruges i den bestemte Form, kunne snarest betragtes som løse Sammenstillinger, f. Ex. Gamlemannen, Litleguten, Nyebaaten, Beinevegen, Rangesida, Saaresida Gamlefolket, o. s. v. Nogen Lighed hermed have adskillige Stedsnavne, saasom: Litlesand, Mykleby, Slettebø, Flateland, Langenes, Langesund. (Jf. G. N. Langidalr, Digridalr, Litlifjörðr, Breiðamýri, Svartaland, Hvítanes, Litlaherað). Men paa nogle Steder, især i Bergens Stift, bruges ogsaa en stor Deel andre Ord med „e", f. Ex. Storebaat, Snarehavre, Svartetrast, Kviteblad, Reinevatn, Blautegrjot; og for enkelte Ord synes denne Form at være almindelig i Landet, saasom: Langeleik, Lettekorn, Myrkeloft. Jf. G. N. fastaland, bráðasótt, myrkvastofa, hvítaváðir, hvítabjörn).

Adj. paa „en" faae i denne Stilling stundom Endelsen „ne", saasom: Moggnesmak, Lodnegras, Galneferd; ellers bruges dog ogsaa Formen „en", og i disse Tilfælde er denne netop den rette, især forved „dom" og „skap", f. Ex. Kristendom, Eigenskap. I Forbindelse med et andet Adj. bortfalder stundom Endelsen; saaledes: valhendt (valen), gistennt (gisen), gal-laaten. Imidlertid blive disse Ord ikke meget brugte i Sammensætning.

Et Par Ord blive sædvanlig forkortede i Sammensætningen, nemlig „jamn" og „halv", som her almindelig hedde „jam" og „hal", endog forved en Vokal, f. Ex. Jam-aldre, hal'-eten. (Jf. det almindelige „sjøl" for sjølv). Skrivemaaden „jam" er meget gammel og synes fremdeles at være tilladelig; derimod bør nok „halv" skrives fuldt ud, da det ellers kunde misforstaaes.

266. Verber, som sammensættes med et efterfølgende Ord, faae oftest Endelsen „e"; saaledes med Substantiv, f. Ex. Veltefjøl, Slipestein, Kviledag, Lærebok, Livemaate; og ligesaa med Adjektiv, som: kviletrengd, reiseføg, vitekjær. Ellers findes ogsaa

en kort Form uden Vokal, f. Ex. Farveg, Dragseng, Brennhite; men i dette Fald kunde Ophavsordet maaske ansees som et afledet Substantiv. Desuden forekommer ogsaa en Form med „ar" eller „a", f. Ex. Rennarbakke, Sovardag, Spyrjarstova (ɔ: Sted, hvor Katekisering holdes); kostasam, strævasamt o. s. v.; hvor Ophavsordet rimeligviis maa betragtes som Substantiv. (Strengt taget kunde man maaskee endog sige, at selve Formen med „e" tilhører et afledet, tildeels ubrugeligt Substantiv, og at det egentlige Verbum ikke sammensattes med et efterfølgende Ord).

Anm. Her er Vokalen „e" paa sit rette Sted og svarer ganske til den gamle Form. Jf. G. N. sendibréf, lærisveinn, kennimaðr, festiband, rennidrif. Ellers har det gamle Sprog ogsaa den forkortede Form, f. Ex. farvegr, dragreip, gangvegr, brennheitr.

Af Former med „ar" og „a" kunne endnu mærkes: Visargut, Skjenkjarsvein, Dansarnatt, Dragarfisk, Vaskarvatn; Ventadøger (vel rettere: Ventar-d.), Skrapalass; vaagasam, heftasamt. Formen med „ar" synes at passe bedst efter k og g, hvor Lyden „e" er mindre heldig, forsaavidt som k og g skal udtales reent eller haardt; imidlertid har man her ogsaa Adgang til den forkortede Form (saavidt den falder bekvemt nok for Udtalen), f. Ex. Skak-tein, Rek-vid, Gangveg, gangljos, vaagsam, Vaagsemd.

De øvrige Ordklasser behøve her ikke nogen særskilt Betragtning. Om Formen „ar-leg" ved nogle Adverbier er forhen talt (§ 255); om Sammensætnings-Partiklerne ligesaa (§ 259).

IV. Orddannelse efter Betydningen.

267. Den foregaaende Fremstilling har kun været en Oversigt af Orddannelsen efter Formen (§ 241); men de forskjellige Afledningsformer blive ogsaa benyttede som fælles Mærker for visse Betydninger eller Begreber, og det kan derfor have sin Nytte at tage en kort Oversigt af disse Betydninger med de dertil hørende Former. I denne Oversigt maa de forhen opstillede Afdelinger slaaes sammen til een; den korte Afledning eller Overførelsen falder her sammen med Afledning ved Endelser, og en Deel af de sammensatte Ord falder ogsaa ind under samme Hob, nemlig forsaavidt Slutningsordet har faaet en saa udvidet Betydning, at det kun opfattes som en Endelse. Af de andre Sammensætninger er det kun faa, som her komme i Betragtning, og i det

hele bliver det her nødvendigt at holde sig til de Former, som have den mest omfattende Betydning, da nemlig de øvrige ere saa forskjellige, at en Opregning af dem ikke vilde tjene til nogen synderlig Oplysning.

A. Afledede Substantiver.

a) Subst. af Verbum.

268. Efter hvad forhen er anført, er der en stor Mængde Navneord, som dannes af Verber, da nemlig Begrebet om en Hændelse eller Gjerning lettelig gaar over til et Begreb om en Ting (eller Person) og saaledes udtrykkes i substantivisk Form. Den fælles Betydning i disse Navneord er noget forskjellig; imidlertid kunne de dog paa den korteste Maade inddeles i fem Rækker.

I første Række opstille vi de Ord, som betegne selve Hændelsen som en Ting for sig selv, og altsaa fremstille Verbets egen Betydning i Navneords Form. Denne Række er meget stor og har forskjellige Former, hvoraf den allermest benyttede er Endelsen „ing", f. Ex. Velting (det at noget vælter), Venting, Leiting, Renning, Vending, Bering (Bæren), Føring, Halding, Eting, Lesing o. s. v. Næst efter denne komme Endelserne: sla (sl), nad og ning, f. Ex. Førsla, Brensla, Herdsla, Køyrsla (jf. Høyrsl, Tyngsl); Vaagnad, Freistnad, Lovnad, Skilnad, Spurnad; Gjerning, Setning, Skilning, Bygning, Flutning. Og ved Siden heraf har man ogsaa en stor Mængde af korte Afledninger, saasom: Fall, Drag, Tak, Stræv, Rop; Leik, Dett, Skjelv, Møte, Byte; Lega (ↄ: Liggen), Seta (ↄ: Sidden). De korte Former have imidlertid ofte en Afvigelse i Betydningen, idet de betegne en mere kortvarig eller forbigaaende Hændelse, f. Ex. „Støyt", om et enkelt Stød, forskjelligt fra „Støyting", om vedvarende eller gjentagne Stød.

Anm. Foruden de anførte Endelser mærkes endnu følgende: n, d, t, str; f. Ex. Eign, Løysn, Segn; Ferd, Gjerd, Livd (ↄ: Skaansel); Drift, Vegt, Draatt, Slaatt; Blaaster, Bakster, Rekster, Hogster. Dog ere disse Former noget sjeldnere, og Betydningen vil gjerne gaae over paa Tingen, som bliver behandlet eller frembragt ved Gjerningen.

Ved Formen „ing" udtrykkes den mest abstrakte eller fra Tingene afdragne Betydning, og ved denne Endelse kunne saa godt som alle Verber gjøres til Substantiv; saaledes: Vering (ɔ: Væren), Verding (Bliven), Faring, Koming o. s. v. Den svarer saaledes til Endelsen „en" i Dansk (og Tydsk), men er altid Hunkjønsform og kan bruges i Fleertal (paa „ar") ligefuldt som i Eental. En anden Hunkjønsform, nemlig „an", findes meget brugt i Gammel Norsk, men er nu bleven yderst sjelden; hertil Ordet: Vaagan (ɔ: Voven), det samme som Vaagnad. Egentlig vilde en Form med haard Vokal (ang, el. ung) have været bekvemmere efter „j" (vel ogsaa efter k og g); men i dette Fald har man dog ofte Adgang til Formen „nad og ning", f. Ex. Skilnad (Skiljing), Tenkning (Tenkjing).

Ved Siden af Endelsen „sla" er der ogsaa opkommet en ny Form „else", som især bruges meget om Tilstande og paakommende Hændelser, f. Ex. Trivelse, Hyggjelse, Lettelse, Friskelse, Aukelse (jf. § 256). Det er imidlertid ikke nogen god Form, og heller ikke er den saa nødvendig, som den stundom nu kan synes, da den vel sædvanlig kan ombyttes med: sla, ing, ning, nad, eller med en Sammensætning; f. Ex. Høyrsla (Høyrelse), Rørsla, Drygsla, Freisting (el. Freistning), Frisking, Auknad, Trivnad (el. Trivskap), Hendskap, Gløymskap. — Endnu mere forkastelig er Formen „ri", som stundom forekommer (f. Ex. Fiskeri, Fylleri, Tiggeri) og som dog let kan ombyttes med en anden Form, saasom: Fiske, Fylla (el. Fylleskap), Tiggarskap o. s. v.

Den tydeligste Forskjel i Betydningen er den ovennævnte imellem de korte Afledninger (især Eenstavelsesord) og de forlængede paa „ing"; flere Exempler herpaa ere: Rop (et enkelt Raab) og Roping (gjentagne Raab), Kast og Kasting, Renn Renning, Dett Detting, Rykk Rykning (Rykkjing), Smell Smelling. Imellem Formen „ing" og det sjeldnere „ning" findes stundom den Forskjel, at den sidste er mindre abstrakt eller gaar mere over paa en Ting, f. Ex. Koking (Kogen) og Kokning (Portion til at koge), Gissing (Gjætten) og Gisning (en enkelt Gjætning), Helsing (Hilsen) og Helsning (Budskab). Formen „nad" bruges fortrinlig til alvorlige og vigtige Betydninger, saasom Livnad, Skilnad, Saknad, Lagnad (ɔ: Skjæbne), Givnad (Natur), Hugnad (Fornøielse); imidlertid er denne Form ikke saa meget benyttet, som den kunde og burde være. — I nogle Tilfælde udtrykkes en lignende Betydning ved visse Slutningsord, som: skap, dom og maal; f. Ex. Rekneskap, Veideskap, Spaadom, Lærdom; Kjæremaal, Søksmaal.

269. En anden Række, som tildeels nærmer sig meget til den første, har Betydningen: det som bliver paavirket eller vedgjort, altsaa den Ting, som en Gjerning gaar ud paa. Disse Ord udgaae altsaa fornemmelig fra de paavirkende eller transitive Verber. Deres Form er oftest en kort Afledning og tildeels „ing" eller

„ning", sjeldnere: d, t, n. Betydningen kan opfattes noget forskjelligt, saaledes: 1) Spor efter en Gjerning, f. Ex. Gnag, Hogg, Bit, Grip, Brot, Brota, Skora, Klove; 2) Ting, som er fremkommen ved Gjerningen, saasom: Lag (af leggja), Skav, Sod, Skurd, Skøyt; Røra, Blanda, Knoda; Deild, Bygd, Greft, Kluft, Segn, Lygn; Bygning, Setning, Skapning; 3) Ting, som bliver paavirket ved Gjerningen, saasom: Lyfte (ɔ: det som man løfter), Drøge (af draga), Velta, Byrd, Austr, Steik, Skjenk, Drykk; Sending, Føring, Reising. Hertil høre ogsaa nogle Hankjønsord paa „ing", som: Byting (ɔ: En som er forbyttet), Festing, Kjenning, Femning, Lyfting, Teming (ɔ: Hest som skal tæmmes).

Anm. Nogle saadanne Ord kunne ogsaa betegne en Deel eller Portion, f. Ex. Vegt (det som veies paa een Gang), Kast, Brygg, Sup, Bite, Turka, Drysta. Men noget lignende er ogsaa Tilfældet med visse Ord af den første Række, f. Ex. Gong, Ferd, Venda eller Vending, som alle kunne betyde en enkelt Gang eller Leilighed (= Tydsk Mahl; Eng. time).

270. En tredie Række bestaar af Ord, som staae ligesom i Modsætning til de sidst omtalte, idet de nemlig betegne: det som selv gjør noget, altsaa den virkende Ting eller Person. De udgjøre imidlertid en større Mængde, da de ogsaa kunne dannes af de uindvirkende (intransitive) Verber og saaledes betegne det, som er i en vis Tilstand. Forsaavidt som de betegne Personer have de en egen Endelse, nemlig „ar", f. Ex. Gangar, Hjelpar, Eigar, Kaupar, Maalar, Fiskar, Bakar, Lesar, Sovar o. s. v. Om andre Ting bruges ofte en kort Afledning, f. Ex. Rull (ɔ: noget som ruller), Hopp, Fljot, Fyll, Aat, Flot, Fylge, Kjøla, Skrida, Fluga. Af sjeldnere Former mærkes nogle Hankjønsord paa „ing" og „el", som: Erving, Renning, Myting; Kvervel, Rennel, Ristel.

Anm. Formen „ar" (hvorom § 87) bruges tildeels ogsaa i Navne paa Redskaber og andre Ting, som: Visar, Standar, Laupar. Omvendt kan en kort Form ogsaa bruges for Personer, f. Ex. Brjot, Gap, Grin, Bit, Kryp; og hertil høre især nogle Hankjønsord paa „e", som: Haugbue, Nordfare, Busete. Denne sidste Form findes i det gamle Sprog i en Mængde af meget bekvemme Ord, som: forseti, handhafi, arftaki, erindreki, eiðsvari, eiðrofi, dómflogi, illvirki. Og i lignende Betydning havde det gamle Maal ogsaa en stor

Mængde Ord paa „ir“ (egentlig „i“ eller „e“, med stærk Bøining), saasom: ræsir, stillir, fylkir, læknir, friðspillir o. s. v. (Jf. Navnene Skaldaspillir, Lagabœtir, Bogsveigir). Disse Ord vilde nu bekvemmest ende paa „e“ (jf. Hyrde, Mæle, Terre); men imidlertid er denne Form bleven meget sjelden, hvorimod Endelsen „ar“ er bleven saa godt som eneherskende.

271. Til en fjerde Række henføre vi en Samling af Ord, som staae meget nær ved de sidst omtalte, og som betegne: det som man gjør noget med, altsaa et Redskab eller Middel til Gjerningen. Hertil hører endeel korte Afledninger, som have Lighed med Verbet i Infinitiv, f. Ex. Ausa (ɔ: Redskab at øse med), Hakka, Skrapa, Sopa, Rulla, Smella, Klemba, Verja. Jf. Feste, Styre, Kveike, Stige, Auke. Dernæst kunne ogsaa nogle Ord paa „el“ og „ar“ henføres hertil, saasom: Hevel (at hæve eller løfte med), Slegel, Skutel, Spinnel, Lykel, Rykkjar, Drivar, Spanar (el. Spennar).

Anm. Navne paa Redskaber dannes ellers ved Sammensætning med: Reide, Beine, Bunad, Stell, Velde; f. Ex. Vevreide, Fiskereide, Fiskebunad. Ligesaa med Jarn, Tre, Stokk og lignende; saasom: Skavjarn, Lettetre, Rullestokk.

272. Endelig kan en femte Række opstilles af saadanne Ord, som betegne: det hvori eller hvorpaa noget foregaar, altsaa Stedet for en Gjerning, tildeels ogsaa Tiden. Hertil hører en Deel korte Afledninger, saasom: Vad (ɔ: Vadested), Drag, Far, Kast, Laup, Smog, Skifte, Kvile, Renna, Velta, Seta og Sæte, Lega og Læge. Dertil komme adskillige Ord med visse Endelser, som: Gøymsla (ɔ: Gjemmested), Hengsla, Rensla, Felling, Løyping, Rekster, Hogster. Flere af disse Ord have saaledes her den samme Form, som naar de betyde selve Hændelsen eller Gjerningen (som i første Række); det samme er sædvanlig Tilfældet med de Ord, som bruges om Tiden for en Hændelse, saasom: Lysing (ɔ: Dagbrækning), Myrkning, Fasta, Slaatt, Skurd, Fiske.

Anm. Om Stedet for en Gjerning bruges nu ogsaa en Deel Ord med Endelsen „ri“, som: Brenneri, Bryggjeri, Fargeri; men dette er en fremmed og daarlig Form (§ 256). Saadanne Navne dannes rettelig ved Sammensætning med: Stad, Hus, Verk, eller lignende, f. Ex. Bryggjarhus, Fargarverk, Vevarstad. (Jf. Vevstad og Vevstol).

Som ovenfor er viist, kan et og samme Ord bruges i flere af de anførte Betydninger; saaledes kan „Føring" betyde baade Førsel og det som man fører; ligesaa betyder „Drag" 1) Dragning, 2) Redskab at drage med, og 3) Sted hvor noget drages. Og foruden de omhandlede Betydninger kunde der endnu anføres flere, som dog ere af mindre Vigtighed. Blandt andet kunne nogle Ord ogsaa betegne Maaden, hvorpaa noget gjøres; men hertil bruges da samme Form som for selve Gjerningen, f. Ex. Skurd, Spune, Vevnad; og forøvrigt bruges Sammensætning med: Maate, Lag, Haatt, Sed, Viis; f. Ex Styremaate, Levemaate, Ganglag.

b) Subst. af Subst.

273. En Deel Navneord dannes af andre Navneord, og disse Afledninger dele sig efter Betydningen i flere Rækker, hvoraf nogle dog ere temmelig smaa, medens andre ere meget store.

Som første Række opstille vi de Ord, som betegne den Egenskab, som tilhører en Ting eller Person, forsaavidt som Navnet paa Stillingen er dannet efter Navnet paa Personen, f. Ex. Umegd (ɔ: Umyndighed, Barndom), af „Umage" (ɔ: Barn eller umyndig Person). Dette Slags Ord dannes dog sjelden ved egentlig Afledning, men sædvanlig ved Sammensætning, især med: skap, dom, og døme; saaledes: Vinskap (Venskab), Frendskap, Broderskap, Mannskap (ɔ: Mands Væsen, Mandemod); Manndom (ɔ: menneskelig Natur), Barndom, Trældom; Herredøme, Meisterdøme. Ved Tilnærmelse til en Betydning af Skik eller Adfærd bruges ellers: Lag, Viis, Haatt, Sed, Ferd: f. Ex. Barnalag, Barnahaatt, Kvendelag o. s. v.

Anm. De afledede Ord af dette Slags synes nu at være yderst faa; hertil hører: Embætte, ɔ: Tjener-Stilling, af Ambaatt, som oprindelig betyder en Tjener, men i G. N. bruges kun som Hunkjønsord om en Tjenestekvinde. Et Par sjeldnere Ord, som nærmest betegne en Skik, have Endelsen „ska", nemlig: Lydska (Folkeskik, af Lyd, ɔ: Folk, Familie), og Bondska (nærmest af Adj. bondsk). Men det gamle Sprog havde flere Afledninger med denne Form, saasom: menska (góðmenska, stórmenska), kvenska, bernska, fólska, þýfska; saavelsom med andre Endelser, f. Ex. mægð (Svogerskab), faðerni (Paternitet), ármenning (Aarmands eller Forvalters Stilling). Jf. mágsemd, frændsemi. Af disse bekvemme Ord kunne dog maaskee enkelte forefindes nogensteds i Landet; og ialfald burde denne Afledningsmaade være meget mere benyttet, end som den nu er.

274. En anden Række bestaar af Ord, som betegne en Samling eller Masse af Tingen. Hertil høre kun faa Afledninger, som: Byske (af Busk), Snære (ɔ: Kratskov, af Snaar), Byrke (i Tel. „Birkje", ɔ: Birkekrat), Ungnøyte (= unge Naut); Leira (Leergrund), Mylda (af Mold), Kviksenda (blød Sandgrund), Grend (= Grannelag), Menneskja (ɔ: Menneskeslægten). Derimod bruges oftere Sammensætning med „skap", som: Buskap, Reidskap, Mannskap; og med andre Ord, saasom: Lag, Tal, Hop og lignende. En Rigdom eller Mængde af Tingen kan betegnes ved et tilføiet: Mengd, Raad, Fylla (f. Ex. Fodermengd, Matraad) og deslige; en Mangel betegnes derimod ved den meget anvendte Form: „løysa", f. Ex. Matarløysa, Foderløysa, Klædeløysa o. s. v.

Anm. Ogsaa her har det gamle Sprog havt flere Afledninger, som nu synes at være forsømte eller ialfald sjeldne. I Særdeleshed mærkes de afledede Intetkjøns-Navne paa Skov og Ved af visse Træer, nemlig: fyri, greni, birki, lindi, eiki, eski, hesli. Hertil høre adskillige af vore Stedsnavne, saasom Espe, Røyne, Fyre (ei at forvexle med Fyrde), Fyresdal, Eikesdal, Byrkestrand. (Jf. G. N. Birkibeinar, som nu vilde lyde som „Byrkjebeinar"). Af disse Afledninger kunne maaskee ogsaa visse Afvigelser i Sammensætningen forklares, saasom det hardangerske „Eikjeskog" og lignende.

Foruden det anførte: Lag, Tal, Hop, er der ellers mange andre, som bruges til Slutningsord for at betegne en Mængde; saaledes: Flokk, Dott, Dune, Rune, Brote, Vase, 'Skare; Bøle, Føde, Elde, Legde, Vinda, Breida, Muga, Mukka, Mylska.

275. Til en tredie Række hører endeel Ord, som betegne en Frembringelse eller Tilvirkning af Tingen. Saadanne ere: Borka (ɔ: Barkelud), Byrkja (Birkesaft), Hæra (Tæppe af Haar), Hempa (Hampetøi, ellers Lærred), Tægja (Kurv af Tæger, ɔ: Trærødder) Teina (Kasse af Teiner, ɔ: Spiler), Vida (Træværk), Timbra (Tømmerværk), Gryta (egentlig Steengryde af Grjot). Ellers blive saadanne Ord oftest dannede ved Sammensætning, f. Ex. Haarduk, Ullgarn, Treverk osv.

Anm. Navne paa Stoffet eller Materialet til Tingen dannes kun ved Sammensætning, især med: Fang, Emne, Byrke, Mauk, To, Ty; f. Ex. Husfang, Stavemne, Sledebyrke.

276. Næst efter de foregaaende kommer en fjerde Række, som har Betydningen af en lignende eller nærkommende Ting af samme Slags, eller nærmest kun en anden Form af den samme Ting. De mærkeligste af disse Ord ere nogle, som betegne Hunkjønnet af en Dyreart, og som dannes ved Afledning af Artens fælles Navn; hertil høre: Søyda af Saud, Fylja (ung Hoppe) af Fyl (jf. Fole), Birna (udt. Binna, ɔ: Hunbjørn), Reva (Hunræv), Kjetta, el. Katta (Hunkat). Disse Afledninger ere imidlertid kun faa, medens derimod de øvrige, som kun betyde en Ting af samme eller lignende Art, ere temmelig mange; f. Ex. Helma (ɔ: Halmstub) af Halm, Ækra (Hvileland) af Aaker, Bytta (Bøtte) af Butt, Skinna (en Hinde) af Skinn, Hetta af Hatt, Hyrna af Horn; Kjevle af Kavl, Mynne af Munn, Øse (Vandslug) af Os o. s. v. Hertil kommer endeel Ord med Endelserne: ing, ling, el, la, saasom: Eksing af Aks, Eling (El), Sopling (jf. Sop), Bendel (Band), Trygel af Trog, Hendla (jf. Henda, ɔ: Haandfuld), Risla (Træ-top, af Ris). Iblandt disse Afledninger med „l" (el, la, ling) ere nogle, som man næsten kunde ansee som Formindskningsord (Diminutiver), saasom: Tygel af Tog, Kistel (liden Kiste), Kringla af Kring (Cirkel), Kidla (Kid), Fiskling (Fiskeunge), Kjetling (Katteunge). Men imidlertid er det kun sjelden at disse Former betegne netop en mindre Ting, hvorimod de sædvanlig kun have en mere begrændsende eller afsluttende Betydning.

Anm. Af Hunkjønsnavne, som ere dannede ved regelret Overførelse eller ved en saakaldet „Motion", forefindes her egentlig ikke mange. Her gives ikke nogen særegen Endelse for Hunkjønnets Navn, saaledes som i Tydsken, f. Ex. Löwinn, Wölfinn (jf. dansk Løvinde, Ulvinde); og desuden har vort Folk, som det synes, ikke været tilbøieligt til at optage den Skik at betegne det ene Kjøn ved et afledet Navn og saaledes ligesom sætte det ned i en underordnet Stilling. For Hunkjønnet af de mest bekjendte Dyr har man gjerne et selvstændigt Navn, saasom: Merr, Ku, Hind, Bera, Su, Tik (jf. § 154); og forøvrigt dannes flere Navne ved Sammensætning, saasom: Elgskolla, Ulvtik, Haregeit, Orrhøna, Ørnamoder. (Ogsaa tildeels for Hankjøn, som: Bjørnkall, Rjupekall, Ædarstegg). Imidlertid mærker man tildeels en Mangel af et omfattende Navn for hvert Kjøn; for Hankjøn bruges rigtignok: Kall, Stegg (om Fugle), Mjølke (om Fiske), og for Hunkjøn: Kolla, Sugga, Tik (om Dyr), Høna (om Fugle), Rygna (om Fisk); men disse Navne bruges kun om nogle Arter og ikke om alle, og et fælles Navn for alle Arter (f. Ex.

Kall og Kolla) kan dog i visse Tilfælde blive nødvendigt. Men den samme Mangel findes nok ogsaa i de beslægtede Sprog. I Dansk bruges rigtignok Sammensætningen med „Han" og „Hun" (jf. Sv. hane og hona), men en saadan Brug af et Pronomen synes at være tvungen og unaturlig.

For Menneskers Navne haves heller ikke nogen omfattende Regel. Vistnok findes ofte to beslægtede Navne for de to Kjøn, men da ere de gjerne begge afledede af et andet Ord; saaledes enten af et Stedsnavn, som: Døl og Døla (af Dal), Fyrd og Fyrdska (af Fjord), eller af et Adjektiv, som: Svenske og Svenska, Danske og Danska, — eller af et Verbum, som: Fostre og Fostra, Rugg og Rugga, Tufs og Tuffa, Sprett og Spretta, Subb og Subba. Imidlertid er der dog nogle faa Tilfælde, hvori kun Hunkjønsnavnet er afledet; saaledes: Kjella af Kall, Vækja af Vaak, Fenta af Fant, Kokka af Kokk, Verta af Vert (egentlig Verd, Verda). Jf. ellers: Finn og Finska, Frende og Frenka (G. N. frændkona), og af G. N. vina (Veninde), granna (Naboerske), gyðja (Gudinde). En Endelse paa „ing" (nærmest at ligne med Tydsk „inn") findes fra gammel Tid kun i et Par Ord, nemlig: Drotning af Drotten, og Kjerling (nu almindeligst Kjerring) af Karl (nu sædvanlig deelt i to Ord: Kall og „Kar"). Forøvrigt blive Navne for Kvindekjønnet sædvanlig dannede ved Sammensætning med et selvstændigt Ord (Kona, Gjenta, Fru), f. Ex. Grannkona, Bondekona, Vevargjenta o. s. v. Og forsaavidt som Navnene kun hentyde paa en Stilling eller Egenskab, bruges det samme Ord for Kvindekjøn som Mandkjøn, f. Ex. Gjest, Erving, Tenar, Vevar, Hushaldar (jf. § 153).

Formindskningsformer eller Diminutiver, som i andre Sprog (især i Tydsken) have saa megen Anvendelse, maa her ansees som manglende; thi de ovennævnte Former med „l" (el, la, ling) gjælde kun i faa Tilfælde som formindskende; derimod findes de ofte som et Slags Dialektformer, idet de i nogle Landskaber træde i Stedet for Stamordet og have samme Betydning som dette, f. Ex. Risel, Hespel, Stigel, Tekkel, Kidling, ved Siden af Rise, Hespa, Stige, Tekkja, Kid. Formindskningsord for levende Skabninger dannes ellers ofte ved Sammensætning med „Unge", f. Ex. Hundsunge, Fuglunge; saaledes ogsaa forstærkende ved Ord, som selv betyde en Unge, saasom: Fylsunge, Kalvsunge, Lambsunge. (Ligesaa Barnsunge). Det almindelige Udtryk for dette Begreb er imidlertid Ordet „smaa", f. Ex. Smaastein, Smaabjørk, Smaabaat. Det bruges saaledes ei alene som Fleerhedsord eller Kollektiv, men ogsaa i Stedet for „liten", da dette sidste ikke passer til Sammensætning.

277. Noget forskjellig fra de foregaaende er en femte Række, som betegner det, som hører til Tingen, kommer fra den, eller er bestemt for den. Hertil hører adskillige Tingsnavne, saasom: Stemne (Træværk omkring en Stavn), Helse (Halsbaand) Erm

276. Næst efter de foregaaende kommer en fjerde Række, som har Betydningen af en lignende eller nærkommende Ting af samme Slags, eller nærmest kun en anden Form af den samme Ting. De mærkeligste af disse Ord ere nogle, som betegne Hunkjønnet af en Dyreart, og som dannes ved Afledning af Artens fælles Navn; hertil høre: Søyda af Saud, Fylja (ung Hoppe) af Fyl (jf. Fole), Birna (udt. Binna, ɔ: Hunbjørn), Reva (Hunræv), Kjetta, el. Katta (Hunkat). Disse Afledninger ere imidlertid kun faa, medens derimod de øvrige, som kun betyde en Ting af samme eller lignende Art, ere temmelig mange; f. Ex. Helma (ɔ: Halmstub) af Halm, Ækra (Hvileland) af Aaker, Bytta (Bøtte) af Butt, Skinna (en Hinde) af Skinn, Hetta af Hatt, Hyrna af Horn; Kjevle af Kavl, Mynne af Munn, Øse (Vandsflug) af Os o. s. v. Hertil kommer endeel Ord med Endelserne: ing, ling, el, la, saasom: Eksing af Aks, Eling (El), Sopling (jf. Sop), Bendel (Band), Trygel af Trog, Hendla (jf. Henda, ɔ: Haandsfuld), Risla (Trætop, af Ris). Iblandt disse Afledninger med „l" (el, la, ling) ere nogle, som man næsten kunde ansee som Formindskningsord (Diminutiver), saasom: Tygel af Tog, Kistel (liden Kiste), Kringla af Kring (Cirkel), Kidla (Kid), Fiskling (Fiskeunge), Kjetling (Katteunge). Men imidlertid er det kun sjelden at disse Former betegne netop en mindre Ting, hvorimod de sædvanlig kun have en mere begrændsende eller afsluttende Betydning.

Anm. Af Hunkjønsnavne, som ere dannede ved regelret Overførelse eller ved en saakaldet „Motion", forefindes her egentlig ikke mange. Her gives ikke nogen særegen Endelse for Hunkjønnets Navn, saaledes som i Tydsken, f. Ex. Löwinn, Wölfinn (jf. dansk Løvinde, Ulvinde); og desuden har vort Folk, som det synes, ikke været tilbøieligt til at optage den Skik at betegne det ene Kjøn ved et afledet Navn og saaledes ligesom sætte det ned i en underordnet Stilling. For Hunkjønnet af de mest bekjendte Dyr har man gjerne et selvstændigt Navn, saasom: Merr, Ku, Hind, Vera, Su, Tik (jf. § 154); og forøvrigt dannes flere Navne ved Sammensætning, saasom: Elgskolla, Ulvtik, Haregeit, Orrhøna, Ørnamoder. (Ogsaa tildeels for Hankjøn, som: Bjørnkall, Rjupekall, Ædarstegg). Imidlertid mærker man tildeels en Mangel af et omfattende Navn for hvert Kjøn; for Hankjøn bruges rigtignok: Kall, Stegg (om Fugle), Mjølke (om Fiske), og for Hunkjøn: Kolla, Sugga, Tik (om Dyr), Høna (om Fugle), Rygna (om Fisk); men disse Navne bruges kun om nogle Arter og ikke om alle, og et fælles Navn for alle Arter (f. Ex.

og „anar" (hvor nemlig „an" er den romanske Endelse), som: Spartanar, Afrikanar o. s. v. I det gamle Sprog brugtes oftere Sammensætning, f. Ex. India-menn, Ægyptamenn, Troiumenn, Rómverjar.

I det gamle Sprog dannedes ogsaa Ættenavne af Personsnavne ved Tillæg af disse Endelser, især „ung" og „ling", saasom: Skjoldung, Sturlung, Yngling, Arnmødling, Knytling. Ligeledes Partienavne af forskjellig Oprindelse, som: Begling, Hekkung, Kuflung. Nu om Stunder dannes saadanne Navne helst ved Sammensætning med: Folk, Mann, Gut, Selle og lignende. Partienavne med nordisk Rod og fremmed Endelse, som: Haugianer, Grundtvigianer og deslige, maa her ansees som uberettigede.

278. Endelig er der en sjette Række, som bestaar af saadanne Ord, som betegne: det som har Tingen eller er forsynet med den: f. Ex. Namne (som har samme Navn), Kjenga (Skaal med „Kjeng", ɔ: Hank), Rygna (Rognfisk), Bytning (som har Botn, ɔ: Bund), Hyrning (af Horn), Spengjing (Slæde med Spong, ɔ: Jernskinner). Hertil høre især sammensatte Ord, som ende paa „ing", saasom: Beinskjefting (Kniv med Beenskaft), Tvibytning, Trirøming (med tre Rum), Seksæring, Trimastring; — tildeels ogsaa med andre Former, som: Fjorføtla (ɔ: Fiirbeen), Tvisterta (Tvestjert), Langføtta (om flere Slags Insekter). Forøvrigt udtrykkes dette Begreb naturligvis oftest ved Sammensætning, f. Ex. Seglbaat, Karmslede, Laaskjerald o. s. v.

Anm. Til denne Række kan man ogsaa henføre endeel Ord, som have Begrebet af en Alder eller en Størrelse, saasom: Aaring (eller Aarung, ɔ: aarsgammelt Dyr), Vetrung, Triæring; Trimæling, Tialning, Einstengel (ɔ: Rum som udgjør en Stang eller 6 Alen i Fiirkant). Jf. G. N. þrinnættingr, fjórnættingr, sexnættingr (Tid af 3, 4 eller 6 Døgn).

c) Subst. af Adj.

279. Af Adjektiver dannes Navneord i stor Mængde, deels til at betegne den Egenskab, som Adjektivet udtrykker, og deels til at betegne en Ting, som har denne Egenskab. Disse Substantiver dele sig altsaa i to Rækker.

I den første betegnes Egenskaben „abstrakt" eller afdragen, saa at det egentlig kun er Adjektivets Begreb, som her bliver overført i Navneords Form. Denne Overførelse skeer paa flere

forskjellige Maader, nemlig, 1) ved kort Afledning paa „e" og „a", saasom: Lette (ↄ: Lethed, af lett), Jamne, Vande, Varme, Traae, Tunge (Tyngde); Linna, Stilla, Sæla, Vissa, Skylda, Fylla, Gleda, Kipna (af kipen); — 2) ved disse Endelser, især: d, t, ka eller ke (ogsaa: ska, ske), saasom: Høgd (af høg), Lengd, Tyngd, Feigd, Vidd, Breidd; Spekt (af spak), Tjukt, Dypt, Blidka, Tverka, Haalka (og Haalska), Illska, Ørska; Saarke, Ljoske, Fælske; — 3) ved Sammensætning med: leike, skap og dom, f. Ex. Storleike, Grannleike, Beinleike, Godleike, Hardleike; Truskap, Klokskap, Blidskap, Tydskap, Traaskap; Ungdom, Visdom, Rikdom. — Formerne „leike" og „skap" have det mest abstrakte Begreb, da de kun bruges om selve Egenskaben, medens derimod de andre Former tildeels ogsaa bruges om en Ting, f. Ex. „Høgd", baade om Høihed og om høie Steder eller Stillinger.

Anm. Til de korte Afledninger hører en Mængde Ord med „løysa" (af laus), som: Gagnløysa, Modløysa, Svevnløysa, Skamløysa, Endeløysa. Til Afledninger med „d" hører en Række med Formen „semd" (af sam), saasom: Annsemd (ↄ: Travlhed), Langsemd, Leidsemd, Meinsemd. Denne sidste Form, som nu er for lidet benyttet, burde netop have Sted i alle Afledninger af Adj. paa „sam", og kunde endog bruges i adskillige andre Tilfælde. Jf. G. N. líðsemd, mágsemd; frændsemi.

Skjønt der saaledes er en Rigdom af gamle Former for denne Afledning har man dog ogsaa optaget en nyere Form, nemlig „heit" (hvorom s. § 256), f. Ex. Friheit, Sannheit, Rolegheit, Lystigheit. Denne Form har endog truet med at fortrænge de gamle Endelser og synes især at have gjort sig nødvendig efter Endelsen „leg" og „ig" (ug), hvor man vel kunde ønske at have Adgang til en kort Endelse (især med „d", som: „igd", „legd" i Lighed med „semd"), men hvor en saadan Form, saavidt man veed, ikke forefindes. Imidlertid er dette „heit" vist ikke saa nødvendigt, som man nu forestiller sig, efterat man i Danske er vant til at see Formen „hed" i allehaande Tilfælde og endog tilføiet til Participier, f. Ex. Forrykthed, Adspredthed, Belæsthed o. s. v. Det gamle Sprog bruger Formen „leik" (leikr) ogsaa efter „leg", f. Ex. i Kongespeilet: undarlegleikr (S. 26), líklegleikr (45), maklegleikr (101). Ellers er det just ikke nødvendigt, at Navneordet altid skal dannes ved en tillagt Endelse, da det ofte er rettere at gaa tilbage til den korte Form, hvoraf Adj. er dannet, f. Ex. Ro (Rolighed), Søma (Sømmelighed) o. s. v. Og forsaavidt en Endelse behøves, maa vel en af Formerne: leike, dom eller skap, kunne gjøre samme Tjeneste som „heit". Man kunde sige, at disse Former ofte blive ilde-klingende, men dette grunder sig mest paa en Vane og har ikke meget at be-

tyde. Man kunde ogsaa sige, at de stundom blive utjenlige, fordi de ere Hankjønsord og altsaa ikke passe i de Tilfælde, da en vis Egenskab skal fremstilles billedlig som et kvindeligt Væsen; men i dette Fald kunde man vel finde en anden Udvei, især hvis man vilde opsøge enkelte gamle Ord, som denne nyere Form synes at have fortrængt (f. Ex. Aast, ɔ: Kjærlighed). Det gamle Sprog betegnede saadanne Billeder meget bekvemt ved Hunkjønsord, f. Ex. sannendi, friðsemi, réttvísi, miskunn, fremstillede som fire Søstre (Kongesp. 106; N. L. 2, 62); eller: ágirni, drambsemi, lostasemi o. s. v., fremstillede som Kvindefigurer (Alex. Saga 153). — Endelig kunde man sige, at den nye Form ikke har nogen fremmed Klang, og at man ligesaa godt kunde optage „heit" i Norsk som „het" i Svensk og „hed" i Dansk, hvor det egentlig ogsaa er fremmedt. Men da Formen ikke hører til Sproget, da den er opkommen ved Forvanskning, og den desuden virker til at fortrænge andre Former, som have bedre Ret, burde man dog søge at undgaae den overalt, hvor der er nogen Adgang til en mere hjemlig Form.

280. Den anden Række, som betegner den Ting, som Egenskaben tillægges, har for en Deel de samme Former som den foregaaende. Hertil hører saaledes endeel korte Afledninger paa „e" og „a" som: Like (ɔ: Ligemand), Unge, Jamne, Kvite, Raude; Bratta, Sletta, Jamna, Skrinna, Grynna, Retta, Ronga; — og dernæst nogle Ord med Endelsen „d" og „ke" (ka), som: Høgd, Lægd, Rømd, Vidd, Breidd; Brunke (ɔ: brun Plet), Mjaakke (et smalt Punkt). Dertil komme ogsaa nogle Ord med Endelsen „ing", saasom: Kviting (et Slags Fisk), Blinding, Arming, Storing, Jamning, Dauding.

Anm. Hertil høre ogsaa et Slags Egenavne uden Endelse, som forhen ere omtalte (§ 244), f. Ex. Blakken, Blakka, Svarten, Svarta, Styggen o. s. v.

Deels til denne og deels til forrige Række høre nogle Intetkjønsord med Endelsen „ende" (inde), saasom: Kvikende (ɔ: levende Skabning), Leidende (ɔ: kjedsommelig Ting), Likende (ɔ: Udsigter, Sandsynlighed), Hardende (Voldsomhed), Visende (Vished, Beskeed). Efter G. N. skulde vi ogsaa have: Rettende, Rangende, Sannende, Fagrende, Godende og flere.

B. Afledede Adjektiver.

a) Adj. af Verbum.

281. Blandt de afledede Egenskabsord maa de, som udgaae fra Verberne, tages først i Betragtning. Disse Ord ud-

gjøre en stor Mængde og dele sig i flere Rækker, hvoraf nogle slutte sig saa nær til Stamordene, at de endog betragtes som Former af Verberne under Navn af Participium (§ 202.) De øvrige Ord, som høre hertil, have rigtignok en mere forskjellig Afledning, men lade sig dog sammenføre under temmelig omfattende Regler.

Af de fem eller sex Rækker, hvori disse Ord dele sig, mærke vi først en, som har Fællesbegrebet: vorden, fremkommen, indtraadt i en vis Stilling eller Tilstand. Hertil høre de Participier, som komme af uindvirkende (intransitive) Verber og betegne en fuldendt Forandring eller Hændelse. Deres Former ere: — en (af stærke Verber), d, t, ad (af de svage), f. Ex. faren, komen, sloppen, stigen, vaksen; grodd, flydd, rømd, dæst; minkad, kviknad, dovnad.

Anm. Forholdet imellem disse Former er forhen omtalt (§ 207, 219). De Ord, som høre til denne Række, ere egentlig ikke mange, men kunne lettelig mangfoldiggjøres ved Sammensætning med Partikler, som: utfaren, avliden, utlivd o. s. v.

282. En anden og meget større Række har Begrebet: paavirket, behandlet eller gjort. Hertil høre de Participier, som dannes af de indvirkende eller transitive Verber; og disse Ord have ganske de samme Former som første Række, nemlig: en, d, t, ad; f. Ex. bunden, driven, broten, teken, haldèn, dømd, gløymd, bygd, mælt, løyst, bytt; kastad, lagad, blandad.

Anm. Disse Ord ere altsaa Fortids Participier med passiv Betydning. De ere temmelig mange, da en saadan Form kan dannes af de fleste indvirkende Verber. Desuden blive de ogsaa mangfoldiggjorte ved Sammensætning med Partikler, f. Ex. tilbunden, utløyst, tillagad o. s. v.

283. En tredie Række har Begrebet: virkende eller værende i en vis Tilstand, — og betegner altsaa en ufuldendt eller vedblivende Udretning. De hertil hørende Ord have en almindelig fælles Form, nemlig Endelsen „ande", og udgaae baade fra indvirkende og uindvirkende Verber, dog mest fra de sidste; f. Ex. farande, komande, gangande, buande, vakande. Med fuldkommen

paavirkende Betydning bruges denne Form her noget sjelden, saasom: rivande, bitande, støytande, skurande, steikjande.

Anm. Disse Ord kunde ansees som Samtids Participier (Part. præsens) med aktiv Betydning (§ 237). Men det er her at mærke, at de Ord, som dannes med Formen „ande" af de indvirkende Verber, have oftere en passiv Betydning og henhøre saaledes til den følgende Række. De virkelig aktive Ord blive ellers meget brugte i en affondret Stilling eller som Adverbier, f. Ex. koma dragande (med), koma støytande o. s. v.

284. Som Modsætning hertil er der en fjerde Række med Begrebet: paavirkelig, som man kan behandle eller gjøre noget ved. Disse Ord udgaae altsaa fra de indvirkende Verber og udtrykke oftest en Mulighed, tildeels ogsaa en Bekvemhed eller Værdighed. Deres Form er for en stor Deel den samme som i forrige Række, nemlig „ande"; saaledes: takande (som kan tages), brukande (brugbar), ventande, etande, drikkande; ligesaa: gjerande (raadeligt at gjøre), lastande (lastværdig), havande (værd at have), sjaaande (seeværdig), sætande (værd at mærke). En anden Form er „leg", saasom: venteleg, truleg, vinneleg, tolleg, leseleg o. s. v.

Anm. Hertil høre ogsaa nogle korte Afledninger, som: skjær (ɔ: som man kan skjære), mæt (værd at „meta", agte), tøk (som kan tages), før (som kan befares), hardsløg (haard til at slaae). Enkelte sammensatte Ord dannes som Participier, f. Ex. hardlæst (haard at tillaase), lettrodd (om en Baad), beinkløyvd (om Træ), snargjord (om Arbeider). Jf. lettfengd (let at faae), hardgjengd (haard at gaae paa).

Formen „ande" bruges her altsaa baade for aktiv og passiv Stilling, og for en stor Deel kun i passiv Betydning; især bruges den meget ved en Nægtelse og saaledes ogsaa med Partikelen „u", f. Ex. umissande (uundværlig), ugløymande, ufyllande, ulækjande.

285. Ved Siden af de foregaaende er der en femte Række, som har Begrebet: tilbøielig til at gjøre noget, vant eller skikket til en vis Virksomhed eller Tilstand. De sædvanligste Former for denne Række ere Endelserne „en" og „all"; f. Ex. sleppen (ɔ: som let giver Slip), liven (ɔ: skaansom), trøyten, sturen; kviden, søkjen, fengjen (ɔ: let fængende); lekall, skakall, blaasall, grinall, tøvall. Noget sjeldnere i denne Betydning er Endelsen „ig" (eller ug),

saasom: lydig, kunnig, skynug, tolug, rødug. Derimod er der en bekvemmere Form, som tildeels bliver meget benyttet, nemlig „sam", f. Ex. sparsam, strævsam, hjelpsam.

Anm. Hertil høre ogsaa nogle korte Afledninger, som: spar (sparsom), snak, lut, kverv, skjot; gjæv (af giva), svæv (af sova), før (farende), tøk (tagende), langdrøg (af draga). — Enkelte Ord faae tillagt „d" eller „t" (som Participierne); saaledes: sumd (vandt at svømme), kjend, tenkt, snartenkt, sanndrøymd, sannspaadd, nærsedd, tunghøyrd.

De hertil hørende Ord med „en" ere forskjellige fra Participierne af denne Form og dannes ligefrem af Infinitiv. F. Ex. biten (ɔ: bitter, bidsk) har lukt i (ii) og adskiller sig saaledes fra det „biten" (i'), som betyder bidt; — ligesaa: dragen (ɔ: trækkende) forskjelligt fra Participiet „dregen". — Paa nogle Steder forekommer denne Form sjelden; det samme gjælder om Formen „all", som paa nogle Steder bruges meget ofte, paa andre Steder (f. Ex. i Hardanger) meget sjelden.

286. Endelig er der ogsaa en Række af Ord, hvis Fællesbegreb er mere ubestemt og kan omtrentlig udtrykkes som: forbunden med en Tilstand, medførende eller foraarsagende en vis Hændelse. Disse Ord have Formerne „leg" og „sam", f. Ex. høveleg, sømeleg, hyggjeleg, syrgjeleg, grøteleg, løgjeleg; vaagsam, heftesam, strævsam, kostsam (el. kostasam, ɔ: bekostelig). Imidlertid have disse Ord megen Lighed med dem, som dannes af Navneordene, og deres Stamord kunde tildeels ansees som et afledet Substantiv.

Anm. Efter det foregaaende kan een og samme Form tildeels betegne to forskjellige Begreber; saaledes: „gangande", 1) gaaende, og 2) som man kan gaa paa; ligesaa: „vaagsam", 1) vovende (om Person), og 2) vovelig (om en Gjerning). Forskjellen vil sædvanlig let skjønnes af Sammenhængen.

b) Adj. af Substantiv.

287. De Egenskabsord, som udgaae fra Substantiverne, kunne efter Betydningen deles i to Hovedrækker. Den første af disse har Fællesbegrebet: havende, som har Tingen eller er forsynet med den. Hertil hører en stor Mængde Ord, som have forskjellig Form og dele sig nærmest i tre Afdelinger efter en vis

Forskjel i de Ting, som nævnes ved Stamordene. Naar Tingene tænkes som eenlige og begrændsede, faar Adjektivet sædvanlig samme Form som et Participium, nemlig Endelsen: ad, d, t, f, Ex. bukad, (ɔ: buget, tyk), ringad, skyad, sakad; myld (af Mold). hærd (af Haar), øygd (af Auga), hendt (af Hand), føtt (af Fot), litt, el, litad (af Lit, Farve). Naar Tingene derimod tænkes som en Fleerhed eller Mængde, faar Adjektivet ofte en anden Endelse, nemlig „utt" (ott), saasom: steinutt (fuld af Sten), tuvutt, bakkutt, haarutt, flisutt, kvistutt, flekkutt, rukkutt. Naar Stamordets Begreb ikke er nogen egentlig Ting, men kun en Tilstand eller Egenskab, kan Adjektivet faa Endelsen „ig" eller ug; saaledes: svevnug (søvnig), lystig, modig, viljug, sedug, vitug, minnug, dygdig, kraftig.

Anm. Formerne af den første Art bruges mest i Sammensætning, saasom: berr-armad, berrhovdad, tunnskyad, laagfjellad, storaksad; letthendt, lettføtt, blaaøygd, ljosbrynt, laagmælt, laaglendt, tvirømd, tvitrædd. Deres Lighed med Participium kan forklares saaledes, at man har tænkt sig et afledet Verbum som Mellemled, f. Ex. hæra (behaare) og deraf hærd. En anden Verbalform, nemlig „en", findes ogsaa i enkelte Ord, som: auren (gruusagtig), gruten (grumset), senden (sandig).

Af Kollektiver dannes helst Adj. paa „utt" i Betydningen: fuld af, beheftet med, f. Ex. moldutt, sandutt, sotutt, kolutt, skjeggjutt. — Ord paa „ig" (ug) dannes her sædvanlig kun af Abstrakter eller Tilstandsord, altsaa noget forskjelligt fra den danske og svenske Brug og tildeels ogsaa fra den gamle norske. Jf. Dansk: sandig, stenig, bjergig; Sv. sotig, kolig, lerig; G. N. hélugr, saurugr, tjörugr; — her allesammen med „utt".

288. Den anden Række staar ligesom i Modsætning til den første og har Begrebet: tilhørende eller vedkommende. Hertil hører Formen „sk", som især bruges til Afledning af Navne paa Folkeslag, Lande og Steder, f. Ex. finsk, dansk, engelsk; upplendsk, nordmørsk, trondhjemsk; — men sjelden i andre Tilfælde, som: bondsk, himmelsk. Forøvrigt bruges Formen „leg", især med Begrebet: vedkommende eller passende for, saasom: mannleg, barnleg, folkeleg, meisterleg, narreleg. Jf. vaarleg, aarleg, dagleg.

Anm. Et Par gamle Former: „versk" (indverskr, rómverskr) og „nesk" (saxneskr, gotneskr) synes nu at være bortfaldne. I Stedet for Adj. paa „sk"

bruger man nemlig nu ofte Subst. i Genitivs Form, f. Ex. Nordlands, Trondheims, Mandals (jf. utanlands, utanriks). Ved enkelte Ord er det vanskeligt at finde nogen passende Form, f. Ex. ved Telemark og Heidemark, da „telemarksk“ og „heidemarksk“ er for haardt, medens derimod „Telemarks“ „Heidemarks“ er feilagtigt og burde hellere hedde: Telemarkar, Heidemarkar.

289. Ved Siden af disse Hovedrækker er der ellers endeel Ord, som slutte sig nærmest til den første Række, men have en vis Afvigelse i Betydningen, idet de kun udgaae fra Tilstandsord (eller Abstrakter) og have Fællesbegrebet: forbunden med, eller ledsaget af en vis Tilstand. Disse Ord have Formerne: all, leg, og sam; f. Ex. frostall, mødall, vaasall, sorgall, svikall; annsam (af Onn), skadsam, mødesam, minnesam, aalvorsam; roleg, fredleg, gagnleg, faarleg, lukkeleg. Den første Form (all) er dog noget sjeldnere og udgaar tildeels fra Verbets Form.

Anm. Adskillige andre Begreber udtrykkes ved Sammensætning. En Lighed med Tingen betegnes oftest efter en særlig Egenskab, f. Ex. steinhard, iskald, snjokvit; sjelden med et mere omfattende Ord saasom „voren“ og „fengen“ (= dansk: agtig), f. Ex. beinvoren (beenagtig); paa enkelte Steder bruges dog saadanne Ord ofte, saaledes i Hardanger, f. Ex. tjovvoren (tyvagtig), i Søndmør: fantefingjen, bjønnfingjen, nautefingjen, o. fl. En Fylde eller Rigdom af Tingen betegnes ved: fengd, kjend (Trondh. Stift), sam, full, rik, god; f. Ex. steinfengd, steinkjend, fjellkjend, graskjend; folksam, regnsam, vindsam; vatsfull, laubrik; korngod, grasgod. En Mangel betegnes derimod overalt ved „laus“, f. Ex. klædelaus, raadlaus, meinlaus o. s. v.

c) Adjektiv af Adjektiv.

290. Endelig er der ogsaa en Mængde af Egenskabsord, som dannes af andre Adjektiver, og som især tjene til at betegne en vis Grad eller en vis Styrke og Varighed ved Egenskaben. De Former, som hertil blive mest benyttede, ere: leg, sam og samleg; f. Ex. lettleg, tungleg, veikleg, kjærleg, makleg; varsam, reinsam; vandsam, tungsam, langsom; langsamleg. Ellers bruges Sammensætning med enkelte andre Ord, især med: „voren“, f. Ex. feinvoren (ɔ: noget feen), furvoren (fyrlig), illvoren, hardvoren, stillvoren o. s. v.

Anm. Ved „leg" betegnes gjerne en mindre Grad eller Styrke, men tildeels en større Varighed; ved „sam" betegnes helst en hyppig eller sædvanlig Forekomst, altsaa en vis Varighed, f. Ex. vandsam, ɔ: som pleier at være „vand" (ɔ: kræsen). Det samme er Tilfældet med Formen „samleg", som dog er noget sjelden.

Til denne Række høre især de førnævnte Former „voren" og „fengd" (eller fengen); dog er den sidste sjelden og bruges mest nordenfjelds; f. Ex. spakfengd, turrfengd (i Søndmør „fingjen": klenfingjen, turrfingjen, smaafingjen). Af andre Sammensætningsord mærkes følgende: a) om Natur og Sind: kynd, lynd, haattad; f. Ex. smaakynd, godkynd, fulkynd; godlynd, lettlynd, lauslynd; godhaattad, illhaattad; — b) om Adfærd: før, laaten; f. Ex. feinfør, lettfør, hardfør; varlaaten, storlaaten, blidlaaten; — c) om Udseende: leitt og dæmd: langleitt, smaaleitt, raudleitt; ljosdæmd, bleikdæmd, svaldæmd.

C. Afledede Verber.

a) Verbum af Verbum.

291. De Verber, som dannes af andre Gjerningsord, kunne her deles i to Rækker, hvoraf den første omfatter endeel Tilstandsord eller uvirksomme Verber af forskjellige Slags. Under denne Række kunde vi først nævne de Ord, som have Endelsen „st" med tilbagevirkende Betydning, f. Ex. møtast (møde hinanden); men denne Form har, som forhen bemærket, en særegen Stilling og kan nærmest betragtes som et tilføiet Ord. (S. § 239). Derimod findes der endeel virkelige Afledninger med en paa sædvanlig Maade tilføiet Konsonant (n, l, r, s, t) og for det meste med Betydningen: begynde, forsøge, holde ved eller befatte sig med at gjøre noget; f. Ex. sovna (begynde at sove), dropla (dryppe smaat), dundra og dunsa (buldre, af dynja, dunde), svigta (bøie sig tidt, af sviga) Men i disse Ord er Fællesbegrebet for det meste dunkelt og vaklende, saa at de ikke give nogen omfattende Regel.

Anm. De Ord, som dannes med „n" ere de mest regelrette og have Fællesbegrebet: begynde at gjøre; saaledes: vakna (til vaka), tagna (tegja), livna, setna, stikna, flakna, flotna, slitna. Dog kunne nogle nærmest henføres til et Particip eller Adj. paa „en", som: brotna, sprotna, rivna, klovna, bogna, smoltna. Ordene med „l" og „r" have oftest Begrebet: forsøge, befatte sig

med, gjøre saa smaat; f. Ex. tribla (jf. triva), rugla, surla, tusla, ringla; klivra, valtra, vimra, tøvra, sutra, bivra, klembra, gnaldra (gnella). Ordene med „s" have lignende Betydning eller ogsaa: gjøre tidt, stærkt eller klodset; saaledes: dragsa, gnagsa, flogsa, kaffa (kava), kramsa, kvimsa, balsa, vassa (vada). Enkelte Ord med „t" have ogsaa et saadant Begreb af tidt og smaat, saasom: kremta, grymta, fengta, flugta, glimta; — men disse Ord kunne tildeels henføres til et afledet Subst., f. Ex. drifta (til Drift), røkta (til Røkt af røkja). Endelig findes enkelte Ord med „k", som have et lignende Begreb, saasom: dunka (til dynja), grunka (gruna), blunka (blunda), tuska (tysja), trakka (for tradka, til treda).

292. Den anden Række er af større Betydenhed, skjønt den ikke indeholder nogen stor Mængde af Ord. De hertil hørende Verber have nemlig en tildrivende Betydning, altsaa Begrebet: lade gjøre, faae noget til at gjøre det, som Stamordet betegner. De dannes ved simpel Overførelse og ofte ved Omlyd, f. Ex. setja (af sitja, sat), vikja (af vika), grøta (af graata), løypa (laupa), vekkja (vaka), hengja (af hanga). De mærkeligste ere de, som dannes af Fortidsformen i de stærke Verber, saasom: velta Impf. velte (omvælte noget) af velta, Impf. valt (vælte selv), jf. smetta, sleppa, renna, svæva, beita, fløyta, støypa, føra, og flere, som forhen ere omtalte under § 246.

Anm. Besynderlig nok synes en saadan Afledning at mangle i adskillige Tilfælde, hvor den netop vilde være til god Hjælp; saaledes have vi intet tildrivende Verbum af ganga, standa, koma, stiga. Nogle, som forefindes i det gamle Sprog, synes nu at være forglemte, saasom: drekkja (lade drikke), skjelva (faae til at skjælve), svøra (besværge), kynna (lade vide, af kunna, eller Adj. kunn); imidlertid ere enkelte af disse Ord saa nødvendige, at de atter bør føres i Brug.

b) Verbum af Subst.

293. De Verber, som komme af Navneord, lade sig dele i to Hovedrækker, efter som de enten betyde en Tilstand eller en Virksomhed. Den første Række omfatter endeel Ord med Begrebet: faae Tingen, blive forsynet eller beheftet med den; de have oftest Formen „st", som: lauvast (faae Løv), frævast (faae Frø), yllast (af Uld), aldrast, modast, lukkast, magtast. Enkelte Ord forekomme uden „st", som: bløma (faae Blom, ɔ: Blomster),

eksa (sætte Ax), rusta (ruste), hela (belægges med Hela, ɔ: Riim), skya (blive skyet). Nogle Ord have Begrebet: blive noget, saasom: dagast, vaarast, mannast, kvelda(st), hausta; — andre have Betydningen: være, forestille eller ligne, saasom: træla (arbeide som en Træl), gjesta (være Gjest), svina (føle som Svin) o. s. v. Hertil høre især endeel upersonlige Verber, som: regna, snjoa, tela, isa, eima, fossa, strøyma.

Anm. Adskillige Ord, som betyde: at bruge eller behandle en Ting, slutte sig nærmere til den følgende Række, f. Ex. sigla (af Segl), klykkja (af Klokka), blada, stava, staura, vedra, sætra.

294. Den anden Række betegner en større Virksomhed, dog tildeels uden noget andet Objekt end det, som er betegnet ved Stamordet. Betydningerne kunne adskilles saaledes: 1) tilveiebringe eller skaffe Tingen, f. Ex. fiska, mjølka, høya, elda, røykja; husa, vega, gjerda, mura, ysta (ɔ: gjøre Ost); — 2) give Tingen, forsyne noget med den, f. Ex. mata, vatna, fodra, duka, gylla, (af Gull), skjefta, bøta, hysa (ɔ: tage i Huus); — 3) tilrede eller behandle med Tingen, saasom: saga, øksa, hamra, pløgja, horva, kjemba, neva, femna.

Anm. Ved en Overgang i Begrebet eller ved en Forandring i Objektets Stilling, kan Verbet stundom faae Betydningen: fratage eller berøve: f. Ex. „kvista" er egentlig at samle eller bruge Kviste, men „kvista eit Tre" er at blotte Træet for Kviste; jf. kolla (eller kylla), kaala, grasa, skala, skinna, hæra. Dette er noget ubekvemt, da der stundom bliver to modsatte Betydninger, f. Ex. „skinna", sætte Skind paa, og tage Skindet af. Imidlertid kan det sidste Begreb lettelig betegnes ved Sammensætning med „av" (avkvista) i Lighed med: avklæda, avsko, avberkja og flere.

c) Verbum af Adjektiv.

295. De Verber, som komme af Egenskabsordene, dele sig ogsaa i to Rækker, eftersom de betegne en Tilstand eller en Paavirkning. Den første Række har Fællesbegrebet: faae en Egenskab, blive saa eller saa. De hertil hørende Ord have to eller tre forskjellige Former. Nogle dannes kun ved simpel Overførelse og oftest med et tilføiet „st", saasom: varast (blive varsom), jamnast, stillast, friskast, herdast, linnast, rømast, lengjast, tyngjast, blygjast (af bljug). Andre dannes derimod med „n" (na), saasom:

lettna (blive lettere), ljosna, myrkna, klaarna, spakna, mjukna, hardna, kvikna, raudna, graana. Endelig dannes enkelte Ord med „k" og oftest med et sluttende „st"; saaledes: minka (af Roden „min", jf. mindre), linka (blive lindere), smækka (af smaa); grønkast, berkast, dyrkast, smalkast, klinkast (af klen).

Anm. Af Adjektiver, som betegne Udseende, dannes ellers endeel Verber ved simpel Overførelse og med Begrebet: have eller fremvise en Egenskab. Saaledes: lysa (see lyst ud), myrkja, blenkja, kvita, sverta, rauda, blaaa, grøna, gula. Disse Ord bruges oftest upersonligt med „i" eller „paa", f. Ex. „det kvitar i Kyrkja" (ɔ: Kirken viser sig som en hvid Plet). De bruges mest i det Nordenfjeldske og ere ikke ganske almindelige, men da de ere lette at forstaae, og deres Mening er vanskelig at gjengive med andre Ord, kunne de være til stor Fordeel for den poetiske og beskrivende Stiil.

296. Den anden Række har Begrebet: give en Egenskab, gjøre at noget bliver saa eller saa. De hertil hørende Ord dannes for en stor Deel ved simpel Overførelse, saasom: letta (gjøre lettere), retta, jamna, greida, bleikja, kvessa, festa, herda, mykja, fylla, løysa. Endeel andre Ord afledes med „k" (ka), saasom: berka (ɔ: blotte, af berr), turka, smalka, sælka, linka, beinka, seinka, blidka, vidka (udtalt vikka). Jf. reinska.

Anm. I nogle faa Ord findes en hertil hørende Form med „g", saaledes: fjølga (formere), vigga (for vidga); jf. glæggast (af glæ). En anden sjelden Form er „r" (egentlig Overførelse af Komparativ), som i: lindra (af linn), skymra (af skum), vakra (af vak). En saadan Form vilde ofte være nyttig til at betegne en Forstærkelse eller høiere Grad.

Det kan endnu tilføies, at enkelte Verber ogsaa udgaae fra Adverbier og andre Partikler. Blandt disse mærkes nogle, som dannes af Steds-Adverbier og have Begrebet: flytte eller føre i en vis Retning; saaledes: attra (føre tilbage), ovra, nedra, indra, ytra; sydra, nørdra (især om Vinden). Endelig kan man ogsaa danne Verber af forskjellige Ord til at betegne en særegen Brug eller en idelig Gjentagelse af selve Ordet, f. Ex. heia (raabe hei), hyssa (sige hyss), neia (sige idelig nei); jf. soa, aa'a, dua, ia (el. dia), kjæra (sige „kjære"), raufta (kalde En „rauft") og flere lignende.

Oversigt.

297. Efter den foregaaende Fremstilling er det de Ord, som udgaae fra Verberne, som sædvanlig udgjøre den største Mængde

og have de fleste Former. Af de Verber, som betegne en Tilstand eller en Virken uden nogen egentlig Indflydelse, kan der dannes Navneord til at betegne selve Virkningen (§ 268) og den virkende Ting (§ 270); ligeledes Adjektiver til at betegne, at noget har været eller er i Virksomhed (§ 281, 283) eller er tilbøieligt dertil (§ 285), og tildeels ogsaa et andet Verbum med paavirkende eller tildrivende Betydning (§ 292). Af de Verber, som betegne en Paavirkning, dannes Navneord til at betegne selve Gjerningen og den virkende Ting (268, 270), tildeels ogsaa en paavirket og en medvirkende Ting (269, 271), — og ligeledes Adjektiver, som betegne, at noget er paavirket eller kan blive det (282, 284). Hvor et tildrivende Verbum, som ovennævnt, finder Sted, ville begge disse Rækker følges ad, saa at Ordets Slægt i det hele faar et dobbelt Omfang; saaledes f. Ex. ved Stamordet „fara", hvor det afledede Verbum „føra" medbringer en ny Række af beslægtede Ord.

Anm. Enkelte Ordslægter, som udgaae fra et Verbum, ere allerede forhen omtalte; og foruden disse kan et Par fuldstændigere Exempler her tilføies:

Af sitja (sit, sat): Sitjing, Seta; Sitjar, Sete (Busete): Saat, Sæte; — seten (vanseten), sitjande, sæt (krakksæt); — setja (tildrivende V.); deraf Setjing, Setning, Setnad, Set; Setjar; — sett, setjande. Sideordnede: sæta (til Saat), setna (til seten).

Af draga (dreg, drog): Draging, Dragning, Drag (§ 272), Drog, f. (aab. o), Droga (aab. o), Dragar, Dragster, Draatt, Dregt (?). Drog, f. (oo), Drøge, n — dregen (Particip), dragande, dragen, dragsam, drøg (langdrøg). Sideordnede: Drætte, n. (til Draatt), draatta, dragsa, dragna.

Af vaka: Vaking, Vakster (jf. Vakt); Vakar, Voka (aab. o); — vakt (utvakt), vakande, vak, vaken, vaksam. Begyndende: vakna. Tildrivende: vekkja; dertil: Vekkjing, el. Vekning, Vekkjar, Vekkja, f. og flere.

298. Af Navneord blive Verber, som betyde at faae eller afgive Tingen (§ 293, 94), og ligeledes Egenskabsord til at betegne, at noget har Tingen eller hører til den (287, 88). Af enkelte Ord afledes ogsaa andre Navneord til at betegne noget, som ligner Tingen eller tilhører den (276, 77); dog ere disse Ord noget ulige og forskjellige i Betydningen. (Jf. § 273 og f.)

Derimod dannes ofte beslægtede Ord af de afledede Verber og Adjektiver.

Anm. Disse Ordslægter ere mere spredte og mindre omfattende. Nogle Exempler kunne her tilføies:

Mann, — mannast, manna (ɔ: bemande); Adj. mannleg, mannad, ment (faament), mensk (?); Subst. Menne, n. Menning, m. (Aalmenning, Trimenning), Mennesskja, Mannskap, Manndom.

Land, — landa, v. n., lenda; lend (vaatlend), lendsk (utlendsk), landleg; Lende, n. Lenda, f. (Nylenda), Lending (Utlending).

Mold, — molda, og mylda, v. a., myld (lausmyld), molden (?), moldutt; Mylda.

Haar, — haara og hæra, v. a., hærast; hærd (graahærd), haarutt; Hæra, f. (§ 275).

Maal — maala (aamaala), mæla, v. a., mælt (laagmælt), maalug; Mæle, n. Mæle, m. Mæling (Trimæling).

299. **Af Egenskabsord (Adj.) afledes Verber, som betyde at faae eller give en Egenskab (295, 96), og ligeledes Navneord, som betegne selve Egenskaben og tildeels Tingen, som har den (279, 80). Ofte afledes ogsaa et andet Adjektiv til at betegne en vis Grad i Egenskaben (§ 290). Af de afledede Verber dannes beslægtede Ord paa sædvanlig Maade.**

Anm. Disse Ordslægter ere sædvanlig nogenledes fuldstændige og regelrette. Som Exempler kunne anføres:

lett, — lettast og lettna, v. n. letta, v. a., Lette, m. Lettleike; Lette, n. (om let Korn); lettleg; jf. lettvoren.

full, — fyllast, v. n., fylla, v. a., Fylla, f. Fullskap (jf. Fullnad); fulleg (el. fulleleg). Af Verbet fylla: Fyll, Fylling, Fyllesta.

lang, — lengjast, v. n., lengja, v. a., Lengd, f. Lang, m. Longa (en Fisk), Lengja (Strimmel); langleg, langsam. Jf. Verbum: langa og lengta; Adv. lenge og longo.

hard, — hardna og herdast, v. n., herda, v. a., Hardleike, Hardskap, Harding, m. hardleg. Af Verbet: Herding, Herdsla.

turr, — turkast (og torna), v. n., turka, v. a., Turrleike, Turrskap; turrleg, turrsam, turrfengen. Af Verbet: Turk, Turka, Turking. (Afvigende: Torre, Torste, tyrst).

Det kan endnu anmærkes, at det kun er de simpleste og tydeligste Afledningsmaader, som i det foregaaende ere opregnede. Ved en nærmere Granskning af enkelte Ord vil det ofte vise sig, at det, som nu kan ansees som

Stamord, er selv afledet af et andet Ord, som enten nu er blevet ubekjendt, eller hvis Sammenhæng med det afledede Ord er bleven noget utydelig. For at tage et Exempel af afledede Verber, kunne vi nævne Ordet „sekta" (D. sigte, ɔ: give Sag, beskylde); dette synes nu at staa nærmest ved „Sak"; men imidlertid er der flere Ord, som her maa tages med. Der har nemlig været et stærkt Verbum „saka" (Goth. sakan) med Imperf. „sok"; og heraf kommer da: Sak, f. Sokn, f. og søkja (jf. hardsokt); af Sak dannes atter: saka (give Sag), sekja (dømme skyldig), og sek, adj. (sagskyldig); heraf: Sekt, f. (Skyld, Straf), og deraf endelig: sekta. Enkelte af disse Ord ere nu kun bekjendte af det gamle Sprog; men i en Betragtning af Ordenes Slægtskab maa de alle haves for Øie.

300. Endelig kan det endnu mærkes, at enkelte Forandringer i Begrebet ikke betegnes ved Afledning, men ved Sammensætning med Partikler eller andre Ord, som stilles forved Hovedordet. Saaledes bliver en Forstærkelse i Verbernes Betydning ofte betegnet ved Ordet „stor", f. Ex. storspringa, storlægja, storskrika; og derimod en Formindskelse ved „smaa", saasom: smaaregna, smaaropa, smaaskunda seg. Ogsaa ved Navnord kan noget lignende finde Sted, saasom: Storgaava, Storverk, Storvarme; Smaaverk, Smaasending. Forøvrigt betegnes en usædvanlig Grad eller en Overdrivelse ved „ov" og „for", en Mangel ved „van" og „u", en Feil eller Mislighed ved „u" og „mis", hvilket allerede forhen er kortelig omtalt (§ 259). De fleste af disse og lignende Sammensætninger finde Sted ved Substantiverne og ved de Adjektiver, som dannes af Verberne.

Anm. Nogle af disse Ophavsord kunne sættes til flere forskjellige Slags Ord, andre kun til eet eller to Slags Ord. Saaledes bruges „u", „van" og „ov" helst ved Substantiv og Adjektiv, „mis" ved Subst. og Verbum, „for" helst ved Verbum og Participium. Ved andre Adjektiver ansees „for" som frasskilt Ord med Betydningen: for meget, alt for, hvilket ellers er en nyere Brug af dette Ord i Stedet for G. N. „til" (ligt Eng. too, og Tydsk zu), f. Ex. for myket, G. N. til mikit. En Forskjel i Betydningen er at tagttage saavel imellem „ov" og „for", som imellem „u", „van" og „mis"; f. Ex. ovdyrt (usædvanlig dyrt) lidt forskjelligt fra: for dyrt; jf. ovmyket (overmaade meget) og: for myket. Ligesaa: Ulukka (Ulykke, Skade), Vanlukka (Mangel paa Lykke); Utru (ond Tro), Vantru (Mangel paa Tro), Mistru (feilagtig eller falsk Tro); Uminne (ingen Erindring), Vanminne (for dunkel Erindring), Misminne (feilagtig Erindring). Imidlertid findes „mis" undertiden i en af-

vigende Betydning, hvilket allerede finder Sted i Gammel Norsk (f. Ex. mislíka, missemja); jf. D. Mismod, Mistanke. Men i tvivlsomme Tilfælde burde man dog helst holde sig til den regelrette Brug, f. Ex. Mistanke om en falsk Tanke, Misgjerning om en daarlig Gjerning, men ikke egentlig om en Udaad.

Femte Afdeling.

Sætningslære.

301. I en sammenhængende Tale behøves der sædvanlig en Sammenstilling af to eller flere forskjellige Ord til at udtrykke en fuldkommen Tanke eller Mening. I en saadan Sammenstilling, eller saakaldet Sætning, blive altsaa de enkelte Ord at betragte som Led eller Dele og kunne saaledes deles i tre Slags, nemlig: nævnende, fortællende og udfyldende Led (Nomen, Verbum og Partikel). De to førstnævnte Led ere her de nødvendigste, da nemlig enhver Sætning maa først have et Ord for Tingen, som der tales om (Opnævningen, Subjektet), og dernæst et Ord for Tingens Gjerning eller Forretning (Omtalen, Prædikatet); f. Ex. Maanen (Subjekt) lyser (Prædikat). Et nævnende og et fortællende Led er saaledes allerede nok til at udgjøre en Sætning, men hertil kommer ofte adskillige Tillæg og Udfyldninger, som kunne bestaae af flere Ord og tildeels endog danne Undersætninger med et eget Subjekt. I sidste Tilfælde er Sætningen sammensat og deler sig i to eller flere enkelte Sætninger, hvis indbyrdes Forbindelse kan være noget forskjellig.

Anm. I Ordenes Sammenstilling eller Syntaxen har dette Sprog naturligviis meget tilfælles med de nærmest beslægtede, og det behøves altsaa ikke her at forsøge paa en fuldstændig Udvikling, da det vel kan være nok at opstille de vigtigste Punkter i en sammenhængende Orden og derved paavise de forskjellige Afvigelser fra Gammel Norsk og fra Nabosprogene. Ellers kan det bemærkes, at dette Sprog for Tiden nærmest maa betragtes som et Omgangssprog uden Litteratur, altsaa som en Dagligtale, hvori en streng Sætningsorden ikke er saa nødvendig som i et Bogmaal, da nemlig Betoningen og

den mundtlige Fremførelse er tilstrækkelig til altid at fræmhæve den vigtigste Deel af Tanken, og da enhver Utydelighed strax kan afhjælpes ved en Omstilling eller en Gjentagelse af et Led i Sætningen. Paa Grund heraf har Talesproget ogsaa adskillige Ordstillinger, som ikke altid vilde være tjenlige i det skriftlige Sprog, men som dog kunne komme til Brug i visse Stilearter, og især i Samtaler og Fortællinger af Hverdagslivet, hvor man netop vild søge at efterligne Dagligtalen.

I. Nævnende Led.

302. Til de nævnende Led regne vi først Substantiver og Pronomener som egentlig Nævning, og dernæst Adjektiverne, som udfyldende eller understøttende Nævning. Disse Ord kunne have to forskjellige Stillinger i en Sætning, nemlig enten en fri og virkende Stilling som Subjekt (Opnævning) eller en bunden og paavirket Stilling som Objekt (Undernævning); og foruden den egentlige Objekt-Stilling (Akkusativ) er der endnu et Par andre, nemlig Dativ og Genitiv (§ 159), som her kunne komme i Betragtning. Imidlertid have Ordene for en stor Deel den samme Form for Objekt som for Subjekt, saa at Ordets Fald eller Kasus kun lader sig kjende af Sammenhængen i Sætningen.

a) Egentlig Nævning.

303. Den egentlige Nævning omfatter Substantiverne og de substantiviske Pronomener, hvilke sidste have samme Værd og Virkning i Sætningen som de første. Den første og anden Person (den talende og den tiltalte) betegnes sædvanlig kun ved Pronomen (eg, du; Fl. me, de). Den tredie Person betegnes nærmest ved Substantiv, men kan til Ombytning ogsaa betegnes ved Pronomen; og i dette Tilfælde er det Regel, at Pronomen altid skal svare til vedkommende Substantiv i Kjøn og Tal. Saaledes gjælder Ordet „han" ei alene for en Mands Navn, men for enhver Ting, som har et Hankjønsord til Navn, f. Ex. Dag, Himmel, Sjo, Skog, Aaker, Gard, Hage. Ligeledes „ho" (hun) om enhver Ting, hvis Navn er Hunkjønsord, f. Ex. Sol, Jord, Eng, Elv, Bud, Stova o. s. v. Altsaa „ho lyser" om Solen, men „han lyser" om Maanen; „han flyg" om en Fugl i Almindelighed,

men „ho flyg" om en Fugl med Hunkjønsnavn, f. Ex. Duva, Kraaka, Skjor, Gaas, Erla o. s. v.

Anm. Ombytning af Ental og Fleertal for anden Person finder Sted i en Deel af Landet. Den egentlige og naturlige Brug af Ordet „du" (i Objektet „deg") er fuldkommen herskende i Fjeldbygderne, hvor man nemlig siger „du" til enhver eenlig Person, uden Forskjel paa Stand eller Stilling. Paa enkelte andre Steder bruges derimod Fleertallet „de" (ɔ: I) i Tiltale til Fader og Moder og til gamle eller meget anseede Personer; saaledes i Indre Sogn (di og dikke), Fosen og Inderøen (di og dokk), Søndhordland (de og dokko) og paa Helgeland i en anden Form (i og ør). Denne Skik, som nok først er opkommen ved enkelte Hoffer i Middelalderen, synes allerede tidlig at være optagen af Stormændene her i Landet; saaledes findes i det saakaldte „Kongespeil" (fra omtr. 1200) en Fremstilling af Grundene, hvorfor man skal bruge Fleertal („margfalda"), naar man taler til Kongen eller andre høitstaaende Folk (Kap. 33); og i samme Bog, som er stilet som en Samtale imellem Fader og Søn, siger Sønnen altid „þér" og „yðr" til Faderen, hvorimod denne siger „þú" og „þik" til Sønnen. Som bekjendt har en lignende Skik befæstet sig i flere Lande og tildeels gaaet meget videre; i Engelsk er saaledes Ordet du (thou) kun lidet brugt, og i Hollandsk er det endog gaaet ganske af Brug. I Tydsk har man ogsaa gaaet over til tredie Person og brugt „er" (han) og „sie" (hun) for „du", hvilket tilsidst er ombyttet med Fleertallet „sie" (de), som ogsaa Danskén har lempet sig efter. Ogsaa heraf findes enkelte Spor i vort Land, idet man paa nogle Steder siger „han" og „ho" til fremmede eller fornemme Folk; derimod bruges ikke Fleertallet „dei" i denne Betydning. (Ordet „de" er her noget ganske andet og svarer til G. N. þér, Dansk „I", Tydsk „Ihr"; jf. § 192). At det hele er en Uskik, er let at see; men det sidste er dog det mest besværlige og forvildende. Forsaavidt man ikke tør bruge Ordet „du", burde man dog i det mindste holde sig til det dertil svarende Fleertal og ikke gaa over til tredie Person. — Ordene „i" og „ør" (el. er), som paa nogle Steder bruges alene i denne Stilling (s. § 192), vilde i visse Henseender været meget bekvemme; men deres Form er noget uheldig og stærkt afvigende fra det gamle Sprog.

304. Naar en Ting skal nævnes eller indføres i Talen uden nogen nærmere Adskillelse fra andre Ting af samme Slags, betegnes den sædvanlig alene ved Substantiv, og dette staar da i den uafmærkede eller ubestemte Form. Naar Tingen derimod skal blive nærmere paaviist og adskilt fra andre Ting af samme Slags, betegnes den enten ved Substantiv eller et personligt Pronomen, og i dette Fald sættes Substantivet i den afmærkede

eller bestemte Form, som her er kjendelig ved en egen Endelse, f. Ex. (Baat-en, Elv-i, Land-et. (Egentlig en tilhængt Artikel, see § 177). Imidlertid er her adskillige Afvigelser at mærke. Saaledes sættes Personsnavne (f. Ex. Olav, Harald, Torstein) altid i ubestemt Form, og det samme er Tilfældet med en Deel Stedsnavne, saasom: Hamar, Bø, Mo, Vik, Lid. Og i visse Talemaader sættes ogsaa adskillige andre Ord i samme Stilling, uagtet de efter Sammenhængen helst kunde have den bestemte Form.

Anm. At enkelte Ord bruges kun i den bestemte, eller kun i den ubestemte Form, er før anmærket (§ 182), ligesom det ogsaa er paaviist, at den ubestemte Form havde et større Omraade i det gamle Sprog. Denne Form er da ogsaa bleven staaende i mange Talemaader, hvor Ordet staar som Objekt eller tilfæstes ved en Præposition; f. Ex. det leid langt aa Dag (ligesaa: aa Kveld, aa Sumar, aa Vetter); det skal inkje koma paa Gard; det er paa Tid; det gjeng or Hand og inkje i Hand; det kom inkje av Flekk. Jf. koma i Hug, koma aa Stad, sleppa aa Bø, koma paa Sjo, koma i Seng, ganga um Bord, ganga i Land, standa aa Ende, detta att aa Bak, koma paa Fot o. s. v. Noget lignende finder ogsaa Sted i visse Tilfælde, hvor Ordene staae i en anden Stilling, f. Ex. Husi standa Vegg i Vegg. Gardarne liggja Bø i Bø. Dei foro Mann av Huse.

305. En Ting, som er nærmere afmærket eller bestemt, kan ogsaa betegnes ved de paavisende Pronomener: den, det, denne, detta (§ 196), hvilke ellers bruges mere som udfyldende Nævning, hvorom nedenfor. En Ting, som bliver efterspurgt, eller som opstilles til Udvalg, betegnes derimod ved Spørgeordene: kven, kvat (§ 194); f. Ex. Kven var det? Eg veit, kvat det er. Et lignende Pronomen kunde ogsaa behøves til Relativ eller tilbagevisende Ombytningsord i en Undersætning (ligesom Eng. who, which; Tydsk welcher, wer, der); men i Stedet derfor findes kun en Partikel „som", saa at nogen Adskillelse af Kjøn, Tal eller Kasus i dette Tilfælde ikke kan betegnes.

Anm. En stærkere paavisende Betydning i „den" og „det" bliver betegnet ved en stærkere Betoning i Talen; f. Ex. den var god (nemlig denne sidste, eller netop denne). Men da Betoningen er vanskelig at betegne i Skrift, bliver man ofte nødt til at sætte „denne" eller „detta" i slige Tilfælde. At Ordet „denne" paa mange Steder deler sig i to Ord med en Forskjel i Betydningen, er forhen anmærket (§ 196).

Det substantiviske „den" og „det" bruges ellers allermest i Forbindelse med en Relativsætning, f. Ex. Den, som vil hava det, skal faa det. Han fekk det, som vantade. — I denne Stilling kan man tildeels ogsaa bruge „kven" og „kvat", og i dette Tilfælde kan Ordet ogsaa omfatte Relativet, saa at det udgjør et Led i Undersætningen ligesaavel som i Hovedsætningen; f. Ex. „Eg veit kvat eg fær" (= det, som eg fær).

306. Uvisse eller ubestemte Ting kunne betegnes ved enkelte Pronomener eller pronominale Adjektiver, uden at noget egentligt Navneord behøves. En ganske ubekjendt Ting kan betegnes ved: eit (eitt), eitkvart eller nokot; f. Ex. Det var eitt, som datt ned. Eg høyrde nokot, som let. (Af laata). En Tilstand, Hændelse eller Foregang betegnes ved: det, f. Ex. det stod vel til; det gjeng ymist; det regner; det klaarnar upp o. s. v. En Person (eller Mennesker i Almindelighed) betegnes ved: ein, eller (som Fleerhed): dei; f. Ex. Ein skal inkje tru alt, som ein høyrer. Dei segja, han er heimkomen. Dei hava beinkat Vegen (ɔ: man har rettet Veien).

Anm. Ved de Verber, som betyde en Foregang i Veiret eller Luften, bruger man søndenfjelds kun Ordet „det" (det regner, det haglar o. s. v.); men i den vestlige og nordlige Deel af Landet bruges ogsaa „han", f. Ex. han regner, han snjoar, han driv, han lettar, han spaknar; tildeels ogsaa: han myrknar, el. han er myrk, han er kald o. s. v. Dette passer kun i de Tilfælde, hvor der kan tænkes paa et Hankjønsord, som Himmelen, Vinden, Søen eller lignende; forøvrigt er det en Afvigelse fra den almindelige Brug i andre Sprog.

I Stedet for „ein" og „dei" (som svarer til Tydsk og Dansk „man") bruger man ogsaa ofte „du", naar der nemlig sigtes til en almindelig Erfaring, f. Ex. Det gjeng inkje alltid, som du vonar. I visse Tilfælde ogsaa „eg", f. Ex. Naar eg trøyter Alni, kann eg trøyta Spanni med. Til Afvexling med „ein" bruges ogsaa „han", f. Ex. Naar ein røyner det, so veit han det. Ellers bruges altid „han", naar en Relativsætning kommer til, f. Ex. Han haustar litet, som litet saar. Eller omstillet: Den, som litet saar, han litet haustar.

307. Ordet „det" bliver ellers meget brugt som et indledende eller hjælpende Subjekt i adskillige Sætninger, hvor man gjerne vil sætte Værbet forud for det egentlige Subjekt, for at Vægten eller Eftertrykket kan falde ligeligt paa dem begge. F. Ex.

Det kjem ein Baat. Det gjekk ein Mann fram um oss. Det synte Vegen etter deim (ɔ: der viste sig Spor efter dem). Det rann Sveiten. Det stod Fossen. Det dreiv Sjoen. Det kom ein Storm, so det skalv alle Hus. Saaledes ogsaa: Det vil Tid til alt. Det lagast alltid nokot til. Det vil alle hava den beste. Det veit ingen, kvar han er. Det hadde ingen høyrt um det, o. s. v. Disse Sætninger have altsaa en dobbelt Nævning, da det første Ord er ligesom en Forløber for det egentlige Subjekt, som først kommer efter Verbet.

Anm. I enkelte Tilfælde kan dette „det" (udtalt: dæ) ombyttes med „der" (Adv.), men dette gjælder da kun, hvor et Stedsbegreb er tilstede, og forøvrigt maa Ordet ansees som Pronomen. Det har nogen Lighed med det tydske „es", men adskiller sig dog ogsaa derfra. I Gammel Norsk synes denne Brug ikke at forekomme; men alligevel har denne Ordstilling nogen Lighed med den gamle Brug at sætte Verbet forved Subjektet.

308. En dobbelt Nævning af et andet Slags finder Sted ved Personsnavne, da nemlig Pronomenet „han" eller „ho" sættes forved Navnet og gjør omtrent samme Tjeneste som en bestemmende Artikel; f. Ex. han Olav, han Harald, ho Sigrid, ho Gunnhild o. s. v. Det samme finder ogsaa Sted ved nogle Fællesnavne, som i Familielivet blive brugte som Egenavne, nemlig: Fader, Moder, Godfader, Farbroder, Morsyster og lignende. I denne Forbindelse beholder Pronomenet sin Bøining og betegner saaledes Navnets Stilling eller Kasus, medens derimod Navnet selv bliver uden Bøining. F. Ex. han Torstein, Dativ: honom Torstein, Genitiv: hans Torstein. Ligesaa: ho Mor (Moder), Dativ: henne Mor, Genitiv: hennar Mor (ɔ: min Moders).

Anm. Denne Brug er almindelig i Dagligtalen ved Navne paa bekjendte og samtidige Personer, saa at det endog ansees som meget stødende at udelade Pronomenet. Saaledes bruges ogsaa „han", naar en Mand nævnes med et Familienavn, f. Ex. han Berg, han Brun, han Jonson. Derimod bruges det ikke gjerne ved historiske Navne, saasom Alexander, Augustus, Paulus. Denne Skik passer saaledes bedst for Familielivet og Dagligtalen, hvorimod dens Gjennemførelse i et Bogmaal ofte vilde blive til Uleilighed. I Gammel Norsk findes den kun paa et og andet Sted, f. Ex. Ok i þvi

kemr hann Asbjörn i stofuna, snarask þegar at hánum þóri, ok mælti o. s. v. (Olafs Saga h. helga, 1849, S. 36). Derimod har man fordum oftere brugt Pronomen i Fleertal, f. Ex. Börn þeirra Ásulfs ok þóru váru þau Guðþormr ok Sigrið (Fagrsk. 145). Ligeledes har man ofte brugt Fleertallet (þeir) til at betegne en Mands Følge eller Selskab, f. Ex. þeir Erlingr (ɔ: Erling og hans Folk). Denne Brug synes nu ikke at forekomme. Paa enkelte Steder (Romsd., Gbr.) har man en lignende Sammenstilling med et Stedsnavn, f. Ex. dei Øyrskog (ɔ: Folket paa Øyrskog); men dette staar naturligviis i et andet Forhold og kan forklares ved en udeladt Præposition.

b) Udfyldende Nævning.

309. **Til den udfyldende Nævning regne vi Adjektiverne, de adjektiviske Pronomener, Talordene og Artiklerne, altsaa alle de Ord, som have adjektivisk Form og tjene til at bestemme eller forklare Substantivet. Ved disse Ord gjælder i Almindelighed den Regel, at de skulle sættes i samme Kjøn og Tal som det Substantiv, hvortil de høre. F. Ex.** ein liten Baat, ei liti Skuta, eit litet Skip; store Bakkar, stora Slettor, store Berg; tvo Dagar, tvau Aar; tri Hestar, try Naut. **Naar eet og samme Adjektiv er forbundet med to Substantiver af ulige Kjøn, maa det gjentages med tilsvarende Forandring, hvis det har tydelig adskilte Kjønsformer; f. Ex.** ny Baat og nyt Segl; stort Vaas og stor Møda. **Hvor Formerne ikke ere tydelig adskilte, er Gjentagelsen mindre nødvendig. I Fleertal sættes den udfyldende Nævning i Intetkjøn, naar den svarer til to foregaaende (eller fraskilte) Substantiver af ulige Kjøn; dette viser sig tydeligst ved Talordene „tvo" og „tri", saaledes:** Dei vaaro ute baade tvau, **om en Mand og en Kvinde; ligeledes:** alle try (ogs. **oll try**), **naar der er to af det ene Kjøn, og een af det andet.**

Anm. Disse Regler lide ellers megen Fordunkling derved, at Adjektivernes Fleertalsformer paa mange Steder ikke blive tydelig adskilte. Paa nogle Steder ere endog Tallene „tvo" og „tri" blevne lige for alle Kjøn (§ 198), saa at den sidstnævnte Regel ikke kjendes. Paa andre Steder bliver den derimod nøie iagttaget ligesom i det gamle Sprog; saaledes om Mand og Kvinde: baae tvau (flere St.), bæi tvau (Valders), bæe tvaug (Voss), beggje tvau (Sdm. og fl.). I Forbindelse hermed staar den Regel, at den adjektiviske Nævning ogsaa i Eentallet sættes i Intetkjøn, naar man taler om et Par

Folk. F. Ex. Anten baade tvau elder eitt av deim. Baade saman elder kvart fyre seg. Dei ero like; det eine er stort, og hitt er større. Dei lita kvart annat. Dei lægja kvart aat annat. Dei strida kvart mot annat.

310. I Skilleformerne (den bestemte og ubestemte) maa de adjektiviske Nævninger ogsaa rette sig efter Substantivet. I den umærkede eller ubestemte Form bruges Ordet „ein" som Artikel, med eller uden Adjektiv; f. Ex. ein Mann, ein ung Mann; eit Aar, eit godt Aar. Dog gjælder dette kun for Ental, da Fleertalsformen „eine" kun bruges i nogle faa Tilfælde (see § 199); forøvrigt sættes Fleertallet uden Artikel; f. Ex. unge Menner, gode Aar. Imidlertid mangler Artiklen ofte ogsaa i Entallet, især hvor Tingen ikke tænkes som eenlig eller affondret; saaledes ved Navne paa Stof eller Materie, f. Ex. Gull, Jarn, Torv, Leir, Vatn; ligeledes ved disse Egenskabers Navne, som: Storleike, Varme, Hollskap.

Anm. I nogle Tilfælde faar Ordet en anden Betydning, naar Artikelen tilsættes, end naar den mangler. Saaledes: „Sylv" kun om Metalet, men „eit Sylv" om et Redskab eller Smykke af Sølv; ligeledes: „Fisk" om en Mængde, „ein Fisk" om en enkelt; „liten Skog" forskjelligt fra „ein liten Skog". Her mærkes i Særdeleshed nogle Tidsnavne, som: „Annan Dag" (den anden Dag i en Høitid) og: „ein annan Dag" (en anden Dag); jf. „andre Dagen" (den næste Dag). „Annat Aar" (det kommende Aar), „eit annat Aar" (et andet Aar); jf. „andre Aaret" (det andet Aar) „Onnor Natt" (Natten efter i Morgen), „ei onnor Natt" (en anden Nat).

Andre Ord, som sædvanlig forbindes med den ubestemte Form, ere: kvar, nokon, ingen; tvo, tri, og de øvrige Talord (tildeels med Artikelformen „ei", f. § 199). Ordet „kvat" bruges ofte som Adjektiv og gjælder da for alle Kjøn, f. Ex. kvat Mann (ɔ: hvilken Mand), kvat Tid o. s. v. Ordene: slik, eigen, mykjen, bruges sædvanlig kun i ubestemt Form; ligeledes: all og sum, dog med den Forskjel, at Navneordet sættes i bestemt Form; f. Ex. all Dagen (den hele Dag), sum Fisken (ɔ: en Deel af Fisken).

Ordet „ein" forbindes ogsaa stundom med et Subst. i den bestemte Form, nemlig ved nogle Tidsnavne, saasom: „ein Dagen" (ɔ: en af de sidste Dage), ein Kvelden (en af disse Aftener), eit Aaret (et af de sidste Aar). I dette Tilfælde faar „ein" en stærk Betoning og kan nærmest ansees som Talord. Ellers kunne ogsaa Ordene „kvar" og „einkvar" bruges paa lignende Maade, f. Ex. kvar Skillingen (ɔ: hver eneste Skilling), einkvar Gongen (en og anden Gang).

Adjektiver, som betyde Størrelse eller Mængde, forekomme ogsaa stundom i ubestemt Form ved Siden af et Substantiv i bestemt Form. F. Ex. Det var lang Vegen. Det er manga Henderna um det. Det var inkje liten Skaden. Det vart ikkje lang Stundi. Han fekk ikkje stor Hjelpi. Men denne Brug er noget besynderlig og synes at grunde sig paa en Omflytning eller Forrykkelse i Sætningen.

311. I den afmærkede eller bestemte Form bruges Ordet „den" og „det" (Fl. dei) som Artikel; f. Ex. den Guten, den litle Guten, dei smaa Gutarne; det Aaret, dei Aari, dei fyrste Aari. I samme Stilling, eller med Substantiv og Adjektiv i bestemt Form, bruges ogsaa: denne (detta, desse) og hin (hitt, hine), f. Ex. denne Guten, detta Barnet; hin Foten, hi Sida, hitt Folket. — Imidlertid er der adskillige Tilfælde, hvor Artikelen (den) kan bortfalde, men Adjektiv og Substantiv bliver staaende i den bestemte Form. Dette finder Sted: 1) ved de Adjektiver, som kun bruges i bestemt Form (§ 187), f. Ex. samme Dagen, fyrre Dagen, femte Dagen, høgre Foten, øvre Vegen; 2) ved Superlativer, som: fyrste Dagen, beste Tidi, lengste Vegen, tettaste Skogen, høgste Topparne; 3) naar en naturlig Egenskab ved Tingen bliver stærkt fremhævet ved Adjektivet, f., Ex. der var inkje annat en turre Sanden; berre svarte Moldi; ned paa harde Steinen; ut i klaare Sjœn; ut paa ville Havet. Saaledes ogsaa i enkelte andre Talemaader, som: halve Dgen, heile Aaret, rette Vegen, og flere.

Anm. I nogle Tilfælde forandres Betydningen, naar Artikelen tilsættes eller borttages. Saaledes: „turre Landet" om det Tørre, eller Land i Almindelighed, men „det turre Landet" om et meget tørt Land. Ligesaa „ljose Dagen" om en Dag med sædvanligt Lys, men „den ljose Dagen" om en, som er lysere end de nærmeste Dage.

Naar der tales om enkelte velbekjendte Ting, kan Artikelen bortfalde, og Adjektivet sammensættes med Substantivet, f. Ex. Gamle-Baaten, Storevegen, Nyestova. Tildeels kan ogsaa Adjektivet gjøres til Substantiv og sættes i eenlig Stilling, som før er omtalt (§ 244), f. Ex. Gamlen, Blakken, Svarten.

Adj. „eine" og „einaste" sættes altid med Artikel, f. Ex. den eine Foten; den einaste Gongen. (Afvigende fra de ovenanførte). Efter Superlativ kan Subst. sættes som ubestemt (nemlig uden Endelse), naar en Relativsætning paafølger, f. Ex. den beste Baat, som der var; — den sterkaste Mann, som

eg veit. Ogsaa i andre Tilfælde synes den bestemte Form ved Subst. i denne Stilling ikke at være særdeles nødvendig; ialfald vil det godt gaae an at sætte Navneordet som ubestemt i Vers og ordsproglige Talemaader, hvor en overflødig Stavelse vilde være til Uleilighed.

I Tiltale til Personer bruger man nu sædvanlig at sætte Adjektivet i bestemt Form, men Substantivet som ubestemt; f. Ex. gode Mann, kjære Vin! — I det gamle Sprog findes Adjektivet i dette Tilfælde deels som bestemt og deels som ubestemt, f. Ex. góði vinr (Strengl. 14; Didr. 60), sœti faðir (Aler. 129); derimod: góðir vinr (Barl. 74); góðr drengr (Didr. 41, 110, 114 og fl.) góð mær (Barl. 157); gott folk (Barl. 191). Det sidstanførte (Godt Folk) er endnu den sædvanlige Brug i Tiltale til en Forsamling; men noget andet Exempel med Adj. i ubestemt Form synes ikke at forekomme.

312. Blandt de øvrige Ord, som høre til de udfyldende Nævninger, er der ellers nogle, som have en dobbelt Stilling og forbindes baade med bestemt og ubestemt Form. Disse Ord ere Possessiverne (Eiendomsordene): min, din, sin og vaar, som nemlig sættes ganske i de samme Stillinger som Genitiverne: hans, hennar, okkar, dykkar, deira. Den almindeligste Stilling er den, at Eiendomsordet følger efter Substantivet, og at dette sættes i den bestemte Form; f. Ex. Staven min; Baaten din; Hestarne vaare; ligedan som: Staven hans; Hesten dykkar; Baatarne deira. Men i de Tilfælde, hvor der lægges mere Vægt paa Eiendomsordet, kan dette sættes først, og i dette Fald staar Substantivet som ubestemt, f. Ex. Det var m i n Stav (nemlig ikke nogen andens); — detta er v a a r Hest, og detta er h a n s; det var d i Skuld. Dette Begreb kan ellers gjøres tydeligere ved et tilføiet „eigen" eller et forudsat „sjølvs", f. Ex. Det var di eigi Skuld; — det er sjølvs mine Pengar. (Det sidste ikke almindeligt).

Anm. Ordene: Fader, Moder, Broder, Syster, Son, Dotter (og flere lignende) sættes sædvanlig i ubestemt Form, men næsten altid forved Eiendomsordet, f. Ex. Fader min, Syster mi, Dotter di. I de fleste Dele af Landet vilde det ansees som stødende at sige: „min Broder", „dine Syster o. s. v. undtagen naar Pronomenet skal betones stærkt, f. Ex. m i n Fader er eldre en d i n. Ordstillingen „Fader vaar" er saaledes her ikke forældet, men netop overeensstemmende med Dagligtalen.

I Vers behøves ikke nogen streng Jagttagelse af disse Regler. I Viserne

fra Telemarken findes endog flere Exempler, hvor Substantivet er sat sidst og i bestemt Form; saaledes: min Herren (s. Landstad, N. Folkevijer 609), i min Garden (227), sin Foten (123), mitt Gullet (609), han let sitt Haaret vaksa (311).

c) Undernævning.

313. Som forhen er bemærket, kunne samtlige Nævninger (saavel de udfyldende som de egentlige) sættes i forskjellig Tjeneste i Sætningen, nemlig deels i en fri og virkende Stilling som Hovedled (Subjekt, Nominativ), og deels i en underordnet eller paavirket Stilling, saaledes at de støtte sig til Sætningens Verbum eller et andet Ord, som da siges at „styre" dem eller bestemme deres Form. Denne underordnede Stilling, hvor Ordet for Kortheds Skyld kunde kaldes Undernævning, deler sig egentlig i tre Fald eller Kasus, nemlig Akkusativ, Dativ og Genitiv (§ 159); men det første af disse, hvor Ordet staar som egentligt Objekt, er her det vigtigste og mest omfattende. Ved Pronomenet er disse Stillinger lettest at bemærke, da de tildeels betegnes ved egne Former. Ved Navneordene er Akkusativet mindre kjendeligt, da det har samme Form som Nominativ (§ 179); derimod ere Dativ og Genitiv betegnede ved særegne Former, skjønt nogle af disse ikke ere i almindelig Brug. Ved Adjektiverne er Stillingen mere utydelig, da deres gamle Bøiningsformer for en stor Deel ere bortfaldne (§ 184).

Anm. En Sætning kan ogsaa have en Nævning, som slutter sig til Verbet og er adskilt fra det egentlige Subjekt, men alligevel ikke hører til de underordnede Stillinger. Saaledes især ved Verberne: vera, verda, heita, kallast; f. Ex. han var Styremann; — han heiter Arne. Her er det tilføiede Ord ligestillet med Subjektet og staar saaledes i Nominitiv.

En Adskillelse af Pronomenets Former for Dativ og Akkusativ forefindes rigtignok tildeels, men er, som før bemærket (§ 193), vanskelig at gjennemføre og synes heller ikke at være af synderlig Vigtighed. Derimod er det her nødvendigt at holde Objektets Form adskilt fra Subjektet, da der tildeels mærkes en Tilbøielighed til at slaae disse to Former sammen, især i Fleertal. Saaledes bruger man paa nogle Steder „oss" for me, og „døkk" for de (Gbr., Romsd.), og paa flere Steder „dem" (deim) i Stedet for dei. Ved Byerne forekommer nu ogsaa en deelvis Brug af „meg" (mei) for eg, og „deg" (dei) for du, f. Ex. „Er det dei"; — „Det var mei, som gjorde det." Men dette

er kun en Efterabelse af en nymodens dansk Taleskik, som maaskee skal være en Efterligning af Fransk, men som for Resten kun seer ud til at være opfundet for Løiers Skyld.

Ved Ordene „seg" og „sin" er at mærke, at de kunne bruges overalt, hvor en Tilbagevilsning til selve Subjektet finder Sted, og at de her gjælde ligefuldt for Fleertal som for Ental; f. Ex. dei verja seg (forskjelligt fra: dei verja deim); dei toko Baaten sin, eller: Baatarne sine (ikke: deira). Denne Brug er meget bekvem i en enkelt Sætning, men vilde derimod ofte blive ubekvem, naar disse Ord skulde komme ind i en Undersætning, som har et eget Subjekt; og derfor er det den almindeligste Skik, at man i dette Tilfælde bruger et Ord, som ikke er tilbagevisende (altsaa: honom, henne, deim; hans hennar, deira); f. Ex. Han veit, at dei kjenna honom (ikke: seg). Dei trudde, at det var deira Folk (ikke: sitt F.). Jf. G. N. þá bað Egill konunginn, at han skyldi fá hánum merki eitt. (Fagrsk. 19). Imidlertid findes dog en Afvigelse paa nogle Steder og især i Trondhjems Stift, hvor man ofte bruger „seg" og „sin" i disse Tilfælde, f. Ex. Han trudde, at dei vilde narra seg (ɔ: honom). Ho trur alltid, at dei tala um seg (ɔ: henne). Han sagde, at Hesten sin (ɔ: hans) var større o. s. v. Dette synes ogsaa at være den sædvanlige Brug paa Island, f. Ex. han sagði, at hundr hefði bitið sig. Men en saadan Brug er noget skjødesløs, da man ligesaavel maa tage Hensyn til det sidste Subjekt som til det første.

314. Akkusativ (eller Modfaldet) bruges mest i Forbindelse med Verberne, da nemlig de fleste af de paavirkende (transitive) Verber styre denne Kasus. F. E. Han tok Staven. Dei bera Stavarne. Me sjaa Baatarne. — Dernæst er der et Par Præpositioner, som altid styre Akkusativ, nemlig: um, og gjenom (egentl. i gjegnom); f. Ex. ut um Holmarne; gjenom Veggen. (Saaledes ogsaa: i kring um, upp um, fram um, og omvendt: umfram). Derimod er der nogle Præpositioner, som styre deels Akkusativ og deels Dativ, og af disse mærkes først: i, aa (paa), fyre, under, yver, — som følge af en fælles Regel, saaledes at de styre Akkusativ, naar de betegne en Flytning til et Sted eller Punkt (altsaa Bevægelse, Tilnærmelse eller Retning), men derimod Dativ, naar de betegne Ophold paa et Sted eller Punkt (altsaa en Hvile eller Forbliven). F. Ex. Dei gingo i Baatarne; derimod: dei saato i Baatom. Dei sette seg paa Hestarne; — dei saato paa Hestom. Han kom ut fyre Holmarne; — han laag ut fyre Holmom. Vatnet gjekk upp under Veggjerne; men: det

stod Vatn under Veggjom. — Andre Præpositioner, som styre begge disse Former, ere: med, ved, etter; men disse have afvigende Regler; saaledes bruges „med" og „ved" med Akkusativ, naar de betyde nær ved eller tæt ved (f. Ex. ned med Sjoen), men med Dativ, naar de betyde langs med (f. Ex. ut med Sjonom); forøvrigt bruges „med" i mangfoldige Betydninger med Dativ. Ordet „etter" (efter) bruges med Akkusativ, naar det betyder: bag efter, næst efter (f. Ex. etter Helgi, etter Slaatten), men i andre Betydninger med Dativ, f. Ex. ganga etter Hestom (ɔ: gaae for at hente Hestene).

Anm. Akkusativ styres ogsaa ofte af Verber, som ikke ligefrem betegne nogen Paavirkning, f. Ex. ganga Fjellet (gaae Veien over Fjeldet), ro Fjorden, fara Sjovegen, vada Elvi; ro ei Mil og sigla ein Fjordung; sitja heile Dagen, liggja Sotti o. s. v. Ordenes Stilling skjønnes bedst af det gamle Sprog, hvor Formerne ere nøiere adskilte.

Ved Ordet „vera" (med Præpos.) betegnes baade Bevægelse og Hvile, og Forskjellen i Betydningen viser sig kun i Formen af det tilføiede Navneord; f. Ex. Eg var ut paa Øyarne (ɔ: jeg reiste ud til Øerne), og: Eg var ut paa Øyom (ɔ: jeg var, befandt eller opholdt mig paa Øerne). Denne forskjellige Betegning af Hvile og Bevægelse findes baade i det gamle Sprog og tillige i Tydsk; men i de Sprog, som ikke have Dativform, bliver denne Forskjel ukjendelig. Ellers maa det bemærkes, at de ovennævnte Præpositioner tildeels ogsaa have andre Betydninger, hvori Stedsbegrebet bliver mindre tydeligt, og i dette Tilfælde følge de disse særskilte Regler; saaledes bruges „fyre" altid med Akkusativ, naar det betyder: i Stedet for; ligeledes „yver" altid med Akkus., naar det bruges om Magt og Raadighed (f. Ex. raada yver heile Garden); men en videre Forklaring af alt dette hører nærmest til en Ordbog og maa her forbigaaes.

I mange Tilfælde bliver Substantivet i denne Kasus sat i ubestemt Form og uden Artikel, hvorved Stillingen faar en særdeles Lighed med Brugen i i det gamle Sprog. F. Ex. koma aa Stad; koma aa Leid; koma i Veg; koma i Hop; ganga i Grunn; detta i Koll; fella att aa Bak; lida aa Kveld; fella fyre Bord; koma um Bord; no um Stunder o. s. v. I nogle lignende Talemaader forekommer ogsaa Adjektiv med en egen Form, dog kun i Hankjøn; saaledes: koma paa berran Botn; eta seg leidan; ro tveran Fjord; i allan Dag; paa kvitan Sand (jf. § 188). Forøvrigt er Akkusativformen bleven ukjendelig baade ved Adjektiverne og de andre udfyldende Nævninger, som forhen er omtalt.

315. Dativ sættes ved nogle Verber, som betyde at følge, hjælpe, gavne, passe eller ligne; f. Ex. Han fylgde Foreldrom. Han hjelper Brødrom. Dei maa tena Grannom. Det høver inkje Bornom. Han likjest Frendom. Ligeledes bruges Dativ ved nogle Verber, som betyde at gjøre noget for En, at overlade, tilstaae eller meddele En noget; men i dette Tilfælde styrer Verbet ogsaa et andet Ord i Akkusativ og har saaledes to forskjellige Objekter, nemlig: det, som man gjør for En (Akkusativ), og: den, som man gjør det for (Dativ); f. Ex. Han bygde Foreldrom eit Hus. Ho gav Bornom Klæde. Dei sende Ervingom Bod. Han lovade Systrom Hjelp. Dei synte Foreldrom Pengarne sine.

Dernæst er der nogle Præpositioner, som styre Dativ, enten overalt eller kun tildeels. De, som altid tage Dativ til sig, ere: aat, fraa, mot (egentl. i Mot); av, or, hjaa; f. Ex. upp aat Husom; ned av Fjellom; utan or Øyom. Nogle andre styre deels Dativ og deels Akkusativ, nemlig: i, aa, fyre, under, yver; med, ved, etter, — som ere omtalte ovenfor. Et Par andre, nemlig: til og millom (i millom) have forhen styret Genitiv, men bruges nu sædvanlig med Dativ i den bestemte Form, f. Ex. heim til Bornom; midt imillom Husom o. s. v.; medens derimod Genitivet hænger ved dem i den ubestemte Form, hvorom nedenfor.

Endelig blive ogsaa nogle Adjektiver forbundne med en Nævning i Dativ; saaledes: lik, ulik, skyld, kvitt, rædd, leid: f. Ex. Dei ero like Foreldrom. Han var rædd Hundom. Eg vardt leid honom. (Det sidste kun søndenfjelds). Hertil høre adskillige Ord, som sædvanlig sættes efter Nævningen (især efter et Pronomen), saasom: kjær, tru, lydig, holl, tenleg, høveleg, viss, kunnig; f. Ex. Det skal vera oss kjært; — ver meg tru; — det skal vera deg visst; — det var honom kunnigt o. s. v.

Anm. Exemplerne paa Dativ af Subst. ere her satte i Fleertal, da nemlig dette har samme Form i alle Kjøn og altsaa er lettere at opfatte, medens derimod Ental gjør Forskjel paa Kjøn og desuden har faaet saa mange forskjellige Forkortninger, at det tildeels er vanskeligt at opstille nogen Almeenform. Jf. § 179, 161.

Af de Verber, som forbindes med en Nævning i Akkus. og en anden i

Dativ, kunne følgende mærkes: gjera, laga, reida, byggja (og lignende); giva, senda, retta (ɔ: række); selja, laana, borga, lova, bjoda, etla, unna (og modsat: spara, meinka, neitta); tildeels ogsaa: syna, segja, fortelja, svara, raada. — Verber, som kun forbindes med en Nævning i Dativ, ere: fylgja, hjelpa, lyda, gagna, duga, tena, høva, søma, likjast; — paa nogle Steder ogsaa: byta, skifta, møta (f. Ex. dei bytte Øykjom. Gbr.) Hertil høre ogsaa: vanta, skorta, bila; og tildeels: verda, henda, lida: f. Ex. Kvat, som vardt Gut'e (ɔ: hvad var det, som paakom Drengen); — kvat som lid Dag'e (ɔ: hvor langt det lider paa Dagen). Foruden de anførte Præpositioner bruges ogsaa et Par Adverbier med Dativ, nemlig: nær og undan; f. Ex. nær Lande; undan Bakka (ɔ: ned ad Bakken). Paa enkelte Steder bruges flere Adv. paa „an" med Dativ; saaledes paa Sdm. utta' Øyaa', inna' Fjaaraa', aava Dolaa' o. s. v.; men her er formodentlig en Præpos. udeladt, saa at det egentlig skulde hedde: utan or Øyom, innan or Fjordom, ovan or Dalom.

Af den gamle Brug af Dativ med Komparativ findes kun faa Levninger: saaledes: Vonom meir, Vonom større, di helder, odro betre (Sdm. „auraa beire", ɔ: bedre end det andet). — Blandt andre sjeldne Minder af gammel Brug mærkes det dobbelte Dativ: „av Hovde se" (Landst. 225), = G. N. af höfđi sér (ɔ: af sit Hoved).

I adskillige Tilfælde bruges Dativ af Subst. i den ubestemte Form og uden Artikel, saa at det altsaa har fuldkommen Lighed med den gamle Form. F. Ex. vera aa Vege, el. aa Gange; fara av Garde; ganga i Make; vera i Live; hava i Huse; koma av Lage. I denne Form bruges mange Stedsnavne, som forhen ere omtalte under § 179. Enkelte andre absolute Dativer betragtes nu som Adverbier; saaledes: stundom, ridom, takom, lagom. (Jf. stykkjom-til). Saaledes ogsaa et Par Former af Pronomen, nemlig: kvi (hvorfor) og di (derfor).

Dativ af Adjektiverne bruges nu kun i adskillige Talemaader, som før er omtalt; saaledes: av nyo, med godo, fyre ollo (f. § 188); paa nyom Vilom; med hardom Hondom. Mærkeligst ere ellers de Former, som staae absolut (eller uden styrende Ord), saasom: nyom Stundom (Orkd.), koma atter heilom Beinom (Sdm. „heilaa Beinaa"), ganga fjorom Fotom (Sogn); jf. nokrom Stodom (Sdm. „nokraa Stodaa"), sumom Stodom, ollom Stodom (ɔ: paa alle Steder). I enkelte Tilfælde sammensættes Adj. med Subst., saaledes: ganga berrleistom (jf. berføttom), gløsa rangaugom, koma braadbilom (ɔ: om kort Tid). Forøvrigt blive enkelte Former brugte som Adverbier, saasom: longo, mesto, traudo; tidom, storom, drjugom.

I det gamle Sprog brugtes Dativ i mange flere Tilfælde, især efter Verberne; men dette vilde her blive for vidtløftigt at omtale.

316. Genitivet deler sig efter Betydningen i to Arter, og det er kun den ene af disse, som kan henføres til den egentlige

Undernævning, eller betragtes som Form for et Objekt, som styres af et andet Ord, ligedan som Dativ og Akkusativ. I denne Stilling sættes Genitivet ved et Par Præpositioner, nemlig: „til" og „millom"; f. Ex. til Manns, til Dags, til Tidar, til Manna, til Husa (§ 180); millom Verka (ↄ: imellem Arbeidstiderne). I det gamle Sprog blev det ogsaa sat som Objekt ved en Mængde Verber; men denne Brug finder ikke længere Sted.

En anden Art er det Genitiv, som betegner, at noget vedkommer eller tilhører Tingen, og som altsaa bruges, naar Ordet bliver sammenstillet med et Substantiv; f. Ex. ein Manns Alder; Mannsens Lukka; høyra Manna Maal. I dette Tilfælde er Genitivs-Ordet kun et Slags Udfyldning eller Tillæg til det medfølgende Navneord og stiller sig altid ved Siden af dette, enten det saa er Subjekt eller Objekt. Det har saaledes nogen Lighed med en Sammensætningsform og bruges virkelig ogsaa i Sammensætning, som forhen er viist (§ 261).

Anm. De Verber, som i G. N. styrede Genitiv (saasom: faa, njota, avla, gjæta, missa, sakna), bruges nu sædvanlig med Akkusativ. Præpos. „til" og „millom" styrede fordum altid Genitiv, hvorimod de nu bruges tildeels med Dativ, som før er omtalt; den sidste sættes sædvanlig efter det Ord, som den styrer, f. Ex. garda millom, husa millom; jf. dessimillom, annarsimillom (sædv. „ansimillom", ↄ: imellem andre Ting). Ogsaa „utan" og „innan" bruges ofte med Genitivform (ligesom i G. N.), f. Ex innan Bords, utan Gards, utan Lands. Men disse Sammenstillinger blive sædvanlig opfattede som Adverbier (ligesom: beinleides, rettsøles o. s. v.), og Formen bliver saaledes ofte tillempet derefter, f. Ex. innansoknes, innanhendes, innannaves (egentlig: innan Soknar, Handa, Nava).

Den danske og svenske Brug at sætte enkelte Tidsnavne i Genitiv med „i" (f. Ex. i Morges, i Søndags) maa her ansees som fremmed. Paa enkelte Steder findes rigtignok denne Brug ved et Par Ord: i Fyrraars, i Fyrrdags, i Aftas (for Aftans); men ellers hedder det sædvanlig: Fyrraaret, Fyrredagen, i Gaarkveld, i Morgon (var), i Vaar, i Haust, Sundagen (var), Maandagen (var) o. s. v.

I G. N. brugtes Genitiv ogsaa i Sammenstilling med en Deel Adjektiver, og fornemmelig ved Superlativ, f. Ex. allra manna sterkastr (egentl. stærkest af alle Mænd). Heraf findes nu kun enkelte Levninger, saasom: Eg var glad dess (Berg. Stift); — han kunde vera fegen dess; allra best (eg. best af alle); sitja Manna høgst; jf. høgst Dags. Formen „dess" bruges tildeels ogsaa ved Komparativ (f. Ex. desslenger, dessmeir), hvorom senere.

317. Ellers er det at mærke, at baade Dativ og Genitiv ere nu kun svagt betegnede, da Dativformerne mangle i en stor Deel af Landet, og Genitivet kan siges at mangle i en Deel Ord (især Adjektiverne) og i visse Stillinger, navnlig i den bestemte Form af Substantiv. Dativ kan ellers udtrykkes ved samme Form som Akkusativ, og hvor større Nøiagtighed behøves, kan Begrebet betegnes ved Præpositionen „aat" og tildeels ved „til" eller „fyre"; f. Ex. Han bygde eit Hus aat Moder si (eller til M. s.). Det Genitiv, som betegnede et Objekt, er ogsaa ombyttet med Akkusativ, som før er bemærket; derimod kan Genitivet med Eiendomsbegreb ikke falde sammen med nogen anden Form, og derfor har man i Dagligtalen søgt at erstatte det paa forskjellige Maader. Den nærmeste Maade er at sammensætte Ordene, og dette falder meget bekvemt ved korte og eenlige Ord; f. Ex. Kongsgarden (Kongens Gaard), Bygdarfolket (Bygdens Folk). En anden Maade er at opgive Genitivformen og derimod forbinde Ordet med en Præposition, fornemmelig: til eller aat, tildeels ogsaa: av, i, paa, med, yver, fyre, etter. Dette falder bekvemmest ved Ord, som ere noget lange eller forbundne med en udfyldende Nævning; f. Ex. Arvaluten til Sønerne (ɔ: Sønnernes Arvelod); Retten til fyrste Eigaren (den første Eiers Ret); det nye Huset til Grannen vaar (vor Naboes nye Huus). Jf. Grødet af Jordi; Sanden i Havet; Lauvet paa Treom; Tilstandet med Riket (el. i Riket); Kongen yver Kongarne o. s. v. En tredie Maade er, at man tilføier Ordet „sin" ligesom en Endelse, f. Ex. Sønerne sin Rett ɔ: Sønnernes Ret); paa Ervingarne si Sida; i Grannen sitt Hus o. s. v. Denne Brug falder meget bekvem i Dagligtalen; men i Skrift eller i en strengere ordnet Stil vilde den dog have adskillige Uleiligheder, saa at den ovenfor nævnte Brug maa ansees som bedre.

Anm. I mange Tilfælde bruges flere Former vexelviis; f. Ex. Fuglungarne, Fuglarne sine Ungar, eller: Ungarne til (aat) Fuglom. Ved Personsnavne bruges to Slags Former for Genitiv, nemlig enten „hans" og „hennar" forved Navnet (§ 308), eller „sin" efter samme, f. Ex. „i Staden hans Arne", eller: i Arne sin Stad. Denne Brug af Ordet „sin" er mest gjængelig nordenfjelds og vestenfjelds, hvorfor den ogsaa enkelte Gange viser

sig hos nordenfjeldske Forfattere; f. Ex. „At Israels Døtre gik aarligen bort for Jephta sin Datter at græde“ (P. Dass); „Det er et Barn sin Pligt Forældrene at ære“ (P. Juel). Forøvrigt findes den samme Brug ogsaa i danske og tydske Dialekter ligesom ogsaa i Hollandsk. Den har det imod sig, at den gjør en Afvigelse fra den reflexive Betydning i Ordet „sin“, og at den tildeels kan misforstaaes i Skrift, hvorimod den i Talen er tydelig nok, da nemlig dette „sin“ faar en Betoning, som om det var sammensat med det foregaaende Navneord ligesom en Endelse.

At de gamle Genitiver let maatte komme i Uorden, kan forklares deraf, at deres Former vare saa mange og forskjellige, at de ikke kunde holde sig længere, end medens den gamle Bøiningsmaade i alt det øvrige stod ved Magt. Det samme har ogsaa været Tilfældet i flere Sprog, saaledes ogsaa i Svensk og Dansk, hvor man har valgt den voldsomme Udvei at tage den ene af de gamle Former (Endelsen „s“) og sætte den i Stedet for alle de øvrige. Ønskeligt kunde det være at have en Præposition, som bekvemt kunde erstatte Genitiv (ligesom det engelske of eller det hollandske van); men et saadant Ord mangler, da selv de bekvemmeste Præpos. „til“ og „aat“ ikke altid ville passe. Imidlertid kunde man dog ofte bruge det gamle Genitiv af den ubestemte Form med et følgende Navneord i bestemt Form; f. Ex. Fødelands Velferdi, Aalmuga Kunnskapen, Heimbygdar Sederne o. s. v.

318. En Sammenstilling af to Navneord kan ellers ofte finde Sted, uden at Ordenes indbyrdes Stilling betegnes ved nogen Bøiningsform eller ved noget forbindende Ord. Hertil hører Sammenstillingen af et Navn paa Maal eller Mængde med et Navn paa Art eller Stof; f. Ex. ei Tunna Korn, ei Vaag Fisk, ein Fjordung Veg, eit Hundrad Sild, tjugo Tylfter Timber. Her har Artens Navn egentlig staaet i Genitiv, som kan sees af Gammel Norsk, (f. Ex. 1 pund smörs), saavelsom af Tydsk og flere Sprog, men heraf findes nu neppe længere Spor; derimod blive Ordene ofte forbundne med Præpositionen „med“, f. Ex. ei Tunna med Bygg; jf. ein Flokk med Sauder, ein Grand med Regn. — Et andet Slags er Sammenstillingen af et Personsnavn med et Stedsnavn, f. Ex. Gunnar Bø, Olav Haugen o. s. v. Her staar Stedsnavnet egentlig i Dativ og bruges ogsaa virkelig paa nogle Steder med Dativform, f. Ex. Olav Vollom, Paal Myrom, Tore Holtom (egentlig: T. paa, eller: fraa Holtom). Imidlertid kunne Navnene ogsaa omflyttes og sammensættes, og i dette Fald kommer Stedsnavnet i Genitiv, f. Ex. Dals-Olav,

Myra-Paal, Dyar-Tore. (Jf. G. N. Berðlu-Kári, Steigarþórir, Dala-Guðbrandr).

Forskjellig herfra er den Sammenstilling, som fremkommer, naar der ved Siden af et Navneord tilføies et andet, som betyder samme Ting og kun er en nærmere Forklaring til det første Ord; f. Ex. Garden Mo, Byen Molde; Jon Skomakar, Arne Jonsson. I dette Tilfælde er det tilføiede Ord sat i lige Stilling med Hovedordet og staar saaledes i samme Kasus som dette. Ellers kunne ogsaa disse Ord tildeels omflyttes, og i dette Fald kan det forklarende Ord sættes i Genitiv, især hvis det er et Stedsnavn; f. Ex. Trondheims By; Lidar-Garden, Sular-Landet.

Anm. Ogsaa i den førstnævnte Stilling blive Ordene ofte omflyttede og sammensatte (f. Ex. ei Korn-tunna); men i dette Fald seer man sjelden Spor af Genitiv, saasom i: Matar-bite (= ein Bite Mat), Vidar-lass, Ullar-mork. Dette Forhold kan saaledes betegnes paa tre forskjellige Maader, f. Ex. ein Hesta-flokk, ein Flokk Hestar, eller: ein Flokk med Hestar. Det sidste er paa nogle Steder netop det mest brugelige.

Som forhen anført ere adskillige Gaardsnavne blevne staaende i den gamle Dativform, saa at denne er bleven eneherskende, og Navnet altsaa er blevet ubøieligt; f. Ex. Mo, Vik, Lid, Dale, Sande, Ose, Eide, Vatne. De Navne, som ende med: Heim, Stad, Sæt, Hus, Rud, — ere saaledes ogsaa blevne ubøielige, f. Ex. Blindheim, Aarsæt o. s. v. I disse Navne er Dativ altsaa utydeligt; derimod er det desmere tydeligt i Navne, som staae i den bestemte Form. Som Exempel paa Dativ efter et Personsnavn kan anføres fra Gudbrandsdalen: Ola' Haugs'e, Per Plass'e, P. Li'en, P. Lykkjun. Fra Søndmør: Ola' Holm'a, O. Plass'a, O. Vikj'enne, Arne Lid'enne, Gunna' Nesa.

Navne med „Son" og „Dotter" blive paa nogle Steder forkortede, f. Ex. Olso, el. Olsa (for Olavson), Olste (for Olavsdotter), ligesaa: Jonsa, Hansa, Nilsa; Jonste, Hanste, Nilste. (Især i Nordland). Paa mange Steder bruges saadanne Navne ikke i Dagligtalen, da det derimod heder: Son hans Olav, Dotter hans Jon o. s. v.

Ogsaa i de dobbelte Personsnavne (f. Ex. Olav Nilsson) kan tildeels et Slags Omflytning foregaae. Paa mange Steder (og især i Bergens Stift) pleier man nemlig at benævne et Huus og de dertil hørende Folk efter en Mand, som boer eller har boet paa Stedet; f. Ex. Nilsgarden, Nilsfolket, Nils-Olav, Nils-Anna. I denne Stilling findes Fornavnet sædvanlig uden Genitivform; saaledes: Knut-garden, Gunnar-garden o. s. v. Til Betegnelse af Familien bruger man paa nogle Steder ogsaa et Fleertalsord enten af Gaardens eller Huusbondens Navn; f. Ex. i Sogn: Nesarne (ɔ: de som boe paa Nes), Aamundarne (ɔ: Aamunds Folk).

II. Fortællende Led. (Verber).

319. Ved Siden af Nævningen behøver enhver Sætning et eller flere Ord til at betegne Nævningens Forretning eller Gjerning, og hertil behøves da først og fornemmelig et Verbum, da det nemlig er Verbet, som betegner Hændelsen og saaledes udgjør Sætningens fortællende eller kundgjørende Deel. I mange Tilfælde bliver dog Hændelsen ikke tilfulde betegnet ved et eenligt Verbum, men kun ved en Sammenstilling af to Verber i forskjellig Form, eller ved Tillæg af et udfyldende Verbum til en afledet Form af Hovedverbet. Det sidste er især Tilfældet, naar Nævningen skal sættes i en paavirket eller lidende (passiv) Stilling, da nemlig dette Begreb her betegnes nærmest ved Participium, altsaa ved en Adjektivform, som altid behøver et Hjælpeverbum for at kunne bruges som fortællende Led. (Jf. § 202). De Hjælpeverber, som her bruges for den passive Stilling, ere: vera (er, var) og verda (verd, vardt); f. Ex. eg er sett (af setja); eg verd sett (ɔ: bliver sat, sættes). Jf. § 238. — Ellers kan et lignende Begreb tildeels ogsaa betegnes ved et eenligt Verbum med Formen „st“ (§ 239); men dette er dog ikke nogen egentlig Passivform, og desuden bruges den kun i enkelte Tilfælde, især om en ubestemt Ting eller en Tilstand; f. Ex. det spyrst (ɔ: rygtes), det kjennest, det legst til.

Anm. At Formen med „st“ egentlig har reflexiv Betydning og tildeels kan ombyttes med „seg“, er forhen omtalt (§ 239), men dette Begreb synes allerede tidlig at være noget fordunklet, da man nemlig i gamle Skrifter finder enkelte Verber, som have denne Form og alligevel styre et Objekt i Akkusativ, f. Ex. hræðast dauðann (Barl. 12); varast alla þá hluti (N. L. 2, 417). Ogsaa nu bruges enkelte af disse Verber med Objekt, men de ere dog meget faa, saasom: ottast, minnast, vonast. Derimod har den passive Betydning ikke vundet synderlig Indgang hos Almuen. I en Deel Verber mærkes rigtignok en Tilnærmelse til Passiv, f. Ex. det slitst, det tæreft, tynnest, brennest, herdest, verdest, aukast; — men Begrebet er dog ikke fuldkommen passivt, da der ikke forestilles en Paavirkning af en anden Ting og altsaa ikke er nogen Modsætning til den aktive Form. Ordene „det turkast“ betyde kun: det bliver tørrere; men ikke: man tørrer det. „Han styrkjest“ betyder nok, at En bliver bestyrket eller stærkere, men ikke at nogen styrker ham. Derfor have ogsaa Passiverne i Dansk (og Svensk) for en stor Deel en fremmed Klang for os,

. Ex. Gaarden eies og drives af N. N., Forraad haves; Bladet læses; Huset holdes lukket; Roden tages og renses o. s. v. Det vilde her klinge underligt og stødende at bruge: eigst, drivst, hevest, lest, heldst eller tekst, — i en saadan Forbindelse.

I saadanne Tilfælde bruges her enten Participium (f. Ex. Roti verd reinskad) eller et ligefrem aktivt Verbum med et ubestemt Subjekt (ein, dei), f. Ex. ein kann sjaa det (det kan sees); dei selja det i alla Buder (det sælges i alle Butikker). Samme Brug findes ogsaa i det gamle Sprog, dog med den mærkelige Egenhed, at det ubestemte Subjekt ofte er udeladt; f. Ex. her má þat heyra (Fagrsk. 37); at lögum skal land byggja (N. L. 1, 128); þá skal skip bræða ok i naust setja; en ef naust er eigi til, þá skal naust gera ok föng til fá (N. L. 2, 34). Levninger af denne Brug findes nu meget sjelden og kun i en Undersætning, saasom: Det er inkje meir, en som hava tarv (ɔ: som man behøver); — Det er fyre Augom, som eta skal (ɔ: som man skal æde).

Den reflexive Betydning betegnes ellers tydeligst ved Ordet „seg". Dette Ord lægges ogsaa til enkelte af de uindvirkende Verber og giver dem tildeels en afvigende Betydning; f. Ex. det hender seg, fell seg, høver seg; koma seg, standa seg. Som en nyere Udtryksmaade mærkes den almindelige Brug af „seg" ved Verber, som sammensættes med „for" (i Betydningen: for meget), saasom: fortaka seg, forgripa seg, forlaupa, forskunda, forsova, foreta, forselja seg o. s. v.

320. Den Fremstillingsmaade (Modus), som oftest kommer til Brug, er naturligvis Indikativ (§ 203), som nemlig gjælder for al fortællende Stiil og desuden ogsaa for de spørgende Sætninger. Det kan stundom ombyttes med Infinitiv og et tilføiet „vil" eller „skal" (som dog gjør en liden Forandring i Betydningen) eller „mun", som giver ganske den samme Betydning, f. Ex. Det mun koma (= det kjem). — Konjunktiv har her et lidet Omraade, og Formen falder ofte sammen med Indikativ (§ 235); det kan i mange Tilfælde ombyttes med Infinitiv i Forbindelse med: kann, maa, skal, vil (kunde, maatte, skulde, vilde), eller med Particip og tilføiet „hever" (hadde); f. Ex. um han skulde koma, el. hadde komet (= um han kjøme). — Imperativ kan tildeels ombyttes med Infinitiv i Forbindelse med: maa, lyt, skal; f. Ex. du maa koma (= kom).

Anm. Konjunktivets Brug er forskjellig efter Betydningen. I den sluttende eller forudsættende Mening er Konjunktivformen nu kun lidet brugelig; i den tilladende eller paalæggende Mening er den ogsaa sjelden i Dagligtalen,

men dog ialfald bekjendt, da nemlig den gamle Brug tildeels er bevaret i Danſk, blandt andet i Lovſtilen; f. Ex. „da have hver det ſom han fik"; — „da bøde han en Mark Sølv", o. ſ. v. I ønſkende Betydning er derimod Konjunktivformen meget brugelig, ſom før er omtalt. I Bønner kan Konjunktiv og Imperativ tildeels ombexle, f. Ex. „du late oss faa", og: „lat (du) oss faa" o. ſ. v., men egentlig hører dog den førſte Form kun til tredie Perſon (han, det), medens Imperativ naturligviis hører til anden Perſon (du).

321. De Tidsformer, ſom betegnes ved Bøiningen, ere egentlig kun to, nemlig Samtid (Præſens) og Fortid (§ 204), hvorimod andre Tidsbegreber betegnes ved at ſætte et Hjælpeverbum til en af Verbets Former. Saaledes betegnes en fuldendt Fortid ved „hava" (hever, hadde) med Supinum (Neutr. af Particip) og i nogle Tilfælde ved „vera" (er, var) med Particip; f. Ex. eg hever gjort, eg hadde gjort; eg er komen, eg var komen. — Den tilkommende Tid (Futurum) betegnes derimod ved „ſkulo" eller „vilja" med Infinitiv, og tildeels ved „faa" med Supinum; f. Ex. eg skal gjera; eg fær gjort. Ellers kan den ogſaa for en ſtor Deel betegnes ved ſamme Form ſom Samtiden, f. Ex. eg kjem i Morgon; eg gjerer det snart.

Anm. Det ſædvanlige Hjælpeverb for den fuldendte Fortid er „hava" i den aktive, og „vera" i den paſſive Betydning. Imidlertid bruges „vera" ogſaa med aktiv Mening ved nogle Verber, ſom betyde Flytning, Gang eller Rørelſe, ſaaſom: fara, koma, ganga, ſtiga, ſkrida, fljuga, fly, flytja, reka, driva, ſiga, fella, detta, velta, breſta. Ellers kunne disſe Ord for det meſte bruges baade med „hava" og „vera", uden Forſkjel i Betydningen; f. Ex. han hever ſtroket, eller han er ſtroken (ↄ: bortløben).

322. Talformerne ere her det eneſte Formſkifte, ſom Verberne have tilfælles med Navneordene, og Regelen for deres Brug bliver altſaa, at naar Nævningen ſtaar i Fleertal, ſkal ogſaa Verbet ſættes i Fleertal; f. Ex. han fer; dei fara. Ligeſaa ſættes Verbet i Fleertal, naar det gjælder for flere Nævninger, om endog enkelte af disſe ſtaae i Eental; f. Ex. Harald og Magnus foro heim. Ved det indledende Subjekt „det" (§ 307) ſættes Verbet altid i Eental, om end det virkelige Subjekt er Fleertal, f. Ex. det hever mange faret den Vegen.

Anm. Saavel i Verbet som i Adjektiv (Particip) vil Talformen blive vaklende, naar det svarer til et Mængdeord (Kollektiv), hvorved man tænker mere paa Delene end paa den samlede Hob; saaledes vil man helst sige: „ein Deil av deim hava skilt seg fraa" (i Stedet for: hever skilt); „ein heil Flok ero heimfarne" (i Stedet for: er heimfaren). Ligesaa i Imperativ, f. Ex. Kome no, godt Folk! — I ordsproglige Talemaader vil Ental ofte træde i Stedet for Fleertal, og her kan dette stundom være til Fordeel, især hvor en Modsætning skal opstilles, f. Ex. „Alle vil apa, ingen vil skapa", eller hvor et Sammenstød af Vokaler kan forebygges, f. Ex. „Det er vondt at faa Vogn, der alle vil aka" (for: vilja aka).

En betydelig Afsnappelse i Fleertalsformens Brug er det, at Imperfektum af de svage Verber bliver ligt i begge Tal (§ 234). Desuden lider Fleertallet ellers megen Fortrængsel i Dagligtalen, da man i enkelte Egne sjelden eller aldrig bruger noget Fleertal af Verberne.

323. De Hjælpeverber, som forbindes med det passive Particip, ere efter det forhen anførte: vera og verda, hava og faa. De to første kunne ellers ogsaa forbindes med et andet Slags Participium, nemlig med de afledede Adjektiver paa „ande" (§ 283), som i denne Stilling danne en Omskrivning eller overført Form af selve Verbet. Forsaavidt denne Form bliver dannet af uindvirkende Verber, forbindes den med „verda" og betegner da en Forbliven eller Vedvaren; f. Ex. det vardt atterliggjande (ɔ: det kom til at ligge efter); han vardt der verande (eller: gangande, standande, sitjande o. s. v.). Naar Formen derimod dannes af paavirkende Verber, forbindes den med „vera" og har da sædvanlig en passiv Betydning (§ 284), som ellers ogsaa kunde betegnes ved Infinitiv; f. Ex. det var ventande (omtrent som: det var at vente; det er inkje tenkjande (ɔ: det kan man ikke tænke); det var inkje burt kastande (ɔ: man burde ikke kaste det bort). Ved andre Verber kan denne Form ogsaa have aktiv Betydning, men da bruges den sædvanlig kun som et Adverbium; f. Ex. han kom dragande med di (ɔ: han kom og drog det med sig).

Anm. Med denne Form dannes adskillige bekvemme Udtryk, som man ikke let kan gjengive med andre Ord. Saaledes i Forbindelse med et Stedsbegreb, f. Ex. Der var inkje komande (omtrent: man burde ikke engang komme der); — der er aldri liggjande; — her er knapt livande; — der var inkje verande fyre ein Hund. (I Nordland: „der var ikkje hundverande" ɔ: ei

engang en Hund kunde holde ud der). Ligeledes i Forbindelse med en paafølgende Partikel; f. Ex. Det var høyrande til di ɔ: det var saa til at høre, el. man maa slutte det, efter hvad man kunde høre); det er sjaaande til di; det var kjennande til di; det er inkje lydande paa det (ɔ: ikke værdt at lytte dertil); det er inkje rødande um det; det var inkje takande i det (ɔ: man burde ikke røre ved det) o. s. v.

324. Andre Hjælpeverber forbindes kun med Infinitiv, saaledes som de forhen nævnte: vilja, skulo, muno (§ 320). Imidlertid er der mange Verber, som saaledes sammenstilles med Infinitiv af et andet Verbum, og som dog ikke egentlig kunne kaldes Hjælpeverber. De have for det meste et af følgende Begreber: 1) en Mulighed, som: mega (maa), kunna, gita (sjelden), vinna, orka, tola, bella, herda (f. Ex. „eg herder inkje høyra paa det"); 2) en Nødvendighed, som: mega, ljota, byrja, skulo, turva; faa verda; f. Ex. „eg verd vel hjelpa honnm" (Trondh. Stift); 3) en Villie eller Beslutning, som: vilja, skulo, lysta, tora, trøysta, timast, nennast. — Og hertil komme ogsaa nogle Verber med Endelsen „st", som egentlig indeholder en Nævning (i Akkusativ), saasom: segjast, kvedast, laatast (laast), tykjast, synast; f. Ex. „han segjest vera rædd" (ɔ: siger sig at være ræd, el. siger at han er ræd).

I disse Sammenstillinger sættes Infinitiv sædvanlig alene uden nogen ledsagende Partikel. I andre Tilfælde forbindes det derimod med en Partikel: „at" eller „til at"; f. Ex. eg hadde tenkt at koma; — der var litet til at faa o. s. v. Dette „at" forbindes saaledes meget ofte med Ordet „til", men ikke gjerne med andre Partikler (som: med, ved, i, fyre), hvilket altsaa er en Afvigelse fra de andre nyere Sprog.

Anm. Dette „at" er vel egentlig samme Ord som Præpositionen „aat"; men har dog overalt en anden Form. (Jf. Sv. att, og i Dial. å). I Gammel Norsk findes det altid skrevet „at", men hvad enten det da har været udtalt „at" eller át (aat), saa lyder det nu overalt i Landet som „aa", og „t" høres ikke. Ordet forbindes jævnlig med „til", og saaledes lyder det „til aa", „te aa" eller kun „te", hvorved det da faar en tilfældig Lighed med det nordtydske to, Holl. te, Eng. to, T. zu. Dette „te" er endog netop den sædvanligste Form i den vestlige og nordlige Deel af Landet, og deraf kommer

det ogsaa, at man i Folkeviserne saa ofte finder „til" (te) for „at" eller „til at", f. Ex. hos Landstad: koma til gange (S. 7), sein til sjode (405), fælt til ljuge (746), gild til dikte (774). Endskjønt man saaledes kan sige, at Formen „at" ikke bruges i Dagligtalen, synes det dog rettest at bruge denne Form i Skrift, da den baade er gammel norsk og tillige almindelig bekjendt af den danske Skrift.

I det gamle Sprog bruges Partikelen „at" i enkelte Tilfælde, hvor den nu ikke bruges; saaledes ved: kunna, turva (þurfa) og verda; f. Ex. ek verð at flýa (ɔ: jeg maa fly). Det sidste lyder i Indherred: „Eg val fly" (Imperf. eg vardt fly). Jf. dæ vardt so vaaraa (ɔ: det maatte nu saa være).

Infinitiv for Fortiden (Inf. Perfektum) dannes af „hava" (aktivt) og „vera" (passivt) med Participium; men Ordet „hava" bliver i denne Stilling ofte udeladt, saa at Supinum kommer til at staae i Stedet for Infinitiv. Almindeligst udelades det efter Ordene: vilde, skulde, kunde, turvte, maatte; f. Ex. eg vilde gjort det; han skulde gjort det o. s. v. Ogsaa bortfalder „hava" sædvanlig efter Supinerne af disse Ord; f. Ex. han hadde kunnat gjort det; — og i dette Tilfælde faar det foregaaende Supinum paa nogle Steder en besynderlig egen Form: vilda, skulda, turta (for turvt), maatta; f. Ex. han hadde maatta tekje dæ" (for: maatt hava teket, eller bedre: maatt taka); i Lighed hermed siges ogsaa „han ha' lota gjort dæ", for: hadde lotet gjera det. (Gbr., Sdm. og flere Steder).

En lignende Udeladelse eller Omstilling finder ogsaa Sted i andre Tilfælde, hvor et Infinitiv skulde følge efter et Supinum med foregaaende „hava" (hever, hadde), da nemlig det følgende Infinitiv ombyttes med Supinum, saa at dette endog beholder Infinitivets Partikel (aa, eller te) forved sig. F. Ex. Dei hava havt Tid te gjort dæ' (ɔ: til at gjøre, eller have gjort det). Hadde me havt nokot te gjort med (ɔ: til at gjøre med). Me ha' inkje sloppet te vore(t) der (ɔ: til at være der). Det hadde voret Moro te høyrt det. Eg hadde inkje vaagat meg te aa sagt det. Hadde me funnet nokot te lagt uppaa (ɔ: til at lægge ovenpaa) o. s. v. — Denne Brug er meget sædvanlig i de vestlige Egne og vistnok i en større Deel af Landet, men den er noget uformelig og burde neppe indføres i Skrift, hvor man hellere maa bruge det fuldkomne Infinitiv enten i Præsens eller Perfektum, f. Ex. enten „gjera" eller „hava gjort".

Ved Ordet „hava" er ellers endnu at mærke, at ogsaa Formen „hadde" bliver stundom udeladt i visse Undersætninger, saa at Supinum kommer til at staa alene. F. Ex. Det var som ein høyrt eit Skot (for: hadde høyrt). Naar eg berre tort (ɔ: hadde turvet). Naar eg berre visst, at eg naatt honom, o. s. v. Da nu Supinum af de stærke Verber udtales, som om det endte med „e", altsaa uden „t", vil det i denne Stilling faae Udseende af en Konjunktivform; f. Ex. Det saag ut, som det vore(t) eit Hus. Naar han funne' seg nøgd med di. Naar det vorte (ɔ: vordet) Ve'r te fara, so vilde eg fare(t),

um det so vore' i Kveld. — Det er saaledes stundom uvist, om denne Form virkelig er Supinum (med udeladt hava) eller en Konjunktivform af den afvigende Art, som forhen er omtalt under § 235. Imidlertid er denne Brug ikke almindelig, og selv i Bergens Stift, hvor den helst hører hjemme, pleier denne Form ofte ombyttes med det egentlige Imperfektum, som dog ialfald er mere tydeligt.

325. Forskjellige fra Hjælpeverberne ere nogle Ord, som ofte bruges til et Slags Udfyldning ved et andet Verbum, for at dette kan faae en større Vægt eller fyldigere Betydning. De Verber, som bruges hertil, ere netop saadanne, som betegne en Stilling, Færd eller Virksomhed i Almindelighed, saasom: standa, sitja, liggja, ganga, fara, eller med en Partikel: taka til, halda paa, vera aat, eller vera ved. Disse Ord sættes i samme Stilling og Tidsform som Hovedverbet og forbindes med dette ved Ordet „og", f. Ex. han stend og sagar; han gjeng og leitar; han sat og saumade o. s. v.; han tok til og gjekk (eller: tok og gjekk); dei heldo paa og høyade; han var aat og lagade seg til. — Paa lignende Maade bruges ogsaa „gjera", men ved dette Ord bruges intet Bindeord (og); desuden sættes det sidst, naar det svarer til et eenligt Verbum, men derimod først naar det svarer til flere Verber; f. Ex. strævar gjerer han som ein Mann; — rodde gjorde dei, mest dei vunno; — drakk gjorde han munarlega. Derimod: dei gjera baade slaa og spenna; han gjorde baade gret og bad. — Denne Brug synes her at være temmelig almindelig.

Anm. Ordet „liggja" har i den Stilling sædvanlig et Begreb af Ringeagt, f. Ex. „dei liggja og trætta jamt" (om en unødig eller unyttig Trætte). Noget lignende er ofte Tilfældet med „fara", f. Ex. dei foro og tøvde med det; — han fer med og skal skriva (han befatter sig med at skrive). — Naar en Partikel tilføies, kan det følgende Verbum tildeels sættes i Infinitiv; f. Ex. han tok til at ganga; — han held paa at slaa.

Til den særegne Sammenstilling med „gjera" kan nogle Exempler tilføies af Folkeviserne; saaledes: — sprang so gjorde den fljote Folen (Landstad, 118); stridde gjorde dei med Straume (137): slogost gjorde dei (ib); han gjerer baad' slipar og gnid (S. 35); Blakken gjerer baad' bit og spenner (S. 53). — I det gamle Sprog findes ogsaa enkelte Exempler paa denne Brug; saaledes: ef hann gerir bæði sær og slær (N. L. I, 125); i enkelte Til-

fælde findes „gjera" ogsaa sammenstillet med et eenligt Verbum, saasom: „Sól gerði eigi skina" (Homil. 114).

III. Fyldende Led (Partikler).

326. Foruden Nævningerne og Verbet behøver en Sætning tildeels ogsaa andre Ord enten til Udfyldning i enkelte Led eller til Forbindelse imellem forskjellige Dele af Sætningen. Hertil bruges de saakaldte Partikler, og af disse er det især Adverbierne, som bruges til Udfyldning enten ved Verbet, f. Ex. det gjekk v e l, eller ogsaa ved Adjektiv, f. Ex. det var lika langt. Desuden bruges Adverbium ogsaa som nærmere Udfyldning ved andre Partikler, saaledes ved disse Slags Adverbier, f. Ex. lika lenge; og ved Præpositioner, som betegne Sted eller Retning, f. Ex. upp aa Bakken, ut i Øyarne, utan or Øyom.

Anm. Blandt de mest brugte Adv. mærkes: 1) om Stedet: her, der, kvar, inne, ute, uppe, framme; 2) om Retning: hit, dit, kvart, inn, ut, upp ned, atter, fram, burt; hedan, innan, utan o. s. v. (s. § 255); 3) om Tid: no, daa, fyrr, sidan, naar; 4) om Grad: so, kor (el. ko, G. N. hvé), vel, for, valla (varla); 5) om Maade: vel, illa, so, korso, eins, jamt, o. s. v. Særskilt maa mærkes de forstærkende, som: hardla, mesta, myket, offa ovlega, (ovla), storlega (storla), svært, øgjelega, uhorvelega; — og de formindskende, som: nokot, litet, smaatt, knapt, vandt, valla.

Præpositionerne: til (i, paa) og fraa (av, or) blive her (ligesom i G. N. sædvanlig ledsagede af et Adverb, som betegner Retning, forsaavidt der tales om et nærliggende Sted; f. Ex. ned til Sjoen, ut til Nes, inn til Vik, burt til Vik (nemlig fra den anden Side), upp i Dalen, ut paa Haugen; ligesaa: nedan fraa Sjoen, utan fraa Nes, burtan or Vik, ovan or Dalen, utan av Haugen. Naar derimod Stedet er noget langt borte, saa at Begrebet om Retningen bliver dunkelt, bortfalder Adverbiet; f. Ex. til Byen, til Bergen, til Skotland, fraa Hamborg o. s. v.

327. Et andet Slags Udvidelse i Sætningen gjøres ved Præpositionerne, da nemlig disse forbindes med en Nævning (Subst. eller Pron.), saaledes at begge Ord tilsammen danne en Udfyldning (et Komplement), som gjør samme Tjeneste i Sætningen som et Adverbium; f. Ex. i Land, paa Vegen, av Stad, um Dagen; med oss, med di o. s. v. Naar Nævningen er Sub-

stantiv, kan den ogsaa forbindes med Adjektiv og Artikel som udfyldende Nævning, og disse Ord komme da til at staae i samme Kasus under Styrelse af Præpositionen; f. Ex. i lang Tid; paa ein annan Maate o. s. v.

Anm. De enkelte Præpositioner ere: 1) med Akkusativ: um (og gjenom); 2) med Dativ alene: aat, fraa, av, or, hjaa, mot; 3) med Dativ (om Ophold i eller ved) og Akkusativ (om Flytning til eller forbi): i, aa (paa), fyre, under, yver; og med afvigende Skilning: med, ved, etter; 4) med Genitiv og Dativ: til, millom. Disse Ords Styrelse og indbyrdes Sammenhæng er forhen omtalt (§ 314—316). Ellers kunne ogsaa enkelte Adverbier bruges som Præposition med en Nævning; saaledes især: undan, ovan, innan, utan. Desuden kunne Præpos. ogsaa sammensættes med Adverbier, men beholde ellers den samme Styrelse; saaledes: utum, framum (jf. umfram); innaat, attaat, framaat o. s. v. En stærk Tilbøielighed til Sammensætning viser sig ved Ordene: av, or, i, aa, — idet de tre første sædvanlig ville forbindes med „ut" (utav, utor, uti), og det sidste med „upp" (uppaa), og da nu den første Vokal bliver svagt betonet og derfor lettelig bortfalder, faae disse Forbindelser ofte en forkortet Form: 'tav ('ta'), 'tor (to), 'ti, 'paa (jf. pi, for upp i). Den første Forkortning (især 'ta og 'ti) bruges i en stor Deel af Landet meget ofte, og den sidste Form ('paa) er endog bleven saa almindelig, at den rene Præposition „aa" nu kun høres i enkelte Talemaader. Det er formodentlig en Stræben efter Velklang, som har bevirket denne Forkortning, da nemlig et svagt betonet Ord, som begynder med en Vokal (som: av, i, aa), ofte vil blive ligesom fortrængt, naar det følger efter et Ord, som ender med Vokal (især e); f. Ex. i de Ord: „Det er ingen Vande i detta," hvor man helst vil udtale enten „Vandi" eller „Vande'ti".

328. Til Forbindelse imellem Ordene i Talen bruges ellers de Partikler, som kaldes Konjunktioner eller Bindeord, saasom: og, en, som o. s. v. Et Par af disse Ord (og, elder) bruges til Forbindelse baade imellem to Ord i samme Sætning og imellem to sammenhængende Sætninger. De øvrige bruges sædvanlig til at indlede en følgende Sætning og tjene da ogsaa til at betegne Sætningens Natur og Stilling; saaledes bliver en Sætning, som skal vise et Formaal eller en Følge, indledet ved Ordet „at", — en sluttende eller betingende Sætning bliver tilfæstet ved „um" eller „naar" (soframt), en sammenlignende Sætning ved „som" eller „en" o. s. v. Enkelte af disse Bindeord have et mærkeligt Omfang i Betydningen; saaledes især Ordet „som", da nemlig

dette ogsaa optager Begrebet af et relativt Pronomen og saaledes sættes i Stedet for et Nævnings-Ord baade i Subjekt og Objekt, som siden vil blive omtalt under Relativsætningen.

Anm. Til Bindeord bruges ogsaa en Deel Adverbier, især nogle som betegne Sted og Tid; saasom: der, kvar, utan; daa, fyrr, aader, sidan. Et Par andre Ord er egentlig Præpositioner, hvorved altsaa en Nævning maa tænkes udeladt, nemlig: til (= til dess at), etter (= etter det at). De vigtigste af de egentlige Konjunktioner ere: og, elder, kort (G. N. hvárt); en, men, for (el. fyre), at, um, naar (nær), som, endaa, medan, innan (paa nogle Steder: annast; G. N. unz). Dobbelte Bindeord ere: baade—og, anten—elder, korkje—elder.

Flere af disse Ord ere stærkt afvigende fra den gamle Form; saaledes: men (G. N. en, maaske forblandet med: medan); elder (G. N. eða, eðr, vistnok forblandet med: ellar, ɔ: ellers): anten, antan, eller anti (G. N. annat tveggja, og annat hvárt ɔ: et af to); endaa (G. N. þó at, þótt); for, el. fyre, som maaskee kunde ombyttes med „diat" (egentl. fyre di at; G. N. því at). Enkelte gamle Bindeord synes at være ganske forglemte, nemlig: er (= daa, som), ef (um), né (elder, korkje), nema (utan), þegar (= daa, so snart).

Blandt de Ord, som ellers bruges som Konjunktioner, mærke vi nogle Sammenstillinger af en Præposition med Ordet „det" (di, dess), nemlig: av di (G. N. af því), med di, ved di, fraa di, fyre di, etter di, til dess. De forbindes tildeels med et følgende „at", som dog ikke synes meget nødvendigt; f. Ex. Det er graatt, av di (at) det hever stadet so lenge ute. I disse Eftersætninger kan Præpositionen sættes sidst; saaledes: di-fyre, dessimillom, dessforutan. I denne Stilling sættes ogsaa det spørgende: kvi fyre (G. N. hvi fyrir, og fyrir hví) og: kvat-fyre. Ellers blive Ordene „kvat" og „kven" altid satte først og ganske adskilte fra Præpositionen, f. Ex. Eg veit, kvat det kom av; el. kven det kom ifraa. Ligesaa: Kvat kom det av? Kven kom det fraa?

I denne Forbindelse bruges ogsaa et Par Adverbier, nemlig „her" og „der", som Nævning eller Pronomen, nærmest om Sted og Tid (som: hertil, dertil, herifraa, derifraa, heretter, deretter), men desuden ogsaa om Sag eller Ting, saasom: herum (ɔ: om dette), dermed, derav, derfyre. I denne sidste Betydning synes disse Ord at have ligesom en fremmed Klang; enkelte Ord med „der" bruges rigtignok meget, saasom: derum, derutav, derimot; men lignende Ord med „her" ere meget sjeldne i Dagligtalen og synes nærmest at passe kun for Skrift, hvor Materien tænkes mere samlet og begrændset. Imidlertid har dog Brugen Medhold i det gamle Sprog, især fra en noget senere Tid, hvor man ofte træffer paa Ord som: her um, her með, her í; þar um, þar með, þar fyrir, þar imóte. I de ældste Skrifter er dette vistnok sjeldnere, da Præpos. gjerne staar alene eller med Pronomen, f. Ex. ef nokorr fær bana af (ɔ: faar sin Død deraf) eller: fær maðr af því bana (N. L. 1, 65); og naar det paa et Sted hedder; «skal hann þar firi hava halvan eyrí» (N. L. 1, 14),

da kunde vel dette nærmest opfattes saaledes: „da skal han der (i dette Tilfælde) have en halv Øre for (sin Umage).“ Men dette Begreb om et Sted eller Punkt vilde naturligviis let udvide sig til et Begreb om en Sag i Almindelighed, og i dette Fald maatte Ordene betragtes som sammensatte.

Da nu det spørgende Adverbium „kvar“ (ɔ: hvor) staar ganske jævnsides med „her“ og „der“, kunde man ogsaa vente at finde de samme Forbindelser med dette Ord, som altsaa kunde benyttes til Bindeord med spørgende og tilbageførende (relativ) Betydning. Dette er ogsaa virkelig Tilfældet i de andre beslægtede Sprog, hvor nemlig det Ord, som svarer til „kvar“, er kommet til megen Brug i denne Sammensætning; saaledes i Tydsk: warum, womit, wozu, worauf, worüber; Eng. wherefore, whereof, wherewith; Svensk hvaraf, hvarföre, hvarom; Dansk hvoraf, hvori, hvormed o. s. v. Men i Norsk synes denne Brug ikke at have fundet nogen Indgang. I enkelte Skrifter fra det 14de Aarhundrede findes rigtignok et Par Forbindelser med „hvar“, saaledes i Stjorn: hvarfyrir (S. 2, 9, 54, 80) og hvaraf (S. 1, 21, 23, 34, 74); ellers: hvaðan af (6, 23, 33, 70, 79). Men i den ældre og simplere Stiil synes denne Brug at være fremmed, og det samme er den fremdeles i Almuens nuværende Sprog. Vi have her kun et Par saadanne Ord med Stedsbegreb, nemlig: „kvarifraa“ (= kvadan) og sjeldnere „kvartil“ (= kvart), men derimod ikke noget: kvarum, kvarmed, kvarav eller kvari. (Ordet „kvatfyre“ hører ikke hertil). I en udstuderet Tale kan man maaskee høre „korfyre“ eller „korav“ (jf. korøver, i Landst. Folkeviser 699); men dette er kun en forfeilet Efterligning af den danske Form med „hvor“, som nemlig sammenblander to forskjellige Ord, hvoraf det ene svarer til G. N. hvar, T. wo, Eng. where, Sv. hvar, men det andet til G. N. hvé (hversu), T. wie, Eng. how, Sv. huru. Det første Ord hedder her „kvar“, og da dette som sagt ikke bruges i den her omspurgte Betydning, maa altsaa disse Former her ansees som manglende. I Stedet derfor bruges „kvat“ (spørgende) og „som“ (relativt) med fraskilt Præposition, f. Ex. Kvat kom det av? Orsaki, som det kom av. I det Islandske er Brugen omtrent ligedan. (Jf. hvoraf, hvori o. s. v. i Gislasons dansk-islandske Ordbog).

329. En særegen Art af Partikler er Negtelsesordene, som ophæve eller modsige en Mening, og som man derfor bør kjende nøie for at kunne adskille dem fra andre lignende Ord. De negtende Partikler ere her følgende: ikkje, inkje, ei, aldri, korkje, og Svarsordet: nei. Andre Ord, som have negtende Betydning, ere Adjektiverne: ingen (inkje) og korgje (korkje) og tildeels Modsætnings-Partikelen «u» f. Ex. ublid, ukomen. En halv eller deelviis Negtelse betegnes ved enkelte Adverbier, som: knapt, nauvt,

vandt, valla, seint, sjeldan, — og ved den faste Partikel «van», f. Ex. vanfør, vanfreistad.

Anm. Den ældste Form for Negtelsen, som viser sig i flere gamle Sprog, er Ordet „ne"; men dette synes her at være ganske bortfaldet, og af vore negtende Ord er der ellers kun et, som begynder med „n", nemlig „nei". Derimod er der et andet dunkelt Ord, som meget tidlig er bleven brugt som en negtende Slutningsform eller Endelse; dette Ord hedder „gi" (gje) og efter en haard Konsonant „ki", saasom i: ei-gi (ɔ: ingensinde), aldri-gi (ingen Tid, eller Alder), ein-gi (ingen), ekki (for eitt-ki), hvár-gi (ikke nogen), hvárki (for hvárt-ki). Imidlertid findes dette Tillæg i gamle Skrifter ogsaa med en ganske modsat Betydning, f. Ex. hvatki hlut, ɔ: hvilkensomhelst Ting (Kongsp. 34); saaledes især i Lovene: hvatki (N. L. 1, 25. 45. 46. 61. 113), hvergi (ib. 22. 237. 181), hvargi (41. 54. 86. 103. 251), nærgi (155. 233), hvégi (19. 20. 37. 209. 227). Af denne Betydning, som rimeligviis er den oprindelige (s. Grimm's d. Gram. 3, 36), findes nu neppe Spor, med mindre man kunde gjenkjende „hvatki" i det søndenfjeldske „hokke" og „hokken", som rigtignok nærmer sig til Sv. og D. „hvilken", men derimod er stærkt afvigende fra G. N. hvílikr (ɔ: hvordan).

Et Par af disse Ord, nemlig „ei" og „aldri", have, som man seer, lidt en stærk Forkortning, og Ordet „ingen" blev allerede meget forvansket i det gamle Sprog. Ved Siden af „ikkje" (ekki) er der ogsaa kommen en anden Form „inkje" (nogle Steder inte), som nu netop er den sædvanlige, naar Ordet staar adjektivisk eller faar nogen stærkere Betoning. Ordet „ei" bruges kun i visse Stillinger, især efter en anden Negtelse, f. Ex. „Det er ingen so laag, at han ei maa luta," og efter Konj. „elder", f. Ex. „anten han vil elder ei." Det fortjente imidlertid en større Anvendelse, allerhelst i Vers, hvor man ofte vil behøve en Negtelse, som er Censtavelsesord.

330. Endelig forefindes ogsaa adskillige løse Partikler, som staae ligesom udenfor Sætningerne og tildeels træde istedetfor en heel Sætning. De vigtigste af disse ere Svarsordene: ja, jau, nei, som dog ogsaa ofte bruges som et Slags Indledningsord uden nogen bestemt Betydning. Et Par andre Partikler bruges altid kun som Indledningsord, nemlig „aa" og „enn"; f. Ex. Aa, det var inkje stort. Enn um det no kom Regn. De øvrige hertil hørende Ord ere Udraabsordene (Interjektionerne), f. Ex. aa! haa haa! hei! høy! tvi! Forsaavidt disse Ord forbindes med en Sætning, sættes de altid forved denne.

Anm. Til denne Række maa man ogsaa henføre adskillige Tilraab og Lokkeord, som ikke udgjøre noget egentligt Sætningsled, saasom: hut, hyss, kiss, kille, gis. Som forhen bemærket, have de tildeels en særegen Udtale og staae ligesom udenfor Sprogets Regler; enkelte af dem ere endog ustavelige (som pst! pr!) og kunne saaledes ikke ansees som virkelige Ord. Jf. § 75.

Svarsordene forbindes ofte med en Gjentagelse eller med et andet Ord, saasom: ja ja, ja so, jau menn, nei daa — og kunne da have meget forskjellige Betydninger, som kun adskilles ved en forskjellig Betoning. Ordet „jau" bruges (ligesom Sv. og D. jo) til Svar paa en Sætning, som indeholder en Negtelse eller en Tvivl; som Indledningsord har det et Slags forstærkende Betydning. Ved Efterligning af Dansken kunde maaskee nogen ogsaa ville bruge „jau" som Adverb eller Konjunktion (jf. D. han har jo selv sagt det; — jo før, jo hellere); men denne Brug er aldeles fremmed for dette Sprog.

IV. Ordfølge.

331. Den sædvanlige Ordfølge i de enkelte Sætninger er den, at Subjektet sættes først og dernæst Verbet; derefter kommer da Objektet, hvis Sætningen har Objekt. Imidlertid beroer dog Ordfølgen meget paa Ordenes Vægt i Sætningen, og saaledes kan ogsaa Objektet stundom komme til at staae først; dog skeer dette sædvanlig kun da, naar Subjektet er et Pronomen; f. Ex. Huset fann eg, men Folk fann eg inkje. Her kommer altsaa Subjektet til at følge efter Verbet; og denne Stilling, som man kalder den omvendte Ordfølge, gjælder ogsaa for adskillige andre Tilfælde og især, hvor et Komplement eller et betonet Adverbium begynder Sætningen; f. Ex. daa kom han; — i Morgon kjem han. Ellers kunne Komplementer ogsaa lægges til Subjektet eller Objektet og have da sædvanlig sin Plads efter samme. Ligeledes kan en Undersætning med „som" (relativ) ogsaa lægges til Subjektet eller Objektet, og i dette Tilfælde indtræde visse Afvigelser i Ordfølgen, hvorom nedenfor.

Anm. De Tilfælde, da Verbet sættes forved Subjektet, ere følgende: 1) i Spørgsmaal, f. Ex. Saag du det? — 2) i Imperativform (forsaavidt Subj. tages med): kom du, Barn! — 3) efter forudstillet Objekt, som ovenfor nævnt. — 4) efter forudstillet Adverb eller Komplement, f. Ex. No veit eg det; — med Tidi skal det no verda; — 5) efter en Undersætning eller en Anførelse: Som du reider, so ligg du; — so er det, segja dei; 6) i forud-

sættende eller betingede Sætninger: Kjem eg, so ser du meg; — skulde det henda o. s. v. Desuden bruges den samme Stilling i visse Relativsætninger, hvorom senere.

I det gamle Sprog findes denne Ordstilling ofte ogsaa i fortællende Sætninger som ikke høre til de ovennævnte; f. Ex. Tók þá alt folk i landinu at unna hánum, ok var hann af þvi kallaðr Magnus góði. I dette og flere Tilfælde nærmer den nu brugelige Ordføge sig mere til Ordfølgen i de nyere beslægtede Sprog.

I en Fortælling eller Forklaring, som ikke er forhen indledet eller forberedt, er det sædvanlig Stil, at man ikke begynder Talen med et Komplement eller et Substantiv, men hellere med et Ord af mindre Vægt, især med „det"; f. Ex. Det var ein Gong; — det var paa ein Stad; — det er ein Ting som o. s. v.

332. Den Nævning, som bruges til Subjekt eller Objekt, er enten et Pronomen eller et Substantiv, og det sidste er tildeels forbundet med en udfyldende Nævning (Adjektiv og Artikel). I dette Tilfælde gjælder nu den sædvanlige Regel, at Artikelen sættes først, og Substantivet sidst; f. Ex. ein Skog; ein stor Skog. Naar Artikelen mangler, staar Adjektivet først (f. Ex. store Skogar); men hvis det udfyldende Ord er et Possessiv (min, din o. s. v.), sættes dette sædvanlig sidst, f. Ex. Skogen vaar (s. § 312). I visse Tilfælde kan en gjentagen eller dobbelt Nævning finde Sted, saasom i de forhen (i § 307) omtalte Sætninger, som indledes med Ordet „det". I andre Tilfælde kan Nævningen (især Pronomen) have saa liden Vægt, at den endog kan udelades; saaledes bortfalder Subjektet i enkelte lette, tilhængte Sætninger f. Ex. maa vita (ɔ: kan man vide); skal tru; kann henda; — ligeledes Objektet, f. Ex. han maa vel (udeladt: det); — han ser inkje, som hava skal. En mere sædvanlig Brug er det, at Nævningen udelades efter en Præposition i Enden af Sætningen, hvor det manglende let vil skjønnes af Sammenhængen; f. Ex. Dei hava skilt seg fraa (nemlig fra Flokken eller Selskabet); — han gjekk fram um; — han stod og saag utyver; — det fell ikkje åat; — det regner sud i; — det ligg inkje meir ved o. s. v. Saaledes ogsåa naar en Nævning er nylig anført, saa at den kun skulde gjentages eller ombyttes med Pronomen; f. Ex. Han tok

ein Kjepp og slog med (neml. med honom); — han tok Baaten og strauk med; — Dei toko Hestarne og sette seg uppaa; — tak eit Glas og slaa i, o. s. v. Ellers kan Gjentagelsen ogsaa udelades, hvor Nævningen skulde staae som Objekt; f. Ex. Finn ein Stein og legg uppaa (for: legg honom upp aa det); — han tok Hatten og sette uppaa seg; o. s. v.

Anm. I det gamle Sprog blev Artikelen ofte sat efter Substantivet, f. Ex. konungr einn; sveinn einn lítill. Noget lignende finder Sted i gamle Viser; saaledes hos Landstad (Norske Folkeviser): Hever du inkje Dotter ei (S. 148); til ho aatte Sonen den (224); maa eg liggja i Haugen den (110); kom eg meg aat Botnom dei (78); Kjempa den skal eg røyna (135). — I det Søndenfjeldske bruger man ofte at gjentage Artikelen efter et Adjektiv, som ellers skulde staae alene uden noget paafølgende Navneord; f. Ex. det var ein stor ein; ein gamall ein; ei god ei; eit stort, langt eit.

Et Slags dobbelte Nævninger med „det", „han" og „ho" ere forhen omtalte (§ 307, 308). Et andet Slags dobbelt Nævning fremkommer ved en Gjentagelse af Pronomenet, som er meget brugelig i Daligtalen; f. Ex. Eg veit det vel, eg; — han var alt komen, han; — dei hava voret her ofta, dei. Men denne samme Gjentagelse finder ogsaa Sted ved Substantivet, kun saaledes, at dette ombyttes med Pronomen, og at Ordenes Stilling forandres efter den forskjellige Vægt eller Betoning. Naar der lægges mere Vægt paa Nævningen end paa Verbet, sættes Substantivet først, og det gjentagende Pronomen sidst; f. Ex. Baaten er snart full, han; — Huset vardt no for litet, det; — Gutarne ero komne, dei. Med en større Vægt paa Nævningen kunne begge Ord sættes jævnsides; f. Ex. Vinningen, han vardt no liten. (Endog med dobbelt Gjentagelse: Vinden, han er no den same, han). Naar derimod Omtalen (Prædikatet) har den største Vægt, sættes Pronomen først; f. Ex. Han er alt full, Baaten; — det vardt for litet, Huset. (Her er altsaa en Tilnærmelse til de Sætninger, som have Indlednings-Subjekt, som „det kjem ein Mann" o. s. v. § 307). Disse Gjentagelser kunne ogsaa finde Sted ved Objektet; dog er dette noget sjeldnere; f. Ex. Sønerne, deim kjenner eg vel; men Dotteri, henne kjenner eg inkje. I det Hele maa denne Ordstilling nærmest ansees som en Egenhed for Dagligtalen, saa at den vel neppe burde indføres i Skrift, undtagen i det Slags Stil, som netop skal efterligne den daglige Tale i dens frieste og bredeste Form.

333. Verbet har i Almindelighed sit Sted nærmest ved Subjektet, som før er omtalt; dog er herved at mærke, at naar Verbet deler sig i to Ord, nemlig et Hjælpeverbum og et Hovedverbum (i Infinitiv eller Particip), da kommer Hjælpeverbet netop til at

indtage den Plads, som Hovedverbet skulde have, hvis dette stod alene. Dette mærkes lettest, naar et Adverbium skal følge efter Verbet; f. Ex. Eg skal snart koma (= eg kjem snart); ligeledes i Sætninger med omvendt Ordfølge (§ 331), hvor selve Subjektet kommer ind imellem begge Verber, f. Ex. Daa skal eg koma (= daa kjem eg). — I spørgende Sætninger staar Verbet først, undtagen naar et spørgende Pronomen følger med, da dette i saa Fald sættes først, hvad enten det er Subjekt eller Objekt; f. Ex. Kvat er det? Kvat vil han no hava? — I Relativsætninger (med „som") kan Verbet sættes efter et Adverb eller Adjektiv og endog efter et Navneord (i Objekt); f. Ex. alle dei, som inne vaaro; — dei, som friske ero; — den, som Raad hever. I samme Tilfælde kan Hjælpeverbet ogsaa sættes efter Hovedverbet, f. Ex. kvat, som koma kann; — den, som hava skal; — det som gjort er, o. s. v.

Anm. En Udeladelse af Hjælpeverbet „hava" er forhen omtalt (§ 324). I nogle Tilfælde bliver derimod Hovedverbet udeladt, naar det nemlig betyder et Foretagende, som let vil skjønnes af Sammenhængen; f. Ex. eg vil heim (udeladt „fara" el. desl.); han skal til Byen; — eg laut ut; — eg lauti Vegen.

Adskillige Sætninger, som i Gammel Norsk havde et upersonligt Verbum med Objekt, have nu faaet en Omstilling, saaledes at det gamle Objekt er blevet til Subjekt; f. Ex. eg tyrster (G. N. mik þyrstir); eg ventar, langar, tykjer, syneſt, og flere. Imidlertid bruges dog nogle Verber i begge Stillinger; saaledes: eg lyster, og: det lyster meg; eg likar det, og: det likar meg. (Det sidste sjelden). En lignende Omstilling kan ogsaa finde Sted, naar et Adjektiv følger med, og i dette Fald findes Exempler paa, at Adj. bliver staaende i Intetkjøn, uagtet det er overført til en Person; saaledes: Han vardt ilt ved (i Stedet for: det vardt honom ilt ved). Jf. § 187. Ved en saadan Overførelse af Adjektivet fremkomme ellers adskillige besynderlige Udtryk, saasom: „han er inkje snar at finna" (for: det er inkje snart at finna honom); — Pengarne ere vonde at faa (det er vondt at faa Pengar); — Hudi er hard at missa (det er hardt at missa Hudi). Jf. Landst. N. Folkeviser 641.

Et andet Slags Omstilling, som er meget sædvanlig i de beslægtede Sprog, synes her at være noget fremmed, nemlig den, at en aktiv Sætning gjøres passiv ved Ombytning af Subjekt og Objekt, hvorved da det oprindelige Subjekt sættes som Komplement med „af"; f. Ex. Kirken er bygget af en Bonde; Bogen er skreven af N. N. Ved det, som en Ting er „gjort af", tænker man her sædvanlig kun paa et Stof eller Emne; og den ovennævnte

Ordstilling hører altsaa til de dunkle Udtryk, som kun ere bekjendte af Læsning, men ikke brugelige i den hjemlige Tale.

334. Adverbiet sættes nærmest ved det Ord, som det hører til eller er forbundet med. Naar det hører til et Adjektiv, sættes det sædvanlig forved dette; f. Ex. so stor; lika stor; myket større. Naar det hører til et Verbum, sættes det derimod altid efter dette; f. Ex. fara vel; vera lenge; koma atter; saaledes ogsaa: føra inn, leggja ut, setja fram, taka upp, setja ned o. s. v. Naar derimod Verbet gaar over til Particip og saaledes bliver Adjektiv, sættes Adverbiet først (efter ovennævnte Regel), og Ordene ansees da som sammensatte; f. Ex. atter-komen, innførd, utlagd, framsett, uppteken, nedsett; ligesaa: atterkomande, innførande o. s. v. Følger baade Adverbium og Objekt med Verbet, da sættes Adverbiet forved Objektet, hvis dette er Substantiv, men efter samme, hvis det er Pronomen; f. Ex. dei sette fram Baaten; eller: dei sette honom fram; — slepp ut Hesten (slepp honom ut); — dei toko inn Høyet (dei toko det inn); – han sleit av Bandet (han sleit det av); — han fekk atter Pengarne (= han fekk deim atter). I den omvendte Ordfølge sættes Adverbiet sidst, f. Ex. Pengarne fekk han atter; eller (med Hjælpeverb): P. hever han fenget atter.

Negtelsesordene sættes sædvanlig i samme Stilling som Adverbiet, altsaa forved Adjektiv og efter Verbum o. s. v. F. Ex. han var ikkje stor; — han blygdest inkje. -- Eg kjenner ikkje Mannen; eg kjenner honom inkje.

Anm. I visse Dele af Landet findes dog Afvigelser fra disse Regler. I de østligste Egne, især søndenfjelds, bruger man ofte at sætte Adverbiet forved Pronomen ligesom ved Substantiv; f. Ex. eg tok upp det; — han aat upp det; — eg kasta' ut 'en (ɔ: han, honom); — kast' inte burt det; — legg inn det o. s. v. Enkelte korte Komplementer sættes da ogsaa i samme Stilling, saasom: kom i Hug det; legg i Hop det; jf. han log mest i Hel seg. (En Tilnærmelse til den svenske Talebrug). — I den vestlige og nordlige Deel af Landet sættes derimod Negtelsen forved Pronomen: saaledes: eg fekk ikkje det; han saag ikkje meg; eg kjende ikkje honom. I den omvendte Ordfølge sættes da ogsaa Negtelsen næst ved Verbet, f. Ex. kann ikkje du koma? — no kann ikkje eg koma; — daa saag ikkje eg det atter. Ordet „inkje" *eller* „*ikkje*" er i denne Stilling meget svagt betonet og bliver derfor ofte en

stærk Forkortning i Talen, især naar det kommer imellem to Vokaler; f. Ex. kann 'tje' eg faa det; maa 'kj' eg; han kjend' ikj' oss. Ligesaa: „æ 'kj' an komen" (er han ikkje komen).

Den Regel, at Adverbiet skal sættes forved et Substantiv, som er Objekt, gjælder ellers ikke ved alle Slags Adv., men nærmest ved de Ord, som betegne Sted eller Retning, og forøvrigt ved mange andre, som vanskelig kunne angives i Korthed. Men selv ved Stedsadverbier bliver Regelen ikke altid strengt gjennemført, da det ogsaa godt gaar an at sætte Substantiv først, f. Ex. Dei sette Baaten fram. Dette kan stundom være til Hjælp til at forebygge Utydelighed, især ved nogle Ord, som kunne være baade Adverb og Præposition. I Dagligtalen er det altid tydeligt nok at sige: „eg sleit av Traaden," eller „han skreiv um Brevet (ɔ: omskrev det), da nemlig den stærke Betoning paa Ordet „av" eller „um" er tilstrækkelig til at forebygge enhver Misforstaaelse; men da alt, hvad der kun beroer paa Betoningen, vil blive utydeligt i Skrift, vilde det maaskee her være bedst at sætte Adverbiet sidst. I enkelte Tilfælde kan det vel ogsaa gaae an at sætte Adverbiet forved Verbet.

Naar flere Verber sættes i Imperativ med Negtelse, er det almindelig Skik, at Negtelsen sættes ved det første Imperativ og ikke ved de øvrige. F. Ex. Kom ikkje her og ljug fyre meg. Far ikkje so og tøv. Gakk ikkje so og drag Føterne.

I G. N. er det meget sædvanligt, at en Negtelse eller et Adverb sættes allerførst i Sætningen; f. Ex. Eigi er þat undarlegt; — illa er þat; — oft verðr slikt, o. s. v. Dette forekommer nu sjelden, undtagen ved enkelte Steds- og Tidsadverbier, saasom: her, der, daa, no, sidan og lignende.

335. Præpositionen sættes altid forved den Nævning, som den styrer (undtagen ved Pron. kvat og kven); f. Ex. i Land, i Huset, paa Vegen, fraa oss, med honom. Begge Ord tilsammen danne en Udsyldning (et Komplement), som tildeels behandles som et Adverbium og saaledes ogsaa kan sættes imellem Verbet og Sætningens Objekt; dog skeer dette kun, naar Komplementets Nævning er et Pronomen; f. Ex. set paa deg Hatten; — han tok av seg Hatten; dei toko med seg Bøkerna; dei toko fraa honom Pengarne. Hvor Nævningen ikke har synderlig Vægt, bliver den, som forhen bemærket (§ 332), ofte udeladt, og Præpositionen kommer da til at staae alene ligesom et Adverbium; f. Ex. eg tok det fraa. I dette Tilfælde kan Præpositionen ofte komme til at staae næst forved Verbets Objekt og altsaa ved en

Nævning, som den ikke styrer; f. E. tak av Toppen (ɔ: tag Toppen af det); — legg aat Baaten (ɔ: læg Baaten til); — dei sette fyre Hesten; — dei toko fraa Hesten; — dei hava sett i ein Ring; — dei hava lagt uppaa ein Stein (ɔ: lagt en Steen paa det). I denne Stilling bliver Præpositionen stærkt betonet, saa at Sammenhængen i Talen ikke kan misforstaaes.

Anm. I G. N. findes Præpos. stundom sat efter Substantiv, nemlig i Vers, f. Ex. i Haavamaal: annars brjóstum í; gullnum stóli á; vatni á (ɔ: paa Vandet). Dette forekommer nu kun i gamle Viser; saaledes i Landstads Samling: Hallvard Kongen imote (S. 223); sine Frendar ifraa (325); ho vender seg Veggen til (328).

Ved de spørgende Pronomener „kvat" og „kven" sættes Præpos. altid sidst og sædvanlig frastilt i Enden af Sætningen; som: kvat kann det koma av; — kven skal det vera aat; — kvat skal eg hava det i? (Jf. § 328). Ogsaa sættes Præpos. sidst i Relativsætninger (hvorom senere), f. Ex. den, som det kom fraa. Ligeledes i visse Udfyldninger, hvor et Pronomen kunde tænkes tillagt; f. Ex. ein Hamar med Staal i; eit Skrin med Jarn paa; ei Kanna med Føter under; — eg saag eit Garn og ein Fisk i. Jf. G. N. ef á rennr milli bœa ok eru fiskar í (N. L. 1, 41).

Præposition uden Nævning findes ellers ofte i visse Talemaader, hvor et Verbum i Infinitiv paafølger; saaledes: han hever sitt i finna (ɔ: at finde deri); laast inkje i vera (lad som om der ikke var noget i det); tykja aat vera (ɔ: tykkes at der er noget ondt ved det); det er mangt um tenkja (ɔ: at tænke om det); det er vondt at ved gjera; det er leidt at med dragast; tungt at til svara; det er Skam at av segja; dei hava mangt at fyre bera, og flere. Saaledes ogsaa ved Participium (udenfor den sædvanlige Sammensætning); f. Ex. han er fram i komen; han er inn paa komen; det er inkje meir i komet; det er litet paa kostat; det var litet til teket; det vardt inkje nokot ved gjort (ogsaa: ved di gjort). Disse Vendinger ere meget bekvemme og passe nøie til den gamle Udtryksmaade; men da deres rette Forstaaelse beroer paa den stærkere Betoning af Præpositionen, ere de ikke altid saa bekvemme for Skrift som for Dagligtalen.

336. De Konjunktioner, som forbinde enkelte Ord (§ 328) sættes naturligvis imellem de sammenstillede Ord; imidlertid blive de ofte ledsagede af et andet forbindende Ord, og dette sættes da først: f. Ex. baade Aaker og Eng; korkje paa Sjo elder Land. Hvor tre eller flere ligestillede Ord ere forbundne, kunde Bindeordet imellem de første af dem udelades; dog er denne Udeladelse

ikke tilvant i Dagligtalen, hvor man sædvanlig altid gjentager Bindeordet; f. Ex. ein Skog med Bjørk og Raun og Osp og Selja og andre Slag. Ved Adjektiverne er ellers at mærke, at de ofte kunne sammenstilles uden noget Bindeord; f. Ex. smaae runde Steinar; eit stort, nytt, raudmaalat Hus. Imellem Adverbierne sættes Bindeordet kun hvis de ere ligeartede og fuldkommen ligestillede; f. Ex. baade vel og snart; — korkje fyrr elder sidan.

Anm. Den indbyrdes Ordning imellem ligestillede Ord, som jævnlig følges ad, kan ofte synes at være ganske ligegyldig; men alligevel er der tildeels en vis Vedtægt, som gjør, at det ene Ord altid sættes først; saaledes siger man f. Ex. altid: „att og fram", ikke: fram og att, uagtet man dog ogsaa siger „fram og tilbaka" (ligesom i Svensk og Dansk). Saaledes ogsaa: av og til; mot elder med; her og der; nær og fjerr. Ligesaa: Hus og Gard; Kveld og Morgon; holl og tru; høgt og laagt; meir elder mindre. (Naar det ene Ord har en Stavelse mere, sættes det gjerne sidst). Ved Talordene mærkes den stadige Brug, at Titallene sættes sidst; f. Ex. eit og tjugo Aar (ligesaa: i eit og tjugande Aaret): ein og femti, tvo og femti, tri og femti, o, s. v. Denne Stilling er her uforanderlig og har ogsaa sin Fordeel for Velklangen, især naar et Substantiv kommer til, da man derved undgaar et Sammenstød af to Stavelser, som ere lige stærkt betonede. — I andre Tilfælde nævnes den største Mængde eller Enhed sædvanlig først; f. Ex. ein Dalar og tolv Skilling; ei Vaag og femtan Merker; — undtagen naar den mindre Enhed omtales som en Deel af den større, f. Ex. tolv Merker paa femte Vaagi (= 4 Vaager, 12 Mk.); saaledes nævnes en Halvdeel altid først i de mindre Tal, idet Ordet „halv" sammensættes med et Ordenstal; f. Ex. halvfjorde (ɔ: $3^1/_2$), halvtolvte ($11^1/_2$); jf. halvfemte Fjordung ($1^1/_8$ Miil). Dele, som er mindre end en halv, nævnes derimod efter det hele Tal og helst ogsaa efter det tilhørende Navneord; f. Ex. fem Pund og ein Femtepart ($5^1/_5$ Pd).

Af Sammenstillinger uden Bindeord mærkes nogle med Ordet „kvar" (ɔ: hver), nemlig: „einkvar" (ɔ: en eller anden), ei at forvexle med „kvar ein" (ɔ: enhver, hver eneste); — „annankvar" (ɔ: hver anden), ei at forvexle med „kvar annan" (ɔ: hinanden); ligesaa: tridjekvar, fjordekvar, femtekvar o. s. v., hvori Ordenstallet altid sættes først.

337. Ordene i en enkelt Sætning kunne ofte være saaledes sammenstillede, at de udtrykke en dobbelt Tanke eller omfatte et Indhold, som nærmest kunde tænkes fordeelt paa to Sætninger. Blandt andet er dette Tilfældet, naar Sætningen foruden sit

egentlige Verbum ogsaa har et tilføiet Verbum i Infinitiv. Dette tillagte Verbum kan ogsaa forbindes med et eget Komplement eller Objekt, og med adskillige Udfyldninger til Objektet. F. Ex. det er bedst at liva i Fred; — det gjekk seint at faa inn Pengarne; — det kostar at halda so mange Folk. I nogle Tilfælde kan et tilføiet Verbum henlægges til Sætningens Objekt, saaledes at det betegner en Gjerning for Objektet, ligesom om dette skulde selv være et Subjekt. Denne Ordstilling, som kaldes „Akkusativ med Infinitiv", kan finde Sted efter nogle Verber, som betyde at fornemme og at tillade eller formaae En til at gjøre noget; saaledes efter: sjaa, høyra, kjenna, og især efter: lata og bidja (bede); f. Ex. eg saag deim koma; — eg høyrde Fuglarne syngja; — lat Mannen faa det; — han bad meg koma; eg bad honom syna meg Vegen, o. s. v. Ved et Par Verber forekommer ogsaa Dativ med Infinitiv, nemlig ved: læra (jf. G. N. kenna) og hjelpa; f. Ex. han lærde Bornom (at) lesa; — han skulde hjelpa Systrom at flytja heim.

Anm. Akkusativ med Infinitiv kunde ogsaa tænkes at have Sted ved enkelte reflexive Verber; f. Ex. han segjest vera trøytt (for: han segjer seg vera trøytt); han læst vera rædd (f. læt seg); jf. han tykjest vera framsloppen. — Hvor Ordet „seg" følger efter Infinitiv, kan Meningen i enkelte Tilfælde blive dunkel (jf. § 313); f. Ex. han let deim prøva seg; — han bad deim minna seg um det. Her kan det i visse Fald være bedre at sætte et andet Ord (honom) i Stedet for „seg", hvis man nemlig mener den første af de omtalte.

Infinitivet kan ogsaa bruges som Nævning og opstilles som Subjekt i en Sætning; f. Ex. at segja annat var urett. Desuden bruges det ogsaa meget som Komplement med Præpositionen „til", f. Ex. hava myket til at gjera; hava nokot til at fara med; inkje til at liva av, o. s. v. Derimod bruges det ikke gjerne ved andre Præpos.; og heri er altsaa en Forskjel fra den danske Ordstilling med: for at, ved at, i at, over at, efter at, uden at; — som her ombyttes med en anden Udtryksmaade. F. Ex. Han kom for at søge Raad (her: han kom og vilde søkja Raad). Jeg blev glad ved at høre det (eg vardt glad, daa eg høyrde det). Han overgaar dem i at skyde (han gjeng yver deim i Skjoting, el. til at skjota). Han blev fornærmet over at see sig forglemt (han vardt tykkjen, daa han saag seg gløymd; eller: tykkjen fyre det, at han var gløymd). Efter at have hvilet lidt gik vi videre (daa me hadde kvilt nokot litet, gingo me lenger).

338. Ogsaa ved en anden Form af Verbet, nemlig Participium, kan en Sætning faae en saadan Forøgelse, at den egentlig indeholder Stof til to Sætninger. Imidlertid bruges denne Form ikke i saa mange Stillinger som Infinitiv. Participium kan sættes som Udfyldning ved Subjekt eller Objekt, ligesom et andet Adjektiv; f. Ex. han kom atter skræmd; eg saag honom utboren; eg fann Huset nedrivet; ligesaa: han fekk det sovande; eg fann deim sovande. Jf. kjenna seg sviken; høyra seg lastad; sjaa seg forfylgd. — I Lighed med Brugen i andre Sprog kunde det aktive Particip ogsaa tænkes forbundet med et eget Objekt (f. Ex. takande Bot; søkjande Raad o. s. v.); men denne Ordstilling er fremmed for Dagligtalen, uagtet den vel kan være tilvant ved Læsning. Derimod bruger man hellere at tilføie et Slags Objekt med en Præposition, f. Ex. Han kom drivande med Flokken; - han kom berande med ein Sekk. Men i denne Stilling vil Participiet sædvanlig blive opfattet som et Adverbium.

Anm. En Ordstilling, som ofte forekommer i det gamle Sprog, er den, at et Verbum sættes som Particip ved Siden af sit Subjekt, og at begge Ord sættes i Dativ; f. Ex. öllum á høyrandom (ɔ: som alle høre paa); oss sjálfum hjá verandum; — ofte med Forordet „at", f. Ex. at bornum vitnum (ɔ: naar Vidnesbyrd ere fremførte). Denne Brug, som ogsaa findes i andre gamle Sprog, synes nu at være ganske forældet, saa at der kun findes yderst faa Levninger, som desuden ere noget afvigende; saaledes: honom uspurt (ɔ: uden at spørge ham); — oss uvitande (ɔ: som vi ikke vide).

Particip med Objekt forekommer af og til i det gamle Sprog, dog især i en nyere og kunstigere Stiil, som synes at være lempet efter fremmede Sprog; f. Ex. stýrandi þeim ok styrkjande, m. fl. (Stjorn 9). — I de nyere Sprog bruges Participialstillingen overmaade meget til Inddragelse af en Undersætning; f. Ex. i Dansk: Stødt over denne Tiltale svarede han o. s. v. Opbragt herover pønsede han paa Hævn. Styrkede af denne Hvile gave vi os paa Veien. Trodsende alle Hindringer trængte han frem. Mærkende sin Feiltagelse gjorde han strax Undskyldning. — Denne Ordstilling maa her siges at være aldeles fremmed og vilde ialfald i Dagligtalen synes underlig og stødende. I Stedet derfor bruger man her altid en tilføiet Sætning eller en Sammenstilling med „og", f. Ex. han merkade Mistaket sitt og orsakade seg.

V. Sammensatte Sætninger.

339. Naar Udtrykket for en Tanke ikke kan optages i en enkelt Sætning, deler det sig i to eller flere sammenhængende Sætninger, som forbindes med hinanden paa forskjellig Maade, dog for det meste ved et Bindeord. De tilføiede eller udfyldende Sætninger deles i forskjellige Arter. Nogle af dem kaldes Sidesætninger og have kun en løs Forbindelse med sin Forsætning; de tilfæstes ved Bindeordene: og, elder, men, for (diat) eller ogsaa med et Adverbium, som: helder, so, daa, sidan, endaa, deretter, difyre. Andre kaldes Undersætninger, og disse ere fastere forbundne med en Hovedsætning, saa at de ikke let kunne frastilles eller opstilles som selvstændige; de blive sædvanlig tilfæstede ved Bindeord, som: at, um, naar, daa, medan, fyrr (en), sidan, utan, en, som. Sidesætningerne have sædvanlig den regelrette Ordfølge, undtagen naar de tilfæstes med et Adverbium; thi i dette Fald faae de den omvendte Ordfølge (§ 331), f. Ex. Sidan var eg ute og lydde; daa høyrde eg ingen Ting, og difyre gjekk eg inn atter. Undersætningerne have sædvanlig den regelrette Ordfølge; dog kan et Adverb eller en Nægtelse ofte sættes foran Verbet, f. Ex. Eg vilde sjaa, um han endaa inkje var komen. I nogle Tilfælde kan dog Undersætningen opstilles først, med omvendt Ordfølge og uden Bindeord; f. Ex. Var inkje det, so hadde eg aldri fenget det. (= Eg hadde aldri fenget det, naar inkje det var). De fleste Egenheder i Ordfølgen findes ellers i Relativsætningerne, hvorom senere.

Anm. Som forhen er omtalt, kunne Undersætningerne ogsaa tilfæstes med et Forord (Præpos.) med Pronomen „det" (di); saaledes: av di, med di, ved di, fraa di, fyre di, etter di. En enkelt Art af Sætninger kunne tilfæstes alene med Formen „di", nemlig Sammenligningssætninger med Komparativ, f. Ex. Di lenger eg kom, di verr vardt det. Men ved denne Form finder megen Vaklen Sted. I det gamle Sprog bruges Formen því (þi), som, paa Grund af en gammel Tiltrækning imellem Dativ og Komparativ, ogsaa maa ansees som den rigtigste; f. Ex. því fleira sem hann hefir, því fleira girnisk hann (Homil. 50). Men ved Siden heraf findes ofte ogsaa Genitivet „þess"; saaledes: þat er æ þess ljósara, er sjálf er nátt myrkvari (Kongsp. 46). Nu om Stunder forbindes disse Sætninger paa følgende Maader: 1) med „di"

(sjelden, blandt andet i Snaasen); 2) med „dess" (mest søndenfjelds); 3) med „te" el. ti' (vesten og nordenfjelds og paa flere Steder); 4) uden Bindeord; f. Ex. Sterkare Storm det var, gildare tykte han det vera. (Mest ved Bergen og Stavanger). Den besynderligste af disse Former er netop den mest udbredte, nemlig „te", som lyder ganske ligedan som den sædvanlige Forkortning af „til" (ti', te) og derfor almindelig opfattes som „til". Men dette kan dog neppe være rigtigt. Rimeligere synes det, at dette „te" er en Overgangsform af „di" (G. N. þvi), og at vi i dette Ord have den samme uregelrette Overgang (med „t" for „d"), som forefindes i det svenske „ty" og det danske „thi", i Stedet for det gamle þvi eller þi (ɔ: fordi, derfor).

Enkelte Bindeord blive ofte udeladte, saaledes „at" (især efter „det"), f. Ex. Eg vilde, han skulde fylgja meg. (Eg vilde det, han skulde fylgja meg). Han svarade det, han skulde koma. Ordet „en" udelades gjerne efter „annat": Eg visste ikkje annat, han var inne. Ordet „som" bliver ogsaa ofte udeladt, hvorom nedenfor.

I nogle Undersætninger, som have et ubestemt Subjekt, kan dette udelades, og i dette Fald sættes da det vægtigste Ord først. F. Ex. Halde upp no, medan vel er (= medan det er vel, ɔ: medens det endnu staar vel til). Han lyt no faa det, skal vel vera (ɔ: hvis det skal gaae godt; hvis der skal blive nogen Fred). Um so illa skulde ganga (= um det skulde ganga so illa). I enkelte Tilfælde bortfalder ellers baade Bindeordet og Subjektet; saaledes: Det lettnar, alt fram lid (= alt medan det lid fram). Det vendest, leid ut paa Dagen (= daa det leid osv.). Det vels Vilje, vel gjeng (= daa det gjeng vel). Det hender ofta slikt paa Sjoen, sagde Selen, var skoten i Augat.

340. Blandt de udfyldende Sætninger mærke vi først nogle, som tilfæstes uden noget egentligt Bindeord. Hertil høre de førnævnte Undersætninger, som sættes forved sin Hovedsætning og indeholde et Vilkaar eller en Betingelse, som kunde tænkes tilføiet ved Bindeordet: um, naar, soframt, eller lignende. F. Ex. Fekk eg alt detta, so vardt eg rik. Hever han ikkje meir, so er det for litet. Dernæst mærkes de saakaldte Anførselssætninger, hvori man ligefrem eftersiger, hvad En har sagt eller tænkt at sige; f. Ex. Han sagde: Vil du vera med? (Eller oftere omstillet: Vil du vera med, sagde han). Eg tenkte: No kann det vera nog. (Eller: No kann det vera nog, tenkte eg). Ellers kunne disse Sætninger ogsaa opstilles som fortællende (ikke eftersigende), og i dette Fald faae de Bindeord „um", eller „at"; f. Ex. Han

spurde, um eg vilde vera med. Eg tenkte, at no kunde det vera nog. Endelig regne vi hertil saadanne Sætninger, som begynde med: kvat som, kven som, slik, so stor, so myket som, inkje meir en, og lignende; f. Ex. Det skal han hava, kvat som atter verd (ɔ: hvor meget eller lidet der bliver tilovers). Det er no det sannaste, kven som annat segjer (ɔ: hvem der saa end vil sige noget andet). Han maa vel kunna hjelpa, slik Mann som han er. Han hever endaa inkje lært det, so stor som no er han. Eg skulde sjølv hava gjort det, inkje meir Mann en eg er.

Anm. En enkelt selvstændig Sætning bliver ofte gjort til et Slags Undersætning derved, at man tilføier et Par Ord, enten for at betegne Sætningen som sin egen Tanke eller for at henstille den til en Andens Erfaring og Skjøn. F. Ex. Det lettar snart av, trur eg. Det gjeng no so ymist med di, ser du. I første Tilfælde tillægges sædvanligst: veit eg, trur eg, tenkjer eg, spaar eg, vonar eg, ottast eg, er eg rædd (f. Ex. Det verd verr ein annan Dag, er eg rædd). I andet Tilfælde bruges: ser du, veit du, skynar du, kann du vita. (Jf. skal du tru, skal du sjaa, og fl.). Denne Ordstilling har megen Lighed med den engelske Brug af Tillæggene: I know, I think, I suppose, I hope, I fear. Jf. you know, you see, og lignende.

Nogle Henstillingssætninger, af samme Art som de ovennævnte, have den Egenhed, at Subjektet paa gammel Viis bliver udeladt; f. Ex. Det var no tyngst i fyrste Taket, maa vita (ɔ: kan man vide); ligeledes: maa tru, maa tenkja, skal tru. Ellers bruges den samme Stilling ogsaa i nogle Tilsætninger, som betegne en Mulighed, nemlig: maa henda, maa vera, kann henda, kann vera (jf. det nyere Ord: kann skje).

Noget anderledes stillede ere nogle korte Tilsætninger, som lægges til Tidsnavne eller Personers Navne til en nærmere Forklaring. F. Ex. Dei skulde koma i Morgon, var. Ligesaa: i Morgon, kjem. Sundagen, var. (Eller: S. kjem). Vika, kjem. Kvitsunnhelgi, var, o. s. v. Det tillagte Ord maa her nærmest betragtes som en Relativsætning, med udeladt „som", og det vilde vistnok være rettere at skrive „Vika, som var", el. „V. som kjem". Ved Personsnavne betegner „var" at En er afdød; f. Ex. Gamle Olav, var. Ho Gunnild, var. — Andre Meninger betegnes ved: skal vera, læst vera, skal faast i vera; f. Ex. Maagen, skal vera, (ɔ: Svogeren, som han nu skal være). Husbonden, skulde vera. Kongen, skulde vera. Lensmannen, læst vera. Styremannen, skal faast i vera (ɔ: som han skal befatte sig med at være).

Endelig kan man hertil ogsaa henføre nogle Tilsætninger, som indeholde et Ønske, et Udtryk af Deeltagelse Taknemmelighed eller lignende: f. Ex. Ho slapp i beste Tidi, sæl var ho! — Han hever lagat det vel fyre oss, velsignad vere han! — Ved disse Tilsætninger er at mærke, at de paa nogle Steder have Nævningen i Dativ (hvis den er Pronomen); f. Ex. Sæl var honom. Velsignad vere honom. Vel vere henne. (Sdm.). Herpaa findes ogsaa Exempler i det gamle Sprog, saasom: Vel sé þeim, er þik hingat sendi (Strengl. 46).

341. Et særeget Slags Undersætninger ere de, som tilfæstes med Partikelen „som" og som staae i en „relativ" eller tilbageførende Stilling, da nemlig dette „som" træder i Stedet for et relativt Pronomen baade i Subjekt og Objekt. I disse Sætninger kunne flere Slags Omstillinger i Ordfølgen finde Sted. Saaledes kan Objektet udelades, hvis det er Pronomen (især „det"); f. Ex. Han skal verda fegen, som fær (ɔ: som faar det). Han ser ikkje, som hava skal (ɔ: den som skal have det, seer det ikke). — Verbet kan sættes efter Objektet, f. Ex. Eg kom til den, som Raad hadde. Det var han, som minste Luten fekk. — Ligeledes efter Adverb eller Komplement; f. Ex. Den, som sidst kom. Dei, som heima vaaro. Baade den, som ut gav, og den, som fram bar. Alt det, som i Husom fanst. — Hjælpeverbet kan sættes efter Hovedverbet (Inf. og Particip), f. Ex. Det er inkje burte, som koma kann. Han fær inkje vera veik, som vinna skal. Han er sæl, som sloppen er. — En Præposition, hvis Nævning ligger skjult i Relativordet, kommer til at staae eenlig i Enden af Sætningen, f. Ex. Det, som dei foro med. Den, som han fekk det fraa. Den, som han hadde gjort det aat. Det Huset, som han var i. Ein Hop med Bøker, som inkje var nokot Gagn i.

Anm. Ordet „som" har her en usædvanlig stor Anvendelse, ligesaa som „er" og „sem" i det gamle Sprog, af hvilke det første synes her at være ganske bortfaldet, saa at altsaa det andet (sem, som) er blevet eneherskende. Saaledes bruges „som" baade som Steds- og Tidspartikel, f. Ex. der som det laag (ɔ: der hvor); rett som han var innkommen (ɔ: just da); — dernæst som Sammenligningsord, f. Ex. lika so god som dei andre, — og endelig som Relativord, som ovenfor er omtalt, hvorved endnu er at anmærke, at det ei alene svarer til „som" i Svensk og Dansk, men ogsaa træder i Stedet for „hvor" og „hvilken" i de relative Udfyldninger, f. Ex. den Grunnen, som han

bygde paa (ɔ: hvorpaa, el. paa hvilken han byggede). Jf. § 328, hvor Sammensætninger med „hvar" (hvor) ere omtalte.

Denne Sammenstilling synes netop at være den ægte gamle og oprindelige Brug i Norsk. I gamle Skrifter findes rigtignok to forskjellige Slags Brug af Relativ, men den ene synes tydelig at være tilkommen ved Forsøg paa at efterligne andre Sprog, især Latinen. I en mere lærd og udpyntet Stiil, fra en senere Tid, findes nemlig Spørgeordet „hverr" optaget som Relativ; saaledes: Bréf yðart kom til vár, i hverju er þer beiddust at o. s. v. (Dipl. 3, 81). Minnist upp á hans píno, med hverre hann löysti oss. (N. L. 3, 298). Abel, hvers blóð er . . . kallaði til guðs. (Stjorn 51). I den ældre og simplere Stiil findes derimod Partiklerne „er" og „sem" benyttede som Relativ i allehaande Stillinger, f. Ex. þat (skip), er stafnar ero af brotnir (N. L. 1, 55). I þann fjorðung, er sú jörð liggr í (N. L. 1, 89). Frá þeirre dýrð, er hann var til skapaðr, ɔ: fra den Herlighed, hvortil han var skabt (Homil. 98). Ellers er det ogsaa at mærke, at Partikelen ofte findes forbunden med et personligt Pronomen, især efter et Demonstrativ (sá, sú); saaledes: Sá, er hann þjónar nauðigr (ɔ: den som tjener nødtvungen), hyggr jafnann flátt (Alet. 134). En sú kona, er hon vill ill vera, þá gjaldi hon úkvensku sinnar (Fagrsk. 11). Dette er værdt at lægge Mærke til, da nemlig en saadan Ordstilling ogsaa bruges til at betegne det relative Genitiv, som i Dansk betegnes ved „hvis" (T. wessen; Eng. whose). F. Ex. þá taki sá arf, er skilgetinn er faðir hans, ɔ: da skal den tage Arven, hvis Fader er ægtefødt (N. L. 1, 205). Eller: Sá sem faðir hans var skilgetinn (N. L. 2, 25). Jf. N. L. 2, 80. 194. 392. Konor þær, er feðr þeirra (ɔ: hvis Fædre) váro brœðra synir (N. L. 1, 49). þeim öllum, er ander þeirra (ɔ: hvis Aander) lifa i fagnaðar stödum (Homil. 186). þann kalla ek sannan guð, er undir hans valde ok boðe verða þesser aller lutir at rœrast, ɔ: under hvis Magt og Befaling alle disse Ting maa bevæge sig (Barl. 130). Denne Udtryksmaade kan maaskee endnu siges at være i Brug; ialfald er det os ikke noget paafaldende at høre en saadan Ordstilling, saasom: Ein Mann, som eg hever gløymt Namnet hans (ɔ: hvis Navn jeg har glemt); eller: Den Kona, som Son hennar vardt Prest (ɔ: hvis Søn blev Pr.). Men den sædvanligste Brug er dog nu, at saadanne Sætninger opstilles paa en anden Maade, saa at ingen Genitivstilling finder Sted; saasom: Ein Mann, som eg hever gløymt Namnet til (eller: paa). Den Kona, som hadde ein Son, som vardt Prest. (Eller: som er Moder til honom, som o. s. v.). Ligesaa: Dei Folki, som me saago Huset til. Den Mannen, som han førde Saki fyre, o. s. v. — I enkelte Tilfælde bliver Stillingen betegnet alene ved Ordet „som", f. Ex. i den bekjendte Gaade: Kvat er det for eit Tre, som Roti snur upp, og Toppen ned? (Landst. 372).

Ordet „som" bliver ofte udeladt i Talen, hvor det staar i Objektets Stilling; f. Ex. Det, eg fekk, var litet. Det var den, eg mindst hadde tenkt paa. I Folkeviserne udelades det ogsaa i Subjektets Stilling; f. Ex. For

alt det, þaa Jordi er (Landst. 531). Alt Folket, i Stova sat (ib. 351). Kvar ein Mann, gjenom Dyri steig (204). Men i Skrift, og især i Prosa, synes det rettest overalt at beholde Ordet „som", hvad enten det staar som Subjekt eller Objekt, og ialfald er det aldrig nogen god Stil at udelade et Ord, som har en saadan særegen Stilling og saa megen Betydenhed som Forbindelsesled imellem Sætningerne.

342. **Disse Relativsætninger foraarsage tildeels ogsaa en Forandring i den Hovedsætning, hvori de ere indskudte, fornemmelig naar denne begynder med et demonstrativt Pronomen (den, det). En meget sædvanlig Forandring er det, at Subjektet bliver gjentaget ved et tilsvarende Pronomen, som sættes næstefter den indskudte Sætning;** f. Ex. Den Aakren, som var fyrst saadd, han vardt den beste. Dei Folki, som no ero ute, dei faa ei dugande Bløyta. **Hvor Substantiv mangler, gjentages selve Pronomenet; dog sættes sædvanlig „han" i Stedet for „den",** f. Ex. Den, som inkje lærer, han inkje veit. Den, som sjeldan ror ut, han sjeldan fiskar. **Saaledes ogsaa, om Nævningen kommer til at staae som Objekt,** f. Ex. Den, som er so ustød, honom kann ingen lita paa. — **Ellers kunne disse Sætninger ogsaa omstilles, saaledes at den hele Hovedsætning sættes først, og da behøves ingen Gjentagelse;** f. Ex. Den Aakren vardt den beste, som var fyrst saadd. Han veit inkje, som inkje lærer. Det kann ingen lita paa den, som er so ustød. **Imidlertid falder denne Omstilling ikke altid beleilig, blandt andet naar der ogsaa er en anden Undersætning ved Siden af Relativsætningen,** f. Ex. Dei Varorna, som ganga den Vegen, dei verda dyre, fyrr dei koma fram.

Anm. Denne Gjentagelse af Nævningen kan rigtignok ansees som en Afvigelse fra den strenge Sætningsorden, men er alligevel ikke ganske at forkaste. Den forekommer ofte i det gamle Sprog, f. Ex. Sá, er ríkr er, hann óttast ekki (Strengl. 26). Sá, er fyri öðrum tekr, hann skal þat aftr fœra (N. L. 1, 20). Sá, er mik elskar, hann varðveitir vel mínar rœdor (Barl. 205). Ligeledes findes den i Svensk og Dansk især i den ældre og simplere Stiil; saaledes meget ofte i Bibelen; f. Ex. (i Svensk): Den, som beder, han får, och den, som söker, han finner (Matth. 7, 8). Den, der kan göra godt, och gör icke, honom är det synd (Jak. 4, 17). — Man vil heraf see, at denne

Ordstilling i visse Tilfælde er til Fordeel baade for Tydelighed og Velklang, og at den saaledes er værd at beholdes.

Imidlertid er der ogsaa en anden Maade, hvorpaa man forbinder Hovedsætningens Slutning med Mellemsætningen, nemlig den, at Adverbiet „so" bliver indskudt som et Slags Bindeord; f. Ex. Den, som er ute komen, so lyt han ute vera. Den, som inkje fer klokare fram, so kann han slikt venta seg. Den, som er alle Manns Vin, so er han ingen Mann tru. Ogsaa denne Brug findes igjen i det gamle Sprog, hvor den endog er meget sædvanlig, dog med den Forskjel, at Forbindings-Partikelen er „þá" (daa) og ikke „svá" (so); f. Ex. Sá, er trúir á mik, þá man hann lifa (Homil. 22). Hverr sem þetta rýfr, þá liggr honom slíkt við (Dipl. 1, 86). Hverr ein, er svá gerir, þá fær hann illar endalyktir (Barl. 121). I Svensk og Dansk synes en lignende Brug at have havt Sted, men findes sjelden i Skrift; saaledes: Den, som tar sig vatn öfver hufvudet, så löper 'et honom i ärmet. (Grubbs Ordsprog). Hvo ei driver sin Næring, saa driver Næringen hannem. (P. Syv, Ordspr. S. 205). Ogsaa her i Landet synes denne Brug ikke at være saa almindelig som den forhen omtalte. Den har en betydelig Fordeel for Velklangen, da man derved undgaar adskillige Sammenstød af betonede Stavelser; men den har det imod sig, at den gjør et Slags Afbrydelse i Sætningen og sætter den sidste Deel i en anden Stilling end den første.

Naar Hovedsætningen stilles først, betegnes den ubestemte Person sædvanlig ved „han" (forskjelligt fra G. N., som her bruger „sá", ɔ: den); f. Ex. Han talar mest, som minst veit. Han er heppen, som veit, kvat han vil. — Naar et Adjektiv sættes forud for Subjektet, bruges derimod „den", f. Ex. Sæl er den, som kann hava slikt. Heppen var den, som visste detta fyrr. — Sætninger med indledende Subjekt (det), blive altid afsluttede, førend Relativsætningen kommer til; f. Ex. Det undradest alle, som saago det. Det kann sjaa det kven, som vil. No kann det koma so mange, som vilja. Jf. Han talade so høgt, at det kunde høyra honom alle, som inne vaaro.

343. **Flere forskjellige Sætninger kunne ofte sammenstilles i en saadan Orden, at de udgjøre en sammenhængende Kjæde, som ikke kan afbrydes eller opløses, uden at Fremstillingen i det Hele bliver forandret. F. Ex.** Det er nokot, som ofta hender, at eit Barn, som Folk vyrda litet um, kann endaa taka seg so vel fram, naar det fær Aari paa seg, at det kann verda Folket sitt til langt større Hugnad en andre, som gildare tyktest vera. **Saadanne Kjæder kunne ofte falde ganske naturlige endog i den simplere Dagligtale; og de kunne da ogsaa gjøre en god Tjeneste til en passelig Afvexling i Talen eller til at forebygge den Eens-**

formighed, som følger med en længere Række af korte og adskilte Sætninger. — Et andet Middel til en saadan Afvexling er det, at enkelte Sætninger kunne faae et fyldigere Indhold ved Inddragning af en Undersætning, idet et Verbum bliver omdannet til Adjektiv (Particip) eller Substantiv; f. Ex. Eg hever høyrt honom ofta nemnd (= Eg hever ofta høyrt, at han var nemnd). Han fann deim vakande (= medan dei vakte). Det skapast um i Vokstren (= medan det veks). Men i alt dette vil det være tilraadeligt, at man altid holder sig nær til den naturlige Talebrug og ikke lader sig forlede af den kunstige Periodebygning og voldsomme Sammendragning, som er kommen i Mode i enkelte andre Sprog.

Anm. Hvor flere Undersætninger følge sammen med en Hovedsætning, indtræffe stundom adskillige Sammenstillinger, hvorved der kan være nogen Tvivl om, hvorvidt de ere rigtige. F. Ex. Eg gjorde det, som eg tenkte, var best. Dei søkte paa den, som dei trudde, var Kongen. Nokra Varor, som ingen visste, kven som aatte deim. — Disse Sammenstillinger bør vel ikke ganske vrages, og som oftest vil det vel ogsaa udfindes, at de kunne have sin Rigtighed, især paa Grund at de mange Betydninger, som her kunne lægges i Ordet „som".

Ved Inddragning af Undersætninger maa man her ikke tænke paa nogen Efterligning af Brugen i Dansk, hvor netop saadan Inddragning (ligesom i Tydsken) drives til Yderlighed. F. Ex. Ved Modtagelsen af denne Efterretning forandrede han sin Beslutning. Ved en paa Stedet foretagen Opgravning har man fundet endeel Vaaben. Med Fordølgelse af sin egentlige Grund anførte han adskillige Paaskud. Forblindet af alle disse Tillokkelser satte han al Forsigtighed til Side osv. (Jf. § 338). — Ved en saadan Sammentrængelse kan vel Fremstillingen tildeels blive kortere; men ofte vil det dog vistnok vise sig, at Meningen kunde betegnes ligesaa kort ved et mere naturligt Udtryk.

Tilhængte Navneord.

344. Forskjellige fra de hidtil omtalte Sammenstillinger ere nogle, hvori Sætningen faar et Tillæg, som ikke indeholder noget Verbum, men kun et Substantiv eller en Nævning, som vel nærmest kan siges at staae i et Slags Vedstilling (Apposition) til Subjekt eller Objekt, men som dog stundom ogsaa afviger fra denne Stilling. Nærmest høre hertil de Sætninger, hvori et

Substantiv, med eller uden Adjektiv, bliver tilføiet i Tiltaleform (Vokativ); f. Ex. Kom hit, Barn. Sjaa deg fyre, Mann. Men ved Siden af disse sædvanlige Tilnævninger i anden Person findes ogsaa nogle lignende, som her maa tages i Betragtning. For tredie Person (han, ho) tillægges ofte en Nævning, som indeholder et Slags Bedømmelse og tjener til Udtryk enten for Agtelse og Deeltagelse eller for Ringeagt og Uvillie. F. Ex. Han gjorde vel det, Mannen. Ho hever inkje til at blygjast fyre, Gjenta. Han er no alltid uheppen, Kroken. For første Person (eg) tillægges ofte en Nævning med beklagende eller forringende Mening, og her indtræder den særegne Form, at Possesivet „min" (eller vaar) bliver altid tillagt; f. Ex. Eg, min Arming. Me, vaare Stakarar. Eg visste inkje betre, min Daare. For anden Person (du) tillægges ligeledes en Nævning med Begreb af Velvillie eller Uvillie (et Kjæleord eller et Skjældsord), og her bruges sædvanlig ogsaa det tilføiede Possessiv (din). F. Ex. No frys du i Hel, ditt vesle Ting. Dett no inkje paa Steinen, din litle Skugge. Gakk heimatter, din Krok. Saaledes som Skjældsord: din Stut, di Sugga, ditt Naut, ditt stygge Fe, o. s. v.

Anm. Egentlige Tiltaleord eller Vokativer bruges her temmelig sparsomt; derimod bliver Ordet „du" særdeles meget brugt i Samtalen som Tillægsord; f. Ex. Det er alt for sant, du. Det gjeng no oftaste so, du, o. s. v. Af Slægtskabsnavnene er der kun et Par, som blive ofte brugte i Samtalen, nemlig Fader og Moder; de øvrige blive derimod sjelden eller aldrig brugte som Tiltaleord. Heri er altsaa en betydelig Forskjel fra det gamle Sprog, hvor Ordene: bróðir, systir, son, dóttir, frændi, og lignende, findes idelig indførte i Samtalen, hvilket nu almindeligst vilde ansees som stødende eller besværligt.

Ved de tillagte Ord for tredie Person kan bemærkes, at naar de betegne det, som Personen virkelig er og vil ansees for at være (saasom: Mannen, Drengen, Guten; Kona, Gjenta, el. Tausi), da ansees de altid som hæderlige, og den omtalte finder sig smigret derved; saaledes vil en ung Mandsperson synes vel om at høre, at man kalder ham „Drengen", da han derved finder sig erkjendt som en fuldkommen Karl eller Mand, hvilket netop er hans Ønske. Naar de derimod betyde noget andet, blive de altid noget mistænkelige og ansees sædvanlig som en Fornærmelse.

Tiltaleord med det tillagte „din“ (f. Ex. din Stakar) bruges ogsaa i Svensk og Dansk; men i andre Sprog skal denne Ordstilling ikke forekomme, (Jf. Grimm, d. Gram. 4, 296). I Gammel Norsk findes den samme Brug, men tildeels noget anderledes, nemlig saaledes, at Navneordet (tilligemed „din“) staar i fuld Forbindelse med Sætningen, som om det skulde betegne en tredie Person; f. Ex. Eigi af hundinum þinum (Fagrsk. 131), hvilket nu maatte hedde: „Inkje af deg, din Hund.“

VI. Talemaader og afvigende Sætninger.

345. **Blandt andre Sammenstillinger, som afvige fra den sædvanlige Sætningsorden, mærke vi først en Art af ufuldkomne Sætninger, hvori et af Hovedledene, Subjektet eller Prædikatsordet, mangler. Hertil høre blandt andet saadanne Udraab, hvorved man kun nævner eller minder om en Hændelse uden at sige noget om den. F. Ex.** Enn slik Aatferd daa! Fara so og mødast heile Dagen, **o. s. v. Ligeledes kan man hertil henføre nogle fortællende Sætninger, hvori man udelader en Deel af Prædikatet, især det Verbum, som skulde følge Subjektet; f. Ex.** H a n — ut og skulde sjaa etter. **(Stærk Betoning paa „han“.)** Me — paa Skogen og skulde leita. Mannen gjekk beint aat Haugen og — til at grava.

A n m. I saadanne Udraab som de ovenfor nævnte kan stundom ogsaa en Hovedsætning udelades. F. Ex. At eg inkje skulde hugsa detta fyrr! — Naar du berre visste alt. — Den, som aatte alle dei Pengarne!

I Sætninger, som tjene til Svar paa et Spørgsmaal, kan stundom et og andet udelades, fordi det allerede er nævnt i Spørgsmaalet; imidlertid bliver dog Svaret sædvanlig stillet saaledes, at det udgjør en Sætning; F. Ex. Kven var, som fylgde honom? Det var Broderen. Kvar er han no komen? Han er paa Nes. Med Undtagelse af Svarsordene „ja“ og „nei“ bruges saaledes sjelden et eenligt Ord til Svar; og endog ved „ja“ og „nei“ er man tilbøielig til at lægge noget til, for at Svaret kan have en vis Udfyldning eller Afrunding. Saakaldte „lokoniske“ Svar med et enkelt Ord synes derimod her at være noget usædvanligt.

346. **Adskillige Sætninger kunne have en stærkere Betydning, end som Ordene egentlig medføre, og dette bliver da betegnet derved, at Talen lægger en særdeles stærk Betoning eller Vægt**

(Emfasis) paa den hele Sætning. Saaledes f. Ex. Det var Mann! (Udtryk af en usædvanlig Agtelse eller Beundring for en Mand). Det vardt ein Dag. Der vardt ein Kveld. Det kunde henda. Det var inkje fritt. Det baud til. Det var mest likt til det. (Om noget, som ei alene har hændt, men som ogsaa er kommet ret for Alvor eller til Overmaal). Noget lignende kan ogsaa finde Sted, naar Paastanden fremsættes som en Benegtelse af det modsatte, f. Ex. No er han inkje blid. Daa var han inkje fein. Det vardt inkje vanfreistat.

Anm. Ved Siden af disse forstærkende eller emfatiske Sætninger er der ogsaa en anden meget sædvanlig Talebrug, hvorved Tanken fremsættes som en Paastaaelse af det modsatte, altsaa ironisk; dog altid med en Betoning, som tydelig angiver den egentlige Mening. F. Ex. Jau, det vạr godt gjort. (Om noget, som netop er ilde gjort). Det var fine Folk. Det var myket til at faa! Eg hever vanhøyrt detta! (Jeg har kanske hørt det for sjelden). Jau, no skal han verda blid! o. s. v. Lignende Sætninger findes ogsaa i det gamle Sprog, hvor den egentlige Mening kan skjønnes af Sammenhængen, saaledes: Ho, ho, fegnar muno þær oss faðma, o. s. v. (Alex. 95).

Til Forøgelse af Meningens Styrke bliver stundom et forstærkende Adverbium sat forved Verbet; f. Ex. Han v e l var der. Han g o d t fekk det. Dog synes dette ikke at være almindeligt. En mere sædvanlig Brug er det at Ordet „so" sættes forved Verbet i visse Eftersætninger; f. Ex. Han bad meg fylgja med, og eg so gjorde. (I Stedet for: eg gjorde so).

Blandt forstærkende Udtryk mærkes ellers nogle, som betegne alt eller intet af en Mængde, saaledes at ikke Tingene selv, men kun de mindste Dele af samme blive nævnte. Saaledes: kvart eit Haar (om Dyr), kvart eit Bein (om Fisk), kvar ei Flis (om Træ), kvar ein Drope (om Vædske), kvar Saad, el. kvar Dust (om Madvarer). Ligesaa: inkje eit Haar, inkje eit Bein, inkje ei Flis, inkje ein Drope, inkje Saad, inkje Dust.

347. Et andet Slags Sætninger kunne have en mere omfattende eller mere mangfoldig Betydning, end som Ordene egentlig medføre, da de nemlig indeholde en Ytring, som kan opfattes figurligt eller bruges som Exempel for allehaande lignende Tilfælde. De ere saaledes et Slags ordsproglige Talemaader, hvori et Exempel træder i Stedet for mangfoldige andre. Hertil høre Sætninger som følgende: Han hever Fanget fullt (ɔ: han har nok at bestille, o. s. v.). Han hever mange Jarn i Elden. Dei toko

seg Vatn yver Hovud. Han fær Kamb til Haaret sitt. Han pløgjer med annan Manns Øyk. Han hever Bugti og baade Endarne. Det gjeng med Staven. Det kom Bjørn i Barnaleik, o. s. v. — Ved Siden heraf findes dog ogsaa endeel Talemaader, som kun give Tanken en Vending eller Omskrivning, idet de kun betegne en Deel af det Hele eller en enkelt Omstændighed i Stedet for selve Hændelsen; f. Ex. faa Gryta av Benken (ɔ: faa noget til at koge); — ganga med ein krokutt Arm (ɔ: have et Barn at bære); — faa eit Tareblad under Hovudet (ɔ: drukne, synke i Søen).

Anm. Andre Talemaader dannes ved Sammenstilling af et Par Ord, som gjerne ville følges ad paa Grund af en Lighed eller Modsætning i Betydningen. F. Ex. Kveld og Morgon, Berg og Dal, seint og tidla, o. s. v. Hertil hører endeel Sammenstillinger, som selv betegne en Sammenligning, saasom: mjuk som Dun; sleip som ein Aal; standa som ein Stake; grava som ein Vond (s. § 48); stynja som ei Risa, o. s. v.

Forskjellige herfra ere de Talemaader, som dannes ved en nødvendig Sammenstilling af to eller flere ulige Ord, som tilsammen skulle udtrykke et enkelt Begreb. Hertil hører fornemmelig Sammenstillingen af et Verbum og en Partikel; f. Ex. bera ned; fara aat; halda til; koma ved; standa til; taka etter; vera til o. s. v. Enkelte af disse Talemaader bruges kun i en Deel af Landet og ere altsaa lidet bekjendte, saasom bera aat, halda att-i, taka nedfyre, fara ned imillom, koma til seg, o. s. v. Nogle Landskaber synes at være meget rigere end andre paa Talemaader af dette Slags. I Lighed hermed have ogsaa Islændingerne en stor Mængde af saadanne særegne Talemaader, og dette er da ogsaa en af de fornemste Aarsager til, at deres Sprog falder saa vanskeligt at forstaae endog for Nordmændene.

348. I Sammenstillinger af ligeartede eller ligestillede Ord, som følge med hinanden paa Grund af en Lighed eller Modsætning i Begrebet, have Ordene ofte ogsaa en vis Lighed i Formen, da nemlig Talebrugen her har sammenstillet netop saadanne Ord, som have en Samklang (Alliteration), hvorved Forbindelsen eller Følgeskabet bliver saa meget bekvemmere. For en stor Deel ere disse Sammenstillinger dannede af Ord, som have Bogstavriim, det vil sige, som begynde med samme Konsonant, eller ogsaa med en Vokal. Exempler herpaa ere: a) Subst. Folk og Fe; Hus og Heim; Naud elder Nøgd; Sorg og Sut; Spott og

Spe; Seng elder Sess; i Lag og Lyd; med Odd og Egg; yver Dy og Dike; yver Haug og Hamar; fraa Fjell og til Fjøra. b) Adj.: fal elder fast; heil og halden; kjøn og kjeik; tekk og tyd; grovt og grant; lett og litet; streng og strid; svart og sviden. c) Verber: bu og byggja; muna elder minka; rota og røra; skaka og skjelva; det gjeng og gjeld; det lyste og lavde, det smatt og smaug, o. s. v. — Ellers kan Bogstavrimet ogsaa finde Sted i Ord, som ikke ere ligestillede; saaledes blandt andet i Sammenligninger; f. Ex. fegen som Fuglen; hardt som Horn; naken som ei Naal; eta som ein Ulv; renna som ein Rakke; mødast som ein Maur, o. s. v.

Anm. Bogstavriimet har været meget brugt i det gamle Sprog, da nemlig de gamle Vers for en stor Deel gik med stadige Bogstavriim, saaledes at enten to eller tre Riimord altid fulgtes ad efter visse bestemte Regler. Ellers findes det ogsaa meget brugt i ubunden Stiil, især af enkelte Forfattere, som synes at have sat megen Priis derpaa. Det kan ogsaa virkelig blive til Velklang og Prydelse for Stilen, naar det kun bruges med Maade; derimod vil det let blive til Misklang og gjøre et uheldigt Indtryk, naar det bruges til Overmaal eller indføres paa urette Sted, nemlig hvor Fremstillingen skulde have en raskere Gang og ikke betynges ved forsinkede Sammenstillinger.

349. En anden Deel af de ovenfor nævnte Sammenstillinger har derimod fuldkomment Riim, det vil sige samme Rodvokal og samme paafølgende Medlyd. F. Ex. Land og Strand; Hug og Dug; med Raad og Daad; korkje Mat elder Fat; Ru elder Su; det hever korkje Rot elder Fot. — Adj.: vid og sid; lang og svang; audt og snaudt; dyrt og ryrt; faatt og smaatt; bratt og flatt. — Adv.: jamt og samt; knapt og snapt; rett og slett. — Verber: haga og laga; nøyta og trøyta; grava og skava; graata og laata; det heng og sleng; det ryt og tyt; knakar og brakar, o. s. v. — Denne Form synes nu at være mere anseet, fordi det er lettere at bemærke.

Anm. Adgangen til dette Slags Riim er ikke saa ganske let som til Bogstavrimet, og derfor findes det heller ikke i saadan Mængde i Talen. Ved begge disse Slags Riim dannes ellers en Mængde ordsproglige Tale-

maader eller „Stev", det vil sige, staaende Talemaader, som ere satte i en saadan Form, at de lettelig kunde eftersiges med de samme Ord. En stor Deel af Ordsprogene kunne ogsaa siges at være støttede eller opretholdte ved en saadan Form.

350. Det sidste Slags Riim er det, hvormed Vers og Sange nu sædvanlig blive sammensatte. Versebygningen har ellers her som i de andre Sprog en særegen Frihed i Ordfølgen, da nemlig Sætningsdelenes sædvanlige Ordning ofte forandres, for at de betonede Ord og Stavelser kunne komme paa det Sted eller i den Orden, som passer til Versemaalet. De sædvanligste af disse Omstillinger er følgende. Gjentagen eller overflødig Nævning forekommer ofte, f. Ex. Kongen han vardt saa illa ved Mot (Landstad, N. Folkeviser, S. 60). Soli ho ryr (ryd) paa Tinde (ib. 183). Allt Folket det fall ifraa (302). Verbet er sat forved Subjektet: Førde han av seg Riddarklædi (S. 23). Toko dei til at fæla (37). — Adverb og Komplement er sat forved Verbet: Inn so kom det væne Viv (S. 11). Han seg av Garde reid (298). Ho ut av Vindauga saag (298). — Objektet er sat forved Verbet: Ingen der eg kjende (78). Du meg spyr, og eg deg svarar (103). Han maa meg inkje sjaa (299). — Udfyldende Adjektiv er sat efter Substantivet: Kliver han Bergi blaae (23). Det gjer' eg med Vilje god (524). Ut i Dagen ljose (38). — Enkelte Bindeord, især „som", ere ofte udeladte, f. Ex. Den Drykken, eg drakk, han var inkje stor (721). — Ved disse Omstillinger bør nogen Varsomhed altid iagttages, for at de ikke skulde komme ind i en Sætning, hvor de kunde foraarsage Misforstaaelse eller Fordunkling af Sammenhængen.

Anm. Hvad Rimet i Særdeleshed vedkommer, kan det til Slutning bemærkes, at det ikke falder saa let at rime i dette Sprog som i Dansk, da nemlig Dansken, især paa Grund af sit ringe Vokalforraad, har en usædvanlig Adgang til en Mængde af Riim. I Endestavelserne har Dansken kun een Vokal, nemlig „e", i Stedet for: e, a og o; i Rodstavelsen har den kun „ø" i Stedet for: ø, au og øy, og ligeledes kun „e" for: e og ei; dertil kommer, at Efterlyden „d" svarer baade til d og t, og ligeledes „g" til baade g og k, foruden adskillige andre Afvigelser. Herved skeer det, at der stundom findes en Række af Ord, som rime sig i Dansk, men ikke i Norsk. Saaledes For-

merne: Fader, fkadar, hatar, Gator, ved (= vader), læt, Læte, som allesammen kunne rime sig i den danske Form. Ligesaa: føda, Grøde, bøta, Møte, daude (plur.), øyda, støyta. Ligeledes: bleike (plur.), bleikja, leika, Leikar, Eiker; jf. strika, sviko, stigo. Derimod kan man sige om Adgangen til Riim i Norsk, at den staar omtrent paa samme Fod som i Svensk, dog med den Forskjel, at Svensken ikke har Tvelyd og altsaa kan rime flere Ord med „ø" og „e". (Det sidste har dog lidet at betyde, da det svenske lange „e" allerofteste svarer til det norske „ei"). Dette Overskud af Vokaler i den norske Sprogform er imidlertid, som forhen bemærket, ikke nogen Feil eller Forvanskning men hellere et Fortrin ved Sproget; det er altsaa noget, som man bør lade staae og ikke gjøre noget ved. Derimod kunde der maaskee findes en eller anden Lettelse for Versebygningen paa andre Punkter, blandt andet i nogle forhen omtalte Dobbeltformer af endeel Verber og Substantiver, f. Ex. stend og stender; Haugom og Haugarne. Ligeledes kunne enkelte af de sædvanligste Sammendragninger i Talen benyttes, især i Imperfektum forved en Vokal; f. Ex. maatt' eg (maatte eg); saaledes ogsaa det sædvanlige „d'er" for: det er (ligesom i Engelsk: 't is, og Tydsk: 's ist). Og da der især kan blive stærk Trang til Censtavelsesformer for visse Pronomener og Partikler, kan det her bemærkes, at enkelte saadanne Former vistnok kunne være tilladelige i Vers, saasom: „han" (Akkus.) eller Forkortningen „hom" for honom; „for" for fyre; „ei" for ikkje (inkje); dog burde det sidste bruges varsomt og kun sættes paa et betonet Punkt i Verset, da der nemlig ogsaa er et andet Ord, som har den samme Form.

Første Tillæg.

Om Landskabsmaalene.

351. Efter hvad der er anført i det foregaaende, deler Landets Sprog sig i flere Grene eller Dialekter, som af Folket selv kaldes Maal (Bygdarmaal, Landsmaal) og adskille sig ved visse Egenheder i Former og Udtale. Til en Oversigt af deres indbyrdes Sammenhæng kunne de bekvemmest inddeles i tre Hovedrækker, nemlig 1) den nordenfjeldske (i Trondhjems Stift og Nordland), 2) den vestenfjeldske (i Bergens Stift og den vestlige Deel af Kristiansands Stift), og 3) den søndenfjeldske (for Agershuus og den østlige Deel af Kristiansands Stift).

Anm. De Egenheder ved Sproget, som man snarest lægger Mærke til, ere de, som have Sted i Udtalen og Tonefaldet, og det er nærmest disse Egenheder, som Almuen betegner ved Navnene: Maalføre, Maalfella, Maallydska, Talemaate. (I Byerne bruges „Dialekt" om den samme Ting). Disse Mærker ere imidlertid vanskelige at betegne i Skrift og maa derfor her forbigaaes. Lettere at betegne ere derimod Egenhederne i Ordformer og Bøiningsformer (Maalbrøyte, Maalbrigde, Ordvik, Ordvending), og især er det Afvigelserne i Substantivernes Bøiningsformer, som give den bekvemmeste Grund for en Inddeling og Sammenstilling af Dialekterne.

En Inddeling efter Formerne kunde ogsaa opstilles paa flere Maader; man kunde saaledes ogsaa antage to Hovedrækker, en for Bergens og Kristianssands Stift, og en anden for Agershuus Stift og det Nordenfjeldske. Den sidste adskiller sig fra den første blandt andet ved en særegen Udtale af l, rd, rt (§ 34, 35), og tildeels ved et mindre tydeligt Vokalskifte. Ligeledes i følgende Punkter: Infinitiver og Femininer have ulige Endevokaler; i Tostavelsesord blive Vokalerne ofte tiljævnede (§ 113), og i Forbindelse hermed findes Maskuliner paa „a" og Femininer paa „u" (o). Endevokalen „e" bortfalder gjerne i Trestavelses-Former (f. Ex. Hestann, for Hestarne). De Subst., som slutte med Rodvokalen, have regelret Bøining (hvilket sjelden finder Sted i Bergens og Kristianssands Stift).

I. Den nordenfjeldske Række.

352. For Maalene eller Dialekterne i det Nordenfjeldske kunde følgende Mærker opgives. En særegen Udtale finder Sted ved: ll, nn, tl og sl; ligeledes forekommer det tykke L (§ 35) fra Romsdalen til Helgeland. Infinitiverne have ulige Endelse: e, a, aa; men det sluttende „e" bortfalder som oftest (§ 112); ligeledes bortfalder det sluttende „e" i Bøiningsformer paa tre Stavelser, og det mellemkommende „e" i sammensatte Ord. Maskuliner paa a (aa) og Femininer paa u (o) forekomme meget; dog ikke paa alle Steder. Stærke og svage Femininer adskilles i Bøiningen; men begge Arter faae almindeligst „a" i den bestemte Form. En Halvlydsform (med 'er, 'e) mangler baade i Adjektiverne og Verberne (§ 65). Af Endelser mærkes: au (for ug) og aatt (for utt, eller ott).

Denne Række kan deles i tre Grene: A, den nordlandske, B, den indre trondhjemske, og C, den ytre trondhjemske.

Anm. For Kortheds Skyld og for at undgaae Gjentagelser af det foranførte ville kun faa Exempler her blive tilføiede. Som et lettere Udtryk bruger jeg her Benævnelsen „Første Maskulinum" om de stærkformede Hankjønsord (§ 161) og „Andet Maskul." om de svage; ligeledes „Første Femininum" om de stærkformede Hunkjønsord (§ 168) og „Andet Femin." om de svage.

353. A. Den nordlandske Green har blandt andet følgende Mærker. Første Feminin faar i den bestemte Form „a" [(paa eet Sted æ), og i Fleertal „e" (som tildeels bortfalder). Andet Feminin har i bestemt Form „a" (nogle Steder o) og i Fleertal almindeligst „a", ellers: e, aa, aar. Neutrum har i det bestemte Fleertal „an" (ann). Dativ bruges tildeels i Ental, men sjelden i Fleertal. Tiljævning i Vokalerne (§ 113) finder ikke Sted. De aabne Vokaler udtales ofte kort, som om den paafølgende Medlyd var fordoblet, f. Ex. Vite som Vitte, Drope som Droppe, Mol som Moll.

Formerne af de regelrette Substantiver ere:

		Ental.	bst. Nom.	Dativ	Fl. ub.	bst. N.	Dativ
Fem.	1	Skaal	'a, 'æ	'en	e	enn (inn)	(o)
	2	Vis' (a)	a, o	en (aan)	e, a, aa, aar	enn, ann, aan	=
Mask.	1	Stav	'en	'a, 'æ	a	ann	(o)
	2	Laave	en (in)	a, o	a	ann	=
Neutr.	=	Hus	'e	('e)	=	'an	(o)

354. Denne Maalgreen deler sig atter i mindre Grene, som dog synes noget vanskelige at adskille. Den mærkeligste af dem er vistnok den, som tilhører den indre Deel af Helgeland og Salten, hvoraf følgende Former her kunne mærkes. Andet Feminin har i ubestemt Form tildeels: a (f. Ex. ei Klokka, ellers: Klokk'), men i bestemt Form: o (Klokko), i Fleertal: aar, bst. aan (Klokkaar, 'Klokkaan); dog gjælder det sidste kun for Helgeland. Andet Maskulin har i Dativ „o" (f. Ex. i Hago, paa Laavo, i Kjolo). Lydene K og G blive bløde (kj, gj) i første Maskul. men ikke i det andet (f. Ex. Stokkjen, Skogjen; — Hage, Bakke, Skugge).

Anm. I Vefsen adskilles Femininum i den bestemte Form saaledes, at det første har „æ" (Skaal'æ, Markj'æ), men det andet har „o" (Viso, o. s. v.). Ligeledes har første Maskul. i Dativ „æ" (f. Ex. i Baat'æ, mæ Stav'æ), medens det andet har „o". I Salten har derimod første Femin. „a" (Skaal'a, Markj'a), og Dativ af første Maskul. har ligeledes „a" (i Baat'a, mæ Stav'a). I disse Former med æ (e) og o har det vefsenske Maal en mærkelig Lighed med det hardangerske og vosſiske, og i Fleertallet med „aar" (for or) har det ogsaa en stærk Tilnærmelse til Formen i Gammel Norsk. (If. § 169).

355. B. Den indre trondhjemske (eller indtrøndske) Maalgreen kan siges at strække sig fra Namdalen til Orkedalen og betegnes nærmest ved følgende Mærker. Andet Femin. adskilles fra det første og har i Dativ „un" eller „aan", i Fleertal „o" eller „aa", i bst. F. unn, aan. Neutrum har i det bestemte Fleertal „a". Dativ bruges meget og har i Fleertal den fuldkomne Form „om" (aam). Præsens af Verberne har tildeels „e" i Stedet for „a" (§ 228). Den mærkeligste Egenhed ved disse Maal er ellers de mangfoldige Overgangsformer, som fremkomme ved Tiljævning af Vokalerne i Tostavelsesord (efter § 113, f.); der findes saaledes en stor Deel Infinitiver og Maskuliner med „a" (for e' og i') eller „aa" (for a, e', i'), og ligeledes en Deel Femininer med „u" eller „o" (for o', e', i',). Endevokalen „e" bortfalder i mange Former.

Formerne af de regelrette Subst. ere:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. N	Dativ.
F. 1	Skaal	'a	'en	e (i)	inn	om
2	Vis'	a	un, aan	o, aa (aar)	unn, aan	om
M. 1	Stav	'en	'a, i	a	ann	om
2	Laave	en (in)	a, am, om	a	ann	om
N.	Hus	'e	('e), a		'a	om

356. De hertil hørende Maal kunne nærmere betegnes saaledes:

1) Namdalsk. Andet Femin. har i Dativ „aan", i Fleertal „aa" (i Nærøen: aar), bst. F. aan. De to Maskuliner adskilles ogsaa i Dativ (i Ental); det første har „i" (som: mæ Stav'i, aat Hest'i), det andet har „om", eller aam. Ved Tiljæv-

ning bliver „e'" og „i'" til „o" i Feminin (Logo for Lega, Voko for Vika), men til „a" i Maskul. og Inf. (Nava for Neve, Batta f. Bite; lassa f. lesa, vatta f. vita).

2) Indherreds Maal (i Inderøen, Værdalen, Stjørdalen, og tildeels i Strinden). Andet Femin. har særskilt Form i Dativ (aan) og Fleertal (aa, aan) som i det Namdalske; derimod have de to Maskuliner fælles Form i Dativ, nemlig „a". Ved Tiljævning overgaar o', e', i' til „u" i Femin. (Svulu f. Svola, Lugu f. Lega, Vuku f. Vika); ligeledes: a, e', i' til „aa" i Mask. og Inf. (Haagaa f. Hage, Taalaa f. Tele, Haattaa f. Hite; laassaa f. lesa, vaattaa f. vita).

3) Orkedalens og Guldalens Maal. Andet Femin. har i Dativ: un (unn), i Fleertal: o, i bst. Form: unn (un). Andet Mask. har i Dativ almindeligst „a", men paa eet Sted „am". Tiljævning i Vokalerne finder Sted ligedan som i Indherred.

Anm. I Guldalen og nogle nærliggende Egne (Tydal, Opdal, Rennebo) overgaae Diftongerne til en simplere Lyd, nemlig: au til o', ei til e, øy til ø, f. Ex. brot (braut), fros (fraus), los (laus), het (heit), løs' (løysa). — I Brugen af „kj" og „gj" i Slutningen af Subst. findes tildeels en besynderlig Adskillelse; i Indherred og Namdalen har man saaledes: Skogj'en, Markj'a, men derimod: Bakken, Bakke, Skugge; i Orkedalen har man: Skog'en, Mark'a, men derimod: Bakkje, Skuggje. — Halvlydsformen i Fleertal af Subst. (§ 171) bortfalder ganske i Orkedalen, f. Ex. Føt', Hend', Bøk'; i Indherred er den derimod beholdt, saa at Lyden „r" endog medfølger i den bestemte Form, f. Ex. Bøk'er, Bøk'era, i Bøk'erom. — Mærkelige ere Dativerne paa „am" i Meldalen f. Ex. i Endam, paa Bakkam, paa Laavam, og paa „aam" (om) i Namdalen, saasom: i Endaam (ↄ: i Enden), paa Bakkaam (Bakken), i Hagaam (Haven).

357. C. Til den yttre-trondhjemske Forgrening maa vi regne Maalene i Fosen, Nordmør og Romsdalen, endskjønt deres Former ere noget ulige. Første og andet Femin. adskilles i Fleertal, men kun tildeels i Ental; det andet Femin. har i Fleertal: a, aa eller o (i bst. F. ann, aan, og tildeels: enn). Dativ bruges i de sydligere Egne og ender i Entallet i Mask. og Neutr. paa „a", i Femin. paa „en" og „aan", i Fleertallet kun paa

„aa" (nemlig for om). Tiljævning i Vokalerne findes kun ved nogle faa Ord i de nordlige Egne. Subst. paa „k" og „g" faar altid kj og gj i det bestemte Ental (Skogj'en, Markj'a, Folkj'e).

Formerne af de regelrette Subst. ere:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dat.
F 1	Skaal	'a	'en	e	inn	aa
2	Vis'	a, aa	aan, en	a, aa, o	ann, aan, en	aa
M 1	Stav	'en	'a	a	ann	aa
2	Laave	en (inn)	a	a	ann	aa
N	Hus	'e	a ('e)	—	'a	aa

358. Disse Maal kunne nærmere betegnes saaledes:

1) Fosensk. Andet Femin. har i Fleertal: a, bst. Form ann (ligesom i det Nordlandske). Dativ synes at mangle. Enkelte Mask. paa „a" og Femin. paa „u" forekomme (som: Haga, Stega, Furu, Svolu). Af Endelser mærkes „li" for leg.

2) Nordmørsk. Andet Femin. har i Dativ „aan", i Fleertal „aa", bst. Form aan. Dativ bruges stadigt. Maskul. paa a og Femin. paa aa forekomme kun sjelden (som: Nava, Sala, Foraa, Stuaa).

3) Romsdalsk. Andet Femin. har i Fleertal „o" (el. e), bestemt F. aan (enn). I Entallets bestemte Form har det første Femin. „a", men det andet har „aa" (som i de vestenfjeldske Maal). Endevokalerne bortfalde ikke saa ofte som i de nordligere Egne.

Anm. Halvlydsformen i Fleertal af Subst. er beholdt i Fosen (som: Bøker, Føter, Menner), men bortfalder i Nordmør (Bøk, Føt, Menn). Det fosenske Maal, som frastiller sig ved simplere Former, synes at være den mest anseede af de trøndske Dialekter og strækker sig ind til Omegnen af Trondhjem og til selve Byen. Det romsdalske nærmer sig meget til Maalene i Bergens Stift.

2. Den vestenfjeldske Række.

359. For de vestenfjeldske Maalgrene kunne følgende Mærker opstilles. Endevokalerne beholdes baade i Tostavelses- og Tre-

stavelsesformer. Infinitiverne ere lige og ende enten alle paa „a“ eller alle paa „e“. Ligeledes have de svagformede Femininer enten kun „a“ eller kun „e“. Tiljævning i Vokalerne finder ikke Sted. Første og andet Femin. ere lige i Dativ, og ligesaa i Fleertal (undtagen i Hardanger). De Femin., som slutte med Rodvokalen, have sædvanlig en Afvigelse (§ 168). Subst. paa „k“ og „g“ faae altid kj og gj i den bestemte Form (undtagen i Indre-Sogn). Halvlydsformen „er“ lyder sædvanlig som „e“ og beholdes overalt i Adjektiv og Verbum, f. Ex. fast'e, bryt'e (undtagen i Nhl.). Af Endelser mærkes: ande (ikke and), ig'e (for igr), ett'e (for uttr).

Denne Række kan deles i tre Grene, nemlig A, den fyrdske eller nordre bergenske, B, den hordske eller søndre bergenske, og C, den stavangerske. Den første har noget tilfælles med de nordenfjeldske Maal; de to sidste ere mere fraskilte og have megen indbyrdes Lighed.

360. A. Den nordre bergenske (eller fyrdske) Green omfatter Maalene i Søndmør, Nordfjord, Søndfjord og en Deel af Yttre-Sogn, som kunne betegnes ved følgende Mærker. Den nordenfjeldske Udtale af ll, nn, tl og sl, er herskende. Infinitiv ender paa „e“; andet Femin. ender ogsaa altid paa „e“. Første og andet Femin. falde sammen i Fleertal i Formen „e“, bst. F. „enne“ (inne). Dativ bruges stadigt og har i Ental Endelsen „a“ for Mask. og Neutrum, og „enne“ (inne) for Femin., i Fleertal: aa. Hunkjønsord, som slutte med Rodvokalen, faae i den bestemte Form: naa eller na (Bru'naa, Bru'na). Adjektiverne have kun „e“ i den bestemte Form.

Formerne af de regelrette Subst. ere:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dativ
Fem. 1	Skaal	'a	'inne	e	inne	aa
2	Vise	aa, a	inne	e	inne	aa
Mask. 1	Stav	'en (inn)	'a	a	anne	aa
2	Laave	en (inn)	a (aa)	a	anne	aa
Neutr.	Hus	'e	a	—	'a	aa

361. De hertil hørende Maal kunne adskilles saaledes:

1) Søndmørsk. Første og andet Fem. adskilles i den bestemte Form saaledes, at det første faar „a" og det andet „aa". Levninger af den gamle Nominativform forekomme ikke i Substantiv, undtagen i Mandsnavne, f. Ex. Elling'e, Eirik'e (s. § 166).

2) Nordfjords og Søndfjords Maal. Første og andet Femin. falde sammen i den bestemte Form, saaledes at begge faae „a". Levninger af en Nominativform findes sædvanlig ved de stærke Maskuliner (f. Ex. Baat'e, Hest'e).

Anm. I nordre Søndmør findes Dativer paa „aa" i Ental af andet Maskul. (i Hagaa, paa Laavaa, i Skulaa); dette findes nok ogsaa i Romsdalen, og kan sammenlignes med den helgelandske og namdalske Form. Maalet i søndre Søndmør og Nordfjord beholder Lyden „d" i Enden af Ordene bedre end paa andre Steder (§ 33). I Søndfjord findes visse Tilnærmelser til det sognske, blandt andet „pt" og „ps" for ft, fs (§ 134). Det saakaldte „Sognfjøremaal" i Ladevigs og Evindvigs Præstegjelde har endnu mere fælles med det sognske (blandt andet Udtalen af „aa"), men i Bøiningsformerne falder det alligevel sammen med det søndfjordske. Paa Grændsen imellem Vigs og Ladevigs Præstegjelde er saaledes et Skillested imellem to Maalgrene, som adskille sig i flere betydelige Punkter.

362. B. Den hordske eller søndre bergenske Maalgreen omfatter Maalene i Sogn (for den største Deel), Voss, Hardanger og Nordhordland. (Det Søndhordlandske hører egentlig ogsaa hertil, men fraskiller sig noget i Bøiningsformerne, saa at det bekvemmere kan regnes til den stavangerske Green). For ovennævnte Maal kunne følgende Mærker opstilles. Infinitiv ender paa „a"; ligesaa ender andet Femin. paa a. Første og andet Femin. adskilles tydeligst i det bestemte Ental, hvor det første har „i" eller „æ" (e), og det andet har „aa" eller „o". Dativ bruges tildeels og adskilles saaledes, som nedenfor bliver anført. Sammensætning med „a" er sædvanlig. Adjektiverne faae „a" i den bestemte Form for Femin. og Neutrum. Af Overgangsformer mærkes: dl for ll, og dn for nn (tildeels), dn for rn (overalt), bn for vn (tildeels), pt og ps for ft, fs (overalt).

Formerne af de regelrette Subst. ere:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dativ
F. 1	Skaal	'i, æ	'enne	e, er	enna, idna	aa, o
2	Visa	aa, o	enne	e, ur (or)	enna, unna	aa, o
M. 1	Stav	'en	'i, æ	a, ar	anne, adne	aa, o
2	Laave	en	a, (æ)	a, ar	anne, adne	aa, o
N.	Hus	'e	i, æ	—	'i, æ	aa, o

363. Disse Maal kunne nærmere betegnes saaledes:

1) Sognsk. (Fraregnet Sognfjøren). Første og andet Femin. adskilles i Entallet saaledes, at det første faar „i", det andet „aa". Dativ bruges kun tildeels og har i Maskul. „i" (og a?), Fem. enne, N. i, Fl. o. — Vokalen „aa" har en egen Udtale (§ 11); de aabne Vokaler udtales rent og tydeligt.

2) Nordhordlandsk. Første og andet Fem. adskilles saaledes, at det første faar „æ", det andet „aa". Dativ bruges sædvanlig (især med Præposition) og har i Mask. æ, F. enne, N. æ, Fl. aa. — Halvlydsformen bortfalder tildeels i Adjektiv (f. Ex. fast', ung'), og i Fleertal af Subst. (Bøk', Røt').

3) Vossisk og Hardangersk. Første og andet Femin. adskilles derved, at det første faar „æ", det andet „o". Vokalen „aa" har en egen Udtale, ligesom i Sogn. Ellers kan denne Green adskilles saaledes:

a) Vossisk. Fleertal af Mask. og Femin. har kun „a" og „e". Dativ bruges (ved Præpos.) og har i Mask. „æ" og „a", i Femin. enne, Neutr. æ, Fl. o.

b) Hardangersk. Fleertal af Mask. har „ar"; Fl. af Femin. har „er" (irr) og „or" (urr). Dativ synes at mangle. Præsensformen „ar" (§ 228) udtales tydeligt.

Det Søndhordlandske bliver omtalt i næste Stykke.

Anm. Endelsen i det bestemte Fleertal af Mask. og Fem. lyder i Hardanger som: anne, enna, unna; i Sogn som: adne, edna (idna); ellers: anne, enna. — Dativ af første og andet Maskul. adskilles paa Voss (og maaskee i Sogn) ved „æ" og „a" (i Baat'æ, paa Bakka); men i Nhl. synes de at falde sammen i Formen „æ". — Omlyden a—o' findes i Hard. og Voss sædvanlig beholdt i Neutrum, f. Ex. Fat, Fot; Glas, Glos; Tak, Tok (s. § 175); og ligeledes i Adjektiv, f. Ex. fast'e, fost; varm'e, vorm (§ 184). —

Femin. som slutte med Vokalen (f. Ex. Bru), faae her Formen: naa (Sogn), na (Hard.), næ (Nhl.). — Adj. paa „en" faae i Hunkjøn: „i" (Sogn) eller „æ" (Nhl., Voss, Hard.). — Verbernes Fleertalsform bortfalder ofte i Sogn, men bruges i de andre Egne sædvanlig. — Lydene K og G omskifte sædvanlig til kj og gj forved Endelser med „e", og mest regelret i Hard. og Voss, hvor man ogsaa adskiller Adjektivformer som: rikje og rika, ungje og unga (§ 184); derimod har man i Indre-Sogn ofte haardt K og G forved „e" og „i", f. Ex. Bakke, Hage; Skogen, Marki; dregen, slegen, løgen o. s. v. — Af Endelser mærkes: are, ingje (i Subst.), an (i Adv.), især i Hard. og Voss; den sidste Form gaar ellers over til „aa", især i Nhl., f. Ex. siaa for sidan.

364. C. Den stavangerske Forgrening, som omfatter Maalene fra Søndhordland til Lister, har meget tilfælles med den foregaaende, men fraskiller sig for det meste ved en større Simpelhed i Bøiningen. — Infinitiv ender paa „a"; andet Femin. ender ligeledes paa „a". Første og andet Femin. falde sammen i Bøiningen, saaledes at de begge i det bestemte Ental faae „o" eller „aa", i Fleertal „e", bst. F. „enne". (Dog findes Undtagelser). I Lighed hermed har Neutrum i det bestemte Fleertal: o, eller aa (nogle Steder: an, anne). Dativ bortfalder ganske. Sammensætninger med „a", og Adjektivformer med „a" finde Sted ligesom i den foregaaende Maalgreen. Ligeledes Overgangsformer med: dl for ll, dn for rn, pt og ps for ft og fs. Af andre Former mærkes: dl for l, og dn for n, efter en lang Vokal (§ 166), f. Ex. Stodl for Stol, Steidn for Stein. (Ogsaa i Hardanger).

Formerne af de regelrette Subst. ere:

	Ental ubst.	bst.	Fl. ubst.	bst.
Fem. 1	Skaal	'o, aa, æ	e, er	enne
2	Visa	o, aa	e, er	enne
Mask. 1	Stav	'en	a, ar	anne
2	Laave	en	a, ar	anne
Neutr.	Hus	'e	—	'o, aa, an

365. Hertil høre følgende mindre Grene:

1) Søndhordlandsk (s. 362). Fleertal af Mask. og Femin. har sædvanlig „a" og „e", men paa nogle Steder: ar, er. Fe-

mininerne faae i det bestemte Ental „o" (paa nogle Steder aa); bst. Fl. enne. Ellers meget tilfælles med Nordhordlandsk.

2) Ryfylkes Maal. Fleertal af Mask. og Femin. har ar, og er. — Femin. faar i bestemt Ental „aa". I den sydlige Deel gaae de haarde Konsonanter (t, p, k) over til bløde (d, b, g) efter Vokalen.

3) Jædersk. Fleertal med „a" og „e" (uden r). Femin. faae i Entallet „aa". Bløde Konsonanter efter Vokalen. Tildeels en mere slap Udtale: j for lj, ll for ld, nn for nd.

4) Listersk. Femin. faar almindeligst i Ental „aa", men i nogle Egne frastilles første Femin, som da faar „æ". Neutrum faar i det bestemte Fleertal sædvanlig „an" (anne). Overalt bløde Konsonanter.

Anm. En Adskillelse af de to Arter af Femin., hvorved det første faar „æ" og det andet „aa", finder Sted i Siredalen og i de sydligste Egne af Jæderen (eller Dalerne).

3. Den søndenfjeldske Række.

366. De søndenfjeldske Landskabsmaal kunne vanskelig betegnes ved mange fælles Kjendemærker, da de mange Grændsedistrikter have noget tilfælles med de nærmeste vestenfjeldske eller nordenfjeldske, medens derimod de sydlige og østlige Egne have visse Egenheder for sig selv. Imidlertid kunne følgende Punkter mærkes. Infinitiverne ere ulige, da nogle ende paa „a", men de fleste paa „e". Femininerne af den svage Form ere ogsaa ulige, da nogle ende paa „u" eller „o", men de fleste paa „e". Maskuliner paa „a" forekomme, især i Agershuus Stift, og staae i Forbindelse med et Slags Tiljævning i Vokalerne (ligedan som Femin. paa „u" og Inf. paa „a"). Første og andet Fiminin adskilles for det meste, især i Fjeldbygderne. Endevokalen bortfalder ofte i Trestavelsesord, men ikke i Tostavelsesord. Halvlyd ved Adjektiverne findes i de vestlige Egne, men ikke ellers. Den bestemte Form af Adj. har kun „e" (og ikke a). Af Overgangsformer mærkes: sl for tl, sj for skj, nn for rn.

Denne Række kan deles i fire Grene, som vi her kunne be-

nævne: den raabygske eller arendalske, den vestre oplandske, den østre oplandske og endelig den foldenske eller søndre agershusiske.

367. A. Den første Forgrening, som omfatter Maalene i Raabygdelaget og Telemarken med de nærmeste Søbygder, kunde betegnes ved følgende Mærker, som dog nærmest gjælde for de øverst liggende Distrikter. Første og andet Femin. adskilles (i de øvre Bygder) baade i Ental og Fleertal, saaledes som nedenfor bliver viist. Dativ bruges kun i nogle Fjeldbygder. Fleertal af Mask. og Femin. har for det meste tydeligt „r“ (ar, ir, ur). De svage Verber have ligeledes i Præsens tydeligt „ar“ og „er“ (ir), medens derimod de stærke og Mellembøinings-Verberne kun have Halvlyden, f. Ex. finn'e, bryt'e, set'e. Omlydsformer af Subst. have „ar“ (a) med Halvlyds Betoning, f. Ex. Bøk'ar, Hend'ar. Menn'ar. Sammensætningsform med „a“ og „u“ findes sædvanlig kun ved saadanne Substantiver, som ere modtagelige for Tiljævning i Vokalerne (§ 261). De aabne Vokaler ere for det meste tydelige, og Konsonanternes Udtale er reen og simpel.

Formerne af de regelrette Subst. ere følgende:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dat.
Fem. 1	Skaal	'æ i, a	'inne	ir, e	inne, inn	o
2	Vise	a	unne	ur, u, o	unne, unn	o
Mask. 1	Stav('e)	'en	'æ, (i)	ar (a)	anne, ann	o
2	Laave	en	a	ar (a)	anne	o
Neutr.	Hus	'e	æ, e	—	'æ, i, a, an	o

368. Denne Forgrening kan tages i tre Dele, nemlig først Raabygdelagets Maal, som har sin Kjerne i Sætersdalen, dernæst Telemarkens lidt forskjellige Maalgrene, og endelig Maalet i de nedre Bygder (Mandal, Nedenæs, Bamble), som fraskiller sig ved mere tillempede og noget svækkede Former med visse indbyrdes Uligheder.

1) Sæterdalsk. Første og andet Femin. adskilles i det bestemte Ental; det første faar „e“ (æ) og det andet „a“. Dativ bruges (i de ovenanførte Former). Første Maskul. har Halvlyden af en gammel Nominativform (f. Ex. Dag'e, Hest'e).

Fleertallets „r" bortfalder tildeels. Af Overgangsformer mærkes: dd for ll (§ 130), s for ns (§ 131), bortfaldet „l" forved k, g, v, m (§ 130), og bortfaldet „k" forved n (§ 137).

2) Telemarkens Maal. Første Femin. faar i Eentallet: i, eller e (nogle St. a). Dativ bruges sjelden og kun i de øverste Bygder (Mask. i, a; F. enne, N. o). Fleertallet har tydeligt „r" (ar, ir, ur). Femininer paa „u" forekomme. Af Endelser mærkes: are, ingje (§ 89), aal (§ 116), ileg (§ 137); dog findes disse ogsaa i det Sætersdalske.

3) Udbygdernes Maal. Første Femin. har samme Form som det andet, nemlig „a". Det bestemte Fleertal af Neutrum har ligeledes „a" (i Mandal: an, anne). Dativ mangler.

Anm. Her kunde vistnok flere Afdelinger opstilles, da Søbygdernes Maal ogsaa have visse Egenheder; dog ere disse af mindre Betydenhed. I det Mandalske mærkes en Tilbøielighed til at gjøre Fleertalsformen „anne" fælles for alle tre Kjøn; i de østlige Søbygder begynder et fælles Fleertal med „er" ligesom i Egnene ved Oslofjorden. Brugen af de bløde Konsonanter er herskende i Mandals-Egnen ligesom paa Lister og rækker langs Søkanten henimod Arendal. I de ovenfor liggende Egne eller Mellembygderne ere adskillige gode Dialekter; saaledes i Aaseral (med Infinitiver paa „a"), i Aamlid (med Fleertal paa: ar, ir, ur) og vistnok paa flere Steder.

I det Sætersdalske findes enkelte gamle Former bedre bevarede end paa de fleste andre Steder; saaledes Bøiningen af Talordene (§ 198), Aflyden i Fleertal af de stærke Verber (f. Ex. lois, laaie), og enkelte Konjunktivformer. Ligeledes findes en Mængde Exempler paa Omlyden a—ø i Fleertal af Neutrum (som: Kalt, Kølt) og i Femin. af Adj. (som: falske, følsk). Ved Siden af visse besynderlige Overgange findes ogsaa en reen og tydelig Udtale i visse Lydstillinger (lj, ld, nd, mb), som ellers paa mange Steder blive forandrede.

Telemarkens Maal adskiller sig i flere Grene. Nissedal falder nær sammen med øvre Raabygdelaget (Femin. med bst. Form paa „a"). Moland, Mo og Vinje have meget tilfælles med Sætersdalen (som: Femin. med bst. Form paa „e", Omlyden a—e, Overgangene: dd for ll, s for ns, n for kn, g for lg, v for lv og flere). Tinn. [illegible] falder nær sammen med Numedal; Nedre Telemarken falder nær sammen med Egnene ved Oslofjorden og adskiller sig tildeels ved Tiljevning i Vokalerne, især med „aa" for a (saagaa for saga; jf. vællaa for vella). — Forøvrigt er Telemarkens Dialekt mærkelig derved, at den kan siges at være mere dyrket end nogen anden, da man her har et større Rigdom af Folkedigtning end paa andre Steder i Landet, som kan sees af Landstads betydelige Samling

fra denne Egn i hans „Norske Folkeviser" (Christiania 1853), og ligeledes af Bugge's senere udkomne Samling, som formodentlig vil blive meget forøget.

369. B. Den vestre oplandske Green, hvortil Maalene i Fjeldbygderne fra Nummedal til Gudbrandsdalen kunne henregnes, lader sig betegne ved følgende Mærker, som fornemmelig gjælde for de øverste Distrikter. Første og andet Femininum adskilles baade i Ental og Fleertal; det første har sædvanlig „e" i Entallets bestemte Form. Dativ bruges næsten overalt og har særskilt Form for stærke og svage Substantiver. Lyden „r" bortfalder sædvanlig i Fleertal af Subst. og i Præsens af Verberne. Halvlyd ved Adjektiv findes kun i enkelte Egne (især i Valders). Maskuliner paa „a" (aa) og Femin. paa „u" eller „o" forekomme; og paa nogle Steder findes ogsaa Vokal-Tiljævning med „aa" for a. Endevokalen bortfalder gjerne i Trestavelsesformer, især i Fleertal af Subst.

Formerne af de regelrette Navncord ere følgende:

	Ental.	bst. Nom.	Dativ.	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dativ.
F. 1	Skaal	'e	'en	i, e	inn, idn	o, om
2	Vise	a	un	u, o	unn, udn	- -
M. 1	Stav	'en	'e	a, e	ann, adn	- -
2	Laave	en (in)	a	a, e	ann, adn	- -
N.	Hus	'e	e	—	'e ('i)	- -

370. De hertil regnede Maal adskilles saaledes:

1) Nummedalsk. Fleertal med: a, i, u (nogle Steder: ar, ir, ur); bestemt F. ann, inn, unn. Dativ bruges sjelden; helst i Fleertal (paa: o). Adjektiv uden Halvlyd efter en Konsonant, men med „r" efter Rodvokalen (f. Ex. graa'r, ny'r). Tiljævning med „aa" for a (f. Ex. laagaa, for laga). Af Overgangsformer mærkes: „gv" for hv, eller kv (§ 140).

2) Hallingdalsk. Fleertal med: a, i, u; bst. F. adn, idn, udn. Dativ bruges stadigt. (I Fleertal: o). Fleertal med Omlyd faar Halvlyden „a" (Bøk'a, Føt'a). Adjektiv uden Halvlyd. Ingen betydelig Tiljævning. Haardt „k" og „g" forved „en", men blødt (kj, gj) forved „e" (f. Ex. Engj'e, paa Eng'en).

3) Valdersk. Fleertal med: a, e, o; bst. adn, idn, udn. Dativ stadig brugt. Fleertal med Omlyd som i Hallingdal. Adjektiv med Halvlyd: 'e (ø). Præsens af de stærke Verber ligesaa. Haardt „k" og „g" forved „e" (Bakke, Häge; Skogen, i Skog'e). Det aabne „o" gaar ofte over til „ø". Meget fælles med Hallingdalsk.

4) Gudbrandsdalsk (i de øverste eller nordligste Egne). Fleertal i Maskul. med „e", bst. F. enn (einn, ainn); i Femin. med „e" og „o", bst. F. inn og unn. Dativ bruges stadigt og har i Fleertal „om". I Fleertal med Omlyd bortfalder Halvlyden (f. Ex. Bøk, Føt); den bestemte Form faar „inn" (Bøk'inn, Føt'inn). Adjektiv uden Halvlyd. Tiljævning med „aa" for a (laagaa f. laga).

Anm. En Forskjel imellem de øverste og nederste Distrikter er her overalt at mærke. I den mellemste Deel af Nummedal bruges saaledes Fleertal paa: ar, ir, ur; i den nederste Deel (Flesberg) faar Første Femin. „a". Nederst i Hallingdal findes særegne Overgangsformer, især „i" for y, og „ei" for øy (§ 125). Den nederste Deel af Gudbrandsdalen falder nærmere sammen med den østre oplandske Forgrening. Maalet paa Ringerige og Hadeland nærmer sig mere til den søndre agershusiske Green.

Fælles for Nummedal, Hallingdal og Valders er en fortrinlig Brug af Verbernes Fleertalsform. I Præsens er Fleertal ligt Infinitiv, altsaa deels med „a" og oftest med „e". I Imperf. af de stærke Verber har Fleertal Aflyd og ender paa „o", f. Ex. sat, saato (Num.) eller soto (s. § 211). Aflyden: au—u, og ei—i er tydeligst i Hallingdal og Valders.

Af Overgange mærkes: jø for jo og ju (i Hall. og Vald. ligesom nordenfjelds) ø for o' (mest i Vald.), æl for al (næsten almindeligt).

371. C. Den østre oplandske Forgrening kan betegnes ved følgende Mærker. Første og andet Femininum have for det meste de samme Former og ende i det bestemte Ental paa „a". Dativ bruges, men sædvanlig kun i een Form for hvert Kjøn. Fleertal af Maskul. og Femin. vil gjerne falde sammen i Formen „er"; men i den bestemte Form findes tildeels en Adskillelse, saaledes at Maskul. faar Endelsen „ann" eller forkortet „a", f. Ex. Hesta' (d. e. Hestene). Maskuliner paa „a" (aa) og Femin. paa „u" (o) forekomme ofte (paa Grund af Tiljævning i Vokalerne); de første

faae i den bestemte Form: an (aan), f. Ex. Hagan; de sidste faae: ua (oa), f. Ex. Furua, Gutua. Adjektiv uden Halvlyd. Præsens af Verberne vil falde sammen i Formen „er". Af Overgange mærkes: „rj" for rg, og „lj" for lg; „ke" og „ge" for kje og gje i Enden af Ordene.

Formerne af de regelrette Substantiver ere sædvanlig:

	Ental	bst. Nom.	Dativ	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dativ
F. 1	Skaal	'a	'en	er	enn (inn)	om
2	Vise	a	un, en	er	enn	om
M. 1	Stav	'en	'a, 'em	er	enn, ann, a	om
2	Laave	en	a, om	er	enn, ann, a	om
N.	Hus	'e	'e, a	—	'a	om

372. Af de hertil hørende Grene mærkes følgende:

1) Østerdalsk. Maskulinum har Dativ deels paa „a", deels paa „em" eller „om" (for Ental). Neutrum har Dativ paa „a" (ligesom nordenfjelds). Diftongerne gaae sædvanlig over til enkelte Vokaler (ligesom i Guldalen). Af andre Overgange mærkes „au" for ag (§ 144).

2) Solørsk. Dativ paa „a" i Maskulinum. Diftongerne „au" og „ei" beholde sin almindelige Form; derimod findes Afvigelser i Udtalen af enkelte andre Vokaler, især o', ø, y, og øy.

3) Hedemarkisk. Dativ paa „a" i Maskul., men paa „e" i Neutrum; — i Femin. tildeels adskilt, saa at første Femin. faar „en", og det andet „un". Tvelyden „ei" er tildeels overgaaen til „e".

Den nedre Deel af Gudbrandsdalen maa ogsaa regnes hertil, forsaavidt som Maalet har Fleertal paa „er", bestemt Form paa „a" i første Femin. og Dativ paa „a" i alle Maskuliner; forøvrigt har det meget tilfælles med Maalet i den øvre Deel af Dalstrøget, som før er omtalt. – Ogsaa Toten og Land falde ind under denne Forgrening, især paa Grund af Brugen af Dativformerne.

Anm. Østerdalens vidtløftige Dalføre skiller sig egentlig i to Dele, og den øvre Deel har meget tilfælles med det nærmeste nordenfjeldske Distrikt Guldalen, især i de mangfoldige Overgangsformer, som grunde sig paa Tiljævning i Vokalerne, nemlig „aa" for a, e', i' (i Verber og Maskuliner), og „u" for o', e', i' (i Femininerne) efter § 114 og 115.

373. D. Den soldenske eller søndre agershusiske Forgrening, som omfatter Egnene ved Oslofjorden og strækker sig til Ringerige og Rommerige, kan betegnes ved følgende Mærker. Alle Femininer faae „a" i det bestemte Ental. Dativ bortfalder ganske. Fleertal har „er" baade i Maskul. og Femin., tildeels endog i Neutrum; men i Fleertallets bestemte Form findes tildeels en Adskillelse, saaledes at Maskul. faar „a" (Hesta'), Femin. „enn", og Neutr. „a". Verberne faae i Præsens „er", saavel i den stærke som den svage Bøining. Stærke Verber, som ellers faae Omlyd i Præsens, beholde her den haarde Vokal, f. Ex. kommer, sover, graver (§ 217). Af Overgange mærkes „v" for kv (hv) efter § 140.

Anm. I denne Maalgreen viser sig altsaa en stærkere Stræben efter at udjevne alle mindre Forskjelligheder, saa at alle Ord af samme Klasse kunde faae samme Form eller Bøining (f. Ex. „er" i Subst. og Verbum). Herved fremkomme flere betydelige Afvigelser fra den gamle Form, blandt hvilke man især kan lægge Mærke til den ovennævnte Mangel paa Omlyd i Præsens af de stærke Verber (f. Ex. kommer, later, graater), som allerede er nok til at give Sproget en fremmed Klang. For en stor Deel ere disse Afvigelser at ansee som en Overgang fra Norsk til Dansk, og denne Overgang viser sig da stærkest i det saakaldte Bymaal (Dagligtalen i Byerne), som vel altid har noget tilfælles med Maalet i det nærmeste Landdistrikt, men dog sædvanlig viser en større Stræben til at efterligne det danske Bogmaal, saa at det tildeels kun fraskiller sig ved Brugen af enkelte norske Ord og ved en større Eensformighed i Bøiningen (f. Ex. i Fleertal: Hester, Flokker, Huser). I en mere ziirlig og udstuderet Tale gaar Sproget endog ganske over til den danske Form, saa at det kun fraskiller sig ved visse norske Egenheder i Tonefald og Udtale.

374. De Landskabsmaal, som nærme sig mest til det gamle Sprog, ere saaledes de, som bruges i det Vestenfjeldske og i de tilgrændsende Dalstrøg paa den østlige Side af Langfjeldene.

Maalene i Bergens Stift kunne siges at være de fuldkomneste med Hensyn til Lyd og Ordformer; derimod have Maalene paa den søndenfjeldske Side en større Fuldkommenhed i enkelte Bøiningsformer, og især en skarpere Adskillelse af den stærke og svage Bøining i Navneordene. Substantivernes Bøiningsformer kunne siges at være fuldkomnest i Hardanger, Telemarken og tilstødende Egne; medens dog enkelte Former ere fuldkomnere paa andre Steder (saaledes Dativ i Gudbrandsdalen og Orkedalen). Adjektivernes Bøining er fuldkomnest i den søndre Deel af Bergens Stift. Verbernes Bøiningsformer kunne siges at være fuldkomnest i Raabygdelaget og Telemarken; men de stærke Verbers Bøining er tildeels fuldkomnere i Nummedal, Hallingdal og Valders.

Anm. Mærkelig er den Tilnærmelse eller tiltagende Lighed, som sædvanlig finder Sted i Sproget i to jævnsides liggende Distrikter, om de endog ere adskilte ved store Fjelde eller ubeboelige Strækninger. Ved de høie Fjeldrygge i Midten af Landet finder man saaledes oftest en gradviis Overgang, saa at Maalet i de øverste Bygder paa den ene Side har megen Lighed med Maalet paa den anden Side; saaledes i Telemarken og Hardanger, i Valders og Sogn, i Gudbrandsdalen og Romsdalen, i Østerdalen og Guldalen; ligeledes paa Siderne af de mindre Fjeldgrene, f. Ex. imellem Sætersdalen og øvre Telemarken, imellem Tinn og Nummedal, Hallingdal og Valders. Selv en saa mægtig Skillevæg som Justedals-Breden har ikke kunnet hindre, at Maalet i Justedalen i visse Smaating afviger fra det Sognske og nærmer sig til det Nordfjordske. Derimod finder man stundom en betydelig Overgang paa et Sted, hvor man mindre skulde vente det; saaledes i Nærheden af Trondhjem, i Midten af Gudbrandsdalen, i den østlige Deel af Telemarken, og hvad der maaskee er mærkeligst, i den vestlige Deel af Sogn, hvor nemlig Ladevig og Evindvigs Præstegjelde i flere betydelige Punkter afvige fra det egentlige Sognske og derimod falde sammen med det Søndfjordske.

375. I Ordforraadet, eller i Brugen af selve Ordene, have Landskabsmaalene et meget større Fællesskab, saa at man neppe kan opvise nogen betydelig Samling af Ord, som skulde være særegne for et enkelt lidet Distrikt. Som man kunde vente, er Ligheden med det gamle Ordforraad størst i de Egne, hvor de gamle Former have holdt sig bedst, og især paa begge Sider

af Fjeldryggen i Midten af Landet. Imidlertid træffer det ogsaa til, at enkelte sjeldnere gamle Ord netop gjenfindes i saadanne Egne, hvor Formerne ere meget afvegne fra det gamle Maal; og i Almindelighed kan man sige, at alle Distrikter i Landet tilbyde noget Stof til en ægte norsk Ordsamling. Nogle Distrikter, som Telemarken og Gudbrandsdalen, synes at have en stor Rigdom af gode Ord, medens derimod andre, saasom Egnene nordenfor Trondhjem, synes at have et lidet eller fattigt Ordforraad, idet de mangle en Deel af de Ord, som ere nogenlunde almindelige i andre Dele af Landet. Nyere og fremmede Ord ere af og til indtrængte overalt, dog noget mindre i Fjeldbygderne.

Anm. Af saadanne Ord, som ere meget brugelige i en Deel af Landet og derimod sjeldne andensteds, kunne til Ex. mærkes:

1) Nordenfjelds: baag, bella, bikka, Drøsa, Fark, Fjølde, forda (fol'), Haatt, hustra, kvita, v. n., Laan (for Lon, § 48), Mel, Mund, n., runa, skryp, snara, talma, trøya, Varg, Vækja.

2) Vestenfjelds: Ange (Aangje), berja, Bø, fatt, fjelg, Flaga, haa v. n. hæken, Kav, Kvarde, Lot, Maat, Mole, nita, reika, rynja, Rør, Skaata, Sorp, søgja, Tad, Terre.

3) Søndenfjelds: Aare, Brote, Farkost, Gjorde (Jore), Gufs, gyva, hokken, Holt, kopa, Korp, Laft, Lime, Net, Skrubb, smala, stedja, sæta, Takka, Toll, f., Trokk, Tyre.

Af Ord, som tilhøre den sydligste Deel af Landet, mærkes: Aa, f., blaud, Dape, Fen, Forlog, hardla, hova, Kil, okkar, Risla, skjot, Spad, støkkja, Tjor, Toka, Torn, Vette.

Af fælles vestenfjeldske og nordenfjeldske mærkes endelig: Brydja (Brya), bissa v., Flud, Grov, Honk, Kumar, laak, Marbakke, Nov, Raft, Rip, Smale, Stamp, traust, Tust, Vaag, Vele.

Andet Tillæg.

Om Landssproget.

376. Efter Oversigten af Landskabsmaalene kunde det see ud, som om der var flere Sprog i Landet, eller som om Uligheden var saa stor, at man ikke kunde finde nogen Eenhed i Mangfoldigheden. Imidlertid er dog ikke alt saa forskjelligt, som det her kan synes, da vi nemlig her med Flid have udsøgt de Punkter, hvor netop den største Forskjel finder Sted. I de øvrige Former, som her ere forbigaaede, er der altsaa en større Lighed, ligesom ogsaa i Ordforraadet og Udtryksmaaden, som her maa tages i fortrinlig Betragtning. Det er nemlig at mærke, at det egentlig er Ordformerne og Ordenes Rod, som det til Slutning mest gjælder om, og at derimod de tilføiede Bøinings-Endelser gjerne kunne være noget forskjellige i Dagligtalen, uden at dette bliver til synderlig Hinder for Sprogets Forstaaelse. Og ved nærmere Eftersyn vil man ogsaa finde, at selve Bøiningsformerne med alle sine Afvigelser dog have en fælles Grund i et gammelt og selvstændigt Landssprog, hvilket allerede er paaviist paa adskillige Steder i den foregaaende Fremstilling.

Anm. Det er ofte vanskeligt at vide, hvor vidt et Ord er udbredt i Landet, og det træffer ofte til, at et Ord, som synes kun at tilhøre et enkelt Landskab, dog vil findes at være meget videre bekjendt. Ligeledes træffer det stundom til, at enten det samme eller et beslægtet Ord findes igjen i en langtfra liggende Egn, skjønt det synes at mangle i et vist Mellemrum. Som Exempler herpaa kan mærkes: Snart, m. (Tel.), Snerta (Helg.) og Snerte el. Snarte (Østerd.); Kause (Sæt.) og Køysa (Trondh.); glose (Tel.) og gløse (Sdm.); baag (Helg.), bægjen (Trondh.) og bægja, v. a. (Berg. Stift); Daam (Sogn), daamleg (Tel.), daamlaus (Gbr.). Noget lignende finder ogsaa Sted ved enkelte Former; saaledes ved den hordalandske Form paa „æ" for Ental af de stærke Femininer (f. Ex. Sol'æ), som ogsaa gjenfindes paa Helgeland og tildeels i Lister og Sætersdalen. Som forhen antydet, er ellers dette „æ" det samme som „e" og „i" (§ 168), saa at de tre Endelser egentlig skulde betragtes som een. Og ved denne Form kan det ogsaa være værdt at minde om den tilsvarende Form i Sverige (s. § 177), hvor man

Fleertallets „r" bortfalder tildeels. Af Overgangsformer mærkes: dd for ll (§ 130), s for ns (§ 131), bortfaldet „l" forved k, g, v, m (§ 130), og bortfaldet „k" forved n (§ 137).

2) Telemarkens Maal. Første Femin. faar i Sentallet: i, eller e (nogle St. a). Dativ bruges sjelden og kun i de øverste Bygder (Mask. i, a; F. enne, Fl. o). Fleertallet har tydeligt „r" (ar, ir, ur). Femininer paa „u" forekomme. Af Endelser mærkes: are, ingje (§ 89), aal (§ 116), skleg (§ 137); dog findes disse ogsaa i det Sætersdalske.

3) Udbygdernes Maal. Første Femin. har samme Form som det andet, nemlig „a". Det bestemte Fleertal af Neutrum har ligeledes „a" (i Mandal: an, anne). Dativ mangler.

Anm. Her kunde vistnok flere Afdelinger opstilles, da Søbygdernes Maal ogsaa have visse Egenheder; dog ere disse af mindre Betydenhed. I det Mandalske mærkes en Tilbøielighed til at gjøre Fleertalsformen „anne" fælles for alle tre Kjøn; i de østlige Søbygder begynder et fælles Fleertal med „er" (ligesom i Egnene ved Oslofjorden). Brugen af de bløde Konsonanter er herskende i Mandals-Egnen (ligesom paa Lister) og rækker langs Søkanten henimod Arendal. I de ovenfor liggende Egne eller Mellembygderne ere adskillige gode Dialekter; saaledes i Aaserall (med Infinitiver paa „a"), i Aamlid (med Fleertal paa: ar, ir, ur) og vistnok paa flere Steder.

I det Sætersdalske findes enkelte gamle Former bedre bevarede end paa de fleste andre Steder; saaledes Bøiningen af Talordene (§ 198), Aflyden i Fleertal af de stærke Verber (f. Ex. las, laase), og enkelte Konjunktivformer. Ligeledes findes en Mængde Exempler paa Omlyden a—o' i Fleertal af Neutrum (som: Kast, Kost) og i Hunkjøn af Adj. (som: falsk'e, folsk). Ved Siden af visse besynderlige Overgange findes ogsaa en reen og tydelig Udtale i visse Lydstillinger (lj, ld, nd, mb), som ellers paa mange Steder blive forvanskede.

Telemarkens Maal adskiller sig i flere Grene. Nissedal falder nær sammen med østre Raabygdelaget (Femin. med bst. Form paa „a"). Moland, Mo og Vinje have meget tilfælles med Sætersdalen (som: Femin. med bst. Form paa „e", Omlyden a—o', Overgangene: dd for ll, s for ns, n for kn, g for lg, v for lv, og flere). Tinn Præstegjeld falder nær sammen med Nummedal; Nedre Telemarken falder nær sammen med Egnene ved Oslofjorden og fraskiller sig tildeels ved Tiljævning i Vokalerne, især med „aa" for a (laagaa for laga; jf. søkkjaa for setja). — Forøvrigt er Telemarkens Dialekt mærkelig derved, at den kan siges at være mere dyrket end nogen anden, da man her har en større Rigdom af Folkedigtning end paa andre Steder i Landet, som kan sees af Landstads betydelige Samling

fra denne Egn i hans „Norske Folkeviser" (Christiania 1853), og ligeledes af Bugge's senere udkomne Samling, som formodentlig vil blive meget forøget.

369. B. Den vestre oplandske Green, hvortil Maalene i Fjeldbygderne fra Nummedal til Gudbrandsdalen kunne henregnes, lader sig betegne ved følgende Mærker, som fornemmelig gjælde for de øverste Distrikter. Første og andet Femininum adskilles baade i Ental og Fleertal; det første har sædvanlig „e" i Entallets bestemte Form. Dativ bruges næsten overalt og har særskilt Form for stærke og svage Substantiver. Lyden „r" bortfalder sædvanlig i Fleertal af Subst. og i Præsens af Verberne. Halvlyd ved Adjektiv findes kun i enkelte Egne (især i Valders). Maskuliner paa „a" (aa) og Femin. paa „u" eller „o" forekomme; og paa nogle Steder findes ogsaa Vokal-Tiljævning med „aa" for a. Endevokalen bortfalder gjerne i Trestavelsesformer, især i Fleertal af Subst.

Formerne af de regelrette Navneord ere følgende:

	Ental.	bst. Nom.	Dativ.	Fl. ubst.	bst. Nom.	Dativ.
F. 1	Skaal	'e	'en	i, e	inn, idn	o, om
2	Vise	a	un	u, o	unn, udn	- -
M. 1	Stav	'en	'e	a, e	ann, adn	- -
2	Laave	en (in)	a	a, e	ann, adn	- -
N.	Hus	'e	e	—	'e ('i)	- -

370. De hertil regnede Maal adskilles saaledes:

1) Nummedalsk. Fleertal med: a, i, u (nogle Steder: ar, ir, ur); bestemt F. ann, inn, unn. Dativ bruges sjelden; helst i Fleertal (paa: o). Adjektiv uden Halvlyd efter en Konsonant, men med „r" efter Rodvokalen (f. Ex. graa'r, ny'r). Tiljævning med „aa" for a (f. Ex. laagaa, for laga). Af Overgangsformer mærkes: „gv" for hv, eller kv (§ 140).

2) Hallingdalsk. Fleertal med: a, i, u; bst. F. adn, idn, udn. Dativ bruges stadigt. (J Fleertal: o). Fleertal med Omlyd faar Halvlyden „a" (Bøk'a, Føt'a). Adjektiv uden Halvlyd. Jngen betydelig Tiljævning. Haardt „k" og „g" forved „en", men blødt (kj, gj) forved „e" (f. Ex. Engj'e, paa Eng'en).

efter en anden Dialekt, og i enkelte Tilfælde synes ogsaa en Udfyldning efter det gamle Sprog at være nødvendig, saaledes som det forhen er paavist under Lydlæren og Ordformerne. Det raadeligste var altsaa ikke at holde sig strengt til en eneste Dialekt, men kun at tage en eller to af de fortrinligste til Grundlag og forøvrigt udfylde Formerne fra andre Kanter, saavidt som dette synes nødvendigt. Paa denne Maade kan man altsaa opstille en Sprogform, som danner en passelig Middelform imellem Dialekterne og som tillige er vel skikket til Dyrkning og beholder de væsentligste Fortrin af det gamle Sprog.

378. **Den norske Sprogform staar ved Siden af den svenske og danske med adskillige Regler, som ikke gjælde for de andre germaniske Sprog og saaledes kunne kaldes nordiske Sprogmærker. Saadanne ere følgende. Lyden „aa" er tydelig adskilt fra andre Vokaler (§ 11). En Konsonant forbindes ofte med et paafølgende „j", saavel i Forlyden (§ 77) som i Efterlyden (§ 51). K og G deler sig i haard og blød Lyd, og sammensmelter med et paafølgende „j" (§ 51). Lyden „th" er for det meste ombyttet med „t" (§ 32). V og F bruges ikke som eenlig Efterlyd (§ 78). Endevokalerne ere tre: a, e, o (§ 81). Betoningen i Tostavelsesordene er to Slags (§ 64). Substantiv faar en Endelse i Stedet for den bestemte Artikel (§ 177); Fleertal faar Endelser med „r" i to Kjøn. Adjektiv har en egen Form (med „t") for Neutrum. Verbet har oftest „r" i Præsens, og mangler Personalformer. Infinitiv ender med Vokal. Imperativ ender med Roden eller med „a" (§ 236). En Reflexivform paa „st" (s) forefindes (§ 234). Sammensætning af Partikel og Verbum finder ikke saa ofte Sted som i enkelte andre Sprog, navnlig i Tydsken.**

Anm. I enkelte Punkter gjælder dog det anførte kun for Norsk og Svensk, da nemlig Dansken bruger „V" som Efterlyd, men mangler „j" i Efterlyden og har kun een Endevokal og een Form for Imperativ.

Af nordiske Egenheder i Orddannelsen mærkes: Subst. paa: ende, nad, ning; Adj. paa: all; Adv. paa: „t"; Verber med „k" og „n" (ka, na, § 295), og enkelte Partikler, som ofte bruges i Sammensætning, som: fram, fraa, mot, ov, sam, sunder. — Derimod mangle adskillige Former, som bruges i de andre Sprog; saaledes blandt andet de tydske Partikler: be, ent, er, ge, ver og zer; ligeledes „an", som her skulde hedde „aa". Nogle af dem ere rigtignok bekjendte i enkelte indførte Ord; men alligevel maa de her ansees som fremmede og uden Betydning.

379. Ved Siden heraf har denne Sprogform ogsaa adskillige Regler, som ikke gjælde for de to andre nordiske Sprog, og som altsaa kunne kaldes særegne norske Sprogmærker. Blandt andet adskiller den sig baade fra Svensk og Dansk i følgende Punkter. — Tre Diftonger (au, ei, øy) findes staaende som oprindelige og nødvendige Vokaler (§ 110); hertil hører ogsaa Omlyden: au til øy. Hunkjøns Navneord have oftest Omlyden o' for a (§ 102); i andre Ord findes ofte o' for u (§ 110). Lyden „kj" og „gj" beholdes i Endestavelserne (§ 51). Artikel-Endelsen er forskjellig for Hankjøns- og Hunkjønsord (§ 177). Et fælles Genitiv er ikke optaget (§ 180). De stærke Verber have Omlyd i Præsens (§ 217). Reflexivformen bruges ikke som almindelig Passivform (§ 319). Relative Adverbier (som: hvoraf o. s. v.) er ikke optagne (§ 328).

Fra Dansken adskiller Sproget sig desuden ogsaa i følgende Punkter. Medlydene t, p og k, beholdes usvækkede efter Vokalen (§ 110). Lydene „ll" og „nn" adskilles fra ld og nd (110). Lydstillingen „jo" og „ju" er beholdt (§ 104) og gaar kun ved Omlyd over til y (95). Lyden „j" er beholdt i Endestavelserne (§ 93). Endevokalerne (a, e, o) adskilles (§ 81); saaledes adskilles ogsaa Endelserne „ar" og „er" i Subst. og Verbum. Navneordene deles i tre Kjøn med særskilt Bøining (§ 152). Fleertal har „r" i Hankjøn og Hunkjøn, men ikke i Intetkjøn (§ 178). Verbernes Præsens deler sig i tre Former (§ 233), og Imperativ i to (§ 236). Navneordet beholder sin bestemte Form, om ogsaa en bestemt Artikel gaar foruds (§ 311).

Anm. Af de mindre vigtige Punkter, hvor Norsk adskiller sig fra Dansk og tildeels ogsaa fra Svensk, ere enkelte forhen omtalte (§ 110), og hertil kan man ogsaa føie: Brugen af visse Endelser (ing, nad, leike, semd, løysa) og Forpartikler (and, atter, ov, si, ør); Omskrivning med Participier paa „ande" (§ 323); Possessiv efter Navneordet (§ 312), og Udeladelse af Nævningen efter en Præposition (§ 332).

I Formerne i det Hele findes saaledes meget mere Fællesskab med Svensk end med Dansk. I de Tilfælde, hvor hvert af de tre Sprog har en egen Ordform, er det sædvanlig den svenske, som staar næst ved den norske; f. Ex. auka, öka, øge; leika, leka, lege; Haug, hög, Høi; støyta, stöta, støde; Heim,

hem, Hjem; gløyma, glömma, glemme. — Og ved Sammenligning med de gamle beslægtede Sprog vil man ogsaa finde, at den norske Form just ikke fortjener at kaldes den mest forvanskede.

380. I de omhandlede Punkter stemmer denne Sprogform sædvanlig overeens med Gammel Norsk; men i enkelte andre Punkter har den nyere Form en Afvigelse fra den gamle. Af disse Afvigelser mærkes følgende. Omlyden a—o' findes ikke ganske gjennemført; der forekommer saaledes stundom a for o' (§ 102) og omvendt (§ 263). I Rodstavelsen findes ofte „je" for „ja" (§ 104); ligeledes y for „i" forved r (§ 103). I Forlyden er th (þ) gaaet over til t eller d (§ 106), ligeledes hv til kv (105). Bøiningen efter Kasus er bleven meget indskrænket i Substantiverne (§ 179) og kan ansees som bortfalden i Adjektiv (§ 188). Den dobbelte Omlyd i endeel Substantiver er bortfalden (§ 164). Enkelte Sammensætninger med „e" ere opkomne (§ 263). Personalformer i Verberne ere bortfaldne (§ 233); Konjunktiv er meget indskrænket (§ 235). Den bestemte Form af Substantiv er kommen til større Brug (§ 177). Færre Verber forbindes med Dativ (§ 315), og ingen med Genitiv (316). Den omvendte Ordfølge bruges noget sjeldnere (§ 331); ligesaa er her sjeldnere Brug af Verbum uden Subjekt (§ 319) og af upersonligt Verbum (333).

Anm. Et Par betydelige Afvigelser i Bøiningen er, at Nominativmærket (r) i Hankjønsordene falder bort (§ 166), og at Artikel-Endelsen „n" er bortfalden i Hunkjønsordene og i Fleertal af Intetkjøn (§ 168, 173); det sidste afviger ogsaa fra det svenske og danske Bogmaal. I selve Ordformerne er Afvigelsen ellers ikke betydelig, og det eneste Tab, som egentlig er at beklage, er at det gamle þ (th) er bortfaldet. I Orddannelsen ere kun faa Forandringer indtraadte, saasom at Endelsen „an" er sædvanlig ombyttet med „ing" (§ 268), og at nogle Endelser (ald, elde, erne) er blevne meget sjeldne, ligesom ogsaa nogle Sammensætningsord (aud, tor, fjøl, megin, adal, frum, forn, ender) ere blevne sjeldne eller ubekjendte, hvilket egentlig er Skade, da disse Ord kunne være til stor Nytte for Orddannelsen.

381. Efter det anførte er det fornemmelig en simplere Bøiningsmaade, som adskiller det nyere Sprog fra det gamle,

medens derimod de egentlige Ordformer for det meste ere de samme. Overgangen fra det gamle til det nye er altsaa her omtrent den samme som i enkelte andre Sprog, og navnlig i Svensk og Dansk. Naar nu den nyere Sprogform skal overføres fra Tale til Skrift, vil det nærmest gjælde om at holde sig til den virkelige Talebrug uden dog at gjøre nogen unødvendig Afvigelse fra den gamle Form. Forsaavidt den nyere Form er opkommen ligesom af sig selv og uden egentlig fremmed Paavirkning, har den ogsaa en Ret til at blive optagen i den skriftlige Brug, i Lighed med de nyere Former i Nabosprogene. Men paa en anden Side maa det ogsaa mærkes, at en nøiagtig Betegnelse af den almindeligste Talebrug vilde i nogle Tilfælde medføre en uheldig Afvigelse fra den gamle Form og blive til Hinder for den Orden og Tydelighed, som er nødvendig i Skrift. I saadanne Tilfælde bliver det rettest at beholde den gamle Skrivemaade, om den end ikke har fuldt Medhold i den almindeligste Dagligtale.

Anm. Her mærkes især den sædvanlige Udeladelse af „t" og „d" i Endelserne, f. Ex. lite(t), Huse(t), anna(t), Hera(d) o. s. v., og adskillige andre Afvigelser, som forhen ere omtalte, f. Ex. Ti, Or, Fær, Konn, Kjønn, Jelp, Jætar (for: Tid, Ord, Ferd, Korn, Tjørn, Hjelp, Gjætar). I saadanne Former vilde det ikke være tilraadeligt at skrive efter Udtalen, da den tildeels gjør Indgreb i Ordenes Rod og forstyrrer Begrebet om Ordenes Slægtskab; desuden vilde Sproget derved faae Udseende af en Dialekt og synes mere forvansket en Nabosprogene, hvori den gamle Form er beholdt i Skrift, uagtet de Afvigelser, som Dagligtalen kan have. Det vilde blive omtrent det samme, som om man skulde skrive Dansk efter den Udtale, som man her sædvanligst hører; f. Ex. Jei la' dæ' paa Bore', jei ha'nte tatt noe' a' dæ'. Jei ha' tænkt aa føll'en aa hjelp'en. Si' mei va'n sa'. Han skulle jøre dæ' naar'en kommer jæm i jæn, sa'n. — Dette vilde i visse Tilfælde see værre ud end adskillige Dialekter.

I mange Tilfælde er Afvigelsen fra den gamle Form kun tilsyneladende, f. Ex. naar Ordet „Hage" udtales som Haje (G. N. hagi, udtalt Hagje), eller „vigja" som via (§ 36); og i slige Tilfælde bør Ordet skrives med sin oprindelige Lyd, saa meget mere som denne kommer tydeligere frem i visse Bøiningsformer, f. Ex. vigjer, vigde, vigt.

Forøvrigt har Udtalen ogsaa adskillige Egenheder, som ikke engang vedkomme Bogmaalet, saasom det nordenfjeldske: ll, nn, sl (og tl), det sønden-

fjeldske skj (sj), det tykke L og det aspirerede D. Den særegne Udtale bliver her at ansee som en Dialektform og at overlade til Dagligtalen.

382. I den hele Sammenstilling af Ordformer og Bøiningsformer bliver det nødvendigt at stræbe efter en **Enhed**, saa at der ikke bliver opstillet flere Former i Stedet for een, da dette vilde føre Sproget tilbage til Landskabsmaalenes Stilling og saaledes gjøre det vanskeligt at lære. En fast og stadig Sprogform er nødvendig til skriftlig Brug, for at Læseren altid kan finde samme Tanke betegnet paa samme Maade, eller for at Udtrykket for ethvert Begreb kan blive desmere bestemt og utvivlsomt. Dette medfører da, at en Forfatter maa give Slip paa enkelte Former, som hans egen Dialekt tilbyder, forsaavidt som disse ikke kunne forenes med den Sprogform, som tilbyder sig ved en prøvende Sammenligning af alle Landskabsmaal. Men jo mindre forvansket et Landskabsmaal er, des lettere bliver naturligviis Overgangen til Mønsterformen.

Anm. I de fleste Egne findes en eller anden Afvigelse, som man her maatte søge at undgaae. En Trønder maatte saaledes opgive sine mange Forkortninger, en Agershusing sine mange Former paa „e" og „er", en Bergenhusing sine svækkede Fleertalsformer med „e" (for er og or). Der gives endog Distrikter, hvor et eller andet af Norskens vigtigste Egenmærker er fordunklet; saaledes Tvelydene i Østerdalen og Guldalen, de haarde Efterlyd (t, p, k) i Stavanger og Mandals Amt, og Omlyden i de stærke Verber i Smaalenene og flere Steder. Men overalt vilde dog de ældre Former for en stor Deel være bekjendte af Omgang med Folk fra andre Egne.

Ved enkelte Bøiningsformer, som forhen ere nævnte, kunde Bestemmelsen blive noget tvivlsom; saaledes ved Dativ af Subst. (§ 179), Sammensætning med „e" (§ 263), den bestemte Form af Adjektiv (§ 184), Dativ af Pronomen (§ 193, f.). Præsens med Halvlyd (§ 233), og Konjunktiv i Imperfektum (§ 235). I saadanne Tilfælde kunde der blive Spørgsmaal om, hvorvidt to ligegjældende Former kunde bruges jævnsides, f. Ex. giv og giver. I sig selv kunde dette vistnok forsvares for enkelte Tilfælde og især for Brugen i Vers og Riim, som allerede forhen er omtalt. Ogsaa andre Sprog have en og anden Dobbeltform, f. Ex. Sv. gifver og ger, tager og tar, (de) unge og unga; jf. Tydsk ward og wurde, biegen og beugen. Men ialfald burde saadanne Dobbeltformer ikke være mange og ikke forekomme ofte i Prosa eller ubunden Stiil.

383. Dernæst udkræves ogsaa en Frigjørelse fra adskillige fremmede Former, som kunne være tilvandte ved Læsning i andre Sprog. De Ordformer, som fra gammel Tid tilhøre dette Tungemaal, have naturligviis lige god Ret, hvad enten de tilhøre dette Maal alene, eller de ogsaa tilhøre et andet beslægtet Maal; og ligesom ingen Form bør vrages, fordi den er alene norsk, saa bør heller ingen vrages, fordi den ogsaa er svensk eller dansk. Derimod burde uvedkommende Former være udelukkede, fordi de her blive uden Betydning og desuden ogsaa komme i Veien for en fuldkomnere Brug af de rette hjemlige Former.

Anm. Blandt fremmede Ordformer mærkes nogle Endelser, som: ri, heit, inna (inde); bar, haftig, agtig; — og nogle Sammensætningsord som: an, be bi, er, ge, hen, und, og tildeels: upp, for, fort (efter tydsk Maade). Og hertil høre ogsaa nogle Sammensætninger med „en“ (som: Rosenkrands, Taskenspiller, Tappenstreg, Grækenland); nogle afledede Subst. med „ner“ (som Skyldner, Gjeldner, Kunstner), og nogle med Omlyd (som Jæger, Fuglefænger, Løsgjænger). Jf. 251. Enkelte af disse Former ere rigtignok nu saa tilvandte, at man vel kunde være fristet til at bruge dem som en Nødhjelp indtil videre; men det bør dog haves for Øie, at de ikke tilhøre Sproget, og at deres Indførelse grunder sig paa en Forsømmelse af den rette Udvikling i de nordiske Sprog.

Af særegne danske Bøiningsformer, som her maa holdes borte, mærkes: Fleertal paa „e“ og „er“ i Neutrum (Ex. Lande, Huse, Klæder), endeel Imperfekter med „te“ og „ede“ (hændte, kjendte, kaldte; fæstede, væltede, hærdede) og nogle Reflexivformer med „e“ (som: trives, gives, bydes), foruden adskillige andre, som forhen ere nævnte.

384. Endelig vil der ogsaa i Skrivemaaden udkræves en Frigjørelse fra en og anden tilvant Brug, som kunde være til Hinder for den rette Opfatning af Sprogets naturlige Regler. Blandt andet gjælder dette for Sammensætning af Ord (§ 257), for Fordobling af Konsonanter (§ 42) og især for Betegnelsen af de aabne Vokaler, da det her er mest nødvendigt at vedtage den Form, som bedst antyder Ordenes Slægtskab ved Aflyd og Omlyd, som i det foregaaende er omtalt. En anden Sag er det derimod med den Brug, som ikke vedkommer de egentlige Former, men kun det ydre eller det, som er for Øiet, saasom Brugen af

Skriftsort, Skrifttegn og store Bogstaver. I disse Ting bliver det uden Tvivl bedst at følge Brugen i Dansk og Tydsk, da det er denne, som Landets Almue nu engang er vant til, og da nogen Forandring i denne Sag ikke er nødvendig.

Anm. Hvad Ordformerne især vedkommer, da er de hertil hørende Enkeltheder saa mange, at de ikke let kunne afhandles andensteds end i en Ordbog. En god Veiledning har man rigtignok i den Normalskrift, som nu er vedtagen for det gamle Sprog; men alligevel vilde det dog ikke være raadeligt at følge denne i alle Dele. Saaledes vilde den indførte Overtegning eller Accentuering af de lukte Vokaler her blive vanskelig at gjennemføre, og som forhen bemærket, kunde man her tildeels hellere behøve Tegn for de aabne end for de lukte Vokaler. Ligeledes vilde det her falde ubekvemt at optage Endevokalerne „i" og „u" (s. § 82, 83), Tvelyden „ey" (for øy), Forlydene hr, hl, hn, Efterlydene „f" (for v) eller pt og ps (for ft og fs). Det vil nemlig her være mest tilraadeligt at beholde den Skrivemaade, som Almuen i den senere Tid er bleven vant til, forsaavidt som der ikke er særdeles vigtige Grunde til at afvige derfra. Af samme Grund vil det ogsaa være tjenligst at beholde Frakturskriften eller den saakaldte tydske Skrift, og ligeledes at bruge store Forbogstaver i Substantiverne ligesom Tydskerne og Danskerne. (Jf. § 72). Det er ikke godt, at et Lands Almue skal idelig blive dreven frem og tilbage efter enkelte Forfatteres personlige Smag og Behag, og det er allerede uheldigt nok, at man af vigtigere Grunde er nødt til at forelægge Folk saa meget andet, som er nyt og uvant, om man ikke ogsaa skal plage Almuen med allehaande unødige Forandringer.

2. Om Ordforraadet.

385. Til det norske Ordforraad regne vi alle de Ord, som bruges i Landet, forsaavidt som deres Form kan kaldes norsk og ikke staar i nogen Strid mod Sprogets gamle Regler for Lydstillingen og Ordformerne. Forsaavidt et Ord har forskjellige Overgangsformer i Landskabsmaalene, blive disse her at behandle ligesom de føromtalte ligegjældende Bøiningsformer, nemlig saaledes at den fuldkomneste af dem optages som almeengyldig til skriftlig Brug, medens derimod de øvrige betragtes som Dialektformer og overlades til Dagligtalen. Hvor man derimod har flere forskjellige Ord af een og samme Betydning, kunne de alle

betragtes som almeengyldige, forsaavidt de behøves, da det ofte er nyttigt at have flere Ord til Afvexling for eet og samme Begreb. I dette Tilfælde er det at mærke, at det rigtignok er tjenligst at tage det mest bekjendte Ord til Brug i Skrift, men at man dog ogsaa maa komme ihu, at det ikke altid er det bedste Ord, som er det mest bekjendte, og at man heller ikke bør forskyde et godt Ord, fordi det er lidet kjendt; da det netop ved at bruges i Skrift vil blive mere bekjendt og derved tjenligt til større Brug.

Anm. Forskjellige Overgangsformer findes især ved saadanne Ord, som enten have en dunkel Rod, f. Ex. Fivrelde, Fyrveld, Fryvil (dansk Sommerfugl), eller have en Lydstilling, som er bleven forskjellig udtalt, f. Ex. Ljos, Ljøs, Løs, Jos, Jøs (ɔ: Lys); — Veder, Veer, Vær, Veir (ɔ: Veir); — Netla, Nesle, Nosle, Nasle (ɔ: Nælde); — styrd, styr, stjur, stør, støl (ɔ: stiv); — knoda (o'), knøde, knø, knaa, kna (ɔ: ælte). Flere Exempler er forhen anførte (§ 111, f.).

Som Exempler paa forskjellige Ord for samme Begreb (Synonymer) kunne her anføres: Reide, Beine, Velde, Ambod, Tarvende (ɔ: Redskaber); — Stade, Stabbe, Staal, Muga, Mukka (ɔ: Masse — Baara, Bylgja, Alda (Olda), Vaag (ɔ: Bølge); — Eim, Gova (o'), Gosa (o'), Gim (ɔ: Damp); — Ange, Daam, Tev, Snik, Luft, Lukt (ɔ: Lugt); — ill, vond, laak, raten (ɔ: ond); — støkka, skvetta, kvekka, kveppa, kippast (ɔ: fare op af Skræk). — De ere sædvanlig noget fordeelte ud over Landet, saa at ikke alle bruges paa samme Sted og i samme Betydning.

386. I det samlede Ordforraad findes atter det samme Forhold, som forhen er omtalt ved Formerne, nemlig at en Deel af Ordene ogsaa tilhøre et eller flere af de beslægtede Sprog, medens derimod en anden Deel kun tilhører dette Tungemaal. En stor Deel af Ordene kan ansees som fælles for de germaniske Sprog, og disse Ord have da sædvanlig en almindelig Brug og en meget sikker Stilling. En anden Deel er kun fælles for de nordiske Sprog og mangler i de øvrige. Nogle Ord ere kun fælles for Norsk og Svensk, og nogle ere endelig særegne for det norske Maal. Disse sidste have tildeels en noget usikker Stilling, da nogle af dem ere kun i liden Brug, og andre kun bruges i en Deel af Landet, saa at de ikke ere ganske almindelig bekjendte. Imidlertid er naturligviis mangfoldige Ord bekjendte nok, om de end ikke bruges i den daglige Tale.

Anm. Som Exempler paa fælles germaniske Ord (tildeels med nogen Forskjel i Formen) kunne anføres: Auga, Dag, Ende, Folk, Fugl, Hand, Hus, Klæde, Korn, Land, Mann, Son, Stein, Ting, Veg; — all, halv, mild, open, svart, varm; — bita, driva, eta, giva, halda, koma, liva, senda, vaka, venda.

Til Exempler paa fælles nordiske Ord kan tages: Ande, Barn, Dreng, Eld, Golv, Grein, Kjøt, Kvist, Leir, Neve, Rad, Seng, Skog, Vaar, Vegg; — gamall, kaat, fein, snar, tung; — auka, brjota, elska, gløyma, graata, lyda, naa, skjelva, sova, søma, tegja, venta.

Exempler paa særegne norske Ord ere: Auke, Baara, Brum, Filla, Flaum, Floke, Gjenta, Gut, Kongul, Naust, Rabb, Rid, Saud, Skodda, Svad, Tare, Tora, Æva; bein, greid, ljot, skrinn, stutt, traa; ala, grøta, puska, klora, masa, rugga, rynja, sprikja, staaka, vimra.

Adskillige Ord have i ældre Tider været mere udbredte; saaledes gjenfindes endeel nordiske Ord i Gammel Høitydsk, saasom: Barn, Leik, Mat, Maag, Mold; blid, fein; siga, tegja, (dagen), tjota (diuzan), vera (wesan). Det nedertydske har ogsaa havt mange Ord fælles med Norden, og deraf er da ogsaa en Deel gaaet over i det Engelske. Mærkeligst er det, at adskillige af vore Ord gjenfindes i Engelsk og ikke i Dansk; saaledes: Bol (bull), Fen, Ufs (eaves), dim, ill, saar (sore); benda, karva, lika, risa, skaka, sopa (sweep), vanta. Rimeligviis have disse og lignende Ord ogsaa været bekjendte i Danmark uden at blive benyttede eller bevarede ved skriftlig Brug. Det danske Bogmaal synes at have havt en uheldig Tilbøielighed til at indskrænke sit oprindelige Ordforraad, hvorved der da er blevet Armod i det nordiske Stof og derimod en desto større Rigdom af fremmede Ord.

387. Det norske Ordforraad falder nær sammen med det Islandske, men fraskiller sig dog i visse Punkter og især saaledes, at enkelte Ord, som ere meget brugte i det ene Sprog, ere blevne sjeldne i det andet. Paa en anden Side har vort Ordforraad et stort Fællesskab med det Svenske, og dette Fællesskab er naturligt, da det ikke er opkommet ved nogen Indførelse eller Efterligning. Dernæst har det norske Ordforraad ogsaa meget fælles med det danske; men dette Fællesskab er tildeels opkommet ved en stærkere Paavirkning, da nemlig Dansken i lange Tider har været det eneste Bogmaal, som det norske Folk har kjendt noget til. Alligevel er det dog ikke mange af de egentlig danske Ord, som her ere optagne; derimod ere mange fremmede, især tydske,

Ord paa denne Maade indkomne, saa at de tildeels ere i temmelig almindelig Brug.

Anm. Af norske Ord, som ogsaa bruges i Svensk, men ikke i Dansk, mærkes følgende som Exempler: Agn, Bos, Dy, Fikka, Grend, Grind, Helg, Klubba, Maag, Mo, Mun (mån), Plagg, Saa, Snaar, Sæter, Teig, Torva; einstaka, kvik, sæl, tekk; byrja, fløda, herma, hysa, laata, orka, raaka, skaka, stadna, svarva, tevla, vyrda.

Endeel Ord, som bruges i Svensk eller Dansk, maa her ansees som manglende. Af Ord, som saaledes er baade svenske og danske, men ikke norske, mærkes følgende (i dansk Form): Bugle, Die, Ebbe, Faar, Hex, Kjertel, Klippe, Kro, Ror, Rov, Skjæve, Støi, Svoger, Yngel; brække, gynge (gunga), ile, levne, pleie (pläga), studse; hos, jo, skjønt. — Af Ord, som ere danske og ikke norske, mærkes desuden: Ambolt, Bede, Trog, Gane, Krat, Reg, Skimmel, Trin, Tusmørke, Wrede; deilig, smidig, taus; dadle, føle, luge, mylre, pludre, ruge, runge, strikke, ulme, vrimle, vrinske, vrøvle.

388. Den største Deel af det nuværende Ordforraad findes allerede benyttet i Gammel Norsk, og har saaledes været i stadig Brug hos Almuen fra gammel Tid. Imidlertid har det gamle Sprog ogsaa adskillige Ord, som nu synes at være gaaede af Brug i Talen, ligesom ogsaa enkelte Ord ere blevne sjeldne og bruges kun i en liden Deel af Landet. Og derimod har det nyere Sprog adskillige Ord, som saavidt bekjendt ikke findes i de gamle Skrifter, men som dog have norsk Form og ikke see ud til at være indførte fra noget andet Maal. Af disse Ord kan der maaskee være adskillige, som først have blevet bekjendte og udbredte i en senere Tid; men forøvrigt maa de vel helst ansees som gamle og hjemlige Ord, saa meget mere som enkelte af dem ogsaa findes paa Island, hvor de neppe kunne være indkomne fra andre Lande.

Anm. Af de her tilsigtede Ord, som synes at mangle i gamle Skrifter, mærkes følgende: Ampe, Dott, Filla, Gamp, Grov, Gut, Hima, Kamp, Lessa, Lot, Moro, Rabb, Rust, Rør, Skodda, Slind, Snoa, Taus, Tora, Tyta; bidig, fjelg, os, skrinn, taug; asa, byksa, duva, furta, glosa, glupa, gyva, haa, hæsa, klessa, kvekka, myta, ruva, skuva, smetta, spritsa, stupa, svalla, trysja, tulla, vima. (Jf. § 218).

Af gamle Ord, som nu synes at mangle eller ialfald ere blevne sjeldne, mærkes følgende: Ambaatt, Aaltyda (alþýða), Aast, Bøl, Daun, Flærd, Gløp,

Haaske, Ilm, Maale, Rekkja, Rog, Sjod, Svift, Tungl, Tegn, Tjod, Vaatt, Vig; aagjæt, eiliv, hovug, iter, jarp, mær, naalæg, rag, rygg, jek, teit; beida, blessa, fela, glata, kvidja, letja, rinda, synja, tyrma, tæla, veita.

Enkelte gamle Ord, som have været fælles for Norsk og Dansk, ere nu bekjendte af de danske Bøger, men ellers ikke i synderlig Brug; saaledes: aarla (aarle), Borgon, Frest (Frist), Gisl, Heimild (Hjemmel), Hjord, Idrott (Idræt), Jartegn, Kinnhest, Kval, Miskunn, Oker (Aager), Skarn, Udaad, Verdskyld; fremja (fremme), hemja, skjemta, sysla. Det maa nemlig erindres, at der overalt kan være en Mængde af Ord, som ere bekjendte og forstaaede, uden juft at bruges i daglig Tale.

Nogle gamle Ord have derimod nu faaet en Forandring i Betydningen. Saaledes have nogle faaet en mere indskrænket Betydning, saasom: berja, drepa, gjøda, kanna, starva, tigga; — medens enkelte andre have faaet et andet Slags Tillempning eller Omflytning. Saaledes bruges nu Ordet „tenkja" i Stedet for G. N. hyggja, hugsa og ætla; derimod betegner „hyggja" at glæde eller fornøie, „hugsa" at mindes, og „etla" at bestemme eller beslutte. Imidlertid ere dog saadanne Forandringer ikke ret mange.

389. En mere betydelig Afvigelse fra det gamle Sprog er derimod opkommen ved en tiltagende Brug af fremmede Ord. Rigtignok havde ogsaa det gamle Maal optaget enkelte fremmede Ord, især af Latinen; men disse Ord vare dog ikke mange, og desuden vare de allerede saaledes tillempede efter den hjemlige Talebrug, at de ikke kunde være til synderlig Uleilighed. Efter den senere tiltagende Fordanskning af Bogmaalet og den derpaa følgende Tilvænnelse til det danske Bogmaal er derimod en stor Mængde af unordiske Ord bleven bekjendt i Landet, og en Deel af dem er da ogsaa kommen i Brug hos Almuen. Da disse nyere Ord ere optagne af flere forskjellige Sprog og for en stor Deel uden nogen Tillempning efter de nordiske Former, have de her gjort en skadelig Virkning i flere Henseender og især derved, at de have svækket den nedarvede Sprogsands og stillet sig i Veien for mange hjemlige Ord, som enten allerede vare dannede eller med Lethed kunde dannes af nordisk Rod.

Anm. Man maa her gjøre Forskjel paa det gamle naturlige Fællesskab imellem Sprogene og det paatvungne Fællesskab, som er opkommet i en senere Tid. En stor Deel Ord er, som før sagt, fælles for de germaniske Sprog fra

gammel Tid, og adskillige af de simpleste og nødvendigste Ord (f. Ex. Fader, Moder; eg, du, o. s. v.) ere endog fælles for mange flere Sprog, endskjønt Formen er lidt forskjellig. I Modsætning til andre gamle Sprog, f. Ex. Latin, have de germaniske Maal tildeels antaget en egen Ordform ved en regelret Overgang (Lydskydning); saaledes med F for P: Fader, Fisk, Fe (Lat. pater, piscis, pecu); B for F: bera, bora, Botn (L. fero, foro, fundus); K for G: Kinn, Kyn, kald (L. gena, genus, gelidus); H for K: Hud, Horn, Hovud (L. cutis, cornu, caput). I enkelte Ord findes dog denne Overgang ikke, f. Ex. fast (festus), kjær (carus), Kista (cista), koka (coqvo), og disse kunde maaskee være optagne i en senere Tid; men imidlertid er Sammenhængen hermed noget dunkel, og forøvrigt er det os nok at vide, at mange af vore Ord kunne gjenfindes i fremmede Sprog og dog ikke bør ansees som fremmede Ord.

Exempler paa Ord, som allerede findes optagne i det gamle Sprog, især fra Latin og Græsk, ere følgende: Altar, Apostel, Biskop (Bisp), Brev, Dekn, Djevel, Engel, Fest, Funt, Kalk, Klerk, Kor, Kross, Kyrkja, Meister, Messa, Non, Paaske, Penn, Pina, Prest, Regla, Skule, (Skole), Tavla, Vers. Disse og flere lignende ere tidlig blevne lempede efter de hjemlige Former og maa ansees som fuldkommen indlemmede i Sproget. Jf. § 150.

I den sidste Tid, da man endnu skrev et Slags Norsk, havde man allerede begyndt at optage adskillige tydske Ord, især af den nedertydske Sprogform; men dette var dog for intet at regne imod al den Tydsk, som siden er optagen i det Danske. Af disse indførte tydske Ord er da ogsaa mange efter et langvarigt Bekjendtskab nu komne i Brug hos vor Almue, saasom: Afsked, Ansigt, Anstalt, Forstand, Gemyt, Handel, Krig, Mangel, Pligt; dunkel, munter, oprigtig; forbi; begjære, begynde, betale, blive, erstatte, forlange, forsikre, hykle, opvarte, skaffe, snakke, treffe, underrette. Mangfoldige andre ere derimod kun bekjendte og ikke brugte, og mange ere endnu ubekjendte og lidet forstaaede, f. Ex. hæslig, opbragt, umiddelbar; fortsætte, indskrænke, ombringe. De tydske Ord falde rigtignok lettere at bruge end andre fremmede Ord, men alligevel gjøre de dog megen Uleilighed, idet de indtrænge sig imellem hjemlige Ord, som de have nogen Lighed med, og derved forstyrre Begrebet om Orddannelsen, ligesom de ogsaa virke til at fortrænge adskillige gode Ord, som have tilhørt Sproget fra gamle Tider.

390. **Med Hensyn til Mængden af Udtryk for de nødvendige Begreber, maa det norske Ordforraad ansees som ligesaa rigt som det danske og svenske, og naar de fremmede Ord paa alle Sider fraregnes, vil det maaskee ogsaa have visse Fordele. Imidlertid mærkes det samme Tilfælde her som i Nabosprogene, at det**

oprindelige eller hjemlige Stof vil stundom synes utilstrækkeligt i Sammenligning med visse andre Sprog, som have været længe og omhyggelig dyrkede. For de almindelige Begreber, som ere lette at opfatte og adskille, findes her Udtryk nok og stundom endog til Overflod; men for visse sjeldnere Begreber, som enten ere meget omfattende eller ogsaa noget vanskelige at adskille og begrændse, er Forraadet tildeels knapt, saa at et og andet synes at mangle. Der er saaledes visse Tanker, med hvilke man kommer i nogen Forlegenhed for et hjemligt Udtryk, og dette har da ogsaa været en Aarsag til, at saamange fremmede Ord ere optagne i Nabosprogenene og derved blevne bekjendte ogsaa her i Landet. Denne Udvei er naturligviis ogsaa tilladelig for det norske Maal, men alligevel burde man dog altid have for Øie, at dette just ikke er den rette Maade, hvorpaa et Sprog skal udvikles og beriges.

Anm. At der mangler et enkelt Ord for et eller andet nødvendigt Begreb, er noget, som kan forekomme selv i de rigeste Sprog, og der findes ogsaa Exempler paa, at en saadan Mangel kan finde Sted i flere forskjellige Maal i samme Tilfælde. Saaledes finder man overalt Fællesnavne for Dyr, Fugl og Fisk, men ikke noget oprindeligt Navn for Insekt; thi de klassiske Navne «entomon» og «insectum» ere, som man seer, kun Sammensætninger, som betegne Indsnit eller en indskaaren Ting. Ligesaa finder man overalt Navne paa Sol, Maane og Stjerner, men vanskelig noget Fællesnavn for dem alle tilsammen; thi Navnet „Himmellegeme" (T. Himmelskörper) er kun sammensat og ikke synderlig heldigt. (G. N. tungl brugtes tildeels i denne Betydning). — Forøvrigt vil man vel i alle Folkesprog finde det ovennævnte Forhold, at der er Overflod paa den ene Side og Armod paa den anden; men alligevel mærke vi dog ikke synderligt til nogen Armod, undtagen naar vi ville efterligne de rigeste og mest dyrkede Maal, og i dette Fald er det ikke underligt. Ingen bør vente, at man her skulde finde færdigstaaende Ord for hver eneste Tanke, som man kunde have faaet ved Bekjendtskab med andre Sprog.

Som bekjendt kunne enkelte Sprog have en særegen Bekvemhed til at danne Ord, som blive vanskelige at oversætte i andre Maal. De romanske Sprog have saaledes en stor Fordeel ved sine bekvemme Aflednings-Endelser (saasom: ar, al, an, in, os), og de germaniske maa da søge at erstatte dette paa andre Maader, blandt andet ved Sammensætning. Det Tydske har en stor Fordeel ved sine Forpartikler (an, be, ent, er, ge, ver); men de nordiske

Maal have ogsaa Partikler, som tildeels havde været kun lidet benyttede (som: aa, or, um, sam, ved, hjaa). Det gamle Norske havde mange bekvemme Midler til en heldig Orddannelse, og man pleier ogsaa at sige, at det gamle Sprog var meget rigt. Om det nuværende Svenske og Danske kan det derimod neppe siges, at de ere rige, naar nemlig alle de optagne fremmede Ord fraregnes. Men Sagen er nok, at de aldrig have benyttet sit hele Forraad tilfulde; det har altid gaaet ud paa Optagelse, men sjelden paa Benyttelse af det hidtil forsømte hjemlige Stof. Man har gaaet frem efter den Tanke, at naar man kun havde et Navn paa hver Ting, saa var det ligegyldigt, hvorhelst Navnet var kommet fra. Dette kunde nok have sin Fordeel til en større Nøiagtighed eller Præcision i Udtrykket; men denne Fordeel blev da kun en Lyndom for en liden Hob og kunde ikke komme det hele Folk tilgode, ei at tale om den store Forvanskning, som selve Sproget herved maatte lide. Vi kunne undre os over, hvorledes det engelske Folk er tjent med de mangfoldige romanske Ord, som det har faaet at lære endog i den simpleste Børnelærdom, f. Ex. grace, pardon, remission, trespaass, doctrine, commandment, baptism o. s. v. Men vi skulde ogsaa betænke, hvorledes de nordiske Folk ere tjente med alle de tydske Ord, som ere dem paatvungne. Det kan f. Ex. aldrig falde Almuesfolk ind, at „Andagt" skal opfattes som „An-dacht" og betyde Paatænkning (Aatanke); hellere maatte de da troe, at det kom af „Aand" og „agte" eller noget lignende. Heller ikke vil det være dem muligt at udfinde Roden til: Fornuft, forsage, fortørne, betragte; eller til: geistlig, begeistre, offentlig, indskrænket, forloren, beskjæftige, bivaane og lignende. Der behøves altsaa overalt en Forklaring, og naar saa skal være, da kunde man ligesaa godt bruge ukjendte eller sjeldne nordiske Ord.

391. Ved en tiltagende skriftlig Dyrkning af Sproget bliver det altsaa nødvendigt at tænke paa en Jævning eller Ordning af Landets Ordforraad, for at saa meget som muligt deraf kan komme til Benyttelse. Hvor flere eenstydige Ord forefindes, maa det bedste eller bekvemmeste af disse blive taget til stadig Brug, og de øvrige kunne da bruges enten til Afvexling eller til Udtryk for en Vending i Begrebet. Hvor derimod Knaphed eller Mangel paa Udtryk synes at finde Sted, maa man benytte sig af de sjeldnere Ord, som virkelig betegne Tingen, eller ogsaa af visse ubestemte eller svævende Ord, som betegne Tingen tilnærmelsesviis; thi det er netop Skrivebrugen, som baade kan gjøre de sjeldne Ord bekjendte, og tillige bestemme Betydningen af

de mere svævende eller vaklende Ord. Og hvor nye Udtryk behøves, maa saadanne kunne dannes ved Sammensætning eller Afledning af disse bekjendte Ord, saaledes som dette forhen er skeet i adskillige andre Sprog.

Anm. Med saadanne Ting, som omhandles i Kontrakter, Skiftebreve og lignende, har det hidtil ofte været Tilfældet, at man har brugt et Navn i en Deel af Landet, og et andet Navn i en anden Deel, saa at flere eenstydige Ord kunne siges at være hævdede i Skrift. Saaledes: Livøyre, Føderaad, Follog (egentl. Forlag), Folga, Kor (skrevet: Kaar) og Hold (om en vis Aftægt af en Gaard); Kylna, Kjona, Turk og Badstova (om et Tørrehuus); Kolla, Ringja, Bunka og Ask (om et Mælkekar). Dette viser sig blandt andet i Bekjendtgjørelser i Bladene; de søndenfjeldske Aviser tale om „Føderaadsfolk", de kristiansandske om „Follougfolk", de stavangerske om „Folgefolk", de bergenske om „Kaarfolk", de nordlandske om „Holdsfolk". Det er godt, at alle disse Ord er saaledes benyttede; men det vilde dog være ønskeligt, om et af dem var almeengjældende, og de øvrige kunde benyttes for andre nærliggende Begreber.

Adskillige gode Ord, som have en meget snæver og indskrænket Betydning, vilde blive til langt større Nytte, naar Betydningen blev noget udvidet. Det er ikke nogen rigtig god Indretning, at Ordene: Føderaad, Livøyre og Folga kun skulle betegne Opholdsmidler for Folk, som fratræde en Gaard, medens derimod Opholdsmidler for andre Folk betegnes med en Række af fremmede Ord (Pension, Gratiale, Provision, Stipendium, Diæter, Gage, Appanage). Det er ikke ret nyttigt, at „Onn" skal kun betegne to eller tre Slags Arbeide, at „Agn" skal kun være et eneste Slags Lokkemiddel, at „Næver" skal kun være Overhinden paa et eneste Slags Træ, at man kun skal sige „gjæta" om at vogte Fæ, og „kanna" kun om at eftersee Fæet. Ved en mere udvidet Brug vilde derimod saadanne Ord først faae sit rette fuldkomne Værd. Paa en anden Side kunde ogsaa Ord af en mindre bestemt Betydning gjerne overføres paa en bestemt Ting, f. Ex. „Skare" om et vist Antal, „Kamp" om en enkelt Steenart, „Spikke" om en Klasse af Fugle, osv. Lignende Overførelse have ofte fundet Sted i andre Sprog; man erindre sig kun, at Fr. compagnie betyder et Selskab, og corps et Legeme, og at disse Ord nu ere os bekjendte i en ganske anden Betydning.

Af særdeles Vigtighed er det her at benytte de sjeldnere Ord, som fortjene en større Brug og tildeels kunne træde i Stedet for disse fremmede Ord; f. Ex. Annsemd (Travlhed), berka (blotte), einstaka (isoleret), forda (transportere), forn (antik), Kappe (Helt), Lydska (Folke-Egenhed), Oge (Ærefrygt), raust (generøs), rudsam (voluminøs), Semja (Overeenskomst), Skeid (Bane), Tevling (Konkurrents), traust (solid), tvinn (dobbelt), Vord (Genius), o. s. v. Ligeledes burde bekvemme Ord af det gamle Sprog benyttes, hvad

enten de for Øieblikket ere i Brug eller ikke; f. Ex. Fylke, Herad, Fylking, Tjod (Nation), Skjepna (Kreatur), kynna (underrette), skyra (forklare), veita (skaffe) osv. En Uleilighed kunde det nok være ved saadanne Ord, at de for Øieblikket ere for lidet bekjendte og derfor maatte stilles i en saadan Sammenhæng, at man kunde slutte sig til Betydningen; men det blev dog ikke værre med disse end med de mange hundrede fremmede Ord, som man har forelagt os, uden at spørge os synderligt om, hvorvidt vi forstode dem eller ikke.

For nyere Begreber, som her ikke have noget bestemt Udtryk, er det den naturligste Udvei at danne sig tilsvarende Ord af hjemlig Rod og efter hjemlige Regler. Allererede i Gammel Norsk ere enkelte Ord opkomne, som see ud til at være Oversættelser, f. Ex. innblástr (inspiratio), samvizka (conscientia), náungr (proximus), holdlegr (carnalis), stundlegr (temporalis). Ogsaa Dansken har fine nydannede Ord, saasom: Lærebygning, Sædelære, Yndling, Medbeiler, Hærfører, Sagfører (jf. Igjenfødelse, Helliggjørelse, Retfærdiggjørelse); men det var at ønske, at der var flere saadanne, som vare dannede af nordisk Rod; thi isaafald kunde de, paa Grund af det naturlige Fællesskab, ofte ogsaa benyttes i det Norske. Imidlertid er det at mærke, at man her har meget bedre Adgang til saadan Orddannelse, da nemlig det Norske har baade et rigere Forraad af Rødder og tillige en mere nøiagtig Adskillelse af Lyd og Lydstillinger, saa at her i det Hele er langt større Rum for nydannede Ord.

392. Den største Deel af den fremmede og uvedkommende Indblanding i Sproget kunde saaledes blive undgaaet ved Benyttelse af de sjeldnere hjemlige Ord, eller ved en passende Oversættelse, og ofte ogsaa ved en Omskrivning med flere Ord, da det ikke just er nødvendigt, at hvert enkelt fremmedt Ord skal her gjengives med et eneste tilsvarende Ord og ikke flere. Imidlertid er det dog ikke nogen Nødvendighed, at alle fremmede Ord skulde forskydes. De Ord, som ere optagne i ældre Tider med Tillempning efter Sproget, maa, som før bemærket, nu ansees som indlemmede; og enkelte af de senere tilkomne kunne vel ogsaa uden Skade blive staaende. Men de sidste burde dog behandles noget strengere, saa at man kun skulde beholde saadanne Ord, som ere lette at udtale, ikke medføre nogen Usikkerhed i Bøiningen, og ikke komme i Veien for de ægte hjemlige Ord. Og dernæst burde det ogsaa paasees, at man kun beholdt saadanne, som ogsaa ere optagne i flere Sprog og derved ere blevne fælles Udtryk for flere forskjellige Folkeslag.

Anm. De vigtigste Grunde mod Optagelse af fremmede Ord ere allerede forhen nævnte eller antydede, nemlig at de medføre en ubekjendt Rod, saa at man ikke deraf kan slutte sig til Betydningen, men altid behøver en Forklaring, og dernæst at de ofte kræve en fremmed Udtale eller Betoning, og oftest ogsaa ere usikre i Bøiningen, ligesom de ogsaa forstyrre Sprogets naturlige Samklang og fordærve Folkets Sprogsands. Den største Uleilighed finder Sted ved de indførte franske Ord, da disse afvige mest fra den nordiske Lydstilling (jf. § 150). Engelske Ord kunne ogsaa, paa Grund af Udtalen, være besværlige nok; men heldigviis er det dog kun faa af disse, som ere blevne bekjendte her i Landet. Hvad de tydske Ord vedkommer, da have disse rigtignok ikke nogen saadan Vanskelighed; men alligevel maa de her ansees som hinderlige, da de ofte medføre Dunkelhed og Misforstaaelse og komme i Veien for adskillige hjemlige Udtryk. Mange af dem have kun faaet en ufuldkommen Tillempning, uagtet de dog kunde haves, eller virkelig haves, i en nordisk Form; f. Ex. Ziir (G. N. tír, ɔ: Ære) og flere, som forhen ere nævnte (§ 109). Nogle af dem støde sammen med Ord af en anden Betydning, f. Ex. „foredrage" og „tildrage sig", som her maatte hedde: „bera fyre", og „bera til", da nemlig det tydske „tragen" bruges anderledes end vort „draga". Nogle af dem kunne ansees som forvanskede Former i selve Tydsken; saaledes „Pragt" (Pracht) for Bracht (som Grimm sammenstiller med det nordiske „Brak", ɔ: Larm); ligeledes „Pukkel" for Bukkel; „Gunst" for Ge-unst (jf. vort unna); „bange" for beange (beklemt); „barmhjertig", T. barmherzig, fordum armherz (Lt. misericors), som ikke har noget med „Barm" at gjøre; — „Syndflod", T. Sündfluth, fordum Sintflut og Sinflut, som betyder den store eller altovergaaende Vandflod (Si-flod) og ikke har noget med Ordet Synd at bestille. Nogle er derimod blevne forvanskede ved Overførelsen; saaledes „bedrage", som i Tydsk hedder betrügen (Subst. Betrug) og har intet at bestille med „drage", men som vistnok her har virket til at fortrænge nogle gamle Ord af lignende Betydning (G. N. tæla, véla, blekkja; jf. Subst. tál, vél, flærd). Ligeledes „for nøden" (T. vonnöthen), hvoraf man har dannet et Adjektiv og endog et Substantiv (Fornødenhed). Andre Slags Overgangsformer ere: „dreie", som her skulde hedde „traa" eller noget sligt, da Tydsk drehen er beslægtet med Draht, som her hedder Traad; — „Frygt" er T. Furcht og hedder i G. T. forahta, el. forohta; — „ægte", T. echt, er forvansket af G. T. éhaft ɔ: lovlig); — „sagte" er kommet i Stedet for G. T. samfte, el. sanft (Eng. soft); ligeledes „agtig" (f. Ex. naragtig) for haft el. haftig. Enkelte saadanne Former kunne vel ansees som nedertydske, men i de nordiske Maal have de ingen Grund. Og ved saadanne Ord er der heller ikke den Fordeel, at flere Folkeslag kunne bruge dem; de høre hverken til det hjemlige Forraad og heller ikke til noget almindeligt fælles Forraad; hvorfor der altsaa er desmere Grund til at lade dem fare.

3. Om Udtryksmaaden.

393. I de Sammenstillinger af Ordene, som tjene til en nærmere Betegnelse af enkelte Tanker, findes et lignende Forhold som ved de enkelte Ord, at nemlig dette Sprog har noget tilfælles med andre, og noget særeget for sig selv. Nogle af disse Sammenstillinger synes at være fælles for de germaniske Sprog, f. Ex. standa ein i Vegen (ɔ: være til Hinder for En), Eng. stand in one's way, Tydsk: einem im Wege stehen. Imidlertid ere de nordiske Egenheder temmelig mange, og her gjælder atter det samme som ved Ord og Former, at det norske har en stor Deel fælles med det svenske. Fra det gamle Sprog adskiller det nyere sig ofte ved en anden Udtryksmaade, saaledes at enkelte Ord ere ombyttede med andre, som dog ogsaa ere hjemlige Ord; f. Ex. det gjekk so til, G. N. svá bar til; — det laut so vera, G. N. þat varð svá at vera.

Anm. Af fælles nordiske Talemaader mærkes til Exempel: vera til, standa til, bera seg aat, giva seg til, slaa seg fraa, koma i Hug, draga til Minnes, faa inn i Hovudet, faa Auga paa, faa upp Munnen o. s. v. — Derimod synes en Mængde andre at være kun norske, f. Ex. fara aat, verda fyre, taka i, bera seg undan, lata seg til, tru seg til, koma til Manns, vera illa komen; det stend um; det kjem vel ved, o. s. v.

Af fremmede Sammenstillinger er det kun faa, som ere komne i Brug hos Almuen; saaledes: standa bi, ganga an, koma an paa. Adskillige danske Talemaader ere derimod her at ansee som fremmede og blive ikke almindelig forstaaede; saaledes: blive ved; bære over med; skille af med; tage sig af En; sætte sig ud over; lade haant om; op ad Dage; hen i Taaget; hvad der gaar af ham; jeg gad vide; det lader til; det kjeder mig; binde En noget paa Ærmet; bryde Staven over En; gjøre sine Hoser grønne o. s. v. Af adskillige smaa Afvigelser mærkes: skrive ned (her skriva upp); brænde ned (brenna upp); give sig af med (give seg til med); omkuld (i Koll); ad Aare (mot Aare); ad Gangen (um Gongen, eller: i Gongen, ligesom: i Senn).

394. Den ulige Udtryksmaade i to forskjellige Sprog medfører, som bekjendt, adskillige Vanskeligheder, naar man skal oversætte fra det ene Maal til det andet. Det er ofte Tilfældet, at et vist Begreb har faaet sit Udtryk i et enkelt Ord i det ene Maal, men ikke i det andet, saa at det her maa betegnes med

en Omskrivning, forsaavidt man ikke kan udfinde eller danne et netop tilsvarende Ord. I det danske Bogmaal, med dets nuværende Udfyldning og Tillempning efter andre Sprog, træffe vi saaledes mange Udtryk, som synes vanskelige at gjengive i reen og rigtig norsk; og paa sin Side har det Norske ogsaa en Mængde af Ord og Udtryk, som ere vanskelige at oversætte i det danske Bogmaal. Her indtræder altsaa den Uleilighed, at den Deel af Ordforraadet, som her behøves, vil netop synes utilstrækkelig, medens derimod en anden og meget god Deel af Ordforraadet vil komme til at staae ubenyttet, fordi den staar ligesom udenfor den Tankefølge, som det andet Sprog medfører. Det vil saaledes synes noget vanskeligt at gjøre en Oversættelse ligesaa klar og hjemlig som en forfattet Fremstilling; men alligevel maa dog dette Formaal kunne opnaaes, og hertil behøves da en fuldkommen Oversigt af Landets Ordforraad og nogen Øvelse i at benytte alt i rette Tilfælde.

Anm. For en stor Deel har denne Forskjel sin Grund i Brugen af enkelte Ord, og disse Bemærkninger falde saaledes nær sammen med det, som forhen er sagt om Ordforraadet (§ 390). Som Exempler paa fremmede Ord, som her synes vanskelige at oversætte, mærkes følgende: afhængig, Autoritet, Begeistring, bestemme, Distrikt, Exemplar, Fantasie, Forhold, forædle, gjensidig, Gjenstand, Hensigt, hykle, Interesse, Korporation, materiel, normal, organisk, politisk, Substants, System, Tradition, Typus, umiddelbar, universal, votere, zelotisk. — Som Exempler paa norske Ord, som synes vanskelige at oversætte med et enkelt Ord, kan derimod anføres: Avføla, Bil, bogen, Bul, drygja, emna, faatenkt, Floke, frøysa, furta, Glenna, greid, grøta, hugheil, Høve, Koll, kura, kvekka, lava, livna, minnug, Mun, Nøgd, rettføles, Rid, Slaatt, Snev, snaud, staden, stortøk, tagna, Urd, veil, vikja.

Det maa her ogsaa erindres, at mange Ord have en vis Hældning i Betydningen, som en Oversættelse netop bør tage Hensyn til. Ordet „Hug" betyder rigtignok Sind, men har ikke som dette et Sidebegreb af Sands, derimod betyder det ogsaa Lyst eller Tilbøielighed, og derved faar Ordet en egen Opfatning. Ordet „Vit" betyder ei alene Forstand, men ogsaa en forstandig Opførsel, og især Besindighed, Maadehold, Forsonlighed; derimod har det ikke her nogen Betydning af Humor ligesom D. Vid, Eng. wit, og T. Witz. Ordet „sæl" betyder lykkelig, men kun for Alvor eller helst i aandelig Henseende; det falder saaledes nær sammen med det nye og dunkle Ord salig, og bruges virkelig ogsaa i G. N. som Oversættelse af Lat. beatus, f. Ex. Sælir ero friðsamir (Matth. 5, 9). Jf. Eng. Blessed are the peacemakers.

som nærmest kunde forklares som: „velsignede ere de fredstiftende", og saaledes er et af de mange Exempler paa, at selve Bibelens Ord blive noget forskjelligt opfattede af forskjellige Folkeslag.

Af de her omtalte Grunde vilde det være tjenligst at begynde Sprogets Dyrkning med nye eller originale Skrifter og helst med lettere Sager, som Fortællinger, Naturskildringer og deslige. Ved Siden deraf kan ogsaa Oversættelser forsøges, men disse burde helst i Førstningen være noget frie og tildeels omskrivende, indtil man fik mere Øvelse i at benytte hele det hjemlige Ordforraad. Et godt Forbillede har man allerede i Gammel Norsk i de mange Oversættelser fra Latin, i hvilke Udtrykket for det meste er saa hjemligt, at man ikke synderlig mærker Spor af nogen Oversættelse.

395. Det bliver her nødvendigt at tænke efter, hvorvidt en Tillempning efter andre Sprog er nødvendig eller ikke. Den moderne Udtryksform, som de andre nordiske Maal have lempet sig efter, og som man nærmest kunde kalde den romansk-tydske Form, har naturligviis ogsaa sin Vigtighed for os, da vi deri kunne finde en Paaviisning af de Punkter, hvori vi maaskee mangle Udtryk for et mere eller mindre nødvendigt Begreb, og dernæst ogsaa en Veiledning til at udfylde og berige Ordforraadet og til at skjelne skarpere imellem nærliggende Begreber og begrændse deres Udtryk, saa at det ene ikke kommer i Veien for det andet. En Tillempning kan saaledes tildeels være nødvendig; men det bør dog paasees, at denne Lempning kan blive til Gavn for Sproget, og ikke til Skade. Det er nødvendigt at optage adskillige nye Begreber og give dem et Udtryk her som i andre Maal; men det er hverken nødvendigt eller nyttigt, at man hertil altid skal tage det første fremmede Ord, som tilfældigviis tilbyder sig. Det er ønskeligt at faae en vakker og velklingende Stiil, men det er ikke ønskeligt at optage den stive og kunstige Periodebygning, som er kommen i Brug i disse andre Sprog. Hvis derimod Exemplet fra de andre Bogmaal kan drive os frem til en fuldstændig Benyttelse og Ordning og Udvikling af vort gamle hjemlige Ordforraad, da vil denne Tillempning være til Vinding for Sproget, ligesom for det Folk, som Sproget tilhører.

Anm. Det er overalt at mærke, at det er Tanken og ikke Ordet, som skal overføres fra et andet Maal til vort eget. Det er f. Ex. ingen Berigelse

for Sproget at optage Ordet „officiel"; thi dets Rod er fremmed, og dets Form er stridende mod dette Sprogs Regler; hvis det derimod kan oversættes f. Ex. ved „embætteleg" (ligt Tydsk amtlich), da er det en Binding, som ikke er at forkaste. Heller ikke er der nogen virkelig Berigelse i de mange unordiske Udtryk, som i senere Tider ere opkomne i Dansken og derved blevne os bekjendte; f. Ex. en behagelig Erindring; en foruroligende Efterretning; en slet Handling; en ædelmodig Handlemaade; en fordeelagtig Beskjæftigelse; et udstrakt Bekjendtskab; gjensidige Forpligtelser; indskrænkede Forholde o. s. v. Tvertimod maa saadanne Prydelser hellere ansees som et Mærke paa Forlegenhed for Udtryk eller nærmest paa en besynderlig Tilbøielighed til en opskruet og unaturlig Udtryksmaade.

Det er klart nok, at en grundig Renselse i Stiil og Udtryksmaade bør gaae Haand i Haand med en begyndende Dyrkning af det norske Maal; og en saadan Bestræbelse vil her ogsaa falde ganske naturlig, fordi de fremmede Ord ville her synes langt mere stødende end i de andre Maal, hvor de nu engang have faaet et Slags Hævd. Hvorvidt en heldig hjemlig Udtryksmaade kan blive gjennemført, vil imidlertid meget beroe paa, om Forfatterne have fortroligt Kjendskab til Landlivet i alle dets Grene og til Folkets egen Opfatning og Udtryksmaade, og dernæst om de ere frie for al Affsondringsaand og selv have fælles Tanke og Medfølelse med Landets Almue. Det kunde her være nyttigt at tage Exempel af enkelte udenlandske, især engelske Forfattere, som have forstaaet at fremsætte Folkets Tanke i en meget simpel, men dog meget tækkelig og tiltalende Form.

396. Det er imidlertid at mærke, at ogsaa det hjemlige Sprog behøver nogen Bragning, naar det skal bruges i Skrift, og at der i visse Punkter maa blive en Forskjel imellem Bogmaal og Dagligtale. Dette er noget, som allerede den naturlige Forskjel imellem Skrift og Tale fører med sig. Talen har nemlig den store Fordeel, at den overalt er ledsaget af Betoningen, som giver hvert Ord sin rette Vægt, medens derimod de skrevne Ord blive staaende som eensformige og lydløse Figurer, udsatte for allehaande mislig Opfatning. Allerede af denne Grund bliver det nødvendigt, at Ordene i Skrift maa sammenstilles med en større Omhyggelighed, for at Sammenhængen ikke skal misforstaaes. Og dernæst har Dagligtalen ogsaa store Fordele deri, at den kun henvender sig til enkelte eller meget faa Personer og altsaa har Adgang til en meget større Frihed i Udtrykket. Den behøver kun løselig at nævne de Ting, som ere be-

kjendte for Tiden og for Stedet; men den har ogsaa Adgang til en bred og vidtløftig Forklaring af Ting, som ere lidet bekjendte. Disse Fordele kunne vel nogenledes benyttes i den Stiil, som netop skal efterligne Dagligtalen, saasom i Hverdagsfortællinger, Anekdoter, Samtaler og lignende; men i andre Sager vil den skriftlige Fremstilling behøve en større Omhyggelighed i Valget af Udtryk saavelsom i selve Sammenstillingen.

Anm. En simpel Sætning kan ofte blive dunkel af Uvished om Betoningen; f. Ex. „Det var vel det," hvor Meningen bliver forskjellig, eftersom Tonen lægges paa det sidste eller næstsidste Ord. „Han kann fara, naar han vil" — faar en anden Mening, hvis Ordet „naar" bliver stærkt betonet. „Det er ein, som veit det, og han tegjer" — bliver først tydeligt, naar man veed, at Ordene „ein" og „han" skulle betones stærkt. Enkelte andre Punkter, hvor Betoningen kommer i særdeles Betragtning, ere forhen nævnte; saaledes ved Ordene „den", „det" (§ 305) og „ein" (§ 310), ved Partikler forved Substantiv (§ 334) eller forved et uvedkommende Ord (§ 335), og ved visse forstærkende eller emfatiske Sætninger (§ 346).

Nogle Ordstillinger, som passe bedre for Tale end for Skrift, ere forhen nævnte i Sætningslæren; saaledes „han" og „ho" ved Personsnavne (§ 308), „hans" og „sin" for Genitiv (§ 317), Supinum for Infinitiv (§ 324), Gjentagelse af Subjektet (§ 332), udeladt „som" (§ 340) og indskudt „so" (§ 342). — Omvendt kunne nogle Ordstillinger siges at passe bedre for Skrift end for Dagligtalen, saasom: Sammensætninger med „her", f. Ex. herum, hermed (§ 328), Adverbium forved Verbet, f. Ex. innføra (§ 334), Akkusativ med Infinitiv (§ 337) og maaskee Participium med Objekt (§ 338).

397. Med Hensyn til Valget af passende Udtryk vil Dagligtalen selv for en stor Deel give tilstrækkelig Veiledning. Talebrugen gjør ofte Forskjel paa et ædlere og et lavere Udtryk, saaledes at det første benyttes i den alvorligere Tale, men det sidste kun i den friere Hverdagstale, eller hvor ingen Forsigtighed behøves, f. Ex. naar man taler om sig selv eller sine egne Sager. Saaledes har Talebrugen ofte ogsaa sine visse Udtryk for Spøg som for Alvor, for en djerv og aabenhjertig Tiltale saavelsom for en særdeles Opmærksomhed og Høflighed; og i alle saadanne Tilfælde vil det kun gjælde om at hævde de Udtryk, som findes at være de ældste og bedst berettigede. Men imidlertid har Talebrugen ogsaa visse Udskeielser, som ikke fortjente at blive hævdede

i Skrift. I Omtalen af disse ubehagelige eller kildne Sager ere Folk tilbøielige til en overdreven Formildelse eller Forfinelse i Udtrykket, saa at de gjerne ville vrage de Ord, som efter gammel Brug betegne Tingene bedst, og derimod optage dunkle og fremmede Benævnelser, som alligevel efter nogen Tids Brug ogsaa ville synes at være for grove, saa at de atter maa ombyttes med noget finere. I andre Sager mærker man derimod en Tilbøiehed til en overdreven Brug af meget stærke og kraftige Udtryk, som efterhaanden medfører en Forvanskning i Sprogets rette og naturlige Forstærkningsord, da nemlig disse Ord saa ofte blive brugte i Utide, at de ligesom forslides og tabe sin Kraft, saa at de tilsidst maa ombyttes med noget, som er stærkere. I saadanne Tilfælde burde Bogsproget give Talesproget et godt Forbillede ved at holde fast paa de naturligste og sømmeligste gamle Udtryk og derimod afholde sig fra de Forvanskninger, som paa et og andet Sted ville indsnige sig i Talebrugen.

Anm. Den muntre og aabenhjertige Samtale, som gjerne finder Sted i smaa Selskaber af fortrolige Bekjendte, vil sædvanlig gjøre Brug af en stor Mængde af spøgende Udtryk; f. Ex. hava Kjeften paa Skaftet (ɔ: være oplagt til at snakke); koma paa rette Striket (ɔ: i det rette Hjørne, egentl. om Vinden); skora paa Horni (ɔ: faae disse Aldersmærker, egentl. om Gjederne); han var so blid som ei Smør-oskja (eller ogsaa „smørblid"); det er so tett som eit Saald, o. s. v. Jf. Blaamyri, eller Storemyri (ɔ: Havet); Hysebygdi (Søen); Gamle-Kjella (Havbølgen; tildeels ogsaa: Jorden); Beinlausen (Vinden); Kviteflugorna (Sneen); klumsa (faae En til at tie). — Og da en saadan Samtale ikke just behøver at være kræsen i Valget af Udtryk, vil den ogsaa ofte bruge saadanne Ord, som ikke ansees passende for en mere alvorlig Tale; f. Ex. „Unge" i Stedet for Barn, „Kjeft" for Munn, „Bles" for Andlit, „Vomb" for Mage, „Filla" for Plagg, og lignende. I den skriftlige Brug burde saadanne Udtryk altsaa kun benyttes ved passende Leilighed og især i den Stiil, som nærmest vil efterligne Dagligtalen.

Forvanskninger, som grunde sig paa en unødig Fiinhed eller Kræsenhed, forekomme netop i den alvorligste Tale, idet man nemlig søger at undgaae adskillige gode gamle Ord, som synes at være noget for stærke, eller som maaskee ved disse Leiligheder kunne bruges i en slibrig Betydning; f. Ex. laupa, gjera, avla; kvat, od, ful. Paa enkelte Steder er man saaledes meget ræd for at bruge Ordet „gjera" og søger ofte at ombytte det med andre Ord (som: laga, maka, arbeida), endskjønt dette dog er unyttig Møie, da Ordet „gjera" staar altfor fast til at kunne saaledes afskaffes. En lignende

Kræsenhed her er det nok ogsaa, som driver Folk til at forsøge paa slige Forandringer som „Bein“ for Fot og „Beinklæde“ for Brok, eller at indføre fremmede Navne som „Strømpe“ for Hosa. Enkelte Folk synes at finde det meget besværligt, at disse Insekter skulle hedde Luus, da man nemlig seer Forsøg til disse underlige Forbedringer, som „Veggjety“ (Væggetøi); hvortil kan anmærkes, at man dog ogsaa forefinder et G. N. veggjalús, og det endog i selve Hofloven eller Hirdskraa (N. L. 2, 427). Den største Ængstlighed synes ellers at finde Sted ved saadanne Ord, som betyde Ureenlighed, og her har man da gjort saa mange Forsøg, at man vel nu kunde vende tilbage til de gamle Navne, f. Ex. Saur og Skarn, da disse nu ere noget sjeldne og derfor maaskee findes mindre stødende. Ligeledes kunde vel Ordene „Tad“ og „tedja“ komme til en mere almindelig Brug i Stedet for „Hævd“ og „hævda“ eller ved Siden af „Gjødning“ og „gjøda“. Ordet „hævda“ skulde nærmest betyde at vedligeholde og forbedre, ligesom „gjøda“ egentlig skulde betyde at forædle eller forbedre (af god); og man kan saaledes for Alvor sige, at disse Ord vare for gode til at drage „ned i Skarnet“.

Lignende Forvanskninger kunne ogsaa opkomme af den ovenfor nævnte Tilbøielighed til meget stærke Udtryk. Det er formodentlig en overdreven Brug, som har foraarsaget en Svækkelse i Betydningen af enkelte gamle Ord; saaledes ved det Ord „gjerna“, som i det gamle Sprog havde en stærkere Betydning, f. Ex. vér heilsum gjarna, ɔ: vi hilse hjerteligt, eller inderligt. Blandt andet kunne vi her nævne de Ord, som betyde: frygtelig eller forfærdelig; saasom: fæl, fæleleg, gruveleg, øgjeleg, agaleg, ryggjeleg, skræmeleg, styggjeleg, kaldleg, kjøleleg; — disse Ord bruges nemlig som forstærkende Udtryk, men uheldigviis blive de saa ofte brugte i Utide, at de netop derved tabe sin Betydning; saaledes siger man ei alene „fælt stygt“, men ogsaa: fælt vænt, fælt blid, fælt godt, fælt morosamt, o. s. v. Et lignende Ordgyderie kan ogsaa fremkomme ved voldsomme Forsøg paa at gjøre Talen komisk eller løierlig og forøvrigt paa forskjellige Maader. Men det værste Slags Ordgyderie er dog det, hvorved man enten forfalder til Misbrug af hellige Navne eller til en idelig Brug af allehaande Eder og Forbandelser, en Skik, som paa nogle Steder drives noget utrolig vidt. Saadanne Uskikke burde dog ialfald ikke faae Indpas i det skriftlige Sprog.

398. **Ved Bedømmelsen af den tilvante Udtryksmaade vil det ogsaa i mange andre Punkter være nødvendigt at see tilbage til Sprogets gamle Skik og til dets nedarvede særegne Regler, for at man ikke skal stole for meget paa den Smag og Opfatning, som for Øieblikket er den herskende. Det er at mærke, at den almindelige Opfatning er ført paa Afveie ved en Tilvænnelse til allehaande fremmede Former og ved en feilagtig Mening om**

Sprogets Stilling i det Hele, saa at man endog har været tilbøielig til at ansee alle de særegne norske Former som Forvanskninger og at forestille sig, at den hjemlige Udtryksmaade var saa lav og plump, at den kun skulde passe for det ubemærkede Landliv og forøvrigt kun være tjenlig til Spøg og Leg, men ikke til noget høiere Formaal. Efter saadan Mening maatte da de mest fordærvede Landskabsmaal blive netop anseede som de bedste, og derimod de bedste ansees som de daarligste; de gammelnorske Former maatte kun ansees som stødende, og især maatte man vrage alle de Udtryk, som kun forefandtes i affides liggende Egne og ikke vare brugelige i Omegnen af Hovedstaden. Men en saa bagvendt Opfatning bør naturligviis ikke have Indflydelse paa Behandlingen af Landets Tungemaal. En Undersøgelse af Tingen vil vise, at det netop er den ældste Form, som her har Fortrinnet, og at denne bør behandles som en selvstændig Sprogform med Optagelse af alt det gode Stof fra alle Landets Egne, og med Udelukkelse af de nymodens Udtryk, som ere opkomne ved unødig Efterligning af fremmede Forbilleder. Og paa denne Maade kan det ogsaa bedst vise sig, at den norske Form har ligesaa god Ret som enhver anden, og at nogen Understøttelse fra andre Lande ikke behøves mere her end i Nabosprogene.

Anm. Det danske Bogmaal har saa længe været fremstillet som Mønster for den norske Talebrug, at det ikke er at undres paa, at ogsaa Almuen tildeels har søgt at lempe sig derefter. Vi høre Ytringer nok om, at man burde „tale efter Skriften", og vi see endog Spor af den samme Tanke i de Dialekt-Prøver, som af og til komme paa Prent. Vi faae sjelden see Prøver af de mest ægte Dialekter, formodentlig fordi de blues mest for at vise sig; og i de øvrige Prøver ville vi sædvanlig finde allehaande Efterligninger af Dansken, endog i Stiil eller Ordstilling, hvor dog Dagligtalen ialfald pleier at følge Landets egen Brug. I Samtale med fremmede eller reisende Personer ville Landsfolk ogsaa gjerne tale saa danskt som muligt og vogte sig for at bruge sine egne gammeldags Udtryk, saa at vistnok mange Fremmede komme til at faae et meget feilagtigt Begreb om Landets Talebrug. Paa flere Steder ansees de norske Former at være for simple i en Tale om gudelige Ting; og der findes endog Exempler paa, at et Ord kan bruges i to Former, en danskt til bedre Brug og en norskt til andre Ting; saaledes pleier man nogle Steder at sige „daud" om Dyr, men derimod „død" om Mennesker, hvorefter altsaa den norske Form skulde være god nok, naar der tales

om Fæ, men ikke ellers. Og naar det skal være rigtig vakkert, vil man nok ikke heller være synderlig vel tilfreds med saadanne Former som: Aaker, Skaap, Skot, Skuld, djup, turr, og lignende, da de ikke passe til Mønstersproget og altsaa kunne vække Mistanke om Mangel paa „Dannelse". Men heldigviis finde vi dog tæt ved Siden af os et Sprog, som er vel anseet i Verden, uagtet det har meget tilfælles med det norske. Det Svenske har nemlig en Mangfoldighed af Former, som efter en eensidig dansk Opfatning maa synes ligesaa plumpe som de norske; f. Ex. mjuk, sjuk, låg, svart; låta, gråta, vaka, vakna, sakna, ropa, skilja, vilja, o. s. v. Kan man nu sige, at saadanne Ord ere vakkre, naar de bruges af Svensker, men derimod stygge, naar de bruges af Nordmænd? Rigtignok høre vi ofte, at Folk forundre sig over, at et Maal, som er saa „bondsk" som det svenske, skal kunne gaae an til at bruge i Kirken og Skolen, i Bøn og Prædiken saa vel som i alle verdslige Sager. Men man burde dog kunne skjønne, at det svenske Folk maa betragte Tingen anderledes, og at ogsaa det norske Folk vilde betragte denne Ting anderledes, naar det kun blev vant til at see sit Maal behandlet paa den rette Maade.

Den omtalte Stræben efter en Rettelse i Talebrugen er i Grunden ganske naturlig; thi Almuen selv finder sig ofte besværet af de mange forskjellige Overgangsformer, som findes i Landet, og derfor føler den ogsaa en stærk Trang til en Mønsterform, som kunde staae over Dialekterne og blive mere almindelig erkjendt og forstaaet. Det er kun Skade, at en hjemlig Mønsterform har aldeles manglet, og at man har maattet gaae saa langt som til Dansken efter et Mønster for Talen; thi det er klart, at hvis man endelig skulde have en udenlandsk Mønsterform, da vilde vort Folk være langt bedre tjent med den svenske end med den danske. Naar man nu skal forestille sig en indenlandsk Mønsterform, vil det altid være nødvendigt at komme ihu, at de norske Ord og Former maa ansees at have lige god Ret, hvad enten de bruges i noget andet Sprog eller ikke. Der er norske Former, som adskille sig saa bestemt fra de danske, at de ikke godt kunne bruges i Dansk; f. Ex. Aur, Braut, Leite, Veita, Eik, Øy, Øyr, Aat, Mot, Grjot, Onn, Fonn; tenja, rynja, semja. Der er Ord, som tilfældigviis have Lighed med danske Ord af en ganske anden Betydning; f. Ex. Hage, Mage, Bog, Sæde; bida, møda, siga, vaaga, lava, svæva, vaasa, øsa. Der er ogsaa andre Tilfælde, hvor et Ord har en anden Betydning her end i Dansk; f. Ex. Dike, Dreng, doven, dum, feig, kaat, langsam, gjosa (gyser), maala, stemma. Og man har ogsaa seet Exempler paa, at dette har været anseet som en Hindring for Brugen af adskillige norske Ord. Men hvad pleie andre selvstændige Folk at gjøre i slige Tilfælde? De pleie kun at tage Hensyn til Brugen i deres eget Land og ikke skjøtte noget om hvad ligt eller uligt der findes i andre Lande. De vide, at andre Folk ikke lempe sig efter dem, og de finde sig heller ikke skyldige

til selv at lempe sig efter andre i saadanne Sager. Og saaledes maa det ogsaa være, naar et Folk vil ansees værdigt til at have sin egen Brug.

Den skriftlige Behandling af et Sprog, som har været saa længe forsømt, vil saaledes allerede fra Begyndelsen kræve en særdeles Omhu, for at det daarlige Stof kan blive vraget, og det gode fremdraget. Man maa rigtignok søge at blive forstaaelig, men man maa dog ikke agte for meget paa den Indvending, at der bliver et og andet, som ikke alle forstaae. Et Sprog, som er saa gjennemklart, at hvert Menneske i Landet strax forstaar hvert eneste Ord, er noget, som er umuligt at skaffe; men det er da ogsaa noget, som man heller ikke har havt, ialfald ikke i de seneste Tider. De sjeldnere Ord, som her maatte komme til Brug, burde opstilles med nogen Agtsomhed, for at de kunde forstaaes af Sammenhængen; men dette er noget, som ogsaa vilde behøves ved alle de hidtil brugte udenlandske Ord, hvis man for Alvor ønskede, at alle skulde forstaae dem. Til Forfatterskab i dette Maal behøves baade en grundig Kundskab om Sproget og tillige en særdeles Omhu for Behandlingen deraf; men dette er noget, som ogsaa vilde behøves andensteds, hvis man vilde lægge Vægt paa den Regel, at en Folkeskribent skal kun tage Hensyn til, hvad Folket har Ret til at kræve, og ikke netop følge den Skik, som falder ham selv mageligst.

399. Ved en skriftlig Dyrkning af Landssproget skulde man altsaa have det for Øie, at dette Sprog ei alene maa behandles som et selvstændigt nedarvet Tungemaal, men at det ogsaa maa behandles med Omtanke og Prøvelse, for at det ret kan fremvise det Værd og Fortrin, som det i Grunden virkelig har. Den skriftlige Form bør være den fuldkomneste, reneste og værdigste Form af Folkets Tale. Den virkelige Talebrug bliver naturligviis at følge, forsaavidt den enten stemmer overeens med det gamle Sprog eller ialfald staar i Samklang med de gamle Regler. Men i denne Efterfølgelse af Talebrugen burde man dog ikke holde sig eensidigt til et eneste Landskabsmaal og heller ikke medtage de nylig opkomne Vendinger, som efter en feilagtig Opfatning skulde være Forbedringer, men som i Grunden kun ere Forvanskninger. Ved en heldig Benyttelse af de bedste Former og det bedste Stof vil derimod dette Tungemaal kunne faae en værdig skriftlig Form, som atter kunde blive et godt Forbillede for Talebrugen, saa at Skrift og Tale kunde understøtte hinanden til virkelig Forbedring paa begge Sider.

Anm. Man vil bemærke, at der i Talebrugen som i visse andre Skikke er en vis Omskiftelighed, en vis Bevægelse frem eller tilbage. Saavel i Bygderne som i Byerne vil man saaledes have fundet, at visse Udtryk til en Tid ere meget i Brug og siden blive sjeldnere, og at derimod andre Udtryk, som paa en Tid have været lidet brugte, kunne ved visse Leiligheder opfriskes og komme i megen Brug. Man kunde slutte, at det især er hjemlige Ord, som forsvinde, og fremmede Ord, som komme op; men alligevel er dette dog ikke altid Tilfældet. Tvertimod høre vi ofte Exempler paa, at et Ord gaar af Brug, som ikke havde noget synderligt Værd, og at der iblandt de opkommende Ord ere adskillige, som netop ere gode gamle og hjemlige Ord, som altsaa paa en Tid have ligesom ligget i Hvile, men dog ikke vare ganske forglemte. Den Talemaade, at et Ord er forældet, har saaledes ikke altid saa meget at betyde. Vi see ogsaa lignende Exempler i Bogmaalene i de andre Lande, idet adskillige gamle forsømte Ord blive atter opfriskede, medens enkelte nyere Ord om en kort Tid blive forskudte; og paa denne Maade er det ligesaa vel muligt at forbedre et Sprog som at forvanske det. Ogsaa hos Islændingerne var Sproget for nogen Tid siden meget forvansket; men de islandske Forfattere have især i den sidste Mandsalder gjort sig alvorlig Flid for at føre Bogmaalet tilbage paa sin gamle Grund, saa at en stor Forbedring der kan siges at være gjort paa en temmelig kort Tid.

Men det er at mærke, at man her har Anledning til noget mere end blot at forbedre et Sprog i enkelte Punkter. Man forefinder her et gammelt nedarvet Tungemaal, som engang har været dyrket paa en meget heldig Maade, og som siden, uagtet en lang Forsømmelse, dog har bevaret sin friske Kjerne og aldeles ikke er saa dødt og magtesløst, som mange have meent. Man finder her et Forraad af Ord og Former, som ved god Benyttelse kan afgive et Bogmaal, som med Ære kan sættes ved Siden af de beslægtede Sprog. Og efter Sprogkundskabens nuværende Stilling har man desuden en bedre Adgang end nogensinde forhen til at vide, hvad der er det bedste Stof, og hvorledes det bedst bør benyttes. Der er saaledes en god Adgang til at opreise Sproget af en uforskyldt Fornedrelse og derved veilede og tilskynde Folket til at sætte Priis paa sin gamle Taleskik, som ei alene er et kosteligt Minde fra Forfædrene, og et tydeligt Mærke paa Folkets rette Stilling i Rækken af de beslægtede Folkeslag, men som ogsaa er den eneste Taleskik, som passer tilfulde til Folkets Tanke og til Landets nedarvede Sædvaner.

Enkelte Tillæg og Rettelser.

§ 63. (Side 46).

I Sammensætninger, som begynde med et tostavet Ord, bliver den tredie Stavelse omtrent ligesaa stærkt betonet som den første; f. Ex. Sendebrev, Kviledag, Styremaate, Heimanfylgja, Yverbunad. I Sammensætninger af to eenstavede Ord faar den første Deel sædvanlig en stærkere Betoning. Hvor den første Deel har een Stavelse, og den anden har to, skulde egentlig ogsaa den første Deel være stærkest betonet; men i den almindeligste Tale er dog denne Form noget vaklende; f. Ex. i „fullføra" o. s. v. — Naar et Ord har tre Stavelser, hvoraf de to sidste kun udgjøre en Endelse uden nogen bekjendt Betydning, pleier Tonen altid falde paa den første Stavelse; f. Ex. Tenesta, Menneskja, Fivrelde, Lunnende; farande, einaste. (Dette kan være nyttigt at erindre ved adskillige gamle Ord, som nu ere lidet bekjendte, saasom: Forneskja, Likneskja, Rangende). I saadanne Ord som: Vertinde, Fyrstinde osv., lægges rigtignok en stærkere Tone paa Mellemstavelsen; men dette kan helst ansees som et Mærke paa, at disse Former ere fremmede.

§ 78. (S. 59).

(Første Deel af Anm.) Former med eenligt „j" efter Vokalen ere faa og tvivlsomme: man maa nemlig fraregne de Former, hvor Udtalen har j for gj, som: vægja, pløgja, o. s. v. I de gamle Skrifter findes ofte et „i" (j) efter y og øy; men dette synes her overflødigt, da en saadan Lyd allerede er indesluttet i det foregaaende „y". Derimod er der nogle faa Ord med „æ", som maaskee skulde have Formen „æj", nemlig: læja (lee), klæja (have Kløe, af klaa), spæja (speide), tæja (opslide), Blæja (en Dug) og maaskee Ræja (en Stang). Imidlertid have disse Ord en forskjellig Udtale; et Par af dem udtales nok overalt med „ei" (Tvelyd), nemlig: kleia, speia; ligeledes hører man oftest: Bleia (ogsaa Bløya, Blæja, el. Blægja), og Reia (ogs. Raie); derimod lyde Ordene læja og tæja deels som læ(a), tæ(a) og deels virkelig som læja, tæja; men i dette Fald opfattes „j" som „gj", altsaa: lægja (med Formerne: læg, log) og tægja (med F. tægde, tægt). Efter Udtalen ville disse Ord altsaa falde fra hinanden, og efter deres Afledning eller Slægt-

skab vilde det endog synes rettest at skrive dem med „æ“ uden j, altsaa: læa, klæa, spæa, o. s. v. Forøvrigt findes ogsaa nogle Former med „j“ efter en haard Vokal, men disse maa her ansees som regelstridige. Saaledes forekommer et Par Intetkjønsord, nemlig „Buj“ (ved Stavanger) og „Taaje“ eller Taagje (i Smaalenene) eller „Taje“ (paa Ringerige); men det første er kun en Afvigelse af det almindelige „Bu“ (ɔ: Besætning af Kreature), og det andet (som her betyder et smalt omgjærdet Jordstykke) hører vistnok til et gammelt Ord „Taa“, som baade forekomme i G. N. (Dipl. 6, 339: «upp i hællune sem ligger a taeno») og tillige i Svensk (Rydqvist, Sv. Språkets Lagar 2, 135) og som det synes, ogsaa i ældre Dansk (Molbechs Dialekt-Lexikon, under Ordet „Forte“, som nok egentlig er „For-taa“, hvoraf ogsaa det nyere „Fortaug“ er opkommet). Nogle andre Ord med et saadant j (eller i) maa ogsaa ansees som forvanskede eller fremmede; saaledes: Raie (s. Ræja ovenfor), Kaie (Fugl), Buie (= Bugras), Koia, Papegoia; jf. skoia, huia.

§ 93. (S. 72).

Navneord med et „j“ i Efterlyden forekomme i stor Mængde og tilhøre næsten udelukkende Hunkjønnet, f. Ex. Ferja, Selja, Brynja. Intetkjønsord paa „je“ findes meget sjelden (som: Verje, Belje, Remje) og ombyttes gjerne med en anden Form (Verja, Bel, Rem). Hankjønsordet „Vilje“ synes nu at være enestaaende og vil paa enkelte Steder gaae over til Hunkjøn: Vilja (ligesom i Svensk). Jf. Adj. „tridje“, som ogsaa paa mange Steder gaar over til: tridja (trea). Det gamle Sprog havde dog flere Hankjønsord paa „je“, men deres Form er noget usikker, da de sædvanlig findes skrevne med et enkelt „i“, og ikke med „ie“ eller „ii“, f. Ex. vili, steði, bryti, skipveri, uagtet de dog have Bøiningsformer med „ia“ (vilia, steðia, brytia). Der findes saaledes et Mandsnavn, som vistnok har hedt „Selje“, men dog er skrevet Seli, s. Dipl. 1, 454; 2, 388, 510; paa sidstnævnte Sted staar endog «Seli Gudlaugssun» ved Siden af «Gudlauger Seliasun».

§ 94.

Ogsaa i det gamle Sprog synes alle Intetkjønsord paa e (i) at have lind Vokal, medens derimod Ord med en længere Endelse ogsaa findes med haard Vokal, saasom: fagrindi, sannindi, hardindi. Et Par Ord paa: en (in) findes ogsaa uden Omlyd, nemlig: aldin (Frugt) og bundin (Korn-Neg); men disse have her en anden Form; det første heder i Hardanger: Alda, f. (mon oprindelig: Aldan?), det andet hedder: Bundan n. (Sdm.), Bundel, m. (Sogn), Bunde, n. (Hard.). Foruden dette „Bunde“ skal der ogsaa findes et Par andre Intetkjønsord paa „e“ uden Omlyd, nemlig: Lagje (ɔ: forelagt Arbeide) og Forne (ɔ: gammelt Græs); men disse maa vistnok være overgaaede fra Hankjøn. Et Par andre, som kun findes i de østlige Egne, ere vistnok

Overgangsformer, nemlig: Taaje, el. Taagje for Taa (som forhen er omtalt), og „Jore" for Gjorde, som allerede findes i gamle Breve og uden Tvivl er en Dialektform af „Gjerde" (ↄ: omgjærdet Mark).

§ 115. (S. 97).

Som man lettelig vil see, kan det ofte træffe til, at to eller tre forskjellige Ord ved denne Tiljævning blive lige, saasom „haataa" for hata (hade) og hita (ophede); „baaraa" for bera og bora; „Klaavaa" for Klave, Klove og Kleve. Men imidlertid synes adskillige Undtagelser at finde Sted, saa at Tiljævningen ikke er gjennemført i alle de Tilfælde, hvor den er mulig. Ellers er det mærkeligt, at Lyden „d", som ellers ofte bortfalder i andre Ord, pleier netop at blive staaende i denne Lydstilling; f. Ex. vaadaa (vada), Slaadaa (Slede), Svaadaa (Svide), Knodo (Knoda, ↄ: Deigklump), Vudu (f. Vida, Træværk). Og om denne Lyd bortfalder (som især er Tilfældet i Guldalen), bliver alligevel Tiljævnings-Vokalen staaende; saaledes: vaa' (vada), Slaae (Slede), Maae (= Maadaa, for Mide, ↄ: Redskab til at ridse dobbelte Linier); ligesaa; Vu eller Vue for Vida, Skrue for Skrida. — I det hele kan man sige, at disse Overgange, saa besynderlige de end synes at være, dog ofte kunne tjene til Oplysning for en eller anden tvivlsom Form. Ordet „Spene" (ↄ: Patte) udtales almindelig som Spæne, men hvis „æ" var den oprindelige Vokal, vilde det ikke gaae over til Spana og Spaanaa. „Hamar" udtales sædvanlig Hammar, men hvis dette var rigtigt, vilde det ikke gaae over til Haamaar. Ordet „Tiur" (Fugl) hedder ogsaa: Teur, Teer, Tødur og Tudur: disse Former vise netop tilbage til den rette Form: Tidur (aab. i), G. N. þiður. I Orkedalen bruges et Verbum „aadaa" (ↄ: vrimle, myldre); paa andre Steder bruges „ia" (ↄ: hvirvle); disse Former falde sammen i et gammelt: ida (aab. i), som ogsaa findes paa Island. Jf. Bak-ia, Bak-udu, med det nordfjordske: Atter-ida (ↄ: Tilbagestrømning). Et Slags voldsom Sygdom hedder i Orkd. „Trollru" og i Tyddalen „Trollrøddu"; dette „Ru" eller Rødu er uden Tvivl samme Ord som G. N. riða eller riðusótt, som synes at betyde en stærk Feber; dersom Ordet brugtes overalt, vilde det ogsaa have Formerne: Rida (i'), Ria, Rea, Reo, Rodo og Rudu.

§ 132.

Paa nogle Steder forekommer derimod „m" for „mm"; saaledes paa Sdm.: Flame (Flamme), snæme (snemma, ↄ: snart), dæme (demma), stæme (stemma). Imidlertid maa det bemærkes, at det ved enkelte Ord er tvivlsomt, om de egentlig skulle have enkelt eller dobbelt M.

§ 178.

Som Afvigelser mærkes, at nogle faa Ord (som: Dalar, Skilling, Mark, Mil, Fot) bruges uden Fleertalsform, naar de sammenstilles med et Talord;

f. Ex. fem Skilling. Ordet „Ting" bruges som Hankjønsord uden Fleertalsform, naar det betyder Sag eller Gjenstand. (Jf. Ljaa, Sko, § 166). Ligeledes bruges „Mann" ofte uforandret i Fleertal, naar det forbindes med Ord, som betyde Tal eller Mængde; f. Ex. tolv Mann; alle Mann. Og i denne Stilling kan det endog have Entallets Genitiv, f. Ex. Vera alle Manns Vin. Hava tie Manns Vit og tolv Manns Styrke liksom Bjørnen.

§ 193.

I Brugen af Formerne: hans, hennar og dess, er ellers en stor Forskjel, da nemlig de to første ere i fuld Brug som almindeligt Genitiv og i Forbindelse med et Navneord, men det sidste, saavidt bekjendt, kun bruges i eenlig Stilling og især i Betydning af Tilfælde eller Omstændighed; f. Ex. dess-imillom, til dess; — det var Von dess (ɔ: der var Sandsynlighed derfor); — han var glad dess (ɔ: derved, derfor).

§ 194.

Ordet „kvat" bruges ellers meget i Betydningen: hvilket, eller hvilken, i Forbindelse med et Navneord og gjælder da for hvert Kjøn og Tal uden Forskjel. F. Ex. Kvat Aar var det? Kvat Mann (eller Menner) er det? Ligesaa: kvat Dag (Dagar); kvat Stad, Veg, Tid, Sida o. s. v.

§ 217. (S. 203).

Blandt de afvigende Former i Supinum mærkes ogsaa nogle, som netop forekomme i Byerne og synes at være noget omskiftelige. Paa flere Steder forekommer saaledes en sammendragen (eller eenstavet) Form med en og anden Afvigelse i Vokalen, saasom: vært el. vort (for voret), bært, skjært, fart, dratt (dreget), slaatt (sleget), satt (setet), lagt (leget). I Bergen have enkelte Ord havt en særegen Form, saasom: fore (for faret), toke (teket), droge (dreget), loge el. lugge (leget); — tildeels ogsaa: han har voren, boren, foren, token, stukken, drukken. I Kristiania have lignende Afvigelser forekommet i andre Ord, saasom: han har bindi (ɔ: bundet), finni, vinni, stikki, drikki, syngi. Besynderlig nok see vi, at det sidste Slags Former (bindi, finni, o. s. v.) ogsaa bruges i Stockholms Byes Dialekt. (Rydqvist, Sv. Språkets Lagar, 1, 460). Hvorvidt saadanne Former ere overgaaede fra det ene Sted til det andet, er vanskeligt at vide; men ialfald seer det ud til, at paa de Steder, hvor man er mest vant til Omskiftelse i andre Ting, er man ogsaa mest tilbøielig til at indføre noget nyt i Sproget.

§ 229.

Saadanne Former som: lokte, hopte, narte, o. s. v., kunde maaskee forklares som et Slags vilkaarlige Mellemformer for en mere fornem eller pyntelig Tale. Man kunde f. Ex. synes, at Formen „lokka'" var noget for

simpel, og at Mønsterformen „lokkede" derimod var alt for fremmed, og saaledes vilde man da søge at finde en eller anden upaaklagelig Mellemvei. Ialfald er det meget rimeligt, at adskillige andre Overgangsformer ere tilkomne paa denne Maade, saasom: Bjerk (imellem N. Bjørk og D. Birk), Mjel (mellem Mjøl og Meel), Kjyv (m. Tjuv og Tyv), selle (mellem selja og sælge), spørre (m. spyrja og spørge).

§ 266.

En særegen Art af Sammensætning forekommer i adskillige Ord, som begynde med et Verbum og indeholde en Sætning eller Talemaade, og som især bruges i en spøgende Tale; saasom: Fyk-upp, Triv-ti, Gakk-med, Vad-iland, Frysihel (om Personer); Stutikoll (om et Fald), Sit-upp (om en Forskrækkelse), Gakk-snart (om en Bortviisning). Allerede i Jensens norske Glosebog findes flere Ord af dette Slags; saaledes: Byksifjell (en Gjed), Flakkmedland (en Baad), Haldtfast (en Knappenaal), Kipatt (et Bidsel), og Køyrfram (en Svøbe). De ere ellers ikke meget anseede og forekomme sjelden i nogen alvorlig Tale. Imidlertid findes saadanne Ord ofte i andre Sprog. Jf. Grimm's d. Grammatik, 2, 961.

§ 313. (S. 285).

Overskriften „Undernævning" kunde hellere hedde: Nævninger i Understilling.

§ 321.

Ordet „hava" sammenstilles ogsaa med et Supinum, som er sammensat med „u" eller „van", og paa denne Maade dannes adskillige meget bekvemme Udtryk. F. Ex. Hava nokot ulivt (ↄ: have nogen Tid tilbage at leve i). Hava nokot ugjenget (have endnu et Stykke at gaae). Eg hever endaa nokot vanspurt (ↄ: noget, som der er spurgt for lidet om; altsaa: noget at spørge). Eg hever ikkje nokot vantalat med honom (ↄ: noget at omtale eller afgjøre med ham). Jf. Det hever ikkje vanvoret so (det har ikke sjelden været saa).

§ 332. (S. 308).

Denne Gjentagelse eller Tvedeling af Nævningen er imidlertid ofte til Fordeel, idet den giver en bekvem Adgang til at lægge større Vægt paa den vigtigste Deel af Sætningen. Især er dette Tilfældet, naar Substantivet er forbundet med et Adjektiv eller en anden Udfyldning; f. Ex. Det er hardt under Økſi, detta gamle Timbret. Dei vaaro nokre Villstyringar, desse Kjemporna.

§ 335.

(Til den anden Anm.). Hertil høre ogsaa enkelte Sætninger med omvendt Ordfølge, hvor Subst. sættes først og Præpos. sidst; saasom: Vatnet

er inkje vondt i. Myr kann ingen byggja paa. Ein Dalar kjem han ikkje langt med.

§ 375.

Herved er dog at mærke, at mange gamle Ord kunne være bekjendte i en vis Egn, om de end ikke bruges i Dagligtalen. I den nordlige Deel af Bergens Stift bruger man f. Ex. Ordene: heit, fjelg eller ly, i Stedet for „varm"; men alligevel er Ordet varm ogsaa bekjendt og forstaaet. Ligesaa bruger man altid „røyva" i Stedet for „røra", og det sidste ansees næsten som et fremmedt Ord, men alligevel er det ligesaa godt forstaaet. Ogsaa vil man nok altid forstaae, at „Bylgja" betyder Baara, at „Aa" er Elv, og at „Greft" er Veita, om end disse Ord ikke ere i Brug. Derimod ville ikke alle forstaae, at „Toka" (Taage) er det samme som Skodda, at „Net" er Garn, og at „Hjerne" er Heile, uagtet disse Ord ogsaa findes i den danske Skrift. Og iblandt den store Mængde af Ord, som man ikke har seet i Bøger, vil naturligviis altid være noget, som er uforstaaeligt i en eller anden Deel af Landet.

§ 385.

Det er at mærke, at et enkelt eller usammensat Ord maa ansees at have større Værd end et, som er sammensat, om end det sidste falder bekvemmere for Folk, som ikke forstaae Sproget tilfulde. F. Ex. Lid (Bergsida), Svad (Snaudberg), Slætte (Slaattemark), Haa (Ettergras), Naust (Baathus), Jøkul (Isstapp), Jark (Fotblad), Nista (Ferdarkost); sturen (ufegen), traud (ufus), skjerr (snarskræmd). Saaledes ogsaa adskillige Verber, som kunne træde i Stedet for to Ord; saasom: byrja (taka til), risa (standa upp), trøyta (halda ut), vægja (giva etter).

§ 387.

I første Anmærkning (S. 361, L. 5) kunde Ordet „Nedburd" (Sv. nederbörd) tillægges. Derimod kunde „orka" (L. 6) udelades.

Register.

Med Henvisning til Siderne.

Trykfeil.

S. 5, L. 17 o. f. Normal, l. Normal-
„ 165, „ 4 — hardr, hördr, l. harðr, hörð *)
„ 235, „ 15 — Bit (ii), l. Bit (ii), m.

*) Ellers oftere ogsaa d for ð, navnlig længere fremme i Bogen.